BIBLIOTECA NAZ.
Vittorio Emanuele III
XXV
A
17
NAPOLI

A. 17.

Digitized by Google

Digitized by Google

Digitized by Google

Digitized by Google

B R

Digitized by Google

VITA
L. ANNÆI SENECÆ.

NATVS eſt Cordubæ (ea vetus florenſq́; in Hiſpania Bætica colonia eſt) è gente Annæa, cui ominis cauſa ab annis videtur nomen factum, reſpondetq́; cognomen Seneca, item ominis boni; eſt enim à Senex Senecis. Patrem habuit Marcum Annæum Senecam, quem Declamatoris nomine à filio ferè diſtinguunt. Matrem Eluiam, item Hiſpanam, aut Hiſpanienſem, magni animi atque ingenij fœminam. Pater Auguſti temporibus Romam migrauit. cum coniuge & liberis, cumq́; ipſo hoc Seneca noſtro adhuc tenello. Ibi in optimis artibus optimum ingenium adoleuit. Eloquentiam à patre, vt videtur, didicit. Ipſe verò non contentus domeſtica hac facultate, Philoſophiæ ſimul animum adiecit; & inſignes ac ſerios eius æui Philoſophos aſſiduus audiuit: nominatim Attalum Stoicum, Sotionem eiuſdem ſectæ, itemq́; Papyrium Fabianum. Sed & Demetrium Cynicum admiratus eſt & coluit. A Philoſophis ad Rempublicam tractandam acceſſit; ac quæſturam primò geſſit, præturam ſtatim ab exilio, Agrippina faciente: nam ſub Claudio, primo imperij eius anno, cùm Iulia Germanici accuſata adulterij eſſet, & ipſa extorris eſt acta, & quaſi inter adulteros Seneca in Corſicam relegatus. Conſulatu etiam functum putat Lipſius, ſed extra ordinem. At perpetuus ille eius honos, Principis Doctorem moderatoremq́; fuiſ-

ſe, optimi ſanè quamdiu huius conſilijs monitiſq; ſe dedit. Opum & ante aulam largus fuit. Nam pater eas reliquerat. at in aula ipſa ingentes opes acquiſiuit, ac penè regias, ſiue potiùs venientes vltrò admiſit: pleraſque enim ex Principis munificentia habuit. Atque hæc partim natura, partim melioris ingenij cultura, partim denique fortuna bona fuerunt. Nunc quid de moribus & virtutibus eius dicam, quarum tanta in eo vis apparuit, vt nec magiſtratus ſplendor in tumorem dederit, nec aula ad familiare & cognatum penè vitium adulationem flexerit, nec opes ad luxum prouocarint. Quàm nihili & propè contemptim has res haberet, ſatis oſtendit, cùm apud Neronem calumniis variè vellicatus, animoſa oratione principem acceſsit, commeatum petens, & opes ſuas refundens, referente Tacito. In victu mira frugalitas, ipſe morum vitæ quod ſua cenſor & exactor rigidiſsimus. Ob has eminentes virtutes etiam illo æuo ingens de eo opinio, & vel imperio deſtinabatur. Sicut autem puram eius mentem non erexerunt proſperioris fortunæ blandimenta, ſic nec deiecerunt aduerſæ terriculamenta. Vixit in exilio annos circiter octo fortiter, imò vt ipſe ait, feliciter vixit; optimis ſtudiis meditationibuſq; intentus. Mortem quantoperè non extimuerit hinc diſcere licet. Cùm Præfectus Neronis neceſsitatem vltimam denuntiaret, nulla pauoris ſigna edidit, nihil triſte in verbis eius aut vultu deprehenſum. Flentes amicos modò ſermone, modò intentior, in modum coercentis, ad firmitudinem reuocauit. Et nouiſsimo quoque momento ſuppeditante eloquentia, aduocatis ſcriptoribus, præclarè multa diſſeruit, quæ in vulgus edita ſunt. En dignam Philoſopho & quidem Stoico mortem. In ipſis ſapientiæ præceptis vocem ſimul & ſpiritum extremum reddidit.

Digitized by Google

SYLLABVS LIBRORVM, ET ARGVMENTORVM

Singulis Moralium SENECÆ *Libris appoſitorum*.

DE IRA. LIBER PRIMVS.

Argumentum I. LIPSII. 1

Libri De Ira ſcripti inter Philoſophię primos videntur, certè inter eos quos habemus. Suſpicamur ex verbis Senecæ, lib. 3. cap. 18. *Modò C. Cæſar Sex. Papinium, cui Pater erat Conſularis, Belienum Baſſum Quæſtorem ſuum, flagellis cecidit.* Ait *modò*: iam nunc recenti facto. Immo ipſo Caligula viuo è Cap. ſequenti: *Quod tantoperè admiraris, iſti belluæ cottidianum eſt: ad hoc viuit, ad hoc vigilat, ad hoc lucubrat.* Sanè hęc omnia de homine qui eſt, non qui fuit. Scripſit tunc igitur: ſed non edidit (melior illi mens) etſi ſtatim, opinor, ab eius morte.

Argumentum eſt, quod Titulus pręfert, De Ira noſcenda, & deinde fugienda. Primus Liber habet itaque deſcriptionem eius, & fœdum habitum iratorum ac faciem. tum definitiones, tum quęſtiones, An in ſolum hominem cadat? aſſerit. An ſecundum Naturam ſit? negat, cum Stoicis. An vtilis ſit, pręſertim temperata? Id quoque negat, & contra Peripateticos variè diſputat. non acui animum ab ea, aut robur: ne malis quidem iraſcendum eſſe, nec in cęde Patris, raptu Matris: tuendum tamen

Digitized by Google

men,& vindicandum. Denique non magni,ſed imbecillis animi hanc notam eſſe. Libri in partibus pulchri & eminentes ſunt,in toto parū diſtincti,& repetitionibus aut digeſtione confuſi.

LIBER SECVNDVS.

Argumentum I. LIPSII. 30

DVas partes habet. prior, Quęſtiunculas de Ira,altera, aduerſus hanc Remedia. Prior quęſtio, An Ira à ſolo impetu ſit? negat, & animum iuditiumque mox accedere. Itaque rationem audit, & coerceri poteſt: non futurum, ſi ab illo ſolo, & natura, eſſet. Diſcriminat obiter Stoicè Motus, & Affectus. Hęc vſque ad Cap. IV. incluſum. Quęſtio deinde altera, An crudelitas & ſęuitia ſit ab Ira? negat, & alium Affectum eſſe: initium tamen aut alimentum à crebra Ira ſępè habere. Cap. deinde VI. An vir bonus peccatis aut peccantibus iraſcatur? abnuit, & toto affectu iſto liberat ſapientem vſque ad Cap. XI. Ab eo quęrit, An vtilis ſit Ira, quia à Contemptu vindicat, & malos terret? Non admittit, & timeri fatetur: quod non eſt bonum aut optabile bono. Nam & ferę,& morbi timentur. Hęc ad C. XIII. in eo fatetur, ſimulari à ſapiente Iram poſſe, non tamen vſurpari. Neque ſimplicis aut generoſi eam animi eſſe, quia liberę & indomitę gentes habent: imò feroces, & à doctrina aut ratione inculti. Denique Cap. XVIII. vtiliter ad Remedia Irę tranſit. Duo ea porrigit, Ne iraſcamur:& Ne in ira peccemus. Ne incidamus, Educatio talis, & talis iuuat: deinde pugna contra primas Irę cauſſas, & aduocatione ſemper ac tempore vti. Tum Suſpiciones pellendę: Luxus vitandus. Tum rebus ſine ſenſu, hominibus exiguo ſenſu, ijs quę natura, vel bono noſtro fiunt, non iraſci. Culpas noſtras videre & agnoſcere æquiores ita alienis fu-

ſuturos. Non temerè credere: & credita, examinare ab animo facientis. Pręcipuè Faſtus ponendus, & ęſtimatio ſui: quę iracundos & vindices facit. Pati potius aut diſſimulare: & à fœdo affectu abſtinere, cuius deformitas in animo ac vultu expreſſa. Hęc vtilia: legantur, imbibantur.

LIBER TERTIVS.

Argumentum I. LIPSII. 72

EXſequitur alteram partem Remedij, priore medio libro poſitam, ſed dilatam. Ne in Ira peccemus: id eſt refręnemus eam & cohibeamus. Id variè fit: ſed ſemper ſtatimque faciendum in Affectu pręcipiti & incitato. Quem Ariſtoteles excuſat: ſed ipſe eum accuſat, & fœditatem iterum irę oſtendit. Hęc ad Cap. vſque IV. Tum partitur, tria ſe dicturum. primum, Quemadmodum non iraſcamur; deindè, Quemadmodum ab ira liberemur; Tertiò, Quemadmodum alium iraſcentem ſiſtamus placemuſque. Hęc, etſi alibi cum repetitione priorum, tamen pulcherrimè & vtiliſſimè ad finem libri exſequitur: & aurea ſiue ætherea habebis monita & dicta.

CONSOLATIO AD HELVIAM. LIB. VNVS.

Argumentum I. LIPSII. 123

SCriptus hic libellus in exilio, quod primo imperij Claudiani anno (Vrbis DCCXCIIII.) ſubijt, faciente impura illa Meſſalina. Hęc omnium virorum mulier, adulterium Iulię Germanici filię obiecit: eique Senecam innexuit. Diximus in eius Vita. Iam ergo in Corſica relegatus, Matrem ſolatur, & oſtendit ſe caſum hunc fortiter ferre, atque ipſam debere. Scripſit non ſtatim initio exilij (quod Pręfatio dicit)

Digitized by Google

cit) ſed extremo primo anno, aut initio ſequentis: ac ſcripſit iam in æui, & ingenij vigore ac robore, annos natus paullo plus quadraginta. Itaque ſcriptum ipſum tale eſt, animi, & eloquentię plenum, numeris & ſtructura compoſitum, atque etiam ordine pręter cetera diſpoſitum. Auſim dicere, palmam inter libellos poſcit. Conſolationis autem duo capita facit: Neque meo nomine dolere, neque tuo debes. Non meo. Nam nihil mihi mali eſt. quę vulgus putat, Loci mutatio, Paupertas, Ignominia, Contemptus, non ſunt mala: atque id ordine oſtendit, ad Cap. XIV. Non etiam tuo debes. nam duo ſunt quę adfligere te poſſint: vel, quod pręſidium aliquod in me amiſeris; vel quod Deſiderium mei ferre non poſſis. Prius in te non cadit quę ambitioſa non es, nec gratiam aut potentiam filiorum vmquam oſtentaſti. Non debet item alterum: quia ſupra ſexum tuum fortis ſemper fuiſti. Multa mala toleraſti, hoc etiam fer. Confer te ad Sapientię ſtudia, quę iuuabunt: verte ad fratres meos, & ex his & me nepotes non es deſerta. Offitia & oblectamenta iſti dabunt. Verte etiam ad ſororem tuam, quę ſolatium erit, & exemplum. Atque in eius laudibus libelli finis.

CONSOLATIO AD POLYBIVM Lib. VNVS.

Argumentum I. LIPSII. 165

SCriptum in exſilio eſt, dum animo & corpore iacet (fatendum eſt, & ſcriptio clamat) anno circiter exſilij eius tertio. Nam palam meminit Britannię apertę, quod circa id tempus fuit. Polybius autem, inter prępotentes Claudij libertos, A ſtudijs titulum habuit, & Grecè latinèque dicas eruditum; ex laudibus quidem quas Seneca accumulat, eminenter.

Solatur

Digitized by Google

Solatur eum in fraterna morte: & Diſpoſitio tota latet, quia principium & pluſcula, deſunt. In ijs quę ſunt, hęc eſt. Negat dolendum in vnius morte, quoniam mundus ipſe, & quidquid in eo, hac lege damnantur. Item quia vanus dolor & ſine fructu. Tertiò, Natos nos eſſe ad Triſtia; eoque adſueſcendum. Quartò, Voluntatem defuncti aduocat, illum nolle. Quintò, Conſtantia & exemplo pręire alijs fratribus debere: quia perſona illuſtris, & oculi in eam verſi. Sextò, & à ſtudijs ſolatium petere vult, quę ſemper adamauit. Hęc & talia vſque ad Cap. 31. ab eo deinde Exempla ſpargit eorum, qui fortiter tulere: inter hos (non ſine vili adulatione) ipſius Cęſaris, quem, & mirè laudat: & denique Polybium iterum ad ſtudia, & libros mittit, remedium in dolorem: Senecę hoc ſcriptum eſſe negare non licet; editioni tamen deſtinatum ab eo non arbitror: quia abiectè & demiſſè ſcriptum ad ſeruulum, heu, quot laudibus exornatum! Pudet, pudet: inimicus Senecę fuit & glorię eius, quiſquis vulgauit.

CONSOLATIO AD MARCIAM LIB. VNVS.

Argumentum I. LIPSII. 195

MArcia gratioſa, & diues Matrona, vt apparet: filia A. Cremutij Cordi, viri à ſtudijs ſcriptiſque etiam inclyti. Filium habuit qui iam grandior obijt; maritus, pater, & ſacerdos: trienniumautem iam ibat (ex Cap. 1. in fine) ab eius morte. Itaque argumentor, hoc ſcriptum editum initio Claudiani temporis, nec ante. Nam ſub Tiberio auctum Metilium hunc (ita vocabatur) honoribus, vix probabile: ſub Caio igitur, qui & alia acta Tiberij reſcidit, & nominatim A. Cremutij Cordi ſcripta lectitari permiſit. Quod eodem iſto Cap. 1.

quoque tangitur: neque igitur antè potuit hęc Conſolatio edi, pręſertim inueterato dolore, vt loquitur, & triennali illo lapſu. Imò benè conſideranti, ſub Claudio, & poſt exilium fortaſſe hęc ſcripta cenſeantur: in paruo eſt. Ipſe libellus inter inſignes, etſi adulatione fœminęa haud expers. Duę partes ſunt: priore laudat illam, & à ſuo atque alienis deinde exemplis ſolatur: vſque ad Cap. VI. Poſteriore ad Rationes tranſit, & primam illam communem, luctu nihil profici: tum ſecundum Naturam eum non eſſe, ſed à mollitie noſtra, & incogitantia, quod quę fieri poſſunt futura non prouidemus. Iterum deinde Exempla Virorum, & Mulierum. Tum ad ſortem conditionemq; naſcendi tranſit, cui mors annexa: vſque ad Cap. XIX. Ibi Dilemma inſerit, Nec matri, nec ipſi malè factum. De Matre, breuiter: gratioſa eſt, nec niſi opinione vexatur. De filio, pluribus: in quiete eſt, & caſibus, vitijſque ereptus. Quid ſi ad iſta in tam corrupta ciuitate, iuiſſet? Tempeſtiuè igitur ſubductus: & Patris deinde (Cremutij) perſona inducitur filiam ſolantis, & erigentis, & magno ore ad ſupera illa, & cœli ſpectacula, vocantis.

DE PROVIDENTIA. LIBER VNVS.

Argumentum I. LIPSII. 239

AVreus hic libellus eſt, & ſcriptum poſt Caligulam video ex cap. 4. *Ego mirmillonem*, inquit, *ſub C. Cæſare audiui de raritate munerum querentem*. In pręterito loquitur, & de homine ac tēpore, quod fuit. Puto igitur ſub Claudio, ſtatim à reditu: imò quid ſi hęc Philoſophica quędam in exſilio? nam diu ibi hęſit, annos circiter octo, & iuſtè hoc elegerit, ſibi ſolando. Argumentum enim eſt, Prouidentiam eſſe: nec obſtare: quod bonis mala quædam, ſed exter-

externa, obueniant. Primo igitur vniuersè illam aſſerit à mundi motu, ordine, conſtantia: quę omnia rectorem clamant. Deinde ad Quęſitum propriè, quare ergo mala bonis? Ait primò Deum amare bonos: nec immittere igitur ijs mala. Inſtar parentis enim caſtigare, & coercere. Deinde, non videri ea mala bonis, nec vinci ijs, ſed exerceri, & per aſpera indurari. Deum velut agonothetam eſse, & robuſtis his athletis ſuis delectari. Hęc ita communiter, & velut pręparans, ad Cap. 3. Ab eo magis diſtinctè, quinque rationes, cur eueniant, exſequi pergit. Primò, pro ipſis eſſe, quibus accidunt: Secundò, pro Vniuerſis: Tertiò, volentibus euenire: Quartò, euenire fato, & æterna lege. Primam rationem tractat cap. 3. 4. docetque pro ipſis eſſe, ſicut medicina pro ægris. Induntantur etiam ſic à Deo, qui ſe dignos producit in pugnam: alios viliores, in otio, & vmbra habet. Secundam tractat Cap. 5. pro omnibus eſſe. vt viri boni, ſic habiti, clament alijs, & oſtendant non eſſe Bona aut Mala, quę vulgus putet. Ad vera igitur illa ſpectent, & illa petant, hęc fugiant. Ibidem tertiam nectit, Volentes excipere: nam prębent ſe Deo, & Fato. Quarta excipit, Fatum eſſe & ab ęterno conſtitutum quid gaudeas doleaſque. Denique repetit, mala hęc non eſſe, & Deum inducit pulcherrimè adhortantem, & ad robur excitãtem. Stoicè in fine, Si piget, & ferre tædet, quis tenet? patet ianua, exi.

DE TRANQVILLIT. ANIMI. LIB. VNVS.

Argumentum I. LIPSII. 261

ET hic libellus inter vtiles, & materie ac tractatu inſignes. Scriptus eſt initio reditus ſui ab exſilio, cùm ad Aulam, & Neroni inſtituendo admotus fuit. Hoc apparet ex cap. 1.

verbis: *Circumfudit me ex longo frugalitatis ſitu venientem multo ſplendore luxuria, & undique circumſonuit*. Luxuriam in Aula tangit, ignotam ſibi antea & inuiſam. Ordo in ſcripto confuſus eſt, imò vix eſt: & traiectio, aut defectus; niſi fallor in multis apparet. Summarium tamen hoc eſt. Occaſio ſcribendi à ſua inconſtantia, & quod animi ſemper pendeat, parum firmi in alterutra parte, aut quieti. Hoc ait illorum eſſe, qui in via ſunt ad Sapientiam; ſed nondum peruenerunt, nec fructum eius guſtant, Tranquillitatem. ò magnum bonum! & quid ea eſt? deſcribit. Quomodo perueniam? Inconſtantiam fugiendo. Quid igitur ea? & hanc graphicè deſcribit. Ea pellitur varijs remedijs. primum, Occupatione: eaque vel Publica, ſi tempora & indoles tua ferent; vel Priuata, vt in optimis ſtudijs meditationibuſque verſere. Non tamen ſubitò à Republica fugiendum: Multas eius partes eſſe, & vnam aliquam licere amplecti. Hęc vſque ad Cap. IV. Tum addit, ſi ad negotia imus, tria conſideranda: Nos ipſos, Negotium, Homines quorum cauſa, aut cum quibus actitamus. In Nobis, ęſtimandas Vires quid, & quatenus poſſimus, neque vltra tendamus. In Negotijs, an nos ijs pares? Item an non catena eorum ſit, & longius ducent. regreſſus ſemper liberos habendos. In Hominibus, an digni illi labore noſtro, & temporis impendio? non ſunt autem Vani, Ambitioſi, nec in ſeria vlla re occupati. Deinde Cap. VII. parum cohęrenter addit, Amicum in primis fidum tranquillitati, & oblectamento facere: ſed qui ingenio triſti non ſit, & omnia accuſanti. Iterum non optimus Textus, & C. VIII. de Patrimoniorum modo. ea nec magna, nec nulla Tranquillitati apta, ſed Media: & quę parcimonia producantur. Luxus autem vitandus, etiam in vtilibus vitę inſtrumentis, vt Bibliotheca, & libris. Poſt hęc etiam ſalus

Cap.

Cap. X & Moleſtias in omni vita interuenire: ſed conſuetudine molliri, tum Aſpectu alienę ſortis, quę ſępè deterior. Item cupiditates non longè mittendas, ſed ad propinqua, aut facilia pręhendi. Atque hęc proficienti & tironi pręcipit: nam ſapienti non opus, qui pugnat, imò vincit omnem fortunam. Quam talem, & talem pręcogitat, & ipſa prouiſione mollit aut frangit. Hęc aduſque Cap. XII. Ab eo alia tractatiuncula, Non eſſe in ſuperuacuis laborandum, neque (quantum poteſt) in Alienis. Democriti cœleſte pręceptum inculcat: *Nec priuatim, nec publicè multa agi.* Iam Cap. XIV. à leuitate arcet, itemque pertinacia: ideſt, neq; aſſiduè in vita mutare nec ſi malè elegeris prefractè inhęrere. Omnia autem æquo, ac pęnè hilari oculo adſpicere. Quid enim vita, niſi mimus? Poſtremo ſimulatio (Cap. XVI.) fugienda, & anxia ſui compoſitio: ſimplicitas aſſumatur, & interdum hilaritas, atque etiam conuiuia aut liberalior potus. Mergit hoc curas, & animum liberat atque attollit. In fine claudit, dixiſſe ſe, *Quæ Tueri Tranquillitatem poſſint, quæ Reſtituere*, ex quibus videas partitionem quę fuit, ſed mehercules nunc non extat. Itaque, vt multa Senecę, in partibus laudatum opuſculum eſt; Ordo Vniuerſi labat. atque id iniuria temporum aut certè exſcriptorum.

DE CONSTANTIA LIBER VNVS.

Argumentum I. LIPSII. 302

MAgni animi, magni ingenij, atque etiam eloquij hoc ſcriptum: vno verbo, inter optima. Editum ſub tempus prioris illius puto, de Tranquillitate: cui vulgò etiam iungunt, malè. Diuerſum argumentum eſt, & tali ſerie. Orditur à Stoicorum laude, quorum Parado-

xum

xum tractat, Sapientem non affici iniuria. quid ergo? aiebat Serenus: non Cato contumelijs affectus, verberibus, & ſputis? Ab hac obiectione ingreditur in Materiem: &, non eſt tamen iniurijs, inquit: fuit enim ſapiens,. atqui in ſapientem iniuria non cadit. quod tamen ea mente dici ait, non vt fiat, ſed vt non admittat. Tangi poteſt iniuria, ſed non lędi: à te eſſe, in illo non eſſe. Hęc pulcherrimè exſequitur ad Cap. IV. Diuidit deinde dicenda in duas partes, idque à diſcrimine Iniurię, & Contumelię. Priore, negat illam cadere in ſapientem. Poſteriore, nec iſtam. De Iniuria, hęc ſunt argumenta. Sapiens nullius mali patiens: at malum eſt Iniuria. Secundum, Iniuria detrahit, & deminuit: ſapienti nihil eripitur. habet in ſe vno omnia repoſita, & firmiter, vt Stilpo. Tertium, Fortis ab infirmo non lęditur: non ergo à Malitia Virus. Hic obijcitur, Atqui Socrates nonne iniuria damnatus? Ita, ſed ſine ſua iniuria. Illi intulerunt, ipſe non accepit: ſed ſapientia reiecit. ſicut venenum mihi das, ego antidoto vim eius infringo: ſcelus tu facis, ego non patior. Quartum argumentum Iniuria cum Iniuſtitia mixta eſt: non hęc cadit in Sapientem: minimè ergo illa. Quintum, Sapienti nemo prodeſt: ergo nec lędit. Sextum, Iniuria à ſpe, aut metu eſt: Sapiens neutro eorum tangitur. Septimum vltimumque, Iniuriam nemo immotus accipit: non mouetur Sapiens. Atque hic concluſio prioris partis, & adhortatio ad Dogma animis accipiendum. Altera erat de Contumelia, quam explicat Cap. X. quid propriè ſit, & tum à Sapiente arcet. Primò, quia Sapiens magnitudinem ſuam nouit: non ergo contumelia ad eum pertinet, quę nomen & rem habet à contemptu. Secundò, ſuperbi & inſolentes inferunt contumeliam: ipſe tales ſpernit: itaque & ab ijs iſtam. Tertiò, Nemo maiorem melioremque

con-

Digitized by Google

contemnit: is eſt Sapiens. Ergo in ſe dicta ridet, vt conuiuijs ioculos puerorum. Sed quid? fert igitur hęc omnia Sapiens? non caſtigat aut compeſcit? imo facit interdum: ſicut illos ipſos pueros ſolemus: non quia malum ille acceperat, ſed quia hi fecerunt. Atque hactenus ad Cap. XIV. in ſolam Contumeliam, aut Iniuriam: iam mixtim vtramque refutat. Hoc argumento. Securitas propria eſt Sapientis: non eſt, ſi alterutram accipit, aut poteſt accipere. Simile & Epicurei dicunt: etſi minus fortiter. Denique leuia pleraque, quibus vulgus offenditur: ſuadet reijcere, & ridere ne ridearis. Concluſio, Quomodo eunti ad Sapientiam, Quomodo qui peruenit, ferendę iniurię? Illi cum morſu aliquo animi, & adhuc pugna; huic, ſine alterutro, & victor iam agit ante ſe vtramque, & triumphat. Ego itero, magni animi ſcriptum eſt: robur ab eo, in temporum hac hominumque cottidiana Malitia, capiamus.

DE CLEMENTIA LIB. PRIMVS.

Argumentum I. LIPSII. 330

HI libri ſcripti initio Principatus Neronis, quod ipſe lib. 1. cap.9. palam indicat, cum ſcribit eum ingreſſum annum decimumnonum. Et vero digni principe libri, ac materies: atque vtinam legant, & mites ſimul magnoſque animos ab ijs ſumant! Exordium eſt à laude Neronis, nec falſa, vt initia illa erant. Deinde Cap. 3. diuidit ſcriptum in tres partes, vnam Manuductionis, alteram, quę naturam Clementię explicet; tertiam, quę ad eam perducat, & firmet. In prima, primus totus liber abſumitur: & pręmittit de Vtilitate Clementię, & Regibus maximè conuenire. Decoram illis, quia capita Reip. ſunt, nos velut corpus & membra: atqui corpori quis non parcit & indulget? Neceſſa-

ceſſariam etiam eſſe, in copia peccantium, e-quos ſi punis ſemper, ſolitudinem facis. Ab Exemplo Deorum, qui nobis parcunt: item à Fama, quia omnia Regum patent, & minima ſæuitia protrahitur. A Securitate. nam ita imperantes, tutiores: adiungitque facta quędam Augusti. Contrà in Tyrannis, qui per ſęuitiam odia, pericula, exitia ſibi gignunt. At princeps igitur raro punit, & molliter, aut modicè, animo atque exemplo parentum. Atque ea moderatio in ſcholis, militia, animalibus, ſeruis, cum fructu adhibetur. Etiam à Natura adhibetur, ab apum imagine: quarum Rex aculei eſt expers. Iam Princeps aut ſua, aut aliena cauſa punit, cùm punit. Non debet rigidè in ſua, quia vltionis ſolatio non eget in tam alta fortuna. Non in aliena, niſi (ad inſtar legis) vt aut emendet, aut alios faciat meliores, ſiue tutiores. Hęc autem omnia magis raritas animaduerſionum pręſtabit; quæ crebræ vileſcunt, & ſpernuntur. In Clauſula, deteſtatio ſęuitiæ, & mala ab ea atque exitia.

LIBER SECVNDVS.

Argumentum I. LIPSII. 366

ITerum Neronis laudatio, & generoſæ eius vocis. Tum ad ſecundam partem tranſit, Naturam Clementiæ, ipſamque definit. Magis aperit à vitio contrario, & crudelitatem producit ac deſcribit. Fines deinde ſuos Clementiæ dat, quam à Miſericordia vult remotam: nam hanc Stoicis vitium eſſe. Neque ignoſcere etiam, aut ueniam dare concedit: Sed Parcere, Conſulere, & quæ verbis magis, quam rebus illi diſtinguunt. Hic libri finis, ſed non Materiæ: & ex diuiſione liquet multa abeſſe, temporum vitio ſublata. Dolendum in tam pulchra tractatione: nec ſecundus hic liber, opinor, primo ceſſerit.

DE

DE BREVITATE VITÆ LIB. VNVS.

Argumentum I. LIPSII.

DE tempore huius ſcripti, haud nimis conſtat (niſi quod poſt Caium:) admodum de bonitate. O pulchri, ò vtilis argumenti! tractemus, & imbibamus. Hypotheſis eſt, Vitam non eſſe breuem, ſed à nobis fieri: vel non vtendo, vel malè, aut vanè, vtendo. Hęc ſic diducit. Primum, vitijs mancipamur, quibus æuum abſumitur, & perit. Secundo, Inutiliter occupamur, in parũ ſerijs, & quæ Officia vocamus. Tertio, Opinione aut prę́ſumptione peccamus, & hoc breuem facit, quod longam vitam cenſemus. Pręſentia ſpernimus futura diſponimus, tamquam in magna, & certa copia. Et plerique ad vana: aut aliena, labimur, & perdimus vitam quaſi per luſum. Hęc talia ad Cap. vſque X. Inde partitur in tria, omne Tempus, Pręteritum, Pręſens, Futurum: Et quam male aut ineptè nos in ſingulis geramus, docet. Inuehitur in occupationes futiles, in delicias, in luxus, ignaua otia, etiam ſuperflua litterarum ſtudia. Hic aliquid ſiſtit, & vtinam hodiernos etiam Philologos trahat aut mutet! Solum tempus benè poni, quod Sapientiæ ſtudijs impenditur: per quam vita verè fit longa. Contra vulgus, æſtimat eam à Fortuna: vt hęc lęta aut triſtis obuenit, ſic vitam æſtimat breuem aut longam. In triſtibus mortem appetunt, in lętis timent. Adhortatio in fine ad Paullinum: quid ad illum? ad ſe quiſque ducat, vt maturè ſapiat, in portum vitæ & honeſtum otium ſecedat. Mihi voueo, & nitor.

DE

Digitized by Google

DE VITA BEATA. LIB. VNVS.

Argumentum I. LIPSII.

SEnex hunc libellum ſcripſit, & velut Defenſionem prȩſcripſit contra calumniatores, qui Opes & Vitam obiectabant. Beatam vitam in Virtute eſſe: ſed hanc externa non ſpernere, ſi accedant. Sublimè ſcriptum eſt, pulcherrimum in partibus, & quod monita ſenſuſque aureos habet. Partes eius duæ ſunt: Quid ſit Beata vita? & quomodo eo perueniatur? De priore, negat in Opinione aut More quȩrendam: per trita ſi itur, longius ab ea abitur. Ratio ſola audienda eſt. ea dicit, Beatam vitam eſſe conuenientem naturæ ſuæ: id eſt poſitam in Virtute. Non in Voluptate, cum Epicuro à minimè, & diffusè hunc & aſſeclas refellit. Vſque eo, vt nec iungi cum Virtute Voluptatem velit, & totum hoc nomen repudiet. Hȩc ad Cap. XVI. Inde pars altera, Ad perueniendum igitur ſola Virtus amplectenda, cetera ſpernenda? Negat admitti quidem externa poſſe, ſed non vt finem. Imo ijs qui in via adhuc ſunt, & Proficientium numero, opus eſſe aliqua indulgentia Fortunȩ. Hic priuatam ſuam cauſſam callidè iam & robuſtè agit, & obijcientem inducit. Cur tu de Virtute ſic locutus, alia etiam habes? cur ſeruos? nummos, villas, ſupellectilem? Variè reſpondet: ac primo Sapientem ſe non eſſe, ſed conari eſſe. Deinde alijs ſummatibus viris, Platoni, Zenoni, Ariſtoteli iam olim hȩc obiecta. Atquin omnes iſti non quomodo viuerent, ſed viuendum eſſet, docebant. Ardua res Virtus. Suſpiciendi, etiam qui conantur aſcendere, & ſi decidunt interim, aut hȩrent. Tum de Opibus ex profeſso, an habendæ Sapienti à Cap. XXI. Et aſſerit, haberi, etſi non amari: quȩſitas tamen honeſtè, & benignè

Digitized by Google

nignè emittendas aut emiſſas. Inſurgit deinde in iſtos blacterones & mucronem ſtili, Socrate inducto, ſtringit: Sed finis deficit, & quæ vulgò attexuntur, alterius ſcripti ſunt atque argumenti.

DE OTIO SAPIENTIS LIB. VNVS.

Argumentum I. LIPSII.

LIber hic an Epiſtola fuerit, neſcio: diuellendus tamen à lib. de Vita beata, cum qua commune nihil habet, ſed nec quando ſcriptum iſtud, ſcio: Materies, & tractatio bona eſt, atque erudita. An ſapienti non liceret in otium, & à rep. ſecedere? Querebatur inter Stoicos, qui conſenſu eo vocabant. Ipſe adfirmat: & principium ſcripti deeſt, quæ ſuperſunt, ita habent. Ait ab exemplo principum Stoicorum, id ius, moremque eſſe: qui etſi miſerunt ad rempublicam non iuerunt. Quoſdam autem à prima ætate otium, ſed honeſtum, amplecti: quoſdam in vltima, tamquam veteranos, & emeritis iam ſtipendijs, illuc ire. Honeſtum autem otium in ſtudijs Sapientiæ, & Contemplatione Naturę eſſe. Addit hęc Stoicis, ſed & Epicureis placere: etſi in leui diſſenſu. quod iſti otium ex propoſito petant: illi ex cauſſa. Nempe ſi Reſp. deſperatè corrupta: ſi parua alicui auctoritas aut gratia: item ſi valetudo infirma. Concludit, etiam in otio Rempublicam tractari. quam duplicem facit, Paruam, & Magnam. Illa eſt, finibus certis, legibuſque comprehenſa: vt Athenienſis, aut Romana. Hęc ipſe mundus totus, cui Natura ciues nos dedit. Magnam etiam in otio, & ſeceſſu Sapiens colit tractatque, ſcribendo aut docendo. Hoc Zeno, & Chryſippus fecere, & plus generi humano profuere, quam omnium actuoſorum ſudores, & diſcurſus.

Digitized by Google

INDEX

DE BENEFICIIS LIB. PRIMVS.

Argumentum I. LIPSII. 458

HOs libros inter Philoſophiæ vltimos pono, etſi frontem antea tenuerunt. Sed res ita eſt, ſi tempus ſpectes:& ſcripti omnino ſunt ſub Nerone, poſt Claudij mortem. Argumentum certum, quod in fine libri primi contemptim admodum de Claudio, & *futile eius iudicium* traducit: non facturus vnquam illo viuo. Libri boni ſunt,ſed mehercule in ordine & tractatu confuſi: quem vix eſt vel adnitentem expedire. Tamen, vt poſſumus. Primus liber exordium habet,& querelam de Ingratitudine, quæ crebra eſt, & inter vitia tamen magna. Ideo de beneficijs ſe ſcripturum, *Quæ vis eorum, & Proprietas ſit?* Hęc vſque ad Cap. V. Tum definit,Beneficium non in Materie,ſed animo tribuentis eſſe: & ab eo pendendum. Diducit per exempla, & argumenta, vſque ad Cap. XI. Ibi duo Membra dicendorum proponit, *Quæ beneficia danda, & Quemadmodum?* Prius exſequitur ad finem libri:alterum differt in ſequentem.

LIB. SECVNDVS.

Argumentum I. LIPSII. 479

ASſumit & repetit alterum membrũ, *Quemadmodum beneficia danda?* Varia dat pręcepta:vt, *Libenter, Citò, ſinę dubitatione*. Quędam palàm, quędam in ſecreto.Sed omnia tamen ſine ſuperbia aut iactatione. Deinde *quæ nocitura, non dare*, nec ſi petant: non item *Turpia*, & infamiæ futura. Denique Perſonæ æſtimandæ, & qui dat,& qui accipit, vt decora ſint vtrique. Pars altera libri,Ipſe *accipiens* quomodo ſe gerat? *A quibus* capiat, & *Quomodo?* in primis

Grate.

Gratè. Ex occaſione *quid faciat ingratos? Superbia, Auaritia, Inuidia*. Pluribus deinde de *Gratitudine*, eamque conſtare voluntate, vbi res deficit.

LIB. TERTIVS.

Argumentum I. LIPSII. 513

AGit de Ingratis. qui illi ſint? & an puniendi, aut ad iudicem vocandi? accurata diſputatione negat: & addit, pœnam ijs in Odio & Infamia eſſe, atque animo ipſo. Deinde ex occaſione, an Dominus in ſeruum gratus eſſe debeat? an ab illo Beneficium accipiat? adfirmat, & hoc vberius, quia creber tunc ſeruorum vſus. Adnectit, & An filius patri det Beneficium? diſputat in vtramque, ſed affirmantem affirmat.

LIB. QVARTVS.

Argumentum I. LIPSII. 549

ARguta ferè tractat, ſed vtilibus (vt ſemper) mixtis. Quęrit, an Beneficium, & Gratia per ſe expetenda? aſſerit, contra Epicureos, qui omnia fructu metiebantur. Inter alia hoc argumento, quod etiam Dij dent Beneficia: quod ipſum contra illos negantes vbertim docet. Obiectiones deinde remouet, quæ vtilitatem verſari in Beneficijs docere videantur. Tum ad Gratiam venit & oſtendit eam quoque referendam ſolius Honeſti, non Vtilis adſpectu. Tum quęrit, An quem ſcias ingratum futurum, beneficium ſit dandum? diſtinguit, & partim ait, partim negat.

LIB.

LIB. QVINTVS.

Argumentum I. LIPSII. 591

ABſolutis duabus pręcipuis partibus, *Quomodo dandum Beneficium, Quomodo accipiendum:* tranſire ſe dicit ad quędam non tam in ipſa materie, quam ex ipſa, & vicina ac connexa. Quæſtiunculas ſubſerit, primo iſtam: An turpe beneficijs vinci? negat vinci poſſe, & parem ſemper eſſe, qui gratè meminit, qui cupit animo referre, ſi re non poteſt. Quæſtiuncula ſecunda: An aliquis ſibi Beneficium donet? item negat, & in vtramque tamen partem argutatur. Tertia Quæſtiuncula: An aliquis ingratus Stoicè dici poſſit? ait, & docet. Quarta an non omnes ingrati ſint? minimè, etſi plurimos fatetur. Deinde ex adtextu. Quouſque, & an alius pro alio obligemur? Vt filius pro Patre, & talia. Diſtinctione reſpondet, & magis negat. Quinta Quæſtiuncula: An triſte Beneficium, & inuito etiam dari poſſit? poteſt. Vltima denique: An repeti Beneficium poſſit.

LIB. SEXTVS.

Argumentum I. LIPSII. 626

ITerum Quæſtiunculæ, Chryſippeo quodam more. Prima, An Beneficium eripi poſſit? variè diſſerit, claudit tamen vſum eius eripi poſſe, non ipſum. Secunda, An debeamus ei, qui vel inuitus profuit, vel ignarus? negat. Tertia, An ei qui ſua cauſſa nobis profuit? ſi tantum ſua, abnuit: ſi & mea, admittit. Exempla, & argutias miſcet. Quarta, An fas incommodi aliquid alteri optare, vt gratiam poſſis referre? non eſt, & damnat. Aliam viam aperit referendæ gratiæ etiam felicibus, etiam Regibus, per conſilia, monita, doctrinam.

LIB.

Digitized by Google

LIB. SEPTIMVS.

Argumentum I. LIPSII. 668

SImilia prioribus, Quæſtiunculæ, & ſubtilibus vtilia tamen miſta. Illud principio ſerium. coercendam curioſitatem, & nimiam ſciendi cupidinem: animum potius ad Mores & virtutem, id eſt Sapientiam mittendum. Ex Verbi deinde occaſione Quæſtio, An aliquis donare Sapienti poſſit cum eius ſint omnia? ait poſſe, quia animo quidem non vſu tamen omnia poſſidet. Altera, An qui tentauit reddere beneficium, reddiderit? ita: Sed tamen iterum iterumque conandum docet. Tertia, An quod à Viro bono acceperis, eidem iam malo reddes? Reddes, ſed cum cautione, ne illa quibus malè, & in ſuam alienamue noxam vtatur. Quarta, Numquid obliuiſci datorem Beneficij ſui oporteat? Non omnino. & poſſe tenere memoria ait, imò & interdum exigere. Vltima, Quomodo ferendi Ingrati? placido animo, manſueto, magno.

FINIS.

FRAGMENTA
EX LIBRIS SENECÆ QVI INTERCIDERVNT.

Quinctil. cap. III. *Lib.* VIII.

NOSTRI autem in iungendo, aut deriuando paullum aliquid auſi, vix in hoc ſatis recipiuntur. Nam memini iuuenis admodum inter Pomponium & Senecam etiam præfationibus eſſe tractatum, an *gradus eliminat* apud Attium in tragœdia dici oportuiſſet.

Cap. V. *eiuſdem libri.*

Facit quaſdam ſententias ſola geminatio, qualis eſt Senecæ in eo ſcripto, quod Nero ad Senatum miſit occiſa matre, cùm ſe periclitatum videri vellet: Saluum me eſſe adhuc nec credo, nec gaudeo.

Cap. II. *lib.* IX.

Noui verò & præcipuè declamatores, audaciùs, nec mehercules ſine motu quodam imaginantur. vt Seneca in controuerſia, cuius ſumma eſt, quòd pater filium & nouercam, inducente altero filio, in adulterio deprehenſos occidit: Duc: ſequor. accipe hanc ſenilem manum, & quocunque vis imprime. Et paullopòſt: Aſpice, inquit, quod diu non credidiſti. Ego verò non video, nox oboritur, & craſſa caligo. Habet hæc figura manifeſtius aliquid. Non enim narrari res, ſed agi videtur.

Ibidem.

Nam in totum iurare, niſi vbi neceſſe eſt, graui viro parùm conuenit. Et eſt à Seneca dictum eleganter, Non patronorum hoc eſſe, ſed teſtium.

Plinius

Plinius Nat. Hiſt. lib. VI. *cap.* XVII.

Seneca etiam apud nos tentata Indiæ commentatione, LX. amnes eius prodidit, gentes duodeuiginti centumque. Par labor ſit montes enumerare. *Cap.* LIII. *Lib.* IX.

Æui piſcium, memorandum nuper exemplum accepimus. Pauſilypum villa eſt Campaniæ, haud procul Neapoli. in ea in Cæſaris piſcinis à Pollione Vedio coniectum piſcem, ſexageſimum poſt annum expiraſſe ſcribit Annæus Seneca, duobus alijs æqualibus eius ex eodem genere, etiam tunc viuentibus.

Suetonius Tiberij cap. LXXIII.

Seneca eum (Tiberium) ſcribit intellecta defectione, exemptum anulum, quaſi alicui traditurum, parumper tenuiſſe: dein rurſus aptaſſe digito, &c.

A. Gellius cap. II. *lib.* XII. *Noct. Atticarum.*

Seneca in lib. XXII. Epiſtolarũ moraliũ quas ad Luciliũ cõpoſuit, deridiculos verſus Q. Enniũ de Cethego antiquo viro feciſſe hos dicit.

—— Dictus ollis popularibus olim,
Qui tum viuebant homines, atque æuum agitabant,
Flos delibatus populi & ſuada medulla.

Ac deinde ſcribit de iiſdem verſibus verba hæc: Admiror eloquentiſſimos viros, & deditos Ennio, pro optimis ridicula laudaſſe. Cicero certè inter bonos eius verſus & hos refert. Atque id etiam de Cicerone dicit. Non miror, inquit, fuiſſe qui hos verſus ſcriberet, cùm fuerit qui laudaret: niſi fortè Cicero ſummus orator agebat cauſam ſuam, & volebat hos verſus videri bonos. Paulò pòſt. Apud ipſum quoque, inquit Seneca, Ciceronem inuenies etiam in proſa oratione quædam, ex quibus intelligas illum non perdidiſſe operam, quòd Ennium legit. Ponit deinde quæ apud Ciceronem reprehendat, quaſi Enniana, quòd ita ſcripſerit in libris de republica, Vt Menelao Laconi fuit

ſuauiloquens iucunditas. & quòd alio in loco dixerit, Breuiloquentiam in dicendo colat. Deinde: Non fuit, inquit Seneca, Ciceronis hoc vitium, ſed temporis. neceſſe erat hæc dici, cùm illa legerentur. Deinde adſcribit, Ciceronem hæc ipſa interpoſuiſſe ad effugiendam infamiam nimis laſciuæ orationis & nitidæ. De Virgilio quoque eodem in loco verba hæc ponit, Virgilius quoque noſter non ex alia cauſſa duros quoſdam verſus, & enormes, & aliquid ſupra menſuram trahentes interpoſuit, quàm vt Ennianus populus agnoſceret in nouo carmine antiquitatis aliquid. Addit non multò pòſt ex Seneca: Quidam ſunt tam magni ſenſus Q. Ennij, vt licèt ſcripti ſint inter hircoſos, poſſint tamen inter vnguentatos placere. Et cùm reprehendiſſet verſus quos ſuprà de Cethego poſuimus, Qui huiuſmodi, inquit, verſus amant, liceat ſibi eoſdem admirari & Soterici lectos. Audias tamen commemorari ac referri pauca quædam quæ ipſe idem Seneca benè dixerit: quale eſt illud quod in hominem auarum & auidum & pecuniæ ſitientem dixit, Quid enim refert quantum habeas? multo illud plus eſt quod non habes.

Tertullianus de Anima, cap. XLII.

Multò coactiùs Seneca: Poſt mortem, ait, omnia finiuntur, etiam ipſa.

Lactantius diuinarum inſtitutionum lib. I. *cap.* IV.

Annæus quoque Seneca, qui ex Romanis vel acerrimus Stoicus fuit, quàm ſæpè ſummum Deum merita laude proſequitur? Nam cùm de immatura morte diſſereret, Non intelligis, inquit, auctoritatem, ac maieſtatem iudicis tui? Rector is orbis terrarum, cælique & deorum omnium Deus: à quo iſta numina, quæ ſingula adoramus & colimus, ſuſpenſa ſunt? Item in Exhortationibus: Hic, tùm prima fundamenta molis pulcherrimæ iaceret, & hoc ordiretur, quo neque maius quidquam nouit natura, nec

me-

melius, vt omnia ſub ducibus ſuis irent, quamuis ipſe per totum ſe corpus intenderat, tamen miniſtros regni ſui deos genuit. Et quàm multa alia de Deo noſtris ſimilia locutus eſt? quæ nunc differo, quòd alijs locis oportuniora ſunt.

Cap. VII.

Et eſt illud verum quod dixiſſe in Exhortationibus Senecam ſupra retuli, Genuiſſe regni ſui miniſtros Deum.

Eodem cap. VII.

Quod Seneca vir acutus in Exhortationibus ſuis vidit. Nos, inquit, aliunde pendemus. Itaque ad aliquem reſpicimus, cui quod eſt optimum in nobis, debeamus. Alius nos edidit, alius inſtruxit: Deus ipſe ſe fecit.

Eiuſdem lib. cap. XVI.

Non illepidè Seneca, in libris moralis philoſophiæ, Quid ergo eſt, inquit, quare apud poetas ſalaciſſimus Iupiter deſierit liberos tollere? Vtrùm ſexagenarius factus eſt, & illi lex Papia fibulam impoſuit? an impetrauit ius trium liberorum? an tandem illi venit in mentem, Ab alio exſpectes, alteri quod feceris, & timet, ne quis ſibi faciat, quòd ipſe Saturno?

Libri II. *cap.* II.

Rectè igitur Seneca in libris Moralibus: Simulacra, inquit, deorum venerantur, illis ſupplicant genu poſito: illa adorant: illis per totum aſſident diem, aut adſtant: illis ſtipem iaciunt, victimas cædunt: & cùm hæc tantoperè ſuſpiciant, fabros, qui illa fecere, contemnunt.

Eiuſdem lib. cap. IV.

Meritò igitur etiam ſenum ſtultitiam Seneca deridet. Non, inquit, bis pueri ſumus (vt vulgò dicitur) ſemper. Verùm hoc intereſt, quòd maiora nos ludimus.

Cap. IX.

Melius igitur Seneca, omnium Stoicorum acutiſſimus, qui vidit nihil aliud eſſe Naturam,

quàm Deum. Ergo, inquit, Deum non laudabimus, cui naturalis eſt virtus? Nec enim illam didicit ex vllo. Immò laudabimus. quamuis enim naturalis illi ſit, ſibi illam dedit, quoniam Deus ipſe natura eſt.

Libri III. *cap*. XV.

Eodem ductus errore Seneca (quis enim veram viam teneret, errante Cicerone?) Philoſophia, inquit, nihil aliud eſt, quàm recta viuendi ratio: vel, honeſtè viuendi ſcientia: vel, ars rectè vitæ agendæ. Non errabimus, ſi dixerimus philoſophiam eſſe legem benè honeſteque viuendi. Et qui dixerit illam regulam vitæ, ſuum illi nomen reddiderit.

Ibidem.

Idem Seneca in Exhortationibus: Plerique, inquit, Philoſophorum tales ſunt, vt ſint diſerti in conuicium ſuum. quos ſi audias in auaritiam, in libidinem, in ambitionem perorantes, profeſſionis indicium putes: adeò redundant in ipſos maledicta in publicum miſſa. quos non aliter intueri decet, quàm medicos, quorum tituli remedia habent, pyxides venena.

Ibidem.

Faciet ſapiens, inquit idem Seneca, etiam quæ non probabit, vt etiam ad maiora tranſitum inueniat: nec relinquet bonos mores, ſed tempori aptabit: & quibus alij vtuntur in gloriam, aut voluptatem, vtetur agendæ rei cauſſa. Et paullopòſt: Omnia quę luxurioſi faciunt, quæque imperiti, faciet & ſapiens, ſed non eodem modo, eodemque propoſito.

Cap. XVI. *eiuſdem libri.*

Et Seneca: Nondum ſunt, inquit, mille anni; ex quo initia ſapientiæ nota ſunt. Multis ergo ſæculis humanum genus ſine ratione vixit.

Cap. XXIII.

Fuiſſe Seneca inter Stoicos ait: qui deliberaret, vtrumne Soli quoque ſuos populos daret: ineptè ſcilicet, qui dubitauerit.

Cap.

Digitized by Google

Cap. XXV.

Platonem quidem redemiſſe Aniceris quidam traditur ſeſtertiis VIII. Itaque inſectatus eſt conuiciis redemptorem Seneca, quòd paruo Platonem æſtimauerit.

Lib. V. *cap.* IX.

Qui volent ſcire omnia, Senecæ libros in manus ſumant, qui morum vitiorumque publicorum & deſcriptor veriſſimus, & accuſator acerrimus fuit.

Eiuſdem libri cap. XIV.

Rectè igitur Seneca, incongruentiam hominibus obiectans, ait: Summa virtus illis videtur magnus animus. & iidem eum, qui contemnit mortem, pro furioſo habent. quod eſt vtique ſummæ peruerſitatis.

Lib. VI. *cap.* XVII.

Item Senecæ in libris Moralis philoſophiæ dicentis: Hic eſt ille homo honeſtus, non apice, purpuraue, non lictorum inſignis miniſterio, ſed nulla re minor: qui cùm mortem in vicino videt, non ſic perturbatur, tamquam rem nouam viderit: qui, ſiue toto corpore tormenta patienda ſunt, ſiue flamma ore recipienda eſt, ſiue extendendæ per patibulum manus, non quærit quid patiatur, ſed quàm benè. Qui autem Deum colit, hæc patitur, nec timet.

Cap. XXIV. *lib.* VI.

Nec lucrari ſe quiſquam putet, ſi delicti conſcium non habebit. ſcit enim illa omnia, in cuius conſpectu viuimus: nec ſi vniuerſos homines, celare poſſumus: cui nihil abſconditũ, nihil poteſt eſſe ſecretum quod: Exhortationes ſuas Seneca mirabili ſentẽtia terminauit, Magnum, inquit, neſcio quid, maiuſque quàm cogitari poteſt, numen eſt. cui viuendo operam damus, huic nos approbemus. Nihil prodeſt incluſam eſſe conſcientiam: patemus Deo. Quid verius dici poteſt ab eo qui Deum noſſet, quàm dictum eſt ab homine veræ religionis ignaro?

Ibidem.

Idem in eiuſdem operis primo: Quid agis? inquit. quid machinaris? quid abſcondis? Cuſtos te tuus ſequitur. Alium tibi peregrinatio ſubduxit, alium mors, alium valetudo: hæret hic, quo carere nunquam potes. Quid locum abditum legis, & arbitros remoues? Putas tibi contigiſſe, vt oculos omnium effugias? Demens, quid tibi prodeſt non habere conſcium, habenti conſcientiam.

Eiuſdem, cap. XXV.

Quanto melius & verius Seneca? Vultiſne vos, inquit, Deum cogitare magnum & placidum, & maieſtate leni verendum? amicum, & ſemper in proximo? non immolationibus, & ſanguine multo colendum: quæ enim ex trucidatione immerentium voluptas eſt? ſed mente pura, bono honeſtoque propoſito? Non templa illi, cõgeſtis in altitudinem ſaxis, ſtruenda ſunt: In ſuo cuique conſecrandus eſt pectore.

Lib. VII. *cap.* XV.

Non inſcitè Seneca Romanæ vrbis tempora diſtribuit in ætates. Primam enim dixit infantiam ſub rege Romulo fuiſſe, à quo & genita, & quaſi educata ſit Roma: deinde pueritiam ſub ceteris regibus, à quibus & aucta ſit, & diſciplinis pluribus, inſtitutiſque formata: at verò Tarquinio regnante cùm iam quaſi adulta eſſe cœpiſſet, ſeruitium non tuliſſe, & reiecto ſuperbæ dominationis iugo, maluiſſe legibus obtemperare, quàm regibus: cumque eſſet adoleſcentia eius fine Punici belli terminata, tum denique confirmatis viribus cœpiſſe iuueneſcere. Sublata enim Carthagine, quæ tam diu æmula Imperij fuit, manus ſuas in totum orbem terra marique porrexit: donec regibus cunctis, & nationibus imperio ſubiugatis, cùm iam bellorum materia deficeret, viribus ſuis malè vteretur, quibus ſe ipſa confecit. Hæc fuit prima eius ſenectus, cùm bellis lacerata ciuilibus, atque inte-

ſtino

Digitized by Google

ſtino malo preſſa, rurſus ad regimen ſingularis imperij recidit, quaſi ad alteram infantiam reuoluta. Amiſſa enim libertate, quam Bruto duce & auctore defenderat, ita conſenuit, tamquam ſuſtentare ſe ipſa non valeret, niſi adminiculo regentium niteretur.

B. Hieronymus aduerſus Iouinianum libro primo.

Claudia virgo Veſtalis, cùm in ſuſpicionem veniſſet ſtupri, & ſimulacrum matris Idææ in vado Tyberis hæreret, ad comprobandam pudicitiam ſuam fertur cingulo duxiſſe nauem, quam multa millia hominum trahere nequiuerant. Meliùs tamen, inquit Lucani poetæ patruus, cum illa eſſet actum, ſi hoc quod euenit, ornamentum potiùs exploratæ fuiſſet pudicitiæ, quàm dubię patrocinium.

Eodem libro.

Scripſerunt Ariſtoteles, & Plutarchus, & noſter Seneca de matrimonio libros, ex quibus & ſuperiora nonnulla ſunt, & iſta quæ ſubijcimus. Amor, formæ obliuio eſt, & inſaniæ proximus, fœdum minimeque conueniens animo ſoſpiti vitium; turbat conſilia, altos & generoſos ſpiritus frangit, à magnis cogitationibus ad humillimas detrahit: querulos, iracundos, temerarios, durè imperioſos, ſeruiliter blandos, omnibus inutiles, ipſi nouiſſimè amori, facit. Nam cùm fruendi cupiditate inſatiabili flagrat, plura tempora ſuſpicionibus, lacrymis, conqueſtionibus perdit, odium ſui facit, & ipſe nouiſſimè ſibi odio eſt.

Paullo infra.

Refert prætereà Seneca cognouiſſe ſe quendam ornatum hominem, qui exiturus in publicum, faſcia vxoris pectus colligabat, & ne puncto quidem horæ præſentia eius carere poterat, potionemque nullam niſi alterius tactam labris, vir & vxor hauriebant: alia deinceps non minus inepta facientes, in quæ improuida vis ardentis affectus erumpebat.

Io.

In fine.

Nam quid, ait Seneca, de viris pauperibus dicam? quorum in nomen mariti, ad eludendas leges quę contra cęlibes ſunt, pars magna conducitur. Quomodo poteſt regere mores, & præcipere caſtitatem, & mariti auctoritatem tueri, qui nupſit?

B. Auguſtinus de Ciuitate Dei lib. VI. *cap.* X.

Libertas ſanè quę huic defuit, ne iſtam vrbanam theologiam theatricæ ſimillimam, apertè ſicut illam reprehendere auderet, Annæo Senecę, quem nonnullis indiciis inuenimus Apoſtolorum noſtrorum claruiſſe temporibus, non quidem ex toto, verùm ex aliqua parte non defuit. Affuit enim ſcribenti, viuenti defuit. Nam in eo libro quem contra ſuperſtitiones condidit, multò copioſiùs ac vehementiùs reprehendit ipſe ciuilem iſtam & vrbanam theologiam, quam Varro theatricam atque fabuloſam. Cùm enim de ſimulacris ageret, Sacros, inquit, immortales, inuiolabileſque deos in materia viliſſima atque immobili dedicant. Habitus illis hominum, ferarumque, & piſcium; quidam verò mixtos ex diuerſis corporibus induunt. Numina vocant, quæ ſi ſpiritu accepto ſubitò occurrerent, monſtra haberentur. Deinde aliquanto poſt, cùm theologiam naturalem prædicans, quorundam philoſophorum ſententias digeſſiſſet, oppoſuit ſibi quæſtionem, & ait: Hoc loco dicet aliquis: Credam ego cœlum & terram deos eſſe, & ſupra lunam alios, infra alios? Ego feram aut Platonem, aut Peripateticum Stratonem, quorum alter fecit Deum ſine corpore, alter ſine animo? Et ad hoc reſpondens, Quid tandem? inquit: veriora tibi videntur T. Tatij, aut Romuli, aut Tulli Hoſtilij ſomnia? Cluacinam T. Tatius dedicauit deam, Picum Tiberinumque Romulus, Hoſtilius Pauorem atque Pallorem, teterrimos hominum affectus: quorum alter mentis territæ motus eſt,

alter

alter corporis, ne morbus quidem, ſed color. Hæc numina potiùs credes, & cœlo recipies? De ipſis verò ritibus crudeliter turpibus, quàm liberè ſcripſit? *Ille*, inquit, *viriles ſibi partes amputat, ille lacertos ſecat*. Vbi iratos deos timent, qui ſic propitios habere merentur? dij autem nullo ipſi debent coli genere, ſi & hoc volunt. Tantus eſt perturbatæ mentis & ſedibus ſuis pulſæ furor, vt ſic dij placentur, quemadmodum ne homines quidem ſæuiunt. Teterrimi, & in fabulas traditæ crudelitatis tyranni, lacerauerunt aliquorum membra, neminem ſua lacerare iuſſerunt. In regiæ libidinis voluptatem caſtrati ſunt quidam, ſed nemo ſibi ne vir eſſet, iubente domino, manus intulit. Se ipſi in templis contrucidant, vulneribus ſuis ac ſanguine ſupplicant. Si cui intueri vacet quæ faciunt, quæque patiuntur: inueniet tam indecora honeſtis, tam indigna liberis, tam diſſimilia ſanis, vt nemo fuerit dubitaturus furere eos, ſi cum paucioribus furerent: nunc ſanitatis patrocinium eſt, inſanientium turba. Iam illa quæ in ipſo Capitolio fieri ſolere commemorat, & intrepidè omnino coarguit, quis credat niſi ab irridentibus aut furentibus fieri? Nam cùm in Sacris Ægyptiis Oſirim lugeri perditum, mox autem de inuento magnum eſſe gaudium deriſiſſet; cùm perditio eius inuentioque fingatur, dolor tamen ille atque lætitia, ab eis qui nihil perdiderunt, nihilque inuenerunt, veraciter exprimatur: Huic tamen, inquit, furori certum tempus eſt. Tolerabile eſt, ſemel in anno inſanire. In Capitolium perueni, pudebit publicatæ dementiæ, quod ſibi vanus furor attribuit, officij. Alius numina Deo ſubijcit, alius horas Ioui nuntiat, alius lictor eſt, alius vnctor qui vano motu brachiorum imitatur vngentem. Sunt quæ Iunoni ac Mineruæ capillos diſponant, longè à templo non tantùm à ſimulacro ſtantes, digitos mouent ornantium

modo

modo. Sunt quæ ſpeculum teneant, ſunt quæ ad vadimonia ſua deos aduocent: ſunt qui libellos offerant, & illos cauſſam ſuam doceant. Doctus Archimimus ſenex iam decrepitus, quotidie in Capitolio mimum agebat, quaſi dij libenter ſpectarent, quem homines deſierant. Omne illic artificum genus, operantium diis immortalibus, deſidet. Et paulopòſt: Hi tamen, inquit, etiamſi ſuperuacuum vſum, non turpem nec infamem Deo promittunt: ſedent quędam in Capitolio, quæ ſe à Ioue amari putant: nec Iunonis quidem, ſi credere poetis velis, iracundiſſimæ reſpectu terrentur. Hanc libertatem Varro non habuit, tantummodo poeticam theologiam reprehendere auſus eſt, ciuilem non auſus eſt, quam iſte concidit. Sed ſi verum attendamus, deteriora ſunt templa, vbi hæc aguntur, quàm theatra, vbi finguntur. Vnde in his ſacris ciuilis theologiæ has partes potiùs elegit Seneca ſapienti, vt eas in animi religione non habeat, ſed in actibus fingat. Ait enim: Quæ omnia ſapiens ſeruabit tamquam legibus iuſſa, non tamquam diis grata; Et paullopòſt: Quid quòd & matrimonia, inquit, deorum iungimus, & ne piè quidem, fratrum ſcilicet & ſororum: Bellonam Marti collocamus: Vulcano Venerem: Neptuno Salaciam: quoſdam tamen cœlibes relinquimus, quaſi conditio defecerit: præſertim cùm quædam viduæ ſint, vt Populonia, vel Fulgora, & diua Rumina, quibus non miror petitorem defuiſſe. Omnem iſtam ignobilem deorum turbam, quam longo æuo, longa ſuperſtitio congeſſit, ſic, inquit, adorabimus, vt meminerimus cultum eius magis ad morem, quàm ad rem pertinere. Nec leges ergo illę, nec mos, in ciuili theologia id inſtituerunt, quod diis gratum eſſet, vel ad rem pertineret: ſed iſte, quem Philoſophi quaſi liberum fecerunt: tamen quia ILLVSTRIS POPVLI ROMANI SENATOR erat, colebat quod reprehendebat,

agebat

agebat quod arguebat, quod culpabat adorabat

Cap XI. *de eodem Seneca.*

Hic inter alias ciuilis theologiæ ſuperſtitiones reprehendit etiam ſacramenta Iudæorum, & maximè ſabbata: inutiliter id eos facere affirmans, quòd per illos ſingulos ſeptem interpoſitos dies ſeptimam ferè partem ætatis ſuæ perdant vacando, & multa in tempore vrgentia non agendo lædantur. Chriſtianos tamen iam tunc Iudæis inimiciſſimos, in neutram partem commemorare auſus eſt: ne vel laudaret contra ſuæ patriæ veterem conſuetudinem, vel reprehenderet contra propriam forſitan voluntatem.

Ibidem.

De illis ſane Iudęis cùm loqueretur, ait: Cùm interim vſque eò ſceleratiſſimæ gentis conſuetudo conualuit, vt per omnes iam terras recepta ſit. Victi victoribus leges dederunt: Mirabatur hæc dicens, & quid diuinitus ageretur, ignorans. Subiecit planè ſententiam, qua ſignificaret, quid de illorum ſacramentorum ratione ſentiret. Ait enim: Illi tamen cauſſas ritus ſui nouerunt, & maior pars populi facit, quod cur faciat, ignorat.

Scriptor vitæ P. Virgilij Maronis.

Seneca tradidit, Iulium Montanum poetam ſolitum dicere inuolaturum ſe quædam Virgilio, ſi & vocem poſſet, & os, & hypocriſin: eoſdem enim verſus, eo pronuntiante, benè ſonare; ſine illo, inareſcere quaſi mutos.

Seruius in VI. *Æneid.*

Seneca ſcripſit de ſitu & ſacris Ægyptiorum. hic dicit, circa Sienem extremam Ægypti partem eſſe locum, quem Philas, hoc eſt Amicas vocant, ideò quòd illic eſt placata ab Ægyptiis Iſis, quibus iraſcebatur, quòd membra mariti Oſiridis non inueniebat, quem frater Typhon occiderat. Quæ inuenta poſteà cùm ſepelire vellet, elegit vicinæ paludis tutiſſimum

locum,

Digitized by Google

locum, quem ad tranſitum conſtat eſſe difficilem. limoſa enim eſt & papyris referta.

Idem Seruius in IX. *Æneid.*

Ganges fluuius Indiæ eſt, qui ſecundum Senecam in ſitu Indiæ nouem alueis fluit, ſecundum Melonem ſeptem: qui tamen & ipſe commemorat nonnullos dicere, quòd tribus alueis fluat.

Priſcianus lib. VII.

Seneca Ouidium ſequens: Gauſapa ſi ſumpſit, gauſapa ſumpta proba.

Concilium Turonenſe II. *Can.* XV.

Aliqui Laici, dum diuerſa perpetrant adulteria, hoc quod de ſe ſciunt, in aliis ſuſpicantur, ſicut ait Seneca, peſſimum in eo vitium eſſe, qui in id quod inſanit, ceteros putat furere.

L. ANNÆI
SENECÆ
PHILOSOPHI
DE IRA,
AD NOVATVM.

LIB. PRIMVS.
CAPVT I.

EXEGISTI à me, Nouate, vt ſcriberem quemadmodum poſſet ira leniri: nec immeritò mihi videris hunc præcipuè affectum pertimuiſſe, maximè ex omnibus tetrum ac rabidum. Ceteris enim aliquid quieti placidique ineſt; hic totus concitatus, & in impetu doloris eſt: armorum, ſanguinis, ſuppliciorum, minimè humana feruens cupiditate: dum alteri noceat, ſui negligens; in ipſa irruens tela, & vltionis ſecum multa tracturæ auidus. Quidam itaque è ſapientibus viris iram dixerunt breuem inſaniam. æquè enim

A impo-

Digitized by Google

impotens ſui eſt, decoris oblita, neceſſitudinum immemor, in quod cœpit pertinax & intenta, rationi conſiliiſq; præcluſa, vanis agitata cauſis, ad diſpectum æqui verique inhabilis, ruinis ſimillima, quæ ſuper id quod oppreſſere, franguntur. Vt autem ſcias non eſſe ſanos, quos ira poſſedit, ipſum illorum habitum intuere. Nam vt furentium certa indicia ſunt, audax & minax vultus, triſtis frons, torua facies, citatus gradus, inquietæ manus, color verſus, crebra, & vehementiùs acta ſuſpiria: ita iraſcentium eadem ſigna ſunt. Flagrant, & micant oculi, multus ore toto rubor, exæſtuante ab imis præcordijs ſanguine; labia quatiuntur, dentes comprimuntur, horrent ac ſubriguntur capilli, ſpiritus coactus ac ſtridens, articulorum ſeipſos torquentium ſonus, gemitus mugituſque, & parum explanatis vocibus ſermo præruptus, & comploſæ ſæpiùs manus, & pulſata humus pedibus, & totum concitum corpus, magnaſque minas agens, fœda viſu & horrenda facies deprauantium ſe, atque intumeſcentium. Neſcias, vtrum magis deteſtabile vitium ſit; an deforme. Cetera licet abſcondere, & in abdito alere: Ira ſe profert, & in faciem exit: quantòque maior eſt, hoc efferueſcit manifeſtiùs. Non vides, vt omnium animalium, ſimul ad nocendum inſurrexerunt, procurrant notę, ac tota corpo-

Digitized by Google

ra ſolitum quietumque egrediantur habitum, & feritatem ſuam exaſperent? Spumant apris ora, dentes acuuntur attritu: taurorum cornua iactantur in vacuum, & arena pulſu pedum ſpargitur: leones fremunt, inflantur iratis colla ſerpentibus, rabidarum canum triſtis aſpectus eſt. Nullum eſt animal tam horrendum, tamque perniciosum natura, vt non appareat in illo, vbi ira inuaſit, noua feritatis acceſſio. Nec ignoro, ceteros quoque affectus vix occultari; libidinem, metumque, & audaciam dare ſui ſigna, & poſſe prænoſci. neque enim vlla vehementior intra cogitatio eſt, quæ nihil moueat in vultu. Quid ergo intereſt? Quòd alij affectus apparent, hic eminet.

CAP. II. Iam verò ſi effectus eius damnaque intueri velis, nulla peſtis humano generi pluris ſtetit. Videbis cædes ac venena, & reorum mutuas ſordes, & vrbium clades, & totarum exitia gentium, & principum ſub ciuili haſta capita venalia, & ſubiectas tectis faces, nec intra mœnia coercitos ignes, ſed ingentia ſpatia regionum hoſtili flamma relucentia. Aſpice nobiliſſimarum ciuitatum fundamenta vix notabilia: has ira deiecit. aſpice ſolitudines per multa millia ſine habitatione deſertas: has ira exhauſit. aſpice tot memoriæ proditos duces, mali exempla fati. alium ira in cubili ſuo confodit: alium inter ſacra men-

ſæ ira percuſſit; alium inter leges celebriſque ſpectaculum fori lancinauit; alium filij patricidio dare ſanguinem iuſſit; alium ſeruili manu regalem aperire iugulum; alium in cruces membra diuidere. Et adhuc ſingulorum ſupplicia narro. quin ſi tibi libuerit, relictis in quos ira viritim exarſit, aſpicere cæſas gladio conciones, & plebem immiſſo milite contrucidatam, & in perniciem promiſcuam totos populos capitis damna paſſos, tanquam aut curam noſtram deſerentibus, aut auctoritatem contemnentibus. Quid gladiatoribus, quare populus iraſcitur, & tam iniquè, vt iniuriam putet, quòd non libenter pereunt? comtemni ſe iudicat, & vultu, geſtu, ardore, de ſpectatore in aduerſarium vertitur. Quidquid eſt, certè non eſt ira, ſed quaſi ira: ſicut puerorum, qui ſi ceciderunt, terram verberari volunt, & ſæpe neſciunt quidem, cui iraſcantur, ſed tantùm iraſcuntur ſine cauſa & ſine iniuria, non tamen ſine aliqua iniuriæ ſpecie, nec ſine aliqua pęnę cupiditate. Deluduntur itaq; imitatione plagarum, & ſimulatis deprecantium lacrymis placantur, & falſa vltione falſus dolor tollitur.

CAP. III. Iraſcimur, inquit, ſæpe non illis qui læſerunt, ſed his qui læſuri ſunt: vt ſcias iram non tantùm ex iniuria naſci. Verum eſt, iraſci nos læſuris: ſed ipſa cogitatione nos lædunt, & iniuriam

qui

qui facturus eſt, iam facit. Vt ſcias, inquit, non eſſe iram pœnę cupiditatem, infirmiſſimi ſępe potentiſſimis iraſcuntur: nec pœnam concupiſcunt, quam non ſperant. Primùm diximus, iram cupiditatem eſſe pœnę exigendę, non facultatem: concupiſcunt autem homines, & quæ non poſſunt. Deinde nemo tam humilis eſt, qui pœnam vel ſummi hominis ſperare non poſſit. ad nocendum potentes ſumus. Ariſtotelis finitio non multùm à noſtra abeſt. ait enim, Iram eſſe cupiditatem doloris reponendi. Quid inter noſtram & hanc finitionem interſit, exſequi longum eſt. contra vtramque dicitur, feras iraſci, nec iniuria irritatas, nec pœnæ dolorìſve alieni cauſſa. Nam etiamſi hoc efficiunt, non hoc petunt. Sed dicendum eſt, feras ira carere, & omnia præter hominem. Nam cùm ſit inimica rationi, nuſquam tamen naſcitur, niſi vbi rationi locus eſt. Impetus habent feræ, rabiem, feritatem, incurſum: iram quidem non magis, quàm luxuriam. Et in quaſdam voluptates intemperantiores homine ſunt. Non eſt quòd credas illi qui dicit:

Non aper iraſci meminit, non fidere curſu
Cerua, nec armentis incurrere fortibus vrſi.

Iraſci dicit, incitari, impingi. Iraſci quidem non magis ſciunt, quàm ignoſcere. Muta animalia humanis affectibus carent: habent autem ſimiles illis quoſdam impulſus. Alioqui ſi amor in

illis eſſet, & odium eſſet; ſi amicitia, & ſimultas; ſi diſſenſio, & concordia; quorum aliqua in illis quoque exſtant veſtigia: ceterùm, humanorum pectorum propria bona malaque ſunt. Nulli niſi homini conceſſa prudentia eſt, diligentia, cogitatio: nec tantùm virtutibus humanis animalia, ſed etiam vitijs prohibita ſunt. Tota illorum vt extra, ita intra, forma humanæ diſſimilis eſt. Regium illud & principale parùm ſubtile, parùm exactum: vt vox eſt quidem, ſed non explanabilis; perturbata, & inefficax: vt lingua, ſed deuincta, nec in motus varios ſoluta. Capit ergo viſus ſpecieſque rerum, quibus ad impetus euocetur, ſed turbidas, & confuſas. Ex eo procurſus illarum tumultuſque vehementes ſunt; metus autem, ſolicitudineſque, & triſtitia, & ira non ſunt; ſed his quædam ſimilia. Ideo citò cadunt, mutantur in contrarium, & cùm acerrimè ſæuierunt, expaueruntque, paſcuntur: & ex fremitu decurſuque væſano ſtatim quies ſoporque ſequitur.

CAP. IV. Quid eſſet Ira, ſatis explicatum eſt: quo diſtet ab iracundia, apparet: quo ebrius ab ebrioſo, & timens à timido. Iratus poteſt non eſſe iracundus: iracundus poteſt aliquando iratus non eſſe. Cetera, quæ pluribus apud Græcos nominibus in ſpecies Iram diſtinguunt, quia apud nos vocabula ſua

non

non habent, præteribo: etiam ſi amarum nos, acerbùmque dicimus, nec minùs ſtomachoſum, rabioſum, clamoſum, difficilem, aſperum: quæ omnia irarum differentiæ ſunt. Inter hos moroſum ponas licet, delicatum iracundiæ genus. Quædam enim ſunt iræ, quæ intra clamorem conſidant; quædam non minùs pertinaces, quàm frequentes; quædam ſæuę manu, verbis parciores; quædam in verborum maledictorùmq; amaritudinem effuſæ; quædam vltra querelas & auerſationes non exeunt; quædam altæ grauéſque ſunt, & introrſus verſæ. Mille aliæ ſpecies ſunt mali multiplicis.

CAP. V. Quid eſſe Ira, quæſitum eſt: an in vllum aliud animal, quàm in hominem caderet: quo ab iracundia diſtaret, & quæ eius ſpecies ſint: nunc quæramus, an Ira ſecundùm naturam ſit, & an vtilis, atque ex aliqua parte retinenda. An ſecundum naturam ſit, manifeſtum erit, ſi hominem inſpexerimus: quo quid eſt mitius, dum in recto animi habitu eſt? quid autem ira crudelius eſt? Homine quid aliorum amantius? quid ira infeſtius? Homo in adiutorium mutuum generatus eſt: ira in exitium. Hic congregari vult, illa diſcedere: hic prodeſſe, illa nocere: hic etiam ignotis ſuccurrere, illa etiam cariſſimos petere: hic aliorum commodis vel impendere ſe paratus eſt; ira in periculum, dummodo deducat, de-

ſcendere. Quis ergo magis naturam rerum ignorat, quàm qui optimo eius operi & commendatiſſimo, hoc ferum ac pernicioſum vitium aſſignat? Ira, vt diximus, auida pœnæ eſt: cuius cupidinem ineſſe pacatiſſimo hominis pectori, minimè ſecundùm eius naturam eſt. Beneficijs enim humana vita conſiſtit, & concordia: nec terrore, ſed mutuo amore, in fœdus auxiliumque commune conſtringitur. Quid ergo? non aliquando caſtigatio neceſſaria eſt? Quidni? ſed hæc ſincera, cum ratione. non enim nocet, ſed medetur ſpecie nocendi. Quemadmodum quædam haſtilia detorta, vt corrigamus, adurimus, & adactis cuneis, non vt frangamus, ſed vt explicemus, elidimus: ſic ingenia vitio praua, dolore corporis animique corrigimus. Nempe Medicus primò in leuibus vitijs tentat, non multùm ex quotidiana conſuetudine inflectere, & cibis, potionibus, exercitationibus ordinem ponere, ac valetudinem tantùm mutata vitæ diſpoſitione firmare: proximum eſt, vt modus proficiat: ſi modus & ordo non proficit, ſubducit aliqua, & circumcidit: ſi ne adhuc quidem reſpondet; interdicit cibis, & abſtinentia corpus exonerat. ſi fruſtra molliora ceſſerunt; ferit venam, membriſque, ſi adhærentia nocent, & morbum diffundunt, manus affert: nec vlla dura videtur curatio, cuius ſalutaris effectus eſt. Ita legum præſidem, ciuitatiſque

Digitized by Google

tiſque rectorem decet, quamdiu poteſt, verbis, & his mollioribus, ingenia curare, vt facienda ſuadeat, cupiditatemque honeſti & æqui conciliet animis, faciatque vitiorum odium, pretium virtutum: tranſeat deinde ad triſtiorem orationem, quâ moneat adhuc & exprobret: nouiſſimè ad pœnas, & has adhuc leues & reuocabiles decurrat: vltima ſupplicia ſceleribus vltimis ponat, vt nemo pereat, niſi quem perire etiam pereuntis interſit.

CAP. VI. Hoc vno medentibus erit diſſimilis, quòd illi, quibus vitam non potuerunt largiri, facilem exitum præſtant: hic, damnatum cum dedecore & traductione, vita exigit: non, quia delectetur vllius pœna (procul eſt enim à ſapiente tam inhumana feritas) ſed vt documentum omnium ſint; & qui viui noluerunt prodeſſe, morte certè eorum reſpublica vtatur. Non eſt ergo natura hominis pœnæ appetens: & ideo nec ira quidem ſecundùm naturam hominis, quia pœnæ appetens eſt. Et Platonis argumentum adferam: quid enim prohibet alienis vti, ex parte qua noſtra ſunt? Vir bonus, inquit, non lædit. pœna lædit. bono ergo pœna non conuenit: ob hoc nec ira: quia pœna iræ conuenit. Si vir bonus pœna non gaudet; non gaudebit nec eo quidem affectu, cui pœna voluptati eſt: ergo non eſt naturalis ira.

CAP. VII. Numquid, quamuis

non ſit naturalis ira, aſſumenda eſt, quia vtilis ſæpe fuit? Extollit animos, & incitat: nec quicquam ſine illa magnificum in bello fortitudo gerit, niſi hinc flamma ſubdita eſt, & hic ſtimulus peragitauit, miſitque in pericula audaces. Optimum itaque quidam putant, temperare iram, non tollere: eoque detracto quod exundat, ad ſalutarem modum cogere: id verò retinere, ſine quo languebit actio, & vis, ac vigor animi reſoluetur. Primùm, facilius eſt excludere pernicioſa, quàm regere: & non admittere, quàm admiſſa moderari. Nam cùm ſe in poſſeſſione poſuerunt, potentiora rectore ſunt, nec recidi ſe minuive patiuntur. Deinde ratio ipſa, cui freni traduntur, tamdiu potens eſt, quamdiu diducta eſt ab affectibus: ſi miſcuit ſe illis, & inquinauit, non poteſt continere, quos ſubmouere potuiſſet. Commota enim ſemel & concuſſa mens, ei ſeruit, à quo impellitur. Quarumdam rerum initia in noſtra poteſtate ſunt: vlteriora nos ſua vi rapiunt, nec regreſſum relinquunt. Vt in præceps datis corporibus nullum ſui arbitrium eſt, nec reſiſtere morarive deiecta potuerunt, ſed conſilium omne & pœnitentiam irreuocabilis præcipitatio abſcidit, & non licet eò non peruenire, quò non ire licuiſſet: ita animus, ſi in iram, amorem, alioſque ſe proiecit affectus, non permittitur reprimere impetum. rapiat illum

opor-

oportet, & ad imum agat ſuum pondus, & vitiorum natura procliuis.

CAP. VIII. Optimum eſt primum irritamentum iræ protinus ſpernere, ipſiſque repugnare ſeminibus, & dare operam ne incidamus in iram. nam ſi cœperit ferre tranſuerſos, difficilis ad ſalutem recurſus eſt. Quoniam nihil rationis eſt, vbi ſemel affectus inductus eſt, iùſque illi aliquod voluntate noſtra datum eſt. Faciet de cetero quantum volet, non quantum permiſeris. In primis, inquam, finibus hoſtis arcendus eſt: nam cùm intrauit, & portis ſe intulit, modum à captiuis non accipit. Neque enim ſepoſitus eſt animus, & extrinſecus ſpeculatur affectus, vt illos non patiatur vltrà quàm oportet procedere, ſed in affectum ipſe mutatur: ideòque non poteſt vtilem illam vim & ſalutarem, proditam iam infirmatamque, reuocare. Non enim, vt dixi, ſeparatas iſta ſedes ſuas diductàſque habent; ſed affectus & ratio in melius peiuſque mutatio animi eſt. Quomodo ergo ratio occupata & oppreſſa vitijs reſurget, quæ iræ ceſſit? aut quemadmodum à confuſione ſe liberabit, in qua peiorum mixtura præualuit? Sed quidam, inquit, in ira ſe continent: Vtrum ergo ita, nihil vt faciant eorum quæ Ira dictat, an vt aliquid? Si nihil faciunt, apparet non eſſe ad actiones rerum neceſſariam iram: quam vos, quaſi

fortius aliquid ratione haberet, aduocabatis. Denique interrogo, valentior eſt quàm ratio, an infirmior? Si valentior: quomodo illi modum ratio poterit imponere, cùm parere niſi imbecilliora non ſoleant? Si infirmior eſt: ſine hac per ſe ad rerum effectus ſufficit ratio, nec deſiderat imbecillioris auxilium. At irati quidam conſtant ſibi, & ſe continent. Quomodo? cùm iam ira euaneſcit, & ſua ſponte decedit, non cum in ipſo feruore eſt: tunc enim potentior eſt. Quid ergo? non aliquando in ira quoq; & dimittunt incolumes intactoſque quos oderunt, & à nocendo abſtinent? faciunt. Quomodo? cùm affectus repercuſſit affectum, aut metus, aut cupiditas aliquid imperauit. non rationis tunc beneficio quieuit, ſed affectuum infida & mala pace.

CAP. IX. Denique nihil habet in ſe vtile, nec acuit animum ad res bellicas. Nunquam enim virtus vitio adiuuanda eſt, ſe contenta. Quoties impetu opus eſt, non iraſcitur, ſed exurgit, & in quantum putauit opus eſſe, concitatur remittiturque: non aliter, quàm quæ tormentis exprimuntur tela, in poteſtate mittentis ſunt, in quantum torqueantur. Ira, inquit Ariſtoteles, neceſſaria eſt: nec quicquam ſine illa expugnari poteſt, niſi illa impleat animum, & ſpiritum accendat. Vtendum autem illa eſt, non vt duce, ſed vt milite. quod eſt falſum. Nam ſi ex-

audit rationem, & ſequitur quà ducitur, iam non eſt ira: cuius proprium eſt contumacia. Si verò repugnat, & non vbi iuſſa eſt quieſcit, ſed libidine ferociaque prouehitur: tam inutilis animi miniſter eſt, quàm miles, qui ſignum receptui datum negligit. Itaque ſi modum adhiberi ſibi patitur, alio nomine appellanda eſt: deſinit ira eſſe, quam effrænatam indomitamque intelligo. ſi non patitur; perniciosa eſt, nec inter auxilia numeranda. Ita aut ira non eſt, aut inutilis eſt. Nam ſi quis pœnam exigit, non ipſius pœnæ auidus, ſed quia oportet; non eſt annumerandus iratis. Hic erit vtilis miles, qui ſcit parere conſilio. Affectus quidem tam mali miniſtri, quàm duces ſunt: Ideò nunquam aſſumet ratio in adiutorium improuidos & violentos impetus, apud quos nihil ipſa auctoritatis habeat: quos nunquam comprimere poſſit, niſi pares illis ſimileſque oppoſuerit: vt iræ metum, inertiæ iram, timori cupiditatem.

CAP. X. Abſit hoc à virtute malum, vt vnquam ratio ad vitia confugiat. Non poteſt hic animus fidele otium capere: quatiatur neceſſe eſt: fluctueturque, qui malis ſuis tutus eſt. qui fortis eſſe, niſi iraſcitur, non poteſt; induſtrius, niſi cupit; quietus, niſi timet: in tyrannide illi viuendum eſt, in alicuius affectus venienti ſeruitutem. Non pudet virtutes in

cliente-

clientelam vitiorum demittere? Deinde deſinit quicquam ratio poſſe, ſi nihil poteſt ſine affectu, & incipit par illi ſimiliſque eſſe. Quid enim intereſt, ſi æquè affectus inconſulta res eſt ſine ratione, quàm ratio ſine affectu inefficax? par vtrumque eſt, vbi eſſe alterum ſine altero non poteſt. Quis autem ſuſtineat affectum exæquari rationi? Ira, inquit, vtilis affectus eſt, ſi modicus eſt. Imò ſi natura vtilis eſt, ſed ſi impatiens imperij rationiſque eſt, hoc duntaxat moderatione conſequetur, vt quò minor fuerit, minus noceat. Ergo modicus affectus, nihil aliud quàm malum modicum eſt.

CAP. XI. Sed aduerſus hoſtes, inquit, neceſſaria eſt ira. Nuſquam minùs: vbi non effuſos eſſe oportet impetus, ſed temperatos & obedientes. Quid enim eſt aliud, quòd Barbaros tantò robuſtiores corporibus, tantò patientiores laborum comminuat, niſi ira infeſtiſſima ſibi? Gladiatores quoque ars tuetur, ira denudat. Deinde quid opus eſt ira, cùm idem perficiat ratio? An tu putas venatorem iraſci feris, vel cùm & fugientes perſequitur, & venientes excipit? omnia illa ſine ira facit ratio. Quid Cimbrorum, Theutonorumque tot millia ſuperfuſa Alpibus ita ſuſtulit, vt tantæ cladis notitiam ad ſuos non nuntius, ſed fama pertulerit, niſi quòd erat illis ira pro virtute? quæ vt aliquando perculit, ſtrauitque obuia, ita

ſæpiùs

ſæpiùs ſibi exitio eſt. Germanis quid eſt animoſius? quid ad incurſum acrius? quid armorum cupidius? quibus innaſcuntur innutriunturque: quorum vnica illis cura eſt, in alia negligentibus. Quid induratius ad omnem patientiam? vt quibus magna ex parte non tegumenta corporum prouiſa ſunt, non ſuffugia aduerſus perpetuum cœli rigorem. Hos tamen Hiſpani Galliqúe, & Aſiæ Syriæque molles bello viri, antequam legio viſatur, cædunt: ob nullam rem aliam opportunos, quàm ob iracundiam. Agedum, illis corporibus, illis animis delicias, luxum, opes ignorantibus, da rationem, da diſciplinam: vt nihil amplius dicam, neceſſe erit nobis certè mores Romanos repetere. Quo alio Fabius affectas imperij vires recreauit, quàm quòd cunctari, & trahere, & morari ſciuit, quæ omnia irati neſciunt? Perierat imperium, quod tunc in extremo ſtabat, ſi Fabius tantum auſus eſſet, quantum Ira ſuadebat. Habuit in conſilio fortunam publicam; & æſtimatis viribus, ex quibus iam perire nihil ſine vniuerſo poterat, dolorem vltionemque ſepoſuit: in vnam vtilitatem occaſionis intentus, iram antè vicit, quàm Hannibalem. Quid Scipio? nonne relicto Hannibale, Punico exercitu, omnibuſque quibus iraſcendum erat, bellum in Africam tranſtulit, tam lentus, vt opinionem luxurię ſegnitięque malignis daret? Quid

alter

alter Scipio? non circa Numantiam multum diùque ſedit, & hunc ſuum publicumque dolorem æquo animo tulit, diutiùs Numantiam quàm Carthaginem vinci? quam dum circumuallat, & includit hoſtem, eò compulit, vt ferro ipſi ſuo caderent.

CAP. XII. Non eſt itaque vtilis, nec in prælijs quidem aut in bellis Ira. In temeritatem enim prona eſt: & pericula dum inferre vult, non cauet. Illa certiſſima eſt virtus, quæ ſe diu multumque circumſpexit, & rexit; & ex lento ac deſtinato prouexit. Quid ergo? inquit, vir bonus non iraſcetur, ſi cædi patrem ſuum viderit, ſi rapi matrem? Non iraſcetur: ſed vindicabit, ſed tuebitur. Quid autem times, ne parum illi magnus ſtimulus, etiam ſine ira, pietas ſit? Aut dic eodem modo; Quid ergo, cùm viderit ſecari patrem ſuum, filiùmve vir bonus non flebit, nec linquetur animo? quæ accidere feminis videmus, quoties illas leuis periculi ſuſpicio perculit. Officia ſua vir bonus exequitur inconfuſus, intrepidus: & ſic bono viro digna faciet, vt nihil faciat viro indignum. Pater cædetur? defendam. cæſus eſt? exſequar: quia oportet, non quia dolet. Cùm hoc dicis Theophraſte, quæris inuidiam præceptis fortioribus, & relicto iudice, ad coronam venis. quia vnuſquiſque in eiuſmodi ſuorum caſu iraſcitur, putas iudicaturos.

catùros homines id fieri debere, quod faciunt. Ferre enim iuſtum quiſque affectum iudicat, quem agnoſcit. Iraſcuntur boni viri pro ſuorum iniurijs? ſed idem faciunt, ſi calida non benè præbeatur, ſi vitrum fractum eſt, ſi calceus luto ſparſus eſt. Non pietas illam iram, ſed infirmitas mouet: ſicut pueri, qui tam parentibus amiſſis flebunt, quàm nucibus. Iraſci pro ſuis, non eſt pij animi, ſed infirmi. Illud pulchrum dignumque, parentibus, liberis, amicis, ciuibus prodire defenſorem, ipſo officio ducente: volentem, iudicantem, prouidentem, non impulſum & rabidum. Nullus enim affectus vindicandi cupidior eſt, quàm ira: & ob id ipſum ad vindicandum inhabilis, præarapida & amens: vt omnis fere cupiditas ipſa ſibi in id, in quod properat, opponitur. Itaque nec in pace, nec in bello, vnquam bona fuit. Pacem enim ſimilem belli efficit: in armis verò obliuiſcitur Martem eſſe communem, venitque in alienam poteſtatem, dum in ſua non eſt. Deinde non ideo vitia in vſum recipienda ſunt, quia aliquando aliquid boni effecerunt. nam & febres quædam genera valetudinis leuant: nec ideo non ex toto illis caruiſſe melius eſt. Abominandum remedij genus eſt, ſanitatem debere morbo. Simili modo ira, etiamſi aliquando, vt venenum, & præcipitatio, & naufragium, ex inopinato profuit, non

ideo

ideo ſalutaris omnino iudicanda eſt. ſæpe enim ſaluti fuere peſtifera.

CAP. XIII. Deinde quæ habenda ſunt in bonis, quò maiora, eò meliora & optabiliora ſunt. Si iuſtitia bonum eſt, nemo dicet meliorem futuram, ſi quid detractum ex ea fuerit: ſi fortitudo bonum eſt, nemo illam deſiderabit ex aliqua parte deminui: ergo & ira quo maior, hoc melior, quis enim vllius boni acceſſionem recuſauerit? atqui augeri illam inutile eſt: ergo & eſſe. Non eſt bonum, quod incremento malum fit. Vtilis, inquit, ira eſt, quia pugnaciores facit. Iſto modo & ebrietas. Facit enim protervos & audaces: multique meliores ad ferrum fuere malè ſobrij. Iſto modo, dic & phreneſim & inſaniam viribus neceſſariam: quia ſæpe validiores furor reddit. Quid? non aliquoties metus è contrario fecit audacem? & mortis timor etiam inertiſſimos excitauit in prælium? Sed ira, ebrietas, timor, aliàque eiuſmodi, fœda & caduca irritamenta ſunt: nec virtutem inſtruunt, quę nihil vitijs eget, ſed ſegnem aliquando animum & ignauum paululum alleuant. Nemo iraſcendo fit fortior, niſi qui fortis ſine ira non eſſet. Ira non in adiutorium virtutis venit, ſed in vicem. Quid quod, ſi bonum eſſet ira, perfectiſſimum quemque ſequeretur? at qui iracundiſſimi, infantes, ſeneſque, & ægri ſunt, & inualidum omne natura

queru-

Digitized by Google

querulum eſt.

CAP. XIV. Non poteſt, inquit Theophraſtus, fieri, vt ne bonus vir iraſcatur malis. Iſto modo, quo melior quiſque, hoc iracundior erit? Vide ne contrà placidior, ſolutuſque affectibus, & cui nemo odio ſit. Peccantes verò quid habet cur oderit, cùm error illos in huiuſmodi delicta compellat? non eſt autem prudentis, errantes odiſſe: alioquin ipſe ſibi odio erit. Cogitet quàm multa contra bonum morem faciat, quàm multa ex his quæ egit, veniam deſiderent: Iam iraſcetur etiam ſibi. Neque enim æquus iudex aliam de ſua, aliam de aliena cauſa, ſententiam fert. Nemo, inquam, inuenitur, qui ſe poſſit abſoluere: & innocentem quiſque ſe dicit, reſpiciens teſtem, non conſcientiam. Quantò humanius, mitem & pacatum animum præſtare peccantibus: & illos non perſequi, ſed reuocare? Errantem per agros ignorantia viæ, melius eſt ad rectum iter admouere, quàm expellere. Corrigendus eſt itaque qui peccat, & admonitione, & vi, & molliter, & aſperè: meliórque tam ſibi quàm alijs faciendus, non ſine caſtigatione, ſed ſine ira. Quis enim cui medetur, iraſcitur?

CAP. XV. At corrigi nequeunt, nihilque in illis ſpei bonæ capax eſt. Tollãtur è cœtu mortalium, facturi peiora quę contingunt: & quo vno modo poſſunt, deſi-

deſinant mali eſſe: ſed hoc ſine odio. Quid enim eſt cur oderim eum, cui tum maximè proſum, cùm illum ſibi eripio? Num quis membra ſua odit, tunc cùm abſcindit? non eſt illa ira, ſed miſera curatio. Rabidos effligimus canes, trucem atque immanſuetum bouem cædimus, & morbidis pecoribus, ne gregem polluant, ferrum demittimus, portentoſos fœtus extinguimus, liberos quoque, ſi debiles monſtroſique editi ſunt, mergimus. Non ira, ſed ratio eſt, à ſanis inutilia ſecernere. Nil minùs quam iraſci punientem decet: cum eò magis ad emendationem pœna proficiat, ſi iudicio lata eſt. Inde eſt, quòd Socrates ſeruo ait: Cæderem te, niſi iraſcerer. Admonitionem ſerui in tempus ſaniùs diſtulit, illo tempore ſe admonuit. Cuius erit temperatus affectus, cùm Socrates non ſit auſus ſe iræ committere? Ergo ad coercitionem errantium, ſceleratorumque, irato caſtigatore non opus eſt. Nam cùm Ira delictum animi ſit, non oportet peccata corrigere peccantem.

CAP. XVI. Quid ergo? non iraſcar latroni? non iraſcar venefico? Non. Neque enim mihi iraſcor, cùm ſanguinem mitto. Omne pœnæ genus, remedij loco admoueo. Tu adhuc in prima parte verſaris errorum, nec grauiter laberis, ſed frequenter: Obiurgatio te primùm ſecreta, deinde publica emendare tentabit.

Digitized by Google

rabit. Tu longiùs iam proceſſiſti, quàm vt poſſis verbis ſanari: Ignominia non contineberis. Tibi fortius aliquid & quod ſentias, inurendum eſt: in exilium, & loca ignota mitteris. In te duriora remedia iam ſolida nequitia deſiderat: & vincula publica, & carcer adhibebitur: Tibi inſanabilis animus eſt, & ſceleribus ſcelera contexens: & iam non cauſis, quę nunquam malo defuturæ ſunt, impelleris, ſed ſatis tibi eſt magna ad peccandum cauſa, peccare. Perbibiſti nequitiam, & ita viſceribus immiſcuiſti, vt niſi cum ipſis exire non poſſit. Olim miſer mori quæris. bene de te merebimur: Auferemus tibi iſtam, qua vexaris, inſaniam, & per tua alienaque volutato ſupplicia, id, quod vnum bonum tibi ſupereſt, repræſentabimus, mortem. Quare iraſcar, cui cùm maximè proſum? Interim optimum miſericordiæ genus eſt, occidere. Si intraſſem valetudinarium exercitatus & ſciens, aut domum diuitis, non idem imperaſſem omnibus, per diuerſa ægrotantibus. Varia in tot animis vitia video, & ciuitati curandæ adhibitus ſum: pro cuiuſque morbo medicina quęratur. Hunc ſanet verecundia, hunc peregrinatio, hunc dolor, hunc egeſtas, hunc ferrum. Itaque etſi peruerſa induenda magiſtratui veſtis, & conuocanda claſſico concio eſt: procedam in tribunal, non furens, nec infeſtus, ſed vultu legis: & illa ſolennia verba

verba, ſeuera magis grauique, quàm rabida voce concipiam. & agi iubebo non iratus, ſed ſeuerus. Et cùm ceruicem noxio pręcidi imperabo, & cùm parricidam inſuam culleo, & cùm mittam in ſupplicium militare, & cùm Tarpeio proditorem hoſtemve publicum imponam, ſine ira, eo vultu animoque ero, quo ſerpentes, & animalia venenata percutio. Iracundia opus eſt ad puniendum. Quid tibi videtur lex iraſci his quos non nouit, quos non vidit, quos non futuros ſperat? Illius itaque ſumendus eſt animus, quæ non iraſcitur, ſed conſtituit. Nam ſi bono viro ob mala facinora iraſci conuenit, & ob ſecundas res malorum hominum inuidere conueniet. Quid enim eſt indignius, quàm florere quoſdam, & eos indulgentia fortunę abuti, quibus nulla poteſt ſatis mala inueniri fortuna? Sed tam commoda illorum ſine inuidia videbit, quàm ſcelera ſine ira. Bonus iudex damnat improbanda, non odit. Quid ergo? non cùm eiuſmodi aliquid ſapiens habebit in manibus, tãgetur animus eius; eritque ſolito commotior? Fateor. Sentiet leuem quendam, tenuemq; motum. Nam, vt dixit Zeno, in ſapientis quoque animo, etiam cùm vulnus ſanatum eſt, cicatrix manet. Sentiet itaque ſuſpiciones quaſdam & vmbras affectuum: ipſis quidem carebit. Ariſtoteles ait, affectus quoſdam, ſi quis illis benè vtatur, pro armis
eſſe

Digitized by Google

eſſe. Quod verum foret, ſi velut bellica inſtrumenta ſumi deponiq́ue poſſent, induentis arbitrio. Hæc arma quæ Ariſtoteles virtuti dat, ipſa per ſe pugnant, non expectant manum. habent, & non habentur. Nil alijs inſtrumentis opus eſt: Satis nos inſtruxit ratione Natura. Hæc dedit telum, firmum, perpetuum, obſequens, nec anceps, nec quod in dominum remitti poſſet. Non ad prouidendum tantùm, ſed ad res gerendas ſatis eſt per ſe ipſa ratio. Etenim quid eſt ſtultius, quàm hanc ab iracundia petere præſidium: rem ſtabilem ab incerta, fidelem ab infida, ſanam ab ægra? Quid, quòd ad actiones quoque, in quibus ſolis opera iracundiæ videtur neceſſaria, multò per ſe ratio fortior eſt? Nam cùm iudicauit aliquid faciendum, in eo perſeuerat. nihil enim melius inuentura eſt ſeipſa, quo mutetur: ideo ſtat ſemel conſtitutis. Iram ſæpè miſericordia retrò egit. habet enim non ſolidum robur, ſed vanum tumorem: violentiſq́ue principijs vtitur, non aliter quàm qui à terra venti ſurgunt, & fluminibus paludibuſq́ue concepti, ſine pertinacia vehementes ſunt. Incipit magno impetu, deinde deficit ante tempus fatigata: & quæ nihil aliud quàm crudelitatem ac noua genera pœnarum verſauerat; cùm animaduertendum eſt, iam infracta leniſq́ue eſt. Affectus citò cadit: æqualis eſt ratio. Ceterùm etiam vbi perſeuerauerit

uerit ira, nonnunquam ſi plures ſunt, qui perire meruerunt, poſt duorum triûmve ſanguinem, occidere deſinit. Primi eius ictus acres ſunt, ſicut ſerpentium venena à cubili repentium nocent: innoxij dentes ſunt, cùm illos frequens morſus exhauſit. Ergo non paria patiuntur, qui paria commiſerant: & ſępe qui minùs commiſit, plus patitur; quia recentiori iræ obiectus eſt, & in totum inæqualis eſt. modò vltrà quàm oportet, excurrit, modò citeriùs debito reſiſtit. Sibi enim indulget, ex libidine iudicat, & audire non vult, & patrocinio non relinquit locum, & ea tenet quæ inuaſit, & eripi ſibi iudicium ſuum, etiam ſi prauum eſt, non ſinit. Ratio vtrique parti locum dat, & tempus dat. Deinde aduocationem etiam ſibi petit, vt excutiendæ ſpatium veritati habeat: ira feſtinat. Ratio id iudicari vult, quod æquum eſt: ira id æquum videri vult, quod iudicauit. Ratio nihil præter ipſum, de quo agitur, ſpectat: ira vanis & extra cauſam obuerſantibus commouetur. Vultus illam ſecurior, vox clarior, ſermo liberior, cultus delicatior, aduocatio ambitioſior, fauor popularis exaſperat. Sæpè infeſta patrono, reum damnat: etiam ſi ingeritur oculis veritas, amat & tuetur errorem: coargui non vult: & in malè cœptis, honeſtior illi pertinacia videtur, quàm pœnitentia. Cn. Piſo fuit memoria noſtra, vir à multis vi-

tijs

tijs integer, ſed prauus, & cui placebat pro conſtantia rigor. Is cùm iratus duci iuſſiſſet eum, qui ex commeatu ſine commilitone redierat, quaſi interfeciſſet, quem non exhibebat, roganti tempus aliquod ad conquirendum, non dedit. damnatus extra vallum ductus eſt, & iam ceruicem porrigebat, cùm ſubitò apparuit ille commilito, qui occiſus videbatur. Tunc centurio ſupplicio prępoſitus, condere gladium ſpeculatorem iubet: damnatum ad Piſonem reducit, redditurus Piſoni innocentiam. nam militem fortuna reddiderat. Ingenti concurſu deducuntur, complexi alter alterum, cum magno gaudio caſtrorum, commilitones. Conſcendit tribunal furens Piſo, ac iubet duci vtrumque, & eum militem qui non occiderat, & eum qui non perierat. Quid hoc indignius? quia vnus innocens apparuerat, duo peribant: Piſo adiecit & tertium. Nam ipſum centurionem, qui damnatum reduxerat, duci iuſſit. Conſtituti ſunt in eodem illo loco perituri tres, ob vnius innocentiam. O quàm ſolers eſt iracundia, ad fingendas cauſſas furoris! Te, inquit, duci iubeo, quia damnatus es: te, quia cauſſa damnationis commilitoni fuiſti: te, quia iuſſus occidere, Imperatori non paruiſti. Excogitauit quemadmodum tria crimina faceret, quia nullum inuenerat. Habet, inquam, iracundia hoc mali, non vult regi. Iraſcitur verita-

Digitized by Google

ti ipſi, ſi contra voluntatem ſuam apparuerit: clamore, & tumultu, & totius corporis iactatione, quos deſtinauit, inſequitur, adiectis conuicijs maledictiſque. Hoc non facit ratio: ſed ſi ita opus eſt, ſilens quietaque, totas domos funditùs tollit, & familias Reipublicæ peſtilentes cum coniugibus ac liberis perdit, tecta ipſa diruit, & ſolo exæquat; & inimica libertati nomina exſtirpat. Hæc non frendens, nec caput quaſſans, nec quicquam indecorum iudici faciens, cuius tùm maximè placidus eſſe debet & in ſtatu vultus, cùm magna pronuntiat. Quid opus eſt, inquit Hieronymus, cùm velis cædere aliquem, priùs tua labia mordere? Quid ſi ille vidiſſet, deſilientem de tribunali proconſulem, & faſces lictori auferentem, & ſua veſtimenta ſcindentem, quia tardiùs ſcindebantur aliena? Quid opus eſt menſam euertere? quid pocula affligere? quid ſe in columnas impingere? quid capillos euellere? femur pectuſque percutere? Quantam iram putas, quę quia non tam citò in alium quàm vult, erumpit, in ſe reuertitur? Tenetur itaque à proximis, & rogatur, vt ipſe ſibi placetur: quorum nihil facit, quiſquis vacuus ira, meritam cuique pœnam iniungit. Dimittit ſæpè eum, cuius peccatum deprehendit, ſi pęnitentia facti ſpem bonam pollicetur; ſi intelligit, non ex alto venire nequitiam, ſed ſummo, quod

aiunt,

Digitized by Google

aiunt, animo inhærere. Dabit impunitatem, nec accipientibus nocituram, nec dantibus. Nonnunquam magna ſcelera leuiùs, quàm minora compeſcet: ſi illa lapſu, non crudelitate commiſſa ſunt; his ineſt latens & operta, & inueterata calliditas. Idem delictum in duobus non eodem modo afficiet, ſi alter per negligentiam admiſit, alter curauit vt nocens eſſet. Hoc ſemper in omni animaduerſione ſeruabit, vt ſciat alteram adhiberi, vt emendet malos: alteram, vt tollat. In vtroque non præterita, ſed futura intuebitur. Nam, vt Plato ait, Nemo prudens punit, quia peccatum eſt, ſed ne peccetur. Reuocari enim præterita non poſſunt: futura prohibentur. & quos volet nequitiæ malè cedentis exempla fieri, palàm occidet: non tantùm vt pereant ipſi, ſed vt alios pereundo deterreant. Hæc cui expendenda, æſtimandaque ſunt, vides quàm debeat omni perturbatione liber accedere ad rem ſumma diligentia tractandam, poteſtatem vitæ neciſque. Malè irato ferrum committitur. Ne illud quidem iudicandum eſt, aliquid iram ad magnitudinem animi conferre. Non eſt enim illa magnitudo, tumor eſt: nec corporibus copia vitioſi humoris intenſis, morbus incrementum eſt, ſed peſtilens abundantia. Omnes quos væcors animus ſupra cogitationes extollit humanas, altum quidem & ſublime ſperare ſe credunt: ce-

terùm nihil ſolidi ſubeſt, ſed in ruinam prona ſunt, quę ſine fundamentis creuere. Non habet ira cui inſiſtat. non ex firmo manſuroque oritur, ſed ventoſa & inanis eſt: tantumque abeſt à magnitudine animi, quantum à fortitudine audacia, à fiducia inſolentia, ab auſteritate triſtitia, à ſeueritate crudelitas. Multùm, inquam, intereſt inter ſublimem animum, & ſuperbum. Iracundia nihil amplum decorumque molitur. Contra, mihi videtur veternoſi & infelicis animi, imbecillitatis ſibi conſcij, ſæpè indoleſcere. Vt exulcerata & ægra corpora, ad ictus leuiſſimos gemũt; ita muliebre maximè & puerile vitium eſt. At incidit & in viros. nam viris quoque puerilia ac muliebria ingenia ſunt. Quid ergo? non aliquæ voces ab iratis emittuntur, quę magno emiſſæ videantur animo, veram ignorantibus magnitudinem? qualis illa dira & abominanda: Oderint, dum metuant. Sullano ſcias ſæculo ſcriptam. Neſcio vtrùm ſibi peius optauerit, vt odio eſſet, an vt timori. Oderint. Occurrit illi futurum, vt execrentur, inſidientur, opprimant. Quid adijcit? Dij illi malefaciant, adeo reperit dignum odio remedium. Oderint. Quid? dum pareant? non. dum probent? non. Quid ergo? dum timeant. Sic nec amari quidem vellem. Magno hoc dictum ſpiritu putas? falleris. nec enim magnitudo iſta eſt, ſed immanitas. Non eſt quòd

credas

Digitized by Google

credas iraſcentium verbis: quorum ſtrepitus magni, minaces ſunt, intus mens pauidiſſima. Non eſt quòd exiſtimes verum eſſe, quod apud diſertiſſimum virum Liuium dicitur, Vir ingenij magni magis quàm boni. Non poteſt illud ſeparari: aut magnum & bonum erit, aut nec magnum. quia magnitudinem animi inconcuſſam intelligo, & introrsùs ſolidam, ab imo parem firmamque: qualis ineſſe malis ingenijs non poteſt. Terribilia enim eſſe, & tumultuoſa, & exitioſa poſſunt: magnitudinem quidem, cuius firmamentum roburque bonitas eſt, non habebunt. ceterùm ſermone, conatu, & omni extra paratu facient magnitudinis fidem. Eloquentur aliquid, quod tu magni putes: ſicut C. Cæſar. qui iratus cœlo quòd obſtreperet pantomimis, quos imitabatur ſtudioſiùs quàm ſpectabat, quodque comeſſatio ſua fulminibus terreretur, prorſus parum certis: ad pugnam vocauit Iouem, & quidem ſine miſſione, Homericum illum exclamãs verſum, ἤ μ' ἀνάειρ', ἢ ἐγὼ σε. Quanta dementia fuit? putauit, aut ſibi noceri ne à Ioue quidem poſſe, aut ſe nocere etiam Ioui poſſe. Non puto parum momenti hanc eius vocem ad incitandum coniuratorum animos addidiſſe. vltimæ enim patientiæ viſum eſt, eum ferre, qui Iouem non ferret. Nihil ergo in ira, ne cùm videtur quidem vehemens, deos homineſque deſpiciens.

magnum, nihil nobile eſt: aut ſi videtur alicui magnum animum ira producere, videatur & luxuria. Ebore ſuſtineri vult, purpura veſtiri, auro tegi, terras transferre, maria concludere, flumina præcipitare, nemora ſuſpendere. Videatur & auaritia magni animi, aceruis auri argentique incubat, & prouinciarum nominibus agros colit, & ſub ſingulis villicis latiores habet fines, quàm quos Conſules ſortiebantur. Videatur & libido magni animi. tranſnatat freta, puerorum greges caſtrat, ſub gladium mariti venit vxor, morte contempta. Videatur & ambitio magni animi, non eſt contenta honoribus annuis: ſi fieri poteſt, vno nomine occupare faſtos vult, per omnem orbem titulos diſponere. Omnia iſta non refert, in quantum procedant, extendantque ſe: anguſta ſunt, miſera, depreſſa. Sola ſublimis & excelſa virtus eſt: nec quicquam magnum eſt, niſi quod ſimul & placidum.

LIBER SECVNDVS.

CAPVT I.

PRIMVS liber, Nouate, benigniorem habuit materiam, facilis enim in procliua vitiorum decurſus eſt. nunc ad exiliora veniendum eſt. Quærimus enim, vtrùm ira iudicio, an impetu incipiat: id eſt, vtrùm ſua ſponte moueatur, an quemadmo-

modum pleraque, quæ intra nos inſcijs nobis oriuntur. Debet autem in hæc ſe demittere diſputatio, vt ad illa quoque altiora poſſit exſurgere. Nam & in corpore noſtro oſſa, neruiq́ue & articuli, firmamenta totius, & vitalia, minimè ſpecioſa viſu, priùs ordinantur: deinde hæc, ex quibus omnis in faciem aſpectumq́ue decor eſt: poſt hæc omnia, qui maximè oculos rapit color, vltimus perfecto iam corpore affunditur. Iram quin ſpecies oblata iniuriæ moueat, non eſt dubium: ſed vtrùm ſpeciem ipſam ſtatim ſequatur, & non accedente animo excurrat, an illo aſſentiente moueatur, quærimus. Nobis placet, nil ipſam per ſe audere, ſed animo approbante. Nam ſpeciem capere acceptæ iniuriæ, & vltionem eius concupiſcere, & vtrumque coniungere, nec lædi ſe debuiſſe, & vindicari debere, non eſt eius impetus, qui ſine voluntate noſtra concitetur. Ille ſimplex eſt: hic compoſitus, & plura continens. Intellexit aliquid, indignatus eſt, damnauit, vlciſcitur. hæc non poſſunt fieri, niſi animus eius qui tangebatur, aſſenſus eſt.

CAP. II. Quorſus, inquis, hæc quæſtio pertinet? vt ſciamus, quid ſit ira. Nam ſi inuitis nobis naſcitur, nunquam rationi ſuccumbet. Omnes enim motus, qui non voluntate noſtra fiunt, inuicti & ineuitabiles ſunt: vt horror frigida aſperſis, ad quoſdam ictus aſpernatio, ad peio-

Digitized by Google

res nuntios ſubriguntur pili, & rubor ad improba verba ſuffunditur, ſequiturque vertigo prærupta cernentes. Quorum quia nihil in noſtra poteſtate eſt, nulla, quominus fiant, ratio perſuadet: Ira præceptis fugatur. Eſt enim voluntarium animi vitium, non ex his quæ conditione quadam humanæ ſortis eueniunt; ideoque etiam ſapientiſſimis accidunt. Inter quæ & primus ille ictus animi ponendus eſt, qui nos poſt opinionem iniuriæ mouet. Hic ſubit etiam inter ludicra ſcenæ ſpectacula, & lectiones rerum vetuſtarum. ſæpè Clodio Ciceronem expellenti, & Antonio occidenti, videmur iraſci. Quis non contra Marij arma, & contra Sullæ proſcriptionem concitatur? Quis non Theodoto & Achillæ, & ipſi puero, non puerile auſo facinus, infeſtus eſt? Cantus nos nonnunquam & concitata modulatio inſtigat? Martius quoque ille tubarum ſonus mouet mentes, & atrox pictura, & iuſtiſſimorum ſuppliciorum triſtis aſpectus. Inde eſt, quòd arridemus arridentibus, & contriſtat nos turba mœrentium, & efferueſcimus ad aliena certamina: quæ non ſunt iræ, non magis quàm triſtitia eſt, quæ ad conſpectum inimici naufragi contrahit frontem: non magis quàm timor, qui Hannibale poſt Cannas mœnia circumſidente, lectoris percutit animum: ſed omnia iſta motus ſunt animorum moueri volentium,

tium, nec affectus, ſed principia prælu-
dentia affectibus. Sic enim militaris vi-
ri, in media pace iam togati aures tuba
ſuſcitat, equoſque caſtrenſes erigit cre-
pitus armorum. Alexandrũ aiunt, Xeno-
phanto canente, manũ ad arma miſiſſe.

CAP. III. Nihil ex his quæ animum
fortuitu impellunt, affectus vocari debet:
iſta, vt ita dicam, patitur magis animus,
quàm facit. Ergo affectus eſt, non ad ob-
latas rerum ſpecies moueri, ſed permit-
tere ſe illis: & hunc fortuitum motum
perſequi. Nam ſi quis pallorem, & lacri-
mas procidentes, & irritationem humoris
obſcœni, altùmve ſuſpirium, & oculos
ſubitò acriores, aut quid his ſimile, indi-
cium affectus, animique ſignum putat;
fallitur, nec intelligit, hos corporis eſſe
pulſus. Itaque & fortiſſimus plerumque
vir, dum armatur, expallit: & ſigno pu-
gnæ dato, ferociſſimo militi paululùm
genua tremuerunt: & magno Imperato-
ri, antequàm inter ſe acies arietarent, cor
exiluit: & oratori eloquentiſſimo, dum
ad dicendum componitur, ſumma rigue-
runt. Ira non moueri tantùm, ſed excur-
rere debet. eſt enim impetus. nunquam
autem impetus ſine aſſenſu mentis eſt:
neq; enim fieri poteſt, vt de vltione & pœ-
na agatur, animo neſciente. Putauit ſe
aliquis læſum, voluit vlciſci: diſſuadente
aliqua cauſſa, ſtatim reſedit. Hanc, iram
non voco, ſed motum animi, rationi pa-

rentem. Illa eſt ira, quæ rationem tranſilit, quæ ſecum rapit. Ergo illa prima agitatio animi, quam ſpecies iniuriæ incuſſit, non magis ira eſt, quàm ipſa iniuriæ ſpecies: ſed ille ſequens impetus, qui ſpeciem iniuriæ non tantùm accepit, ſed approbauit. Ira eſt concitatio animi, ad vltionem voluntate & iudicio pergentis. Nunquid dubium eſt, quin timor fugam habeat, ira impetum? Vide ergo, an putes aliquid ſine aſſenſu mentis aut peti poſſe, aut caueri.

CAP. IV. Et vt ſcias, quemadmodum incipiant affectus, aut creſcant, aut efferantur; eſt primus motus non voluntarius quaſi præparatio affectus, & quædam comminatio. alter cum voluntate non contumaci, tanquam oporteat me vindicari, cùm læſus ſim: aut oporteat hunc pœnas dare, cùm ſcelus fecerit. tertius motus eſt iam impotens, qui non, ſi oportet, vlciſci vult: ſed vtique, qui rationem euicit. Primum illum animi ictum effugere ratione non poſſumus: ſicut ne illa quidem, quæ diximus accidere corporibus, ne nos oſcitatio aliena ſollicitet, ne oculi ad intentionem ſubitam digitorum comprimantur. Iſta non poteſt ratio vincere: conſuetudo fortaſſè, & aſſidua obſeruatio extenuat. Alter ille motus, qui iudicio naſcitur, iudicio tollitur.

CAP. V. Illud etiamnum quærendum eſt. Hi qui vulgò ſæuiunt, & ſanguine

ne

ne humano gaudent, an iraſcantur, cùm eos occidunt, à quibus nec acceperunt iniuriam, nec accepiſſe ſe exiſtimant: qualis fuit Apollodorus, aut Phalaris. Hæc non eſt ira: feritas eſt. non enim quia accepit iniuriam, nocet: ſed parata eſt, dum noceat, velle accipere. nec illi verbera lacerationeſque in vltionem petuntur, ſed in voluptatem. Quid ergo? Origo huius mali ab ira eſt: quæ vbi frequenti exercitatione & ſatietate in obliuionem clementiæ venit, & omne fœdus humanum eiecit animo, nouiſſimè in crudelitatem tranſit. Rident itaque, gaudentque, & voluptate multa perfruuntur, plurimumque ab iratorum vultu abſunt, per otium ſæui. Hannibalem aiunt dixiſſe, cùm foſſam ſanguine humano plenam vidiſſet: O formoſum ſpectaculum! Quantò pulchrius illi viſum eſſet, ſi flumen aliquod lacumque compleſſet? Quid mirum, ſi hoc maximè ſpectaculo caperis innatus ſanguini, & ab infante cædibus admotus? ſequetur te fortuna crudelitatis tuæ per viginti annos ſecunda, dabitque oculis tuis gratum vbique ſpectaculum. videbis iſtud & circa Traſimenum, & circa Cannas, & nouiſſimè circa Carthaginem tuam. Voleſus nuper ſub diuo Auguſto proconſul Aſiæ, cùm CCC. vna die ſecuri percuſſiſſet, incedens inter cadauera vultu ſuperbo, quaſi magnificum quiddam conſpiciendumque feciſſet, Græcè pro-

Digitized by Google

clamauit: O rem regiam! Quid hic rex feciſſet? non fuit hæc ira, ſed maius malum, & inſanabile.

CAP. VI. Virtus, inquit, vt honeſtis rebus propitia eſt, ita turpibus irata eſſe debet. Quid ſi dicatur, virtutem & humilem & magnam eſſe debere? at qui hæc dicit, illam extolli vult, & deprimi: quoniam lætitia ob rectè factum, clara magnificaque eſt; ira ob alienum peccatum, ſordida & anguſti pectoris eſt: nec vnquam committet virtus, vt vitia, dum compeſcit, imitetur. ipſam iram caſtigandam habet, quæ nihilo melior eſt, ſępè etiam peior his delictis quibus iraſcitur. Gaudere lætarique, proprium & naturale virtutis eſt: iraſci non eſt ex dignitate eius, non magis quàm mœrere. Atqui iracundiæ triſtitia comes eſt: & in hanc omnis ira vel poſt pœnitentiam, vel poſt repulſam reuoluitur. Et ſi ſapientis eſt, peccatis iraſci, magis iraſcetur maioribus, & ſępè iraſcetur. ſequitur, vt non tantùm iratus ſit ſapiens, ſed iracundus. Atqui ſi nec magnam iram, nec frequentem, in animo ſapientis locum habere credimus: quid eſt, quare non ex toto hoc affectu illum liberemus? modus inquam eſſe non poteſt, ſi pro facto cuiuſque iraſcendum eſt. Nam aut iniquus erit, ſi æqualiter iraſcetur delictis inæqualibus: aut iracundiſſimus, ſi toties excanduerit, quoties iram ſcelera meruerint.

Digitized by Google

rint. Et quid indignius, quàm ſapientis affectum ex aliena pendere nequitia? deſinet ille Socrates poſſe eundem vultum domum referre, quem domo extulerat.

CAP. VII. Atqui ſi iraſci ſapiens debet turpiter factis, & concitari triſtarique ob ſcelera, nihil eſt ærumnoſius ſapiente. omnis illi per iracundiam mœroremque vita tranſibit. Quod enim momentum erit, quo non improbanda videat? quoties proceſſerit domo, per ſceleratos illi, auaroſque, & prodigos, & impudentes, & ob iſta felices, incedendum erit: nuſquam oculi eius flectentur, vt non quod indignentur, inueniant. Deficiet, ſi toties à ſe iram, quoties cauſſa poſcet, exegerit. Hæc tot millia ad forum prima luce properantia, quàm turpes lites, quantò turpiores aduocatos habent? Alius iudicia patris accuſat, quæ mereri ſatius fuit: alius cum matre conſiſtit: alius delator venit eius criminis, cuius manifeſtior reus eſt. & iudex damnaturus quæ fecit, eligitur: & corona pro mala cauſſa, bona patroni voce corrupta. Quid ſingula perſequor? cùm videris forum multitudine refertum, & Septa concurſu omnis frequentiæ plena, & illum Circum, in quo maximam ſui partem populus oſtendit: hoc ſcito, iſtic tantundem eſſe vitiorum, quantum hominum. Inter iſtos quos togatos vides, nulla pax eſt: alter in alterius exitium leui compendio ducitur.

CAP.

Digitized by Google

CAP. VIII. Nulli niſi ex alterius damno quæſtus eſt: felicem oderunt, infelicem contemnunt: maiore grauantur, minori graues ſunt: diuerſis ſtimulantur cupiditatibus: omnia perdita ob leuem voluptatem prædamque cupiunt. Non alia quàm in ludo gladiatorio vita eſt, cum iiſdem viuentium pugnantiumque. Ferarum iſte conuentus eſt: niſi quòd illæ inter ſe placidæ ſunt, morſuque ſimilium abſtinent, hi mutua laceratione ſatiantur. hoc vno ab animalibus mutis differunt, quòd illa manſueſcunt alentibus, horum rabies ipſos à quibus eſt nutrita, depaſcitur. Nunquam iraſci deſinet ſapiens, ſi ſemel cœperit. omnia ſceleribus ac vitijs plena ſunt. plus committitur, quàm quod poſſit coercitione ſanari. Certatur ingenti quodam nequitię certamine: maior quotidie peccandi cupiditas, minor verecundia eſt. Expulſo melioris æquiorisq; reſpectu, quocumque viſum eſt, libido ſe impingit, nec furtiua iam ſcelera ſunt: præter oculos eunt, adeoque in publicum miſſa nequitia eſt, & in omnium pectoribus eualuit, vt innocentia non rara, ſed nulla ſit. Numquid enim ſinguli aut pauci rupere legem? vndique, velut ſigno dato, ad fas nefaſq; miſcendum coorti ſunt.

——— *Non hoſpes ab hoſpite tutus,*
Non ſocer à genero, fratrum quoque gratia rara eſt.
Imminet exitio vir coniugis, illa mariti.

Luri-

Lurida terribiles miſcent aconita nouercæ.
Filius ante diem patrios inquirit in annos.

Et quota pars iſta ſcelerum eſt? non deſcripſit caſtra ex vna parte contraria, parentum liberorumque ſacramenta diuerſa, ſubiectam patriæ ciuis manu flammam, & agmina infeſtorum equitum ad conquirendas proſcriptorum latebras circumuolitantia, & violatos fontes venenis, & peſtilentiam manu factam, & præductam obſeſſis parentibus foſſam, plenos carceres, & incendia totas vrbes concremantia, dominationeſque funeſtas, & regnorum publicorumque exitiorum clandeſtina conſilia: & pro gloria habita, quæ quamdiu opprimi poſſunt, ſcelera ſunt: raptus ac ſtupra, & ne os quidem libidini exceptum.

CAP. IX. Adde nunc publica periuria gentium, & rupta fœdera, & in prędam validioris quicquid non reſiſtebat, abductum; circumſcriptiones, furta, fraudes, inficiationes, quibus trina non ſufficiunt fora. Si tantum iraſci vis ſapientem, quantum ſcelerum indignitas exigit: non iraſcendum illi, ſed inſaniendum eſt. Illud potiùs cogitabis, non eſſe iraſcendum erroribus. quid enim ſi quis iraſcatur in tenebris parum veſtigia certa ponentibus? quid ſi quis ſurdis, imperia non exaudientibus? quid ſi pueris, quòd neglecto diſpectu officiorum, ad luſus & ineptos æqualium iocos ſpectent? quid ſi

illis

illis iraſci velis, qui ægrotant, ſeneſcunt, fatigantur? Inter cetera mortalitatis incommoda, & hæc eſt caligo mentium: nec tantùm neceſſitas errandi, ſed errorum amor. Ne ſingulis iraſcaris, vniuerſis ignoſcendum: generi humano venia tribuenda eſt. Si iraſceris, iuuenibus ſenibuſque, quòd peccant: iraſcere infantibus, quòd peccaturi ſunt. Num quis iraſcitur pueris: quorum ætas nondum nouit rerum diſcrimina? Maior eſt excuſatio & iuſtior, hominem eſſe; quàm puerum. Hac conditione nati ſumus, animalia obnoxia non paucioribus animi, quàm corporis morbis: non quidem obtuſa, nec tarda, ſed acumine noſtro malè utentia, alter alteri vitiorum exempla. Quiſque ſequitur priores, malè iter ingreſſos, quidni habeant excuſationem, cùm publica via errauerint?

CAP. X. In ſingulos ſeueritas Imperatoris diſtringitur: at neceſſaria venia eſt, vbi totus deſeruit exercitus. Quid tollit iram ſapientis? turba peccantium. Intelligit quàm iniquum ſit, & periculoſum, iraſci publico vitio. Heraclitus quoties prodierat, & tantum circa ſe malè viuentium, imo malè pereuntium viderat, flebat, miſerebatur omnium, qui ſibi læti feliceſque occurrebant, miti animo, ſed nimis imbecillo: & ipſe inter deplorandos erat. Democritum contrà aiunt, numquam ſine riſu in publico fuiſſe: adeò nihil

hil

hil illi videbatur ſerium eorum, quæ ſeriò gerebantur. Vbi iſtic iræ locus eſt? aut ridenda omnia, aut flenda ſunt. Non iraſcetur ſapiens peccantibus. Quare? quia ſcit neminem naſci ſapientem, ſed fieri. ſcit pauciſſimos omni ęuo ſapientes euadere: quia conditionem humanę vitę perſpectam habet: nemo autem naturæ ſanus iraſcitur. Quid enim ſi mirari velit, non in ſilueſtribus dumis poma pendere? Quid ſi miretur ſpineta ſenteſque non vtili aliqua fruge compleri? nemo iraſcitur, vbi vitium natura defendit. Placidus itaque ſapiens & æquus erroribus, non hoſtis, ſed correptor peccantium, hoc quotidie procedit animo. Multi mihi occurrent vino dediti, multi libidinoſi, multi ingrati, multi auari, multi furiis ambitionis agitati. Omnia iſta tàm propitius aſpiciet, quàm ægros ſuos medicus. Numquid ille, cuius nauigium multam, vndique laxatis compagibus, aquam trahit, nautis ipſiſque nauigio iraſcitur? occurrit potiùs, & aliam excludit vndam, aliam egerit; manifeſta foramina præcludit; latentibus & ex occulto ſentinam ducentibus labore continuo reſiſtit: nec ideò intermittit, quia quantum exhauſtum eſt, ſubnaſcitur. Lento adiutorio opus eſt contra mala continua & fœcunda; non vt deſinant, ſed ne vincant.

CAP. XI. Vtilis eſt, inquit, ira: quia contemptum effugit, quia malos terret.

Pri-

Primùm ira ſi quantum minatur, valet; ob hoc ipſum quia terribilis eſt,& inuiſa eſt. Periculoſius eſt autem timeri, quàm deſpici. Si verò ſine viribus eſt, magis expoſita contemptui eſt, & deriſum non effugit.quid enim eſt iracundia in ſuperuacuum tumultuante frigidius? Deinde non ideo quædam, quia terribiliora, potiora ſunt: nec hoc ſapientis dici velim, quòd feræ quoq; telum eſt, timeri. Quid? non timetur febris, podagra, vlcus malum? nunquid ideo quicquam in iſtis boni eſt?an contrà, omnia deſpecta,& fœda, & turpia,ipſo quo timentur, ſunt? Ira per ſe deformis eſt, & minimè metuenda: at timetur à pluribus, ſicut deformis perſona ab infantibus. Quid, quod ſemper in auctores redundat timor, nec quiſquam metuitur, ipſe ſecurus? Occurrat hoc loco tibi Laberianus ille verſus, qui medio ciuili bello in theatro dictus, totum in ſe populum non aliter conuertit, quàm ſi miſſa eſſet vox publici affectus:

Neceſſe eſt multos timeat, quem multi timent.

Ita natura conſtituit, vt quod alieno metu magnum eſt, à ſuo non vacet. Leoni quàm pauida ſunt ad leuiſſimos ſtrepitus pectora? acerrimas feras vmbra, vox, & odor inſolitus exagitat. quicquid terret, & trepidat. Non eſt ergo quare concupiſcat quiſquam ſapiens timeri.

CAP. XII. Nec ideo iram magnum

quiſquam

quiſquam putet, quia formidini eſt: quoniam quædam etiam contemptiſſima timentur: venena, & offa mortifera, & morſus. Nec eſt mirum, cùm maximos ferarum greges, linea pennis diſtincta contineat, & in inſidias agat: ab ipſo effectu dicta formido. Vanis enim vana terrori ſunt. Curriculi motus, rotarumque verſata facies, leones redigit in caueam: elephantes porcina vox terret. Sic itaque ira metuitur, quomodo vmbra ab infantibus, à feris rubens pinna. Non ipſa in ſe quicquam habet firmum aut forte, ſed vanos animos mouet. Nequitia, inquit, de rerum natura tollenda eſt, ſi velis iram tollere: neutrum autem poteſt fieri. Primùm, poteſt aliquis non algere, quamuis ex rerum natura hiems ſit: & non æſtuare, quamuis menſes æſtiui ſint. aut loci beneficio aduerſus intemperiem anni tutus eſt, aut patientia corporis ſenſum vtriuſque peruincit. Deinde verte iſtud. neceſſe eſt priùs virtutem ex animo tollas, quàm iracundiam recipias: quoniam cum virtutibus vitia non coeunt. Nec magis quiſquam eodem tempore & iratus poteſt eſſe, & vir bonus, quàm æger & ſanus. Non poteſt, inquit, omnis ex animo ira tolli. nec hoc hominis natura patitur. Atqui nihil eſt tam difficile & arduum, quod non humana mens vincat, & in familiaritatem perducat aſſidua meditatio: nullique ſunt tam feri & ſui iuris

affe-

Digitized by Google

affectus, vt non diſciplina perdomentur. Quocunque ſibi imperauit animus, obtinuit. Quidam ne vnquam riderent, conſecuti ſunt: vino quidam, alij Venere, quidam omni humore interdixere corporibus. Alius contentus breui ſomno, vigiliam indefatigabilem extendit: Didicerunt alij tenuiſſimis & aduerſis funibus currere, & ingentia, vixque humanis toleranda viribus onera portare, & in immenſam altitudinem mergi, ac ſine vlla reſpirandi vice perpeti maria.

CAP. XIII. Mille ſunt alia, in quibus pertinacia impedimentum omne tranſcendit, oſtenditque nihil eſſe difficile, cuius ſibi ipſa mens patientiam indiceret. Iſtis, quos paulò ante retuli, aut nulla tam pertinacis ſtudij, aut non digna merces fuit. Quid enim magnificum conſequitur ille, qui meditatus eſt per intenſos funes ire? qui ſarcinæ ingenti ceruices ſupponere? qui ſomno non ſubmittere oculos? qui penetrare in imum mare? & tamen ad finem operis, non magno auctoramento, labor peruenit. Nos non aduocabimus patientiam, quos tantum præmium expectat, felicis animi immota tranquillitas? Quantum eſt effugere maximum malum iram, & cum illa rabiem, ſæuitiam, crudelitatem, furorem, & alios comites eius affectus? Non eſt quòd patrocinium nobis quæramus, & excuſatam licentiam, dicentes, aut vtile id eſſe, aut ineui-

Digitized by Google

ineuitabile. cui enim tandem vitio aduocatus defuit? Non eſt quòd dicas, excidi non poſſe. ſanabilibus ægrotamus malis: ipſaque nos in rectum genitos natura, ſi emendari velimus, iuuat. Nec, vt quibuſdam dictum eſt, arduum in virtutes & aſperum iter eſt: plano adeuntur. Non vanæ vobis auctor rei venio. Facilis eſt ad beatam vitam via: inite modò bonis auſpiciis, ipsiſque diis benè iuuantibus. Multò difficilius eſt facere iſta, quæ facitis. Quid enim quiete otioſius animi, quid ira laborioſius? Quid clementia remiſſius, quid crudelitate negotioſius? vacat pudicitia, libido occupatiſſima eſt, omnium denique virtutum tutela facilior eſt: vitia magno coluntur. Debet ira remoueri? hoc ex parte fatentur etiam, qui dicunt eſſe minuendam. Tota dimittatur: nihil profutura eſt, ſine illa faciliùs rectiuſque ſcelera tollentur: mali punientur, & traducentur in melius.

CAP. XIV. Omnia, quæ debet ſapiens, ſine vllius malæ rei miniſterio efficiet: nihilque admiſcebit, cuius modum ſolicitus obſeruet. Nunquam itaque iracundia admittenda eſt: aliquando ſimulanda, ſi ſegnes audientium animi concitandi ſunt, ſicut tardè conſurgentes ad curſum equos ſtimulis, facibuſque ſubditis, excitamus. Aliquando incutiendus eſt his metus, apud quos ratio non proficit. Iraſci quidem non magis vtile eſt,

quàm

quàm mœrere, quàm metuere. Quid ergo? non incidunt cauſæ, quæ iram laceſſant? Sed tunc maximè illi opponendæ manus ſunt: nec eſt difficile, vincere animum: cùm athletæ, quoque in viliſſima ſui parte occupati, tamen ictus doloreſque patiantur, vt vires cædentis exhauriant, nec cùm ira ſuadet, feriunt, ſed cùm occaſio. Pyrrhum maximum præceptorem certaminis gymnici, ſolitum aiunt his quos exercebat, præcipere, ne iraſcerentur. Ira enim perturbat artem, & quà noceat tantùm, non quà caueat, aſpicit. Sæpè itaque ratio patientiam ſuadet, ira vindictam: & qui primis defungi malis potuimus, in maiora deuoluimur. Quoſdam vnius verbi contumelia, non æquo animo lata, in exilium proiecit: & qui leuem iniuriam ſilentio ferre noluerant, grauiſſimis malis obruti ſunt, indignatique aliquid ex pleniſſima libertate diminui, ſeruile in ſeſe attraxerunt iugum.

CAP. XV. Vt ſcias, inquit, iram habere in ſe generoſi aliquid, liberas videbis gentes quæ iracundiſſimæ ſunt: vt Germanos & Scytas. Quod euenit, quia fortiora ſolidaque natura ingenia, antequam diſciplina molliantur, prona in iram ſunt. Quædam enim non niſi melioribus innaſcuntur ingenijs. ſicut valida arbuſta & læta, quamuis neglecta tellus creat: alia fœcundi ſoli ſilua eſt. Itaque & ingenia natura fortia iracundiam

ferunt,

ferunt, nihilque tenue & exile capiunt, ignea & feruida: ſed imperfectus ille vigor eſt, vt omnibus quæ ſine arte, ipſius tantùm naturæ bono, exſurgunt. ſed niſi citò domita ſunt, quæ fortitudini apta erant, audaciæ temeritatique conſueſcunt. Quid? non mitioribus animis vitia leniora coniuncta ſunt? vt miſericordia, amor, & verecundia. Itaque tibi ſæpè bonam indolem in malis quoque oſtẽdam. ſed non ideò vitia non ſunt, ſi naturę melioris indicia ſunt. Deinde omnes iſtæ feritate liberę gentes, leonum luporumque ritu, vt ſeruire non poſſunt, ita nec imperare. Non enim humani vim ingenij, ſed feri & intractabilis habent. Nemo autem regere poteſt, niſi qui & regi.

CAP. XVI. Ferè itaque imperia penes eos fuere populos, qui mitiore cœlo vtuntur: in frigora Septentrionemque vergentibus immanſueta ingenia ſunt, vt ait Poeta,

——ſubque ſimillima cælo.

Animalia, inquit, generoſiſſima habentur, quibus multum ineſt iræ. Errat, qui ea in exemplum hominis adducit, quibus pro ratione eſt impetus: homini pro impetu, ratio eſt. Sed nec illis quidem omnibus idem prodeſt. Iracundia leones adiuuat, pauor ceruos, accipitrem impetus, columbam fuga. Quid, quòd ne illud quidem verum eſt, optima animalia eſſe iracundiſſima? Feraſne putem, quibus

Digitized by Google

ex raptu alimenta ſunt, meliores, quò iratiores? Patientiam laudauerim boum, & equorum frænos ſequentium. Quid autem eſt, cur hominem ad tam infelicia exempla reuoces: cùm habeas mundum, Deumque, quem ex omnibus animalibus, vt ſolus imitetur, ſolus intelligit? Simpliciſſimi, inquit, omnium habentur iracundi. Fraudulentis enim & verſutis comparantur: & ſimplices videntur, quia expoſiti ſunt. quos quidem non ſimplices dixerim, ſed incautos. Stultis, luxurioſis, nepotibuſque hoc nomen imponimus, & omnibus vitijs parum callidis.

CAP. XVII. Orator, inquit, iratus aliquando melior eſt. Imò imitatus iratum. Nam & hiſtriones in pronuntiando non irati populum mouent, ſed iratum benè agentes. Et apud iudices itaque, & in concione, & vbicunque alieni animi ad noſtrum arbitrium agendi ſunt, modò iram, modò metum, modò miſericordiam, vt aliis incutiamus, ipſi ſimulabimus: & ſępè id quod veri affectus non effeciſſent, effecit imitatio affectuum. Languidus, inquit, animus eſt, qui ira caret. Verum eſt, ſi nihil habet ira valentius. Nec latronem oportet eſſe, nec prædam; nec miſericordem, nec crudelem. illius nimis mollis animus, huius nimis durus eſt. Temperatus ſit ſapiens: & ad res fortiùs agendas non iram, ſed vim adhibeat.

Digitized by Google

CAP. XVIII. Quoniam quæ de ira quæruntur, tractauimus, accedamus ad remedia eius. Duo autem, vt opinor, ſunt: ne incidamus in iram, & ne in ira peccemus. Vt in corporum cura, alia de tuenda valetudine, alia de reſtituenda, præcepta ſunt: ita aliter iram debemus repellere, aliter compeſcere, vt vincamus. Quædam ad vniuerſam vitam pertinentia præcipientur: ea in educationem, & in ſequentia tempora diuidentur. Educatio maximam diligentiam, plurimumq; profuturam deſiderat. facile eſt enim, teneros adhuc animos componere: difficulter reciduntur vitia, quæ nobiſcum creuerunt. Opportuniſſima ad iracundiam feruidi animi natura eſt. nam cùm elementa ſint quatuor, ignis, aqua, aer, & terra: poteſtates pares his ſunt, frigida, feruida, arida, atque humida. Et locorum itaque, & animalium, & corporum, & morum varietates, mixtura elementorum facit, & proinde in aliquos magis incumbunt ingenia, prout alicuius elementi maior vis abundauit. Inde quaſdam humidas vocamus, aridaſque regiones, & calidas, & frigidas. Eadem animalium & hominum diſcrimina ſunt.

CAP. XIX. Refert quantum quiſque humidi in ſe calidique contineat. cuius in illo elementi portio præualebit, inde mores erunt. Iracundos feruidi miſtura faciet; eſt enim actuoſus & perti-

Digitized by Google

nax ignis. Frigidi miſtura frigidos facit: pigrum eſt enim contractumque frigus. Volunt itaque quidam ex noſtris iram in pectore moueri, efferueſcente circa cor ſanguine. Cauſſa, cur hic potiſſimum aſſignetur iræ locus, non alia eſt, quàm quòd in toto corpore calidiſſimum pectus eſt. Quibus humidi plus ineſt, eorum paulatim creſcit ira: quia non eſt paratus illis calor, ſed motu acquiritur. Itaque puerorum feminarumque iræ acres magis, quàm graues ſunt, leuioreſque dum incipiunt: ſiccis ætatibus vehemens robuſtaque ira eſt, ſed ſine incremento, non multùm ſibi adijciens, quia inclinatum calorem frigus inſequitur. Senes difficiles & queruli ſunt, vt ægri & conualeſcentes, & quorum aut laſſitudine, aut detractione ſanguinis exhauſtus eſt calor. In eadem cauſa ſunt ſiti fameque rabidi, & quibus exangue corpus eſt, maligneque alitur & deficit. Vinum incendit iram: quia calorem auget pro cuiuſque natura.

CAP. XX. Quidam ebrij efferueſcunt, quidam ſicci. Neque vlla alia cauſſa eſt, cur iracundiſſimi ſint flaui rubenteſque: quibus talis natura color eſt, qualis fieri ceteris inter iram ſolet. mobilis enim illis agitatuſque ſanguis eſt. Sed quemadmodum natura quoſdam procliuos in iram facit: ita multæ incidunt cauſſæ, quæ idem poſſint quod natura.

Alios

Alios morbus aut iniuria corporum in hoc perduxit, alios labor, & continua peruigilia, noctesque ſolicitæ, & deſideria, amoreſque: & quicquid aliud aut corpori nocuit aut animo, ægram mentem in querelas parat. Sed iſta omnia initia cauſſæque ſunt, plurimumque poteſt conſuetudo: quæ ſi grauis eſt, alit vitium. Naturam quidem mutare, difficile eſt: nec licet ſemel mixta naſcentium elementa conuertere. Sed in hoc noſſe profuit, vt calentibus ingenijs ſubtrahatur vinum: quod pueris Plato negandum putat, & ignem vetat igne incitari. Nec cibis quidem implendi ſunt. diſtendentur enim corpora, & animi cum corpore tumeſcent. Labor illos citra laſſitudinem exerceat: vt minuatur, non vt conſummatur calor, nimiuſque ille feruor deſpumet. Luſus quoque proderunt. modica enim voluptas laxat animos, & temperat. Humidioribus, ſiccioribus & frigidis non eſt ab ira periculum: ſed maiora vitia metuenda ſunt, pauor, difficultas, & deſperatio, & ſuſpiciones.

CAP. XXI. Mollienda itaque fouendaque talia ingenia, & in lætitiam euocanda ſunt. Et quia alijs contra iram, alijs contra triſtitiam remedijs vtendum eſt, nec diſſimilibus tantùm iſta, ſed contrarijs curanda ſunt, ſemper ei occurremus, quod increuerit. Plurimùm,

Digitized by Google

inquam, proderit pueros ſtatim ſalubriter inſtitui. Difficile autem regimen eſt: quia dare debemus operam, ne aut iram in illis nutriamus, aut indolem retundamus. Diligenti obſeruatione res indiget. Vtrumque enim & quod extollendum, & quod deprimendum eſt, ſimilibus alitur. Facilè autem etiam attendentem ſimilia decipiunt. Creſcit licentia ſpiritus, ſeruitute comminuitur. aſſurgit, ſi laudatur, & in ſpem ſui bonam adducitur: ſed eadem iſta inſolentiam & iracundiam generant. Sic itaque inter vtrumque regendus eſt, vt modò frænis vtamur, modò ſtimulis: nihil humile, nihil ſeruile patiatur. Nunquam illi neceſſe ſit rogare ſuppliciter: nec proſit rogaſſe. potius cauſſæ ſuæ, & prioribus factis, & bonis in futurum promiſſis donetur. In certaminibus æqualium nec vinci illum patiamur, nec iraſci, demus operam, vt familiaris ſit his, cum quibus contendere ſolet: vt in certamine aſſueſcat non nocere velle, ſed vincere. Quoties ſuperauerit, & dignum aliquid laude fecerit, attolli, non geſtire patiamur. Gaudium enim exultatio, exultationem tumor, & nimia æſtimatio ſui ſequitur. Dabimus aliquod laxamentum: in deſidiam verò otiumque non reſoluemus, & procul à contactu deliciarum retinebimus. Nihil enim magis facit iracundos, quàm educatio mollis & blanda, Ideò vnicis quò plus

plus indulgetur, pupilliſque quò plus licet, corruptior animus eſt. Non reſiſtet offenſis, cui nihil vnquam negatum eſt, cui lacrimas ſolicita ſemper mater abſterſit, cui de pædagogo ſatisfactum eſt. Non vides, vt maiorem quamque fortunam maior ira comitetur? In diuitibus nobilibuſque & magiſtratibus præcipuè apparet, cùm quicquid leue & inane in animo erat, ſecunda ſe aura ſuſtulit. Felicitas iracundiam nutrit, vbi aures ſuperbas aſſentatorum turba circunſtetit, Tibi enim ille reſpondeat? Non pro faſtigio te tuo metiris: ipſe te proijcis: & alia, quibus vix ſanæ, & ab initio benè fundatæ mentes, reſtiterint. Longè itaque ab aſſentatione pueritia remouenda eſt. Audiat verum, & timeat: interim vereatur: ſemper maioribus aſſurgat. Nihil per iracundiam exoret. Quod flenti negatum fuerat, quieto offeratur: & diuitias parentum in conſpectu habeat, non in vſu. Exprobrentur illi perperàm facta.

CAP. XXII. Pertinebit ad rem, præceptores pædagogoſque pueris placidos dari. Proximis applicatur omne quod tenerum eſt, & in eorum ſimilitudinem creſcit. nutricum & pædagogorum retulere mox in adoleſcentiam mores. Apud Platonem educatus puer, cùm ad parentes relatus, vociferantem videret patrem; Nunquam, inquit, hoc apud Pla-

tonem vidi. Non dubito quin citiùs patrem imitatus ſit, quàm Platonem. Tenuis ante omnia ſit victus, & non pretioſa veſtis, & ſimilis cultus cum æqualibus. Non iraſcetur aliquem ſibi comparari, quem ab initio multis parem feceris. Sed hæc ad liberos noſtros pertinent. In nobis ſiquidem ſors naſcendi & educatio nec vitij locum, nec iam præcepti habet: ſequentia ordinanda ſunt. Contra primas itaque cauſſas pugnare debemus. Cauſſa autem iracundiæ, opinio iniuriæ eſt: cui non facilè credendum eſt, nec apertis quidem manifeſtiſque ſtatim accedendum. Quædam enim falſa, veri ſpeciem ferunt. Dandum ſemper eſt tempus: veritatem dies aperit. Ne ſint aures criminantibus faciles. hoc humanæ naturæ vitium ſuſpectum notumque nobis ſit: quòd quæ inuiti audimus, libenter credimus: & antequam iudicemus, iraſcimur.

CAP. XXIII. Quid, quòd non criminationibus tantùm, ſed ſuſpicionibus impellimur, & ex vultu riſuque alieno peiora interpretati, innocentibus iraſcimur? Itaque agenda eſt contra ſe cauſſa abſentis, & in ſuſpenſo ira retinenda. Poteſt enim pœna dilata exigi, non poteſt exacta reuocari. Notus eſt ille tyrannicida, qui imperfecto opere comprehenſus, & ab Hippia tortus, vt conſcios indicaret, circumſtantes amicos tyranni

no-

nominauit, quibus quàm maximè caram ſalutem eius ſciebat. Et cùm ille ſingulos, vt nominati erant, occidi iuſſiſſet, interrogauit, Ecquis ſupereſſet? Tu, inquit, ſolus: neminem enim alium, cui carus eſſes, reliqui. Effecit ira, vt tyrannus tyrannicidæ manus commodaret, & præſidia ſua gladio ſuo cæderet. Quanto animoſiùs Alexander: qui cùm legiſſet Epiſtolam matris, qua admonebatur, vt à veneno Philippi medici caueret, acceptam potionem non deterritus bibit? Plus ſibi de amico ſuo credidit. Dignus fuit qui innocentem haberet, dignus qui faceret. Hoc eò magis in Alexandro laudo, quia nemo tam obnoxius iræ fuit. Quò rarior autem moderatio in regibus, hoc laudanda magis eſt. Fecit hoc & C. Cæſar, ille qui victoria ciuili clementiſſimè vſus eſt, cum ſcrinia deprehendiſſet epiſtolarum ad Pompeium miſſarum ab ijs, qui videbantur aut in aduerſis, aut in neutris fuiſſe partibus, combuſſit: quamuis enim moderatè ſoleret iraſci, maluit tamen non poſſe. Gratiſſimum putauit genus veniæ, neſcire quid quiſque peccaſſet. Plurimum mali credulitas facit. ſæpè ne audiendum quidem eſt: quoniam in quibuſdam rebus ſatius eſt decipi, quàm diffidere.

CAP. XXIV. Tollenda ex animo ſuſpicio & coniectura, fallaciſſima irritamenta. Ille me parùm humanè ſalutauit,

ille oſculo meo non adhæſit, ille inchoatum ſermonem citò abrupit, ille ad cœnam non vocauit, illius vultus auerſior viſus eſt. Non deerit ſuſpicioni argumentatio: ſimplicitate opus eſt, & benigna rerum æſtimatione. Nihil niſi quod in oculos incurret, manifeſtumque erit, credamus: & quoties ſuſpicio noſtra vana apparuerit, obiurgemus credulitatem. Hæc enim caſtigatio conſuetudinem efficiet non facilè credendi.

CAP. XXV. Inde & illud ſequitur; vt minimis ſordidiſque rebus non exacerbemur. Parùm agilis eſt puer, aut tepidior aqua potui, aut turbatus torus, aut menſa negligentiùs poſita. Ad iſta concitari, inſania eſt. æger, & infelicis valetudinis eſt, quem leuis aura contraxit: affecti oculi, quos candida veſtis obturbat: diſſolutus delicijs, cuius latus alieno labore condoluit. Mindyridem aiunt fuiſſe ex Sybaritarum ciuitate: qui cùm vidiſſet fodientem, & altiùs raſtrum alleuantem, laſſum ſe fieri queſtus, vetuit illum opus in conſpectu ſuo facere. idem ſæpiùs queſtus eſt, quòd folijs roſæ duplicatis incubuiſſet. Vbi animum ſimul & corpus voluptates corrupere, nihil tolerabile videtur: non quia dura, ſed quia molles patimur. Quid enim eſt cur tuſſis alicuius, aut ſternutamentum, aut muſca parùm curioſè fugata, nos in rabiem agat, aut verſus calix, aut clauis negli-

gen-

gentis ſerui manibus elapſa? Feret iſte æquo animo ciuile conuitium, & ingeſta in concione curiave maledicta, cuius aures tracti ſubſellij ſtridor offendit? Perpetietur hic famem, & æſtiuæ expeditionis ſitim, qui puero malè diluenti niuem, iraſcitur?

CAP. XXVI. Nulla itaque res magis iracundiam alit, quàm luxuria intemperans & impatiens: durè tractandus animus eſt, vt ictum non ſentiat, niſi grauem. Iraſcimur aut his à quibus nec accipere iniuriam potuimus, aut his à quibus accipere potuimus. Ex prioribus quędam ſine ſenſu ſunt: vt librum, quem minutioribus literis ſcriptum ſæpè proiecimus, & mendoſum lacerauimus: vt veſtimenta, quæ quia diſplicebant, ſcidimus. His iraſci quàm ſtultum eſt: quæ iram noſtram, nec meruerunt, nec ſentiunt? Sed nos offendunt videlicet, qui illa fecerunt. Primùm, ſæpè antequam hoc apud nos diſtinguamus, iraſcimur: deinde fortaſſe ipſi quoque artifices excuſationes iuſtas afferent. Alius non potuit meliùs facere, quàm fecit: nec ad tuam contumeliam parùm didicit. alius non in hoc, vt te offenderet, fecit. Ad vltimum, quid eſt dementius, quàm bilem in homines collectam, in res effundere? Atqui vt his iraſci dementis eſt, quæ anima carent, ſic & mutis animalibus: quia nulla eſt iniuria, niſi à conſilio profecta.

Nocere itaque nobis poſſunt, vt ferrum aut lapis: iniuriam quidem facere non poſſunt. Atqui contemni ſe quidam putant, vbi equi ijdem obſequentes alteri equiti, alteri contumaces ſunt: tanquam iudicio, non conſuetudine, & arte tractandi, quædam quibuſdam ſubiectiora ſint.

CAP. XXVII. Atqui vt his iraſci ſtultum eſt, ita pueris, & non multum à puerorum prudentia diſtantibus. Omnia enim iſta peccata apud æquum iudicem, pro innocentia habent imprudentiam. Quædam ſunt, quæ nocere non poſſunt, nullamque vim niſi beneficam & ſalutarem habent: vt dij immortales, qui nec volunt obeſſe, nec poſſunt. Natura enim illis mitis & placida eſt; tam longè remota ab aliena iniuria, quàm à ſua. Dementes itaque & ignari veritatis, illis imputant ſæuitiam maris, immodicos imbres, pertinaciam hiemis: cùm interim nihil horum, quæ nobis nocent proſuntve, ad nos propriè dirigatur. Non enim nos cauſſa mundo ſumus, hiemem æſtatemque referendi. ſuas iſta leges habent, quibus diuina exercentur. nimis nos ſuſpicimus, ſi digni nobis videmur, propter quos tanta moueantur. nihil ergo horum in noſtram iniuriam fit: imò contrà, nihil non ad ſalutem. Quædam eſſe diximus, quæ nocere non poſſunt: quædam, quæ nolunt. In his erunt boni magiſtratus, parenteſque, & præceptores,

&

& iudices: quorum caſtigatio ſic accipienda eſt, quomodo ſcalpellum & abſtinentia, & alia quæ profutura torquent. Affecti ſumus pœna? Succurrat non tantùm quid patiamur, ſed quid fecerimus: in conſilium de vita noſtra mittamur. Si verum ipſi dicere nobis voluerimus, pluris litem noſtram æſtimabimus. Si volumus æqui omnium rerum iudices eſſe, hoc primùm nobis ſuadeamus, neminem noſtrum eſſe ſine culpa. Hinc enim maxima indignatio oritur. Nihil peccaui, nihil feci: imò nihil fateris. Indignamur aliqua admonitione aut coercitione nos caſtigatos: cùm illo ipſo tempore peccemus, quo adijcimus malefactis arrogantiam, & contumaciam. Quis eſt iſte qui ſe profitetur omnibus legibus innocentem? Vt hoc ita ſit, quàm anguſta innocentia eſt, ad legem bonum eſſe? quanto latius officiorum patet, quàm iuris regula? quàm multa pietas, humanitas, liberalitas, iuſtitia, fides exigunt, quæ omnia extra publicas tabulas ſunt?

CAP. XXVIII. Sed ne ad illam quidem arctiſſimam innocentiæ formulam præſtare nos poſſumus. Alia fecimus, alia cogitauimus: alia optauimus, alijs fauimus: in quibuſdam innocentes ſumus, quia non ſucceſſit. Hoc cogitantes, æquiores ſimus delinquentibus, cedamus obiurgantibus: vtique nobis ne iraſca-

mur (cui enim non, ſi nobis quoque?) minimè dijs. Non enim illorum, ſed lege mortalitatis patimur, quicquid incommodi accidit. At morbi doloreſque incurrunt. Vtique aliquà fugiendum eſt, domicilium putre ſortitis. Dicetur aliquis malè de te locutus, cogita an prior feceris, cogita de quàm multis loquaris. Cogitemus, inquam, alios non facere iniuriam, ſed reponere: alios pronos facere, alios coactos facere, alios ignorantes: etiam eos qui volentes ſcienteſque faciunt, ex iniuria noſtra non ipſam iniuriam petere. Aut dulcedine vrbanitatis prolapſus eſt, aut fecit aliquid, non vt nobis obeſſet, ſed quia conſequi ipſe non poterat, niſi nos repuliſſet. *Sæpè adulatio*, dum blanditur, offendit. Quiſquis ad ſe retulerit, quotiens ipſe in ſuſpicionem falſam inciderit, quàm multis officijs ſuis fortuna ſpeciem iniuriæ induerit, quàm multos poſt odium amare cœperit, poterit non ſtatim iraſci: vtique ſi ſibi tacitus ad ſingula quibus offenditur, dixerit, Hæc & ipſe commiſi. Sed vbi tam æquum iudicem inuenies? Is qui nullius non vxorem concupiſcit, & ſatis iuſtam cauſſam putat amandi, quòd aliena eſt, idem vxorem ſuam aſpici non vult: & fidei acerrimus exactor, eſt perfidus: & mendacia perſequitur, ipſe periurus: & litem ſibi inferri ægerrimè calumniator patitur. Pudicitiam ſeruulorum ſuo-

ſtrorum attentari non vult, qui non pepercit ſuæ. Aliena vitia in oculis habemus: à tergo noſtra ſunt. Inde eſt, quòd tempeſtiua filij conuiuia pater deterior filio caſtigat. Nihil alienæ luxuriæ ignoſcit, qui nihil ſuæ negauit: & homicidæ tyrannus iraſcitur: & punit furta ſacrilegus. Magna pars hominum eſt, quæ non peccatis iraſcitur, ſed peccantibus. Faciet nos moderatiores reſpectus noſtri, ſi conſuluerimus nos. Nunquid & ipſi aliquid tale commiſimus? Nunquid ſic errauimus? Expeditne nobis iſta damnari? Maximum remedium eſt iræ, mora. Nec ab illa pete initio, vt ignoſcat, ſed vt iudicet. deſinet, ſi expectat, nec vniuerſam illam tentaueris tollere. graues habet impetus primos: tota vincetur, dum partibus carpitur.

CAP. XXIX. Ex his quæ nos offendunt, alia renuntiantur nobis; alia ipſi audimus aut videmus. His quæ narrata ſunt, non debemus citò credere. Multi ementiuntur, vt decipiant: multi, quia decepti ſunt. alius criminatione gratiam captat, & fingit iniuriam, vt videatur doluiſſe factam. eſt aliquis malignus, & qui amicitias cohærentes diducere velit. eſt ſuſpicax, & qui ſpectare ludos cupiat, vt ex longinquo tutoque ſpeculetur, quos colliſit. De paruula ſumma iudicaturo, tibi res ſine teſte non probaretur; teſtis, ſine iureiurando non valeret: vtrique par-

ti dares aduocationem, dares tempus, nec ſemel audires. magis enim veritas elucet, quò ſæpiùs ad manum venit: amicum condemnas de præſentibus, antequam audiàs, antequam interroges? illi, antequam aut accuſatorem ſuum noſſe liceat, aut crimen, iraſceris? Iam enim iam, quid vtrinque diceretur, audiſti. Hic ipſe qui ad te detulit, deſinet dicere, ſi probare debuerit. Non eſt, inquit, quod me protrahas. ego productus negabo. Alioqui nihil vnquam tibi dicam. Eodem tempore & inſtigat, & ipſe ſe certamini & pugnæ ſubtrahit. Qui dicere tibi niſi clam non vult, pæne non dicit. Quid eſt iniquius, quàm ſecretò credere, palàm iraſci?

CAP. XXX. Quorundam ipſi teſtes ſumus: In his naturam excutiemus, voluntatemque facientium. Puer eſt? ætati donetur; neſcit, an peccet. Pater eſt? aut tantùm profuit, vt illi etiam iniuriæ ius ſit: aut fortaſſis ipſum hoc meritum eius eſt, quo offendimur. Mulier eſt? errat. Iuſſus eſt? neceſſitati quis, niſi iniquus, ſuccenſet. Læſus eſt? non eſt iniuria, pati quod prior feceris. Iudex eſt? plus illius credas ſententiæ, quàm tuæ. Rex eſt? ſi nocentem punit, cede iuſtitiæ: ſi innocentem, cede fortunæ. Mutum animal eſt, aut ſimile muto? imitaris illud, ſi iraſceris. Morbus eſt, aut calamitas? leuiùs tranſiliet ſuſtinentem.

tem. Deus eſt? tam perdis operam cùm illi iraſceris, quàm cùm illum alteri precaris iratum. Bonus vir eſt, qui iniuriam fecit? noli credere. Malus? noli mirari. Dabit pœnas alteri, quas debet tibi: & iam ſibi dedit, qui peccauit. Duo ſunt, vt dixi, quæ iracundiam concitant. Primùm, ſi iniuriam videmur accepiſſe: de hoc ſatis dictum eſt. Deinde, ſi iniquè accepiſſe: de hoc dicendum eſt. Iniqua quædam iudicant homines, quia pati non debuerint: quædam, quia non ſperauerint. Indigna putamus, quæ inopinata ſunt. Itaque maximè commouent, quæ contra ſpem, expectationemque euenerunt. Nec aliud eſt quare in domeſticis minima offendant: in amicis iniuriam, vocemus negligentiam.

CAP. XXXI. Quomodo, ergo, inquit, inimicorum nos iniuriæ mouent? quia non expectauimus illas, aut certè non tantas. Hoc efficit amor noſtri nimius. inuiolatos nos etiam inimicis iudicamus eſſe debere. Regis quiſque intra ſe animum habet, vt licentiam ſibi dari velit, in ſe nolit. Aut ignorantia nos itaque rerum, aut inſolentia iracundos facit. Ignorantia: Quid enim mirum eſt, malos mala facinora edere? Quid noui eſt, ſi inimicus nocet, amicus offendit, filius labitur, ſeruus peccat? Turpiſſimam aiebat Fabius Imperatori excuſationem eſſe, Non putaui: ego turpiſſimam homini

mini puto. Omnia puta, expecta, etiam in bonis moribus aliquid exiſtet aſperius. Fert humana natura inſidioſos amicos, fert ingratos, fert cupidos, fert impios. Cùm de moribus vnius iudicabis, de publicis cogita. vbi maximè gaudebis, maximè metues: vbi tranquilla tibi omnia videntur, ibi nocitura non deſunt, ſed quieſcunt. ſemper futurum aliquid, quod te offendat, exiſtima. Gubernator nunquam ita totos ſinus explicuit ſecurus, vt non expedita ad contrahendum armamenta diſponeret. Illud ante omnia cogita, fœdam eſſe & execrabilem vim nocendi, & alieniſſimam homini, cuius beneficio etiam ſæua manſueſcunt. Aſpice elephantorum iugo colla ſubmiſſa, taurorum pueris pariter ac feminis perſultantibus terga impunè calcata, & repentes inter pocula ſinuſque innoxio lapſu dracones, & intra domum vrſorum leonumque ora placida tractantibus, adulanteſque dominum feras: pudebit cum animalibus permutaſſe mores. Nefas eſt nocere patriæ: ergo ciui quoque. nam hic pars patriæ eſt. Sanctæ partes ſunt, ſi vniuerſum venerabile eſt: ergo & homo homini. nam hic in maiore tibi vrbe ciuis eſt. Quid ſi nocere velint manus pedibus? manibus oculi? Vt omnia inter ſe membra conſentiunt, quia ſingula ſeruari, totius intereſt: ita homines ſingulis parcent, quia ad cœtum geniti ſumus; ſalua

autem

autem eſſe ſocietas niſi amore & cuſtodia partium non poteſt. Ne viperas quidem & natrices, & ſi qua morſu aut ictu nocent, effligeremus, ſi vt reliqua manſuefacere poſſemus, aut efficere, ne nobis aliiſve periculo eſſent. Ergo ne homini quidem nocebimus, quia peccauit, ſed ne peccet: nec vnquam ad præteritum; ſed ad futurum pœna referetur. non enim iraſcitur, ſed cauet. Nam ſi puniendus eſt, cuicunque prauum maleficumque ingenium eſt, pœna neminem excipiet.

CAP. XXXII. At enim ira habet aliquam voluptatem: & dulce eſt, dolorem reddere. Minimè. non enim vt in beneficiis honeſtum eſt, merita meritis repenſare: ita iniurias iniuriis. illic, vinci turpe eſt: hìc, vincere. Inhumanum verbum eſt, & quidem pro iuſto receptum, Vltio: & à contumelia non differt niſi ordine. Qui dolorem regerit, tantùm excuſatiùs peccat. M. Catonem in balneo quidam percuſſit imprudens. quis enim illi ſciens faceret iniuriam? poſteà ſatisfacienti Cato, Non memini, inquit, percuſſum me. Melius putauit, non agnoſcere, quàm vindicare. Nihil, inquis, poſt tantam petulantiam mali factum eſt? Imò multum boni, cœpit Catonem noſſe. Magni animi eſt, iniurias deſpicere: vltionis contumelioſiſſimum genus eſt, non eſſe viſum dignum, ex quo peteretur vltio. Multi leues iniurias altiùs ſibi demiſere, dum vindicant:

dicant:ille magnus & nobilis eſt, qui more magnæ feræ, latratus minutorum canum ſecurus exaudit. Minus, inquit, contemnemur, ſi vindicauerimus iniuriam. Si tanquam ad remedium venimus, ſine ira veniamus: non quaſi dulce ſit vindicari, ſed quaſi vtile. Sæpè autem ſatius fuit diſſimulare, quàm vlciſci.

CAP. XXXIII. Potentiorum iniurię hilari vultu, non patienter tantùm ferendę ſunt. Facient iterum, ſi ſe feciſſe crediderint. Hoc habent peſſimum animi magna fortuna inſolentes, quos læſerunt & oderunt. Notiſſima vox eſt eius, qui in cultu regum conſenuerat. cùm illum quidam interrogaret, Quomodo rariſſimam rem in aula conſecutus eſſet, ſenectutem? Iniurias, inquit, accipiendo, & gratias agendo. Sæpè adeò iniuriam vindicare non expedit, vt ne fateri quidem expediat. C. Cęſar Paſtoris ſplendidi equitis Romani filium cùm in cuſtodia habuiſſet, munditiis eius & cultioribus capillis offenſus: rogante patre, vt ſalutem ſibi filij concederet, quaſi de ſupplicio eius admonitus, duci protinus iuſſit. Ne tamen omnia inhumanè faceret aduerſùm patrem, ad cœnam illum inuitauit eo die. venit Paſtor, nihil vultu exprobrante. Propinauit illi Cæſar heminam: & poſuit illi cuſtodem. perdurauit miſer, non aliter quàm ſi filij ſanguinem biberet. Vnguentum & coronas miſit, & obſer-

ſeruare iuſſit an ſumeret. ſumpſit eo die, quo filium extulerat, imò quo non extulerat. Iacebat conuiua centeſimus, & potiones vix honeſtas natalibus liberorum, podagricus ſenex hauriebat: cùm interim non lacrimas emiſit, nec dolorem aliquo ſigno erumpere paſſus eſt. Cœnauit, tanquam pro filio exoraſſet. Quæris, quare? habebat alterum. Quid ille Priamus? non diſſimulauit iram, & Regis genua complexus eſt? funeſtam perfuſamque cruore filij manum, ad os ſuum retulit, & cœnauit, ſed tamen ſine vnguento, ſine coronis: & illum hoſtis ſæuiſſimus multis ſolatiis, vt cibum caperet, hortatus eſt, non vt pocula ingentia, ſuper caput poſito cuſtode, ſiccaret. Contempſiſſet Paſtorem, ſi ſibi timuiſſet: nunc iram compeſcuit pietas. Dignus fuit, cui permitteret à conuiuio ad oſſa filij legenda diſcedere. Ne hoc quidem permiſit. benignus interim & comis adoleſcens propinationibus ſenem crebris, vt cura leniretur, laceſſebat: contrà ille ſe lætum, & oblitum quid eo eſſet actum die, præſtitit. Perierat alter filius, ſi carnifici conuiua non placuiſſet.

CAP. XXXIV. Ergo ira abſtinendum eſt, ſiue par eſt qui laceſſendus eſt, ſiue ſuperior, ſiue inferior. Nam cum pare contendere, anceps eſt: cum ſuperiore, furioſum: cum inferiore, ſordidum. Puſilli hominis & miſeri eſt, repetere mordentem. mures & formicæ, ſi

ma-

manum admoueris, ora conuertunt: imbecillia ſe lædi putant, ſi tanguntur. Faciet nos mitiores, ſi cogitauerimus, quid aliquando nobis profuerit ille, cui iraſcimur, & meritis offenſa redimetur. Illud quoque occurrat, quantum commendationis nobis allatura ſit clementiæ fama, & quàm multos venia amicos vtiles fecerit. Ne iraſcamur inimicorum & hoſtium liberis. Inter Syllanæ crudelitatis exempla eſt, quod à republica liberos proſcriptorum ſubmouit. Nihil eſt iniquius, quàm aliquem heredem paterni odij fieri. Cogitemus, quotiens ad ignoſcendum difficiles erimus, an expediat omnes nobis inexorabiles eſſe. Quàm ſæpè veniam qui negauit, petit? quam ſæpè pedibus eius aduolutus eſt, quem à ſuis repulit? Quid eſt glorioſius, quàm iram amicitia mutare? Quos Populus Rom. fideliores habet ſocios, quàm quos habuit pertinaciſſimos hoſtes? quod hodie eſſet imperium, niſi ſalubris prouidentia victos permiſcuiſſet victoribus? Iraſcetur aliquis? tu contrà beneficiis prouoca. Cadit ſtatim ſimultas, ab altera parte deſerta, niſi par non pugnat. Si vtrinque certabitur, ille eſt melior, qui prior pedem retulit: victus eſt, qui vicit. Percuſſit te? recede. referiendo enim, & occaſionem ſæpiùs feriendi dabis, & excuſationem. non poteris reuelli, cùm voles: Nunquid velit quiſquam tam grauiter

ter hoſtem ferire, vt relinquat manum in vulnere, & ſe ab ictu reuocare non poſſit? atqui tale ira telum eſt, vix retrahitur.

CAP. XXXV. Arma nobis expedita proſpicimus, gladium commodum & habilem: non vitabimus impetus animi, his graues magis, furioſos & irreuocabiles? Ea demum velocitas placet, quæ vbi iuſſa eſt, veſtigium ſiſtit, nec vltra deſtinata procurrit, & quæ flecti & à curſu ad gradum reduci poteſt. Ægros ſcimus neruos eſſe, vbi inuitis nobis mouentur. ſenex, aut infirmi corporis eſt, qui cùm ambulare vult, currit. animi motus eos putemus ſaniſſimos validiſſimoſque, qui noſtro arbitrio ibunt, non ſuo ferentur. Nihil tamen æquè profuit, quàm primùm intueri deformitatem rei, deinde periculum. Non eſt vllius affectus facies turbatior. pulcherrima ora fœdauit, toruos vultus ex tranquilliſſimis reddidit. Liquit decor omnis iratos: & ſiue amictus illius compoſitus ſit ad legem, attrahet veſtem, omnemque curam ſui effundet. Si capillorum natura vel arte iacentium non informis eſt habitus; cùm animo inhorreſcunt, tumeſcunt venæ, concutitur crebro ſpiritu pectus, rabida vocis eruptio colla diſtendit. tunc artus trepidi, inquietæ manus, totius corporis fluctuatio. Qualem intrà putas eſſe animum, cuius extrà imago tam fœda eſt? quanto illi intra pectus terribilior vultus, acrior

ſpiritus eſt, intenſior impetus, rupturus ſe niſi eruperit? Quales ſunt hoſtium, vel ferarum cæde madentium, aut ad cædem euntium aſpectus; qualia poetæ inferna monſtra finxere, ſuccincta ſerpentibus, & igneo flatu; quales ad bella excitanda, diſcordiamque in populos diuidendam, pacemque lacerandam teterrimæ inferum exeunt Furiæ: talem nobis iram figuremus, flamma lumina ardentia, ſibilo mugituque & gemitu & ſtridore, & ſi qua his inuiſior vox eſt, perſtrepentem, tela manu vtraque quatientem. neque enim illi tegere ſe, cura eſt. toruam, cruentamque, & cicatricoſam, & verberibus ſuis liuidam, inceſſibus veſanis, offuſam multa caligine, incurſitantem, vaſtantem, fugantemque, & omnium odio laborantem, ſui maximè: ſi aliter nocere non poſſit, terras, maria, cęlum ruere cupientem, infeſtam pariter, inuiſamque. Vel, ſi videtur, ſit qualis apud vates noſtros eſt:

Sanguineum quatiens dextra Bellona flagellum,
Aut ſciſſa gaudens vadit Diſcordia palla.

aut ſi qua magis dira facies excogitari diri affectus poteſt.

CAP. XXXVI. Quibuſdam, vt ait Sextius, iratis profuit aſpexiſſe ſpeculum. perturbauit illos tanta mutatio ſui: velut in rem præſentem adducti non agnouerunt ſe, & quantulum ex vera deformita-

te

te imago illa ſpeculo repercuſſa reddebat? animus ſi oſtendi, & ſi in vlla materia perlucere poſſet, intuentes nos confunderet, ater maculoſuſque, æſtuans, & diſtortus, & tumidus. Nunc quoque tanta deformitas eius eſt per oſſa carneſque, & tot impedimenta, effluentis: quid ſi nudus oſtenderetur? Speculo equidem neminem deterritum ab ira credo. quid ergo? qui ad ſpeculum venerat, vt ſe mutaret, iam mutauerat. Iratis quidem nulla eſt formoſior effigies, quàm atrox & horrida, qualeſque eſſe, etiam videri volunt. Magis illud videndum eſt, quam multis ira per ſe nocuerit. Alij nimio feruore rupere venas, & ſanguinem ſupra vires elatus clamor egeſſit, & luminum ſuffudit aciem in oculos vehemētiùs humor egeſtus, & in morbos ægri recidere. nulla celerior ad inſaniam via eſt. Multi itaque continuauerunt iræ furórem; nec quam expulerant mentem, vnquam receperunt. Aiacem in mortem egit furor, in furorem ira. Mortem liberis, egeſtatem ſibi, ruinam domui imprecantur: & iraſci ſe negant, non minùs quàm inſanire, furioſi. Amiciſſimis hoſtes, vitandique cariſſimis: legum, niſi quà nocent, immemores, ad minima mobiles. non ſermone, non officio, aditu faciles. Omnia per vim gerunt, gladiis & pugnare parati, & incumbere. Maximum enim malum illos cepit, & omnia exupe-
rans

rans vitia. Alia paulatim intrant: repentina & vniuerſa vis huius eſt. omnes denique alios affectus ſibi ſubijcit: amorem ardentiſſimum vincit. Transfoderunt itaque amata corpora, & in eorum quos occiderant, iacuere complexibus. Auaritiam duriſſimum malum, minimumque flexibile ira calcauit; adacta opes ſuas ſpargere, & domui, rebuſque in vnum collatis inijcere ignem. Quid? non ambitioſus magno æſtimata proiecit inſignia, honoremque delatum repulit? nullus affectus eſt, in quem non ira dominetur.

LIBER TERTIVS.

CAPVT I.

QVOD maximè deſideraſti, Nouate, nunc facere tentabimus, iram excidere animis, aut certè refrænare, & impetus eius inhibere. Id aliquando palàm aperteque faciendum eſt, vbi minor vis mali patitur: aliquando ex occulto, vbi nimiùm ardet, omniqúe impedimento exaſperatur & creſcit. Refert, quantas vires, quamque integras habeat. vtrumne verberanda & agenda retrò ſit, an cedere ei debeamus, dum tempeſtas prima deſæuit, ne remedia ipſa ſecum ferat: conſi-

conſilium pro moribus cuiuſque capiendum erit. Quoſdam enim preces vincunt: quidam inſultant, inſtantque ſubmiſſis. Quoſdam terrendo placabimus: alios obiurgatio, alios confeſſio, alios pudor cœpto deiecit: alios mora, lentum præcipitis mali remedium, ad quod nouiſſimè deſcendendum eſt. Ceteri enim affectus dilationem recipiunt, & curari tardiùs poſſunt: huius incitata, & ſeipſa rapiens violentia, non paulatim procedit, ſed dum incipit, tota eſt. Nec aliorum more vitiorum ſolicitat animos, ſed abducit; & impotentes ſui, cupidoſque vel communis mali, exagitat: nec in ea tantùm, in quæ deſtinauit, ſed in occurrentia obiter furit. Cetera vitia impellunt animos: ira præcipitat. Ceteris etiam ſi reſiſtere contra affectus ſuos non licet, at certè affectibus ipſis licet ſtare: hæc non ſecus quàm fulmina procellęque, & ſi qua alia irreuocabilia ſunt. quia non eunt, ſed cadunt, vim ſuam magis ac magis tendit. Alia vitia à ratione, hæc à ſanitate deſciſcit. alia acceſſus lenes habent, & incrementa fallentia: in ira deiectus animorum eſt. Nulla itaque res vrget magis attonita, & in vires ſuas prona; & ſiue ſucceſſit, ſuperba; ſiue fruſtratur, inſana; ne repulſa quidem in tædium acta, vbi aduerſarium fortuna ſubduxit, in ſeipſam morſus ſuos vertit: nec refert, quantum ſit, ex quo ſurrexit.

Ex leuiſſimis enim in maxima euadit.

CAP. II. Nullam tranſit ætatem: nullum hominum genus excipit. Quædam gentes beneficio egeſtatis non nouere luxuriam. quædam, quia exercitæ & vagæ ſunt, effugere pigritiam. quibus incultus mos, agreſtis vita eſt, circumſcriptio ignota eſt, & fraus, & quodcunque in foro malum naſcitur: nulla gens eſt, quam non ira inſtiget, tam inter Graios quàm barbaros potens: non minùs perniciosa leges metuentibus, quàm quibus iura diſtinguit modus virium. Denique cetera ſingulos corripiunt: hic vnus affectus eſt, qui interdum publicè concipitur. Nunquam vniuerſus populus vnius feminæ amore flagrauit: nec in pecuniam aut lucrum tota ciuitas ſpem ſuam miſit. ambitio viritim ſingulos occupat, Impotentia non eſt malum publicum: ſæpè in iram vno agmine itum eſt. viri, feminæ, ſenes, pueri, principes, vulguſque conſenſere: & tota multitudo paucißimis verbis concitata ipſum concitatorem anteceſſit. Ad arma protinus igneſque diſcurſum eſt, & indicta finitimis bella, aut geſta cum ciuibus. Totæ cum ſtirpe omni crematæ domus: & modò eloquio fauorabilis habitus, in medio honore, iram ſuæ concionis excepit. in Imperatorem ſuum legiones pila torſerunt. Diſſedit plebs tota cum patribus: publicum conſilium

ſilium, ſenatus, non expectatis dilectibus, nec nominato Imperatore, ſubitos iræ ſuæ duces legit: ac per tecta vrbis, nobiles conſectatus viros, ſupplicium manu ſumpſit. Violauit legationes rupto iure gentium, rabieſque infanda ciuitatem tulit. nec datum tempus, quo reſideret tumor publicus: ſed deductæ protinus claſſes, & oneratæ tumultuario milite. Sine more, ſine auſpiciis, populus ductu iræ ſuæ egreſſus, fortuita raptaque pro armis geſſit: deinde magna clade temeritatem audacis iræ luit.

CAP. III. Hic barbaris fortè ruentibus in bella exitus eſt. cùm mobiles animos ſpecies iniuriæ perculit; aguntur ſtatim: & quà dolor traxit, ruinæ modo regionibus incidunt incompoſiti, interriti, incauti, pericula appetentes ſua: gaudent feriri, & inſtare ferro, & tela corpore vrgere, & per ſuum vulnus exire. Non eſt, inquis, dubium, quin magna iſta & peſtifera ſit vis: ideò quemadmodum ſanari debeat, monſtra. Atqui, vt in prioribus libris dixi, ſtat Ariſtoteles defenſor iræ, & vetat illam nobis exſecari. Calcar ait eſſe virtutis: hac erepta, inermem animum,& ad conatus magnos pigrum, inertemque fieri. Neceſſarium eſt itaque fœditatem eius ac feritatem coarguere, & ante oculos ponere, quantum monſtri ſit, homo in hominem furens; quantoque impetu ruat, non ſine

pernicie ſua perniciosus. & ea deprimens, quæ mergi niſi cum mergente non poſſunt. Quid ergo? ſanum hunc aliquis vocat, qui, velut tempeſtate correptus, non it, ſed agitur, & furenti malo ſeruit? nec mandat vltionem ſuam, ſed ipſe eius exactor, animo ſimul ac manu ſæuit, cariſſimorum, eorumque quos mox amiſſos fleturus eſt, carnifex? Hunc aliquis affectum virtuti adiutorem comitemque dat; conſilia, ſine quibus virtus gerit nihil, obturbantem? Caducæ ſiniſtræque ſunt vires, & in malum ſuum validæ, in quas ægrum morbus & acceſſio erexit. Non eſt ergo, quòd me putes tempus in ſuperuacuis conſumere, quòd iram, quaſi dubiæ apud homines opinionis ſit, infamem: cùm aliquis ſit, & quidem de illuſtribus philoſophis, qui illi indicat operas, & tanquam vtilem ac ſpiritus ſubminiſtrantem in prælia, in actus rerum, ad omne quodcunque calore aliquo gerendum eſt, vocet. Ne quem fallat, tanquam aliquo tempore, aliquo loco profutura, oſtendenda eſt rabies eius effrænata & attonita: apparatuſque illi reddendus eſt ſuus, eculei, & fidiculæ, & ergaſtula, & cruces, & circundati defixis corporibus ignes, & cadauera quoque trahens vncus, varia vinculorum genera, varia pœnarum, lacerationes membrorum, inſcriptiones frontis, & beſtiarum immanium caueæ. Inter hec inſtrumenta col-

loce-

locetur ira, dirum quiddam atque horridum ſtridens, omnibus per quæ furit terrior.

CAP. IV. Vt de ceteris dubium ſit, nulli certè affectui peior eſt vultus, quem in prioribus libris deſcripſimus, aſperum & acrem, & nunc ſubitò retrorſum ſanguine fugato, pallentem, nunc in os omni calore ac ſpiritu verſo, ſubrubicundum, & ſimilem cruento, venis tumentibus, oculis nunc trepidis & exſilientibus, nunc in vno obtutu defixis & hærentibus. Adiice dentium inter ſe arietatorum, & aliquem eſſe cupientium, non alium ſonum quàm eſt apris, tela ſua attritu acuentibus. Adiice articulorum crepitum, cùm ſe ipſę manus frangunt, & pulſatum ſæpiùs pectus, anhelitus crebros, tractoſque altiùs gemitus, inſtabile corpus, incerta verba ſubitis exclamationibus, trementia labra, interdumque compreſſa, & dirum quiddam exſibilantia. Ferarum, mehercules, ſiue illas fames exagitat, ſiue infixum viſceribus ferrum, minùs tetra facies eſt, etiam cùm venatorem ſuum ſemianimes morſu vltimo petunt, quàm hominis ira flagrantis. Age, ſi exaudire voces ac minas vacet, qualia excarnificati animi verba ſunt? nonne reuocare ſe quiſque ab ira volet, cùm intellexerit illam à ſuo primùm malo incipere? Non vis ergo admoneam eos qui iram in ſumma potentia exercent, & argu-

mentum virium exiſtimant, & in magnis magnæ fortunę bonis ponunt paratam vltionem, quàm non ſit potens, imò nec liber quidem dici poſſit, ira captus? non vis admoneam, quò diligentior quiſque ſit, vt ipſe ſe circumſpiciat: alia animi mala ad peſſimos quoſque pertinere, iracundiam etiam eruditis hominibus, & in alia ſanis, irrepere? adeò vt quidam ſimplicitatis indicium iracundiam dicant, & vulgò credatur facillimus quiſque huic obnoxius.

CAP. V. Quorſus, inquis, hoc pertinet? Vt nemo ſe iudicet tutum ab illa: cùm lentos quoque natura, & placidos, in ſęuitiam ac violentiam euocet. Quemadmodum aduersùs peſtilentiam nihil prodeſt firmitas corporis, & diligens valetudinis cura: promiſcuè enim imbecilla robuſtaque inuadit: ita ab ira tam inquietis moribus periculum eſt, quàm compoſitis & remiſſis, quibus eò turpior ac periculoſior eſt, quò plus in illis mutat. Sed cùm primum ſit, non iraſci; ſecundum, retinere; tertium, alienæ iræ mederi: dicam primùm, quemadmodum in iram non incidamus; deinde, quemadmodum ab illa liberemur, nouiſſimè, quemadmodum iraſcentem retineamus placemuſque, & ad ſanitatem reducamus. Ne iraſcamur, præſtabimus, ſi omnia vitia iræ nobis ſubinde propoſuerimus, & illam benè æſtimaueri-

rimus. Accuſanda eſt apud nos, dam-
nanda: perſcrutanda eius mala, & in
medium protrahenda ſunt: vt qualis ſit
appareat, comparanda cum peſſimis eſt.
Auaritia acquirit, & contrahit, quo ali-
quis melior vtatur: ira impendit: paucis
gratuita eſt. Iracundus dominus quoſ-
dam in fugam ſeruos egit, quoſdam in
mortem: quanto plus iraſcendo, quàm id
erat propter quod iraſcebatur, amiſit? Ira
patri luctum, marito diuortium attulit,
magiſtratui odium, candidato repulſam.
Peior eſt etiam quàm luxuria: quoniam
illa ſua voluptate fruitur, hæc alieno do-
lore. Vincit malignitatem & inuidiam:
illæ enim infelicem fieri volunt, hæc fa-
cere. illæ fortuitis malis delectantur: hæc
non poteſt expectare fortunam. nocere
ei quem odit, non noceri vult. Nihil eſt
ſimultatibus grauius: has ira conciliat.
nihil eſt bello funeſtius: in hoc poten-
tium ira prorumpit. ceterùm etiam illa
plebeia ira & priuata, inerme, & ſine
viribus bellum eſt. Præterea ira, vt ſe-
ponamus quæ mox ſecutura ſunt damna,
inſidias, perpetuam ex certaminibus mu-
tuis ſollicitudinem, dat pœnas dum exi-
git: naturam hominis mutat. Illa in a-
morem hortatur, hæc in odium: illa
prodeſſe iubet, hæc nocere. Adijce,
quòd cùm indignatio eius à nimio ſui ſu-
ſpectu veniat, & animoſa videatur, puſil-
la eſt & anguſta, nemo enim non eo, à

quo ſe contemptum indicat, minor eſt. At ille ingens animus, & verus æſtimator ſui, non vindicat iniuriam, quia non ſentit. Vt tela à duro reſiliunt, & cum dolore cædentis ſolida feriuntur: ita nulla magnum animum iniuria ad ſenſum ſui adducit, fragilior eo quod petit. Quanto pulchrius eſt, velut nulli penetrabilem telo, omnes iniurias contumeliaſque reſpuere? Vltio, doloris confeſſio eſt. non eſt magnus animus, quem incuruat iniuria. Aut potentior te, aut imbecillior læſit. ſi imbecillior, parce illi: potentior, tibi.

CAP. VI. Nullum eſt argumentum magnitudinis certius quàm nihil poſſe, quo inſtigeris, accidere. Pars ſuperior mundi & ordinatior, ac propinqua ſideribus, nec in nubem cogitur, nec in tempeſtatem impellitur, nec verſatur in turbinem: omni tumultu caret. inferiora fulminant. Eodem modo ſublimis animus, quietus ſemper, & in ſtatione tranquilla collocatus, intra ſe premens quibus ira contrahitur, modeſtus & venerabilis eſt & compoſitus: quorum nihil inuenies in irato. Quis enim traditus dolori & furens, non primam reiecit verecundiam? quis impetu turbidus, & in aliquem ruens, non quicquid in ſe verecundi habuit, abiecit? cui officiorum numerus aut ordo conſtitit incitato? quis linguæ temperauit? quis vllam partem corporis te-

tenuit? quis ſe regere potuit? In immẽſum proderit nobis illud Democriti ſalutare præceptum, quo monſtratur tranquillitas, ſi neque priuatim, neque publicè multa, aut maiora viribus noſtris egerimus. Nunquam tam feliciter in multa diſcurrenti negotia dies tranſit, vt non aut ex homine, aut ex re offenſa naſcatur, quæ animũ in iras paret. Quemadmodum per frequentia vrbis loca properanti in multos incurſitandum eſt, & alicubi labi neceſſe eſt, alicubi retineri, alicubi reſpergi: ita in hoc vitæ actu diſſipato & vago, multa impedimenta, multæ querelæ incidunt. Alius ſpem noſtram fefellit, alius diſtulit, alius intercepit: non ex deſtinato propoſita fluxerunt: nulli fortuna tam dedita eſt, vt multa tentanti vbique reſpondeat. Sequitur ergo, vt is cui contra quàm propoſuerat, aliqua ceſſerunt, impatiens hominum rerumque ſit: ex leuiſſimis cauſſis iraſcatur, nunc perſonæ, nunc negotio, nunc loco, nunc fortunæ, nunc ſibi. Itaque vt quietus poſſit eſſe animus, non eſt iactandus, nec multarum, vt dixi, rerum actu fatigandus, nec magnarum, ſupraque vires appetitarum. Facile eſt, leuia aptare ceruicibus, & in hanc aut in illam partem transferre ſine lapſu: at quæ alienis in nos manibus impoſita ægrè ſuſtinemus, victi in proximos effundimus, & dum ſtamus ſub ſarcina, impares oneri vacillamus.

CAP. VII. Idem accidere in rebus ciuilibus ac domeſticis, ſcias. negotia expedita & habilia ſequuntur actorem: ingentia, & ſupra menſuram agentis, nec dant ſe facilè; & ſi occupata ſunt, premunt atque adducunt adminiſtrantem, teneriq́ue iam viſa, cum ipſo cadunt. Itaque fit, vt frequenter irrita ſit eius voluntas, qui non quæ facilia ſunt, aggreditur, ſed vult facilia eſſe, quæ aggreſſus eſt. Quotiens aliquid conaberis, te ſimul & ea quæ paras, quibuſq́ue pararis, ipſe metire. Faciet enim te aſperum pœnitentia operis infecti. Hic intereſt, vtrùm quis feruidi ſit ingenij, an frigidi, atque humilis. generoſo repulſa iram exprimet, languido inertiq́ue triſtitiam. Ergo actiones noſtræ nec prauæ ſint, nec audaces, nec improbæ. in vicinum ſpes exeat. nihil conemur, quod mox adepti quoque ſucceſſiſſè miremur.

CAP. VIII. Demus operam, ne accipiamus iniuriam, quam ferre neſcimus. Cum placidiſſimo & facillimo, & minimè anxio moroſoq́ue viuendum eſt. Sumuntur à conuerſantibus mores: & vt quædam in contactos corporis vitia tranſiliunt, ita animus mala ſua proximis tradit. Ebrioſus conuictores in amorem vini traxit: impudicorum cœtus fortem quoque, & ſiliceum virum amolliit: auaritia in proximos virus ſuum tranſtulit. Eadem ex diuerſo ratio virtutum eſt, vt

omne

omne quod ſecum habent, mitigent. nec tam valetudini profuit vtilis regio & ſalubrius cœlum, quàm animis parùm firmis, in turba meliorum verſari. Quæ res quantum poſſit, intelliges, ſi videris feras quoque conuictu noſtro manſueſcere: nulliique immani beſtiæ vim ſuam permanere, ſi hominis contubernium diu paſſa eſt. Retunditur omnis aſperitas, paulatimque inter placida dediſcitur. Accedit huc, quòd non tantùm exemplo melior fit, qui cum quietis hominibus viuit: ſed quòd cauſſas iraſcendi non inuenit, nec vitium ſuum exercet. Fugere itaque debebit omnes, quos irritaturos iracundiam ſciet. Qui ſunt, inquis, iſti? multi ex variis cauſſis idem facturi. Offendet te ſuperbus contemptu, diues contumelia, petulans iniuria, liuidus malignitate, pugnax contentione, ventoſus & mendax vanitate. non feres à ſuſpicioſo timeri, à pertinace vinci, à delicato faſtidiri. Elige ſimplices, faciles, moderatos; qui iram tuam nec euocent, & ferant. Magis adhuc proderunt ſubmiſſi & humani, & dulces, non tamen vſque in adulationem. nam iracundos nimia aſſentatio offendit. Erat certè amicus noſter, vir bonus, ſed iræ paratioris, cui non magis erat tutum blandiri, quàm maledicere. Cælium oratorem fuiſſe iracundiſſimum conſtat, cum quo, vt aiunt, cœnabat in cubiculo lectę patientię

eliens. ſed difficile erat illi in crapulam coniecto, rixam eius cum quo edebat, effugere. Optimum iudicauit, quicquid dixiſſet, ſequi, & ſecundas agere. Non tulit Cælius aſſentientem, ſed exclamauit: Dic aliquid contrà, vt duo ſimus. Sed ille quoque, quòd non iraſceretur iratus, citò ſine aduerſario deſiit. Eligamus ergo vel hos potiùs, ſi conſcij nobis iracundiæ ſumus, qui vultum noſtrum ac ſermonem ſequantur. facient quidem nos delicatos, & in malam conſuetudinem inducent, nihil contra voluntatem audiendi: ſed proderit, vitio ſuo interuallum & quietem dare. Difficilis quoque & indomita natura, blandientem feret: & nihil aſperum terrumque palpanti eſt. Quotiens diſputatio longior & pugnacior erit, in prima reſiſtamus, antequam robur accipiat. Alit ſeipſam contentio: demiſſos altiùs tenet. Faciliùs eſt ſe à certamine abſtinere, quàm abducere.

CAP. IX. Studia quoque grauiora iracundis omittenda ſunt, aut certè citra laſſitudinem exercenda: & animus non inter plura verſandus, ſed artibus amœnis tradendus. Lectio illum carminum obleniat, & hiſtoria fabulis detineat: molliùs delicatiuſque tractetur. Pythagoras perturbationes animi lyra componebat. quis autem ignorat, lituos & tubas concitamenta eſſe; ſicut quoſdam cantus blandimenta, quibus mens reſoluatur?

Con-

Confuſis oculis proſunt virentia, & quibuſdam coloribus infirma acies acquieſcit, quorundam ſplendore præſtringitur: ſic mentes ægras ſtudia læta permulcent. Forum, aduocationes, iudicia fugere debemus, & omnia quæ exulcerant vitium; æquè cauere laſſitudinem corporis. conſumit enim, quicquid in nobis mite placidumque eſt, & acria concitat. Ideò quibus ſtomacus ſuſpectus eſt, proceſſuri ad res agendas maioris negotij, bilem cibo temperant. quam maximè mouet fatigatio: ſiue quia calorem inedia compellit, & nocet ſanguini, curſumque eius, venis laborantibus, ſiſtit: ſiue quia corpus attenuatum & infirmum incumbit animo. certè ob eandem cauſſam iracundiores ſunt valetudine aut ætate feſſi. Fames quoque & ſitis, ex eiſdem cauſſis, vitanda eſt: exaſperat enim & incendit animos.

CAP. X. Vetus dictum eſt, A laſſo rixam quæri. Æquè autem & ab eſuriente, & à ſitiente, & ab omni homine quem aliqua res vrit. Nam vt vlcera ad leuem tactum, deinde etiam ad ſuſpicionem tactus condoleſcunt: ita animus affectus, minimis offenditur. adeò vt quoſdam ſalutatio, epiſtola, oratio, & interrogatio in litem euocent. Nunquam ſine querela ægra tanguntur. Optimum eſt itaque, ad primum mali ſenſum mederi ſibi: tum verbis quoque ſuis minimum libertatis

dare,

dare,& inhibere impetum. Facile eſt autem,affectus ſuos cùm primùm oriuntur, deprehendere. morbum ſigna præcurrunt. Quemadmodum tempeſtatis ac pluuiæ ante ipſas notæ veniunt, ita iræ, amoris, omniumq; iſtarum procellarum animos vexantium, ſunt quædam prænuntia. Qui comitiali vitio ſolent corripi, iam aduentare valetudinem intelligunt, ſi calor ſumma deſeruit, & incertum lumen,neruorumque trepidatio eſt, ſi memoria ſublabitur, caputq; verſatur: Solitis itaque remedijs incipientem caſum occupant, & odore guſtuque quicquid eſt quod alienat animos, repellitur: aut fomentis contra frigus rigoremque pugnatur: aut ſi parùm medicina profecit, vitauerunt turbam, & ſine teſte ceciderunt. Proderit morbum ſuum noſſe, & vires eius antequam ſpatientur, opprimere. Videamus quid ſit, quod nos maximè concitet. Alium verborum, alium rerum contumeliæ mouent. hic vult nobilitati ſuæ, hic formæ ſuæ parci. ille elegantiſſimus haberi cupit, ille doctiſſimus. hic ſuperbiæ impatiens eſt, hic contumaciæ. ille ſeruos non putat dignos quibus iraſcatur: hic intra domum ſæuus eſt, foris mitis. ille rogari, inuidiam iudicat: hic, non rogari, contumeliam. Non omnes ab eadem parte feriuntur.

CAP. XI. Scire itaque oportet, quid in te imbecillum ſit, vt id maximè protegas.

Non

Non expedit omnia videre, omnia audire. multæ nos iniuriæ tranſeant: ex quibus pleraſque non accipit, qui neſcit. Non vis eſſe iracundus? ne ſis curioſus. Qui inquirit quid in ſe dictū ſit, qui malignos ſermones, etiamſi ſecretò habiti ſint, eruit, ſe ipſe inquietat. Quædam interpretatio eò perducit, vt videantur iniuriæ. Itaque alia differenda ſunt, alia deridenda, alia donanda. Circumſcribenda multis modis ira eſt, pleraque in luſum iocumque vertantur. Socratem aiunt, colapho percuſſum nihil amplius dixiſſe, quàm Moleſtum eſſe, quod neſcirent homines quando cum galea prodire deberent. Non quemadmodum facta ſit iniuria refert, ſed quemadmodum lata. Nec video quare difficilis ſit moderatio, cùm ſciam tyrannorum quoque, tumida & fortuna & licentia ingenia, familiarem ſibi ſæuitiam repreſſiſſe. Piſiſtratum certè, Athenienſium tyrannum, memoriæ proditur, cùm multa in crudelitatem eius ebrius conuiua dixiſſet, nec deeſſent qui vellent manus ei commodare, & alius hinc, alius illinc faces ſubderent; placido animo tuliſſe, & hoc irritantibus reſpondiſſe, Non magis illi ſe ſuccenſere, quàm ſi quis obligatis oculis in ſe incurriſſet. Magna pars querelas manu fecit, aut falſa ſuſpicando, aut leuia aggrauando.

CAP. XII. *Sæpè ad nos ira venit,*

ſæpius nos ad illam, quæ nunquam accerſenda eſt: etiam cùm incidit, reijciatur. Nemo dicit ſibi: Hoc propter quod iraſcor, aut feci, aut feciſſe potui. Nemo animum facientis, ſed ipſum æſtimat factum. atqui ille intuendus eſt, an voluerit, an inciderit: coactus ſit, an deceptus: odiũ ſecutus ſit, an præmium: ſibi morem geſſerit, an manum alteri commodauerit. Aliquid peccantis ætas facit, aliquid fortuna: vt ferre ac pati, aut humanum, aut humile ſit. Eo loco nos conſtituamus, quo ille eſt cui iraſcimur. nunc facit iracundos iniqua noſtri æſtimatio: & quæ facere vellemus, pati nolumus. Nemo ſe differt. atqui maximum remedium iræ, dilatio eſt: vt primus eius feruor relanguefcat, & caligo quæ premit mentem, aut reſidat, aut minùs denſa ſit. Quædam ex his quæ te præcipitem ferebant, hora, non tantùm dies, molliet: quædam ex toto euaneſcent. Si in hoc erit petita aduocatio, apparebit iam iudicium eſſe, non iram. Quicquid voles quale ſit ſcire, tempori trade. nihil diligenter in fluctu cernitur. Non potuit impetrare Plato à ſe tempus, cùm ſeruo ſuo iraſceretur, ſed ponere illum ſtatim tunicam, & præbere ſcapulas verberibus iuſſit, ſua manu ipſe percuſſurus. Poſtquam intellexit iraſci ſe, ſicut ſuſtulerat manum, ſuſpenſam detinebat, & ſtabat percuſſuro ſimilis. Interrogatus deinde ab amico, qui fortè interuene-

uenerat, quid ageret? Exigo, inquit, pœnas ab homine iracundo. velut ſtupēs, geſtum illum ſæuituri deformem ſapienti viro, ſeruabat, oblitus iam ſerui: quia alium quem potiùs caſtigaret, inuenerat. Itaque abſtulit ſibi in ſuos poteſtatem, & ob peccatum quoddam commotior; Tu, inquit, Speuſippe ſeruulum iſtum verberibus obiurga: nam ego iraſcor. Ob hoc non cæcidit, propter quod alius cæcidiſſet. Iraſcor, inquit: plus faciam quàm oportet: libentiùs faciam. non ſit iſte ſeruus in eius poteſtate, qui in ſua non eſt. Aliquis vult irato committi vltionem, cùm Plato ſibi ipſe imperium abrogauerit? Nihil tibi liceat, dum iraſceris. quare? quia vis omnia licere. Pugna tecum ipſe. ſi iram vincere non potes, illa te incipit vincere. Si abſconditur, ſi illi exitus non datur, ſigna eius obruamus: & illam, quantum fieri poteſt, occultam ſecretamque teneamus.

CAP. XIII. Cum magna id noſtra moleſtia fiet. Cupit enim exilire, & incendere oculos, & mutare faciem: ſed ſi imminere illi extra nos licuit, ſupra nos eſt. In imo pectoris receſſu recondatur, feraturque, non ferat: imò in contrarium omnia eius indicia flectamus. Vultus remittatur, vox lenior ſit, gradus lentior: paulatim cum exterioribus interiora formentur. In Socrate iræ ſignum erat, vocem ſubmittere, loqui parciùs. apparebat

tunc

tunc illum ſibi obſtare. Deprehendebatur itaque à familiaribus & coarguebatur: nec erat illi exprobratio latitantis iræ ingrata. Quid ni gauderet, quòd iram ſuam multi intelligerent, nemo ſentiret? ſenſiſſet autem, niſi ius amicis obiurgādi ſe dediſſet, ſicut ipſe ſibi in amicos ſumpſerat. Quanto magis hoc nobis faciendum eſt? rogemus amiciſſimum quemque, vt tunc maximè aduersùs nos libertate vtatur, cùm minimè illam pati poterimus: nec aſſentiatur iræ noſtræ. Contra potens malum, & apud nos gratioſum, dum conſpicimus, dum noſtri ſumus, aduocemus.

CAP. XIV. Qui vinum malè ferunt, & ebrietatis ſuæ temeritatem ac petulantiam metuunt, mandant ſuis, vt è conuiuio auferantur. Intemperantiam in morbo ſuam experti, parere ſibi in aduerſa valetudine vetant. Optimum eſt, notis vitijs impedimenta proſpicere, & ante omnia ita componere animum, vt & grauiſſimis rebus ſubitiſque concuſſus iram aut non ſentiat, aut magnitudine inopinatæ iniuriæ exortam in altum retrahat, nec dolorem ſuum profiteatur. Id fieri poſſe apparebit, ſi pauca ex ingēti turba exempla protulero: ex quibus vtrùmque diſcere licet, quantum mali habeat ira, vbi hominum præpotentum poteſtate tota vtitur: quantum ſibi imperare poſſit, vbi metu maiore compreſſa eſt. Cambyſen re-

gem

gem nimis deditum vino, Præxaſpes vnus ex cariſſimis monebat, vt parciùs biberet: Turpem eſſe dicens ebrietatem in rege, quem oculi omnium aureſque ſequerentur. Ad hoc ille: Vt ſcias, inquit, quemadmodum nunquam excidam mihi, approbabo iam, & oculos poſt vinum in officio eſſe, & manus. Bibit deinde liberaliùs quàm aliàs, capacioribus ſcyphis: & iam grauis, & temulentus, obiurgatoris ſui filium procedere vltra limen iubet, alleuataque ſuper caput ſiniſtra manu ſtare. Tunc intendit arcum, & ipſum cor adoleſcentis (id enim ſe petere dixerat) figit, reciſoque pectore hærens in ipſo corde ſpiculum oſtendit: ac reſpiciens patrē, An ſatis certam haberet manum interrogauit. At ille negauit Apollinem potuiſſe certiùs dimittere. Dij illum malè perdant, animo magis quàm conditione mancipium. Eius rei laudator fuit, cuius nimis erat ſpectatorem fuiſſe. Occaſionem blanditiarum putauit, pectus filij in duas partes diductum, & cor ſub vulnere palpitans. Controuerſiam illi facere de gloria debuit, & reuocare iactum, vt regi liberet in ipſo patre certiorem manum oſtendere. O Regem cruentum! ò dignum in quem omnium ſuorum arcus verterentur! Cùm execrati fuerimus illum, conuiuia ſupplicijs funeribuſq; ſoluentem, tamen ſceleratiùs telum illud laudatum eſt, quàm miſſum. Videbimus

quo-

quomodo ſe pater gerere debuerit, ſtans ſuper cadauer filij ſui, cædemque illam, cuius & teſtis fuerat & cauſſa: id de quo nunc agitur, patet, iram ſuprimi poſſe. Non maledixit regi, nullum emiſit ne calamitoſi quidem verbum, cùm æquè cor ſuum, quàm filij, transfixum videret. Poteſt dici, meritò deuoraſſe verba. nam ſi quid tanquam iratus dixiſſet, nihil tamquam pater facere potuiſſet. Poteſt, inquam, videri ſapientiùs ſe in illo caſu geſſiſſe, quàm cùm de potandi modo præciperet: quem ſatius erat vinum quàm ſanguinem bibere, cuius manus poculis occupari pax erat. Acceſſit itaque ad numerum eorum, qui magnis cladibus oſtenderunt, quanti conſtarent regum amicis bona conſilia.

CAP. XV. Non dubito, quin Harpagus quoque tale aliquid regi ſuo Perſarumque ſuaſerit, quo offenſus, liberos illi epulandos appoſuit, & ſubinde quæſijt, an placeret conditura? Deinde vt ſatis illum plenum malis ſuis vidit, afferri capita illorum iuſſit, & Quomodo eſſet acceptus, interrogauit. Non defuerunt miſero verba, non os concurrit: Apud regem, inquit, omnis cœna iucunda eſt. Quid hac adulatione profecit? ne ad reliquias inuitaretur. Non veto patrem damnare regis ſui factum, non veto quærere dignam tam truci portento pœnam: ſed hoc interim intelligo poſſe etiam ex ingentibus malis

lis

his naſcentem iram abſcondi, & ad verba contraria ſibi cogi. Neceſſaria eſt iſta doloris refrænatio, vtique hoc ſortitis vitæ genus, & ad regiam adhibitis mēſam, Sic eſtur apud illos,ſic bibitur, ſic reſpondetur: funeribus ſuis arridendum eſt. An tanti ſit vita,videbimus: alia iſta quæſtio eſt. Non conſolabimur tam triſte ergaſtulum, non adhortabimur ferre imperia carnificum, oſtendemus in omni ſeruitute apertam libertati viam. *Si æger animus,& ſuo vitio miſer eſt; huic miſeriar finire ſecum licet*. Dicam & illi qui in regem incidit,ſagittis pectora amicorum petentem, & illi cuius dominus liberorum viſceribus patres ſaturat: Quid gemis demens, quid expectas, vt te aut hoſtis aliquis per exitium gentis tuæ vindicet, aut rex à longinquo potens aduolet? Quocunque reſpexeris,ibi malorum finis eſt. Vides illum præcipitem locum? illac ad libertatem deſcenditur. Vides illud mare, vides illud flumen, illum puteum? libertas illic in imo ſedet. Vides illam arborem,breuem,retorridam, infelicem? pendet inde libertas. Vides iugulum tuum, guttur tuum, cor tuum? effugia ſeruitutis ſunt. Nimis mihi operoſos exitus monſtras, & multum animi ac roboris exigentes. Quæris, quod ſit ad libertatem iter? quælibet in corpore tuo vena.

CAP. XVI. Quandiu quidem nihil

tam intolerabile nobis videtur, vt nos expellat è vita, iram, in quocunque erimus ſtatu, remoueamus. Perniciosa eſt ſeruientibus. omnis enim indignatio in tormẽtum ſuum proficit, & imperia grauiora ſentit, quò contumaciùs patitur. Sic laqueos fera dum iactat, aſtringit; ſic aues viſcum, dum trepidantes excutiunt, plumis omnibus illinunt. Nullum tam arctum eſt iugum, quod non minùs lædat ducentem, quàm repugnantem. Vnum eſt leuamentum malorum ingentium, pati, & neceſſitatibus ſuis obſequi. Sed cùm vtilis ſit ſeruientibus, affectuum ſuorum, & huius præcipuè rabidi atque effrænis continentia, vtilior eſt regibus. Perierunt omnia, vbi quantum ſuadet ira, fortuna permittit: nec diu poteſt, quæ multorum malo exercetur, potentia ſtare. Periclitantur enim, vbi eos qui ſeparatim gemunt, communis metus iunxit. Pleroſque itaq; modò ſinguli mactauerunt, modò vniuerſi, cùm illos conferre in vnum iras publicus dolor coegiſſet. Atque pleriſque ſic iram, quaſi inſigne regium, exercuerunt. ſicut Darius, qui primus, poſt ablatum Mago imperium, Perſas & magnam partem Orientis obtinuit. Nam cùm bellum Scythis indixiſſet, Orientem cingentibus, rogatus ab Oebazo nobili ſene, vt ex tribus liberis vnum in ſolatium patri relinqueret, duorum opera vteretur: plus quàm rogabatur pollici-

licitus, omnes ſe illi dixit remiſſurum: & occiſos in conſpectu parentis abiecit, crudelis futurus, ſi omnes abduxiſſet.

CAP. XVII. At quanto Xerxes facilior? qui Pythio, quinque filiorum patri, vnius vacationem petenti, quem vellet, eligere permiſit: deinde quem elegerat, in partes duas diſtractum ab vtroque viæ latere poſuit, & hac victima luſtrauit exercitum. Habuit itaque quem debuit exitum. victus, & latè longeque fuſus, ac ſtratam vbique ruinam ſuam cernens, medius inter ſuorum cadauera inceſſit. Hæc barbaris regibus feritas in ira fuit: quos nulla eruditio, nullus litterarum cultus imbuerat: dabo tibi ex Ariſtotelis ſinu regem Alexandrum, qui Clitum cariſſimum ſibi & vnà educatum, inter epulas transfodit, & manu quidem ſua, parùm adulantem, & pigrè ex Macedone ac libero in Perſicam ſeruitutem tranſeuntem. Nam Lyſimachum, æquè familiarem ſibi, leoni obiecit. Nunquid ergo hic Lyſimachus, felicitate quadam dentibus leonis elapſus, ob hoc, cùm ipſe regnaret, mitior fuit? Nam Teleſphorum Rhodium amicum ſuum vndique decurtatum, cùm aures illi naſumque abſcidiſſet, in cauea velut nouum animal aliquod & inuſitatum diu pauit; cùm oris detruncati mutilatique deformitas humanam faciem perdidiſſet. Accedebat fames & ſqualor & illuuies corporis, in ſtercore

ſuo

ſuo deſtituti, calloſis ſuper hæc genibus manibuſque, quas in vſum pedum anguſtiæ loci cogebant. lateribus verò attritu exulceratis, non minùs fœda quàm terribilis erat forma eius viſentibus: factuſque pœna ſua monſtrum, miſericordiam quoque amiſerat. tamen cùm diſſimillimus eſſet homini, qui illa patiebatur; diſſimilior erat, qui faciebat.

CAP. XVIII. Vtinam iſta ſæuitia intra peregrina manſiſſet exempla, nec in Romanos mores cum alijs aduenticijs vitijs, & ſuppliciorum irarumque barbaria tranſiſſet! M. Mario, cui vicatim populus ſtatuas poſuerat, cui thure & vino Romanus populus ſupplicabat, L. Sylla perfringi crura, erui oculos, amputari manus iuſſit; & quaſi totiens occideret, quotiens vulnerabat, paulatim & per ſingulos artus lacerauit. Quis erat huius imperij miniſter? quis, niſi Catilina, iam in omne facinus manus exercens? hic illum ante buſtum Q. Catuli carpebat, grauiſsimus mitiſſimi viri cineribus: ſupra quos vir mali exempli, popularis tamen, & non tam immeritò quàm nimis amatus, per ſtillicidia ſanguinem dabat. Dignus erat Marius qui illa pateretur, Sylla qui iuberet, Catilina qui faceret: ſed indigna Reſpublica, quæ in corpus ſuum pariter & hoſtium & ciuium gladios reciperet. Quid antiqua perſcrutor? modò C. Cæſar Sextum Papinium, cui pater erat conſularis, Belie-

num

nium Baſſum quæſtorem ſuum Procuratoris ſui filium, alios Senatores & equites Romanos, vno die flagellis cęcidit, torſit, non quæſtionis, ſed animi cauſsà. Deinde adeò impatiens fuit differendæ voluptatis, quàm ingens crudelitas ſine dilatione poſcebat, vt in xyſto maternorum hortorum, qui porticum à ripa ſeparat, inambulans, quoſdam ex illis cum matronis atque aliis ſenatoribus ad lucernam decollaret. Quid inſtabat? quod periculum, aut priuatum, aut publicum, vna nox minabatur? quantulum fuit, lucem expectare? denique ne ſenatores populi Romani ſoleatus occideret.

CAP. XIX. Quàm ſuperbæ fuerit crudelitatis, ad rem pertinet ſcire, quanquam aberrare aliò poſſumus videri, & in deuium exire: ſed hoc ipſum pars erit iræ, ſuper ſolita ſæuientis. Cæciderat flagellis ſenatores: ipſe effecit, vt dici poſſet, Solet fieri. torſerat per omnia quæ in rerum natura triſtiſſima ſunt, fidiculis, tabularibus, eculeo, igne, vultu ſuo. Et hoc loco reſpondebitur, magnam rem! ſi tres ſenatores, quaſi nequam mancipia, inter verbera & flammas diuiſit, homo qui de toto ſenatu trucidando cogitabat: qui optabat, vt populus Romanus vnam ceruicem haberet, vt ſcelera ſua tot locis ac temporibus diducta, in vnum ictum & vnum diem cogeret. Quid tam inaudi-

tum, quàm nocturnum ſupplicium? cùm latrocinium tenebris abſcondi ſoleat; animaduerſiones, quò notiores ſunt, plus ad exemplum emendationemque proficiunt. Et hoc loco reſpõdebitur mihi: Quod tantopere admiraris, iſti belluæ quotidianum eſt; ad hoc viuit, ad hoc vigilat, ad hoc lucubrat. Nemo certè inuenietur alius, qui imperauerit his, in quos animaduerti iubebat, os inſerta ſpongia includi, ne vocis emittendæ haberent facultatem. Cui vnquam morituro non eſt relictum, quà gemeret? timuit, ne quam liberiorem vocem extremus dolor mitteret: ne quid quod nollet, audiret. ſciebat autem innumerabilia eſſe, quæ obijcere illi nemo, niſi periturus, auderet. Cùm ſpongiæ non inuenirentur, ſcindi veſtimenta miſerorum, & in os farciri pannos imperauit. Quæ iſta ſæuitia eſt? liceat vltimum ſpiritum trahere: da exituræ animæ locum: liceat illam non per vulnus emittere.

CAP. XX. Adijcere his longum eſt, quot patres quoque occiſorum eadem nocte, dimiſſis per domos centurionibus, confecit: id eſt, homo miſericors luctu liberauit. Non enim Caij ſæuitiam, ſed iræ malum propoſitum eſt ſcribere: quæ non tantùm viritim furit, ſed gentes totas lancinat, ſed vrbes, ſed flumina, & tuta ab omni ſenſu doloris conuerberat. Sicut rex Perſarum, totius populi nares recidit in Syria: inde Rhinocolura loci nomen

eſt.

eſt. Pepercisſe illum iudicas, quòd non tota capita præcidit? nouo genere pœnæ delectatus eſt. Tale aliquid paſſi forent Æthiopes, qui ob longiſſimum vitæ ſpatium Macrobij appellantur. in hos enim, quia non ſupinis manibus exceperant ſeruitutem, miſſiſque legatis libera reſponſa dederant, quæ contumelioſa reges vocant, Cambyſes fremebat: & non prouiſis commeatibus, non exploratis itineribus, per inuia, per arentia trahebat omnem bello vtilem turbam: cui intra primum iter deerant neceſſaria, nec quicquam ſubminiſtrabat ſterilis & inculta, humanoque ignota veſtigio regio. Suſtinebant famem primò tenerrima frondium, & cacumina arborum, tum coria igne mollita, & quicquid neceſſitas cibum fecerat: poſtquam inter arenas radices quoque & herbæ defecerant, apparuitque inops etiam animalium ſolitudo, decimum quemque ſortiti, alimentum habuerunt fame ſæuius. Agebat adhuc ira regem præcipitem, cùm partem exercitus amiſiſſet, partem comediſſet: donec timuit, ne & ipſe vocaretur ad ſortem: tum demum ſignum receptui dedit. Seruabantur interim illi generoſæ aues, & inſtrumenta epularum camelis vehebantur: cùm ſortirentur milites eius, quis malè periret, quis peiùs viueret.

CAP. XXI. Hic iratus fuit genti, & ignotæ, & immeritæ, ſenſuræ tamen. Cyrus,

rus, flumini. Nam cùm Babylonem oppugnaturus feſtinaret ad bellum, cuius maxima momenta in occaſionibus ſunt, Gynden latè fuſum amnem vado tranſire tentauit: quod vix tutum eſt etiam cùm ſenſit æſtatem, & ad minimum deductus eſt. Ibi vnus ex his equis, qui trahere regium currum albi ſolebant, abreptus, vehementer commouit regem. iurauit itaque amnem illum regiis equis meatum auferentem, eò ſe redacturum, vt tranſiri calcarique etiam à feminis poſſet. Huc deinde omnem tranſtulit belli apparatum, & tandiu aſſedit operi, donec C.& LXXX. cuniculis diuiſum alueum in CCC.& LX. riuos diſpergeret, & ſiccum relinqueret in diuerſum fluentibus aquis. Periit itaque & tempus, magna in vanis rebus iactura, & militum ardor, quem inutilis labor fregit,& occaſio aggrediendi imparatos, dum ille bellum indictum hoſti cum flumine gerit.

CAP. XXII. Hic furor (quid enim aliud voces?) Romanos quoque contigit. C. enim Cæſar villam in Herculanenſi pulcherrimam, quia mater ſua aliquando in illa cuſtodita erat, diruit, fecitque eius per hoc notabilem fortunam. ſtantem enim prænauigabamus: nunc cauſſa dirutæ quæritur. Et tam hęc cogitanda ſunt exempla, quę vites; quàm illa è contrario, quæ ſequaris, moderata, lenia: quibus nec ad iraſcendum cauſſa defuit, nec ad vlciſcen-

ſcendum poteſtas. Quid enim facilius fuit Antigono, quàm duos manipulares duci iubere, qui incumbentes regio tabernaculo faciebant, quod homines & periculoſiſſimè & libentiſſimè faciunt, de rege ſuo malè exiſtimant? Audierat omnia Antigonus, vtpote cùm inter dicentes & audientem palla intereſſet: quam ille leuiter commouit, &, Longiùs, inquit, diſcedite, ne vos rex audiat. Idem quadam nocte, cùm quoſdam ex militibus ſuis exaudiſſet, omnia mala imprecantes regi, qui ipſos in illud iter & inextricabile lutum deduxiſſet, acceſſit ad eos qui maximè laborabant: & cùm ignorantes à quo adiuuarentur, explicuiſſet: Nunc, inquit, maledicite Antigono, cuius vitio in has miſerias incidiſtis: ei autem benè optate, qui vos ex hac voragine eduxit. Idem tam miti animo hoſtium ſuorum maledicta, quàm ciuium tulit. Itaque cùm in paruulo quodam caſtello Græci obſiderentur, & fiducia loci contemnentes hoſtem multa in deformitatem Antigoni iocarentur, & nunc ſtaturam humilem, nunc colliſum naſum deriderent: Gaudeo, inquit, & aliquid boni ſpero: ſi in caſtris meis Silenum habeo. Cùm hos dicaces fame domuiſſet, captis ſic vſus eſt, vt eos qui militiæ vtiles erant, in cohortes deſcriberet, ceteros præconi ſubijceret: id quoque ſe negauit facturum fuiſſe, niſi expediret his dominum habere, qui tam

malam haberent linguam. Huius nepos fuit Alexander, qui lanceam in conuiuas ſuos torquebat, qui ex duobus amicis quos paulò antè retuli, alterum feræ obiecit, alterum ſibi. Ex his duobus tamen, qui leoni obiectus eſt, vixit.

CAP. XXIII. Non habuit hoc auitum ille vitium, ne paternum quidem. nam ſi qua alia in Philippo virtus, fuit & contumeliarum patientia, ingens inſtrumentum ad tutelam regni. Demochares ad illum, *Parrheſiaſtes*: ob nimiam & procacem linguam appellatus, inter alios Athenienſium legatos venerat: audita benignè legatione, Philippus, Dicite, inquit, mihi, facere quid poſſum, quod ſit Athenienſibus gratum? Excepit Demochares: Te, inquit, ſuſpendere. Indignatio circumſtantium ad tam inhumanum reſponſum exorta eſt: quos Philippus conticeſcere iuſſit, & Therſitam illum ſaluum, incolumemque dimittere. At vos, inquit, ceteri legati nunciate Athenienſibus, multò ſuperbiores eſſe, qui iſta dicunt, quàm qui impunè dicta audiunt. Multa & diuus Auguſtus digna memoria fecit, dixitque: quibus appareat illi iram non imperaſſe. Timagenes hiſtoriarum ſcriptor, quædam in ipſum, quædam in vxorem eius, & in totam domum dixerat, nec perdiderat dicta, magis enim circumfertur, & in ore hominum eſt, temeraria vrbanitas. Sæpè illum Cæſar monuit,

Digitized by Google

vt moderatiùs lingua vteretur: perſeueranti, domo ſua interdixit. Poſteà Timagenes in contubernio Pollionis Aſinij conſenuit, ac tota ciuitate dilectus eſt. nullum illi limen præcluſa Cæſaris domus abſtulit. Hiſtorias poſteà quas ſcripſerat, recitauit, & combuſſit; & libros acta Cæſaris Auguſti continentes in ignem poſuit. inimicitias geſſit cum Cæſare. Nemo amicitiam eius extimuit, nemo quaſi fulguritum refugit: fuit qui præberet tam altè cadenti ſinum. Tulit hoc, vt dixi, Cæſar patienter, ne eo quidem motus, quòd laudibus ſuis, rebuſque geſtis manus attulerat. Nunquam cum hoſpite inimici ſui queſtus eſt: hoc duntaxat Pollioni Aſinio dixit, Θηριοτροφεῖς. Paranti demum excuſationem, obſtitit. Fruere, inquit, mi Pollio, fruere. Et cùm Pollio diceret: Si iubes Cæſar, ſtatim illi domo mea interdicam. Hoc me, inquit, putas facturum, cùm ego vos in gratiam reduxerim? Fuerat enim aliquando Timageni Pollio iratus: nec vllam aliam habuerat cauſam deſinendi, quàm quòd Cæſar cœperat.

CAP. XXIV. Dicat itaque quiſque ſibi, quoties laceſſitur: Nunquid potentior ſum Philippo? illi tamen impunè maledictum eſt. Nunquid in domo mea plus poſſim, quàm toto orbe terrarum diuus Auguſtus potuit? ille tamen contentus fuit, à conuiciatore ſuo ſecedere. Quid

eſt quare ego ſerui mei hilarius reſponſum, & contumaciorem vultum, & non peruenientem vſque ad me murmurationem, flagellis & compedibus expiem? quis ſum, cuius aures lædi nefas ſit? Ignouerunt multi hoſtibus: ego non ignoſcam pigris, negligentibus, garrulis? Puerum ætas excuſet, feminam ſexus, extraneum libertas, domeſticum familiaritas. Nunc primùm offendit? cogitemus quandiu placuerit. ſæpè & aliàs offendit? feramus quod diu tulimus. Amicus eſt? fecit quod noluit. Inimicus eſt? fecit quod debuit. Prudentiori cedamus: ſtultiori remittamus. pro quocunque, illud reſpondeamus nobis, ſapientiſſimos quoque viros multa delinquere: neminem eſſe tam circumſpectum, cuius non diligentia aliquando ſibiipſi excidat: neminem tam maturum, cuius non grauitatem in aliquod feruidius factum caſus impingat: neminem tam timidum offenſarum, qui non in illas, dum vitat, incidat.

CAP. XXV. Quomodo homini puſillo ſolatium in malis fuit, etiam magnorum virorum titubare fortunam, & æquiore animo filium in angulo fleuit, qui vidit acerba funera etiam ex regia duci: ſic animo æquiore feret ab aliquo lædi, ab aliquo contemni, cuicunque venit in mentem, nullam eſſe tantam potentiam, in quam non incurrat iniuria. Quòd ſi etiam prudentiſſimi peccant, cuius non

error

error bonam cauſſam habet? Reſpiciamus, quoties adoleſcentia noſtra in officio parùm diligens fuerit, in ſermone parùm modeſta, in vino parùm temperans. Si iratus eſt: demus illi ſpatium, quo diſpicere quid fecerit, poſſit. ſe ipſe caſtigabit. Denique dabit pœnas. non eſt quòd cum illo paria faciamus. Illud non venit in dubium, quin ſe exemerit turbæ, & altiùs ſteterit, quiſquis deſpexit laceſſentes: proprium eſt magnitudinis veræ, non ſe ſentire percuſſum. Sic immanis fera ad latratum canum lenta reſpexit: ſic irritus ingenti ſcopulo fluctus aſſultat. Qui non iraſcitur, inconcuſſus iniuria perſtitit: qui iraſcitur, motus eſt. At ille quem modò altiorem omni incommodo poſui, tenet quodam amplexu ſummum bonum. nec homini tantùm, ſed ipſi fortunæ reſpondet. Omnia licèt facias, minor es, quàm vt ſerenitatem meam obducas. Vetat hoc ratio, cui vitam regendam dedi. plus mihi nocitura eſt ira, quàm iniuria. Quid ni plus? illius modus certus eſt: iſta quouſque me latura ſit, incertum eſt.

CAP. XXVI. Non poſſum, inquis, pati. graue eſt, iniuriam ſuſtinere. Mentiris. quis enim iniuriam non poteſt ferre, qui poteſt iram? Adiice nunc, quòd id agis vt & iram feras, & iniuriam. Quare fers ægri rabiem, & phrenetici verba? puerorum proteruas manus? nempe quia videntur neſcire, quid faciant. Quid inter-

eſt, quo quiſque vitio fiat imprudens? imprudentia par in omnibus patrocinium eſt. Quid ergo? inquis: impune illi erit? puta te velle: tamen non erit. Maxima eſt enim factæ iniuriæ pœna, feciſſe: nec quiſquam grauiùs afficitur, quàm qui ad ſupplicium pœnitentiæ traditur. Denique ad conditionem rerum humanarum reſpiciendum eſt, vt omnium accidentium æqui iudices ſimus: iniquus autem eſt, qui commune vitium ſingulis obiecit. Non eſt Æthiopis inter ſuos inſignitus color: nec rufus crinis & coactus in nodum apud Germanos. vtrumque decet. Nihil in vno iudicabis notabile aut fœdum, quod genti ſuæ publicum eſt. At iſta quæ retuli, vnius regionis atque anguli conſuetudo defendit: vide nunc quanto in his iuſtior venia ſit, quę per totum genus humanum vulgata ſunt. Omnes inconſulti & improuidi ſumus, omnes incerti, queruli, ambitioſi. Quid lenioribus verbis vlcus publicum abſcondo? omnes mali ſumus. Quicquid itaque in alio reprehenditur, id vnuſquiſque in ſuo ſinu inueniet. Quid illius pallorem, illius maciem notas? peſtilentia eſt. Placidiores itaque inuicem ſimus. mali inter malos viuimus. Vna res nos facere poteſt quietos, mutuæ facilitatis connexio. Ille mihi iam nocuit: ego illi nondum. ſed iam aliquem fortaſſe læſiſti: ſed lædes.

CAP. XXVII. Noli æſtimare hanc

horam, aut hunc diem: totum inſpice mentis tuæ habitum. etiam ſi nihil mali feciſti, potes facere. Quanto ſatius eſt, ſanari iniuriam, quàm vlciſci? Multum temporis vltio abſumit. multis ſe iniuriis obijcit, dum vna dolet. Diutiùs iraſcimur omnes, quàm lædimur: quanto melius eſt, abire in diuerſum, nec vitia vitiis componere? Num quis ſatis conſtare ſibi videatur, ſi mulam calcibus repetat, & canem morſu? Iſta, inquis, peccare ſe neſciunt. Primùm, quàm iniquus eſt, apud quem hominem eſſe, ad impetrandam veniam nocet? deinde, ſi cetera animalia iræ tuæ ſubducit, quòd conſilio carent: eo loco tibi ſit, quiſquis conſilio caret. Quid enim refert, an alia mutis diſſimilia habeat, ſi quod in omni peccato muta defendit, ſimilem habet caliginem mentis? Peccauit. hoc enim primum, hoc enim extremum. Non eſt quòd illi credas: etiam ſi dixit: Iterum non faciam. Et iſte peccabit, & in iſtum alius, & tota vita inter errores volutabitur. Manſuetè immanſueta tractanda ſunt. Quod in luctu dici ſolet, efficaciſſimè, & in ira dicetur: Vtrùm aliquando deſines, an nunquam? ſi aliquando; ſatius eſt iram relinquere, quàm ab ira relinqui. Sin ſemper hæc cogitatio durabit; vides quàm impacatam tibi denunties vitam. qualis enim erit ſemper tumentis?

CAP. XXVIII. Adiice nunc, quòd niſi

benè te ipſe ſuccenderis, & ſubinde cauſſas quibus ſtimuleris, renouaueris, ſua ſponte ira diſcedet, & vires illi dies ſubtrahet. quanto ſatius eſt à te illam vinci, quàm à ſe? Huic iraſceris, deinde illi: ſeruis, deinde libertis: parentibus, deinde liberis: notis, deinde ignotis. Vbique enim cauſſæ ſuperſunt, niſi deprecator animus acceſſit. Hinc te illò furor rapiet, & illinc aliò: & nouis ſubinde irritamentis orientibus, continuabitur rabies. Age infelix, & quando amabis? O quàm bonum tempus in re mala perdis! Quanto nunc ſatius erat, amicos parare, inimicos mitigare, Rempub. adminiſtrare, transferre in res domeſticas operam: quàm circumſpicere quid alicui poſſis facere mali? quod aut dignitati eius, aut patrimonio, aut corpori vulnus infligas? cùm id tibi contingere ſine certamine ac periculo non poſſit, etiam ſi cum inferiore concurſes. Vinctum licèt accipias, & ad arbitrium tuum omni patientiæ expoſitum; ſæpè nimia vis cædentis aut articulum loco mouit, aut neruum in his quos fregerat, dentibus fixit. Multos iracundia mancos, multos debiles fecit, etiam vbi patientiæ eſt nacta materiam. Adijce nunc, quod nihil tam imbecille natum eſt, vt ſine elidentis periculo pereat. imbecillos valentiſſimis aliàs dolor, aliàs caſus exæquat. Quid, quòd pleraque eorum propter quæ iraſcimur, offendunt nos magis,

magis, quàm lædunt? multum autem intereſt, vtrùm aliquis voluptati meæ obſtet, an deſit: eripiat, an non det. Atqui in æquo ponimus, vtrùm aliquis auferat, an neget: vtrùm ſpem noſtram præcidat, an differat: vtrùm contra nos faciat, an pro ſe: amore alterius, an odio noſtri. Quidam verò non tantùm iuſtas cauſſas ſtandi contra nos, ſed etiam honeſtas habent. Alius patrem tuetur, alius fratrem, alius patruum, alius amicum. his tamen non ignoſcimus id facientibus: quod niſi facerent, improbaremus. imò, quod eſt incredibile, ſæpè de facto benè exiſtimamus, de faciente malè.

CAP. XXIX. At mehercules vir magnus ac iuſtus, fortiſsimum quemque ex hoſtibus ſuis, & pro libertate ac ſalute patriæ pertinaciſsimum ſuſpicit, & talem ſibi ciuem, talem militem contingere optat. Turpe eſt, odiſſe quem laudes: quanto verò turpius, ob id aliquem odiſſe, propter quod miſericordia dignus eſt? Si captiuus in ſeruitutem ſubito depreſſus reliquias libertatis tenet, nec ad ſordida ac laborioſa miniſteria agilis occurrit, ſi ex otio piger equum vehiculumque domini curſu non exæquat, ſi inter quotidianas vigilias feſſum ſomnus oppreſsit, ſi ruſticum laborem recuſat, aut non fortiter obit, à ſeruitute vrbana & feriata tranſlatus ad durum opus. Diſtinguamus, vtrùm aliquis non poſsit, an nolit, multos abſolue-

uemus, ſi cœperimus antè iudicare, quàm iraſci. Nunc autem primum impetum ſequimur: deinde quamuis vana nos concitauerint, perſeueramus, ne videamur cœpiſſe ſine cauſſa: & quod iniquiſſimum eſt, pertinaciores nos facit iniquitas iræ. Retinemus enim illam, & augemus: quaſi argumentum ſit iuſtè iraſcendi, grauiter iraſci. Quanto melius eſt, initia ipſa perſpicere, quàm leuia ſint, quàm innoxia? Quod accidere vides in animalibus mutis, idem in homine deprehendes: friuolis turbamur, & inanibus.

CAP. XXX. Taurum color rubicundus excitat, ad vmbram aſpis exſurgit, vrſos leoneſque mappa proritat. Omnia quæ natura fera ac rabida ſunt, conſternantur ad vana. Idem inquietis & ſtolidis ingenijs euenit: rerum ſuſpicione feriuntur. adeò quidem, vt interdum iniurias vocent modica beneficia: in quibus frequentiſſima, certè acerbiſſima iracundiæ materia eſt. Cariſſimis enim iraſcimur, quòd minora nobis præſtiterint, quàm mente concepimus, quàm quæ alij tulerint: cùm vtriuſque rei paratum remedium ſit. Magis alteri indulſit: noſtra nos ſine comparatione delectent. nunquam erit felix, quem torquebit felicior. Minus habeo quàm ſperaui? ſed fortaſſe plus ſperaui, quàm debui. Hæc pars maximè metuenda eſt: hic pernicioſiſſimæ iræ naſcuntur, & ſanctiſſima quæque inuaſu-

naſuræ. Diuum Iulium plures amici confecerunt, quàm inimici, quorum non expleuerat ſpes inexplebiles. Voluit quidem ille: neque enim quiſquam liberaliùs victoria vſus eſt, ex qua nihil ſibi vindicauit, niſi diſpenſandi poteſtatem. ſed quemadmodum ſufficere tam improbis deſiderijs poſſet, cùm tantum omnes concupiſcerent, quantum poterat vnus? Vidit itaque ſtrictis circa ſellam ſuam gladijs commilitones ſuos, Cimbrum Tillium acerrimum paulò ante ſuarum partium defenſorem, alioſque poſt Pompeium demum Pompeianos.

CAP. XXXI. Hæc res ſua in reges arma conuertit, fidiſſimoſque eò compulit, vt de morte eorum cogitarent, pro quibus & ante quos mori, votum habuerant. Nulli ad aliena reſpicienti, ſua placent. Inde dijs quoque iraſcimur, quòd aliquis nos antecedat, obliti quantum ſequatur à tergo ingentis inuidiæ. Tanta tamen importunitas hominum eſt, vt quamuis multum acceperint, iniuriæ loco ſit, plus accipere potuiſſe. Dedit mihi præturam? ſed conſulatum ſperaueram. Dedit duodecim faſces? ſed non fecit ordinarium conſulem. A me numerari voluit annum? ſed deeſt mihi ad ſacerdotium. Cooptatus in collegium ſum? ſed cur in vnum? Conſummauit dignitatem meam? ſed patrimonio nihil contulit. Ea dedit mihi, quæ debebat alicui dare: de ſuo nihil protulit.

tulit. Age potiùs gratias, pro his quæ accepiſti: reliqua expecta, & nondum plenum te eſſe gaude. Inter voluptates eſt, ſupereſſe quod ſperes. Omnes viciſti? primum te eſſe in animo amici tui lętare. multi te vincunt? conſidera, quanto antecedas plures, quàm ſequaris.

CAP. XXXII. Quod ſit in te maximum vitium, quæris? falſas rationes conficis: data magno æſtimas, accepta paruo. Aliud in alio nos deterreat. quibuſdam timeamus iraſci, quibuſdam vereamur, quibuſdam faſtidiamus. Magnam rem ſine dubio fecerimus, ſi ſeruulum infelicem in ergaſtulum miſerimus. Quid properamus verberare ſtatim, crura protinus frangere? non peribit poteſtas iſta, ſi differetur. ſine id tempus veniat, quo ipſi iubeamus: nunc ex imperio iræ loquimur. cùm illa abierit, tunc videbimus, quanti ſit iſta lis æſtimanda. In hoc enim præcipuè fallimur. ad ferrum venimus, ad capitalia ſupplicia: & vinculis, carcere, fame, vindicamus rem, caſtigandam flagris leuioribus. Quomodo, inquis, nos iubes intueri, quàm omnia per quæ lædi videmur, exigua, miſera, puerilia ſint? Ego verò nihil magis ſuaſerim, quàm ſumere ingentem animum, & hęc propter quæ litigamus, diſcurrimus, anhelamus, videre: quàm humilia & abiecta ſint, nulli qui altum quiddam aut magnificum cogitat, reſpicienda. Circa pecuniam plurimum

voci-

Digitized by Google

vociferationis eſt: hæc fora defatigat, patres liberoſque committit, venena miſcet, gladios tam percuſſoribus quàm legionibus tradit. hæc eſt ſanguine noſtro delibuta. propter hanc vxorum maritorumque noctes ſtrepunt litibus, & tribunalia magiſtratuum premit turba: reges ſæuiunt, rapiuntque, & ciuitates longo ſeculorum labore conſtructas euertunt, vt aurum argentumque in cinere vrbium ſcrutentur.

CAP. XXXIII. Libet intueri fiſcos in angulo iacentes. Hi ſunt, propter quos oculi clamore exprimuntur: fremitu iudiciorum baſilicæ reſonant: euocati ex longinquis regionibus iudices ſedent. iudicaturi, vtrius iuſtior auaritia ſit. Quid ſi ne propter fiſcum quidem, ſed pugnum æris, aut imputatum à ſeruo denarium, ſenex ſine hærede moriturus ſtomacho dirumpitur? Quid ſi propter vſuram aut milleſimam, valetudinarius fœnerator diſtortis pedibus, & manibus ad computandum modò relictis, clamat, ac per vadimonia aſſes ſuos in ipſis morbi acceſſionibus vindicat? Si totam mihi ex omnibus metallis, quæ cummaximè deprommimus, pecuniam proferas, ſi in medium proijcias quicquid theſauri tegunt, auaritia iterum ſub terras referente quæ malè egeſſerat; omnem iſtam congeriem dignam non putem, quæ frontem viri boni contrahat. Quanto riſu proſequenda

ſunt,

ſunt, quæ nobis lacrimas educunt?

CAP. XXXIV. Cedo nunc, perſequere cetera, cibos, potiones, horumque cauſſa paratam ambitionem, munditias, verba, contumelias, & motus corporum partim honorificos, & ſuſpiciones, & contumacia iumenta, & pigra mancipia, interpretationes malignas vocis alienæ: quibus efficitur, vt inter iniurias naturæ numeretur ſermo homini datus. Crede mihi, leuia ſunt: propter quæ non leuiter excandeſcimus, qualia quæ pueros in rixam & iurgium concitant. Nihil ex his, quæ tam triſtes agimus, ſerium eſt, nihil magnum. Inde, inquam, vobis ira & inſania eſt, quòd exigua magno æſtimatis. Auferre hic mihi hereditatem voluit: hic me diu ſpe ſuprema captatum criminatus eſt; hic ſcortum meum concupiuit. Quod vinculum amoris eſſe debebat, ſeditionis atque odij cauſſa eſt, idem velle.

CAP. XXXV. Iter anguſtum rixas tranſeuntium concitat: diffuſa & latè patens via ne populos quidem collidit. Iſta quæ appetitis quia exigua ſunt, nec poſſunt ad alterum, niſi alteri erepta, transferri: eadem affectantibus pugnam & iurgia excitant. Reſpondiſſe tibi indignaris libertum, & vxorem, & clientem: deinde idem de Repub. libertatem ſublatam quereris, quam domi ſuſtuliſti. Rurſus ſi tacuit interrogatus, contumaciam vocas. Et loquatur, & taceat, & rideat. coram do-

domino? inquis. imò coram patrefamilias. Quid clamas? quid vociferaris? quid flagella media cœna petis, quòd ſerui loquuntur, quòd non eodem loco turba concionis eſt, & ſilentium ſolitudinis? In hoc habes aures, vt niſi modulata tantùm & mollia, & ex dulci tracta compoſitaque accipiant? Et riſum audias oportet, & fletum, & blanditias, & lites, & proſpera, & triſtia, & hominum voces, & fremitus animalium latratuſque. Quid miſer expaueſcis ad clamorem ſerui, ad tinnitum æris, ad ianuæ impulſum? cùm tam delicatus fueris, tonitrua audienda ſunt. Hoc quod de auribus dictum eſt, transfer ad oculos: qui non minùs faſtidio laborant, ſi malè inſtituti ſunt. macula offenduntur & ſordibus, & argento parùm ſplendido, & ſtagno non ad ſolem perlucente. Hi nempe oculi, qui non ferunt niſi varium, ac recenti cura nitens marmor, qui menſam niſi crebris diſtinctam næuis, qui nolunt domi niſi auro pretioſa calcare: æquiſſimo animo foris & ſcabras lutoſaſque ſemitas ſpectant, & maiorem partem occurrentium ſqualidam, parietes inſularum exeſos, ruinoſos, inæquales.

CAP. XXXVI. Quid ergo aliud eſt quod illos in publico non offendat, domi moueat, quàm opinio illic æqua & patiens, domi moroſa & querula? Omnes ſenſus perducendi ſunt ad firmitatem. natura

tura patientes ſunt, ſi animus illos deſinat corrumpere; qui quotidie ad rationem reddendam vocandus eſt. Faciebat hoc Sextius, vt conſummato die cùm ſe ad nocturnam quietem recepiſſet, interrogaret animum ſuum: Quod hodie malum tuum ſanaſti? cui vitio obſtitiſti? qua parte melior es? Deſinet ira, & erit moderatior, quæ ſciet ſibi quotidie ad iudicem eſſe veniendum. Quid ergo pulchrius hac conſuetudine excutiendi totum diem? qualis illi ſomnus poſt recognitionem ſui ſequitur? quàm tranquillus, altus ac liber, cùm aut laudatus eſt animus, aut admonitus, & ſpeculator ſui cenſorque ſecretus cognoſcit de moribus ſuis? Vtor hac poteſtate, & quotidie apud me cauſſam dico. cùm ſublatum è conſpectu lumen eſt, & conticuit vxor moris iam mei conſcia. totum diem mecum ſcrutor, facta ac dicta mea remetior. Nihil mihi ipſe abſcondo, nihil tranſeo: quare enim quicquam ex erroribus meis timeam, cùm poſſim dicere: Vide ne iſtud ampliùs facias, nunc tibi ignoſco. In illa diſputatione pugnaciùs locutus es: noli poſteà congredi cum imperitis. nolunt diſcere, qui nunquam didicerunt. Illum liberiùs admonuiſti, quàm debebas. itaque non emendaſti, ſed offendiſti. de cetero vide, non tantùm an verum ſit quod dicis, ſed an ille cui dicitur, veri patiens ſit.

CAP. XXXVII. Admoneri bonus gau-

gandet: peſſimus quiſque correptorem aſperrimè patitur. In conuiuio quorundam te ſales, & in dolorem tuum iacta verba tetigerunt: vitare vulgarem conuictum memento. ſolutior eſt poſt vinum licentia, quia ne ſobrijs quidem pudor eſt. Iratum vidiſti amicum tuum oſtiario cauſidici alicuius aut diuitis, quòd intrantem ſubmouerat: & ipſe pro illo iratus extremo mancipio fuiſti. Iraſceris ergo cathenario cani? & hic cùm multùm latrauit, obiecto cibo manſueſcit. recede longiùs, & ride. Nunc iſte aliquem ſe putat, quòd cuſtodit litigatorum turba limen obſeſſum. nunc ille qui intrà iacet, felix fortunatuſque eſt: & beati hominis ac potentis iudicat indicium, difficilem ianuam. neſcit duriſſimum eſſe oſtium carceris. Præſume animo, multa eſſe tibi patienda. Numquis ſe hieme algere miratur? numquis in mari nauſeare, in via concuti? Fortis eſt animus, ad quæ præparatus venit. Minus honorato lòco poſitus, iraſci cœpiſti conuiuatori, vocatori, ipſi qui tibi præferebatur. Demens, quid intereſt, quam lecti premas partem? honeſtiorem te, aut turpiorem, poteſt facere puluinus? Non æquis quendam oculis vidiſti, quia de ingenio tuo malè locutus eſt. Recipis hanc legem? ergo te Ennius, quo non delectaris, odiſſet: & Hortenſius ſimultates tibi indiceret: & Cicero, ſi derideres carmina eius, inimicus eſſet.

CAP.

CAP. XXXVIII. Vis tu æquo animo pati candidatus ſuffragia? Contumeliam tibi fecit aliquis. nunquid maiorem quàm Diogeni, philoſopho Stoico? cui de ira cummaximè differenti, adoleſcens proteruus inſpuit. tulit hoc iſte leniter ac ſapienter. Non quidem, inquit, iraſcor: ſed dubito tamen, an iraſci oporteat. Cato noſter meliùs. cui cùm cauſam agenti, in frontem mediam, quantum poterat attracta pingui ſaliua, inſpuiſſet Lentulus, ille patrum noſtrorum memoria factioſus & impotens, abſterſit faciem; &, Affirmabo, inquit, omnibus, Lentule, falli eos, qui te negant os habere.

CAP. XXXIX. Contigit iam nobis, Nouate, benè componere animum, ſi aut non ſentit iracundiam, aut ſuperior eſt: videamus quomodo alienam iram leniamus: nec enim ſani eſſe tantùm volumus, ſed ſanare. Primam iram non audebimus oratione mulcere, ſurda eſt & amens: dabimus illi ſpatium. remedia in remiſſionibus proſunt: nec oculos tumentes tentabimus, vim rigentem mouendo incitaturi, nec cetera vitia dum feruent. Initia morborum quies curat. Quantulum, inquis, prodeſt remedium tuum, ſi ſua ſponte deſinentem iram placat? Primùm, vt citiùs deſinat, efficit: deinde cuſtodiet, ne recidat: ipſum quoque impetum, quem non audet lenire, fallet. Remouebit omnia vltionis inſtrumenta, ſimu-

mulabit iram, vt tanquam adiutor & doloris comes plus auctoritatis in conſilijs habeat. moras nectet: & dum maiorem quærit pœnam, præſentem differet. omni arte requiem furori dabit. Si vehementior erit; aut pudorem illi cui non reſiſtat, incutiet, aut metum. Si infirmior; ſermones inferet, vel gratos, vel nouos, & cupiditate cognoſcendi auocabit. Medicum aiunt, cùm regis filiam curare deberet, nec ſine ferro poſſet, dum tumentem mammam leniter fouet, ſcalpellum ſpongia tectum induxiſſe. Repugnaſſet puella remedio palàm admoto: eadem, quia non expectauit, dolorem tulit.

CAP. XL. Quædam non niſi decepta ſanantur. Alteri dices: Vide ne inimicis iracundia tua voluptati ſit. Alteri: Vide ne magnitudo animi tui, creditumque apud pleroſque robur, cadat. Indignor mehercule, & non inuenio dolendi modum: ſed tempus expectandum eſt. dabit pœnas. Serua iſtud in animo tuo. cùm potueris, & pro mora reddes. Caſtigare verò iraſcentem, & vltrò obuiam ire ei, incitare eſt. Variè aggredieris, blandéque: niſi fortè tanta perſona eris, vt poſſis iram comminuere: quemadmodum fecit diuus Auguſtus, cùm cœnaret apud Vedium Pollionem. Fregerat vnus ex ſeruis eius cryſtallinum. rapi eum Vedius iuſſit, nec vulgari quidem periturum morte: murænis obijci iubebatur, quas ingens piſci-

piſcina continebat. Quis non hoc illum putaret luxuriæ cauſſa facere? ſæuitia erat. Euaſit è manibus puer,& confugit ad Cæſaris pedes: nihil aliud petiturus, quàm vt aliter periret, nec eſca fieret. Motus eſt nouitate crudelitatis Cæſar, & illum quidem mitti, cryſtallina autem omnia coram ſe frangi iuſsit, complerique piſcinam. Fuit Cæſari ſic caſtigandus amicus: benè vſus eſt viribus ſuis. E conuiuio rapi homines imperas, & noui generis pœnis lancinari? ſi calix tuus fractus eſt, viſcera hominis diſtrahentur? tantum tibi placebis, vt ibi aliquem duci iubeas vbi Cæſar eſt?

CAP. XLI. Sic inſtandum potentiæ eſt, vt iram ex ſuperiori loco aggredi poſſit. malè tractabilem, ac talem dumtaxat, qualem modò retuli, feram, immanem, ſanguinariam, quæ iam inſanabilis eſt, niſi maius aliquid extimuit. Pacem demus animo, quam dabit præceptorum ſalutarium aſsidua meditatio, actuſque rerum boni, & intenta mens ad vnius honeſti cupiditatem. Conſcientiæ ſatis fiat. nil in famam laboremus: ſequatur vel mala, dum benè merearis. At vulgus animoſa miratur, & audaces in honore ſunt: placidi pro inertibus habentur. primo forſitan aſpectu, ſed ſimulac æqualitas vitæ fidem facit, non ſegnitiem illam animi eſſe, ſed pacem veneratur idem illos populus colitque. Nihil ergo habet in ſe vtile teter

ille

ille & hoſtilis affectus; at omnia è contrario mala, ferrum, ignes: pudore calcato, cædibus inquinauit manus, membra liberorum diſperſit. Nihil vacuum reliquit à ſcelere, non gloriæ memor, non infamiæ metuens, inemendabilis cùm ex ira in odium occalluit.

CAP. XLII. Careamus hoc malo, purgemuſque mentem, & exſtirpemus radicitùs ea vitia, quæ quamuis tenuia vndecunque hæſerint, renaſcentur: & iram non temperemus, ſed ex toto remoueamus. Quod enim malę rei temperamentum eſt? poterimus autem, adnitamur modò. Nec vlla res magis proderit, quàm cogitatio mortalitatis. ſibi quiſque vt alteri dicat: Quid iuuat, tanquam in æternum genitos iras indicere, & breuiſſimam ætatem diſſipare? quid iuuat, dies quos in voluptatem honeſtam impendere licet, in dolorem alicuius tormentumque transferre? non capiunt res iſtæ iacturam, nec tempus vacat perdere. Quid ruimus in pugnam? quid certamina nobis accerſimus? quid imbecillitatis obliti, ingentia odia ſuſcipimus, & ad frangendum fragiles conſurgimus? Iam iſtas inimicitias, quas implacabili gerimus animo, febris aut aliud malum corporis vetabit geri. iam per acerrimum media mors dirimet. Quid tumultuamur, & vitam ſeditioſi conturbamus? ſtat ſuper caput fatum, & pereuntis dies imputat, propiuſ-

que ac propiùs accedit. Iſtud tempus quod alienæ deſtinas morti, fortaſſe citra tuam eſt.

CAP. XLIII. Quin potiùs vitam breuem colligis, placidamque & tibi & ceteris præſtas? quin potiùs amabilem te, dum viuis, omnibus: deſiderabilem, cùm exceſſeris, reddis? Et quid illum, nimis ex alto tecum agentem, detrahere cupis? quid illum oblatrantem tibi, humilem quidem & contemptum, ſed ſuperioribus acidum ac moleſtum, exterrere viribus tuis tentas? Quid ſeruo? quid domino? quid regi? quid clienti tuo iraſceris? ſuſtine paululùm. venit ecce mors, quæ nos pares faciat. Ridere ſolemus inter matutina arenæ ſpectacula, tauri & vrſi pugnam inter ſe colligatorum: quos, cùm alter alterum vexarit, ſus confector expectat. Idem facimus. aliquem nobiſcum alligatum laceſſimus: cùm victo victorique finis ęquè maturus immineat. Quieti potiùs pacatique, quantulumcunque ſupereſt, exigamus. nulli cadauer noſtrum iaceat inuiſum. Sæpè rixam conclamatum in vicino incendium ſoluit: & interuentus feræ, latronem viatoremque diducit. Colluctari cum minoribus malis non vacat, vbi metus maior apparuit. Quid nobis cum dimicatione & inſidiis? numquid amplius iſti cui iraſceris, quàm mortem optas? etiam te quieſcente morietur. perdis operam: facere vis, quod futurum eſt. Nolo, inquis,

inquis, vtique occidere, ſed exilio, ſed ignominia, ſed damno afficere. Magis ignoſco ei, qui vulnus inimici, quàm qui puſulam concupiſcit. hic enim non tantùm mali animi eſt, ſed puſilli. Siue de vltimis ſuppliciis cogitas, ſiue de leuioribus; quantulum eſt temporis, quo aut ille pœna ſua torqueatur, aut tu malum gaudium ex aliena percipias? Iam ipſum ſpiritum exſpuimus, interim dum trahimus. Dum inter homines ſumus, colamus humanitatem: non timori cuiquam, non periculo ſimus: detrimenta, iniurias, conuicia, vellicationes contemnamus, & magno animo breuia feramus incommoda. Dum reſpicimus, quod aiunt, verſamuſque nos, iam mortalitas aderit.

L. ANNÆI SENECÆ
AD HELVIAM MATREM
DE CONSOLATIONE
LIBER VNVS.

I. LIPS. *Carmina hic viſum præſcribere, quæ Senecæ tribuuntur, & certè exilium eius tangunt. Siue ab ipſo igitur, ſiue de ipſo ſcripta, ad argumentum & lucem libelli ſpectant.*

EPIGRAMMATA SVPER EXILIO L. ANNÆI SENECÆ.

I. AD CORSICAM.

CORSICA Phocæo tellus habitata colono,
Corſica, quę Graio nomine Cyrnus eras:
Corſica Sardinia breuior, porrectior Ilua:
Corſica piſcoſis peruia fluminibus:
Corſica terribilis, cùm primùm incanduit æſtas:
Sæuior, oſtendit cùm ferus ora canis:
Parce relegatis, hoc eſt, iam parce ſepultis,
Viuorum cineri ſit tua terra leuis.

II. DE EADEM.

Barbara præruptis incluſa eſt Corſica ſaxis:
Horrida; deſertis vndique vaſta locis.
Non poma Autumnus, ſegetes non educat Æſtas:
Canaq; Palladio munere Bruma caret:
Vmbrarum nullo Ver eſt lætabile fœtu,
Nullaq; in infauſto naſcitur herba ſolo:
Non panis, non hauſtus aquæ, non vltimus ignis:
Hic ſola hæc duo ſunt, exul, & exilium.

III. QVERELA.

Occiſi iugulum quiſquis ſcrutaris amici,
Tu miſerum necdum me ſatis eſſe putas:
Deſere confoſſum: victori vulnus iniquo
Mortiferum impreſſit mortua ſæpè manus.

IV.

IV. ITEM.

Quiſquis es, & nomen dicam? dolor omnia cogit,
Qui noſtrum cinerem nunc, inimice, premis:
Et non contentus tantis, ſubitiſque ruinis,
Stringis in exſtinctum tela cruenta caput:
Crede mihi, vires aliquas Natura ſepulchris
Attribuit: tumulos vindicat vmbra ſuos.
Ipſos crede Deos hoc nunc tibi dicere, Liuor,
Hoc tibi nunc Manes dicere crede meos:
Res eſt ſacra, miſer. Noli mea tãgere fata:
Sacrilegæ buſtis abſtinuere manus.

V. ITEM.

Carmina mortifero tua ſunt ſuffuſa veneno,
Et ſunt criminibus pectora nigra magis.
Nemo tuos fugiat, non vir, non fœmina dentes,
Haud puer, haud ætas vndiq; tuta ſenis.
Vtque furens totas immittit ſaxa per vrbes
In populum: ſic tu verba maligna iacis.
Sed ſolet inſanos populus compeſcere ſanus:
Et repetunt motum ſaxa remiſſa caput.
In te nunc ſtringit nullus non carmina vates,
Inque tuam rabiem publica Muſa furit.
Dum ſua compoſitus nondum benè concutit arma
Miles, & è noſtra lancea torta manu:

Bellus homo, & validè capitalia crimina
ludis:
Deque tuis manant atra venena iocis.
Sed tu perque iocum dicis vinumque. quid ad rem,
Si plorem? riſus ſi tuus iſta facit?
Quare tolle iocos, non eſt iocus eſſe malignum.
Nunquam ſunt grati, qui nocuere ſales.

VI. AD AMICVM.

Criſpe, meæ vires, laſſarumque ancora rerum:
Criſpe vel antiquo conſpiciende foro:
Criſpe potens nunquam, niſi cùm prodeſſe volebas:
Naufragio littus, tutaque terra meo.
Solus honor nobis, arx & tutiſſima nobis:
Et nunc afflicto ſola quies animo.
Criſpe, fides dulcis, placidique acerrima virtus:
Cuius Cecropio pectora melle madent.
Maxima facundo vel auo, vel gloria patri:
Quo ſolo careat ſi quis, in exilio eſt.
An tu cui iaceo ſaxis telluris adhærens,
Mens tecum eſt, nulla quæ cohibetur humo.

VII. DE QVALITATE TEMPORIS.

Omnia tempus edax depaſcitur, omnia carpit,
Omnia ſede mouet, nil ſinit eſſe diu.
Flumina deficiunt, profugum mare littora ſiccat,
Subſidunt montes, & iuga celſa ruunt.
Quid

Quid tam parua loquor ? moles pulcherrima cæli
Ardebit flammis tota repentè ſuis.
Omnia mors poſcit. Lex eſt, non pœna, perire:
Hic aliquo mundus tempore nullus erit.

VIII. VOTVM.

Sic mihi ſit frater, maiorque, minorque ſuperſtes,
Et de me doleat nil, niſi morte mea.
Sic illos vincam, ſic vincar rurſus amando:
Mutuus inter nos ſic benè certet amor.
Sic dulci Marcus qui nunc ſermone fritinnit,
Facundo patruos prouocet ore duos.

Hæc in ſchedis Pythœanis palàm Senecæ adſcribuntur: eſt & aliud, quod ob argumenti ſimilitudinem viri docti pariter adſignant.

IX. AD CORDVBAM.

Corduba ſolue comas, & triſtes indue vultus:
Inlacrimans cineri munera mitte meo.
Nunc longinqua tuum deplora, Corduba, vatem:
Corduba non alio tempore mœſta magis.
Tempore non alio, quo verſis viribus Orbis,
Incubuit belli tota ruina tibi.
Cùm geminis oppreſſa malis vtrimque peribas:
Et tibi Pompeius, Cæſar & hoſtis erat.

Tempore non alio, quo ter tibi funera centum,
Heu! nox vna dedit, quę tibi sũma fuit.
Non, Luſitanus quateret cũ mœnia latro,
Figeret & portas lancea torta tuas.
Ille tuus quondam magnus, tua gloria, ciuis
Infigat ſcopulo. Corduba ſolue comas,
Et gratare tibi, quòd te Natura ſupremo
Alluit Oceano: tardiùs iſta doles.

CAPVT I.

SAEpè iam, mater optima, impetum cepi conſolandi te, ſæpè continui. Vt auderem, multa me impellebant. primùm, videbar depoſiturus omnia incommoda, cùm lacrimas tuas, etiam ſi ſupprimere non potuiſſem, interim certè abſterſiſſem. deinde plus habiturum me auctoritatis non dubitabam ad excitandam te, ſi prior ipſe conſurrexiſſem. præterea timebam, ne à me non victa fortuna aliquem meorum vinceret. Itaque vtcunque conabar, manu ſuper plagam meam impoſita, ad obliganda vulnera veſtra reptare. Hoc propoſitum meum, erant rurſus quæ retardarent. Dolori tuo, dum recens ſæuiret, ſciebam occurrendum non eſſe, ne illum ipſa ſolatia irritarent, & accenderent. nam in morbis quoq; nihil eſt pernicioſius, quàm immatura medicina.

dicina. Expectabam itaq; dum ipſe vires ſuas frangeret, & ad ſuſtinenda remedia mora mitigatus, tangi ſe ac tractari pateretur. Prҽterea, cùm omnia clariſſimorum ingeniorum monumenta, ad compeſcendos moderandoſque luctus compoſita euoluerem, non inueniebam exemplum eius qui conſolatus ſuos eſſet, cùm ipſe ab illis comploraretur. Ita in re noua hæſitabam, verebarque, ne hæc non conſolatio, ſed exulceratio eſſet. Quid quòd nouis verbis, nec ex vulgari & quotidiana ſumptis allocutione, opus erat homini ad conſolandos ſuos ex ipſo rogo caput alleuanti? Omnis autem magnitudo doloris modum excedentis neceſſe eſt dilectum verborum eripiat, cùm ſæpè vocem quoque ipſam intercludat. Vtcunque, conitar: non fiducia ingenij, ſed quia poſſum inſtar efficaciſſimæ conſolationis eſſe, conſolator. Cui nihil negares, huic hoc vtique te non eſſe negaturam (licèt omnis mœror contumax ſit) ſpero, vt deſiderio tuo velis à me modum ſtatui.

CAP. II. Vide quantum de indulgentia tua promiſerim mihi: potentiorem me futurum apud te non dubito, quàm dolorem tuum: quo nihil eſt apud miſeros potentius. Itaque ne ſtatim cum eo concurram, adero priùs illi, & quibus excitetur, ingeram: omnia proferam, & reſcindam quæ iam obducta ſunt. Dicet aliquis: Quod hoc genus eſt conſolandi, oblite-

rata mala reuocare, & animum in omnium ærumnarum ſuarum conſpectu collocare, vix vnius patientem? Sed is cogitet, quæcunque vſque eo pernicioſa ſunt, vt contra remedium conualuerint, plerumque contrariis curari. Omnes itaque luctus illi ſuos, omnia lugubria admonebo: hoc erit non molli via mederi, ſed vrere ac ſecare. Quid conſequar? vt pudeat animum, tot miſeriarum victorem, ægrè ferre vnum vulnus, in corpore tam cicatricoſo. Fleant itaque diutiùs, & gemant, quorum delicatas mentes eneruauit longa felicitas, & ad leuiſſimarum iniuriarum motus collabantur: at quorum omnes anni per calamitates tranſierunt, grauiſſima quoque forti & immobili conſtantia perferant. Vnum habet aſſidua infelicitas boni, quòd quos ſæpè vexat, nouiſſimè indurat. Nullam tibi fortuna vacationem dedit à grauiſſimis luctibus: ne natalem quidem tuum excepit. Amiſiſti matrem ſtatim nata, imò dum naſcereris: & ad vitam quodammodo expoſita es. Creuiſti ſub nouerca: quam tu quidem omni obſequio, & pietate, quanta vel in filia conſpici poteſt, matrem fieri coegiſti: nulli tamen non magno conſtitit & bona nouerca. Auunculum indulgentiſſimum, optimum ac fortiſſimum virum, cùm aduentum eius expectares, amiſiſti. Et ne ſæuitiam ſuam fortuna leuiorem ducendo faceret,

ret, intra triceſimum diem, cariſſimum virum tuum, ex quo mater trium liberorum eras, extuliſti. Lugenti tibi luctus nuntiatus eſt, omnibus quidem abſentibus liberis: quaſi de induſtria in id tempus coniectis malis tuis, vt nihil eſſet vbi ſe dolor tuus reclinaret. Tranſeo tot pericula, tot metus, quos ſine interuallo in te incurſantes pertuliſti: modò in eumdem ſinum, ex quo tres nepotes emiſeras, oſſa trium nepotum recepiſti. Intra viceſimum diem, quàm filium meum in manibus & in oſculis tuis mortuum funeraueras, raptum me audiſti. hoc adhuc defuerat tibi, lugere viuos.

CAP. III. Grauiſſimum eſt ex omnibus, quæ vnquam in corpus tuum deſcenderunt, recens vulnus: fateor. non ſummam cutem rupit: pectus, & viſcera ipſa diuiſit. Sed quemadmodum tirones leuiter ſaucij tamen vociferantur, & manus medicorum magis, quàm ferrum horrent: at veterani, quamuis confoſſi, patienter ac ſine gemitu, velut aliena corpora, exſecari patiuntur: ita tu nunc debes te fortiter præbere curationi. Lamentationes quidem & vlulatus, & alia per quę ferè muliebris dolor tumultuatur, amoue. perdidiſti enim tot mala, ſi nondum miſera eſſe didiciſti. Ecquid videor tecum timidè egiſſe? nil tibi ſubduxi ex malis tuis, ſed omnia coaceruata ante te poſui. Magno id animo feci: conſtitui enim vincere

re dolorem tuum, non circumſcribere.

CAP. IV. Vincam, puto. primùm ſi oſtendero nihil me pati, propter quod poſſim dici miſer, nedum propter quod miſeros etiam, quos contingo, faciam: deinde ſi ad te tranſiero, & probauero, ne tuam quidem grauem eſſe fortunam, quæ tota ex mea pendet. Hoc priùs aggrediar, quod pietas tua audire geſtit, nihil mali eſſe mihi: ſi hoc tibi demonſtrare non potero, ipſas res quibus me putas premi, non eſſe intolerabiles, faciam manifeſtum. Sin id credi non potuerit: at ego mihi ipſe magis placebo, quòd inter eas res beatus ero, quæ miſeros ſolent facere. Non eſt quòd de me aliis credas: ipſe tibi, ne quid incertis opinionibus perturberis, indico me non eſſe miſerum. Adiiciam, quò ſecurior ſis, nec fieri quidem poſſe miſerum.

CAP. V. Bona conditione conditi ſumus, ſi eam non deſeruerimus. Id egit rerum natura, vt ad benè viuendum non magno apparatu opus eſſet: vnuſquiſque facere ſe beatum poteſt. Leue momentum in aduentitiis rebus eſt, & quod in neutram partem magnas vires habeat: nec ſecunda ſapientem euehunt, nec aduerſa demittunt. Laborauit enim ſemper, vt in ſe plurimum poneret, intra ſe omne gaudium peteret. Quid ergo? ſapientem me eſſe dico? minimè. nam id quidem ſi profiteri poſſem, non tantùm ne-

ga-

garem miſerum me eſſe, ſed omnium fortunatiſſimum, & in vicinum Deo perductum prædicarem. Nunc, quod ſatis eſt ad omnes miſerias leniendas, ſapientibus viris me dedi; & nondum in auxilium mei validus, in aliena caſtra confugi, eorum ſcilicet, qui facilè ſe & ſua tuentur. Illi me iuſſerunt ſtare aſſiduè, velut in præſidio poſitum, & omnes conatus fortunæ, & omnes impetus proſpicere multò antè quàm incurrant. Illis grauis eſt, quibus eſt repentina: facilè eam ſuſtinet, qui ſemper expectat. Nam & hoſtium aduentus eos proſternit, quos inopinatè occupauit: at qui futuro ſe bello ante bellum parauerunt, compoſiti & aptati; primum, qui tumultuoſiſſimus eſt, ictum facilè excipiunt. Nunquam ego fortunæ credidi, etiam ſi videretur pacem agere: omnia illa, quæ in me indulgentiſſimè conferebat; pecuniam, honores, gloriam eo loco poſui, vnde poſſet ea ſine motu meo repetere. Interuallum inter me & illa magnum habui. itaque abſtulit illa, non auulſit. Neminem aduerſa fortuna comminuit, niſi quem ſecunda decepit. Illi qui munera eius velut ſua, & perpetua amauerunt, qui ſe propter illa ſuſpici voluerunt: iacent & mœrent cùm vanos & pueriles animos, omnis ſolidæ voluptatis ignaros, falſa & mobilia oblectamenta deſtituunt. At ille qui ſe lætis rebus non inflauit, nec mutatis contrahit; aduersùs

vtrum-

vtrumque statum inuictum animum tenet, exploratæ iam firmitatis. nam in ipsa felicitate, quid contra infelicitatem valeret, expertus eſt. Itaque ego in illis quæ omnes optant, exiſtimaui ſemper, nihil veri boni ineſſe; quin inania, & ſpecioſo ac decepturo fuco circumlita inueni, intrà nihil habentia fronti ſuæ ſimile. Nam in illis quæ mala vocantur, nihil tam terribile ac durum inuenio, quàm opinio vulgi minabatur. verbum quidem ipſum, perſuaſione quadam & conſenſu, iam aſperius ad aures venit, & audientes tanquam triſte, & execrabile ferit: ita enim populus iuſſit: ſed populi ſcita ex magna parte ſapientes abrogant.

CAP. VI. Remoto igitur iudicio plurium, quos prima rerum facies, vtcunque credita eſt, aufert, videamus quid ſit exilium: nempe, loci commutatio eſt. Anguſtare ne videamur vim eius, & quicquid peſſimum in ſe habet, ſubtrahere: hanc commutationem loci ſequuntur incommoda, paupertas, ignominia, contemptus. Aduerſus iſta poſteà confligam: interim primum illud intueri volo, quid acerbi afferat ipſa loci commutatio. Carere patria, intolerabile eſt. Aſpice agedùm hanc frequentiam, cui vix vrbis immenſæ tecta ſufficiunt. maxima pars illius turbæ patria caret: ex municipijs & colonijs ſuis, ex toto denique orbe terrarum confluxerunt. Alios adducit ambitio, alios neceſ-

ſitas

ſitas officij publici, alios impoſita legatio, alios luxuria, opulentum & opportunum vitijs locum quærens: alios liberalium ſtudiorum cupiditas, alios ſpectacula: quoſdam traxit amicitia, quoſdam induſtria, latam oſtendendæ virtuti nacta materiam: quidam vænalem formam attulerunt, quidam vænalem eloquentiam. Nullum non hominum genus concurrit in vrbem, & virtutibus & vitijs magna pretia ponentem. Iube omnes iſtos ad nomen citari, &, Vnde domo quiſque ſit, quære: videbis maiorem partem eſſe, quæ relictis ſedibus ſuis, venerit in maximam quidem ac pulcherrimam vrbem, non tamen ſuam. Deinde ab hac ciuitate diſcede, quæ velut communis patria poteſt dici: omnes vrbes circumi. nulla eſt, vbi magnam partem peregrinæ multitudinis non inuenias. Nunc tranſi ab ijs quarum amœna poſitio, & opportunitas regionis plures allicit: deſerta loca, & aſperrimas inſulas, Sciathum & Seriphum, Gyarum & Coſuram pete. nullum inuenies exilium, in quo non aliquis animi cauſſa moretur. Quid tam nudum inueniri poteſt, quid tam abruptum vndique, quàm hoc ſaxum? quid ad copias reſpicienti ieiunius? quid ad homines immanſuetius? quid ad ipſum loci ſitum horridius? quid ad cæli naturam intemperantius? plures tamen hic peregrini, quàm ciues conſiſtunt. Vſque eo ergo commutatio ipſa

lo-

locorum grauis non eſt, vt hic quoque locus à patria quoſdam abduxerit. Inuenio qui dicant, ineſſe naturalem quandam animis irritationem commutandi ſedes, & transferendi domicilia. Mobilis enim & inquieta mens homini data eſt: nunquam ſe tenet: ſpargitur, & cogitationes ſuas in omnia nota atque ignota dimittit, vaga, & quietis impatiens, & nouitate rerum lætiſſima. Quod non miraberis, ſi primam eius originem aſpexeris. Non eſt ex terreno & graui concreta corpore: ex illo cæleſti ſpiritu deſcendit. cæleſtium autem natura ſemper in motu eſt: fugit, & velociſſimo curſu agitur. Aſpice ſidera mundum illuſtrantia: nullum eorum perſtat. labitur aſſiduè, & locum ex loco mutat: quamuis cum vniuerſo vertatur, in contrarium nihilominus ipſi mundo refertur: per omnes ſignorum partes diſcurrit; perpetua eius agitatio, & aliundè aliò commigratio eſt. Omnia voluuntur ſemper, in tranſitu ſunt, & vt lex & naturæ neceſſitas ordinauit, aliundè aliò deferuntur. Cùm per certa annorum ſpatia orbes ſuos explicuerint, iterum ibunt per quæ venerant. I nunc, & animum humanum, ex iiſdem quibus diuina conſtant compoſitum ſeminibus, moleſtè ferre puta tranſitum ac migrationem: cum Dei natura, aſſidua & citatiſſima commutatione, vel delectet ſe, vel conſeruet. A cæleſtibus, agedùm, te ad

huma-

humana conuerte. videbis gentes, populoſque mutaſſe ſedem. Quid ſibi volunt in medijs Barbarorum regionibus Græcæ vrbes? quid inter Indos Perſaſque Macedonicus ſermo? Scythia, & totus ille ferarum indomitarumque gentium tractus, ciuitates Achaiæ Ponticis impoſitas littoribus oſtentat. Non perpetuæ hiemis ſæuitia, non hominum ingenia, ad ſimilitudinem cæli ſui horrentia transferentibus domus ſuas obſtiterunt. Athenienſis in Aſia turba eſt: Miletus LXXV. vrbium populum in diuerſa effudit: totum Italiæ latus, quod infero mari alluitur, maior Græcia fuit. Tuſcos Aſia ſibi vindicat: Tyrij Africam incolunt: Hiſpaniam Pœni: Græci ſe in Galliam immiſerunt: in Græciam Galli: Pyrenæus Germanorum tranſitus non inhibuit: per inuia, per incognita verſauit ſe humana leuitas. Liberos, coniugeſque, & graues ſenio parentes traxerunt. Alij longo errore iactati, non iudicio elegerunt locum, ſed laſſitudine proximum occupauerunt: alij armis ſibi ius in aliena terra fecerunt: quaſdam gentes, cùm ignota peterent, mare hauſit: quędam ibi conſederunt, vbi illas rerum inopia depoſuit. Nec omnibus eadem cauſſa relinquendi, quærendique patriam fuit. Alios excidia vrbium ſuarum, hoſtilibus armis elapſos, in aliena, ſpoliatos ſuis, expulerunt: alios domeſtica ſeditio ſubmouit: alios nimia ſuper-

fluen-

fluentis populi frequentia, ad exoneran-das vires emiſit: alios peſtilentia, aut fre-quens terrarum hiatus, aut aliqua intole-randa infelicis ſoli vitia eiecerunt: quoſ-dam fertilis oræ, & in maius laudatæ, fa-ma corrupit: alios alia cauſſa exciuit do-mibus ſuis. Illud itaque eſt manifeſtum, nihil eodem loco manſiſſe, quo genitum eſt. aſſiduus humani generis diſcurſus eſt. quotidie aliquid in tam magno orbe mutatur. Noua vrbium fundamenta ia-ciunt: noua gentium nomina, exſtinctis prioribus, aut in acceſſionem validioris conuerſis, oriuntur. Omnes autem iſtæ populorum tranſportationes, quid aliud, quàm publica exilia ſunt?

CAP. VII. Quid tam longo te circui-tu traho? quid intereſt enumerare Ante-norem Patauij conditorem, & Euandrum in ripa Tiberis regna Arcadum collocan-tem? quid Diomedem, aliosq́; quos Troia-num bellum, victos ſimul victoreſque, per alienas terras diſſipauit? Romanum impe-rium nempe auctorem exulem reſpicit: quem profugum, capta patria, exiguas re-liquias trahentem, neceſſitas & victoris metus, longinqua quærentem, in Italiam detulit. Hic deinde populus quot colo-nias in omnes prouincias miſit? vbicunque vicit Romanus, habitat. Ad hanc commu-tationem locorum libenter nomina dabat, & relictis aris ſuis trans maria ſequebatur colonus ſenex.

CAP.

Digitized by Google

CAP. VIII. Res quidem non deſiderat plurium enumerationem: vnum tamen adijciam, quod in oculos ſe ingerit. Hæc ipſa inſula ſæpè iam cultores mutauit. Vt antiquiora quæ vetuſtas obduxit, tranſeam, Phocide relicta, Graij qui nunc Maſſiliam colunt, priùs in hac inſula conſederunt. Ex qua quid eos fugauerit, incertum eſt: verùm cæli grauitas, an præpotentis Italiæ conſpectus, an natura importuoſi maris.. nam in cauſſa non fuiſſe feritatem accolarum, eo apparet, quòd maximè tunc trucibus & inconditis Galliæ populis ſe interpoſuerunt. Tranſierunt deinde Ligures in eam, tranſierunt & Hiſpani, quod ex ſimilitudine ritus apparet. eadem enim tegumenta capitum: idemque genus calceamenti, quod Cantabris eſt: & verba quædam. nam totus ſermo, conuerſatione Græcorum Ligurumque, à patrio deſciuit. Deductæ deinde ſunt duæ ciuium Romanorum coloniæ: altera à Mario, altera à Sylla. Toties huius aridi & ſpinoſi ſaxi mutatus eſt populus. Vix denique inuenies vllam terram, quam etiam nunc indigenæ colant. permixta omnia & inſititia ſunt: alius alij ſucceſſit. Hic concupiuit, quod alij faſtidio fuit: ille vnde expulerat, eiectus eſt. Ita fato placuit, nullius rei eodem ſemper loco ſtare fortunam. Aduersùs ipſam mutationem locorum, detractis ceteris incommodis quæ exilio adhærent, ſatis

hoc remedij putat Varro, doctiſſimus Romanorum, quòd quocunque venimus, eadem rerum natura vtendum eſt. M. Brutus ſatis hoc putat, quòd licet in exilium euntibus virtutes ſuas ferre ſecum. Hæc etiam ſi quis ſingula parùm iudicat efficacia ad conſolandum exulem, vtraque in vnum collata fatebitur plurimum poſſe. Quantulum enim eſt, quod perdidimus? duo quæ pulcherrima ſunt, quocunque nos mouerimus, ſequentur: natura communis, & propria virtus. Id actum eſt, mihi crede, ab illo, quiſquis formator vniuerſi fuit, ſiue ille Deus eſt potens omnium, ſiue incorporalis ratio ingentium operum artifex, ſiue diuinus ſpiritus per omnia, maxima, minima, æquali intentione diffuſus, ſiue fatum & immutabilis cauſſarum inter ſe cohærentium ſeries: id, inquam, actum eſt, vt in alienum arbitrium, niſi viliſſima quæque, non caderent. Quicquid optimum homini eſt, id extra humanam potentiam iacet: nec dari, nec eripi poteſt. Mundus hic, quo nihil neque maius, neque ornatius, rerum Natura genuit: animus contemplator, admiratorque mundi, pars eius magnificentiſſima, propria nobis, & perpetua, tandiu nobiſcum manſura, quandiu ipſi manebimus. Alacres itaque & erecti quocunque res tulerit, intrepido gradu properemus.

CAP. IX. Emetiamur quaſcunque terras, nullum inuenturi ſolum intra mundum,

dum, quod alienum homini ſit. vndecunque ex æquo ad cælum erigitur acies: paribus interuallis omnia diuina ab omnibus humanis diſtant. proinde dum oculi mei ab illo ſpectaculo, cuius inſatiabiles ſunt, non abducantur, dum mihi lunam ſolemque intueri liceat, dum cæteris inhærere ſideribus, dum ortus eorum, occaſus, interuallaque, & cauſſas inueſtigare velociùs meandi, vel tardiùs, ſpectare tot per noctem ſtellas micantes, & alias immobiles, alias non in magnum ſpatium exeuntes, ſed intra ſuum ſe circumagentes veſtigium, quaſdam ſubitò erumpentes, quaſdam igne fuſo perſtringentes aciem, quaſi decidant, vel longo tractu cum luce multa præteruolantes; dum cum his ſim, & cæleſtibus, quà homini fas eſt, immiſcear; dum animum ad cognatarum rerum conſpectum tendentem, in ſublimi ſemper habeam: quantum refert mea, quid calcem? Atqui non eſt hæc terra frugiferarum aut lætarum arborum ferax: non magnis & nauigabilibus fluminum alueis irrigatur: nihil gignit, quod aliæ gentes petant, vix ad tutelam incolentium fertilis: non pretioſus hic lapis cæditur, non auri argentique venæ eruuntur. Anguſtus animus eſt, quem terrena delectant. ad illa abducendus eſt, quæ vbique æquè apparent, vbique æquè ſplendent: & hoc cogitandum eſt, iſta veris bonis per falſa & praue credita obſtare.

ſtare. Quò longiores porticus expedierint, quò altiùs turres ſuſtulerint, quò latiùs vicos porrexerint, quò depreſſiùs æſtiuos ſpecus foderint, quò maiori mole faſtigia cœnationum ſubuexerint: hoc plus erit, quod illis cælum abſcondat. In eam te regionem caſus eiecit, in qua latiſſimum receptaculum caſa eſt. Næ tu puſilli animi es, & ſordidè ſe conſolantis, ſi ideò id fortiter pateris, quia Romuli caſam noſti. Dic illud potiùs: Iſtud humile tugurium nempe virtutes recipit. iam omnibus templis formoſius erit, cùm illic iuſtitia conſpecta fuerit, cùm continentia, cùm prudentia, pietas, omnium officiorum rectè diſpenſandorum ratio, humanorum diuinorumque ſcientia. Nullus anguſtus eſt locus, qui hanc tam magnarum virtutum turbam capit: nullum exilium graue eſt, in quo licet cum hoc ire comitatu. Brutus in eo libro quem de Virtute compoſuit, ait, ſe vidiſſe Marcellum Mitylenis exulantem, &, quantum modò natura hominis pateretur, beatiſſimè viuentem, neque vnquam bonarum artium cupidiorem quàm illo tempore. Itaque adijcit, viſum ſibi ſe magis in exilium ire, qui ſine illo rediturus eſſet, quàm illum in exilio relinquere. O fortunatiorem Marcellum, eo tempore, quo exilium ſuum Bruto approbauit, quàm quo populo R. conſulatum! Quantus vir ille fuit, qui effecit, vt aliquis exul ſibi videretur, quòd

quòd ab exule recederet? qui in admirationem ſui adduxit hominem, etiam Catoni ſuo mirandum? Idem Brutus ait, C. Cæſarem Mitylenas prætereuectum, quia non ſuſtineret videre deformatum virum. Illi quidem reditum impetrauit Senatus, publicis precibus, tam ſolicitus ac mœſtus, vt omnes illo die Bruti habere animum viderentur, & non pro Marcello, ſed pro ſe deprecari, ne exules eſſent, ſi ſine illo fuiſſent: ſed plus multo conſecutus eſt, quo die illum exulem Brutus relinquere non potuit, Cæſar videre. Contigit enim illi teſtimonium vtriuſq; Brutus ſine Marcello reuerti ſe doluit: Cæſar erubuit. Num dubitas, quin ille tantus vir, ſic ad tolerandum æquo animo exilium ſe ipſe adhortatus ſit? Quòd patria cares, non eſt miſerum. Ita te diſciplinis imbuiſti, vt ſcires omnem locum ſapienti viro patriam eſſe. Quid porrò hic qui te expulit, non ipſe per annos decem continuos patria caruit? propagandi ſine dubio imperij cauſſa: ſed nempe caruit. nunc ecce trahit illum ad ſe Africa reſurgentis belli minis plena, trahit Hiſpania, quæ fractas & afflictas partes refouet, trahit Ægyptus infida, totus denique orbis, qui ad occaſionem concuſſi imperij intentus eſt. cui primùm rei occurret? cui parti ſe opponet? Aget illum per omnes terras victoria ſua. Illum ſuſpiciant & colant gentes: tu viue Bruto miratore

con-

contentus. Benè ergo exilium tulit Marcellus. nec quicquam in animo eius mutauit loci commutaio, quamuis eum paupertas ſequeretur. in qua nihil mali eſſe, quiſquis modò nondum peruenit in inſaniam omnia ſubuertentis auaritiæ, atque luxuriæ, intelligit. Quantulum eſt enim, quod in tutelam homini neceſſarium ſit? & cui deeſſe hoc poteſt, vllam modo virtutem habenti? Quod ad me quidem pertinet, intelligo me non opes, ſed occupationes perdidiſſe. corporis exigua deſideria ſunt. frigus ſubmouere vult, alimentis famem ac ſitim extinguere: quicquid extrà concupiſcitur, vitijs, non vſibus laboratur. Non eſt neceſſe omne perſcrutari profundum, nec ſtrage animalium ventrem onerare, nec conchylia vltimi maris ex ignoto littore eruere. Dij iſtos deæque perdant, quorum luxuria tam inuidioſi imperij fines tranſcendit. Vltra Phaſim capi volunt, quod ambitioſam popinam inſtruat: nec piget à Parthis, à quibus nondum pœnas repetijmus, aures petere. Vndique conuehunt, omnia nota faſtidienti gulæ. Quod diſſolutus delicijs ſtomachus vix admittat, ab vltimo portatur Oceano. Vomunt vt edant, edunt vt vomant: & epulas, quas toto orbe conquirunt, nec concoquere dignantur. Iſta ſi quis deſpicit, quid illi paupertas nocet? ſi quis concupiſcit, illi paupertas etiam prodeſt. Inuitus enim

ſana-

ſanatur: & ſi remedia ne coactus quidem recipit, interim certè dum non poteſt, nolenti ſimilis eſt. C. Cæſar, quem mihi videtur rerum natura edidiſſe, vt oſtenderet quid ſumma vitia in ſumma fortuna poſſent, centies ſeſtertio cœnauit vno die: & in hoc omnium adiutus ingenio, vix tamen inuenit, quomodo prouinciarum tributum vna cœna fieret. O miſerabiles, quorum palatum niſi ad pretioſos cibos non excitatur! pretioſos autem, non eximius ſapor, aut aliqua faucium dulcedo; ſed raritas, & difficultas parandi facit. Alioquin ſi ad ſanam illis mentem placeat reuerti, quid opus eſt tot artibus ventri ſeruientibus? quid mercaturis? quid vaſtatione ſiluarum? quid profundi perſcrutatione? paſſim iacent alimenta, quæ rerum natura omnibus locis diſpoſuit. ſed hæc velut cæci tranſeunt, & omnes regiones peruagantur; maria traijciunt, & cùm famem exiguo poſſint ſedare, magno irritant.

CAP. X. Libet dicere: Quid deducitis naues? quid manus & aduersùs feras & aduersùs homines armatis? quid tanto tumultu diſcurritis? quid opes opibus aggeritis? non vultis cogitare, quàm parua vobis corpora ſint? Nonne furor, & vltimus mentium error eſt, cùm tam exiguum capias, cupere multum? Licèt itaque augeatis cenſus, promoueatis fines: nunquam tamen corpora veſtra laxabitis. Cùm be-

nè ceſſerit negotiatio, multum militia retulerit, cùm indagati vndique cibi coierint, non habebitis vbi iſtos apparatus veſtros collocetis. Quid tam multa conquiritis? Scilicet maiores noſtri, quorum virtus etiam nunc vitia noſtra ſuſtentat, infelices erant, qui ſibi manu ſua parabant cibum: quibus terra cubile erat: quorum tecta nondum auro fulgebant: quorum templa nondum gemmis nitebant. Itaque tunc per fictiles deos religioſè iurabatur: qui per illos inuocauerant, ad hoſtem morituri, ne fallerent, redibant. Scilicet minùs beatè viuebat dictator noſter, qui Samnitum legatos audit, cùm viliſſimum cibum in foco ipſe manu ſua verſaret: illa, qua iam ſæpè hoſtem percuſſerat, laureamque in Capitolini Iouis gremio repoſuerat. quàm Apicius noſtra memoria vixit, qui in ea vrbe, ex qua aliquando Philoſophi, velut corruptores iuuentutis, abire iuſſi ſunt, ſcientiam popinæ profeſſus, diſciplina ſua ſæculum infecit: cuius exitum noſſe, operæpretium eſt. Cùm ſeſtertium millies in culinam congeſſiſſet, cùm tot congiaria Principum, & ingens Capitolij vectigal ſingulis comeſſationibus exſorbſiſſet; ære alieno oppreſſus, rationes ſuas tunc primùm coactus inſpexit. ſuperfuturum ſibi ſeſtertium centies computauit: & velut in vltima fame victurus, ſi ſeſtertio centies vixiſſet, veneno vitam finiuit. Quanta luxuria erat,

cui

cui ſeſtertium centies egeſtas fuit? I nunc, & puta pecuniæ modum ad rem pertinere, non animi.

CAP. XI. Seſtertium centies aliquis extimuit: & quod alij voto petunt, veneno fugit. Illi verò tam prauæ mentis homini vltima potio ſaluberrima fuit. Tunc venena edebat bibebatque, cùm immenſis epulis non delectaretur tantùm, ſed gloriaretur, cùm vitia ſua oſtentaret, cùm ciuitatem in luxuriam ſuam conuerteret, cùm iuuentutem ad imitationem ſui ſollicitaret, etiam ſine malis exemplis, per ſe docilem. Hæc accidunt diuitias non ad rationem reuocantibus, cuius certi ſunt fines: ſed ad vitioſam conſuetudinem, cuius immenſum & incomprehenſibile arbitrium eſt. Cupiditati nihil ſatis eſt: naturæ ſatis eſt etiam parum. Nullum ergo paupertas exulis incommodum habet: nullum enim tam inops exilium eſt, quod non alendo homini abundè fertile ſit. At veſtem, an domum deſideraturus eſt exul? Si hæc quoque ad vſum tantùm deſiderabit, neque tectum ei deerit, neque velamen. æquè enim exiguo tegitur corpus, quàm alitur. nihil homini natura, quod neceſſarium faciebat, fecit operoſum. Si deſiderat ſaturatam multo conchylio purpuram, intextam auro, variiſque coloribus diſtinctam & artibus: non fortunæ iſte vitio, ſed ſuo pauper eſt. etiam ſi illi, quicquid amiſit, reſtitueris, nihil ages.

plus enim reſtituto deerit ex eo quod cupit, quàm exuli ex eo, quod habuit. Si deſiderat aureis fulgentem vaſis ſupellectilem, & antiquis nominibus artificum argentum nobile, æs paucorum inſania pretioſum, & ſeruorum turbam, quę quamuis magnam domum anguſtet, iumentorum corpora differta, & coacta pingueſcere, & nationum omnium lapides: iſta congerantur licèt, nunquam explebunt inexplebilem animum. non magis, quàm vllus ſufficiet humor ad ſatiandum eum, cuius deſiderium non ex inopia, ſed ex æſtu ardentium viſcerum oritur. non enim ſitis illa, ſed morbus eſt. Nec hoc in pecunia tantùm, aut alimentis euenit: eadem natura eſt in omni deſiderio, quod non ex inopia, ſed ex vitio naſcitur. quicquid illi congeſſeris? non finis erit cupiditatis, ſed gradus. Qui continebit itaque ſe intra naturalem modum, paupertatem non ſentiet: qui naturalem modum excedet, eum in ſummis opibus quoque paupertas ſequetur. Neceſſariis rebus & exilia ſufficiunt: ſuperuacuis nec regna. Animus eſt qui diuites facit. hic in exilia ſequitur, & in ſolitudinibus aſperrimis, cum quantum ſatis eſt ſuſtinendo corpori, inuenit, ipſe bonis ſuis abundat & fruitur. Pecunia nihil ad animum pertinet. non magis, quàm ad deos immortales omnia iſta, quæ imperita ingenia, & nimis corporibus ſuis addicta, ſuſpiciunt. Lapides, aurum

rum & argentum, & magni leuatique menſarum orbes, terrena ſunt pondera: quæ non poteſt amare ſincerus animus, ac naturæ ſuæ memor, leuis ipſe, & quandoque emiſſus fuerit, ad ſumma emicaturus. interim, quantum per moras membrorum, & hanc circumfuſam grauem ſarcinam licet, celeri & volucri cogitatione diuina perluſtrat. Ideoque nec exulare vnquam poteſt, liber, & diis cognatus, & omni mundo omnique æuo par. Nam cogitatio eius circa omne cælum, & in omne præteritum futurumque tempus immittitur. Corpuſculum hoc, cuſtodia & vinculum animi, huc atque illuc iactatur: in hoc ſupplicia, in hoc latrocinia, in hoc morbi exercentur. animus quidem ipſe ſacer & æternus eſt, & cui non poſſunt inijci manus.

CAP. XII. Nec me putes ad eleuanda incommoda paupertatis, quam nemo grauem ſentit, niſi qui putat, vti tantùm præceptis ſapientum. Primùm aſpice, quanto maior pars ſit pauperum, quos nihilo notabis triſtiores ſolicitioreſque diuitibus: imò neſcio an eò lætiores ſint, quò animus eorum in pauciora diſtringitur. Tranſeamus à pauperibus: veniamus ad locupletes. quàm multa ſunt tempora, quibus pauperibus ſimiles ſunt! Circumciſæ ſunt peregrinantium ſarcinæ: & quotieſcunq; feſtinationem neceſſitas itineris exigit, comitum turba dimittitur. Mili-

tantes quotam partem rerum ſuarum ſecum habent? cùm omnem apparatum caſtrenſis diſciplina ſubmoueat. Nec tantùm conditio illos temporum, aut locorum inopia, pauperibus exæquat: ſumunt quoſdam dies, cùm iam illos diuitiarum tædium cepit, quibus humi cœnent, & remoto auro, argentoque, fictilibus vtantur. Dementes! hoc quod aliquando concupiſcunt, ſemper timent. O quanta illos caligo mentium, quanta ignorantia veritatis exercet, qui fugiunt quod voluptatis cauſſa imitantur! Me quidem, quoties antiqua exempla reſpexi, paupertatis vti ſolatiis pudet. quoniam quidem eò temporum luxuria prolapſa eſt, vt maius viaticum exulum ſit, quàm olim patrimonium principum fuit. Vnum fuiſſe Homero ſeruum, tres Platoni, nullum Zenoni, à quo cœpit Stoicorum rigida ac virilis ſapientia, ſatis conſtat. num ergo quiſquam eos miſeros vixiſſe dicet, vt non ipſe miſerrimus ob hoc omnibus videatur? Menenius Agrippa, qui inter patres ac plebem publicæ gratiæ ſequeſter fuit, ære collato funeratus eſt. Attilius Regulus, cùm Pœnos in Africa funderet, ad Senatum ſcripſit, mercenarium ſuum diſceſſiſſe, & ab eo deſertum eſſe rus. quod Senatui publicè curari, dum abeſſet Regulus, placuit. Fuit tanti, ſeruum non habere, vt colonus eius populus R. eſſet. Scipionis filiæ ex ærario dotem acceperunt: quia

nihil

nihil illis reliquerat pater. Æquum mehercules erat populum R. tributum Scipioni ſemel conferre, cùm à Carthagine ſemper exigeret. O felices viros puellarum, quibus populus R. loco ſoceri fuit! Beatioreſne iſtos putas, quorum pantomimæ decies ſeſtertio nubunt, quàm Scipionem, cuius liberi à ſenatu tutore ſuo, in dotem æs graue acceperunt? Dedignatur aliquis paupertatem, cuius tam claræ imagines ſunt? indignatur exul aliquid ſibi deeſſe, cùm defuerit Scipioni dos, Regulo mercenarius, Menenio funus? cùm omnibus illis, id quod deerat, ideò honeſtiùs ſuppletum ſit, quia defuerat? His ergo aduocatis non tantùm tuta eſt, ſed etiam gratioſa paupertas.

CAP. XIII. Reſponderi poteſt: Quid artificioſè iſta diducis, quæ ſingula ſuſtineri poſſunt, collata non poſſunt? Commutatio loci tolerabilis eſt, ſi tantùm locum mutes: paupertas tolerabilis eſt, ſi ignominia abſit, quæ vel ſola opprimere animos ſolet. Aduersùs hunc, quiſquis me malorum turba terrebit, his verbis vtendum erit. Si contra vnam quamlibet partem fortunæ ſatis tibi roboris eſt, idem aduersùs omnes erit. cùm ſemel animum virtus indurauit, vndique inuulnerabilem præſtat. Si auaritia dimiſit, vehementiſſima generis humani peſtis; moram tibi ambitio non faciet. Si vltimum diem non quaſi pœnam, ſed quaſi

naturæ legem aſpicis; ex quo pectore mortis metum eieceris, in id nullius rei timor audebit intrare. Si cogitas, libidinem non voluptatis cauſſa homini datam, ſed propagandi generis; quem non violauerit hoc ſecretum & inſitum viſceribus ipſis exitium, omnis alia cupiditas intactum præteribit. Non ſingula vitia ratio, ſed pariter omnia proſternit: in vniuerſum ſemel vincit. Ignominia tu putas quemquam ſapientem moueri poſſe, qui omnia in ſe repoſuit, qui ab opinionibus vulgi ſeceſſit? Plus etiam quàm ignominia, eſt mors ignominioſa. Socrates tamen eodem illo vultu, quo aliquando ſolus triginta tyrannos in ordinem redegerat, carcerem intrauit, ignominiam ipſi loco detracturus. neque enim poterat carcer videri, in quo Socrates erat. Quis vſque eò ad conſpiciendam veritatem excæcatus eſt, vt ignominiam putet M. Catonis fuiſſe, duplicem in petitione præturæ & conſulatus repulſam? ignominia illa præturæ & conſulatus fuit, quibus ex Catone honor habebatur. Nemo ab alio contemnitur, niſi à ſe antè contemptus eſt. Humilis & proiectus animus fit iſti contumeliæ opportunus: qui verò aduerſus ſæuiſſimos caſus ſe extollit, & ea mala quibus alij opprimuntur, euertit, ipſas miſerias infularum loco habet: quando ita affecti ſumus, vt nihil ęquè magnam apud nos admirationem occupet, quàm homo forti-

fortiter miſer. Ducebatur Athenis ad ſupplicium Ariſtides: cui quiſquis occurrerat, deijciebat oculos, & ingemiſcebat, non tanquam in hominem iuſtum, ſed tanquam in ipſam iuſtitiam animaduerteretur. Inuentus eſt tamen, qui faciem eius inſpueret. poterat ob hoc moleſtè ferre, quòd ſciebat neminem id auſurum purioris. At ille abſterſit faciem, & ſubridens ait comitanti ſe Magiſtratui: Admone iſtum, ne poſteà tam improbè oſcitet. Hoc fuit contumeliæ ipſi contumeliam facere. Scio quoſdam dicere, contemptu nihil eſſe grauius, mortem ipſis potiorem videri. His ego reſpondebo, & exilium ſæpè contemptione omni carere: ſi magnus vir cecidit, magnus iacuit; non magis illum contemni, quàm cùm ædium ſacrarum ruinæ calcantur, quas religioſi æquè ac ſtantes adorant.

CAP. XIV. Quoniam meo nomine nihil habes, mater cariſſima, quod te in infinitas lacrimas agat, ſequitur vt cauſſæ tuæ te ſtimulent. Sunt autem duæ. nam aut illud te mouet, quòd præſidium aliquod videris amiſiſſe: aut, quòd deſiderium ipſum per ſe pati non potes. Prior pars mihi leuiter perſtringenda eſt. noui enim animum tuum, nihil in ſuis præter ipſos amantem. Viderint illæ matres, quæ potentiam liberorum muliebri impotentia exercent; quæ, quia feminis honores non licet gerere, per illos ambitio-

ſæ ſunt; quæ patrimonia filiorum & exhauriunt, & captant; quæ eloquentiam commodando aliis fatigant. Tu liberorum tuorum bonis plurimùm gauiſa es, minimùm vſa: tu liberalitati noſtræ ſemper impoſuiſti modum, cùm tuæ non imponeres:tu filiafamilias, locupletibus filiis vltrò contuliſti: tu patrimonia noſtra ſic administraſti, vt tanquam in tuis laborares, tanquam alienis abſtineres: tu gratiæ noſtræ, tanquam alienis rebus vtereris, peperciſti, & ex honoribus noſtris nihil ad te niſi voluptas & impenſa pertinuit. nunquam indulgentia ad vtilitatem reſpexit. Non potes itaque erepto filio deſiderare, quæ incolumi nunquam ad te pertinere duxiſti.

CAP. XV. Illò omnis conſolatio mihi vertenda eſt, vnde vera vis materni doloris oritur. Ego complexu filij cariſſimi careo, non conſpectu eius, non ſermone fruor. vbi eſt ille, quo viſo triſtem vultum relaxaui,in quo omnes ſolicitudines meas depoſui? vbi colloquia; quorum inexplebilis eram? vbi ſtudia, quibus libentiùs quàm fœmina,familiariùs quàm mater,intereram? vbi ille occurſus? vbi matre viſa ſemper puerilis hilaritas? Adiicis iſtis loca ipſa gratulationum & conuictuum, &, vt neceſſe eſt, efficaciſſimas ad vexandos animos recentis conuerſationis notas. Nam hoc quoque aduerſus te crudeliter fortuna molita eſt, quòd te ante tertium

de-

demum diem quàm percuſſus ſum, ſecuram, nec quicquam tale metuentem, aggredi voluit. benè nos longinquitas locorum diuiſerat: benè aliquot annorum abſentia huic te malo præparauerat: rediſti, non vt voluptatem ex filio perciperes, ſed ne conſuetudinem deſiderij perderes. Si multò antè abfuiſſes, fortiùs tuliſſes, ipſo interuallo deſiderium molliente: ſi non receſſiſſes, vltimum certè fructum biduo diutiùs videndi filium tuliſſes. Nunc crudele fatum ita compoſuit, vt nec fortunæ meæ intereſſes, nec abſentiæ aſſueſceres. Sed quanto iſta duriora ſunt, tanto maior tibi virtus aduocanda eſt, & velut cum hoſte noto, ac ſæpè iam victo, acriùs eſt congrediendum. Non ex intacto corpore tuo ſanguis hic fluxit: per ipſas cicatrices percuſſa es.

CAP. XVI. Non eſt quòd vtaris excuſatione nominis muliebris, cui pænè conceſſum eſt immoderatum in lacrimas ius, non immenſum tamen: & ideò maiores decem menſium ſpatium lugentibus viros dederunt, vt cum pertinacia muliebris mœroris publica conſtitutione deciderent: non prohibuerunt luctus, ſed finierunt. Nam & infinito dolore, cùm aliquem ex cariſſimis amiſeris, affici, ſtulta indulgentia eſt: & nullo, inhumana duritia. Optimum inter pietatem & rationem temperamentum eſt, & ſentire deſiderium, & opprimere. Non eſt quòd ad quaſdam fe-

minas reſpicias, quarum triſtitiam ſemel ſumptam mors finiuit. noſti quaſdam, quæ amiſſis filiis, impoſita lugubria nunquam exuerunt. à te plus exigit vita ab initio fortior. non poteſt muliebris excuſatio contingere ei, à qua omnia vitia muliebria abfuerunt. Non te maximum ſæculi malum, impudicitia, in numerum plurium adduxit. non gemmæ te, non margaritæ flexerunt: non tibi diuitiæ, velut maximum generis humani bonum, refulſerunt: non te benè in antiqua & ſeuera inſtitutam domo, periculoſa etiam probis pejorum detorſit imitatio. Nunquam te fœcunditatis tuæ, quaſi exprobraret ætatem, puduit: nunquam more aliarum, quibus omnis commendatio ex forma petitur, tumeſcentem vterum abſcondiſti, quaſi indecens onus, nec intra viſcera tua conceptas ſpes liberorum eliſiſti. Non faciem lenociniis ac coloribus polluiſti. nunquam tibi placuit veſtis, quæ nihil ampliùs quàm nudam componeret: vnicum tibi ornamentum, pulcherrima, & nulli obnoxia ætati, forma: maximum decus, viſa eſt pudicitia. Non potes itaque, ad obtinendum dolorem, muliebre nomen prætendere, ex quo te virtutes tuæ ſeduxerunt. tantum debes à feminarum lacrimis abeſſe, quantum à vitiis. Ne feminæ quidem te ſinent intabeſcere vulneri tuo, ſed leuiori neceſſario mœrore citò defunctam, iubebunt exſurgere: ſi modò

dò illas intueri voles feminas, quas conſpecta virtus inter magnos viros poſuit. Corneliam ex duodecim liberis ad duos fortuna redegit. Si numerare funera Corneliæ velles, amiſerat decem: ſi æſtimare, amiſerat Gracchos. Flentibus tamen circa ſe, & fatum eius execrantibus interdixit, Ne fortunam accuſarent, quæ ſibi filios Gracchos dediſſet. Ex hac femina debuit naſci, qui diceret in concione: Tu matri meæ maledicas, quæ me peperit? Multò mihi videtur animoſior vox matris. Filius magno æſtimabat Gracchorum natales: mater & funera. Rutilia Cottam filium ſecuta eſt in exilium, & vſque eò fuit indulgentia conſtricta, vt mallet exilium pati, quàm deſiderium: nec antè in patriam, quàm cum filio rediit. Eumdem iam reducem, & in Repub. florentem tam fortiter amiſit, quàm ſecuta eſt: nec quiſquam lacrimas eius poſt elatum filium notauit. In expulſo virtutem oſtendit, in amiſſo prudentiam. nam & nihil illam à pietate deterruit, & nihil in triſtitia ſuperuacua ſtultaque detinuit. Cum his te numerari feminis volo, quarum vitam ſemper imitata es: earum in coercenda comprimendaque ægritudine optimè ſequeris exemplum. Scio rem non eſſe in noſtra poteſtate, nec vllum affectum ſeruire: minimè verò eum, qui ex dolore naſcitur. Ferox enim, & aduersùs omne remedium contumax eſt. volumus

eum

cum interim obruere, & deuorare ge
tus:per ipſum tamen compoſitum fict
que vultum lacrimæ profunduntur.
dis interim aut gladiatoribus anim
occupamus: at illum inter ipſa, qu
auocatur,ſpectacula,leuis aliqua deſic
nota ſubiuit. Ideò melius eſt, illum
cere, quàm fallere. Nam qui aut del
voluptatibus, aut occupationibus al
ctus eſt, reſurgit, & ipſa quiete impe
ad ſæuiendum colligit: at qui rationi
ſit,in perpetuum componitur. Non
itaq; monſtraturus illa, quibus vſos n
ros eſſe ſcio, vt peregrinatione te vel
ga detineas, vel amœna delectes; vt ra
num accipiendarum diligentia, patri
nij adminiſtratione multum occu
temporis; vt ſemper nouo te aliquo ne
tio implices: omnia iſta ad exiguum
mentum proſunt, nec remedia dolo
ſed impedimenta ſunt. ego autem m
illum deſinere, quàm decipi. Itaque
te duco, quò omnibus qui fortunam
giunt, confugiendum eſt, ad liberalia
dia: illa ſanabunt vulnus tuum; illa
nem triſtitiam tibi euellent. His
nunquam aſſueſces, nunc vtendum e
ſed quantum tibi patris mei antiqui
gor permiſit, omnes bonas artes non
dem comprehendiſti, attigiſti tam
Vtinam quidem virorum optimus, p
meus, nimis maiorum conſuetudini d
tus, voluiſſet te ſapientum præceptis
di

diri potiùs, quàm imbui! non parandum tibi nunc contra fortunam eſſet auxilium, ſed proferendum. Propter iſtas quæ litteris non ad ſapientiam vtuntur, ſed ad luxuriam inſtituuntur, minus eſt indulgere ſtudijs paſſus. beneficio tamen rapacis ingenij plus, quàm pro tempore, hauſiſti: iacta ſunt diſciplinarum omnium fundamenta. Nunc ad illas reuertere: tutam te præſtabunt. illæ conſolabuntur, illæ delectabunt; illæ ſi bona fide animum tuum intrauerint, nunquam ampliùs intrabit dolor, nunquam ſolicitudo, nunquam afflictionis irritæ ſuperuacua vexatio: nulli horum patebit pectus tuum: nam ceteris vitijs iampridem clauſum eſt. Hæc quidem certiſſima præſidia ſunt, & quæ ſola te fortunæ eripere poſſint: ſed quia dum in illum portum, quem ſtudia promittunt, perueneris, adminiculis quibus innitaris opus eſt; volo interim ſolatia tua tibi oſtendere. Reſpice fratres meos, quibus ſaluis, fas tibi non eſt accuſare fortunam. in vtroque habes quod te diuerſa virtute delectet: alter honores induſtria conſecutus eſt, alter ſapienter contempſit. Acquieſce alterius filij dignitate, alterius quiete, vtriuſque pietate. noui fratrum meorum intimos affectus. alter in hoc dignitatem excolit, vt tibi ornamento ſit: alter in hoc ſe ad tranquillam quietamque vitam recepit, vt tibi vacet. Benè liberos tuos & in auxilium, & in oblecta-

men-

mentum, fortuna diſpoſuit: potes alterius dignitate defendi, alterius otio frui. Certabunt in te officijs: & vnius deſiderium, duorum pietate ſupplebitur. Audacter poſſum promittere: nihil tibi deerit, præter numerum. Ab his ad nepotes quoque reſpice. Marcum blandiſſimum puerum, ad cuius cōſpectum nulla poteſt durare triſtitia: nihil tam magnum, nihil tam recens in cuiuſquam pectore fuerit, quod non circumfuſus ille permulceat. Cuius non lacrimas illius hilaritas ſupprimat? cuius non contractum ſolicitudine animum illius argutiæ ſoluant? quem non in iocos vocabit illa laſciuia? quem non in ſe conuertet, & abducet infixum cogitationibus, illa neminem ſatiatura garrulitas? Deos oro, contingat hunc habere nobis ſuperſtitem. In me omnis fatorum crudelitas laſſata conſiſtat: quicquid matri dolendum fuit, in me tranſierit: quicquid auiæ, in me. Floreat reliqua in ſuo ſtatu turba: nihil de orbitate, nihil de conditione mea querar. Fuerim tantùm, nihil ampliùs doliturae domus piamentum. Tene in gremio tuo citò tibi daturam pronepotes Nouatillam: quam ſic in me tranſtuleram, ſic mihi adſcripſeram, vt poſſit videri, quòd me amiſit, quamuis ſaluo patre, pupilla. hanc & pro me dilige. Abſtulit illi nuper fortuna matrem: tua poteſt efficere pietas, vt perdidiſſe ſe matrem doleat

leat tantùm, non & ſentiat. Nunc mores eius compone, nunc formam: altiùs præcepta deſcendunt, quæ teneris imprimuntur ætatibus. Tuis aſſueſcat ſermonibus, ad tuum fingatur arbitrium. multum illi dabis, etiam ſi nihil dederis præter exemplum. Hoc iam tibi ſolemne officium, pro remedio erit. non poteſt animum piè dolentem à ſolicitudine auertere, niſi aut ratio, aut honeſta occupatio. Numerarem inter magna ſolatia patrem quoq; tuum, niſi abeſſet. nunc tamen ex affectu tuo, quid illius interſit, cogita: intelliges, quanto iuſtius ſit, te illi ſeruari, quàm mihi impendi. quoties te immodica vis doloris inuaſerit, & ſequi ſe iubebit, patrem cogita. cui tu quidem tot nepotes pronepoteſque dando, effeciſti ne vnica eſſes: conſummatio tamen ætatis actæ feliciter, in te vertitur. Illo viuo, nefas eſt te, quòd vixeris, queri.

CAP. XVII. Maximum adhuc ſolatiũ tuum tacueram, ſororem tuam: illud fideliſſimum pectus tibi, in quod omnes curæ tuæ pro indiuiſo transferuntur, illum animum omnibus nobis maternum. Cum hac tu lacrimas tuas miſcuiſti, in huius primùm reſpiraſti ſinu. Illa quidem affectus tuos ſemper ſequitur: in mea tamen perſona non tantùm pro te dolet. Illius manibus in vrbem perlatus ſum: illius pio maternoq; nutricio per longum tempus æger conualui: illa pro quæſtura mea

gra-

gratiam ſuam extendit: & quæ ne ſermonis quidem, aut claræ ſalutationis ſuſtinuit audaciam, pro me vicit indulgentia verecundiam. Nihil illi ſeductum vitæ genus, nihil modeſtia, in tanta feminarum petulantia, ruſtica, nihil quies, nihil ſecreti & ad otium repoſiti mores obſtiterunt, quò minùs pro me etiam ambitioſa fieret. Hæc eſt, mater cariſſima, ſolatium, quo reficiaris: illi quantum potes te iunge, illius arctiſſimis amplexibus alliga. Solent mœrentes, ea quæ maximè diligunt, fugere, & libertatem dolori ſuo quærere: tu ad illam te, & quicquid cogitaueris, confer: ſiue ſeruare habitum iſtum voles, ſiue deponere, apud illam inuenies vel finem doloris tuo, vel comitem. Sed ſi prudentiam perfectiſſimæ feminæ noui, non patietur te nihil profuturo mœrore conſumi, & exemplum tibi ſuum, cuius ego etiam ſpectator fui, narrabit. Cariſſimum virum amiſerat, auunculum noſtrum, cui virgo nupſerat, in ipſa nauigatione: tulit tamen eodem tempore & luctum, & metum, euictiſque tempeſtatibus corpus eius naufraga euexit. O quàm multarum egregia opera in obſcuro iacent! Si huic illa ſimplex admirandis virtutibus contigiſſet antiquitas: quanto ingeniorum certamine celebraretur vxor, quæ oblita imbecillitatis, oblita etiam firmiſſimis metuendi maris, caput ſuum periculis pro ſepultura obie-

obiecit; & dum cogitat de viri funere, nihil de ſuo timuit? Nobilitatur carminibus omnium, quæ ſe pro coniuge vicariam dedit. hoc amplius eſt, diſcrimine vitæ ſepulchrum viro quęrere: maior eſt amor, qui pari periculo minus redimit. Poſt hoc nemo miratur, quòd per ſedecim annos, quibus maritus eius Ægyptum obtinuit, nunquam in publico conſpecta eſt: neminem prouincialem domum ſuam admiſit: nihil à viro petijt, nihil à ſe peti paſſa eſt. Itaque loquax, & ingenioſa in contumelias præfectorum prouincia, in qua etiam qui vitauerunt culpam, non effugerunt infamiam, velut vnicum ſanctitatis exemplum ſuſpexit: & quod illi difficillimum eſt, cui etiam periculoſi ſales placent, omnem verborum licentiam continuit: & hodie ſimilem illi, quamuis nunquam ſperet, ſemper optat. Multum erat, ſi per ſedecim annos illam prouincia probaſſet: plus eſt, quòd ignorauit. Hæc non ideò refero, vt eius laudes exſequar, quas circumſcribere eſt, tam parcè tranſcurrere: ſed vt intelligas, magni animi eſſe feminam, quam non ambitio, non auaritia, comites omnis potentiæ & peſtes, vicerunt: non metus mortis eam, exarmata naui naufragium ſuum ſpectãtem, deterruit, quò minus exanimi viro hęrens, quæreret, non quemadmodum inde exiret, ſed quemadmodum efferret. Huic parem virtutem exhibeas oportet, & animum à lu-

ctu recipias, & id agas, ne quis te putet partus tui pœnitere. Ceterùm quia neceſſe eſt, cùm omnia feceris, cogitationes tamen tuas ſubinde ad me recurrere, nec quemquam nunc ex liberis tuis frequentiùs tibi obuerſari: non quia illi minùs cari ſint, ſed quia naturale eſt, manum ſæpiùs ad id referre quod doleat: qualem me cogites, accipe. Lætum & alacrem, velut optimis rebus. ſunt autem optimæ, quum animus omnis cogitationis expers operibus ſuis vacat, & modò ſe leuioribus ſtudijs oblectat, modò ad conſiderandam ſuam vniuerſique naturam, veri auidus inſurgit. Terras primùm, ſitumque earum quærit. deinde conditionem circumfuſi maris, curſuſque eius alternos & recurſus: tunc quicquid inter cælum, terraſque plenum formidinis interjacet, perſpicit, & hoc tonitribus, fulminibus, ventorum flatibus, ac nimborum niuiſque & grandinis jactu tumultuoſum ſpatium: tum peragratis humilioribus, ad ſumma prorumpit, & pulcherrimo diuinorum ſpectaculo fruitur, æternitatiſque ſuæ memor, in omne quod fuit, futurumque eſt omnibus ſæculis, vadit.

L. AN-

L. ANNÆI SENECÆ LIBER DE CONSOLATIONE AD POLYBIVM

ΑΚΕΦΑΛΟΣ.

EX CAP. XX.

*** noſtra corpora compares, firma ſunt: ſi redigas ad conditionem naturæ omnia deſtruentis, & vnde edidit eodem reuocantis, caduca ſunt. Quid enim immortale manus mortales fecerint? Septem illa miracula, & ſi qua his multo mirabiliora ſequentium annorum extruxit ambitio, aliquando ſolo æquata viſcntur. Ita eſt. nihil perpetuum, pauca diuturna ſunt. aliud alio modo fragile eſt: rerum exitus variantur: ceterum quicquid cœpit,& deſinit. Mundo quidam minantur interitum, & hoc vniuerſum,quod omnia diuina humanaque complectitur, ſi fas putas credere, dies aliquis diſſipabit, & in confuſionem veterem tenebraſque demerget. Eat nunc aliquis, & ſingulas comploret animas: Carthaginis ac Numantiæ Corinthique cinerem, & ſi quid altius cecidit, lamentetur: cùm etiam hoc, quod non habet quò cadat, ſit interiturum. Eat aliquis, & fata tantum

ali-

aliquando nefas auſura, ſibi non peperciſſe conqueratur.

CAP. XXI. Quis tam ſuperbæ impotentiſque arrogantiæ eſt, vt in hac naturæ neceſſitate omnia ad eúmdem finem reuocantis, ſe vnum ac ſuos ſeponi velit: ruinæque, etiam ipſi mundo imminenti, aliquam domum ſubtrahat? Maximum ergo ſolatium eſt, cogitare id ſibi accidiſſe, quod ante ſe paſſi ſunt omnes, omneſque paſſuri: & ideò mihi videtur rerum natura, quod grauiſſimum fecit, commune feciſſe, vt crudelitatem fati conſolaretur æqualitas. Illud quoque te non minimùm adiuuerit, ſi cogitaueris nihil profuturum dolorem tuum, nec illi quem deſideras, nec tibi. noles enim longum eſſe, quod irritum eſt. Nam ſi quicquam triſtitia profecturi ſumus, non recuſo, quicquid lacrimarum fortunæ meæ ſuperfuit, tuæ affundere. inueniam etiam nunc, per hos exhauſtos iam fletibus domeſticis oculos quod effluat, ſi modò id tibi futurum bono eſt. Quid ceſſas? conqueramur. atque adeò ipſe hanc litem meam faciam. Iniquiſſima omnium iudicio fortuna, adhuc videbaris ab eo homine te continuiſſe, qui munere tuo tantam venerationem receperat, vt, quod rarò vlli contingit, felicitas eius effugeret inuidiam. Ecce eum dolorem illi, quem ſaluo Cæſare accipere maximum poterat, impreſſiſti: & cùm benè illum vndique cir-

circumiſſes, intellexiſti hanc partem tantummodo patere ictibus tuis. Quid enim illi aliud faceres? pecuniam eriperes? nunquam illi obnoxius fuit. nunc quoque quantum poteſt, illam à ſe abijcit, & in tanta felicitate acquirendi, nullum maiorem ex ea fructum, quàm contemptum eius petit. Eriperes illi amicos? ſciebas tam amabilem eſſe, vt facile in locum amiſſorum poſſet alios ſubſtituere. Vnum enim hunc ex his quos in Principali domo potentes vidi, cognouiſſe videor: quem omnibus amicum habere cùm expediat, magis tamen etiam libet. Eriperes illi bonam opinionem? ſolidior eſt hæc apud eum, quàm vt à te quoque ipſa concuti poſſet. Eriperes bonam valetudinem? ſciebas animum eius liberalibus diſciplinis, quibus non innutritus tantùm, ſed innatus eſt, ſic eſſe fundatum, vt ſupra omnes corporis dolores emineret. Eriperes ſpiritum? quantulum nocuiſſes? longiſſimum illi çuum ingenij fama promiſit. Id egit ipſe, vt meliore ſui parte duraret, & compoſitis eloquentiæ præclaris operibus, à mortalitate ſe vindicaret. Quandiu fuerit vllus litteris honor, quandiu ſteterit aut Latinæ linguæ potentia, aut Græcæ gratia, vigebit cum maximis viris: quorum ſe ingenijs vel contulit, vel, ſi hoc verecundia eius recuſat, applicuit.

CAP. XXII. Hoc ergo vnum excogi-

cogitaſti, quomodo illi maximè poſſes nocere. Quo melior enim eſt quiſque, hoc ſæpius ferre te conſueuit, ſine vllo delectu furentem, & inter ipſa beneficia metuendam. Quantulum erat, tibi immunem ab iniuria præſtare eum hominem, in quem videbatur indulgentia tua ratione certa perueniſſe, & non ex tuo more temerè incidiſſe? Adijciamus,ſi vis, ad has querelas, ipſius adoleſcentis interceptam inter prima incrementa indolem. Dignus fuit ille te fratre: tu certè eras digniſſimus, qui nec ex indigno quidem quicquam doleres fratre. Redditur illi teſtimonium æquale omnium hominum. deſideratur in tuum honorem, laudatur in ſuum: nihil in illo fuit, quod non libenter agnoſceres. Tu quidem etiam minùs bono fratri fuiſſes bonus: ſed in illo pietas tua idoneam nacta materiam, multo ſe liberiùs exercuit. Nemo potentiam eius iniuria ſenſit, nunquam ille te fratrem vlli minatus eſt. Ad exemplum ſe modeſtiæ tuæ formauerat, cogitabatque quantum tu & ornamentum tuorum eſſes, & onus. Suffecit ille huic ſarcinæ. O dura fata, & nullis æqua virtutibus! antequam felicitatem ſuam noſſet frater tuus, exemptus eſt. Parùm autem me indignari ſcio: nihil eſt enim difficilius, quàm magno dolori paria verba reperire. Iam nunc tamen ſi quid proficere poſſumus, conqueramur. Quid tibi voluiſti

tam

tam iniuſta,& tam violenta fortuna? Tam citò indulgentiæ tuæ te pœnituit?quæ iſta crudelitas eſt, in medio fratres impetum facere, & tam cruenta rapina concordiſſimam turbam imminuere, tam benè ſtipatam optimorum adoleſcentium domum, in nullo fratre degenerantem, turbare, & ſine vlla cauſſa delibare voluiſti? Nihil ergo prodeſt innocentia ad omnem legem exacta, nihil antiqua frugalitas,nihil felicitatis ſummæ potentia, ſumma conſeruata abſtinentia, nihil ſincerus & purus litterarum amor, nihil ab omni labe mens vacans? Luget Polybius, & in vno fratre,quid de reliquis poſſit metuere, admonitus, etiam de ipſis doloris ſui ſolatiis timet. Facinus indignum! luget Polybius, & aliquid propitio dolet Cæſare. hoc ſine dubio impotens fortuna captaſti, vt oſtenderes neminem contra te, ne à Cæſare quidem, poſſe defendi.

CAP. XXIII. Diutiùs accuſare fata poſſumus,mutare non poſſumus.ſtant dura & inexorabilia. nemo illa conuicio, nemo fletu, nemo cauſſa mouet: nihil vnquam parcunt vlli, nec remittunt. Proinde parcamus lacrimis, nihil proficientibus. faciliùs enim nos illi dolor adijciet, quàm illum nobis reducet. Qui ſi nos torquet, non adiuuat, primo quoque tempore deponendus eſt: & ab inanibus ſolatiis, atque amara quadam libidine dolendi, animus recipiendus. Nam la-

 cri-

crimis noſtris, ni ratio finem fecerit, fortuna non faciet. Omnes agedùm mortales circumſpice: larga vbique flendi, & aſſidua materia. alium ad quotidianum opus laborioſa egeſtas vocat: alium ambitio nunquam quieta ſollicitat: alius diuitias quas optauerat, metuit, & voto laborat ſuo: alium ſolicitudo, alium labor torquet, alium ſemper veſtibulum obſidens turba: hic habere ſe dolet liberos, hic perdidiſſe. Lacrimæ nobis deerunt, antequam cauſſæ dolendi. Non vides qualem vitam nobis rerum natura promiſerit, quæ primum naſcentium omen fletum eſſe voluit? Hoc principio edimur, huic omnis ſequentium annorum ordo conſentit: ſic vitam agimus: ideoque moderatè id fieri debet à nobis, quod ſæpè faciendum eſt: & reſpicientes, quantum à tergo rerum triſtium immineat, ſi non finire lacrimas, at certè reſeruare debemus. Nulli parcendum eſt rei magis quàm huic, cuius tam frequens vſus eſt. Illud quoque te non minimum adiuuerit, ſi cogitaueris, nulli minùs gratum eſſe dolorem tuum, quàm ei cui præſtari videtur. Torqueri ille te aut non vult, aut non intelligit. nulla itaque eius officij ratio eſt, quod ei cui præſtatur, ſi nihil ſentit, ſuperuacuum eſt; ſi ſentit, ingratum.

CAP. XXIV. Neminem toto orbe terrarum eſſe, qui delectetur lacrimis tuis, audacter dixerim. Quid ergo? quem ne-

nemo aduerſus te animum gerit, eum eſſe tu credis fratris tui; vt cruciatu tuo noceat tibi: vt te velit abducere ab occupationibus tuis, id eſt, à ſtudio, & Cæſare? non eſt hoc ſimile veri. Ille enim indulgentiam tibi tanquam fratri præſtitit, venerationem tanquam parenti, cultum tanquam ſuperiori: ille deſiderio tibi eſſe vult, tormento eſſe non vult. Quid itaque iuuat dolori intabeſcere: quem, ſi quis defunctis ſenſus eſt, finiri frater tuus cupit? De alio fratre, cuius incerta poſſet voluntas videri, omnia hæc dubiè ponerem, & dicerem: Siue te torqueri lacrimis nunquam deſinentibus frater tuus cupit, indignus hoc affectu tuo eſt: ſiue non vult. vtique inutilem dolorem dimitte. nec impius frater ſic deſiderari debet, nec pius ſic velit. In hoc verò, cuius tam explorata pietas eſt, pro certo habendum eſt, nihil eſſe illi poſſe acerbius, quàm hic ſi tibi caſus eius acerbus eſt, ſi te vllo modo torquet, ſi oculos tuos, indigniſſimos hoc malo, ſine vllo flendi fine conturbat idem & exhaurit. Pietatem tuam tamen nihil ęquè à lacrimis tam inutilibus abducet, quàm ſi cogitaueris, fratribus te tuis exemplo eſſe debere, fortiter hanc fortunę iniuriam ſuſtinendi. Quod duces magni faciunt, rebus affectis, vt hilaritatem de induſtria ſimulent, & aduerſas res adumbrata lætitia abſcondant, ne militum animi, ſi fractam ducis ſui mentem viderint,

& ipſi collabantur: id nunc tibi quoque faciendum eſt. Indue diſſimilem animo tuo vultum, & ſi potes, proijce omnem ex toto dolorem: ſin minùs, introrsùs abde & contine, ne appareat; & da operam, vt fratres tui te imitentur: qui honeſtum putabunt, quodcunque facientem viderint, animumque ex vultu tuo ſument. Et ſolatium debes eſſe, & conſolator illorum: non poteris autem horum mœrori obſtare, ſi tuo indulſeris.

CAP. XXV. Poteſt & illa res à luctu te prohibere nimio, ſi tibi ipſe renuntiaueris, nihil horum quæ facis poſſe ſubduci. Magnam tibi perſonam hominum conſenſus impoſuit: hæc tibi tuenda eſt. Circunſtat te omnis iſta conſolantium frequentia, & in animum tuum inquirit, ac perſpicit quantum roboris ille aduerſus dolorem habeat, & vtrùmne tu tantùm rebus ſecundis dexterè vti ſcias, an & aduerſas poſſis viriliter ferre. obſeruantur oculi tui. Liberiora omnia ſunt iis, quorum affectus tegi poſſunt: tibi nullum ſecretum liberum eſt, in multa luce fortuna te poſuit. omnes ſcient, quomodo te in iſto tuo geſſeris vulnere: vtrùmne ſtatim percuſſus arma ſubmiſeris, an in gradu ſteteris. Olim te in altiorem ordinem & amor Cæſaris extulit, & tua ſtudia deduxerunt. nihil te plebeium decet, nihil humile. Quid autem tam humile

ac muliebre eſt, quàm conſumendum ſe dolori committere? Non idem tibi in luctu pari, quod tuis fratribus licet. multa tibi non permittit opinio de ſtudijs ac moribus tuis recepta: multum à te homines exigunt, multum expectant. Si volebas tibi omnia licere; ne conuertiſſes in te ora omnium. nunc autem tibi præſtandum eſt, quantum promiſiſti omnibus illis, qui opera ingenij tui laudant, qui deſcribunt: quibus cùm fortuna tua opus non ſit, ingenio opus eſt. Cuſtodes animi tui ſunt. nihil vnquam itaque potes indignum facere perfecti & eruditi viri profeſſione, vt non multos admirationis de te ſuæ pœniteat. Non licet tibi flere immodicè: nec hoc tantummodo non licet, nec ſomnum quidem extendere in partem diei licet, aut à tumultu rerum in otium ruris, gratia quietis confugere, aut aſſidua laborioſi officij ſtatione fatigatum corpus voluntaria peregrinatione recreare, aut ſpectaculorum varietate animum detinere, aut ex tuo arbitrio diem diſponere.

CAP. XXVI. Multa tibi non licent, quæ humillimis & in angulo iacentibus licent. Magna ſeruitus eſt, magna fortuna. Non licet tibi quicquam arbitrio tuo facere. audienda ſunt tot hominum millia, tot diſponendi libelli, tantus rerum ex orbe toto accurrentium congeſtus. Vt poſſit per ordinem ſuum principis maxi-

mi officium geri, quieti animi eſt. N
licet tibi, inquam, flere: vt multos fle
audire poſſis: vt periclitantium, & ad
ſericordiam mitiſſimi Cæſaris peruen
cupientium lacrimæ proſint, tibi tua
ſiccandæ ſunt. Hoc tamen etiam no
leuioribus remediis adiuuabit. cùm v
omnium rerum obliuiſci, cogita Ca
rem: vide quantam huius in te indulg
tiæ fidem, quantam induſtriam debe
intelliges non magis tibi incuruari l
re, quàm illi, ſi quis modò eſt fabulis
ditus; cuius humeris mundus inniti
Cæſari quoque ipſi, cui omnia licent, p
pter hoc ipſum multa non licent. O
nium domos illius vigilia defendit, o
nium otium illius labor, omnium delic
illius induſtria; omnium vacationem
lius occupatio. Ex quo ſe Cæſar orbi t
rarum dedicauit, ſibi eripuit: & ſider
modo, quæ irrequieta ſemper curſus ſ
explicant, nunquam illi licet nec ſubſi
re, nec quicquam ſuum facere. Ad que
dam itaque modum tibi quoque eade
neceſſitas iniungitur: non licet tibi
vtilitates tuas, ad ſtudia tua reſpicer
Cæſare orbem terrarum poſſidente, i
partiri te nec voluptati, nec dolori, n
vlli rei potes: totum te Cæſari debe
Adijce nunc, quòd cùm ſemper prædic
cariorem tibi ſpiritu tuo Cæſarem eſ
fas tibi non eſt, ſaluo Cæſare, de fortu
queri. Hoc incolumi, ſalui tibi ſunt t
ni-

nihil perdidiſti: non tantùm ſiccos oculos tuos eſſe, ſed etiam lætos oportet. In hoc tibi omnia ſunt: hic pro omnibus eſt. Quod longè à ſenſibus tuis prudentiſſimis piiſſimiſque abeſt, aduerſus felicitatem tuam parùm gratus es, ſi tibi quicquam, hoc ſaluo, flere permittis. Monſtrabo etiamnum, non quidem firmius remedium, ſed familiarius. Si quando te domum receperis, tunc erit tibi metuenda triſtitia. nam quandiu numen tuum intueberis, nullum illa ad te inueniet acceſſum: omnia in te Cæſar tenebit: cùm ab illo diſceſſeris, tunc, velut occaſione data, inſidiabitur ſolitudini tuæ dolor, & requieſcenti animo tuo paulatim irrepet. Itaque non eſt, quòd vllum tempus vacare patiaris à ſtudiis, tunc tibi litteræ tuæ, tam diu ac fideliter amatæ, gratiam referant: tunc te illæ antiſtitem & cultorem ſuum vindicent: tunc Homerus & Virgilius, tam benè de humano genere meriti, quàm tu de omnibus & de illis meruiſti, quos pluribus notos eſſe voluiſti quàm ſcripſerant, multum tecum morentur. tutum id erit omne tempus, quod illis tuendum commiſeris. Tunc Cęſaris tui opera, vt per omnia ſæcula domeſtico narrentur præconio, quantum potes compone. nam ipſe tibi optimè formandi condendique res geſtas, & materiam dabit, & exemplum.

CAP. XXVII. Non audeo te vſque eò

producere, vt fabellas quoque & Æſopeos logos, intentatum Romanis ingeniis opus, ſolita tibi venuſtate connectas. difficile eſt quidem, vt ad hæc hilariora ſtudia tam vehementer perculſus animus, tam citò poſſit accedere: hoc tamen argumentum habeto, iam corroborati eius, & redditi ſibi, ſi poterit ſe à ſeuerioribus ſcriptis ad hæc ſolutiora producere. In illis enim quamuis ægrum eum adhuc, & ſecum reluctantem, aduocabit ipſa rerum quas tractabit auſteritas: hæc quæ remiſſa fronte commentanda ſunt, non feret, niſi cùm iam ſibi ab omni parte conſtiterit. Itaque debebis eum ſeueriore materia primùm exercere, deinde hilariore temperare. Illud quoque magno tibi erit leuamento, ſi ſæpè te ſic interrogaueris: Vtrùmne meo nomine doleo, an eius qui deceſſit? Si meo; perit meæ indulgentiæ iactatio, & incipit dolor, hoc vno excuſatus, quòd honeſtus eſt, cum ad vtilitatem reſpicit, à pietate deſciſcere. Nihil autem minùs bono viro conuenit, quàm in fratris luctu calculos ponere. Si illius nomine doleo; neceſſe eſt, alterutrum ex his duobus eſſe iudicem. Nam ſi nullus defunctis ſenſus eſt, euaſit omnia frater meus vitæ incommoda, & in eum reſtitutus eſt locum, in quo fuerat antequam naſceretur: & expers omnis mali, nihil timet, nihil cupit, nihil patitur. Quis iſte eſt furor, pro eo me nunquam

do-

dolere deſinere, qui nunquam doliturus eſt? Si eſt aliquis defunctis ſenſus; nunc animus fratris mei, velut ex diutino carcere emiſſus, tandem ſui iuris & arbitrij geſtit, & rerum naturæ ſpectaculo fruitur, & humana omnia ex ſuperiore loco deſpicit; diuina verò, quorum rationem tandiu fruſtra quæſierat, propiùs intuetur. Quid itaque eius deſiderio maceror, qui aut beatus, aut nullus eſt? beatum deflere, inuidia eſt: nullum, dementia.

CAP. XXVIII. An hoc te mouet, quòd videtur ingentibus, & cummaximè circumfuſis, bonis caruiſſe? Cùm cogitaueris multa eſſe quæ perdidit, cogita plura eſſe quæ non timet. Non ira eum torquebit, non morbus affliget, non ſuſpicio laceſſet, non edax & inimica ſemper alienis proceſſibus inuidia conſectabitur, non metus ſolicitabit, non leuitas fortunæ citò munera ſua transferentis inquietabit. Si benè computes, plus illi remiſſum, quàm ereptum eſt. Non opibus fruetur, non tua ſimul ac ſua gratia; non accipiet beneficia, non dabit. Miſerum putas quòd iſta amiſit, an beatum quòd non deſiderat? mihi crede, is beatior eſt, cui fortuna ſuperuacua eſt, quàm is cui parata eſt. Omnia iſta bona, quæ nos ſpecioſa, ſed fallaci voluptate delectant, pecunia, dignitas, potentia, aliaque complura, ad quæ generis humani cæca cupiditas obſtupeſcit, cum labore poſſidentur,

cum inuidia conſpiciuntur: eoſque ip
quos exornant, & premunt; plus min
tur, quàm proſunt. Lubrica & ince
ſunt: nunquam benè tenentur. nam vt
hil de tempore futuro timeatur, ipſa
men magnæ felicitatis tutela ſolicita e
Si velis credere altiùs veritatem intu
tibus, omnis vita ſupplicium eſt. In l
profundum inquietumque proiecti ma
alternis æſtibus reciprocum, & modò
leuans nos ſubitis incrementis, mo
maioribus damnis deferens, aſſiduè
iactans, nunquam ſtabili conſiſtimus
co: pendemus & fluctuamur, & alter
alterum illidimur, & aliquando nau
gium facimus, ſemper timemus. In l
tam procelloſo, & in omnes tempeſta
expoſito mari nauigantibus, nullus p
tus niſi mortis eſt. Ne itaque inuid
fratri tuo: quieſcit. tandem liber, tand
tutus, tandem æternus eſt: ſuperſtit
Cæſarem, omnemque eius prolem, ſup
ſtitem te cum omnibus habet fratrib
Antequam quicquam ex ſuo fauore f
tuna mutaret, ſtantem adhuc illam, & n
nera plena manu congerentem reliqu
Fruitur nunc aperto & libero cælo, ex l
mili atque depreſſo in eum emicuit
eum, quiſquis ille eſt, qui ſolutas vinc
animas beato recipit ſinu: & nunc lib
vagatur, omniaque rerum naturæ bo
cum ſumma voluptate perſpicit. Err
non perdidit lucem frater tuus, ſed ſe
rio-

riorem ſortitus eſt. omnibus illò nobis commune eſt iter. Quid fata deflemus? non reliquit ille nos, ſed anteceſſit.

CAP. XXIX. Eſt, mihi crede, magna felicitas in ipſa felicitate moriendi. Nihil ne in totum quidem diem certi eſt. quis in tam obſcura & inuoluta veritate diuinat, vtrumne fratri tuo mors inuiderit, an conſuluerit? Illud quoque, qua iuſtitia in omnibus rebus es, neceſſe eſt te adiuuet cogitantem, non iniuriam tibi factam, quòd talem fratrem amiſiſti, ſed beneficium datum, quòd tandiu pietate eius tibi vti fruique licuit. Iniquus eſt, qui muneris ſui arbitrium danti non relinquit: auidus, qui non lucri loco habet quod accepit, ſed damni, quod reddidit. Ingratus eſt, qui iniuriam vocat finem voluptatis: ſtultus, qui nullum fructum eſſe putat bonorum, niſi præſentium. qui non & in præteritis acquieſcit, & ea iudicat certiora quæ abierunt, quia de illis ne deſinant non eſt timendum. Nimis anguſtat gaudia ſua, qui eis tantummodo quæ habet ac videt, frui ſe putat, & habuiſſe eadem pro nihilo ducit. citò enim nos omnis voluptas relinquit, quæ fluit & tranſit, & pænè antequam venias, aufertur. Itaque in præteritum tempus animus mittendus eſt, & quicquid nos vnquam delectauit, reducendum, ac frequenti cogitatione pertractandum eſt. Longior fideliorque eſt memoria volu-

ptatum, quàm præſentia. Quò abuiſti ergo optimum fratrem, in ſum: ſ bonis pone. Non eſt quòd cogites, qu: :o diutiùs habere potueris, ſed quandi habueris. Rerum natura illum tibi ſic ceteris fratribus, non mancipio dedit, d commodauit: cùm viſum eſt deinde, :petiit, nec tuam in eo ſatietatem ſecuta ſt, ſed ſuam legem. Si quis pecuniam c :ditam ſoluiſſe ſe moleſtè ferat, eam pr ſertim cuius vſum gratuitum acceperit, nonne iniuſtus habebitur? Dedit natur fratri tuo vitam, dedit & tibi: quæ ſuo i re vſa, à quo voluit, debitum ſuum citiùs exegit. non illa in culpa eſt, cuius nota erat conditio, ſed mortalis animi ſpes auida, quæ ſubinde quid rerum natura ſit obliuiſcitur, nec vnquam ſortis ſuæ meminit, niſi cùm admonetur. Gaude itaque habuiſſe te tam bonum fratrem, & vſumfructum eius, quamuis breuior voto tuo fuerit, boni conſule. Cogita iucundiſſimum eſſe, quòd habuiſti: humanum, quòd perdidiſti. Nec enim quicquam minùs inter ſe conſentaneum eſt, quàm aliquem moueri, quòd ſibi talis frater parùm diu contigerit: non gaudere, quòd tamen contigerit. At inopinanti ereptus eſt. Sua quemque credulitas decipit: & in eis quæ diligit, voluntaria mortalitatis obliuio. Natura nulli ſe neceſſitatis ſuæ gratiam facturam eſſe teſtata eſt. Quotidie præter oculos noſtros tranſeunt notorum igno-

to-

torumque funera: nos tamen aliud agimus,& ſubitum id putamus eſſe, quod nobis tota vita denunciatur futurum. Non eſt itaque iſta fatorum iniquitas,ſed mentis humanæ prauitas, inſatiabilis rerum omnium: quæ indignatur inde ſe exire, quò admiſſa eſt precariò.

CAP. XXX. Quanto ille iuſtior, qui nuntiata filij morte, dignam magno viro vocem emiſit?Ego cùm genui,tum moriturum ſciui. Prorſus non mireris ex hoc natum eſſe,qui fortiter mori poſſet. Non accepit tamquam nouum nuntium, filij mortem: quid eſt enim noui, hominem mori, cuius tota vita nihil aliud quàm ad mortem iter eſt?Ego cùm genui,tum moriturum ſciui. Deinde adiecit rem maioris & prudentiæ & animi:Huic rei ſuſtuli. Omnes huic rei tollimur: quiſquis ad vitam editur, ad mortem deſtinatur. Gaudeamus ergo omnes eo quod datur, reddamuſq; id cùm repoſcemur. alium alio tempore fata comprehendent, neminem præteribunt. In procinctu ſtet animus: & id quod neceſſe eſt, nunquam timeat: quod incertum eſt,ſemper expectet.Quid dicam duces, ducumque progenies, & multis aut conſulatibus conſpicuos, aut triumphis, forte defunctos inexorabili? tota cum regibus regna, populique cum gentibus tulere fatum ſuum. Omnes, imò omnia in vltimum diem ſpectant: non idem vniuerſis finis eſt. Alium in

me-

medio curſu vita deſerit, alium in ipſo aditu relinquit, alium in extrema ſenectute fatigatum iam & exire cupientem vix emittit: alio quidem atque alio tempore, omnes tamen in eumdem locum tendimus. Vtrumne ſtultius ſit neſcio, mortalitatis legem ignorare, an impudentius, recuſare. Agedùm illa quæ multo ingenij tui labore celebrata ſunt, in manus ſume, vtriuslibet auctoris carmina: quæ tu ita reſoluiſti, vt quamuis ſtructura illorum receſſerit, permaneat tamen gratia. *Sic* enim illa ex alia lingua in aliam tranſtuliſti, vt (quod difficillimum erat) omnes virtutes in alienam te orationem ſecutæ ſint. Nullus erit in illis ſcriptis liber, qui non plurima varietatis humanæ incertorumq; caſuum & lacrimarum, ex alia atque alia cauſſa fluentium, exempla tibi ſuggerat. Lege, quo ſpiritu ingentibus intonueris rebus: pudebit te ſubitò deficere, & ex tanta orationis magnitudine decidere. Ne commiſeris, vt quiſquis extemplò ac modò ſcripta tua mirabatur, quærat quomodo tam grandia, tamque ſolida, tam fragilis animus conceperit. Potiùs ab iſtis quæ te torquent, ad hæc tot & tanta quæ conſolantur, conuerte, ac reſpice optimos fratres, reſpice vxorem, filium reſpice. Pro omnium horum ſalute, hac tecum portione fortuna decidit. Multos habes in quibus acquieſcas.

CAP.

CAP. XXXI. Ab hac te infamia vindica, ne videatur omnibus plus apud te valere vnus dolor, quàm hæc tam multa ſolatia. Omnes iſtos vnà tecum perculſos vides, nec poſſe tibi ſubuenire, imò etiam vltrò expectare, vt à te ſubleuentur, intelligis: & ideò quanto minus in illis doctrinæ minuſque ingenij eſt, tanto magis reſiſtere te neceſſe eſt communi malo. Eſt autem hoc ipſum ſolatij loco, inter multos dolorem ſuum diuidere: qui quia diſpenſatur inter plures, exigua debet apud te parte ſubſidere. Non deſinam totiens tibi offerre Cæſarem. illo moderante terras, & oſtendente, quanto melius beneficijs imperium cuſtodiatur, quàm armis, illo rebus humanis præſidente, non eſt periculum, ne quid perdidiſſe te ſentias. in hoc vno tibi ſatis præſidij, ſatis ſolatij eſt. Attolle te: & quotiens lacrimæ ſuboriuntur oculis tuis, totiens illos in Cæſarem dirige: ſiccabuntur maximi & clariſſimi conſpectu numinis. Fulgor eius illos, vt nihil aliud poſſint aſpicere, præſtringet, in ſe hærentes detinebit. Hic tibi, quem tu diebus intueris ac noctibus, à quo nunquam deijcis animum, cogitandus eſt, hic contra fortunam aduocandus: nec dubito, cùm tanta illi aduerſus omnes ſuos ſit manſuetudo, tantaque indulgentia, quin multis iam ſolatijs tuum iſtud vulnus obduxerit, nonnulla, quæ dolori obſtarent tuo, congeſſerit. Quid porrò? vt

nihil

nihil horum fecerit, nonne protinus ipſe conſpectus per ſe tantũmodo, cogitatuſq; Cæſar, maximo ſolatio tibi eſt? Dij illum Deęq; omnes terris diu commodent. acta hic D. Auguſti, & annos vincat, ac, quandiu mortalis erit, nihil ex domo ſua mortale eſſe ſentiat. Rectorem Romano imperio filiũ longa fide approbet, & ante illum conſortem patris, quàm ſucceſſorem accipiat. Sera, & nepotibus demum noſtris dies nota ſit, qua illum gens ſua cœlo aſſerat.

CAP. XXXII. Abſtine ab hoc manus tuas fortuna, nec in iſto potẽtiam tuam, niſi ea parte qua prodes, oſtenderis. patere illum generi humano iam diu ægro & affecto mederi: patere, quicquid prioris Principis furor concuſſit, in locum ſuum reſtituere ac reponere. Sidus hoc, quod præcipitato in profundum, ac demerſo in tenebras orbi refulſit, ſemper luceat. Hic Germaniam pacet, Britanniam aperiat, & patris triumphos ducat, & nouos: quorum me quoque ſpectatorem futurum, quę primum obtinet locum ex virtutibus eius, promittit clementia. nec enim ſic me deiecit, vt nollet erigere: imò ne deiecit quidem, ſed impulſum à fortuna & cadentem ſuſtinuit, & in præceps euntem leniter, diuinæ manus vſus moderatione depoſuit. Deprecatus eſt pro me ſenatum, & vitam mihi non tantùm dedit, ſed etiam petijt. Viderit, qualem volet æſtimari cauſſam meam. vel iuſtitia eius bonam perſpiciet,

vel

vel clementia faciet. vtrumque in æquo mihi eius beneficium erit, ſiue innocentem me ſcierit eſſe, ſiue voluerit. Interim magnum miſeriarum mearum ſolatium eſt, videre miſericordiam eius, totum orbem peruagantem: quæ cùm ex ipſo angulo, in quo ego defoſſus ſum, complures multorum iam annorum ruina obrutos effoderit, & in lucem reduxerit, non vereor ne me vnum tranſeat: Ipſe autem optimè nouit tempus, quo cuique debeat ſuccurrere: ego omnem operam dabo, ne peruenire ad me erubeſcat. O felicem clementiam tuam Cæſar! quæ efficit, vt quietiorem ſub te agant vitam exules, quàm nuper ſub Caio egere principes. Non trepidant, nec per ſingulas horas gladium expectant, nec ad omnem nauium conſpectum pauent. Per te habent, vt fortunæ ſæuientis modum, ita ſpem quoque melioris eiuſdem, ac præſentis quietem. Scias licet ea demum fulmina eſſe iuſtiſſima, quæ etiam percuſſi colunt.

CAP. XXXIII. Hic itaque princeps, qui publicum omnium hominum ſolatium eſt, aut me omnia fallunt, aut iam recreauit animum tuum, & tam magno vulneri maiora adhibuit remedia: iam te omni confirmauit modo: iam omnia exempla, quibus ad animi æquitatem compellereris, tenaciſſima memoria retulit: iam omnium præcepta ſapientum aſſueta ſibi facundia explicuit. Nullus

ita-

itaque meliùs has alloquendi partes occupauerit. aliud habebunt hoc dicente pondus verba, velut ab oraculo emiſſa, omnem vim doloris tui diuina eius contundet auctoritas. Hunc itaque tibi puta dicere: Non te ſolùm fortuna deſumpſit ſibi, quem tam graui afficeret iniuria. nulla domus in toto orbe terrarum aut eſt, aut fuit ſine aliqua comploratione. Tranſibo exempla vulgaria, quæ etiam ſi minora, tamen mira ſunt: ad faſtos te, & annales perducam publicos. Vides omnes has imagines, quæ impleuere Cæſareum atrium? nulla non harum aliquo ſuorum incommodo inſignis eſt: nemo non ex iſtis, in ornamentum ſæculorum refulgentibus viris, aut deſiderio ſuorum tortus eſt, aut à ſuis cum maximo animi cruciatu deſideratus eſt. Quid tibi referam Scipionem Africanum, cui mors fratris in exilio nuntiata eſt? Is frater qui eripuit fratrem carcere, non potuit eripere fato: & quàm iuris æqui impatiens pietas Africani fuerit, cunctis apparuit: eodem enim die, quo viatoris manibus fratrem abſtulerat, tribuno quoque plebis priuatus interceſſit. tam magno tamen fratrem deſiderauit hic animo, quàm defenderat. Quid referam Æmilianum Scipionem, qui vno pænè eodemque tempore, ſpectauit patris triumphum, duorumque fratrum funera? adoleſcentulus tamen, ac propemodum puer, tanto animo

tulit

tulit illam familiæ ſuæ, ſuper ipſum Paulli triumphum concidentis ſubitam vaſtitatem, quanto debuit ferre vir in hoc natus, ne vrbi Romanæ aut Scipio deeſſet, aut Carthago ſupereſſet.

CAP. XXXIV. Quid referam duorum Lucullorum diremptam morte concordiam? Quid Pompeios? quibus ne hoc quidem ſæuiens reliquit fortuna, vt vna denique conciderent ruina. Vixit Sextus Pompeius, primùm ſorori ſuperſtes, cuius morte optimè cohærentis Romanæ pacis vincula reſoluta ſunt. Idemque vixit ſuperſtes optimo fratri: quem fortuna in hoc erexerat, ne minùs altè eum deijceret, quàm patrem deiecerat: & poſt hunc tamen caſum non tantùm dolori, ſed bello ſuffecit. Innumerabilia vndique exempla ſeparatorum morte fratrum ſuccurrunt, imò contrà, vix vlla vnquam horum paria conſpecta ſunt, vnà ſeneſcentia: ſed contentus noſtræ domus exemplis ero. Nemo enim tam expers erit ſenſus ac ſanitatis, vt fortunam vlli queratur luctum intuliſſe. quam ſciet etiam Cæſarum lacrimas concupiſſe. Diuus Auguſtus amiſit Octauiam ſororem cariſſimam, & ne ei quidem rerum natura lugendi neceſſitatem abſtulit, cui cœlum deſtinauerat: imò verò idem omni genere orbitatis vexatus, ſororis filium ſucceſſioni præparatum ſuæ perdidit. Denique ne ſingulos eius luctus enumerem; & generos

ille

ille amiſit, & liberos, & nepotes: ac nemo magis ex omnibus mortalibus hominem eſſe ſe, dum inter homines erat, ſenſit: Tamen tot tantoſque luctus cepit rerum omnium capaciſſimum eius pectus, victorque Diuus Auguſtus non gentium tantummodo externarum, ſed etiam dolorum fuit. Caius Cæſar, Diui Auguſti auunculi mei nepos, circa primos iuuentutis ſuæ annos Lucium fratrem cariſſimum ſibi, princeps iuuentutis principem eiuſdem iuuentutis amiſit, in apparatu Parthici belli: & grauiore multò animi vulnere, quàm poſteà corporis, ictus eſt: quod vtrumque pijſſimè idem, & fortiſſimè tulit. Cæſar patruus meus, Druſum Germanicum patrem meum, minorem natu quàm ipſe erat fratrem, intima Germaniæ recludentem, & gentes ferociſſimas Romano ſubijcientem imperio, in complexu & oſculis ſuis amiſit: modum tamen lugendi non ſibi tantùm, ſed etiam alijs fecit: ac totum exercitum, non ſolùm mœſtum, ſed etiam attonitum, corpus Druſi ſui ſibi vindicantem, ad morem Romani luctus redegit: iudicauitque non militandi tantùm diſciplinam eſſe ſeruandam, ſed etiam dolendi. Non potuiſſet ille lacrimas alienas compeſcere, niſi priùs preſſiſſet ſuas,

CAP. XXXV. M. Antonius auus meus, nullo minor niſi eo à quo victus eſt, tunc cùm Rempub. conſtitueret, & trium-

triumuirali poteſtate præditus, nihil ſupra ſe, exceptis verò duobus collegis, omnia infra ſe cerneret, fratrem interfectum audiuit. Fortuna impotens, quales ex humanis malis tibi ipſa ludos facis! Eo ipſo tempore, quo M. Antonius ciuium ſuorum vitæ ſedebat mortiſque arbiter, M. Antonij frater duci iubebatur ad ſupplicium. Tulit hoc tamen tam triſte vulnus eadem magnitudine animi, qua omnia alia aduerſa tolerauerat: & hoc fuit ei lugere, viginti legionum ſanguine fratri parentare. Sed vt omnia alia exempla præteream, vt in me quoque ipſo alia taceam funera, bis me fraterno luctu fortuna aggreſſa eſt: bis intellexit lędi me poſſe; vinci non poſſe. Amiſi Germanicum fratrem: quem quomodo amauerim, intelligit profectò, quiſquis cogitat quomodo ſuos fratres pij fratres ament. Sic tamen affectum meum rexi, vt nec relinquerem quicquam quod exigi deberet à bono fratre, nec facerem quod reprehendi poſſet in Principe. Hæc ergo puta tibi parẽtem publicum referre exempla, eumdem oſtendere quàm nihil ſacrum intactumque ſit fortunæ, quæ ex his penatibus auſa eſt funera ducere, ex quibus erat deos petitura. Nemo itaque miretur, aliquid ab illa aut crudeliter fieri, aut iniquè. Poteſt enim hæc aduerſus priuatas domos vllam æquitatem noſſe, aut vllam modeſtiam, cuius implacabilis ſæuitia to-

tiens

tiens ipſa funeſtauit puluinaria? Faciamus licèt illi conuicium, non noſtro tantùm ore, ſed etiam publico: non tamen mutabitur: aduerſus omnes ſe preces, omneſque querimonias eriget. Hoc fuit in rebus humanis fortuna, hoc erit; nihil inauſum ſibi reliquit: nihil intactum relinquet. Ibit violentior per omnia, ſicut ſemper eſt ſolita, eas quoque domos auſa iniuriæ cauſa intrare, in quas per templa aditur,& atram laureatis foribus inducere veſtem.

CAP. XXXVI. Hoc vnum obtineamus ab illa votis ac precibus publicis, ſi nondum illi genus humanum placuit conſumere, ſi Romanum adhuc nomen propicia reſpicit, hunc Principem, lapſis hominum rebus datum, ſicut omnibus mortalibus, ſibi eſſe ſacroſanctum velit. diſcat ab illo clementiam, atque à mitiſſimo omnium Principum mitis fieri. Debes itaque omnes intueri eos, quos paulò antè retuli, aut adſcitos cœlo, aut proximos, & ferre æquo animo fortunam, ad te quoque porrigentem manus: quas ne ab eis quidem,per quos iuramus,abſtinet. Debes illorum imitari firmitatem in perferendis & euincendis doloribus, & in quantum modò homini fas eſt, per diuina ire veſtigia. Quamuis in alijs rebus dignitatum magna diſcrimina ſint, virtus in medio poſita eſt:neminem dedignatur, qui modò dignum ſe illa iudicet. Optimè

mè certè illos imitaberis, qui cùm indignari poſſent non eſſe ipſos expertes huius mali, tamen in hoc vno ſe ceteris exæquari hominibus, non iniuriam, ſed ius mortalitatis iudicauerunt; tuleruntque nec nimis acerbè & aſperè quod acciderat, nec moliter & effœminatè. Nam & non ſentire mala ſua, non eſt hominis: & non ferre, non eſt viri. Non poſſum tamen, cùm omnes circumiuerim Cæſares, quibus fortuna fratres & ſorores eripuit, hunc præterire ex omni Cæſarum numero excerpendum: quem rerum natura in exitium opprobriumque humani generis edidit, à quo imperium euerſum funditus, Principis pijſſimi recreat clementia. C. Cæſar, amiſſa ſorore Druſilla, is homo qui non magis dolere quàm gaudere Principaliter poſſet, conſpectum conuerſationemque ciuium ſuorum profugit, exſequijſque ſororis ſuæ non interfuit, iuſta ſorori non præſtitit, ſed in Albanum ſuum ſeceſſit. At foro & aduocatis,& huiuſmodi alijs occupationibus acerbiſſimi funeris leuabat mala! Pro pudor imperij. principis Romani lugentis ſororem, alea ſolatium animi fuit. Idem ille Caius furioſa inconſtantia, modò barbam capillumque ſubmittens, modò Italiæ ac Siciliæ oras errabundus permetiens, & nunquam ſatis certus vtrùm lugeri vellet, an coli ſororem. Eodem enim tempore,quo templa illi conſtituebat ac puluinaria, eos

qui

qui parùm mœſti fuerant, crudeliſſima afficiebat animaduerſione. Eadem enim intemperie animi aduerſarũ rerum ictus ferebat, qua ſecundarum elatus euentu, ſupra humanum intumeſcebat modum. Procul iſtud exemplum ab omni Romano viro, luctum ſuum aut intempeſtiuis auocare luſibus, aut ſordium ac ſqualloris fœditate irritare, aut alienis malis oblectare, minimè humano ſolatio. Tibi verò nihil ex conſuetudine mutandum tua. quoniam quidem ea inſtituiſti amare ſtudia, quæ & optimè felicitatem extollunt, & facillimè minuunt calamitatem: eademque & ornamenta hominum maxima ſunt, & ſolatia.

CAP. XXXVII. Nunc itaque te ſtudijs tuis immerge altiùs, nunc illa tibi velut munimenta animi circunda, nec ex vlla tui parte inueniat introitum dolor. Fratris quoque tui produc memoriam aliquo ſcriptorum monumento tuorum. hoc enim vnum eſt rebus humanis opus, cui nulla tempeſtas noceat, quod nulla conſumat vetuſtas: cætera, quæ per conſtructionem lapidum, & marmoreas moles, aut terrenos tumulos in magnam eductos altitudinem conſtant, non propagabunt longam diem: quippe & ipſa intereunt. Immortalis eſt ingenij memoria: hanc tuo fratri largire, in hac eum colloca. meliùs illum duraturo ſemper conſecrabis ingenio, quàm irrito dolore lugebis.

bis. Quod ad ipſam fortunam pertinet, etiam ſi nunc agi apud te cauſſa eius non poteſt: omnia enim illa quæ nobis dedit, ob hoc ipſum, quòd aliquid eripuit, inuiſa ſunt. tunc tamen erit agenda, cùm primùm æquiorem te illi iudicem dies fecerit: tunc enim poteris in gratiam cum illa redire. Nam multa prouidit, quibus hanc emendaret iniuriam: multa etiam nunc dabit quibus redimat: denique ipſum quod abſtulit, ipſa dederat tibi. Noli ergo contra te ingenio vti tuo, noli adeſſe dolori tuo. Poteſt quidem eloquentia tua, quę parua ſunt, approbare pro magnis: rurſus magna attenuare, & ad minima deducere: ſed aliò iſta vires ſeruet ſuas, nunc tota ſe in ſolatium tuum conferat. Sed tamen diſpice, ne hoc iam quoque ſit ſuperuacuum, aliquid enim à nobis natura exigit: plus vanitate contrahitur. Nunquam autem ego à te, ne ex toto mœreas, exigam. Et ſcio inueniri quoſdam duræ magis quàm fortis prudentiæ viros, qui negent doliturum eſſe ſapientem. Hi verò videntur nunquam in huiuſmodi caſum incidiſſe. aliòquin excuſſiſſet illis fortuna ſuperbam ſapientiam, & ad confeſſionem eos veri etiam inuitos compuliſſet. Satis præſtiterit ratio, ſi id vnum ex dolore, quod & ſupereſt & abundat, exciderit. nam vt quidem nullum omnino eſſe eum patiatur, nec ſperandum vlli, nec concupiſcendum eſt. Hunc potiùs

modum ſeruet, qui nec impietatem imitetur, nec inſaniam: & nos in eo teneat habitu, qui & piæ mentis eſt, nec emotæ. Fluant lacrimæ, ſed eædem deſinant: trahantur ex imo pectore gemitus, ſed iidem & finiantur. Sic rege animum tuum, vt & ſapientibus te approbare poſſis, & fratribus. effice, vt frequenter fratris tui memoriam tibi velis occurrere, vt illum & ſermonibus celebres, & aſſidua recordatione repræſentes tibi. Quod ita denique conſequi poteris, ſi tibi memoriam eius iucundam magis, quàm flebilem feceris. naturale eſt enim, vt ſemper animus ab eo refugiat, ad quod cum triſtitia reuertitur. Cogita modeſtiam eius, cogita in rebus agendis ſolertiam, in exſequendis induſtriam, in promiſſis conſtantiam. Omnia dicta eius ac facta & aliis expone, & tibimet ipſe commemora. Qualis fuerit cogita, qualiſque ſperari potuerit. quid enim de illo non tutò ſponderi fratre poſſet? Hæc, vtcunque potui, longo iam ſitu obſoleto & hebetato animo compoſui: quæ ſi aut parùm reſpondere ingenio tuo, aut parùm mederi dolori videbuntur, cogita quàm non facilè Latina ei verba ſuccurrant, quem Barbarorum inconditus grauiſque fremitus circumſonat.

L.

L. ANNÆI SENECÆ AD MARCIAM DE CONSOLATIONE LIBER VNVS.

CAPVT I.

NISI te, Marcia, ſcirem tam longè ab infirmitate muliebris animi, quàm à ceteris vitiis receſſiſſe, & mores tuos velut antiquum aliquod exemplar aſpici: non auderem obuiam ire dolori tuo, cui viri quoque libenter hærent & incubant. nec ſpem concepiſſem, tam iniquo tempore, tam inimico iudice, tam inuidioſo crimine, poſſe me efficere, vt fortunam tuam abſolueres. Fiduciam mihi dedit exploratum iam robur animi, & magno experimento approbata virtus tua. Non eſt ignotum, qualem te in perſonam patris tui geſſeris: quem non minùs quàm liberos dilexiſti: excepto eo, quòd non optabas ſuperſtitem. nec ſcio an & optaueris. Permittit enim ſibi quædam & contra bonum morem magna pietas. Mortem A. Cremutij Cordi, parentis tui, quantum poteras, inhibuiſti. Poſtquam tibi aperuit, inter Seianianos ſatellites illam vnam patere ſeruitutis fugam, non fauiſti conſilio eius, ſed dediſti manus victa, fu-

diſtiq́ue lacrimas clam, & gemitus deuoraſti quidem, non tamen hilari fronte texiſti:& hoc illo ſæculo, quo magna pietas erat,nihil impiè facere. Vt verò aliquam occaſionem mutatio temporum dedit: ingenium patris tui, de quo ſumptum erat ſupplicium, in vſum hominum reduxiſti, & à vera illum vindicaſti morte, ac reſtituiſti in publica monumenta libros, quos vir ille fortiſſimus ſanguine ſuo ſcripſerat. Optimè meruiſti de Romanis ſtudiis; magna illorum pars arſerat: optimè de poſteris, ad quos veniet incorrupta rerum fides, auctori ſuo magno imputata: optimè de ipſo, cuius viget vigebitq́ue memoria,quandiu fuerit in pretio Romana cognoſci; quandiu quiſquam erit, qui reuerti velit ad acta maiorum; quandiu quiſquam qui velit ſcire, quid ſit vir Romanus; quid ſubactis iam ceruicibus omnium, & ad Seianianum iugum adactis, indomitus ſit homo,ingenio, animo, manu liber. Magnum mehercule detrimentum Reſp. ceperat, ſi illum ob duas artes pulcherrimas in obliuionem coniectum, eloquentiam & libertatem, non eruiſſes. Legitur,floret,in manus hominum, in pectora receptus, vetuſtatem nullam timet. At illorum carnificum citò ſcelera, quibus ſolis memoriam meruerunt, tacebuntur. Hæc magnitudo animi tui vetuit me ad ſexum tuum reſpicere: vetuit ad vultum, quem tot annorum continua triſti-

ſtitia, vt ſemel obduxit, tenet. Et vide quàm non ſurrepam tibi, nec furtum facere affectibus tuis cogitem. Antiqua mala in memoriam reduxi. & vis ſcire hanc quoque plagam eſſe ſanandam? oſtendi tibi æquè magni vulneris cicatricem. Alij itaque molliter agant, & blandiantur: Ego confligere cum tuo mœrore conſtitui, & defeſſos exhauſtoſque oculos, ſi verum audire vis, magis iam ex conſuetudine, quàm ex deſiderio fluentes, continebo. ſi fieri potuerit, fauente te remediis tuis; ſin minùs, vel inuita. teneas licet & amplexeris dolorem tuum, quem tibi in filij locum ſuperſtitem feciſti. Quis enim erit finis? omnia in ſuperuacuum tentata ſunt. fatigatæ allocutiones amicorum; auctoritates magnorum & affinium tibi virorum; ſtudia, hereditarium & paternum bonum, ſurdas aures, irrito ac vix ad breuem occupationem proficiente ſolatio, tranſeunt. illud ipſum naturale remedium temporis, quod maximas ærumnas quoque componit, in te vna vim ſuam perdidit. Tertius iam præteriit annus, cùm interim nihil ex primo illo impetu cecidit, renouat ſe, & corroborat quotidie luctus: & iam ſibi ius mora fecit, eoque adductus eſt, vt putet turpe deſinere. Quemadmodum omnia vitia penitus inſidunt, niſi dum ſurgunt, oppreſſa ſint: ita quoque hæc triſtia & miſera, & in ſe ſæuientia, ipſa nouiſſimè acerbitate paſcun-

ſcuntur, & fit infelicis animi praua voluptas dolor. Cupiſſem itaque primis temporibus ad iſtam curationem accedere. leuiore medicina fuiſſet oriens adhuc reſtinguenda vis: vehementiùs contra inueterata pugnandum eſt. Nam vulnerum quoque ſanitas facilis eſt, dum à ſanguine recentia ſunt: tunc & vruntur, & in altum reuocantur, & digitos ſcrutantium recipiunt. vbi corrupta in malum vlcus verterunt, difficiliùs curantur. Non poſſum nunc per obſequium, nec molliter aſſequi tam durum dolorem? frangendus eſt.

CAP. II. Scio, à præceptis incipere omnes qui monere aliquem volunt, & in exempla deſinere: mutari hunc interim morem expedit. Aliter enim cum alio agendum eſt. quoſdam ratio ducit: quibuſdam nomina clara opponenda ſunt, & auctoritas, quæ liberum non relinquat animum ad ſpecioſa ſtupentem. Duo tibi ponam ante oculos maxima, & ſexus, & ſæculi tui, exempla: alterius, fœminæ, quæ ſe tradidit ferendam dolori: alterius, quæ pari affecta caſu, maiore damno, non tamen dedit longum in ſe malis ſuis dominium, ſed citò animum in ſedem ſuam repoſuit. Octauia & Liuia, altera ſoror Auguſti, altera vxor, amiſerunt filios iuuenes, vtraque ſpe futuri principis certa. Octauia Marcellum, cui & auunculus & ſocer incumbere cœperat, in quem onus imperij reclinaret. adoleſcentem animo

ala-

alacrem, ingenio potentem; ſed & frugalitatis continentiæque in illis aut annis aut opibus non mediocriter admirandum; patientem laboris, voluptatibus alienum; quantumcunque imponere illi auunculus, & (vt ita dicam) inædificare voluiſſet, laturum. Benè legerat nulli ceſſura ponderi fundamenta. Nullum finem, per omne vitæ ſuæ tempus, flendi gemendique fecit: nec vllas admiſit voces, ſalutare aliquid afferentes. ne auocari quidem ſe paſſa eſt. Intenta in vnam rem, & toto animo affixa, talis per omnem vitam fuit, qualis in funere. non dico non auſa conſurgere, ſed alleuari recuſans: ſecundam orbitatem iudicans, lacrimas omittere. Nullam habere imaginem filij cariſſimi voluit, nullam ſibi fieri de illo mentionem. Oderat omnes matres, & in Liuiam maximè furebat: quia videbatur ad illius filium tranſiſſe ſibi promiſſa felicitas. Tenebris & ſolitudini familiariſſima, ne ad fratrem quidem reſpiciens, carmina celebrandæ Marcelli memoriæ compoſita, alioſque ſtudiorum honores reiecit, & aures ſuas aduerſus omne ſolatium clauſit, à ſolemnibus officiis ſeducta, & ipſam magnitudinis fraternæ nimis circum lucentem fortunam exoſa, defodit ſe, & abdidit. Aſſidentibus liberis, nepotibus, lugubrem veſtem non depoſuit: non ſine contumelia omnium ſuorum, quibus ſaluis orba ſibi videbatur.

CAP. III. Liuia amiſerat filium Druſum, magnum futurum principem, iam magnum ducem. Intrauerat penitus Germaniam, & ibi ſigna Romana fixerat, vbi vix vllos eſſe Romanos notum erat. In expeditione victor deceſſerat, ipſis illum hoſtibus ægrum cum veneratione & pace mutua proſequentibus, nec optare quod expediebat audentibus. Accedebat ad hanc mortem, quam ille pro Rep. obierat, ingens ciuium prouinciarumque, & totius Italiæ deſiderium: per quam effuſis in officium lugubre municipiis coloniiſque, vſque in vrbem ductum erat funus triumpho ſimillimum. Non licuerat matri vltima filij oſcula, gratumque extremi ſermonem oris haurire, longo itinere reliquias Druſi ſui proſecutæ, tot per omnem Italiam ardentibus rogis, quaſi totiens illum amitteret, irritatæ. Vt primùm tamen intulit tumulo, ſimul & illum, & dolorem ſuum poſuit: nec plus doluit quàm aut honeſtum erat, aut Cæſare, aut æquo maius. Non deſiit itaque Druſi ſui celebrare nomen, vbique illum ſibi priuatim publiceque repræſentare, & libentiſſimè de illo loqui, de illo audire: cùm memoriam alterius nemo poſſet retinere ac frequentare, quin illam triſtem ſibi redderet. Elige itaque, vtrum exemplum putas probabilius. ſi illud prius ſequi vis, eximis te numero viuorum; auerſaberis & alienos liberos & tuos; ipſumque

ſque deſiderans, triſte matribus omen occurres. Voluptates honeſtas, permiſſas, tamquam parum decoras fortunæ tuæ reijciens, inuiſam habebis lucem: & ætati tuæ, quòd non præcipitet te quamprimùm,& finiat, infeſtiſſima eris: quod turpiſſimum alieniſſimumque eſt animo tuo, in meliorem noto partem, oſtendes te viuere nolle, mori non poſſe. Si ad hoc maximæ fœminæ te exemplum applicueris, moderatius ac mitius: non eris in ærumnis, nec te tormentis macerabis. Quæ enim, malum, amentia eſt, pœnas à ſe infelicitatis exigere, & mala ſua augere? Quam in omni vita ſeruaſti, morum probitatem & verecundiam, in hac quoque re præſtabis. eſt enim quædam & dolendi modeſtia: illum ipſum iuuenem digniſſimum quiete, ſemper nominans,cogitanſque, meliore pones loco, ſi matri ſuæ, qualis viuus ſolebat, hilaris, & cum gaudio occurrat.

CAP. IV. Nec te ad fortiora ducam præcepta, vt inhumano ferre humana iubeam modo, vt ipſo funebri die oculos matris exſiccem, ad arbitrum tecum veniam: hoc inter nos quæretur, vtrùm magnus eſſe debeat, an perpetuus dolor. Non dubito, quin Liuiæ Auguſtæ, quam familiariter coluiſti, magis tibi placeat exemplum. Illa te ad ſuum conſilium vocat: illa in primo feruore, cùm maximè impatientes feroceſque ſunt miſeriæ,

ſe conſolandam Areo Philoſopho viri ſui præbuit. & multum eam rem profuiſſe ſibi confeſſa eſt: plus quàm populum Romanum, quem nolebat triſtem triſtitia ſua facere: plus quàm Auguſtum, qui ſubducto altero adminiculo titubabat, nec luctu ſuorum inclinandus erat: plus quàm Tiberium filium, cuius pietas efficiebat, vt in illo acerbo & defleto gentibus funere, nihil ſibi niſi numerum deeſſe ſentiret. Hic, vt opinor, aditus illi fuit, hoc principium apud fœminam opinionis ſuæ cuſtodem diligentiſſimam. *Vſque in hunc diem Liuia (quantum quidem ego ſciam, aſſiduus viri tui comes, cui non tantùm quæ in publicum emittuntur, nota ſunt, ſed omnes quoque ſecretiores animorum veſtrorum motus) dediſti operam ne quid eſſet, quod in te quiſquam reprehenderet. Nec id in maioribus modò obſeruaſti, ſed in minimis, ne quid faceres, cui famam, liberrimam Principum iudicem, velles ignoſcere. Nec quicquã pulchrius exiſtimo in faſtigio collocatis, quàm multarum rerum veniam dare, nullius petere. Seruãdus itaq; tibi in hac re tuus mos eſt, ne quid committas, quod minus aliterve factum velis.*

CAP. V. *Deinde oro atque obſecro, ne te difficilem amicis & intractabilem praſtes. Non eſt enim quòd ignores, omnes hos neſcire quemadmodum ſe gerant; loquantur aliquid coram te de Druſo, an nihil: ne aut obliuio clariſſimi iuuenis illi faciat iniuriam, aut men-*

mentio tibi. Cùm ſeceſſimus, & in vnum conuenimus, facta eius dictaq; quanto meruit ſuſpectu celebramus: coram te altum nobis de illo ſilentium eſt. Cares itaque maxima voluptate filij tui laudibus, quas non dubito quin vel impendio vitæ ſi poteſtas detur, in æuum omne ſis prorogatura. Quare patere, imò accerſe ſermones, quibus ille narretur; & apertas aures præbe ad nomen memoriamq; filij tui: nec hoc graue duxeris, ceterorum more, qui in eiuſmodi caſibus partem mali putant, audire ſolatia. Nunc incubuiſti tota in alteram partem, & oblita meliorum, fortunam tuam, qua deterior eſt, aſpicis. Non conuertis te ad conuictus filij tui, occurſuſq; iucundos, non ad pueriles dulceſq; blanditias, non ad incrementa ſtudiorum: vltimam illam faciem rerum premis; in illam, tamquam parùm ipſa per ſe horrida ſit, quicquid potes congeris. Ne, obſecro te, concupieris peruerſiſſimam gloriam, infeliciſſimam videri.

CAP. VI. *Simul cogita, non eſſe magnum, ſe rebus proſperis fortem gerere, vbi ſecundo curſu vita procedit: nec gubernatoris quidem artem, tranquillum mare & obſequens ventus oſtendit: aduerſi aliquid incurrat oportet, quod animum probet. Proinde ne ſubmiſeris te, imò contrà fige ſtabilem gradum: & quicquid onerum ſupra cecidit, ſuſtine, primo dumtaxat ſtrepitu conterrita. Nulla re maior inuidia fortunæ fit, quàm æquo animo.* Poſt hoc oſtendit illi filium

incolumem, oſtendit ex amiſſo nepotes. Tuum illic Marcia negotium actum, tibi Areus aſſedit: te mutata perſona conſolatus eſt. Sed puta, Marcia, ereptum tibi amplius quàm vlla vnquam mater amiſerit (non permulceo te, nec extenuo calamitatem tuam) ſi fletibus fata vincuntur, conferamus: eat omnis inter luctus dies: noctem ſine ſomno triſtitia conſumat: ingerantur lacerato pectori manus, & in ipſam faciem impetus fiat: atque omni ſe genere ſæuitiæ profecturus mœror exerceat. Sed ſi nullis planctibus defuncta reuocantur; ſi ſors immota, & in æternum fixa, nulla miſeria mutatur; & mors tenet quicquid abſtulit; deſinat dolor, qui perit. Quare regamus: nec nos iſta vis tranſuerſos auferat. Turpis eſt nauigij rector, cui gubernacula fluctus eripuit, qui fluctuantia vela deſeruit, permiſit tempeſtati ratem: at ille vel in naufragio laudandus, quem obruit mare clauum tenentem & obnixum.

CAP. VII. At enim naturale deſiderium ſuorum eſt. Quis negat, quandiu modicum eſt? nam in diſceſſu, non ſolùm amiſſione, cariſſimorum neceſſarius morſus eſt, & firmiſſimorum quoque animorum contractio. Sed plus eſt quod opinio adijcit, quàm quod natura imperauit. Aſpice mutorum animalium quàm concitata ſint deſideria, & tamen quàm breuia. Vaccarum vno die alteròve mugitus

auditur:

auditur: nec diutiùs equarum vagus ille amenſque diſcurſus eſt. Feræ cùm veſtigia catulorum conſectatæ ſunt, & ſiluas peruagatæ, cùm ſæpè ad cubilia expilata redierint, rabiem intra exiguum tempus extinguunt. Aues cum ſtridore magno inanes nidos circumfremunt: intra momentum tamen quietę, volatus ſuos, repetunt. Nec vlli animali longum fœtus ſui deſiderium eſt, niſi homini: qui adeſt dolori ſuo, nec tantum quantum ſentit, ſed quantum conſtituit, afficitur. Vt ſcias autem non eſſe hoc naturale, luctibus frangi, primùm magis fœminas quàm viros, magis barbaros quàm placidos eruditæque gentis homines, magis indoctos quàm doctos, eadem orbitas vulnerat. Atqui ea, quæ à natura vim acceperunt, eamdem in omnibus ſeruant. Apparet non eſſe naturale, quod varium eſt. Ignis omnes ætates, omnium vrbium ciues, tam viros quàm fœminas, vret: ferrum in omni corpore exhibebit ſecandi potentiam: quare? quia vires illi à natura datæ ſunt, quæ nihil in perſonam conſtituit. Paupertatem, luctum, orbationem alius aliter ſentit, prout illum conſuetudo infecit: & imbecillum impatientemque reddit præſumpta opinio de non timendis terribilis.

CAP. VIII. Deinde quod naturale eſt, non decreſcit mora: dolorem dies conſumit, licèt contumaciſſimum, quotidie

die inſurgentem, & contra remedia efferueſcentem; tamen illum, efficaciſſimum mitigandæ ferociæ, tempus eneruat. Manet quidem tibi, Marcia, etiamnum ingens triſtitia, & iam videtur duxiſſe callum, non illa concitata, qualis initio fuit, ſed pertinax & obſtinata: tamē hanc quoque ætas tibi minutatim eximet. Quoties aliud egeris, animus relaxabitur: nunc te ipſa cuſtodis. multum autem intereſt, vtrùm tibi permittas mœrere, an imperes. Quanto magis hoc morum tuorum elegantiæ conuenit, finem luctus potiùs facere, quàm expectare: nec illum opperiri diem, quo te inuita dolor deſinat? ipſa illi renuntia.

CAP. IX. Vnde ergo tanta nobis pertinacia in deploratione noſtri, ſi id non fit naturæ iuſſu? quòd nihil nobis mali, antequam eueniat, proponimus, ſed vt immunes ipſi, & alijs pacatius ingreſſi iter, alienis non admonemur caſibus, illos eſſe communes. Tot præter domum noſtram ducuntur exſequiæ: de morte non cogitamus. tot acerba funera: nos togam noſtrorum infantium, nos militiam, & paternæ hæreditatis ſucceſſionem animo agitamus. tot diuitum ſubita paupertas in oculos incidit: & nobis nunquam in mentem venit, noſtras quoque opes æquè in lubrico poſitas. Neceſſe eſt itaque magis corruamus, qui quaſi ex inopinato ferimur. Quæ multò antè prouiſa ſunt, lan-

gui-

guidiùs incurrunt. Vis tu ſcire te ad omnes expoſitam ictus ſtare, & illa quæ alios tela fixerunt, circa te vibraſſe? velut murum aliquem, aut obſeſſum multo hoſte locum,& arduum aſcenſu,inermis adeas, expecta vulnus, & illa supernè volantia cum ſagittis piliſque ſaxa, puta in tuum vibrata corpus. Quoties aut ad latus, aut poſt tergum ceciderint,exclama: Non decipies me fortuna, nec ſecuram aut negligentem opprimes. ſcio quid pares. alium percuſſiſti, me petiſti. Quis vnquam res ſuas,quaſi periturus,aſpexit? quis vnquam noſtrum de exilio, de egeſtate, de luctu cogitare auſus eſt? quis non, ſi admoneatur vt de ſuis cogitet, tamquam dirum omen reſpuat, & in capita inimicorum aut ipſius intempeſtiui monitoris abire illa iubeat? Non putaui futurum. Quicquam tu putas non futurum, quod multis ſcis poſſe fieri, quod multis vides eueniſſe? Egregium verſum & dignum audiui. eſt enim è populo.

Cuiuis poteſt accidere, quod cuiquam poteſt.

Ille amiſit liberos: & tu amittere potes. ille damnatus eſt: & tua innocentia ſub ictu eſt. Hic nos error decipit, hic effœminat, dum patimur, quæ nunquam pati nos poſſe prævidimus. Aufert vim præſentibus malis,qui futura proſpexit.

CAP. X. Quicquid eſt hoc, Marcia, quod circa nos ex aduentitio fulget, liberi, honores, opes, ampla atria, & excluſo-

rum

rum clientium turba referta veſtibula, clara, nobilis, aut formoſa coniux, ceteraque ex incerta & mobili ſorte pendentia: alieni commodatique apparatus ſunt: nihil horum dono datur: collaticijs, & ad dominos redituris inſtrumentis ſcæna adornatur. Alia ex his primo die, alia ſecundo referentur: pauca vſque ad finem perſeuerabunt. Ita non eſt quod nos ſuſpiciamus, tamquam inter noſtra poſiti: mutuò accepimus. Vſusfructus noſter eſt, cuius tempus ille arbiter muneris ſui temperat: nos oportet in promptu habere, quæ in incertum diem data ſunt, & appellatos, ſine querela reddere. Peſſimi eſt debitoris, creditori facere conuicium. Omnes ergo noſtros, & quos ſuperſtites lege naſcendi optamus, & quos præcedere iuſtiſſimum ipſorum votū eſt, ſic amare debemus, tamquam nihil nobis de perpetuitate, imò nihil de diuturnitate eorum promiſſum ſit. Sæpè admonendus eſt animus, amet vt receſſura, imò tamquam recedentia. quicquid à fortuna datum eſt, tamquam extemplò abiturum poſſideat. Rapite ex liberis voluptates, fruendos vos inuicem liberis date, & ſine dilatione omne gaudium haurite. nihil de hodierna die promittitur. Nimis magnam aduocationem dedi: nihil de hac hora. Feſtinandum eſt. Inſtat à tergo mors: iam deficiet iſte comitatus: iam contubernia iſta ſublato clamore ſoluentur.

tur. Rapina rerum omnium eſt. Miſeri neſcitis fuga viuere. Si mortuum tibi filium doles; eius temporis quo natus eſt, crimen eſt. mors enim illi naſcenti determinata eſt. In hanc legem datus: hoc fatum ab vtero ſtatim proſequebatur. In regnum fortunæ & quidem durum atque inuictum peruenimus, illius arbitrio digna atque indigna paſſuri. corporibus noſtris impotenter, contumelioſè, crudeliter abutetur: alios ignibus peruret, vel in pœnam admotis, vel in remedium: alios nudos mari iactabit, & luctatos cum fluctibus, ne in arenam quidem aut littus explodet, ſed in alicuius ventrem immenſæ beluæ detrudet: alios morborum varijs generibus emaceratos, diu inter vitam mortemque detinebit. Vt varia & libidinoſa, mancipiorumque ſuorum negligens domina, & pœnis & muneribus errabit. Quid opus eſt partes deflere? tota vita flebilis eſt. Vrgebunt noua incommoda, priuſquam veteribus ſatisfeceris. Moderandus eſt itaque vobis animus ad hæc maximè, quæ immoderatè fertis: & in metus, & in dolores humanum pectus diſpenſandum.

CAP. XI. Quæ demum iſta tuæ publicæque conditionis obliuio eſt? Mortalis nata es, mortales peperiſti: putre ipſa fluidumque corpus, & caſibus morbiſque repetita, ſperaſti tam imbecilla materia ſolida & æterna geſtaſſe? Deceſſit filius tuus,

id eſt, decucurrit ad hunc finem, ad quem, quæ feliciora partu tuo putas, properant. Huc omnis iſta quæ in foro litigat, in theatris deſidet, in templis precatur turba, diſpari gradu vadit. Et quæ venerarис, & quæ deſpicis, vnus exæquabit cinis. Hoc iubet illa Pythicis oraculis adſcripta vox, NOSCE TE. Quid eſt homo? quodlibet quaſſum vas, & quodlibet fragile: iactatu, non tempeſtate magna, vt diſſiperis, eſt opus. Vbicunque arietaueris, ſolueris. Quid eſt homo? imbecillum corpus, & fragile, nudum, ſuapte natura inerme, alienæ opis indigens, ad omnem fortunæ contumeliam proiectum: cùm benè lacertos exercuit, cuiuslibet feræ pabulum, cuiuslibet victima: ex infirmis fluidíſque contextum, & lineamentis exterioribus nitidum, frigoris, æſtus, laboris impatiens: ipſo rurſus ſitu & otio iturum in tabem: alimenta metuens ſua, quorum modò inopia, modò copia rumpitur: anxiæ ſolicitæque tutelæ, precarij ſpiritus, & malè hærentis, quà parùm repentinum audiet, ex improuiſo ſonus auribus grauis excutit: ſoli ſemper ſibi nutrimentum vitioſum & inutile. Miramur in hoc mortem vnius, qua ſingulis opus eſt; Numquid enim vt concidat, res magni molimenti eſt? Odor illi ſaporque, & laſſitudo, & vigilia, & humor, & cibus, & ſine quibus viuere non poteſt, mortifera ſunt. Quocunque ſe mouet, infirmitatis

ſuæ

ſuæ ſtatim conſcium, non omne cœlum ferens, aquarum nouitatibus, flatuque non familiaris auræ, & tenuiſſimis cauſſis atque offenſionibus morbidum, putre, caſſum, à fletu vitam auſpicatum: cùm interim quantos tumultus hoc tam contemptum animal mouet? in quantas cogitationes oblitum conditionis ſuæ venit? Immortalia, æterna volutat animo, & in nepotes pronepoteſque diſponit: cùm interim longa conantem eum mors opprimit: & hoc quod ſenectus vocatur, pauci ſunt circuitus annorum.

CAP. XII. Dolor tuus, ò Marcia, ſi modò illi vlla ratio eſt, vtrùm ſua ſpectat incommoda, an eius qui deceſſit? Vtrùmne amiſſo filio mouet, quòd nullas ex illo voluptates cepiſti: an quòd maiores, ſi diutius vixiſſet, percipere potuiſti? Si nullas te percepiſſe dixeris; tolerabilius efficies detrimentum tuum: minùs enim homines deſiderant ea, ex quibus nihil gaudij lætitiæque perceperunt. Si confeſſa fueris percepiſſe magnas voluptates; oportet te non de eo quod detractum eſt queri, ſed de eo gratias agere quod collegiſti. Prouenerunt enim ſatis magni fructus laborum tuorum ex ipſa educatione: niſi fortè hi, qui catulos aueſque, & friuola animorum oblectamenta, ſumma diligentia nutriunt, fruuntur aliqua voluptate ex viſu tactuque & blanda adulatione mutorum: liberos nutrientibus, non fru-

ctus

ctus educationis, ipſa educatio eſt. Licèt itaque tibi nihil induſtria eius contulerit, nihil diligentia cuſtodierit, nihil prudentia quæſierit: ipſum quod habuiſti, quod amaſti, fructus eſt. At potuit longior eſſe, & maior. Meliùs tamen tecum actum eſt, quàm ſi omnino non contigiſſet. quoniam ſi ponatur electio, vtrùm ſatius ſit, non diu felicem eſſe, an nunquam: melius eſt, diſceſſura nobis bona, quàm nulla contingere. Vtrumne malles degenerem aliquem, & numerum tantùm nomenque filij expleturum habuiſſe, an tantæ indolis, quantæ tuus fuit? Iuuenis citò prudens, citò pius, citò maritus, citò pater, citò omnis officii curioſus, citò ſacerdos, omnia tam propera. Nulli ferè & magna bona, & diuturna, contingunt. non durat, nec ad vltimum exit, niſi lenta felicitas. Filium tibi dij immortales non diu daturi, ſtatim talem dederunt, qualis diu effici poteſt. Ne illud quidem dicere potes, electam te à dijs, cui frui non liceret filio. Circui per omnem notorum & ignotorum frequentiam oculis: occurrent tibi vbique maiora. Senſerunt iſta magni duces, ſenſerunt principes. ne deos quidem fabulæ immunes reliquerunt; puto vt noſtrorum funerum leuamẽtum eſſet, etiam diuina concidere. Circumſpice, inquam, omnes. nullam tam miſeram nominabis domum, quæ non inueniat in miſeriore ſolatium. Non, mehercule, tam malè de

mori-

moribus tuis ſentio, vt putem poſſe te leuiùs pati caſum tuum, ſi tibi ingentem numerum lugentium produxero. maliuoli ſolatij genus eſt, turba miſerorum. Quoſdam tamen referam: non vt ſcias, hoc ſolere hominibus accidere: ridiculum eſt enim, mortalitatis exempla colligere: ſed vt ſcias fuiſſe multos, qui lenierunt aſpera, ferendo placidè. A feliciſſimo incipiam. L. Sylla filium amiſit: nec ea res aut malitiam eius, & acerrimam virtutem in hoſtes ciueſque, contudit: aut effecit, vt cognomen illud vſurpaſſe ſaluo videretur, quod amiſſo filio aſſumpſit: nec odia hominum veritus, quorum malis, illius nimis ſecundæ res conſtabant: nec inuidiam deorum, quorum illud crimen erat, Sylla tam felix. Sed iſtud inter res nondum iudicatas habeatur, qualis Sylla fuerit, etiam inimici fatebuntur, benè illum arma ſumpſiſſe, benè poſuiſſe: hoc de quo agitur conſtabit, non eſſe maximum malum, quod etiam ad feliciſſimos peruenit. Nec nimis admiretur Græcia illum patrem, qui in ipſo ſacrificio nunciata filij morte, tibicinem tantùm tacere iuſſit, & coronam capiti detraxit, cetera ritè perfecit.

CAP. XIII. Puluillus hoc fecit pontifex, cui poſtem tenenti, & Capitolium dedicanti, mors filij nunciata eſt: quam ille exaudiſſe diſſimulans, & ſollemnia pontificalis carminis verba concepit, gemitu

non

non interrumpente precationem, & ad filij ſui nomen Ioue propitiato. Putaſſes eius luctus aliquem finem eſſe debere, cuius primus dies, primus impetus ab altaribus publicis, & fauſta nuncupatione, non abduxit patrem. Dignus mehercule fuit memorabili dedicatione, dignus ampliſſimo ſacerdotio, qui colere deos ne iratos quidem deſtitit. Idem tamen, vt redijt domum, & impleuit oculos, & aliquas voces flebiles miſit: & peractis, quæ mos erat præſtare defunctis, ad Capitolium hilari redijt vultu. Paullus circa illos nobiliſſimi triumphi dies, quo victum ante currum egit Perſen, incliti regis nomen, duos filios in adoptionem dedit: quos ſibi ſeruauerat, extulit. Quales retentos putas, cùm inter commodatos Scipio fuiſſet? Non ſine motu vacuum Paulli currum populus Romanus aſpexit. concionatus eſt tamen, & egit dijs gratias, quòd compos voti factus eſſet. Precatum enim ſe, vt ſi quid ob ingentem victoriam inuidiæ dandum eſſet, id ſuo potiùs, quàm publico damno, lucretur. Vides quàm magno animo tulerit? orbitati ſuæ gratulatus eſt. Ecquem magis poterat mouere tanta mutatio? ſolatia ſimul atque auxilia perdidit: non contigit tamen triſtem Paullum Perſi videre.

CAP. XIV. Quid nunc te per innumerabilia magnorum virorum exempla ducam, & quæram miſeros? quaſi non difficilius

cilius ſit, inuenire felices. Quota quæque domus vſque ad exitum omnibus partibus ſuis conſtitit, in qua non aliquid turbatum ſit? Vnum quemlibet annum occupa: & ex eo magiſtratus cita. Lucium, ſi vis, Bibulum, & C. Cæſarem. videbis inter collegas inimiciſſimos concordem fortunam. L. Bibuli, melioris quàm fortioris viri, duo ſimul filij interfecti ſunt: Ægyptio quidem militi ludibrio habiti: vt non minùs ipſa orbitate, auctor eius, digna res lacrimis eſſet. Bibulus tamen, qui, toto honoris ſui anno, ob inuidiam collegæ, domi latuerat, poſtero die quàm geminum funus renunciatum eſt, proceſſit ad ſolita & publica officia. Quid minus poterat, quàm vnum diem duobus filijs dare? tam citò liberorum luctum finiuit, qui conſulatum anno luxerat. C. Cæſar cùm Britanniam peragraret, nec Oceano felicitatem ſuam continere poſſet, audiuit deceſſiſſe filiam, publica ſecum fata ducentem. In oculis erat iam Cn. Pompeius, non ęquo laturus animo quemquam alium eſſe in Repub. magnum, & modum impoſiturus incrementis, quæ grauia illi videbantur, etiam cùm in commune creſcerent: tamen intra tertium diem imperatoria obijt munia, & tam citò dolorem vicit, quàm omnia ſolebat.

CAP. XV. Quid aliorum tibi funera Cæſarum referam? quos in hoc mihi interim

rim videtur violare fortuna, vt ſic quoque generi humano proſint, oſtendentes, ne eos quidem, qui dijs geniti deoſque genituri dicantur, ſic ſuam fortunam in poteſtate habere, quemadmodum alienam. Diuus Auguſtus amiſſis liberis,nepotibus, exhauſta Cæſarum turba, adoptione deſertam domum fulſit. Tulit tamen fortiter;tamquam eius iam res ageretur, cuius cummaximè intererat, de dijs neminem queri. Tib. Cæſar, & quem genuerat, & quem adoptauerat,amiſit: ipſe tamen pro roſtris laudauit filium, ſtetitque in conſpectu poſito corpore, interiecto tantummodo velamento, quod pontificis oculos à funere arceret, & flente populo Romano non flexit vultum: experiendum ſe dedit Seiano ad latus ſtanti, quàm patienter poſſet ſuos perdere. Videſne quanta copia virorum maximorum ſit, quos non excepit hic omnia proſternens caſus, in quos tot animi bona, tot ornamenta publicè priuatimque congeſta erant? Sed videlicet it in orbem iſta tempeſtas: & ſine delectu vaſtat omnia,agitque vt ſua. Iube ſingulos conferre rationem: nulli contigit impunè naſci.

CAP. XVI. *Scio quid dicas:* Oblitus es fœminam te conſolari: virorum refers exempla. Quis autem dixerit naturam malignè cum muliebribus ingenijs egiſſe, & virtutes illarum in arctum retraxiſſe? Par illis,mihi crede, vigor, par ad honeſta

(libeat)

(libeat)facultas eſt: laborem doloremq́ue ex æquo, ſi conſueuere, patiuntur. In qua iſtud vrbe, dij boni, loquimur? in qua regem Romanis capitibus Lucretia & Brutus deiecerunt. Bruto libertatem debemus, Lucretiæ Brutum. In qua Clœliam, contempto hoſte & flumine, ob inſignem audaciam tantum non in viros tranſcripſimus. Equeſtri inſidens ſtatuæ, in ſacra via, celeberrimo loco, Clœlia exprobrat iuuenibus noſtris puluinum aſcendentibus, in ea illos vrbe ſic ingredi, in qua etiam fœminas equo donauimus. Quòd tibi ſi vis exempla referri fœminarum, quæ ſuos fortiter deſiderauerunt, non oſtiatim quæram: ex vna tibi familia duas Cornelias dabo. Primam Scipionis filiam, Gracchorum matrem. duodecim illa partus, totidem funeribus recognouit. & de ceteris facile eſt, quos nec editos, nec amiſſos ciuitas ſenſit: Tib. Gracchum, & Caium, quos etiam qui bonos viros negauerit, magnos fatebitur, & occiſos vidit, & inſepultos. conſolantibus tamen miſeramq́ue dicentibus, *Nunquam*, inquit, *non felicem me dicam, quæ Gracchos peperi.* Cornelia Liuium Druſum, clariſſimum iuuenem, illuſtris ingenij, vadentem per Gracchorum veſtigia, imperfectis tot rogationibus, intra penates interemptum ſuos amiſerat, incerto cædis auctore: tamen & acerbam mortem filij, & inultam, tam magno animo tulit, quàm ipſe leges

tulerat. Iam cum fortuna in gratiam, Marcia, reuerteris, ſi tela, quæ in Scipiones, Scipionumque matres ac filios egit, quibus Cęſares petiit, ne à te quidem continuit. Plena & infeſta variis caſibus vita eſt: à quibus nulli longa pax, vix induciæ ſunt. Quatuor liberos ſuſtuleras, Marcia. nullum aiunt fruſtrà cadere telum, quod in confertum agmen immiſſum eſt. Mirum eſt, tantam turbam non potuiſſe ſine inuidia damnove præteruehi? At hoc iniquior fortuna fuit, quòd non tantùm filios eripuit, ſed elegit. Nunquam tamen iniuriam dixeris,ex ęquo cum potentiore diuidere:duas tibi reliquit filias, & harum nepotes: & ipſum quem maximè luges, prioris oblita, non ex toto abſtulit. Habes ex illo duas filias. ſi malè fers, magna onera: ſi benè, magna ſolatia. In hoc te perduxit, vt illas cùm videris, admonearis filij,non doloris. Agricola, euerſis arboribus, quas aut ventus radicitus euulſit, aut contortus repentino impetu turbo perfregit, ſubolem ex illis reſiduam fouet, & amiſſarum ſemina ſtatim plantaſque diſponit:& momento(nam vt in damna, ita ad incrementa rapidum veloxque tempus eſt) adoleſcunt amiſſis lætiora. Has nunc Metilij tui filias in eius vicem ſubſtitue: & vacantem locum exple. Vnum dolorem, geminato ſolatio leua. Hæc quidem natura mortalium eſt, vt nihil magis placeat, quàm quod amiſſum eſt.

eſt. iniquiores ſumus aduerſus relicta, ereptorum deſiderio. ſed ſi æſtimare volueris,quàm tibi valdè fortuna,etiam cùm ſæuierit, pepercerit, ſcies te habere plus quàm ſolatia. Reſpice tot nepotes, duas filias.

CAP. XVII. Dic illud quoque,Marcia. moueret me, ſi eſſet cuique pro moribus fortuna, nunquam mala bonos ſequerentur: nunc video, exempto diſcrimine, & eodem modo, malos bonoſque iactari. Graue eſt tamen, quem educaueris iuuenem, iam matri, iam patri præſidium ac decus, amittere. Quis negat graue eſſe? ſed humanum eſt. Ad hoc genita es vt perderes,vt perires, vt ſperares, metueres, alios teque inquietares, mortem & timeres & optares, &, quod eſt peſſimum,nunquam ſcires cuius eſſes ſtatus. Si quis Syracuſas petenti diceret: Omnia incommoda, omnes voluptates futuræ peregrinationis tuæ antè cognoſce, deinde ita nauiga. Hæc ſunt quæ mirari poſſis. videbis primum ipſam inſulam ab Italia anguſto interciſam freto, quam continenti quondam cohæſiſſe conſtat. ſubitum illò mare irrupit, & *Heſperium Siculo latus abſcidit.* deinde videbis (licebit enim tibi auidiſſimum maris verticem ſtringere) illam fabuloſam, Charybdim dico, quàm diu ab Auſtro vacat,quietam;at ſi quis inde ventus ſpirauit, hiatu magno profundoque nauigia ſorbentem. Videbis cele-

bratiſſimum carminibus fontem Arethuſam, nitidiſſimi, ac perlucidi ad imum ſtagni, gelidiſſimas aquas profundentem: ſiue illas ibi primùm naſcentes inuenit, ſiue immerſum terris flumen integrum ſubter tot maria, & à confuſione peioris vndæ ſeruatum, reddidit. Videbis portum quietiſſimum omnium, quos aut natura poſuit in tutelam claſſium, aut adiuuit manus, ſic tutum, vt ne maximarum quidem tempeſtatum furori locus ſit. Videbis vbi Athenarum potentia fracta: vbi tot millia captiuorum, ille excisis in infinitam altitudinem ſaxis, nobilis carcer incluſerat: ipſam ingentem ciuitatem, & laxius territorium, quàm multarum vrbium fines ſint: tepidiſſima hiberna, & nullum diem ſine interuentu ſolis. Sed cùm omnia iſta cognoueris, grauis & inſalubris æſtas hiberni cœli beneficia corrumpet. Erit Dionyſius illic tyrannus, libertatis, iuſtitiæ, legum exitium, dominationis cupidus etiam poſt Platonem, vitæ etiam poſt exilium: alios vret, alios verberabit, alios ob leuem offenſam iubebit detruncari: accerſet ad libidinem mares fœminaſque: & inter fœdos regiæ intemperantiæ greges parum erit ſimul binis coire. Audiſti quid te inuitare poſſit, quid abſterrere: proinde aut nauiga, aut reſiſte. Poſt hanc denunciationem, ſi quis dixiſſet intrare ſe Syracuſas velle, ſatiſne iuſtam querelam de vllo, niſi de ſe, habere

bere poſſet, qui non incidiſſet in illa, ſed prudens ſcienſque veniſſet? Dicit omnibus nobis natura: Neminem decipio. tu ſi filios ſuſtuleris, poteris habere formoſos, poteris & deformes: & ſi fortaſſe tibi multi naſcentur, eſſe ex illis aliquis tam ſeruator patriæ, quàm proditor poterit. Non eſt quòd deſperes tantæ dignationis futuros, vt nemo tibi propter illos maledicere audeat: propone tamen & tantæ futuros turpitudinis, vt ipſi maledictum ſint. Nihil vetat illos tibi ſuprema præſtare, & laudari te à liberis tuis: ſed ſic te para, tanquam in ignem poſitura, vel puerum, vel iuuenem, vel ſenem. Nil enim ad rem pertinent anni: quoniam nullum non acerbum funus eſt, quod parens ſequitur. Poſt has leges propoſitas, ſi liberos tollis, omni deos inuidia liberas, qui tibi nihil ſpoponderunt.

CAP. XVIII. Ad hanc imaginem agedum totius vitæ introitum referamus. Syracuſas viſere deliberanti tibi, quicquid delectare poterat, quicquid offendere, expoſui: puta naſcenti me tibi venire in conſilium. intratura es vrbem diis hominibuſque communem, omnia complexam, certis legibus æterniſque deuinctam, indefatigata cæleſtium officia voluentem. Videbis illic innumerabiles ſtellas, miraberis vno ſidere omnia impleri, ſolem quotidiano curſu diei noctiſque ſpatia ſignantem, annum in æſtatem hiememque

æqualiter diuidentem. Videbis nocturnam lunæ ſucceſſionem à fraternis occurſionibus lene remiſſumque lumen mutuantem, & modò occultam, modò toto ore terris imminentem, acceſſionibus damniſque mutabilem, ſemper proximæ diſſimilem. Videbis quinque ſidera diuerſas agentia vias, & in contrarium præcipiti mundo nitentia: ex horum leuiſſimis motibus fortunæ populorum dependent, & maxima ac minima proinde formantur prout æquum iniquumve ſidus inceſſit. Miraberis conlecta nubila, & cadentes aquas, & obliqua fulmina, & cœli fragorem. Cùm ſatiatos ſpectaculo ſupernorum in terram oculos deieceris, excipiet te alia forma rerum, aliterque mirabilis. Hinc camporum in infinitum patentium fuſa planities; hinc montium magnis & niualibus ſurgentium iugis, erecti in ſublime vertices; deiectus fluminum, & ex vno fonte in Orientem Occidentemq; defuſi amnes; & ſummis cacuminibus nemora nutantia, & tantum ſiluarum, cum ſuis animalibus, auiumq; concentu diſſono. Varij vrbium ſitus, & ſecluſæ nationes locorum difficultate. quarum aliæ ſe in erectos ſubtrahunt montes, aliæ ripis, lacu, vallibus, palude circumfunduntur: adiuta cultu ſeges, & arbuſta ſine cultore fertilia, & riuorum lenis inter prata diſcurſus, & amœni ſinus, & littora in portum recedentia, ſparſæ tot per vaſtum inſulæ,

ſulæ, quæ interuentu ſuo maria diſtinguunt. Quid lapidum gemmarumque fulgor, & inter rapidorum curſum torrentium aurum arenas interfluens, & in mediis terris, medioque rurſus mari nitentes ignium faces, & vinculum terrarum Oceanus, continuationem gentium triplici ſinu ſcindens, & ingenti licentia exæſtuans? Videbis his inquietis, & ſine vento fluctuantibus aquis immani & fidem excedenti magnitudine terrentia animalia, quędam grauia & alieno ſe magiſterio mouentia, quædam velocia, concitatis perniciora remigiis, quædam haurientia vndas, & magno prænauigantium periculo efflantia. Videbis hic nauigia, quas non nouere terras quærentia. Videbis nihil humanæ audaciæ intentatum, eriſque ei ſpectatrix, & ipſa pars magna conantium: diſces, docebiſque artes, alias quæ vitam inſtruant, alias quæ ornent, alias quæ regant. Sed iſtic erunt mille corporum & animorum peſtes, & bella, & latrocinia, & venena, & naufragia, & intemperies cæli corporiſque, & cariſſimorum acerba deſideria, & mors, incertum facilis, an per pœnam cruciatumque. Delibera tecum, & perpende quid velis. vt in illa venias, per iſta exeundum eſt. Reſpondebis, velle te viuere. quidni? imò, puto, ad id non accedes, ex quo tibi aliquid detrahi doles. Viue ergo, vt conuenit. Nemo, inquis, nos conſuluit. Con-

fulti ſunt de nobis parentes noſtri: qui cùm conditionem vitæ noſſent, in hanc nos ſuſtulerunt.

CAP. XIX. Sed vt ad ſolatia veniam, videamus primùm quid curandum ſit, deinde quemadmodum. Mouet lugentem deſiderium eius, quem dilexit. id per ſe tolerabile apparet. Abſentes enim abfuturoſque, dum viuerent, non flemus, quamuis omnis vſus illorum nobis & conſpectus ereptus ſit. Opinio eſt ergo, quæ nos cruciat: & tanti quodque malum eſt, quanti illud taxauimus. In noſtra poteſtate remedium habemus. Iudicemus illos abeſſe, & noſmetipſi fallamus: dimiſimus illos, imò conſecuturi præmiſimus. Mouet & illud lugentem: Non erit qui me defendat, qui à contemptu vindicet. Vt minimè probabili, ſed vero ſolatio vtar: in ciuitate noſtra plus gratiæ orbitas confert, quàm eripit. Adeoque ſenectutem ſolitudo, quæ ſolebat deſtruere, ad potentiam ducit, vt quidam odia filiorum ſimulent, & liberos ſeruent, & orbitatem manu faciant. Scio quid dicas: Non mouent me detrimenta mea. etenim non eſt dignus ſolatio, qui filium ſibi deceſſiſſe, ſicut mancipium, moleſtè fert: cui quicquam in filio reſpicere, præter ipſum, vacat. Quid igitur te, Marcia, mouet? vtrùm, quòd filius tuus deceſſit: an, quòd non diu vixit? Si quòd deceſſit, ſemper debuiſti dolere: ſemper enim ſciſti mori. Cogita,

gita, nullis defunctum malis affici. illa quæ nobis inferos faciunt terribiles, fabula eſt. Nullas ſcimus imminere mortuis tenebras, nec carcerem, nec flumina flagrantia igne, nec obliuionis amnem, nec tribunalia, nec reos vllos in illa libertate tam laxa: nullos iterum tyrannos. Luſerunt iſta poetæ, & vanis nos agitauere terroribus. Mors omnium dolorum & ſolutio eſt, & finis: vltra quam mala noſtra non exeunt, quæ nos in illam tranquillitatem, in qua antequam naſceremur iacuimus, reponit. Si mortuorum aliquis miſeretur, & non natorum miſereatur. Mors nec bonum nec malum eſt. Id enim poteſt aut bonum aut malum eſſe, quod aliquid eſt: quod verò ipſum nihil eſt, & omnia in nihilum redigit, nulli nos fortunæ tradit. Mala enim bonaque circa aliquam verſantur materiam. Non poteſt id fortuna tenere, quod natura dimiſit: nec poteſt miſer eſſe, qui nullus eſt. Exceſſit filius tuus terminos, intra quos ſeruitur. Excepit illum magna & æterna pax: non paupertatis metu, non diuitiarum cura, non libidinis per voluptatem animos carpentis ſtimulis inceſſitur, non inuidia felicitatis alienæ tangitur, nec ſuæ premitur, nec conuiciis quidem vllis verecundæ aures verberantur: nulla publica clades conſpicitur, nulla priuata: non ſolicitus futuri pendet ex euentu, ſemper in deteriora dependenti. Tandem ibi conſtitit,

vnde nil eum pellat, vbi nil terreat.

CAP. XX. O ignaros malorum ſuorum, quibus non mors vt optimum inuentum naturæ laudatur! quæ ſiue felicitatem includit, ſiue calamitatem repellit, ſiue ſatietatem aut laſſitudinem ſenis terminat, ſiue iuuenile æuum, dum meliora ſperantur, in flore deducit, ſiue pueritiam ante duriores gradus reuocat: omnibus finis, multis remedium, quibuſdam votum, de nullis meliùs merita, quàm de his ad quos venit antequam inuocaretur. Hæc ſeruitutem inuito domino remittit: hæc captiuorum catenas leuat: hæc è carcere educit, quos exire imperium impotens vetuerat. hæc exulibus in patriam ſemper animum oculoſque tendentibus, oſtendit, nihil intereſſe inter quos quiſque iaceat. hæc, vbi res communes fortuna malè diuiſit, & æquo iure genitos, alium alij donauit, exæquat omnia. hæc eſt quæ nihil quicquam alieno fecit arbitrio. hæc eſt, in qua nemo humilitatem ſuam ſenſit. hæc eſt quæ nulli paruit. hæc eſt, Marcia, quam pater tuus concupiuit. Hæc eſt, inquam, quæ efficit, vt naſci non ſit ſupplicium: quæ efficit, vt non concidam aduerſus minas caſuum, vt ſeruare animum ſaluum ac potentem ſui poſſim. Habeo quò appellam. Video iſtic cruces non vnius quidem generis, ſed aliter ab aliis fabricatas. alij capite conuerſos in terram ſuſpendere, alij per obſcœna ſtipi-

tem egerunt, alij brachia patibulo explicuerunt. Video fidiculas, video verbera: & membris & ſingulis articulis ſingula machinamenta: ſed video & mortem. Sunt iſtic hoſtes cruenti, ciues ſuperbi: ſed video iſtic & mortem. Non eſt moleſtum ſeruire, vbi ſi domini pertæſum eſt, licet vno gradu ad libertatem tranſire. contra iniurias vitæ, beneficium mortis habeo. Cogita, quantum boni opportuna mors habeat, quàm multis diutiùs vixiſſe nocuerit. Si Cn. Pompeium, decus iſtius firmamentumq́ue imperij, Neapoli valitudo abſtuliſſet, indubitatus populi Romani princeps exceſſerat. At nunc exigui temporis adiectio faſtigio illum ſuo depulit. Vidit legiones in conſpectu ſuo cæſas: & ex illo prœlio, in quo prima acies ſenatus fuit, quàm infelices reliquiæ ſunt, imperatorem ipſum ſuperfuiſſe! vidit Ægyptium carnificem, & ſacroſanctum victoribus corpus ſatelliti præſtitit, etiam ſi incolumis fuiſſet pœnitentiam ſalutis acturus. quid enim erat turpius, quàm Pompeium viuere beneficio regis? M. Cicero ſi eo tempore, quo Catilinæ ſicas deuitauit, quibus pariter cum patria petitus eſt, concidiſſet, liberata Repub. conſeruator eius: ſi denique filiæ ſuæ funus ſecutus fuiſſet, etiam tunc felix mori potuit. Non vidiſſet ſtrictos in ciuilia capita mucrones: nec diuiſa percuſſoribus occiſorum bona, vt etiam de ſuo perirent: non haſtam

conſolaria ſpolia vendentem: nec cædes, nec locata publicè latrocinia, bella, rapinas, tantum Catilinarum. Marcum Catonem ſi à Cypro & hereditatis regiæ diſpenſatione redeuntem mare deuoraſſet, vel cum illa pecunia, quam afferebat ciuili bello ſtipendium, nonne illo benè actum foret? hoc certè ſecum tuliſſet, neminem auſurum coram Catone peccare. Nunc annorum adiectio pauciſſimorum, virum libertati non ſuæ tantùm, ſed publicæ natum, coegit Cæſarem fugere, Pompeium ſequi. Nihil ergo mali immatura mors attulit Metilio: omnium etiam malorum remiſit patientiam. Nimis tamen citò periit, & immaturus. Primùm, puta illum ſuperfuiſſe: comprehende quantum plurimum procedere homini licet: quantulum eſt? Ad breuiſſimum tempus editi, citò ceſſuri loco, venienti in pactum hoc, proſpicimus hoſpitium. De noſtris ætatibus loquor, quas incredibili celeritate conuolui conſtat? computa vrbium ſæcula. videbis quàm non diu ſteterint, etiam quæ vetuſtate gloriantur. Omnia humana breuia & caduca ſunt, infiniti temporis nullam partem occupantia. Terram hanc cum populis, vrbibuſque, & fluminibus, & ambitu maris, puncti loco ponimus, ad vniuerſa referentes: minorem portionem ætas noſtra, quàm partem puncti habet, ſi tempori compare tur omni. cuius maior eſt menſura quàm

mundi:

mundi:vtpote cùm ille ſe intra huius ſpatium toties remetiatur. Quid ergo intereſt id extendere, cuius quantumcunque fuerit incrementum, non multum aberit à nihilo? vno modo multum eſt quod viuimus: ſi ſatis eſt. Licèt mihi vaces,& in moram tardatæ ſenectutis nouies denos centenoſque percenſeas annos: cùm ad omne tempus dimiſeris animum, nulla erit illa breuiſſimi longiſſimiq; æui differentia,ſi inſpecto quanto quis vixerit ſpatio,comparaueris quanto non vixerit. Deinde non immaturus deceſſit: vixit enim, quantum debuit viuere. Nihil enim illi iam vltrà ſupererat. Non vna hominibus ſenectus eſt, vt ne animalibus quidem intra quatuordecim quædam annos defatigantur: & hæc illis longiſſima ætas eſt, quæ homini prima, diſpar cuique viuendi facultas data eſt: nemo nimis citò moritur, qui victurus diutiùs quàm vixit, non fuit. Fixus eſt cuique terminus: manebit ſemper vbi poſitus eſt: nec illum vlteriùs diligentia aut gratia promouebit: ſcit libenter illum vlteriùs diligentiam ex conſilio perdidiſſe. Tulit ſuum, —— *metaſq; dati peruenit ad aui*. Non eſt itaque quòd ſic te oneres: Potuit diutiùs viuere. Non eſt interrupta eius vita,nec vnquam ſe annis caſus interiecit. ſoluitur quod cuique promiſſum eſt: eunt vi ſua fata, nec adijciunt quicquam, nec ex promiſſo ſemel demunt: fruſtrà vota ac ſtudia fiunt. Habebit

bebit quiſque, quantum illi dies primus adſcripſit. ex illo quo primùm lucem vidit, iter mortis ingreſſus eſt, acceſſitque fato propior: & illi ipſi, qui adijciebantur adoleſcentiæ anni, vitæ detrahebantur. In hoc omnes errore verſamur, vt non putemus ad mortem, niſi ſenes inclinatoſque iam vergere: cùm illò infantia ſtatim, & iuuenta, omniſque ætas ferat. Agunt opus ſuum fata: nobis ſenſum noſtræ necis auferunt: quoque faciliùs obrepat mors, ſub ipſo vitæ nomine latet. Infantem in ſe pueritia conuertit, pueritiam pubertas, iuuentutem ſenectus abſtulit. Incrementa ipſa, ſi benè computes, damna ſunt.

CAP. XXI. Quereris, Marcia, non tam diu vixiſſe filium tuum, quàm potuiſſet? Vnde enim ſcis, an diutiùs illi expedierit? an illi hac morte conſultum ſit? Quem inuenire hodie potes, cuius res tam benè poſitæ ſint & fundatæ, vt nihil illi procedenti tempore timendum ſit? Labuntur humana, ac fluunt: neque pars vitæ noſtrę tam obnoxia aut tenera eſt, quàm quę maximè placet. Ideoque feliciſſimis optanda mors eſt, quia in tanta inconſtantia turbaque rerum, nihil niſi quod prætерijt, certum eſt. Quis tibi recepit, illud pulcherrimum filij tui corpus, & ſumma pudoris conſtantia inter luxurioſæ vrbis oculos conſeruatum, potuiſſe ita morbos euadere, vt ad ſenectutem formę illęſum

per-

perferret decus?

CAP. XXII. Cogita animi mille labes. neque enim recta ingenia, qualem in adoleſcentia ſpem ſui fecerant, vſque in ſenectutem pertulerunt: ſed interuerſa plerumque ſunt. Aut ſera, eoque fœdior luxuria inuaſit, & coegit dehoneſtare ſpecioſa principia: aut in popinam ventremque proiectis, ſumma illis curarum fuit, quid eſſent, quid biberent. Adijce incendia, ruinas, naufragia, lacerationes medicorum oſſa viuis legentium, & totas in viſcera manus demittentium, & non ſimplici dolore pudenda curantium. Poſt hæc exilium. non fuit innocentior filius tuus, quàm Rutilius. Carcerem. non fuit ſapientior, quàm Socrates. Voluntario vulnere transfixum pectus. non fuit ſanctior quàm Cato. Cùm iſta perſpexeris, ſcies optimè cum his agi, quos natura, quia illos hoc manebat vitæ ſtipendium, citò in tutum recepit. Nihil eſt tam fallax, quàm vita humana: nihil tam inſidioſum. non mehercule quiſquam accepiſſet, niſi daretur inſcijs. Itaque ſi feliciſſimum eſt, non naſci: proximum puta, breuitate vitæ defunctos, citò in integrum reſtitui. Propone illud acerbiſſimum tibi tempus, quo Seianus patrem tuum clienti ſuo Satrio Secundo congiarium dedit. Iraſcebatur illi ob vnum aut alterum liberius dictum, quod tacitus ferre non potuerat, *Seianum in ceruices noſtras nec imponi*

poni quidem, ſed aſcendere. Decernebatur illi ſtatua in Pompeij theatro ponenda, quod exuſtum Cæſar reficiebat. Exclamauit Cordus, *Tunc verè theatrum perire*. Quis ergo non rumperetur, ſupra cineres Cn. Pompeij conſtitui Seianum, & in monumentis maximi imperatoris conſecrari peſſimum militem? conſecratur. Subſcriptio, & acerrimi canes, quos ille, vt ſibi vni manſuetos, omnibus feros haberet, ſanguine humano paſcebat, circumlatrare etiam hominem, & illum imparatum, incipiunt. Quid faceret? ſi viuere vellet, Seianus rogandus erat: ſi mori, filia. vterque inexorabilis: conſtituit filiam fallere. Vſus itaque balneo, & quo plus imponeret, in cubiculum ſe quaſi guſtaturus contulit: & dimiſſis pueris, quædam per feneſtram, vt videretur ediſſe, proiecit: à cœna deinde, quaſi iam ſatis in cubiculo ediſſet, abſtinuit: alteroque die, & tertio idem fecit. Quarto, ipſa infirmitate corporis faciebat indicium. Complexus itaque te: *Cariſſima*, inquit, *filia, & hoc vnum, tota celata vita, iter mortis ingreſſus ſum, & iam medium ferè teneo. Reuocare me nec debes, nec potes*. Atque ita lumen omne præcludi iuſſit, & ſe in tenebris condidit. Cognito conſilio eius, publica voluptas erat, quòd è faucibus auidiſſimorum luporum educeretur præda. Accuſatores, Seiano auctore, adeunt conſulum tribunalia: queruntur mori Cordum, interpellan-

lan-

lantes quòd coegerant. adeò illis Cordus videbatur effugere. Magna res erat in quæſtione, an morte rei perderentur. dum deliberatur, dum accuſatores iterum adeunt, ille ſe abſoluerat. Vidèſne, Marcia, quantę iniquorum temporum vices ex inopinato ingruant? fles quòd alicui tuorum mori neceſſe fuit? pænè non licuit.

CAP. XXIII. Præter hoc, quòd omne futurum incertum eſt, & ad deteriora certius: facilius ad ſuperos iter eſt, animis citò ab humana conuerſatione dimiſſis. minus enim fęcis ponderiſque traxerunt: antequam obducerentur, & altiùs terrena conciperent, liberati, leuiores ad originem ſuam reuolant, & faciliùs, quicquid eſt illud, abſoluti transfluunt. Nec vnquam magnis ingenijs cara in corpore mora eſt. exire atque erumpere geſtiunt, ægrè has anguſtias ferunt, vagi per omne ſublime, & ex alto aſſueti humana deſpicere. Inde eſt quod Plato clamat: *Sapientis animum totum in mortem prominere, hoc velle, hoc meditari, hac ſemper cupidine ferri in exteriora tendentem*. Quid tu, Marcia, cùm videres ſenilem in iuuene prudentiam, victorem omnium voluptatum animum, emendatum, carentem vitio, diuitias ſine auaritia, honores ſine ambitione, voluptates ſine luxuria appetentem; diu tibi putabas illum ſoſpitem poſſe contingere? Quicquid ad ſummum peruenit, ad exitum properat.

Eripit

Eripit ſe auferttque ex oculis perfecta virtus: nec vltimum tempus expectant, quæ in primo maturuerunt. Ignis quò clarior fulſit, citiùs exſtinguitur: viuacior eſt, qui cum lenta difficiliqúe materia commiſſus, fumoque demerſus, ex ſordido lucet. eadem enim detinet cauſſa, quæ malignè alit. Sic ingenia quò illuſtriora, breuiora ſunt. Nam vbi incremento locus non eſt, vicinus occaſus eſt. Fabianus ait, quod noſtri quoque parentes videre, puerum Romæ fuiſſe, ſtatura ingentis viri: ſed hic citò deceſſit. & moriturum breui nemo non prudens dixit. non poterat enim ad illam ætatem peruenire, quam præceperat. Ita eſt indicium imminentis exitij maturitas, & appetit finis, vbi incrementa conſumpta ſunt.

CAP. XXIV. Incipe virtutibus illum, non annis æſtimare: ſatis diu vixit. pupillus relictus, ſub tutorum cura vſque ad decimumquartum annum fuit: ſub matris cuſtodia ſemper. cùm haberet ſuos penates, relinquere tuos noluit. Adoleſcens ſtatura, pulchritudine, cetero corporis robore caſtris natus, militiam recuſauit, ne à te diſcederet. Computa, Marcia, quàm rarò liberos videant, quæ in diuerſis domibus habitant: cogita, tot illos perire annos matribus, & per ſolicitudinem exigi, quibus filios in exercitu habent: ſcies multum patuiſſe hoc tempus, ex quo nihil perdidiſti. Nunquam à conſpectu

ſpectu tuo receſſit: ſub oculis tuis ſtudia formauit, excellentis ingenij, & æquaturi auum, niſi obſtitiſſet verecundia, quę multorum profectus ſilentio preſſit. Adoleſcens rariſſimę formę, in tam magna mulierum turba viros corrumpentium, nullius ſpei ſe præbuit: & cùm quarumdam vſque ad tentandum perueniſſet improbitas, erubuit, quaſi peccaſſet, quòd placuerat. Hac ſanctitate morum effecit, vt puer admodum dignus ſacerdotio videretur, materna ſine dubio ſuffragatione: ſed ne mater quidem niſi pro bono candidato valuiſſet. Harum in contemplatione virtutum ſic te gere, tanquam ſi nunc ille tibi magis vacet. Nunc nihil habet quo auocetur; nunquam tibi ſolicitudini, nunquam mœrori erit. Quod vnum ex tam bono filio poteras dolere, doluiſti: cetera exempta caſibus, plena voluptatis ſunt, ſi modò vti filio ſcis, ſi modò quid in illo pretioſiſſimum fuerit, intelligis. Imago dumtaxat filij tui perijt, & effigies non ſimillima: ipſe quidem æternus, meliorisque nunc ſtatus eſt, deſpoliatus oneribus alienis, & ſibi relictus. Hęc quæ vides oſſa circumuoluta neruis, & obductam cutem, vultumque, & miniſtras manus, & cetera quibus inuoluti ſumus, vincula animorum tenebræque ſunt. Obruitur his animus, offuſcatur, inficitur, arcetur à veris & ſuis, in falſa coniectus: omne illi cum hac carne graui certa-

certamen eſt,ne abſtrahatur & ſidat: nititur illò, vnde dimiſſus eſt: ibi illum æterna requies manet, è confuſis craſſiſque pura & liquida viſentem.

CAP. XXV. Proinde non eſt quòd ad ſepulcrum filij tui curras. peſſima eius, & ipſi moleſtiſſima iſtic iacent, oſſa cineresque: non magis illius partes, quàm veſtes, aliaque tegumenta corporum. Integer ille, nihilque in terris relinquens, fugit, & totus exceſſit: paullumque ſupra nos commoratus, dum expurgatur, & inhærentia vitia ſitumque omnis mortalis æui excutit, deinde ad excelſa ſublatus, inter felices currit animas, excipitque illum cœtus ſacer, Scipiones, Catoneſque, vtique contemptores vitæ, & mortis beneficio liberi. Parens tuus, Marcia, illic nepotem ſuum, quamquam illic omnibus omne cognatum eſt, applicat ſibi, noua luce gaudētem, & vicinorum ſiderum meatus docet: nec ex coniecturis, ſed omnium ex vero peritus, in arcana naturæ libens ducit. Vtq; ignotarum vrbium monſtrator, hoſpiti gratus eſt: ita ſciſcitanti cœleſtium cauſſas, domeſticus interpres. In profunda terrarum permittere aciem iuuat: delectat enim ex alto relicta reſpicere. Sic itaque, Marcia, te gere, tanquam ſub oculis patris filijque poſita, non illorum quos noueras, ſed tanto excellentiorum, & in ſummo locatorum: erubeſce quicquam humile aut vulgare, & mutatos

in

in melius tuos flere. In æterna rerum per vaſta & libera ſpatia demiſſos, non illos interfuſa maria diſcludunt, nec altitudo montium, aut imæ valles, aut incerta vada *Syrtium*. tramites omnia plani, & ex facili mobiles,& expediti, & inuicem peruij ſunt, intermixtique ſideribus.

CAP. XXVI. Puta itaque ex illa arce cœleſti patrem tuum, Marcia, cui tantum apud te auctoritatis erat, quantum tibi apud filium tuum, non illo ingenio, quo ciuilia bella defleuit, quo proſcribentes in æternum ipſe proſcripſit, ſed tanto clariore,quanto eſt ipſe ſublimior, dicere: Curte filia tam longa tenet ægritudo? Cur in tanta veri ignorantia verſaris, vt iniquè actum iudices cum filio tuo, quòd in tædium verſus vitæ, ipſe ad maiores ſe recepit ſuos? Neſcis quantis fortuna procellis diſturbet omnia? quàm nullis benignam facilè ſe præſtiterit, niſi qui minimum cum illa contraxerant? Regeſne tibi nominem feliciſſimos futuros, ſi maturiùs illos mors inſtantibus ſubtraxiſſet malis? An Romanos duces, quorum nihil magnitudini deerit, ſi aliquid ætati detraxeris? an nobiliſſimos viros clariſſimoſque ad ictum militaris gladij compoſita ceruice formatos? Reſpice patrem atque auum tuum. Ille in alieni percuſſoris venit arbitrium. Ego nihil in me cuiquam permiſi,& cibo prohibitus oſtendi, quàm magno animo ſcripſiſſem. Cur in domo
noſtra

noſtra diutiſſimè lugetur, qui feliciſſimè moritur? Coimus in vnum omnes, videmuſque vos alta nocte circundari. Nil apud vos, vt putatis, optabile, nil excelſum, nil ſplendidum: ſed humilia cuncta, & grauia, & anxia, & quotam partem luminis noſtri cernentia? Quid dicam, nulla hic arma mutuis furere concurſibus, nec claſſes claſſibus frangi, nec parricidia aut fingi, aut cogitari, nec fora litibus ſtrepere dies perpetuos: nihil in obſcuro, detectas mentes, & aperta præcordia, & in publico medioque vitam, & omnis æui proſpectum, euentumque? Iuuabat vnius ſæculi me fata componere, in parte vltima mundi, & inter pauciſſimos geſta: tot ſæcula, tot ætatum contextum & ſeriem, quicquid annorum eſt, licet viſere. licet ſurrectura, licet ruitura regna proſpicere, & magnarum vrbium lapſus, & maris nouos curſus. Nam ſi poteſt tibi ſolatio eſſe deſiderij tui commune fatum, nihil quo ſtat loco ſtabit. omnia ſternet, abducetque ſecum vetuſtas: nec hominibus ſolùm (quota enim iſta fortuitæ potentiæ portio eſt?) ſed locis, ſed regionibus, ſed mundi partibus ludet: tot ſupprimet montes, & alibi rupes in altum nouas exprimet: maria ſorbebit, flumina auertet: & commercio gentium rupto, ſocietatem generis humani cœtuſq; diſſoluet. Alibi hiatibus vaſtis ſubducet vrbes, tremoribus quatiet, & ex infimo peſtilentes halitus mittet, &
inun-

inundationibus, quicquid habitatur, obducet: necabitque omne animal orbe ſubmerſo, & ignibus vaſtis torrebit incendetque mortalia. Et cùm tempus aduenerit, quo ſe mundus renouaturus exſtinguat, viribus iſta ſe ſuis cædent, & ſidera ſideribus incurrent, & omni flagrante materia, vno igne, quicquid nunc ex diſpoſito lucet, ardebit. Nos quoque felices animæ, & æterna ſortitę, cum Deo viſum erit iterum iſta moliri, labentibus cunctis, & ipſi parua ruinæ ingentis acceſſio, in antiqua elementa vertemur. Felicem filium tuum, Marcia, qui iſta iam nouit.

L. ANNÆI SENECÆ

DE PROVIDENTIA,

ſiue

QVARE BONIS VIRIS MALA ACCIDANT, CVM SIT PROVIDENTIA,

LIBER VNVS.

CAPVT I.

QVÆSISTI à me, Lucili, quid ita, ſi Prouidentia mundus ageretur, multa bonis viris acciderent mala? Hoc commodius in contextu operis redderetur, cùm præeſſe vniuerſis prouidentiam probare-

baremus, & intereſſe nobis Deum: ſed quoniam à toto particulam reuelli placet, & vnam contradictionem manente lite integra ſoluere: faciam rem non difficilem, cauſſam deorum agam. Superuacuum eſt in præſentia oſtendere, non ſine aliquo cuſtode tantum opus ſtare, nec hunc ſiderum certum diſcurſum fortuiti impetus eſſe, & quæ caſus incitat, ſæpè turbari & citò arietare: hanc inoffenſam velocitatem procedere æternæ lègis imperio, tantum rerum terra marique geſtantem, tantum clariſſimorum luminum & ex diſpoſitione lucentium: non eſſe materiæ errantis hunc ordinem: neque quæ temerè coierunt, tanta arte pendere, vt terrarum grauiſſimum pondus ſedeat immotum, & circa ſe properantis cœli fugam ſpectet: vt infuſa vallibus maria molliant terras, nec vllum incrementum fluminum ſentiant; vt ex minimis ſeminibus naſcantur ingentia. Ne illa quidem quæ videntur confuſa & incerta, pluuias dico nubeſque, & eliſorum fulminum iactus, & incendia ruptis montium verticibus effuſa, tremores labantis ſoli, & alia quæ tumultuoſa pars rerum circa terras mouet, ſine ratione, quamuis ſubita ſint, accidunt: ſed ſuas & illa cauſſas habent non minùs, quàm quæ alienis locis conſpecta miraculo ſunt, vt in medijs fluctibus calentes aquæ, & noua inſularum in vaſto exſilientium mari ſpatia. Iam verò ſi quis obſer-

obſeruauerit nudari litora pelago in ſe recedente,eademque intra exiguum tempus operiri, credet cæca quadam volutatione modò contrahi vndas, & introrſum agi,modò erumpere, & magno curſu repetere ſedem ſuam, cùm illæ interim portionibus creſcunt, & ad horam ac diem ſubeunt,ampliores minoreſque, prout illas lunare ſidus elicuit,ad cuius arbitrium oceanus exundat. Suo iſta tempori reſeruentur: eò quidem magis, quòd tu non dubitas de prouidentia, ſed quereris. In gratiam te reducam cum diis, aduerſus optimos optimis. Neque enim natura patitur, vt bona bonis noceant. Inter bonos viros ac Deum amicitia eſt, conciliante virtute. amicitiam dico?imò etiam neceſſitudo & ſimilitudo:quoniam quidem bonus ipſe tempore tantùm à Deo differt, diſcipulus eius,æmulatorque, & vera progenies: quem parens ille magnificus, virtutum non lenis exactor, ſicut ſeueri patres, duriùs educat. Itaque cùm videris bonos viros acceptoſque diis, laborare, ſudare, per arduum aſcendere, malos autem laſciuire,& voluptatibus fluere: cogita filiorum nos modeſtia delectari,vernularum licentia: illos diſciplina triſtiori contineri,horum ali audaciam. Idem tibi de Deo liqueat. bonum virum in deliciis non habet: experitur, indurat, ſibi illum præparat.

CAP. II. Quare multa bonis viris ad-

uerſa eueniunt? nihil accidere bono viro mali poteſt. Non miſcentur contraria. Quemadmodum tot amnes, tantum ſupernè deiectorum imbrium, tanta medicatorum vis fontium, non mutant ſaporem maris, nec remittunt quidem: ita aduerſarum impetus rerum viri fortis non vertit animum. Manet in ſtatu, & quicquid euenit, in ſuum colorem trahit. Eſt enim omnibus externis potentior: nec hoc dico, non ſentit illa: ſed vincit, & alioquin quietus placidusſque, contra incurrentia attollitur. Omnia aduerſa, exercitationes putat. Quis autem, vir modò, & erectus ad honeſta, non eſt laboris appetens iuſti, & ad officia cum periculo promptus? cui non induſtrioſo otium pœna eſt? Athletas videmus, quibus virium cura eſt, cum fortiſſimis quibuſque confligere, & exigere ab his, per quos certamini præparantur, vt totis contra ipſos viribus vtantur. cædi ſe vexarique patiuntur, & ſi non inueniunt ſingulos pares, pluribus ſimul obiiciuntur. Marcet ſine aduerſario virtus. tunc apparet quanta ſit, quantum valeat, polleatque, cùm quid poſſit, patientia oſtendit. Scias licet, idem viris bonis eſſe faciendum, vt dura ac difficilia non reformident, nec de fato querantur. quicquid accidit, boni conſulant, in bonum vertant. Non quid, ſed quemadmodum feras, intereſt. Non vides, quanto aliter patres, aliter matres indulgeant? illi excitari

tari iubent liberos ad ſtudia obeunda maturè, feriatis quoque diebus non patiuntur eſſe otioſos, & ſudorem illis, & interdum lacrimas excutiunt: at matres fouere in ſinu, continere in vmbra volunt; nunquam flere, nunquam triſtari, nunquam laborare. Patrium habet Deus aduerſus bonos viros animum, & illos fortiter amat: &, Operibus, inquit, doloribus, ac damnis exagitentur, vt verum colligant robur. Languent per inertiam ſaginata: nec labore tantùm, ſed mole, & ipſo ſui onere deficiunt. Non fert vllum ictum illæſa felicitas. at vbi aſſidua fuit cum incommodis ſuis rixa, callum per iniurias ducit, nec vlli malo cedit: ſed etiam ſi ceciderit, de genu pugnat. Miraris tu, ſi Deus ille bonorum amantiſſimus, qui illos quàm optimos eſſe atque excellentiſſimos vult, fortunam illis cum qua exerceantur, aſſignat? Ego verò non miror, ſi quando impetum capiunt ſpectandi magnos viros, colluctantes cum aliqua calamitate. Nobis interdum voluptati eſt, ſi adoleſcens conſtantis animi irruentem feram venabulo excepit, ſi leonis incurſum interritus pertulit: tantoque ſpectaculum eſt gratius, quanto id honeſtior fecit. Non ſunt iſta, quæ poſſunt deorum in ſe vultum conuertere, ſed puerilia, & humanæ oblectamenta leuitatis. Ecce ſpectaculum dignum, ad quod reſpiciat intentus operi ſuo Deus: ecce par Deo di-

gnum, vir fortis cum mala fortuna compoſitus, vtique ſi & prouocauit. Non video, inquam, quid habeat in terris Iupiter pulchrius, ſi conuertere animum velit, quàm vt ſpectet Catonem, iam partibus non ſemel fractis ſtantem, nihilominus inter ruinas publicas rectum. Licèt, inquit, omnia in vnius ditionem conceſſerint, cuſtodiantur legionibus terræ, claſſibus maria, Cæſarianus portas miles obſideat: Cato, qua exeat, habet. Vna manu latam libertati viam faciet. ferrum iſtud, etiam ciuili bello purum & innoxium, bonas tandem ac nobiles edet operas. libertatem, quam patriæ non potuit, Catoni dabit. Aggredere anime diu meditatum opus, eripe te rebus humanis. Iam Petreius & Iuba concurrerunt, iacentque alter alterius manu cæſi. Fortis & egregia fati conuentio: ſed quæ non deceat magnitudinem noſtram. tam turpe eſt Catoni, mortem ab vllo petere, quàm vitam. Liquet mihi, cũ magno ſpectaſſe gaudio deos, cùm iam ille vir, acerrimus ſui vindex, alienæ ſaluti conſulit, & inſtruit diſcedentium fugam: dum etiam ſtudia nocte vltima tractat, dum gladium ſacro pectori infigit, dum viſcera ſpargit, & illam ſanctiſſimam animam, indignamque quæ ferro contaminaretur, manu educit. Inde crediderim fuiſſe parùm certum & efficax vulnus. non fuit Diis immortalibus ſatis, ſpectare Catonem ſemel: retenta ac re-

reuocata virtus eſt, vt in difficiliori parte ſe oſtenderet. Non enim tam magno animo mors initur, quàm repetitur. Quidni libenter ſpectarent alumnum ſuum, tam claro ac memorabili exitu euadentem? mors illos conſecrat, quorum exitum & qui timent, laudant.

CAP. III. Sed iam procedente oratione oſtendam, quàm non ſint quæ videntur, mala. nunc illud dico, iſta quæ tu vocas aſpera, quæ aduerſa & abominanda, primùm pro ipſis eſſe, quibus accidunt, deinde pro vniuerſis: quorum maior diis cura eſt, quàm ſingulorum. Poſt hæc, volentibus accidere, ac dignos malo eſſe, ſi nolint. His adijciam, fato iſta fieri, & rectè eadem lege bonis euenire, qua ſunt boni. Perſuadebo inde tibi, ne vnquam boni viri miſerearis. poteſt enim miſer dici, non poteſt eſſe. Difficillimum, ex omnibus quæ propoſui, videtur quod primùm dixi: pro ipſis eſſe quibus eueniunt iſta, quæ horremus ac tremimus. Pro ipſis eſt, inquis, in exilium proijci, in egeſtatem deduci, liberos, coniugem efferre, ignominia affici, debilitari? Si miraris, hoc pro aliquo eſſe, miraberis quoſdam ferro & igne curari, nec minùs fame ac ſiti. Sed ſi cogitaueris tecum, remedij cauſſa quibuſdam & radi oſſa & legi, & extrahi venas, & quędam amputari membra, quæ ſine totius pernicie corporis hærere non poterant: hoc quoque patieris

probari tibi, quædam incommoda pro his eſſe, quibus accidunt. tam mehercules, quàm quædam quæ laudantur atque appetuntur, contra eos eſſe, quos delectauerunt: ſimillima cruditatibus, ebrietatibuſque, & cæteris quæ necant per voluptatem. Inter multa magnifica Demetrij noſtri, & hæc vox eſt, à qua recens ſum. ſonat adhuc, & vibrat in auribus meis. Nihil, inquit, mihi videtur infelicius eo, cui nihil vnquam euenit aduerſi. Non licuit enim illi ſe experiri. Vt ex voto illi fluxerint omnia, vt ante votum: malè tamen de illo dij iudicauerunt. indignus viſus eſt, à quo vinceretur aliquando fortuna, quæ ignauiſſimum quemq; refugit. quaſi dicat: Quid ego iſtum mihi aduerſarium aſſumam? ſtatim arma ſubmittet. non opus eſt in illum tota potentia mea: leui comminatione pelletur. non poteſt ſuſtinere vultum meum. Alius circumſpiciatur, cum quo conferre poſſimus manum: pudet congredi cum homine vinci parato. Ignominiam iudicat gladiator, cum inferiore componi: & ſcit eum ſine gloria vinci, qui ſine periculo vincitur. Idem facit fortuna. fortiſſimos ſibi pares quærit, quoſdam faſtidio tranſit. Contumaciſſimum quemq; & rectiſſimum aggreditur, aduerſus quem vim ſuam intẽdat. Ignem experitur in Mucio, paupertatẽ in Fabricio, exilium in Rutilio, tormenta in Regulo, venenum in Socrate, mortem in Catone,

ne. Magnum exemplum, niſi mala fortuna, non inuenit. Infelix eſt Mucius, quòd dextera ignes hoſtium premit, & ipſe à ſe exigit erroris ſui pœnas? quòd Regem, quem armata manu non potuit, exuſta fugat? Quid ergo? felicior eſſet, ſi in ſinu amicæ foueret manum? Infelix eſt Fabricius, quòd rus ſuum, quantum à Repub. vacauit, fodit? quòd bellum tam cum Pyrrho, quàm cum diuitiis gerit? quòd ad focum cœnat illas ipſas radices, & herbas, quas in agro repurgando triumphalis ſenex vulſit? Quid ergo? felicior eſſet, ſi in ventrem ſuum longinqui littoris piſces, & peregrina aucupia congereret? ſi conchyliis ſuperi atque inferi maris, pigritiam ſtomachi nauſeantis erigereret? ſi ingenti pomorum ſtrue cingeret primæ formæ feras, captas multa cæde venantium? Infelix eſt Rutilius, quòd qui illum damnauerunt, cauſſam dicent omnibus ſæculis? quòd æquiore animo paſſus eſt ſe patriæ eripi, quàm ſibi exilium? quòd Sullæ dictatori ſolus aliquid negauit, & reuocatus non tantùm retrò ceſſit, ſed longiùs fugit? Viderint, inquit, hoc iſti, quos Romæ deprehendit felicitas tua. videant largum in foro ſanguinem, & ſupra Seruilium lacum (id enim proſcriptionis Sullanæ ſpoliarium eſt) ſenatorum capita, & paſſim vagantes per vrbem percuſſorum greges: & multa millia ciuium Romanorum, vno loco poſt fidem, imò per ipſam

fidem, trucidata. Videant iſta, qui exulare non poſſunt. Quid ergo felix eſt L. Sulla, quòd illi deſcendenti ad forum gladio ſubmouetur, quòd capita conſularium virorum patitur appendi, & pretium cædis per quæſtorem ac tabulas publicas numerat? & hæc omnia facit ille qui legem Corneliam tulit. Veniamus ad Regulum. quid illi fortuna nocuit, quòd illum documentum fidei, documentum patientiæ fecit? Figunt cutem claui, & quocunque fatigatum corpus reclinauit, vulneri incumbit, & in perpetuam vigiliam ſuſpenſa ſunt lumina. Quanto plus tormenti, tanto plus erit gloriæ. Vis ſcire, quàm non pœniteat hoc pretio æſtimaſſe virtutem? Refice tu illum, & mitte in ſenatum: eamdem ſententiam dicet. Feliciorem ergo tu Mæcenatem putas, cui amoribus anxio, & moroſæ vxoris quotidiana repudia deflenti; ſomnus per ſymphoniarum cantum, ex longinquo lene reſonantium, quæritur? Mero ſe licèt ſopiat, & aquarum fragoribus auocet, & mille voluptatibus mentem anxiam fallat: tam vigilabit in pluma, quàm ille in cruce. Sed illi ſolatium eſt, pro honeſto dura tolerare, & ad cauſſam à patientia reſpicit: hunc voluptatibus marcidum, & felicitate nimia laborantem, magis his quæ patitur vexat cauſſa patiendi. Non vſque eò in poſſeſſionem generis humani vitia venerunt, vt dubium ſit, an electione fati data, plures

Reguli

Reguli naſci, quàm Mæcenates velint. Aut ſi quis fuerit, qui audeat dicere, Mæcenatem ſe quàm Regulum naſci maluiſſe: idem iſte, taceat licèt, naſci ſe Terentiam maluit. Malè tractatum Socratem iudicas, quòd illam potionem publicè mixtam, non aliter quàm medicamentum immortalitatis obduxit, & de morte diſputauit vſque ad ipſam? malè cum illo actum eſt, quòd gelatus eſt ſanguis, ac paulatim frigore inducto venarum vigor conſtitit? Quanto magis huic inuidendum eſt, quàm illis quibus gemma miniſtratur, quibus exoletus omnia pati doctus, ſuſpenſam auro niuem diluit? Hi quicquid biberint, vomitu remetientur triſtes, & bilem ſuam reguſtantes: at ille, venenum lætus & libens hauriet. Quod ad Catonem pertinet, ſatis dictum eſt: ſummamque illi felicitatem contigiſſe, conſenſus hominum fatebitur. quem ſibi rerum natura delegit, cum quo metuenda collideret. Inimicitiæ potentum graues ſunt? opponatur ſimul Pompeio, Cæſari & Craſſo. Graue eſt, à deterioribus honore anteiri? Vatinio poſtferatur. Graue eſt, ciuilibus bellis intereſſe? toto terrarum orbe pro cauſſa bona tam infeliciter, quàm pertinaciter, militet. Graue eſt, ſibi manus afferre? faciat. Quid per hoc conſequar? vt omnes ſciant, non eſſe hæc mala, quibus ego dignum Catonem putaui.

CAP. IV. Proſpera in plebem ac vilia ingenia deueniunt: at calamitates terroreſque mortalium ſub iugum mittere, proprium magni viri eſt. Semper verò eſſe felicem, & ſine morſu animi tranſire vitam, ignorare eſt rerum naturæ alteram partem. Magnus es vir: ſed vnde ſcio, ſi tibi fortuna non dat facultatem exhibendæ virtutis? Deſcendiſti ad Olympia: ſed nemo præter te. coronam habes, victoriam non habes. Non gratulor tanquam viro forti, ſed tanquam conſulatum præturamve adepto. honore auctus es. Idem dicere & bono viro poſſum, ſi illi nullam occaſionem difficilior caſus dedit, in qua vna vim ſui animi oſtenderet. Miſerum te iudico, quòd nunquam fuiſti miſer. tranſiſti ſine aduerſario vitam. Nemo ſciet, quid potueris: ne tu quidem ipſe. Opus eſt enim ad notitiam ſui, experimento. quid quiſque poſſet, niſi tentando non didicit. Itaque quidam vltrò ſe ceſſantibus malis obtulerunt, & virtuti ituræ in obſcurum occaſionem, per quam eniteſceret, quæſierunt. Gaudent, inquam, magni viri aliquando rebus aduerſis, non aliter quàm fortes milites bellis. Ego myrmillonem ſub C. Cæſare de raritate munerum audiui querentem: Quàm bella, inquit, ætas perit! Auida eſt periculi virtus, & quò tendat, non quid paſſura ſit, cogitat: quoniam & quod paſſura eſt, gloriæ pars eſt. Militares viri gloriantur vulne-

ri-

ribus, læti fluentem meliori caſu ſanguinem oſtentant. Idem licèt fecerint qui integri reuertuntur ex acie, magis ſpectatur qui ſaucius redit. Ipſis inquam Deus conſulit, quos eſſe quàm honeſtiſſimos cupit, quoties illis materiam præbet aliquid animosè fortiterque faciendi: ad quam rem opus eſt aliqua rerum difficultate. Gubernatorem in tempeſtate, in acie militem intelligas. Vnde poſſum ſcire, quantum aduerſus paupertatem tibi animi ſit, ſi diuitiis diffluis? vnde poſſum ſcire, quantum aduerſus ignominiam & infamiam, odiumque populare, conſtantiæ habeas, ſi inter plauſus ſeneſcis? ſi te inexpugnabilis, & inclinatione quadam mentium pronus fauor ſequitur? vnde ſcio, quàm æquo animo laturus ſis orbitatem, ſi quoſcunque ſuſtuliſti, vides? Audiui te cùm alios conſolareris: tunc conſpexiſſem, ſi te ipſe conſolatus eſſes, ſi te ipſe dolere vetuiſſes. Nolite, obſecro vos, expaueſcere iſta, quæ dij immortales velut ſtimulos admouent animis. Calamitas, virtutis occaſio eſt. Illos meritò quis dixerit miſeros, qui nimia felicitate torpeſcunt, quos velut in mari lento tranquillitas iners detinet. Quicquid illis inciderit, nouum veniet. magis vrgent ſæua inexpertos. graue eſt teneræ ceruici iugum. Ad ſuſpicionem vulneris tiro palleſcit: audaciter veteranus cruorem ſuum ſpectat, qui ſcit ſe ſæpè viciſſe poſt ſanguinem. Hos itaque Deus, quos

probat, quos amat; indurat, recognoſcit, exercet. eos autem quibus indulgere videtur, quibus parcere: molles venturis malis ſeruat. Erratis enim, ſi quem iudicatis exceptum: veniet ad illum diu felicem ſua portio. Quiſquis videtur dimiſſus eſſe, dilatus eſt. Quare Deus optimum quemque aut mala valetudine, aut aliis incommodis, afficit? Quare in caſtris quoque periculoſa fortiſſimis imperantur? Dux lectiſſimos mittit, qui nocturnis hoſtes aggrediantur inſidiis, aut explorent iter, aut præſidium loco deijciant. Nemo eorum qui exeunt, dicit, Malè de me Imperator meruit: ſed, Benè iudicauit. Idem dicant quicunque iubentur pati, timidis ignauiſque flebilia: Digni viſi ſumus Deo, in quibus experiretur, quantum humana natura poſſet pati. Fugite delicias. fugite eneruatam felicitatem, qua animi permadeſcunt, niſi aliquid interuenit, quod humanæ ſortis admoneat, velut perpetua ebrietate ſopiti. Quem ſpecularia ſemper ab adflatu vindicarunt, cuius pedes inter fomenta ſubinde mutata tepuerunt, cuius cœnationes ſubditus & parietibus circumfuſus calor temperauit, hunc leuis aura non ſine periculo ſtringet. Cùm omnia, quæ exceſſerunt modum, noceant; periculoſiſſima felicitatis intemperantia eſt. Mouet cerebrum, in vanas mentem imagines euocat, multum inter falſum ac verum mediæ caliginis

fun-

fundit. Quidni ſatius ſit, perpetuam infelicitatem quæ aduocat ad virtutem ſuſtinere, quàm infinitis atque immodicis bonis rumpi? Lenior ieiunio mors eſt: cruditate diſſiliunt. Hanc itaque rationem dij ſequuntur in bonis viris, quam in diſcipulis ſuis pręceptores: qui plus laboris ab his exigunt, in quibus certior ſpes eſt. Numquid tu inuiſos eſſe Lacedæmonijs liberos ſuos credis, quorum experiuntur indolem publicè verberibus admotis? ipſi illos patres adhortantur, vt ictus flagellorum fortiter perferant, & laceros ac ſemianimes rogant, perſeuerent vulnera præbere vulneribus. Quid mirum, ſi durè generoſos ſpiritus Deus tentat? nunquam virtutis molle documentum eſt. Verberat nos & lacerat fortuna? patiamur. non eſt ſæuitia: certamen eſt. quo ſæpius adierimus, fortiores erimus. Solidiſſima pars eſt corporis, quam frequens vſus agitauit. Præbendi fortunæ ſumus, vt contra ipſam ab ipſa duremur. Paulatim nos ſibi pares faciat. contemptum periculorum aſſiduitas periclitandi dabit. Sic ſunt nauticis corpora, ferendo mari dura: agricolis, manus tritę: ad excutienda tela, militares lacerti valent: agilia ſunt membra curſoribus. Id in quoque ſolidiſſimum eſt, quod exercuit. Ad contemnendam malorum potentiam, animus patientia peruenit: quæ quid in nobis efficere poſſit, ſcies, ſi aſpexeris, quantum nationibus

bus nudis & inopia fortioribus, labor præſtet. Omnes conſidera gentes, in quibus Romana pax deſinit: Germanos dico, & quicquid circa Iſtrum vagarum gentium occurſat. Perpetua illos hiems, triſte cœlum premit, malignè ſolum ſterile ſuſtentat, imbrem culmo aut fronde defendunt, ſuper durata glacie ſtagna perſultant, in alimentum feras captant. Miſeri tibi videntur? nihil miſerum eſt, quod in naturam conſuetudo perduxit: paulatim enim voluptati ſunt, quæ neceſſitate cœperunt. Nulla illis domicilia; nullæ ſedes ſunt, niſi quas laſſitudo in diem poſuit; vilis, & hic quærendus manu victus; horrenda iniquitas cœli, intecta corpora: hoc quod tibi calamitas videtur, tot gentium vita eſt. Quid miraris bonos viros, vt confirmentur, concuti? Non eſt arbor ſolida, nec fortis, niſi in quam frequens ventus incurſat: ipſa enim vexatione conſtringitur, & radices certiùs figit. Fragiles ſunt, quæ in aprica valle creuerunt. Pro ipſis ergo bonis viris eſt, vt eſſe interriti poſſint, multum inter formidoloſa verſari, & æquo animo ferre quæ non ſunt mala, niſi malè ſuſtinenti.

CAP. V. Adijce nunc, quòd pro omnibus eſt, optimum quemque, vt ita dicam, militare, & edere operas. Hoc eſt propoſitum Deo, quod ſapienti viro, oſtendere hæc quæ vulgus appetit, quæ reformidat, nec bona eſſe nec mala: apparebunt autem

bona

bona eſſe, ſi illa non niſi bonis viris tribuerit, & mala eſſe, ſi malis tantùm irrogauerit. Deteſtabilis erit cæcitas, ſi nemo oculos perdiderit, niſi cui eruendi ſunt. Itaque careant luce Appius & Metellus. Non ſunt diuitiæ bonum. Itaque habeat illas & Ellius leno: vt homines pecuniam cùm in templis conſecrauerint, videant & in fornice. Nullo modo magis poteſt Deus concupita traducere, quàm ſi illa ad turpiſſimos defert, ab optimis abigit: At iniquum eſt, bonum virum debilitari, aut conſtringi, aut alligari, malos integris corporibus ſolutos ac delicatos incedere. Quid porrò? non eſt iniquum, fortes viros arma ſumere, & in caſtris pernoctare, & pro vallo obligatis ſtare vulneribus: interim in vrbe ſecuros eſſe, præciſos & profeſſos impudicitiam? Quid porrò? non eſt iniquum, nobiliſſimas virgines ad ſacra facienda noctibus excitari, altiſſimo ſomno inquinatas frui? Labor optimos citat. Senatus per totum diem ſæpè conſulitur: cùm illo tempore viliſſimus quiſque, aut in campo otium ſuum oblectet, aut in popina lateat, aut tempus in aliquo circulo terat. Idem in hac magna republica fit: boni viri laborant, impendunt, impenduntur, & volentes quidem: non trahuntur à fortuna, ſequuntur illam, & æquant gradus. ſi ſciſſent, anteceſſiſſent. Hanc quoque animoſam Demetrij fortiſſimi viri vocem audiſſe me memini: Hoc vnum, in-

quit,

quit, dij immortales, de vobis queri poſſum, quòd non antè mihi voluntatem veſtram notam feciſtis. Prior enim ad iſta veniſſem, ad quæ nunc vocatus adſum. Vultis liberos ſumere? illos vobis ſuſtuli. Vultis aliquam partem corporis? ſumite. Non magnam rem promitto. citò totum relinquam. Vultis ſpiritum? Quid ni? nullam moram faciam, quominus recipiatis, quod dediſtis. à volente feretis, quicquid petieritis. Quid ergo eſt? maluiſſem offerre, quàm tradere. Quid opus fuit auferre? accipere potuiſtis. ſed ne nunc quidem auferetis: quia nihil eripitur, niſi retinenti. Nihil cogor, nihil patior inuitus: nec ſeruio Deo, ſed aſſentio. eò quidem magis, quòd ſcio omnia certa & in æternum dicta lege decurrere. Fata nos ducunt, & quantum cuique reſtet, prima naſcentium hora diſpoſuit. Cauſſa pendet ex cauſſa; priuata ac publica longus ordo rerum trahit. Ideò fortiter omne ferendum eſt: quia non, vt putamus, incidunt cuncta; ſed veniunt. Olim conſtitutum eſt, quid gaudeas, quid fleas: & quamuis magna videatur varietate ſingulorum vita diſtingui, ſumma in vnum venit: accepimus peritura, perituri. Quid ita indignamur? quid querimur? ad hoc parati ſumus. Vtatur, vt vult, ſuis natura corporibus: nos læti ad omnia & fortes cogitemus, nihil perire de noſtro. Quid eſt boni viri? præbere ſe fato. Grande ſolatium eſt, cum

vni-

vniuerſo rapi. Quicquid eſt quod nos ſic viuere iuſſit, ſic mori: eadem neceſſitate & deos alligat. irreuocabilis humana pariter ac diuina curſus vehit. Ille ipſe omnium conditor ac rector ſcripſit quidem fata, ſed ſequitur. ſemper paret, ſemel iuſſit. Quare tamen Deus tam iniquus in diſtributione fati fuit, vt bonis viris paupertatem, vulnera & acerba funera adſcriberet? Non poteſt artifex mutare materiam: hæc paſſa eſt. Quædam ſeparari à quibuſdam non poſſunt, cohærent, indiuidua ſunt. Languida ingenia, & in ſomnum itura, aut in vigiliam ſomno ſimillimam, inertibus nectuntur elementis: vt efficiatur vir cum cura dicendus, fortiore fato opus eſt. Non erit illi planum iter: ſurſum oportet ac deorſum eat, fluctuetur, ac nauigium in turbido regat. contra fortunam illi tenendus eſt curſus. Multa accident dura, aſpera, ſed quæ molliat & complanet ipſe. Ignis aurum probat, miſeria fortes viros. Vide quàm altè aſcendere debeat virtus: ſcies illi non per ſecura vadendum eſſe.

Ardua prima via eſt, & qua vix manè recentes
Enituntur equi: medio eſt altiſſima cœlo:
Vnde mare & terras ipſi mihi ſæpè videre
Fit timor, & pauida trepidat formidine pectus.
Vltima prona via eſt, & eget moderamine certo.

Tunc

Tunc etiam, quæ me ſubiectis excipit vndis,
Ne ferar in præceps, Thetis ſolet ipſa vereri.
Hæc cùm audiſſet ille generoſus adoleſcens: Placet, inquit, via. aſcendo. eſt tanti per iſta ire caſuro. Non deſinit acrem animum metu territare:
Vtque viam teneas, nulloq; errore traharis,
Per tamen aduerſi gradieris cornua tauri,
Æmonioſq; arcus, violentiq; ora leonis.
Poſt hæc ait: *Iunge datos currus.* his quibus deterreri me putas, incitor: libet illic ſtare, vbi ipſe ſol trepidat. humilis & inertis eſt, tuta ſectari: per alta virtus it.

CAP. VI. Quare tamen bonis viris patitur aliquid mali Deus fieri? Ille verò non patitur. Omnia mala ab illis remouit, ſcelera & flagitia, & cogitationes improbas, & auida conſilia, & libidinem cæcam, & alieno imminentem auaritiam: ipſos tuetur ac vindicat. Nunquid hoc quoque à Deo aliquis exigit, vt bonorum virorum etiam ſarcinas ſeruet? remittunt ipſi hanc Deo curam: externa contemnunt. Democritus diuitias proiecit, onus illas bonæ mentis exiſtimans: quid ergo miraris, ſi id Deus bono accidere patitur, quod vir bonus aliquando vult ſibi accidere? Filios amittunt viri boni. quidni, cùm aliquando & ipſi occidant? In exilium mittuntur. quidni, cùm aliquando ipſi patriam non repetituri relinquant? Occiduntur. quidni, cùm aliquando ipſi ſibi manus afferant? Quare quædam dura patiun-

patiuntur? vt etiam alios pati doceant. nati ſunt in exemplar. Puta itaque Deum dicere: Quid habetis, quòd de me queri poſſitis vos, quibus recta placuerunt? Alijs bona falſa circundedi, & animos inanes, velut longo fallacique ſomnio luſi. auro illos, argento & ebore ornaui: intus boni nihil eſt. Iſti, quos pro felicibus aſpicitis, ſi non quà occurrunt, ſed quà latent, videritis, miſeri ſunt, ſordidi, turpes, ad ſimilitudinem parietum ſuorum extrinſecus culti. Non eſt iſta ſolida & ſincera felicitas: cruſta eſt, & quidem tenuis. Itaque dum illis licet ſtare, & ad arbitrium ſuum oſtendi, nitent & imponunt: cùm aliquid incidit, quod diſturbet ac detegat, tunc apparet quantum altæ ac veræ fœditatis alienus ſplendor abſconderit. Vobis dedi bona certa, manſura: quanto magis verſaueritis, & vndique inſpexeritis, meliora maioraque. Permiſi vobis, metuenda contemnere, cupienda faſtidire. non fulgetis extrinſecus: bona veſtra introrſus obuerſa ſunt. Sic mundus exteriora contempſit, ſpectaculo ſui lætus. Intus omne poſui bonum. non egere felicitate, felicitas veſtra eſt. At multa incidunt triſtia, horrenda, dura toleratu. Quia non poteram vos iſtis ſubducere, animos veſtros aduerſus omnia armaui. Ferte fortiter: hoc eſt, quo Deum antecedatis. ille extra patientiam malorum eſt, vos ſupra patientiam. Contemnite pauperta-

pertatem. nemo tam pauper viuit, quàm natus eſt. Contemnite dolorem: aut ſoluetur, aut ſoluet. contemnite fortunam: nullum illi telum quo feriret animum, dedi. contemnite mortem: quæ vos aut finit, aut transfert. Ante omnia caui, ne quis vos teneret inuitos. patet exitus. Si pugnare non vultis, licet fugere. Ideoque ex omnibus rebus, quas eſſe vobis neceſſarias volui, nihil feci facilius, quàm mori. Prono animam loco poſui: trahitur. Attendite modò, & videbitis, quàm breuis ad libertatem, & quàm expedita, ducat via. Non tam longas in exitu vobis, quàm intrantibus moras poſui: alioqui magnum in vos regnum fortuna tenuiſſet, ſi homo tam tardè moreretur, quàm naſcitur. Omne tempus, omnis vos locus doceat, quàm facile ſit renunciare naturæ, & munus ſuum illi impingere. Inter ipſa altaria & ſollemnes ſacrificantium ritus, dum optatur vita, mortem condiſcite. Corpora opima taurorum exiguo concidunt vulnere, & magnarum virium animalia humanæ manus ictus impellit. tenui ferro commiſſura ceruicis abrumpitur, & cùm articulus ille, qui caput collumque committit, inciſus eſt, tanta illa moles corruit. Non in alto latet ſpiritus, nec vtique ferro eruendus eſt: non ſunt vulnere impreſſo ſcrutanda præcordia: in proximo mors eſt. Non certum ad hos ictus deſtinaui locum: quacumque per-

uium

uium eſt. Ipſum illud quod vocatur mori, quo anima diſcedit à corpore, breuius eſt, quàm vt ſentiri tanta velocitas poſſit. Siue fauces nodus eliſit; ſiue ſpiramentum aqua præcluſit; ſiue in caput lapſos ſubiacentis ſoli duritia comminuit; ſiue hauſtus ignis curſum animæ remeantis interſcidit: quicquid eſt, properat. Ecquid erubeſcitis? quod tam citò fit, timetis diu?

L. ANNÆI SENECÆ
AD SERENVM
DE TRANQVILLITATE ANIMI
LIBER.
CAPVT I.

INQVIRENTI mihi in me, Serene, quædam vitia apparebant retecta, in aperto poſita, quæ manu prenderem, quædam obſcuriora, & in receſſu; quædam non continua, ſed ex interuallis redeuntia: quæ vel moleſtiſſima dixerim; vt hoſtes vagos, & ex occaſionibus aſſilientes, per quos neutrum licet, nec tanquam in bello paratum eſſe, nec tanquam in pace ſecurum. Illum tamen habitum in me maximè deprehendo (quare enim non verum, vt medico fatear?) me nec bona fide liberatum ijs, quæ timebam & oderam, nec rurſus obnoxium. In ſtatu vt non peſſimo,

ſimo, ita maximè querulo & moroſo poſitus ſum: nec ægroto, nec valeo. Non eſt quòd dicas, omnium virtutum tenera eſſe principia, tempore ipſis duramentum & robur accedere. Non ignoro, etiam quæ in ſpeciem laborant, dignitatem dico, & eloquentiæ famam, & quicquid ad alienum ſuffragium venit, mora conualeſcere, & quæ veras vires parant, & quæ ad placendum fuco quodam ſubornantur, expectant annos, donec paulatim colorem diuturnitas ducat: ſed ego vereor, ne conſuetudo, quæ rebus affert conſtantiam, hoc vitium in me altiùs figat. Tam bonorum, quàm malorum, longa conuerſatio amorem inducit. Hæc animi inter vtrumque dubij, nec ad recta fortiter, nec ad praua vergentis, infirmitas qualis ſit, non tam ſemel tibi poſſum, quàm per partes oſtendere. Dicam quæ accidant mihi: tu morbo nomen inuenies. Tenet me ſummus amor parcimoniæ, fateor. placet non in ambitionem cubile compoſitum, non ex arcula prolata veſtis, non mille ponderibus aut tormentis ſplendere cogentibus preſſa: ſed domeſtica, & vilis, nec ſeruata, nec ſumenda ſollicitè. Placet cibus, quem nec parent familiæ, nec ſpectent: non ante multos paratus dies, nec multorum manibus miniſtratus, ſed parabilis facilisque, nihil habens accerſiti pretioſi, e, vbilibet non defuturus, nec patrimonio grauis, nec corpori, nec reditu-

rus quà intrauerat. Placet miniſter incultus & rudis vernula; argentum graue ruſtici patris, ſine vllo opere & nomine artificis; & menſa non varietate macularum conſpicua, nec per multas elegantium dominorum ſucceſſiones ciuitati nota: ſed in vſum poſita, quæ nullius conuiuæ oculos nec voluptate moretur, nec accendat inuidia. Cùm benè iſta placuerunt, præſtringit animum apparatus alicuius pædagogij, diligentiùs quàm iam intra priuatum larem veſtita, & auro culta mancipia, & agmen ſeruorum nitentium. Iam domus etiam quà calcatur pretioſa, & diuitijs per omnes angulos diſſipatis, tecta ipſa fulgentia, & aſſectator comeſque patrimoniorum pereuntium populus. Quid perlucentes ad imum aquas, & circumfluentes ipſa conuiuia? quid epulas loquar, ſcæna ſua dignas? Circumfudit me ex longo frugalitatis ſitu venientem, multo ſplendore luxuria, & vndique circumſonuit. Paullum titubat acies: faciliùs aduerſus illam animum, quàm oculos attollo. Recedo itaque non peior, ſed triſtior: nec inter illa friuola mea tam lætus incedo, taciturſque morſus ſubit, & dubitatio, numquid illa meliora ſint. nihil horum me mutat, nihil tamen non concutit. Placet vim præceptorum ſequi, & in mediam ire Rempublicam: placet honores faſceſque, non purpura, aut aureis virgis adductum capeſſere, ſed vt amicis propin-
quiſ-

quiſque, & omnibus ciuibus, omnibus deinde mortalibus paratior vtiliorque ſim, propiùs poſitus. Sequor Zenonem, Cleanthem, Chryſippum: quorum tamen nemo ad Rempub. acceſſit, nemo non miſit. Ad quam cùm animum inſolitum arietari permiſi, vbi aliquid occurrit, aut indignum (vt in omni vita humana multa ſunt) aut parum ex facili fluens, aut multum temporis res non magno æſtimandę popoſcerunt, ad otium conuertor. & quemadmodum pecoribus, fatigatis quoque, velocior domum gradus eſt: placet intra parietes ſuos vitam coercere. Nemo vllum auferat diem, nihil dignum tanto impendio redditurus. ſibi ipſe animus hæreat, ſe colat, nihil alieni agat, nihil quòd ad iudicem ſpectet: ametur expers publicę priuatęq; curę tranquillitas. Sed vbi lectio fortior erexit animum, & aculeos ſubdiderunt exempla nobilia: proſilire libet in forum, commodare alteri vocem, alteri operam, etſi nihil profuturam, tamen conaturam prodeſſe: alterius coercere in foro ſuperbiam, malè ſecundis rebus elati. In ſtudijs puto mehercule melius eſſe res ipſas intueri, & harum cauſſa loqui: ceterùm verba rebus permittere, vt quà duxerint, hàc inelaborata ſequatur oratio. Quid opus eſt ſeculis duratura componere? Vis tu non id agere, ne te poſteri taceant? morti natus es: minus moleſtiarum habet funus tacitum,

tum. Itaque occupandi temporis cauſſa, in vſum tuum,non in præconium, aliquid ſimplici ſtilo ſcribe. minore labore opus eſt ſtudentibus in diem. Rurſus vbi ſe animus cogitationis magnitudine leuauit, ambitioſus in verba eſt, altiuſque vt ſpirare,ita eloqui geſtit, & ad dignitatem rerum exit oratio: oblitus tum legis preſſioriſque iudicij,ſublimis feror,& ore iam non meo. Ne ſingula diutiùs perſequar, in omnibus rebus hæc me ſequitur bonæ mentis infirmitas: cui ne paulatim defluam vereor, aut quod eſt ſolicitius, ne ſemper caſuro ſimilis pendeam, & plus fortaſſe ſit, quàm quod ipſe prouideo. Familiariter enim domeſtica aſpicimus, & ſemper iudicio fauor officit. Puto multos potuiſſe ad ſapientiam peruenire, niſi putaſſent ſe perueniſſe: niſi quædam in ſe diſſimulaſſent, quædam apertis oculis tranſiliſſent. Non eſt enim quòd nos magis aliena iudices adulatione perire,quàm noſtra. Quis ſibi verum dicere auſus eſt? quis non inter laudantium blandientiumque poſitus greges, plurimùm tamen ſibi ipſe aſſentatus eſt? Rogo itaque, ſi quod habes remedium,quo hanc fluctuationem meam ſiſtas, dignum putes me, qui tibi tranquillitatem debeam. Non eſſe periculoſos motus animi, nec quicquam tumultuoſi afferentes, ſcio. vt vera tibi ſimilitudine id de quo queror exprimam, non tempeſtate vexor, ſed nauſea. Detra-

M he

he ergo quicquid hoc eſt mali,& ſuccurre in conſpectu terrarum laboranti.

CAP. II. Quæro mehercule iamdudum, Serene, ipſe tacitus, cui talem affectum animi ſimilem putem. nec vllius propiùs admoneor exemplo, quàm eorum qui ex longa & graui valetudine expliciti, motiunculis,leuibuſque interim offenſis perſtringuntur: & cùm reliquias effugerint, ſuſpicionibus tamen inquietantur, mediciſque iam ſani manum porrigunt,& omnem calorem corporis ſui calumniantur. Horum,Serene,non parùm ſanum eſt corpus, ſed ſanitati parùm aſſueuit: ſicut eſt quidam tremor etiam tranquilli maris, aut lacus, cùm ex tempeſtate requieuit. Opus eſt itaque non illis durioribus, quæ etiam tranſcurrimus, vt alicubi obſtes tibi,alicubi iraſcaris, alicubi inſtes grauiùs; ſed illud quod vltimum venit, vt fidem tibi habeas, & recta ire via te credas, nihil auocatus tranſuerſis multorum veſtigiis paſſim diſcurrentium,& quorumdam circa ipſam errantium viam. Quod deſideras autem,magnum & ſummum eſt,Deoque vicinum, non concuti. Hanc ſtabilem animi ſedem Græci Εὐθυμίαν vocant, de qua Democriti volumen egregium eſt. ego Tranquillitatem voco. nec enim imitari, & transferre verba, ad illorum formam neceſſe eſt:res ipſa, de qua agitur,aliquo ſignanda nomine eſt, quod appellationis Græcæ vim debet habere, non faciem.

ciem. Ergo quærimus,quomodo animus ſemper æqualis,ſecundoq; curſu eat, propitiuſque ſibi ſit, & ſua lætus àſpiciat: & hoc gaudium non interrumpat, ſed placido ſtatu maneat, nec attollens ſe vnquam, nec deprimens. Id Tranquillitas erit. Quomodo ad hanc perueniri poſſit,in vniuerſū quęramus: ſumes tu ex publico remedio, quantum voles. Totum interim vitium in medium protrahendum eſt, ex quo agnoſcet quiſque partem ſuam:ſimul tu intelliges, quanto minus negotij habeas cum faſtidio tui, quàm hi quos ad profeſſionem ſpecioſam alligatos, & ſub ingenti titulo laborantes, in ſua ſimulatione pudor magis, quàm voluntas tenet, Omnes in eadem cauſſa ſunt: & hi qui leuitate vexantur, ac tædio, aſſiduaque mutatione propoſiti, quibus ſemper magis placet quod reliquerunt: & illi, qui marcent & oſcitant. Adijce illos, qui non aliter,quàm quibus difficilis ſomnus eſt, verſant ſe, & hoc atque illo modo componunt, donec quietem laſſitudine inueniant, ſtatum vitæ ſuæ formando ſubinde, in eo nouiſſimè manent, in quo illos non mutandi odium, ſed ſenectus ad nouandum pigra deprehendit. Adijce & illos, qui non inconſtantiæ vitio parùm leues ſunt, ſed inertia. Viuunt, non quomodo volunt, ſed quomodo cœperunt. Innumerabiles deinceps proprietates ſunt, ſed vnus effectus vitij, diſplicere ſibi. Hoc

oritur ab intemperie animi, & cupiditatibus timidis, aut parùm proſperis, vbi aut non audent, quantum concupiſcunt, aut non conſequuntur, & in ſpem toti prominent, ſemper inſtabiles mobileſque, quod neceſſe eſt accidere pendentibus. Omni vita pendent, & inhoneſta ſe ac difficilia docent, coguntque: & vbi ſine prœmio labor eſt, torquet illos irritum dedecus; nec dolent praua, ſed fruſtrà voluiſſe. Tunc illos & pœnitentia cœpti tenet, & incipiendi timor, ſubrepitque illa iactatio animi, non inuenientis exitum, quia nec cupiditatibus ſuis imperare, nec obſequi poſſunt; & cunctatio vitæ parùm ſe explicantis, & inter deſtituta vota torpentis animi ſitus. Quæ omnia grauiora ſunt, vbi odio infelicitatis operoſæ ad otium profugerunt, & ad ſecreta ſtudia: quæ pati non poteſt animus ad ciuilia erectus, agendique cupidus, & natura inquietus, parum ſcilicet in ſe ſolatiorum habens: ideoque detractis oblectationibus, quas ipſæ occupationes diſcurrentibus præbent, domum, ſolitudinem, parietes non fert, inuitus aſpicit ſe ſibi relictus. Hinc illud eſt tædium, & diſplicentia ſui, & nuſquam reſidentis animi volutatio, & otij ſui triſtis atque ægra patientia: vtique vbi cauſas fateri pudet, tormenta introrſus egit verecundia, in anguſto incluſæ cupiditates, ſine exitu, ſe ipſæ ſtrangulant. Inde mœror marcorque, & mille fluctus mentis incer-

incertæ, quam inchoata habent ſuſpenſam, deplorata triſtem: inde ille affectus otium ſuum deteſtantium, quærentiumq; nihil ipſos habere, quod agant, & alienis incrementis inimiciſſima inuidia. Alit enim liuorem infelix inertia: & omnes deſtrui cupiunt, quia ſe non potuerunt prouehere: & ex hac deinde auerſatione alienorum proceſſuum, & ſuorum deſperatione, obiraſcens fortunæ animus, & de ſæculo querens, & in angulos ſe retrahens, & pœnæ incubans ſuæ, dum tædet ſui, pigetque. Natura enim humanus animus agilis eſt, & pronus ad motus: grata omnis illi excitandi ſe abſtrahendique materia eſt; gratior quibuſque peſſimis ingeniis, quæ occupationibus libenter deteruntur. Vt vlcera quædam nocituras manus appetunt, & tactu gaudent, & fœdam corporum ſcabiem delectat, quicquid exaſperat: non aliter dixerim his mentibus, in quas cupiditates velut mala vlcera eruperunt, voluptati eſſe laborem vexationemque. *Sunt enim* quædam, quæ corpus quoque noſtrum cum quodam dolore delectant: vt verſare ſe, & mutare nondum feſſum latus, & aliò atque aliò poſitum ventilari. Qualis ille Homericus Achilles eſt, modò pronus, modò ſupinus, in varios habitus ſe ipſe componens. quòd proprium ægri eſt, nihil diu pati, & mutationibus vt remediis vti. Inde peregrinationes ſuſcipiuntur vagæ, & littora

peretrantur,& modò mari ſe, modò terra experitur ſemper præſentibus infeſta leuitas. Nunc Campaniam petamus. iam delicata faſtidio ſunt: inculta videantur. Bruttios & Lucanos ſaltus perſequamur. Aliquid tamen inter deſerta ameni requiratur, in quo luxurioſi oculi longo locorum horrentium ſquallore releuentur. Tarentum petatur,laudatuſque portus, & hiberna cœli mitioris,& tecta vel antiquæ ſatis opulenta turbæ. Iam flectamus curſum ad vrbem. nimis diu à plauſu & fragore aures vacauerunt: iuuat iam & humano ſanguine frui. Aliud ex alio ſuſcipitur, & ſpectacula ſpectaculis mutantur: vt ait Lucretius,

Hoc ſe quiſque modo ſemper fugit.

Sed quid prodeſt, ſi non effugit? ſequitur ſe ipſe, & vrget grauiſſimus comes. Itaque ſcire debemus, non locorum vitium eſſe quo laboramus, ſed noſtrum. Infirmi ſumus ad omne tolerandum, nec laboris patientes, nec voluptatis, nec noſtræ, nec vllius rei diutiùs. Hoc quoſdam egit ad mortem, quòd propoſita ſæpè mutando, in eadem reuoluebantur, & non reliquerant nouitati locum. Faſtidio illis eſſe cœpit vita, & ipſe mundus: & ſubit illud rabidarum deliciarum: Quouſq; eadem?

CAP. III. Aduerſus hoc tædium quo auxilio putem vtendum, quæris. Optimum erat (vt ait Athenodorus) actione rerum & Reip.tractatione, & officijs ciui-

libus

libus ſe detinere. nam vt quidam ſole, & exercitatione, & cura corporis, diem ducunt, athletiſque vtiliſſimum eſt, lacertos ſuos roburque cui ſe vni dicauerunt, maiore temporis parte nutrire: ita nobis animum ad rerum ciuilium certamen parantibus, in opere eſſe, non longè pulcherrimum eſt? Nam cùm vtilem ſe efficere ciuibus mortalibuſque propoſitum habeat, ſimul & exercetur & próficit, qui in mediis ſe officiis poſuit, communia priuataque pro facultate adminiſtrans. Sed quia in hac, inquit, tam inſana hominum ambitione, tot calumniatoribus in deterius recta torquentibus, parùm tuta ſimplicitas eſt, & plus futurum ſemper eſt quod obſtet, quàm quod ſuccedat, à foro quidem & publico recedendum eſt: ſed habet, vbi ſe etiam in priuato lare explicet magnus animus. nec vt leonum animaliumq; impetus caueis coercetur: ſic hominum, quorum maximè in ſeductu actiones ſunt. Ita tamen delituerit, vt vbicunq; otium ſuum abſconderit, prodeſſe velit & ſingulis & vniuerſis, ingenio, voce, conſilio. Nec enim is ſolus Reip. prodeſt, qui candidatos extrahit, & tuetur reos, & de pace belloq; cenſet: ſed qui iuuentutem exhortatur, qui in tanta bonorum præceptorum inopia, virtute inſtruit animos, qui ad pecuniam luxuriamque curſu ruentes prenſat ac retrahit, & ſi nihil aliud, certè moratur, in priuato publicum negotium agit.

An ille plus præſtat, qui inter peregrinos & ciues, aut vrbanus prætor adeuntibus aſſeſſoris verba pronunciat: quàm qui docet quid ſit iuſtitia, quid pietas, quid patientia, quid fortitudo, quid mortis contemptus, quid deorum intellectus, quantum bonum ſit bona conſcientia? Ergo ſi tempus in ſtudia conferas, quod ſubduxeris officiis, non deſerueris, nec munus detractaueris. Neque enim ille ſolus militat, qui in acie ſtat, & cornu dextrum læuumque defendit: ſed & qui portas tuetur, & ſtatione minùs periculoſa, non otioſa tamen fungitur, vigiliaſque ſeruat, & armamentario præeſt. quæ miniſteria quamuis incruenta ſint, in numerum ſtipendiorum veniunt. Si te ad ſtudia reuocaueris, omne vitæ faſtidium effugeris. nec noctem fieri optabis tædio lucis, nec tibi grauis eris, nec aliis ſuperuacuus: multos in amicitiam attrahes, affluetque ad te optimus quiſque. Nunquam enim quamuis obſcura virtus latet, ſed mittit ſui ſigna. quiſquis dignus fuerit, veſtigiis illam colliget. Nam ſi omnem conuerſationem tollimus, & generi humano renunciamus, viuimuſque in nos tantùm conuerſi; ſequetur hanc ſolitudinem, omni ſtudio carentem, inopia rerum agendarum. Incipiemus ædificia alia ponere, alia ſubuertere, & mare ſubmouere, & aquas contra difficultates locorum ducere, & malè diſpenſare tempus, quod nobis

natura

natura conſumendum dedit. Alij parcè illo vtimur, alij prodigè: alij ſic impendimus, vt poſſimus rationem reddere: alij, vt nullas habeamus reliquias. Quare nihil turpius eſt, quàm grandis natu ſenex, qui nullum aliud habet argumentum, quo ſe probet diu vixiſſe, præter ætatem. Mihi, cariſſime Serene, nimis videtur ſubmiſiſſe temporibus ſe Athenodorus, nimis citò refugiſſe. Nec ego negauerim aliquando cedendum: ſed ſenſim relato gradu, & ſaluis ſignis, ſalua militari dignitate. Sanctiores tutioreſque ſunt hoſtibus ſuis, qui in fidem cum armis veniunt. Hoc puto virtuti faciendum, ſtudioſoque virtutis. ſi prævalebit fortuna, & præcidet agendi facultatem; non ſtatim auerſus inermiſque fugiat, latebras quærens, quaſi vllus locus ſit, quò non poſſit fortuna perſequi: ſed parciùs ſe inſerat officiis, & cum dilectu inueniat aliquid, in quo vtilis ciuitati ſit. Militare non licet? honores ſpectet. priuato viuendum eſt? ſit orator. ſilentium indictum eſt? tacita aduocatione ciues iuuet. periculoſum etiam ingreſſu forum eſt? in domibus, in ſpectaculis, in conuiuiis, bonum contubernalem, amicum fidelem, temperantem conuiuam agat. Officia ſi ciuis amiſerit, hominis exerceat. Ideò magno animo nos non vnius vrbis mœnibus clauſimus, ſed in totius orbis commercium emiſimus, patriamque nobis mundum profeſſi

ſumus: vt liceret latiorem virtuti campum dare. Præcluſum tibi tribunal eſt,& roſtris prohiberis, aut comitiis? reſpice poſt te, quantum latiſſimarum regionum pateat, quantum populorum. nunquam tibi ita magna pars obſtruetur, vt non maior relinquatur. Sed vide, ne totum iſtud vitium tuum ſit. non vis enim niſi conſul, aut prytanes, aut ceryx, aut ſufes adminiſtrare Rempub. Quid ſi militare nolis, niſi imperator, aut tribunus? etiam ſi alij primam frontem tenebunt, te ſors inter triarios poſuit: inde voce, adhortatione, exemplo, animo milita. Præciſis quoque manibus ille in prœlio inuenit, quod partibus conferat, qui ſtat tantùm, & clamore iuuat. Tale quiddam facies, ſi à prima te Reipub. parte fortuna ſubmouerit; ſtes tamen, clamore iuues: ſi quis fauces oppreſſerit; ſtes tamen, & ſilentio iuues. Nunquam inutilis eſt opera ciuis boni. auditu enim, viſu, vultu, nutu, obſtinatione tacita, inceſſuque ipſo prodeſt. Vt ſalutaria quædam, citra guſtum tactumque, odore proficiunt: ita virtus vtilitatem etiam ex longinquo & latens fundit, ſiue exſpatiatur & fruitur ſuo iure; ſiue precarios habet acceſſus, cogiturque vela contrahere; ſiue otioſa mutaque eſt, & anguſto circumſcripta, ſiue adaperta: in quocunque habitu eſt, prodeſt. Quid? tu parùm vtile putas exemplum benè quieſcentis? Longè, inquam, optimum eſt miſcere

ſcere otium rebus, quotiens actuoſa vita impedimentis fortuitis, aut ciuitatis conditione prohibetur. Nunquam enim vſque eò interclusa ſunt omnia, vt nulli actioni honeſtæ locus ſit. Numquid potes inuenire vrbem miſeriorem, quàm Athenienſium fuit, cùm illam triginta tyranni diuellerent? mille trecentos ciues, optimum quemque, occiderant: nec finem ideò faciebat, ſed irritabat ſe ipſa ſæuitia. In qua ciuitate erat ariopagos, religioſiſſimum iudicium, in qua ſenatus populuſque ſenatui ſimilis: coibat quotidie carnificum triſte collegium, & infelix curia tyrannis anguſta. Poteratne illa ciuitas conquieſcere, in qua tot tyranni, quot ſatellites erant? Ne ſpes quidem vlla recipiendæ libertatis animis poterat offerri: nec vlli remedio locus apparebat, contra tantam vim malorum. vnde enim miſeræ ciuitati tot Harmodios? Socrates tamen in medio erat, & lugentes patres conſolabatur, & deſperantes de Repub. exhortabatur, & diuitibus opes ſuas metuentibus exprobrabat ſeram periculoſæ auaritiæ pœnitentiam; & imitari volentibus magnum circumferebat exemplar, cùm inter triginta dominos liber incederet. Hunc tamen Athenæ ipſæ in carcere occiderunt: & qui tutò inſultauerat agmini tyrannorum, eius libertatem libera ciuitas non tulit: vt ſcias & in afflicta Repub. eſſe occaſionem ſapienti viro ad ſe proferen-

dum,& in florenti ac beata, pecuniam, inuidiam, mille alia vitia inermia regnare. Vtcunque ergo ſe Reſpub. dabit, vtcunque fortuna permittet, ita aut explicabimus nos, aut contrahemus: vtique mouebimus, nec alligati metu torpebimus. Imò ille vir fuerit, qui periculis vndique imminentibus, armis circà & catenis frementibus, non alliſerit virtutem, nec abſconderit. Non enim debet ſeruantem ſe obruere. Vt opinor, Curius Dentatus aiebat, Malle eſſe ſe mortuum, quàm viuere. Vltimum malorum eſt, ex viuorum numero exire, antequam moriaris. Sed faciendum erit, ſi in Reipub. tempus minùs tractabile incideris, vt plus otio ac litteris vindices: nec aliter quàm in periculoſa nauigatione, ſubinde portum petas: nec expectes donec res te dimittant, ſed ab illis te ipſe diſiungas.

CAP. IV. Inſpicere autem debemus primùm noſmetipſos, deinde quæ aggredimur negotia, deinde eos quorum cauſſa, aut cum quibus agendum eſt. Ante omnia, neceſſe eſt ſeipſum æſtimare: quia ferè plus nobis videmur poſſe, quàm poſſumus. Alius eloquentiæ fiducia prolabitur, alius patrimonio ſuo plus imperauit, quàm ferre poſſit: alius infirmum corpus laborioſo oppreſſit officio. Quorundam parùm idonea eſt verecundia rebus ciuilibus, quæ firmam frontem deſiderant: quorumdam contumacia non facit ad aulam,

qui-

quidam non habent iram in poteſtate: & illos ad temeraria verba quælibet indignatio effert. quidam vrbanitatem neſciunt continere, nec periculoſis abſtinent ſalibus. Omnibus his vtilior negotio quies eſt ferox impatienſque natura, irritamenta nocituræ libertatis euitet.

CAP. V. Æſtimanda ſunt deinde ipſa quæ aggredimur, & vires noſtræ cum rebus, quas tentaturi ſumus, comparandæ. Debet enim ſemper plus eſſe virium in latore, quàm in onere. neceſſe eſt opprimant onera, quæ ferente maiora ſunt. Quædam præterea non tam magna ſunt negotia, quàm fœcunda, multumque negotiorum ferunt. & hæc refugienda ſunt, ex quibus noua occupatio multiplexque naſcetur. Nec accedendum eò, vnde liber regreſſus non ſit: his admouenda manus eſt, quorum finem aut facere, aut certè ſperare poſſis. Relinquenda, quæ latiùs actu procedunt, nec vbi propoſueris, deſinunt.

CAP. VI. Hominum vtique delectus habendus eſt; an digni ſint, quibus partem vitæ noſtræ impendamus, an ad illos temporis noſtri iactura perueniat. Quidam vltrò officia noſtra nobis imputant. Athenodorus ait, ne ad cœnam quidem ſe iturum ad eum, qui ſibi nil pro hoc debiturus ſit. Puto intelligis, multo minùs ad eos iturum, qui cum amicorum officijs paria in menſa faciunt, qui fercula pro congiarijs numerant: quaſi in alienum hono-

honorem intemperantes ſint. Deme illis teſtes ſpectatoreſque, non delectabit popina ſecreta. Conſiderandum eſt, vtrùm natura tua agendis rebus, an otioſo ſtudio contemplationique aptior ſit: & eò inclinandum, quò te vis ingenij defert. Iſocrates Ephorum iniecta manu à foro ſubduxit, vtiliorem componendis monumentis hiſtoriarum ratus. Malè enim reſpondent coacta ingenia. reluctante natura, irritus labor eſt.

CAP. VII. Nihil tamen æquè oblectauerit animum, quàm amicitia fidelis & dulcis. Quantum bonum eſt, vbi ſunt præparata pectora, in quæ tutò ſecretum omne deſcendat, quorum conſcientiam minùs quàm tuam timeas, quorum ſermo ſolicitudinem leniat, ſententia conſilium expediat, hilaritas triſtitiam diſſipet, conſpectus ipſe delectet? Quos ſcilicet vacuos, quantum fieri poterit, à cupiditatibus, eligemus. Serpunt enim vitia, & in proximum quemque tranſiliunt, & contactu nocent. Itaque, vt in peſtilentia, cauendum eſt, ne corruptis iam corporibus & morbo flagrantibus aſſideamus, quia pericula trahemus, afflatuque ipſo laborabimus: ita in amicorum legendis ingeniis dabimus operam, vt quamminimè inquinatos aſſumamus. Initium morbi eſt, ægris ſana miſcere. Nec hoc præceperim tibi, vt neminem niſi ſapientem ſequaris, aut attrahas. vbi enim iſtum inuenies,

quem

quem tot ſæculis quærimus? pro optimo eſt, minimè malus. Vix tibi eſſet facultas delectus felicioris, ſi inter Platonas & Xenophontas, & illum Socratici fœtus prouentum bonos quæreres: aut ſi tibi poteſtas Catonianæ fieret ætatis, quæ pleroſque dignos tulit, qui Catonis ſæculo naſcerentur, ſicut multos peiores, quàm vnquam alias, maximorumque molitores ſcelerum. Vtraque enim turba opus erat, vt Cato poſſet intelligi. habere debuit & bonos, quibus ſe approbaret: & malos, in quibus vim ſuam experiretur. Nunc verò, in tanta bonorum egeſtate, minùs faſtidioſa fiat electio. Præcipuè tamen vitentur triſtes, & omnia deplorantes, quibus nulla non cauſſa in querelas placet. Conſtet illi licet fides & beneuolentia, tranquillitati tamen inimicus eſt comes perturbatus, & omnia gemens.

CAP. VIII. Tranſeamus ad patrimonia, maximam humanarum ærumnarum materiam. Nam ſi omnia alia quibus angimur, compares, mortes, ægrotationes, metus, deſideria, dolorum laborumque patientiam, cum iis quæ nobis mala pecunia noſtra exhibet; hæc pars multùm prægrauabit. Itaq; cogitandum eſt quanto leuior dolor ſit, non habere, quàm perdere: & intelligemus, paupertati eò minorem tormentorum, quò minorem damnorum eſſe materiam. Erras enim, ſi putas animoſiùs detrimenta diuites ferre.

maximis minimiſque corporibus par eſt dolor vulneris. Bion eleganter ait, Non minùs moleſtum eſſe caluis, quàm comatis, pilos velli. Idem ſcias licet de pauperibus locupletibuſque, par illis eſſe tormentum. vtriſque enim pecunia ſua obhæſit, nec ſine ſenſu auelli poteſt. Tolerabilius autem eſt, vt dixi, faciliuſque, non acquirere, quàm amittere: ideoque lætiores videbis, quos nunquam fortuna reſpexit, quàm quos deſeruit. Vidit hoc Diogenes, vir ingentis animi, & effecit ne quid ſibi eripi poſſet. Tu iſtud paupertatem, inopiam, egeſtatem voca, & quàm voles ignominioſum ſecuritati nomen impone: putabo hunc non eſſe felicem, ſi quem mihi alium inueneris, cui nihil pereat. Aut ego fallor, aut regnum eſt, inter auaros, circumſcriptores, latrones, plagiarios, vnum eſſe, cui noceri non poſſit. Si quis de felicitate Diogenis dubitat, poteſt idem dubitare & de deorum immortalium ſtatu, an parùm beatè degant: quòd illis non prædia, nec horti ſint, nec alieno colono rura pretioſa, nec grande in foro fœnus. Non te pudet, quiſquis diuitijs adſtupes? reſpice agedum mundum: nudos videbis deos, omnia dantes, nihil habentes. Hunc tu pauperem putas, an dijs immortalibus ſimilem, qui ſe fortuitis omnibus exuit? Feliciorem tu Demetrium Pompeianum vocas, quem non puduit locupletiorem eſſe Pompeio?

Nume-

Numerus illi quotidie ſeruorum, velut Imperatori exercitus, referebatur: cui iamdudum diuitiæ eſſe debuerant, duo vicarij, & cella laxior. At Diogeni ſeruus vnicus fugit, nec eum reducere, cùm monſtraretur, tanti putauit. Turpe eſt, inquit, Manen ſine Diogene poſſe viuere, Diogenem ſine Mane non poſſe. Videtur mihi dixiſſe: Age tuum negotium fortuna. nihil apud Diogenem iam tuum eſt. Fugit mihi ſeruus? imò liber abijt. Familia veſtiarium petit, victumque: tot ventres auidiſſimorum animalium tuendi ſunt: emenda veſtis, & cuſtodiendæ rapaciſſimæ manus, & flentium deteſtantiumque miniſterijs vtendum. Quanto ille felicior, qui nihil vlli debet, niſi, cui facillimè negat, ſibi? Sed quoniam non eſt tantum roboris nobis, anguſtanda certè ſunt patrimonia, vt minùs ad iniurias fortunę ſimus expoſiti. Habiliora ſunt corpora puſilla, quæ in arma ſua contrahi poſſunt, quàm quæ ſuperfunduntur, & vndique magnitudo ſua vulneribus obiicit. Optimus pecuniæ modus eſt, qui nec in paupertatem cadit, nec procul à paupertate diſcedit.

CAP. IX. Placebit autem hæc nobis menſura, ſi priùs parcimonia placuerit: ſine qua nec vllæ opes ſufficiunt, nec vllæ non ſatis patent: præſertim cùm in vicinò remedium ſit, & poſſit ipſa paupertas in diuitias ſe, aduocata frugalitate, conuertere.

tere. Aſſueſcamus à nobis remouere pompam, & vſu rerum ornamenta metiri. Cibus famem domet, potio ſitim, libido quà neceſſe eſt fluat. Diſcamus membris noſtris inniti: cultum victumque non ad noua exempla componere, ſed vt maiorum ſuadent mores. Diſcamus continentiam augere, luxuriam coercere, gulam temperare, iracundiam lenire, paupertatem æquis oculis aſpicere, frugalitatem colere, etiam ſi nos pudebit deſiderijs naturalibus paruo parata remedia adhibere: ſpes effrænatas, & animum in futura eminentem velut ſub vinculis habere, id agere, vt diuitias à nobis potiùs quàm à fortuna petamus. Non poteſt, inquam, tanta varietas & iniquitas caſuum ita depelli, vt non multum procellarum irruat magna armamenta pandentibus: cogendæ in arctum res ſunt, vt tela in vanum cadant. Ideòque exilia interim calamitateſque in remedium ceſſere, & leuioribus incommodis grauiora ſanata ſunt, vbi parùm audit præcepta animus, nec curari mollius poteſt. Quid ni conſulitur, ſi & paupertas & ignominia, & rerum euerſio adhibetur? malo malum opponitur. Aſſueſcamus ergo cœnare poſſe ſine populo, & ſeruis paucioribus ſeruiri, & veſtes parare in quod inuentæ ſunt, habitare contractiùs. Non in curſu tantùm circique certamine, ſed in his ſpatijs vitæ interiùs flectendum eſt. Studiorum quoque, quę libera-

bera-

beraliſſima impenſa eſt, tandiu rationem habebo, quandiu modum. Quò mihi innumerabiles libros & bibliothecas, quarum dominus vix tota vita ſua indices perlegit? Onerat diſcentem turba, non inſtruit: multoque ſatis eſt paucis te auctoribus tradere, quàm errare per multos. Quadringenta millia librorum Alexandriæ arſerunt, pulcherrimum regiæ opulentiæ monumentum, alius laudauerit, ſicut Liuius, qui elegantiæ regum curæque egregium id opus ait fuiſſe. Non fuit elegantia illud, aut cura, ſed ſtudioſa luxuria: imò ne ſtudioſa quidem: quoniam non in ſtudium, ſed in ſpectaculum comparauerant: ſicut pleriſque ignaris etiam ſeruilium litterarum, libri non ſtudiorum inſtrumenta, ſed cœnationum ornamenta ſunt. Paretur itaque librorum quantum ſatis ſit, nihil in apparatum. Honeſtiùs, inquis, in hos impenſas, quàm in Corinthia pictaſque tabulas effuderim. Vitioſum eſt vbique, quod nimium eſt. Quid habes cur minùs ignoſcas nomen marmore atque ebore captanti, quàm opera conquirenti aut ignotorum auctorum, aut improbatorum, & inter tot millia librorum oſcitanti? cui voluminum ſuorum frontes maximè placent, tituliqúe? Apud deſidioſiſſimos ergo videbis, quicquid orationum hiſtoriarumque eſt, & tecto tenus exſtructa loculamenta. iam enim inter balnearia & thermas, bibliotheca quo-

que,

que, vt neceſſarium domus ornamentum expolitur. Ignoſcerem planè, ſi è ſtudiorum nimia cupidine oriretur: nunc iſta exquiſita, & cum imaginibus ſuis deſcripta ſacrorum opera ingeniorum, in ſpeciem & cultum parietum comparantur.

CAP. X. At in aliquod genus vitæ difficile incidiſti, & tibi ignoranti vel publica fortuna, vel priuata laqueum impegit, quem nec ſoluere poſſis, nec abrumpere: Cogita compeditos primò ægrè ferre onera, & impedimenta crurum: deinde vbi non indignari illa, ſed pati propoſuerunt, neceſſitas fortiter ferre docet, conſuetudo facilè. Inuenies in quolibet genere vitæ oblectamenta, & remiſſiones, & voluptates, ſi nolueris malam putare vitam potiùs, quàm inuidioſam facere. Nullo melius nomine de nobis natura meruit, quàm quod cùm ſciret, quibus ærumnis naſceremur, calamitatum mollimentum conſuetudinem inuenit, citò in familiaritatem grauiſſima adducens. Nemo duraret, ſi rerum aduerſarum eamdem vim aſſiduitas haberet, quam primus ictus. Omnes cum fortuna copulati ſumus. aliorum aurea catena eſt, & laxa: aliorum arcta & ſordida. Sed quid refert? eadem cuſtodia vniuerſos circundedit: alligatique ſunt etiam qui alligauerunt, niſi tu fortè leuiorem in ſiniſtra catenam putas. Alium honores, alium opes vinciunt:

quoſ-

quoſdam nobilitas, quoſdam humilitas premit:quibuſdam aliena ſupra caput imperia ſunt, quibuſdam ſua: quoſdam exilia vno loco tenent, quoſdam ſacerdotia: Omnis vita ſeruitium eſt. Aſſueſcendum itaque conditioni ſuæ,& quam minimùm de illa querendum:& quidquid habet circa ſe commodi, apprehendendum eſt: Nihil tam acerbum eſt, in quo non æquus animus ſolatium inueniat. Exiguæ ſæpè areæ in multos vſus deſcribentis arte patuere,& quamuis anguſtum pedem diſpoſitio fecit habitabilem. Adhibe rationem difficultatibus: poſſunt & dura molliri, & anguſta laxari,& grauia ſcitè ferentes minùs premere. Non ſunt præterea cupiditates in longinquum mittendæ, ſed in vicinum illis egredi permittamus, quoniam includi ex toto non patiuntur. Relictis his, quæ aut non poſſunt fieri, aut difficulter poſſunt, propè poſita, ſpeique noſtræ alludentia ſequamur: ſed ſciamus, omnia æquè leuia eſſe, extrinſecus diuerſas facies habentia, introrſus pariter vana. Nec inuideamus altiùs ſtantibus: quæ excelſa videntur, prærupta ſunt. Illi rurſus, quos ſors iniqua in ancipiti poſuit,tutiores erunt ſuperbiam detrahendo rebus per ſe ſuperbis, & fortunam ſuam quammaximè poterunt, in planum deferendo. Multi quidem ſunt,quibus neceſſariò hærendum ſit in faſtigio ſuo, ex quo nō poſſunt,niſi cadendo deſcendere: ſed hoc ipſo

ſo teſtentur, maximum onus ſuum eſſe, quòd alijs graue eſſe cogantur, nec ſubleuatos ſe, ſed ſuffixos: iuſtitia, manſuetudine, humana lege, & benigna manu, præparent multa ad ſequentes caſus pręſidia, quorum ſpe ſecuriùs pendeant. Nihil tamen ęquè hos ab his animi fluctibus vindicauerit, quàm ſemper aliquem incrementis terminum figere: nec fortunæ arbitrium deſinendi dare; ſed ſeipſos, multo quidem citra extrema, hortentur conſiſtere. Sic & aliquæ cupiditates animum acuent, ſed finitæ: non in immenſum incertumque producent.

CAP. XI. Ad imperfectos & mediocres, & malè ſanos, hic meus ſermo pertinet, non ad ſapientem. Huic non timidè, nec pedetentim ambulandum eſt. tanta enim fiducia ſui eſt, vt obuiam fortunæ ire non dubitet, nec vnquam loco illi ceſſurus ſit: nec habet vbi illam timeat: quia non mancipia tantùm, poſſeſſioneſque, & dignitatem, ſed corpus quoque ſuum, & oculos, & manum, & quicquid eſt cariorem vitam facturum: ſeque ipſum inter precaria numerat, viuitque vt commodatus ſibi, & repoſcentibus ſine triſtitia redditurus. Nec ideò eſt vilis ſibi, quia ſcit ſe ſuum non eſſe: ſed omnia tam diligenter faciet, tam circumſpectè, quàm religioſus homo ſanctuſque ſolet tueri fidei commiſſa. Quandocunque autem reddere iubebitur, non queretur cum fortuna: ſed dicet; Gra-

tias

tias ago pro eo quòd poſſedi, habuique. Magna quidem res tuas mercede colui: ſed quia imperas, cedo gratus libenſque. ſi quid habere me tu volueris, etiam nunc ſeruabo: ſi aliud placet, ego verò factum ſignatumque argentum, domum, familiamque meam reddo, reſtituo. Appellauerit natura, quæ prior nobis credidit. & huic dicemus, Recipe animum meliorem, quàm dediſti: non tergiuerſor, nec refugio. paratum habes à volente, quòd non ſentienti dediſti. aufer. Reuerti vnde veneris, quid graue eſt? malè viuet, quiſquis neſciet benè mori. Huic itaque primum rei pretium detrahendum eſt, & ſpiritus inter ſeruitia numerandus. Gladiatores (ait Cicero) inuiſos habemus, ſi omni modo vitam impetrare cupiunt: fauemus, ſi contemptum eius prę ſe ferunt: idem euenire nobis ſcias. Sæpè enim cauſſa moriendi eſt, timidè mori. Fortuna illa quę ludos ſibi facit, Quò, inquit, te reſeruem, malum & trepidum animal? eò magis conuulneraberis & confodieris, quia neſcis præbere iugulum. At tu & viues diutiùs, & morieris expeditiùs, qui ferrum non ſubducta ceruice, nec manibus oppoſitis, ſed animosè recipis. Qui mortem timebit, nihil vnquam pro homine viuo faciet. at qui ſcit, hoc ſibi cùm conciperetur, ſtatim condictum, viuet ad formulam: & ſimul illud quoque eodem animi robore præſtabit, ne quid ex his quæ eueniunt,

niunt, ſubitum ſit. Quidquid enim fieri poteſt, quaſi futurum proſpiciendo, malorum omnium impetus molliet. qui ad pręparatos expectanteſque nihil afferunt noui: ſecuris, & beata tantùm ſpectantibus, graues eueniunt. Morbus enim, captiuitas, ruina, ignis, nihil horum repentinum eſt. Sciebam in quàm tumultuoſum me contubernium natura cluſiſſet. totiens in vicinia mea conclamatum eſt, totiens præter limen immaturas exſequias fax cereuſque præceſſit: ſæpè altiùs ruentis ædificij fragor ſonuit: multos ex his quos forum, curia, ſermo, mecum contraxerat, nox abſtulit, & vinctas ad ſodalitium manus copulatas intercidit. Mirer aliquando ad me pericula acceſſiſſe, quæ circa me ſemper errauerunt? Magna pars hominum eſt, quæ nauigatura, de tempeſtate non cogitat. Nunquam me in bona re mali pudebit auctoris. Publius tragicis comiciſque vehementior ingenijs, quotiens mimicas ineptias, & verba ad ſummam caueam ſpectantia reliquit, inter multa alia cothurno, non tantùm ſipario, fortiora, & hoc ait:

Cuiuis poteſt accidere, quod cuiquam poteſt.

Hoc ſi quis in medullas demiſerit, & omnia aliena mala, quorum ingens quotidie copia eſt, ſic aſpexerit, tanquam illis liberum & ad ſe iter ſit: multò ante ſe armabit, quàm petatur. Serò animus ad periculorum patientiam, poſt pericula, inſtruitur.

tur. Non putaui hoc futurum. nunquam hoc euenturum credidiſſem. Quare autem non? Quæ ſunt diuitiæ, quas non egeſtas, & fames, & mendicitas à tergo ſequatur? Quæ dignitas, cuius non prætextam, & augurale, & lora patricia, & ſordes comitentur, & exportatio, & notæ, & mille maculæ, & extrema contemptio? Quod regnum eſt, cui non parata ſit ruina, & proculcatio, & dominus, & carnifex? nec magnis iſta interuallis diuiſa, ſed horæ momentum intereſt inter ſolium, & aliena genua. Scito ergo, omnem conditionem verſabilem eſſe: & quidquid in vllum incurrit, poſſe in te quoque incurrere. Locuples es? numquid ditior Pompeio? cui cùm Caius vetus cognatus, hoſpes nouus, aperuiſſet Cęſaris domum, vt ſuam cluderet, defuit panis & aqua: cùm tot flumina poſſideret in ſuo orientia, & in ſuo cadentia, mendicauit ſtillicidia: fame ac ſiti periit, in palatio cognati, dum illi heres publicum funus eſurienti locat. Honoribus ſummis functus es? numquid aut tam magnis, aut tam inſperatis, aut tam vniuerſis, quàm Seianus? Quo die illum ſenatus deduxerat, populus in fruſtra diuiſit: in quem quidquid congeri poterat, dij homineſq; contulerant; ex eo nihil ſuperfuit, quod carnifex traheret. Rex es? non ad Crœſum te mittam, qui rogum ſuum & aſcendit iuſſus, & exſtingui vidit, factus non regno tantùm, ſed etiam morti ſuæ

N ſu-

ſuperſtes:non ad Iugurtham,quem populus Romanus intra annum quàm timuerat,ſpectauit. Ptolemæum Africæ regem, Armeniæ Mithridatem, inter Caianas cuſtodias vidimus. alter in exilium miſſus eſt: alter vt meliori fide mitteretur, optabat. In tanta rerum, ſurſum ac deorſum euntium, verſatione, ſi non quidquid fieri poteſt, pro futuro habes, das in te vires rebus aduerſis: quas infregit, quiſquis prior vidit. Proximum ab his erit, ne aut in ſuperuacuis, aut ex ſuperuacuo laboremus:id eſt, ne aut quæ non poſſumus conſequi,concupiſcamus:aut adepti,cupiditatum vanitatem noſtrarum ſerò, poſt multum pudorem, intelligamus.id eſt, ne aut labor irritus ſine effectu ſit, aut effectus labore indignus. Ferè enim ex his triſtitia ſequitur, ſi aut non ſucceſſit, aut ſucceſſus pudet.

CAP. XII. Circumcidenda eſt concurſatio, qualis eſt magnæ parti hominum, domos, & theatra, & fora pererrantium: alienis ſe negotiis offerunt, ſemper aliquid agentibus ſimiles. Horum ſi aliquem exeuntem domo interrogaueris: Quò tu? quid cogitas? reſpondebit tibi: Non mehercule ſcio: ſed aliquos videbo, aliquid agam. Sine propoſito vagantur, quærentes negotia: nec quæ deſtinauerunt, agunt, ſed in quæ incurrerunt. Inconſultus illis vanuſque curſus eſt. qualis formi-

formicis, per arbuſta repentibus; quæ in ſummum cacumen, deinde in imum inanes aguntur. His plerique ſimilem vitam agunt, quorum non immeritò quis inquietam inertiam dixerit. Quorundam, quaſi ad incendium currentium, miſereberis: vſq; eò impellunt obuios, & ſe alioſq; præcipitant: cùm interim cucurrerint, aut ſalutaturi aliquem nō reſalutaturum, aut funus ignoti hominis proſecuturi, aut iudicium ſæpè litigantis, aut ſponſalia ſæpè nubentis, & lecticam aſſectati, quibuſdam locis & ipſi tulerint. deinde domum cum ſuperuacua redeuntes laſſitudine, iurant neſciſſe ſeipſos, quare exierint, vbi fuerint, poſtero die erraturi per eadem illa veſtigia. Omnis itaque labor aliquò referatur, aliquò reſpiciat. Non induſtria inquietos, & inſanos, ſed falſæ rerum imagines agitant. nam ne illi quidem ſine aliqua ſpe mouentur; proritat illos alicuius rei ſpecies, cuius vanitatem capta mens non coarguit. Eodem modo vnumquemque ex his, qui ad augendam turbam exeunt, inanes & leues cauſſæ per vrbem circumducunt, nihilque habentem in quo laboret, lux orta expellit: & cum multorum fruſtrà liminibus illiſus nomenclator perſalutauit, à multis excluſus, neminem ex omnibus difficiliùs domi, quàm ſe, conuenit. Ex hoc malo dependet illud teterrimum vitium, auſcultatio, & publicorum ſecretorumq; inquiſitio, & multarum re-

rum ſcientia, quæ nec tutò narrantur, nec tutò audiuntur. Hoc ſecutum puto Democritum, ita cœpiſſe: Qui tranquillè volet viuere, nec priuatim agat multa, nec publicè: ad ſuperuacua ſcilicet referentem. Nam ſi neceſſaria ſunt, & priuatim & publicè, non tantùm multa, ſed innumerabilia agenda ſunt: vbi verò nullum officium ſolemne nos citat, inhibendæ actiones ſunt.

CAP. XIII. Nam qui multa agit, ſæpè fortunæ poteſtatem ſui facit: quam tutiſſimum eſt rarò experiri, ceterùm ſemper de illa cogitare, & ſibi nihil de fide eius promittere. Nauigabo, niſi ſi quid inciderit: & prætor fiam, niſi ſi quid obſtiterit: & negotiatio mihi reſpondebit, niſi ſi quid interuenerit. Hoc eſt, quare ſapienti nihil contra opinionem dicamus accidere. non illum caſibus hominum excepimus, ſed erroribus: nec illi omnia vt voluit cedunt, ſed vt cogitauit. in primis autem cogitauit, aliquid poſſe propoſitis ſuis reſiſtere. Neceſſe eſt autem leuiùs ad animum peruenire deſtitutæ cupiditatis dolorem, cui ſucceſſum non vtique promiſeris.

CAP. XIV. Faciles etiam nos facere debemus, ne nimis deſtinatis rebus indulgeamus. tranſeamus in ea, in quæ nos caſus deduxerit: nec mutationes aut conſilij aut ſtatus pertimeſcamus: dummodo nos leuitas, inimiciſſimum quieti vitium,

non

non excipiat. Nam & pertinacia neceſſe eſt anxia & miſera ſit, cui fortuna ſæpè aliquid extorquet: & leuitas multo grauior, nuſquam ſe continens. Vtrumque infeſtum eſt tranquillitati, & nihil mutare poſſe, & nihil pati. Vtique animus ab omnibus externis in ſe reuocandus eſt. ſibi confidat, ſe gaudeat, ſua ſuſpiciat: recedat, quantum poteſt, ab alienis, & ſe ſibi applicet, damna non ſentiat, etiam aduerſa benignè interpretetur. Nuntiato naufragio, Zeno noſter, cùm omnia ſua audiret ſubmerſa: Iubet, inquit, me fortuna expeditiùs philoſophari. Minabatur Theodoro philoſopho tyrannus mortem, & quidem inſepultam. Habes, inquit, cur tibi placeas: hemina ſanguinis in tua poteſtate eſt. nam quod ad ſepulturam pertinet, o te ineptum, ſi putas intereſſe, ſupra terram, an infra putreſcam. Canius Iulus, vir in primis magnus, cuius admirationi ne hoc quidem obſtat, quòd noſtro ſeculo natus eſt, cum Caio diu altercatus, poſtquam abeunti Falaris ille dixit, Ne fortè inepta ſpe tibi blandiaris, duci te iuſſi: Gratias, inquit, ago, optime princeps. Quid ſenſerit, dubito: multa enim occurrunt mihi. Contumelioſus eſſe voluit, & oſtendere quanta crudelitas eſſet, in qua mors beneficium erat? An exprobrauit illi quotidianam dementiam? agebant enim gratias, & quorum liberi occiſi, & quorum bona ablata erant. An tanquam li-

bertatem libenter accepit? Quidquid eſt, magno animo reſpondit. Dicet aliquis: Potuit poſt hæc iubere illum Caius viuere. Non timuit hoc Canius. nota erat Caij in talibus imperiis fides. Credisne illum decem medios vſque ad ſupplicium dies, ſine vlla ſollicitudine exegiſſe? veriſimile non eſt, quæ vir ille dixerit, quæ fecerit, quàm in tranquillo fuerit. Ludebat latrunculis, cùm centurio agmen periturorum trahens, & illum quoque citari iubet. Vocatus, numerauit calculos, & ſodali ſuo. Vide, inquit, ne poſt mortem meam mentiaris te viciſſe. Tum annuens centurioni: Teſtis, inquit, eris, vno me antecedere. Luſiſſe tu Canium illa tabula putas? illuſit. Triſtes erant amici, talem amiſſuri virum. Quid mœſti, inquit, eſtis? Vos quæritis, an immortales animæ ſint: ego iam ſciam. nec deſiit, in ipſo veritatem fine ſcrutari, & ex more ſuo quæſtionem habere. Proſequebatur illum philoſophus ſuus: nec iam procul erat tumulus, in quo Cæſari Deo noſtro fiebat quotidianum ſacrum. Quid, inquit, Cani nunc cogitas? aut quæ tibi mens eſt? Obſeruare, inquit Canius, propoſui illo velociſſimo momento, an ſenſurus ſit animus, exire ſe. promiſitque, ſi quid exploraſſet, circumiturum amicos, & indicaturum quis eſſet animarum ſtatus. Ecce in media tempeſtate tranquillitas: ecce animus æternitate dignus, qui fatum ſuum in ar-

gu-

gumentum veri vocat: qui in vltimo illo gradu poſitus, exeuntem animam percontatur: nec vſque ad mortem tantùm, ſed aliquid etiam ex ipſa morte diſcit. Nemo diutiùs philoſophatus. ſed non raptim relinquetur magnus vir, & cum cura dicendus. dabimus te in omnem memoriam, clariſſimum caput, Caianæ cladis magna portio.

CAP. XV. Sed nihil prodeſt priuatæ triſtitiæ cauſſas abieciſſe. Occupat enim nonnunquam odium generi humani, & occurrit tot ſcelerum felicium turba, cùm cogitaueris, quàm ſit rara ſimplicitas, quàm ignota innocentia, & vix vnquam, niſi cùm expedit, fides, & libidinis lucra damnaque pariter inuiſa, & ambitio vſque eò iam ſe ſuis non continens terminis, vt per turpitudinem ſplendeat. Agitur animus in noctem, & velut euerſis virtutibus, quas nec ſperare licet, nec habere prodeſt, tenebræ oboriuntur. In hoc itaque flectendi ſumus, vt omnia vulgi vitia non inuiſa nobis, ſed ridicula videantur: & Democritum potiùs imitemur, quàm Heraclitum. Hic enim quoties in publicum proceſſerat, flebat: ille ridebat. huic omnia quæ agimus, miſeriæ; illi ineptiæ videbantur. Eleuanda ergo omnia, & facili animo ferenda. humanius eſt deridere vitam, quàm deplorare. Adiice, quòd de humano quoque genere meliùs meretur qui ridet illud, quàm qui luget. Ille

ſpei bonæ aliquid relinquit: hic tamen ſtultè deflet, quæ corrigi poſſe deſperat & vniuerſa contemplatus, maioris animi eſt, qui riſum non tenet, quàm qui lacrimas; quando leuiſſimum affectum animi mouet,& nihil magnum, nihil ſeuerum, nec ſerium quidem, ex tanto apparatu putat. Singula,propter quæ læti ac triſtes ſumus, ſibi quiſque proponat, & ſciat verum eſſe, quod Bion dixit, Omnia hominum negotia ſimilia initiis eſſe, nec vitam illorum magis ſanctam aut ſeueram eſſe, quàm conceptus inchoatos. Sed ſatius eſt, publicos mores & humana vitia placidè accipere, nec in riſum, nec in lacrimas excidere. Nam alienis malis torqueri, æterna miſeria eſt: alienis delectari malis, voluptas inhumana: ſicut illa inutilis humanitas, flere, quia aliquis filium efferat, & frontem ſuam fingere. In tuis quoque malis id agere te oportet, vt dolori tantum des quantum poſcit, non quantum conſuetudo. Plerique enim lacrimas fundunt, vt oſtendant: & toties ſiccos oculos habent, quoties ſpectator defuit: turpe iudicantes, non flere, cùm omnes faciant. Adeò penitus hoc ſe malum fixit, ex aliena opinione pendere, vt in ſimulationem etiam ſimpliciſſima res, dolor veniat. Sequitur pars, quæ ſolet non immeritò contriſtare, & in ſolitudinem deducere, vbi bonorum exitus mali ſunt. Vt, Socrates cogitur in carcere mori, Rutilius in exilio

viuere,

viuere, Pompeius & Cicero clientibus ſuis præbere ceruicem: Cato ille, virtutum viua imago, incumbens gladio, ſimul de ſe ac de Rep. palàm facere. Neceſſe eſt torqueri, tam iniqua præmia fortunam perſoluere. & quid ſibi quiſque nunc ſperet, cùm videat peſſima optimos pati? Quid ergo eſt? vide quomodo quiſq; illorum tulerit: & ſi fortes fuerunt, ipſorum animos deſidera; ſi muliebriter & ignauè periere, nihil periit. Aut digni ſunt, quorum virtus tibi placeat: aut indigni, quorum deſideretur ignauia. Quid enim eſt turpius, quàm ſi maximi viri timidos fortiter moriendo faciunt? Laudemus toties dignum laudibus, & dicamus: Tanto fortior, tanto felicior! humanos effugiſti caſus, liuorem, morbum: exiſti ex cuſtodia: non tu dignus mala fortuna Diis viſus es, ſed indignus in quem iam aliquid fortuna poſſet. Subducentibus verò ſe, & in ipſa morte ad vitam reſpectantibus, manus inijciendæ ſunt. Neminem flebo lætum, neminem flentem. ille lacrimas meas ipſe abſterſit; hic ſuis lacrimis efficit, ne vllis dignus ſit. Ego Herculem fleam, quòd viuus vritur: aut Regulum, quòd tot clauis configitur: aut Catonem, quòd vulnera ſua fortiter tulit? Omnes iſti leui temporis impenſa inuenerunt, quomodo æterni fierent: ad immortalitatem moriendo venerunt. Eſt & illa ſolicitudinum non mediocris materia, ſi te anxiè componas, nec

N 5 vllis

vlli ſimpliciter oſtendas: qualis multorum vita eſt, ficta, & oſtentationi parata. Torquet enim aſſidua obſeruatio ſui, & deprehendi aliter, quàm ſolet, metuit. nec vnquam cura ſoluimur, vbi toties nos æſtimari putamus, quoties aſpici. Nam & multa incidunt, quæ inuitos denudent: & vt benè cedat tanta ſui diligentia, non tamen iucunda vita, aut ſecura eſt, ſemper ſub perſona viuentium. At illa quantum habet voluptatis, ſincera & per ſe ornata ſimplicitas, nihil obtendens moribus ſuis? Subit tamen & hæc vita contemptus periculum, ſi omnia omnibus patent. ſunt enim qui faſtidiant, quicquid propiùs adierunt. Sed nec virtuti periculum eſt, ne admota oculis reuileſcat: & ſatius eſt ſimplicitate contemni, quàm perpetua ſimulatione torqueri. Modum tamen rei adhibeamus. multum intereſt, ſimpliciter viuas, an negligenter. Multum in ſe recedendum eſt. conuerſatio enim diſſimilium, benè compoſita diſturbat, & renouat affectus, & quidquid imbecillum in animo, nec percuratum eſt, exulcerat. Miſcenda tamen iſta, & alternanda ſunt, ſolitudo & frequentia. Illa nobis faciet hominum deſiderium, hæc noſtri: & erit altera alterius remedium. odium turbæ ſanabit ſolitudo, tædium ſolitudinis turba. Nec in eadem intentione æqualiter retinenda mens eſt, ſed ad iocos reuocanda. Cum pueris Socrates ludere non erubeſce-

beſcebat: & Cato vino laxabat animum, curis publicis fatigatum: & Scipio triumphale illud & militare corpus mouit ad numeros. non molliter ſe infringens, vt nunc mos eſt, etiam inceſſu ipſo vltra muliebrem mollitiem fluentibus; ſed vt illi antiqui viri ſolebant, inter luſum ac feſta tempora, virilem in modum tripudiare, non facturi detrimentum, etiam ſi ab hoſtibus ſuis ſpectarentur. Danda eſt remiſſio animis: meliores acrioreſque requieti ſurgent. Vt fertilibus agris non eſt imperandum: citò enim exhauriet illos nunquam intermiſſa fœcunditas: ita animorum impetus aſſiduus labor frangit. Vires recipient paullùm reſoluti, & remiſſi. Naſcitur ex aſſiduitate laborum, animorum hebetatio quædam, & languor: nec ad hoc tanta hominum cupiditas tenderet, niſi naturalem quamdam voluptatem haberet luſus iocuſque: quorum frequens vſus, omne animis pondus, omnemque vim eripiet. Nam & ſomnus refectioni neceſſarius eſt: hunc tamen ſi per diem noctemque continues, mors erit. Multum intereſt, remittas aliquid, an ſoluas. Legum conditores feſtos inſtituerunt dies, vt ad hilaritatem homines publicè cogerentur: tamquam neceſſarium laboribus interponentes temperamentum. Et magni, vt dixi, viri quidam ſibi menſtruas certis diebus ferias dabant: quidam nullum non diem, inter-

& otium & curas, diuidebant. qualem Pollionem Aſinium, oratorem magnum, meminimus: quem nulla res vltra decimam retinuit. ne epiſtolas quidem poſt eam horam legebat, ne quid nouæ curæ naſceretur: ſed totius diei laſſitudinem duabus illis horis ponebat. Quidam medio die interiunxerunt, & in poſtmeridianas horas aliquid leuioris operæ diſtulerunt. Maiores quoque noſtri nouam relationem, poſt horam decimam, in ſenatu fieri vetabant. Miles vigilias diuidit, & nox immunis eſt ab expeditione redeuntium. Indulgēdum eſt animo: dandumq́ue ſubinde otium. quod alimenti ac virium loco ſit: & in ambulationibus apertis vagandum, vt cœlo libero & multo ſpiritu augeat attollatq́ue ſe animus. Aliquando vectatio iterq́ue, & mutata regio, vigorem dabunt, conuictuſq́ue & liberalior potio: nonnunquam & vſque ad ebrietatem veniendum, non vt mergat nos, ſed vt deprimat. Eluit enim curas, & ab imo animum mouet: & vt morbis quibuſdam, ita triſtitiæ medetur. Liberq́ue non ob licentiam linguæ dictus eſt inuentor vini, ſed quia liberat ſeruitio curarum animum, & aſſerit, vegetioremq́ue & audaciorem in omnes conatus facit. Sed vt libertatis, ita vini ſalubris moderatio eſt. Et Solonem, Arceſilaumq́ue indulſiſſe vino credunt. Catoni ebrietas obiecta eſt: at facilius efficiet, quiſquis obiecerit, hoc crimen ho-

ne-

neſtum, quàm turpem Catonem. Sed nec ſæpè faciendum eſt, ne animus malam conſuetudinem ducat: & aliquando tamen in exultationem libertatemque extrahendus, triſtiſque ſobrietas remouenda pauliſper. Nam, ſiue Græco poetæ credimus, aliquando & inſanire iucundum eſt: ſiue Platoni, fruſtrà poeticas fores compos ſui pepulit: ſiue Ariſtoteli, nullum magnum ingenium ſine mixtura dementiæ fuit. Non poteſt grande aliquid & ſupra ceteros loqui, niſi mota mens. Cùm vulgaria & ſolita contempſit, inſtinctuque ſacro ſurrexit excelſior, tunc demum aliquid cecinit grandius ore mortali. Non poteſt ſublime quicquam & in arduo poſitum contingere, quandiu apud ſe eſt. Deſciſcat oportet à ſolito, & efferatur, & mordeat frænos, & rectorem rapiat ſuum: eoque ferat, quò per ſe timuiſſet aſcendere. Habes, Serene cariſſime, quę poſſint tranquillitatem tueri, quę reſtituere, quæ ſurrepentibus vitijs reſiſtant. Illud tamen ſcito, nihil horum ſatis eſſe validum, rem imbecillam ſeruantibus, niſi intenta & aſſidua cura circumeat animum labentem.

L. ANNÆI

L. ANNÆI SENECÆ
DE CONSTANTIA SAPIENTIS,
ſiue
QVOD IN SAPIENTEM NON CADIT INIVRIA.

CAPVT I.

TANTVM inter Stoicos, Serene, & ceteros ſapientiam profeſſos intereſſe, quantum inter fœminas & mares, non immeritò dixerim: cùm vtraque turba ad vitæ ſocietatem tantundem conferat; ſed altera pars ad obſequendum, altera imperio nata ſit. Ceteri ſapientes molliter & blandè, vt ferè domeſtici & familiares medici, ægris corporibus, non quà optimum & celerrimum eſt, medentur, ſed quà licet: Stoici virilem ingreſſi viam, non vt amęna ineuntibus videatur curæ habent, ſed vt quamprimùm nos eripiant, & in illum editum verticem educant, qui adeò extra omnem teli iactum ſurrexit, vt ſupra fortunam emineat. At ardua per quæ vocamur, & confragoſa ſunt. Quid enim plano aditur excelſum? Sed ne tam abrupta

quidem

quidem ſunt,quàm quidam putant. prima tantùm pars ſaxa rupeſque habet, & inuij ſpeciem: ſicut pleraque ex longinquo ſpeculantibus abſciſſa & connexa videri ſolent, cùm aciem longinquitas fallat. Deinde propiùs adeuntibus eadem illa, quæ in vnum congeſſerat error oculorum, paullatim adaperiuntur: tum illis, quæ præcipitia ex interuallo apparebant, redit lene faſtigium. Nuper cùm incidiſſet mentio M.Catonis, indignè ferebas (ſicut es iniquitatis impatiens) quòd Catonem ætas ſua parùm intellexiſſet, quòd ſupra Pompeios & Cæſares ſurgentem, infra Vatinios poſuiſſet: & tibi indignum videbatur,quòd illi diſſuaſuro legem, toga in foro eſſet erepta,quodque à Roſtris, vſque ad arcum Fabianum, per ſeditioſæ factionis manus tractus, voces improbas,& ſputa,& omnes alias inſanę multitudinis contumelias pertuliſſet. Tunc ego reſpondi, habere te quòd Reipublicæ nomine mouereris, quam hinc P. Clodius, hinc Vatinius, ac peſſimus quiſque vænundabat: & cæca cupiditate corrupti, non intellige̅bant, ſe, dum vendunt, etiam vænire.

CAP. II. Pro ipſo quidem Catone ſecurum te eſſe iuſſi. Nullum enim ſapientem nec iniuriam accipere, nec contumeliam poſſe: Catonem autem certius exemplar ſapientis viri nobis deos immortales dediſſe, quàm Vlixem & Herculē prioribus ſæculis. Hos enim Stoici noſtri ſapientes

tes pronunciauerunt, inuictos laboribus, & contemptores voluptatis, & victores omnium terrarum. Cato cum feris manus non contulit, quas conſectari venatoris agreſtiſque eſt: nec monſtra igne ac ferro perſecutus eſt, nec in ea tempora incidit, quibus credi poſſet cœlum vnius humeris inniti, excuſſa iam antiqua credulitate, & ſæculo ad ſummam perducto ſolertiam. Cum ambitu congreſſus, multiformi malo, & cum potentiæ immenſa cupiditate, quam totus orbis in tres diuiſus ſatiare non poterat, aduerſus vitia ciuitatis degenerantis, & peſſum ſua mole ſidentis, ſtetit ſolus, & cadentem Rempublicam, quantum modò vna retrahi manu poterat, retinuit: donec vel abreptus, vel abſtractus, comitem ſe diu ſuſtentatæ ruinæ dedit: ſimulque extincta ſunt, quæ nefas erat diuidi. Neque enim Cato poſt libertatem vixit, nec libertas poſt Catonem. Huic tu putas iniuriam fieri potuiſſe à populo, quòd aut præturam illi detraxit, aut togam? quòd ſacrum illud caput purgamentis oris aſperſit? Tutus eſt ſapiens, nec vlla affici aut iniuria, aut contumelia poteſt.

CAP. III. Videor mihi intueri animum tuum incenſum, & efferueſcentem. paras acclamare: Hæc ſunt quæ auctoritatem præceptis veſtris detrahant. magna promittitis, & quæ ne optari quidem, nedum credi poſſint: deinde ingentia locuti, cùm

pau-

pauperem negaſtis eſſe ſapientem, non negatis ſolere illi & ſeruum, & veſtem, & tectum, & cibum deeſſe; cùm ſapientem negaſtis inſanire, non negatis & alienari, & parùm ſana verba emittere,& quicquid vis morbi cogit, audere; cùm ſapientem negaſtis ſeruum eſſe, ijdem non itis inficias,& vænum iturum, & imperata facturum, & domino ſuo ſeruilia præſtiturum miniſteria. Ita,ſublato altè ſupercilio, in eadem quę ceteri, deſcenditis, mutatis rerum nominibus. Tale itaque aliquid & in hoc eſſe ſuſpicor, quod prima ſpecie pulchrum atque magnificum eſt: nec iniuriam, nec contumeliam accepturum eſſe ſapientem. Multum autem intereſt, vtrùm ſapientem extra indignationem,an extra iniuriam ponas. Si dicis illum ęquo animo laturum; nullum habet priuilegium. contigit illi res vulgaris, & quæ diſcitur ipſa iniuriarum aſſiduitate, patientia. Si negas accepturum iniuriam: id eſt, neminem illi tentaturum facere; omnibus relictis negotijs Stoicus fio. Ego verò ſapientem non imaginario honore verborum exornare conſtitui, ſed eo loco ponere, quò nulla permittatur iniuria.Quid ergo? nemo erit qui laceſſat,qui tentet?Nihil in rerum natura tam ſacrum eſt, quod ſacrilegum non inueniat: ſed non ideò diuina minùs in ſublimi ſunt, ſi exiſtunt, qui magnitudinem multum vltra ſe poſitam, non icturi petant. Inuulnera-

nerabile eſt, non quod non feritur, ſed quod non læditur. Ex hac tibi nota ſapientem exhibeo. Numquid dubium eſt, quin certius robur ſit, quod non vincitur, quàm quod non laceſſitur? cùm dubiæ ſint vires inexpertæ: at meritò certiſſima firmitas habeatur, quæ omnes incurſus reſpuit. Sic tu ſapientem melioris ſcito eſſe naturæ, ſi nullius illi iniuria nocet, quàm ſi nulla ſit. Et illum fortem virum dicam, quem bella non ſubigunt, nec admota vis hoſtilis exterret: non cui pingue otium eſt. inter deſides populos. Huiuſmodi igitur, ſapientem nulli eſſe iniuriæ obnoxium. Itaque non refert, quàm multa in illum conijciantur tela, cùm ſit nulli penetrabilis. Quomodo quorundam lapidum inexpugnabilis ferro duritia eſt, nec ſecari adamas, aut cędi, vel deteri poteſt, ſed incurrentia vltrò retundit: quemadmodum quędam non poſſunt igne conſumi, ſed flamma circumfuſa, rigorem ſuum habitumque conſeruant: quemadmodum proiecti in altum ſcopuli mare frangunt, nec ipſi vlla ſæuitiæ veſtigia, tot verberati ſæculis, oſtentant: ita ſapientis animus ſolidus eſt, & id roboris collegit, vt tam tutus ſit ab iniuria, quàm illa quæ retuli.

CAP. IV. Quid igitur? non erit aliquis qui ſapienti facere tentet iniuriam? tentabit, ſed non perventuram ad eum. Maiore enim interuallo à contactu infe-

riorum

riorum abductus eſt, quàm vt vlla vis noxia vſque ad illum vires ſuas perferat. Etiam cùm potentes, & imperio editi, & conſenſu ſeruientium validi, nocere ei tentent: tam citra ſapientem omnes eorum impetus deficient, quàm quæ neruo tormentiſve in altum exprimuntur, cùm extra viſum exſilierunt, citra cœlum tamen flectuntur. Quid tu putas, cùm ſtolidus ille rex multitudine telorum diem obſcuraſſet, vllam ſagittam in Solem incidiſſe? aut demiſſis in profundum catenis Neptunum potuiſſe contingi? Vt cœleſtia humanas manus effugiunt, & ab his qui templa diruunt, aut ſimulacra conflant, nihil diuinitati nocetur; ita quicquid fit in ſapientem proteruè, petulanter, ſuperbè, fruſtrà tentatur. At ſatius erat, neminem eſſe qui facere vellet. Rem difficilem optas humano generi, innocentiam. At non fieri, eorum intereſt qui facturi ſunt, non eius qui pati, ne ſi fiat quidem, non poteſt. Imò neſcio, an magis vires ſapientia oſtendat tranquilla inter laceſſentia: ſicut maximum argumentum eſt imperatoris armis viriſque pollentis, tuta ſecuritas & in hoſtium terra. Diuidamus ſi tibi videtur, Serene, iniuriam à contumelia. prior illa natura grauior eſt: hæc leuior, & tantùm delicatis grauis: qua non læduntur, ſed offenduntur. Tanta eſt tamen animorum diſſolutio & vanitas, vt quidam nihil acerbius putent. Sic inuenies ſer-

uum,

uum, qui flagellis quã colaphis cędi malit, & qui mortem ac verbera tolerabiliora credat, quàm contumelioſa verba. Ad tantas ineptias peruentum eſt, vt non dolore tantùm, ſed doloris opinione vexemur:more puerorum, quibus metus incutit vmbra, & perſonarum deformitas, & deprauata facies; lacrimas verò euocant nomina parùm grata auribus, & digitorum motus, & alia, quæ impetu quodam erroris improuidi refugiunt.

CAP. V. Iniuria propoſitum hoc habet,aliquem malo afficere: malo autem ſapientia non relinquit locum. Vnum enim malum illi eſt turpitudo: quę introire eò, vbi iam virtus honeſtumque eſt, non poteſt: iniuria ergo ad ſapientem non peruenit.Nam ſi iniuria alicuius mali patientia eſt, ſapiens autem nullius mali eſt patiens, nulla ad ſapientem iniuria pertinet. Omnis iniuria deminutio eius eſt, in quem incurrit.nec poteſt aliquis iniuriam accipere ſine aliquo detrimento vel dignitatis, vel corporis, vel rerum extra nos poſitarum: ſapiens autem nihil perdere poteſt,omnia in ſe repoſuit, nihil fortunæ credit, bona ſua in ſolido habet, contentus virtute, quæ fortuitis non indiget. Ideoque nec augeri,nec minui poteſt.nam in ſummum perducta,incrementi non habent locum. Nihil eripit fortuna, niſi quod dedit:virtutem autem non dat: ideò nec detrahit. Libera eſt, inuiolabilis, im-

mota,

mota, inconcuſſa, ſic contra caſu indurata, vt nec inclinari quidem, nedum vinci poſſit. Aduerſus apparatus terribilium, rectos oculos tenet, nihil ex vultu mutat, ſiue illi dura, ſiue ſecunda oſtentantur. Itaque nihil perdet, quod perire ſenſurus ſit. Vnius enim in poſſeſſione virtutis eſt, ex qua depelli nunquam poteſt: ceteris precariò vtitur. quis autem iactura mouetur alieni? Quòd ſi iniuria nihil lædere poteſt ex his quæ propria ſapientis ſunt, quia virtute ſua ſalua ſunt: iniuria ſapienti non poteſt fieri. Megara Demetrius ceperat, cui cognomen Poliorcetes fuit. ab hoc Stilpon philoſophus interrogatus, numquid perdidiſſet? Nihil, inquit: omnia namque mea mecum ſunt. Atqui & patrimonium eius in prædam ceſſerat, & filias rapuerat hoſtis, & patriam. At ille victoriam illi excuſſit: & ſe, vrbe capta, non inuictum tantùm, ſed indemnem eſſe teſtatus eſt. habebat enim ſecum vera bona, in quæ non eſt manus iniectio. At ea quæ diſſipata & direpta ferebantur, non iudicabat ſua, ſed aduenticia, & nutum fortunæ ſequentia: ideò non vt propria dilexerat. Omnium enim extrinſecus affluentium lubrica & incerta poſſeſſio eſt. Cogita nunc, an huic fur, an calumniator, aut vicinus potens, aut diues aliquis regnum orbę ſenectutis exercens, facere iniuriam poſſit, cui bellum & hoſtis ille, egregiam artem quaſſandarum vrbium pro-

profeſſus, eripere nihil potuit. Inter micantes vbique gladios, & militarem in rapinam tumultum, inter flammas & ſanguinem ſtragemque impulſæ ciuitatis, inter fragorem templorum ſuper deos ſuos cadentium, vni homini pax fuit. Non eſt itaque quòd audax iudices promiſſum: cuius tibi, ſi parum fidei habeo, ſponſorem dabo. Vix enim credis tantum firmitatis in hominem, aut tantam animi magnitudinem cadere. ſed ſi prodit in medium, qui dicat:

CAP. VI. Non eſt quòd dubites, an attollere ſe homo natus ſupra humana poſſit, an dolores, damna, vlcerationes, vulnera, magnos motus rerum circa ſe frementium ſecurus aſpiciat, & dura placidè ferat, & ſecunda moderatè; nec illis cedens, nec his fretus, vnus idemque inter diuerſa ſit, nec quicquam ſuum, niſi ſe putet eſſe, ea quoque parte qua melior eſt. Aſſum hoc vobis probaturus, ſub iſto tot ciuitatum euerſore, munimenta incurſu arietis labefieri, & turrium altitudinem cuniculis ac latentibus foſſis repentè reſidere, & æquaturum editiſſimas arces aggerem creſcere: at nulla machinamenta poſſe reperiri, quæ benè fundatum animum agitent. Erepſi modo è ruinis domus, & incendijs vndique relucentibus, per flammas, per ſanguinem fugi. Filias meas qui caſus habeat, an peior publico, neſcio. Solus, & ſenior, & hoſtilia circa

me

me omnia videns, tamen integrum incolumemque eſſe cenſum meum profiteor, teneo, habeo quicquid mei habui. Non eſt quòd me victum, victorem te credas. vicit fortuna tua fortunam meam. Caduca illa,& dominum mutantia, vbi ſint neſcio: quod ad res meas pertinet, mecum ſunt,mecum erunt. Perdiderunt iſti diuites patrimonia; libidinoſi amores ſuos, & magno pudoris impendio dilecta ſcorta;ambitioſi curiam & forū, & loca exercendis in publico vitijs deſtinata; fœneratores perdiderunt tabellas ſuas, quibus auaritia falsò læta, diuitias imaginatur: ego quidem omnia integra illibataque habeo. Proinde iſtos interroga qui flent, qui lamentantur, ſtrictis gladijs nuda pro pecunia corpora opponunt, qui hoſtem onerato ſinu fugiunt. Ergo ita habe, Serene, perfectum illum virum, humanis diuiniſque virtutibus plenum, nihil perdere. Bona eius ſolidis & inexſuperabilibus munimentis præcincta ſunt. Non Babylonis illi muros contuleris, quos Alexander intrauit: non Carthaginis aut Numantiæ mœnia, vna manu capta: non Capitolium, arcemve. habent iſta hoſtile veſtigium. Illa quæ ſapientem tuentur, à flamma & ab incurſu tuta ſunt: nullum introitum præbent, excelſa, inexpugnabilia, dijs æqua.

CAP. VII. Non eſt quòd dicas, ita vt ſoles, hunc ſapientem noſtrum nuſquam inue-

inueniri. Non fingimus iſtud humani ingenij vanum decus, nec ingentem imaginem falſæ rei concipimus, ſed qualem confirmamus, exhibuimus, & exhibebimus. Rarò forſitan, magniſq; ætatum interuallis inuenitur. neque enim magna, & excedentia ſolitum ac vulgarem modum, crebrò gignuntur: ceterùm hic ipſe M. Cato, à cuius mentione hæc diſputatio proceſſit, vereor ne ſupra noſtrum exemplar ſit. Denique validius debet eſſe quod lædit, eo quod læditur: non eſt autem fortior nequitia virtute. non poteſt ergo lædi ſapiens. Iniuria in bonos non tentatur niſi à malis: bonis inter ſe pax eſt. Quòd ſi lædi niſi infirmior non poteſt: malus autem bono infirmior eſt: nec iniuria bonis, niſi à diſpari, verenda eſt: iniuria in ſapientem virum non cadit. Illud enim iam non es admonendus, neminem bonum eſſe, niſi ſapientem. Sed iniuſtè, inquis, Socrates damnatus eſt, iniuriam accepit. Hoc loco intelligere nos oportet, poſſe euenire, vt faciat aliquis iniuriam mihi, & ego non accipiam: tamquam ſi quis rem cum è villa mea ſurripuit, in domo mea ponat: ille furtum fecerit, ego nihil perdiderim. Poteſt aliquis nocens fieri, quamuis non nocuerit. Si quis cum vxore, tanquam cum aliena concumbat, adulter erit, quamuis illa adultera non ſit. Aliquis mihi venenum dedit, ſed vim ſuam remixtum cibo perdidit: venenum illud dando, ſcelere ſe

obliga-

obligauit, etiam ſi non nocuit. Non minùs latro eſt, cuius telum oppoſita veſte eluſum eſt. Omnia ſcelera etiam ante effectum operis, quantum culpæ ſatis eſt, perfecta ſunt. Quædam eius conditionis ſunt, & hac vice copulantur, vt alterum ſine altero eſſe non poſſit. Quod dico, conabor facere manifeſtum. Poſſum pedes mouere, vt non curram: currere non poſſum, vt pedes non moueam. poſſum, quamuis in aqua ſim, non natare: ſi nato, non poſſum in aqua non eſſe. Ex hac ſorte & hoc eſt, de quo agitur. ſi iniuriam accepi, neceſſe eſt factam eſſe: ſi eſt facta, non eſt neceſſe accepiſſe me. Multa enim incidere poſſunt, quæ ſubmoueant iniuriam. Vt, intentam manum deijcere caſus poteſt, & emiſſa tela declinare: ita iniurias qualeſcunque poteſt aliqua res depellere, & in medio intercipere, vt & factæ ſint, nec acceptæ.

CAP. VIII. Præterea, nihil iniuſtum iuſtitia pati poteſt: quia non coeunt contraria: iniuria autem non poteſt fieri non iniuſtè: ergo ſapienti iniuria non poteſt fieri. Nec eſt quod mireris, ſi nemo poteſt illi iniuriam facere, nec prodeſſe quidem quiſquam poteſt. & ſapienti nihil deeſt, quod accipere poſſit locò muneris: & malus nihil poteſt tribuere ſapienti. Habere enim priùs debet, quàm dare: nihil autem habet, quod ad ſe transferri ſapiens gauiſurus ſit. Non poteſt

ergo quiſdam aut nocere ſapienti, aut prodeſſe: quemadmodum diuina nec iuuari deſiderant, nec lædi poſſunt. ſapiens autem vicinus proximuſque diis conſiſtit, excepta mortalitate, ſimilis Deo. Ad illa nitens pergenſque excelſa, ordinata, intrepida, æquali & concordi curſu fluentia, ſecura, benigna, bono publico natus, & ſibi & aliis ſalutaris, nihil humile concupiſcet, nihil flebit, qui rationi innixus, per humanos caſus diuino incedet animo. Non habet vnde accipiat iniuriam ab homine me tantùm dicere putas? nec à fortuna quidem: quæ quotiens cum virtute congreſſa eſt, nunquam par receſſit. Si maximum illud, vltra quod nihil habent iratæ leges, aut ſæuiſſimi domini, quod minentur;in quo imperium ſuum fortuna conſumit; æquo placidoque animo accipimus, & ſcimus mortem malum non eſſe, ob hoc ne iniuriam quidem: multò faciliùs alia tolerabimus, damna, dolores, ignominias, locorum commutationes, orbitates, diſcidia. quæ ſapientem, etiam ſi vniuerſa circumueniant, non mergunt; nedum ad ſingulorum impulſus mœreat. Et ſi fortunę iniurias moderatè fert: quanto magis hominum potentium, quos ſcit fortunæ manus eſſe?

CAP. IX. Omnia itaque ſic patitur, vt hiemis rigorem, vt intemperantiam cœli, vt feruores morboſque, & cetera ſorte accidentia. Nec de quoquam tam benè iu-
dicat,

dicat, vt illum quicquam putet conſilio feciſſe: quod in vno ſapiente eſt. aliorum omnium non conſilia, ſed fraudes, & inſidiæ, & motus animorum inconditi ſunt: quos caſibus adnumerat. Omne autem fortuitum citra nos ſæuit, & iniuriatur. Illud quoque cogita, iniuriarum latiſſimè patere materiam illis, per quæ periculum nobis quæſitum eſt: vt accuſatore ſubmiſſo,aut criminatione falſa, aut irritatis in nos potentiorum motibus, queque alia inter togatos latrocinia ſunt. Eſt & illa iniuria frequens, ſi lucrum alicui excuſſum eſt,aut præmium diu captatum; ſi magno labore affectata hereditas auerſa eſt;& quæſtuoſę domus gratia erepta. hæc effugit ſapiens, qui neſcit nec in ſpe,nec in metu viuere. Adijce nunc,quòd iniuriam nemo immota mente accipit, ſed ad ſenſum eius perturbatur: caret autem perturbatione vir erectus: moderator ſui, altæ quietis & placidæ. Nam ſi illum tangit iniuria; & mouet, & impedit. caret autem ira ſapiens, quam excitat iniuriæ ſpecies: nec aliter careret ira, niſi & iniuria, quam ſcit ſibi non poſſe fieri. Inde tam erectus lætuſque eſt, inde continuo gaudio elatus, adeò ad offenſiones rerum hominumque non contrahitur, vt ipſa illa iniuria vſui ſit, per quam experimentum ſui capit, & virtutem tentat. Faueamus, obſecro vos, huic propoſito, æquiſque & animis & auribus aſſimus, dum ſa-

piens iniuriæ excipitur: nec quicquam ideò petulantiæ noſtræ, aut rapaciſſimis cupiditatibus, aut temeritati ſuperbiæque detrahitur. Saluis vitiis veſtris, hæc ſapienti libertas quæritur. non vt vobis facere non liceat iniuriam, agimus: ſed vt ille omnes iniurias in altum dimittat, patientiaque ſe ac magnitudine animi defendat. Sic in certaminibus ſacris, plerique vicere, cædentium manus obſtinata patientia fatigando. Ex hoc puta genere ſapientem eorum, qui exercitatione longa ac fideli, robur perpetiendi laſſandique omnem inimicam vim conſecuti ſunt.

CAP. X. Quoniam priorem partem percurrimus, ad alteram tranſeamus: in qua quibuſdam propriis, pleriſque verò communibus contumeliam refutabimus. Contumelia eſt minor iniuria, quam queri magis quàm exſequi poſſumus, quam leges quoque nulla dignam vindicta putauerunt. Hunc affectum mouet humilitas animi, contrahentis ſe, ob factum dictúmque inhonorificum. Ille me hodie non admiſit, cùm alios admitteret: ſermonem meum aut ſuperbè auerſatus eſt, aut palàm riſit: & non in medio me loco, ſed imo collocauit: & alia huius notæ. Quæ quid vocem, niſi querelas nauſeantis animi, in quas ferè delicati & felices incidunt? non vacat enim hæc notare, cui peiora inſtant. Nimio otio, ingenia natura infirma & muliebria, & inopia veræ iniu-

riæ

riæ laſciuientia, his commouentur: quorum pars maior conſtat vitio interpretantis. Itaque nec prudentiæ quicquam in ſe eſſe, nec fiduciæ oſtendit, qui contumelia afficitur. non dubiè enim contemptum ſe iudicat: & hic morſus non ſine quadam humilitate animi euenit, ſupprimentis ſe ac deſcendentis. Sapiens autem à nullo cōtemnitur, magnitudinem ſuam nouit: nullique tantum de ſe licere, renunciat ſibi: & omnes has quas non miſerias animorum, ſed moleſtias dixerim, non vincit, ſed ne ſentit quidem. Alia ſunt quæ ſapientem feriunt, etiam ſi non peruertunt: vt dolor corporis, & debilitas, aut amicorum liberorumque amiſſio, & patriæ bello flagrantis calamitas. Hæc non nego ſentire ſapientem. nec enim lapidis illi duritiam ferriue aſſerimus. nulla virtus eſt, quæ non ſentias, perpeti.

CAP. XI. Quid ergo eſt? Quoſdam ictus recipit: ſed receptos euincit, ſanat, & comprimit. hæc verò minora ne ſentit quidem, nec aduerſus ea ſolita illa virtute vtitur dura tolerandi: ſed aut non annotat, aut digna riſu putat. Præterea, cùm magnam partem contumeliarum ſuperbi inſolenteſque faciant, & malè felicitatem ferentes: habet quo illum affectum inflatum reſpuat, pulcherrimam virtutem omnium, animi ſanitatem, magnitudinemque. illa, quicquid huiuſmodi eſt, tranſcurrit, vt vanas ſomniorum ſpecies, viſuſ-

que nocturnos, nihil habentes ſolidi, neque veri. Simul illud cogitat, omnes inferiores eſſe, quàm vt illis audacia ſit, tanto excelſiora deſpicere. Contumelia à contemptu dicta eſt: quia nemo, niſi quem contempſit, tali iniuria notat. nemo autem maiorem melioremque contemnit, etiam ſi facit aliquid quod contemnentes ſolent. Nam & pueri os parentum feriunt, & crines matris turbauit lacerauitque infans, & ſputo aſperſit, aut nudauit in conſpectu ſuorum tegenda, & verbis obſcœnioribus non pepercit: & nihil horum contumeliam dicimus. quare? quia qui fecit, contemnere non poteſt. Eadem cauſa eſt, cur nos mancipiorum noſtrorum vrbanitas, in dominos contumelioſa, delectet: quorum audacia ita demum ſibi in conuiuas ius facit, ſi cœpit à domino. Vt quiſque contemptiſſimus, & vt maximè ludibrio eſt, ita ſolutiſſimæ linguę eſt. Pueros quidem in hoc mercantur procaces, & eorum impudentiam acuunt, & ſub magiſtro habent, qui probra meditatè effundant: nec has contumelias vocamus, ſed argutias.

CAP. XII. Quanta autem dementia eſt, iiſdem modò delectari, modò offendi: & rem ab amico dictam, maledictum vocare, à ſeruulo, ioculare conuicium? Quem animum nos aduerſus pueros habemus, hunc ſapiens aduerſus omnes, quibus etiam poſt iuuentam canoſq; puerilitas eſt,

An quicquam iſti profecerunt,quibus animi mala ſunt, auctique in maius errores, qui à pueris magnitudine tantùm formaque corporum differunt:ceterùm non minùs vagi incertique, voluptatem ſine dilectu appetentes, trepidi, & non ingenio, ſed formidine quieti?Non ideò quicquam inter illos puerosque, intereſſe quis dixerit, quòd illis talorum nucumque & æris minuti auaritia eſt;his auri argentique & vrbium: quòd illi inter ipſos magiſtratus gerunt, & prætextam faſceſque ac tribunal imitantur; hi eadem in campo foroq; & in curia ludunt. illi in littoribus arena congeſta ſimulacra domum excitant;hi vt magnum aliquid agentes, in lapidibus ac parietibus, & tectis moliendis occupati, ad tutelam corporum inuenta, in periculum verterunt. Ergo par pueris, longiuſque progreſſis, ſed in alia maioraque error eſt. Non immeritò itaque horum contumelias ſapiens, vt iocos, accipit: & aliquando illos, tanquam pueros, malo pœnaque admonet, & afficit: non quia accepit iniuriam, ſed quia fecerunt, & vt deſinant facere. Sic enim & pecora verbere domantur: nec iraſcimur illis, cùm ſeſſorem recuſauerint: ſed compeſcimus, vt dolor contumaciam vincat. Ergo & illud ſolutum ſcies, quod nobis opponitur, Quare ſi non accepit iniuriam nec contumeliam ſapiens, punit eos qui fecerunt? non enim ſe vlciſcitur, ſed illos emendat.

CAP. XIII. Quid eſt autem, quare hanc animi firmitatem non credas in virum ſapientem cadere, cùm tibi in aliis idem notare, ſed non ex eadem cauſſa liceat? Quis enim phrenetico medicus iraſcitur? quis febricitantis, & frigida prohibiti maledicta, in malam partem accipit? Hunc affectum aduerſus omnes habet ſapiens, quem aduerſus ægros ſuos medicus: quorum nec obſcœna, ſi remedio egent, contractare, nec reliquias & effuſa intueri dedignatur, nec per furorem ſæuientium excipere conuicia. Scit ſapiens, omnes hos qui togati purpuratíque incedunt, valentes coloratoſque, malè ſanos eſſe: quos non aliter videt, quàm ægros intemperantes. Itaque ne ſuccenſet quidem, ſi quid in morbo petulantiùs auſi ſunt aduerſus medentem: & quo animo honores eorum nihilo æſtimat, eodem parùm honorificè facta. Quemadmodum non placet ſibi, ſi illum mendicus coluerit, nec contumeliam iudicabit, ſi illi homo plebis vltimæ ſalutanti mutuam ſalutationem non reddiderit: ſic nec ſe ſuſpiciet quidem, ſi illum multi diuites ſuſpexerint. ſcit enim illos nihil à mendicis differre, imò miſeriores eſſe. illi enim exiguo, hi multo egent. Et rurſum non tangetur, ſi illum rex Medorum, Attaluſve Aſiæ, ſalutantem ſilentio ac vultu arroganti tranſierit. ſcit ſtatum eius non magis habere quicquam inuidendum, quàm

eius, cui in magna familia cura obtigit, ægros inſanoſque compeſcere. Num moleſtè feram, ſi mihi non reddiderit nomen aliquis ex his, qui ad Caſtoris negotiantur, nequam mancipia ementes vendenteſque, quorum tabernæ peſſimorum ſeruorum turba refertæ ſunt? non, vt puto. quid enim is boni habet, ſub quo nemo niſi malus eſt? Ergo vt huius humanitatem inhumanitatemq́; negligit, ita & regis. Habes ſub te Parthos, Medos, & Bactrianos: ſed quos metu contines, ſed propter quos remittere arcum tibi non contingit, ſed poſtremos, ſed vænales, ſed nouum aucupantes dominum. Nullius ergo mouebitur contumelia. Omnes enim inter ſe differunt: ſapiens quidem pares illos, ob æqualem ſtultitiam, omnes putat. Iam ſi ſemel ſe demiſerit eò, vt aut iniuria moueatur, aut contumelia; non poterit vnquam eſſe ſecurus: ſecuritas autem proprium bonum ſapientis eſt. Nec committet, vt vindicando ſibi contumeliam factam, honorem habeat ei qui fecit. neceſſe eſt enim, à quo quiſque contemni moleſtè fert, ſuſpici gaudeat.

CAP. XIV. Tanta quoſdam dementia tenet, vt contumeliam ſibi poſſe fieri putent à muliere. Quid refert, quantum habeat, quot lecticarios, quàm oneratas aures, quàm laxam ſellam? æquè impudens animal eſt, & niſi ſcientia acceſſit ac multa eruditio, ferum, cupiditatum inconti-

nens. Quidam ſe à cinerario impulſos moleſtè ferunt, & contumeliam vocant oſtiarij difficultatem, nomenclatoris ſuperbiam, cubicularij ſupercilium. O quantus inter iſta riſus tollendus eſt, quanta voluptate implendus animus, ex alienorum errorum tumultu, contemplāti quietem ſuam! Quid ergo? ſapiens non accedet ad fores, quas durus ianitor obſidet? Ille verò, ſi res neceſſaria vocabit, experietur, & illum, quiſquis erit, tanquam canem acrem obiecto cibo leniet: nec indignabitur aliquid impendere, vt limen tranſeat, cogitans & in pontibus quibuſdam pro tranſitu dari. Itaque illi quoque, quiſquis erit, qui hoc ſalutationum publicum exercet, donabit: ſcit emere venalia. Ille puſilli animi eſt, qui ſibi placet, quòd oſtiario liberè reſpondit, quòd virgam eius fregit: quòd ad dominum acceſſit, & petiit corium. Facit ſe aduerſarium qui contendit, & vt vincat, par fuit. At ſapiens colaphis percuſſus, quid faciet? quod Cato, cùm illi os percuſſum eſſet: non excanduit, non vindicauit iniuriam: ne remiſit quidem, ſed factam negauit. Maiore animo non agnouit, quàm ignouiſſet. Non diu in hoc hærebimus. quis enim neſcit, nihil ex his quæ creduntur bona aut mala, ita videri ſapienti, vt omnibus? Non reſpicit quid homines turpe iudicent, aut miſerum: non it quà populus: ſed vt ſidera contrarium mundo iter intendunt, ita hic aduer-

aduerſus opinionem omnium vadit.

CAP. XV. Definite itaque dicere: Non accipiet ergo ſapiens iniuriam, ſi cædetur? ſi oculus illi eruetur? non accipiet contumeliam, ſi obſcœnorum vocibus improbis per forum agetur? ſi in conuiuio regis, recumbere infra menſam, veſcique cum ſeruis ignominioſa officia ſortitis iubebitur? ſi quid aliud ferre cogetur eorum, quæ excogitari pudori ingenuo moleſta poſſunt? In quantumcunque iſta vel numero, vel magnitudine creuerint, eiuſdem naturæ erunt. Si non tangent illum parua, ne maiora quidem: ſi non tangent pauca, ne plura quidem. Sed ex imbecillitate veſtra coniecturam capitis ingentis animi: & cùm cogitaſtis, quantum puteris vos pati poſſe, ſapientis patientiæ paullò vlteriorem terminum ponitis. At illum in aliis mundi finibus ſua virtus collocauit, nihil vobiſcum commune habentem. Quare etſi aſpera, & quantumcunque toleratu grauia ſint, audituque & viſu refugienda, non obruetur eorum cœtu: & qualis ſingulis, talis vniuerſis obſiſtet. Qui dicit illud tolerabile ſapienti, illud intolerabile, & animi magnitudinē intra certos fines tenet: male agit. vincit nos fortuna, niſi tota vincatur. Nec putes iſtam Stoicam eſſe duritiam: Epicurus, quem vos patronum inertiæ veſtræ aſſumitis, putatiſque mollia ac deſidioſa præcipere, & ad voluptates ducentia: Rarò, inquit,

ſapienti interuenit fortuna. Quàm penè emiſit viri vocem! Vis tu fortius loqui, & illam ex toto ſubmouere? Domus hæc ſapientis anguſta, ſine cultu, ſine ſtrepitu, ſine apparatu, nullis obſeruatur ianitoribus, turbam vænali faſtidio digerentibus: ſed per hoc limen vacuum, & ab oſtiariis liberum, fortuna non tranſit. ſcit non eſſe illic ſibi locum, vbi ſui nihil eſt. Quòd ſi Epicurus quoque, qui corpori plurimum indulſit, aduerſus iniurias exſurgit: quid apud nos incredibile videri poteſt, aut ſupra humanæ naturæ menſuram? Ille ait iniurias tolerabiles eſſe ſapienti, nos iniurias non eſſe.

CAP. XVI. Nec eſt, quòd dicas hoc naturæ repugnare. Non negamus rem incommodam eſſe, verberari & impelli, & aliquo membro carere: ſed omnia iſta negamus iniurias eſſe. non ſenſum illis doloris detrahimus: ſed nomen iniuriæ, quod non poteſt recipi virtute ſalua. Vter veriùs dicat, videbimus. Ad contemptum quidem iniuriæ vterq; conſentit. Quæris quid inter duos interſit? Quod inter gladiatores fortiſſimos; quorum alter premit vulnus, & ſtat in gradu; alter reſpiciens ad clamantem populum, ſignificat nihil eſſe, & intercedi non patitur. Non eſt, quòd putes magnum, quo diſſidemus. Illud quidem agitur, quod vnum ad nos pertinet: vtraque exempla hortantur contemnere: & iniurias, & quas iniuriarum vmbras

bras ac ſuſpiciones dixerim, contumelias. ad quas deſpiciendas non ſapienti opus eſt viro, ſed tantùm conſpiciente, qui ſibi poſſit dicere: Vtrùm meritò mihi iſta accidunt, an immeritò? Si meritò, non eſt contumelia, iudicium eſt. ſi immeritò: illi qui iniuſta facit, erubeſcendum eſt. Et quid eſt illud, quod contumelia dicitur? in capitis mei leuitatem iocatus eſt, & in oculorum valetudinem, & in crurum gracilitatem, & in ſtaturam. Quæ contumelia eſt, quod apparet, audire? Coram vno aliquid dictum ridemus, coram pluribus indignamur: & eorum alijs libertatem non relinquimus, quæ ipſi in nos dicere aſſueuimus. Iocis temperatis delectamur, immodicis iraſcimur.

CAP. XVII. Chryſippus ait quemdam indignatum, quòd illum aliquis Veruecem marinum dixerat. In ſenatu flentem vidimus Filium Cornelium, Naſonis generum, cùm illum Corbulo Struthiocamelum depilatum dixiſſet. Aduerſus alia maledicta, mores & vitam cónuulnerantia, frontis illi firmitas conſtitit: aduerſus hoc tam abſurdum lacrimæ prociderunt! tanta animorum imbecillitas eſt, vbi ratio diſceſſit. Quid quòd offendimur, ſi quis ſermonem noſtrum imitatur, ſi quis inceſſum, ſi quis vitium aliquod corporis aut linguæ exprimit? quaſi notiora illa fiant alio imitante, quàm nobis facientibus. Senectutem quidem inuiti audiunt,

&

& canos, & alia, ad quæ voto peruenitur. Paupertatis maledictum quoſdam peruſſit: quam ſibi obiecit, quiſquis abſcondit. Itaque materia petulantibus, & per contumeliam vrbanis detrahitur, ſi vltrò illam, & prior occupes. nemo alijs riſum præbuit, qui ex ſe cepit. Vatinium hominem natum & ad riſum, & ad odium, ſcurram fuiſſe venuſtum ac dicacem, memoriæ proditum eſt. in pedes ſuos ipſe plurima dicebat, & in fauces conciſas: ſic inimicorum, quos plures habebat quàm morbos, & in primis Ciceronis vrbanitatem effugit. Si ille hoc potuit duritia oris, qui aſſiduis conuicijs depudere didicerat: cur is non poſſit, qui ſtudijs liberalibus, & ſapientiæ cultu, ad aliquem profectum peruenerit? Adijce, quòd genus vltionis eſt, eripere ei qui fecit contumeliæ voluptatem. Solent dicere: Miſerum me, puto non intellexit! adeò fructus contumeliæ in ſenſu, & indignatione patientis eſt. Deinde non deerit illi aliquando par: inuenietur, qui te quoque vindicet.

CAP. XVIII. C. Cæſar inter cetera vitia, quibus abundabat, contumelioſus mirabiliter ferebatur, omnes aliqua nota feriendi, ipſe materia riſus benigniſſima. Tanta illi palloris inſaniam teſtantis fœditas erat, tanta oculorum ſub fronte anili latentium toruitas, tanta capitis deſtituti, & emendicatis capillis aſperſi deformitas. adijce obſeſſam ſetis ceruicem, &

exilita-

exilitatem crurum, & enormitatem pedum. Immenſum eſt, ſi velim ſingula referre, per quę in patres auoſque ſuos contumelioſus fuit, per quæ in vniuerſos ordines: ea referam, quæ illum exitio dederunt. Aſiaticum Valerium in primis amicis habebat, ferocem virum, & vix æquo animo alienas contumelias laturum. Huic in conuiuio, item in concione, voce clariſſima, qualis in concubitu eſſet vxor eius, obiecit. Dij boni, hoc virum audire, Principem ſcire, & vſque eò licentiam perueniſſe, vt non dico conſulari, non dico amico, ſed tantùm marito Princeps & adulterium ſuum narret, & faſtidium? Chæreæ tribuno militum, ſermo non pro manu erat, languidus ſono, & infracta voce ſuſpectior. Huic Caius ſignum petenti modò Veneris, modò Priapi dabat: aliter atque aliter exprobrans armato mollitiam. Hæc ipſe perlucidus, crepidatus, armillatus. Coegit itaque illum vti ferro, ne ſæpiùs ſignum peteret. Ille primus inter coniuratos manum ſuſtulit: ille ceruicem mediam vno ictu decidit: plurimum deinde vndique publicas ac priuatas iniurias vlciſcentium gladiorum ingeſtum eſt. ſed primus vir fuit, qui minimè viſus eſt. At idem Caius omnia contumelias putabat, & ſicut ferendarum impatiens, faciendarum cupidiſſimus. Iratus fuit Herennio Macro, quòd illum Caium ſalutauerat: nec impunè ceſſit primipila-
rio,

rio, quòd Caligulam dixerat. Hoc enim in caſtris natus, & alumnus legionum vocari ſolebat, nullo nomine militibus familiarior vnquam factus: ſed iam Caligulam conuicium & probrum iudicabat cothurnatus. Ergo hoc ipſum ſolatio erit, etiam ſi noſtra facilitas vltionem omiſerit, futurum aliquem, qui pœnas exigat à procace, & ſuperbo, & iniurioſo: quæ vitia nunquam in vno homine, & in vna contumelia conſumuntur. Reſpiciamus eorum exempla, quorum laudamus patientiam: vt Socratis, qui comœdiarum publicatos in ſe, & ſpectatos ſales, in partem bonam accepit, riſitque non minùs, quàm cùm ab vxore Xanthippe immunda aqua perfunderetur. At Iphicrates, cui mater barbara & Threſſa obijciebatur, reſpondit, & deorum matrem Idæam eſſe.

CAP. XIX. Non eſt in rixam colluctationemque veniendum. procul auferendi pedes ſunt: & quidquid horum ab imprudentioribus fiet (fieri autem niſi ab imprudentibus non poteſt) negligendum. Et honores & iniuriæ vulgi, in promiſcuo habendi ſunt; nec his dolendum, nec illis gaudendum. Alioquin multa, timore contumeliarum aut tædio, neceſſaria omittemus: & publicis priuatiſque officijs, aliquando etiam ſalutaribus, non occurremus, dum muliebris nos cura angit, aliquid contra animum audiendi. aliquando etiam obirati potentibus, detegemus

hunc

hunc affectum intemperanti libertate. Non eſt autem libertas, nihil pati. Fallimur. libertas eſt, animum opponere iniurijs,& eum facere ſe, ex quo ſolo ſibi gaudenda veniant: exteriora deducere à ſe,ne inquieta agenda ſit vita, omnium riſus, omnium linguas timenti. Quis eſt enim, qui non poſſit contumeliam facere,ſi quiſquam poteſt? Diuerſo autem remedio vtetur ſapiens, affectatorque ſapientiæ. Imperfectis enim, & adhuc ad publicum ſe iudicium dirigentibus,hoc proponendum eſt, inter iniurias ipſos contumeliaſque debere verſari. Omnia leuiora accidunt expectantibus. quò quiſque honeſtior genere, fama, patrimonio eſt, hoc ſe fortiùs gerat:memor, in prima acie altos ordines ſtare: contumelias & verba probroſa, & ignominias, & cetera dehoneſtamenta, velut clamorem hoſtium ferat, & longinqua tela, & ſaxa ſine vulnere circa galeas crepitantia. Iniurias verò, vt vulnera, alia armis, alia pectori infixa,non deiectus,ne motus quidem gradu, ſuſtineat. Etiam ſi premeris, & infeſta vi vrgeris, cedere turpe eſt: aſſignatum à natura locum tuere. Quæris quis hic ſit locus? viri. Sapienti aliud auxilium eſt huic contrarium. Vos enim rem geritis: illi parta victoria eſt. Ne repugnate veſtro bono, & hanc ſpem, dum ad verum peruenitis, alite in animis: libenterque meliora excipite, & opinione ac voto iuuate. eſſe aliquem inuictum, eſ-

ſe aliquem in quem nihil fortuna poſſit, è Republica humani generis eſt.

L. ANNÆI SENECÆ
AD NERONEM CÆSAREM DE CLEMENTIA, LIBER PRIMVS.
CAPVT I.

SCRIBERE de clementia, Nero Cæſar, inſtitui: vt quodammodo ſpeculi vice fungerer, & te tibi oſtenderem, perueneturum ad voluptatem maximam omnium. Quamuis enim rectè factorum verus fructus ſit feciſſe, nec vllum virtutum pretium dignum illis extra ipſas ſit: iuuat tamen inſpicere & circuire bonam conſcientiam, tum immittere oculos in hanc immenſam multitudinem, diſcordem, ſeditioſam, impotentem, in perniciem alienam ſuamque pariter exſultaturam, ſi hoc iugum fregerit, & ita loqui ſecum: Ego ex omnibus mortalibus placui, electuſque ſum, qui in terris deorum vice fungerer: ego vitæ neciſque gentibus arbiter. qualem quiſque ſortem, ſtatumque habeat, in manu mea poſitum eſt. Quid cuique mortalium fortuna datum velit, meo ore pronunciat: ex noſtro reſponſo lætitiæ cauſſas, populi vrbeſque concipiunt. Nulla pars vſquam, niſi volente pro-

propitioque me, floret. Hæc tot millia gladiorum, quæ pax mea comprimit, ad nutum meum ſtringentur: quas nationes funditus exſcindi, quas tranſportari, quibus libertatem dari, quibus eripi, quos reges mancipia fieri, quorumque capiti regium circundari decus oporteat, quę ruāt vrbes, quæ oriantur, mea iuriſdictio eſt. In hac tanta facultate rerum, non ira me ad iniqua ſupplicia compulit, non iuuenilis impetus, non temeritas hominum & contumacia, quæ ſæpè tranquilliſſimis pectoribus quoque patientiam extorſit: non ipſa oſtentandæ per terrores potentiæ dira, ſed frequens magnis imperijs, gloria. Conditum, imò conſtrictum apud me ferrum eſt. ſumma parſimonia etiam viliſſimi ſanguinis. nemo non, cui alia deſint, hominis nomine apud me gratioſus eſt. Seueritatem abditam, clementiam in procinctu habeo. ſic me cuſtodio, tanquam legibus, quas ex abdito ac tenebris in lucem euocaui, rationem redditurus ſim. Alterius ætate prima motus ſum, alterius vltima: alium dignitati donaui, alium humilitati: quoties nullam inueneram miſericordiæ cauſſam, mihi peperci. Hodie dijs immortalibus, ſi à me rationem repetant, annumerare genus humanum paratus ſum. Potes hoc Cæſar prædicare audacter, omnium quæ in fidem tutelamque tuam venerunt, nihil per te, neque vi, neque clàm Reipub. ereptum. Rariſſimam

lau-

laudem,& nulli adhuc Principum conceſſam concupiſti, innocentiam. Non perdis operam:nec bonitas iſta tua ſingularis, ingratos aut malignos æſtimatores nacta eſt. refertur tibi gratia.. Nemo vnus homo, vni homini, tam carus vnquam fuit; quàm tu populo Romano, magnum longumque eius bonum.Sed ingens tibi onus impoſuiſti. nemo iam diuum Auguſtum, nec Tiberij Cæſaris prima tempora loquitur: nemo quod te imitari velit exemplar extra te quærit. Principatus tuus ad guſtum exigitur. Difficile hoc fuiſſet, ſi non naturalis tibi iſta bonitas eſſet, ſed ad tempus ſumpta: nemo enim poteſt perſonam diu ferre. Ficta,citò in naturam ſuam recidunt: quibus veritas ſubeſt, quæque (vt ita dicam) ex ſolido enaſcuntur, tempore ipſo in maius meliuſque procedunt. Magnam adibat aleam populus Romanus,cùm incertum eſſet, quò ſe ſtatim nobilis indoles daret: iam vota publica in tuto ſunt. nec enim periculum eſt, ne te ſubita tui capiat obliuio. Facit quidem auidos nimia felicitas:nec tam temperatæ cupiditates ſunt vnquam, vt in eo quod contigit, deſinant. gradus à magnis ad maiora fit: & ſpes improbiſſimas complectuntur, inſperata aſſecuti. Omnibus tamen nunc ciuibus tuis & hæc confeſſio exprimitur, eſſe felices: & illa, nihil iam his accedere bonis poſſe, niſi vt perpetua ſint. Multa illos cogunt ad hanc confeſſionem,

ſionem, qua nulla in homine tardior eſt: ſecuritas alta, affluens: ius ſupra omnem iniuriam poſitum. Obuerſatur oculis lætiſſimę forma Reipub. cui ad ſummam libertatem nihil deeſt, niſi pereundi licentia. Pręcipuè tamen æqualis ad maximos imoſque peruenit clementiæ tuæ admiratio. Cætera enim bona, pro portione fortunæ ſuæ, quiſque ſentit aut expectat, maiora minoraque: ex clementia omnes idem ſperant. Nec eſt quiſquam, cui tam valdè innocentia ſua placeat, vt non ſtare in conſpectu clementiam, paratam humanis erroribus, gaudeat.

CAP. II. Eſſe autem aliquos ſcio, qui clementia peſſimum quemque putent ſuſtineri: quoniam niſi poſt crimen ſuperuacua eſt, & ſola hæc virtus inter innocentes ceſſat. Sed primùm omnium, ſicut medicinæ apud ægros vſus, etiam apud ſanos honor eſt: ita clementiam quamuis pœna digni inuocent, etiam innocentes colunt. Deinde, habet clementia in perſona quoque innocentium locum: quia interim fortuna pro culpa eſt: nec innocentiæ tantùm clementia ſuccurrit, ſed ſæpè virtuti: quoniam quidem conditione temporum incidunt quædam, quę poſſint laudata puniri. Adijce, quòd magna pars hominum eſt, quæ reuerti ad innocentiam poſſit. Sed non tamen vulgò ignoſcere decet. nam vbi diſcrimen inter malos bonoſque ſublatum eſt, confuſio ſequitur

quitur

quitur, & vitiorum eruptio. Itaque adhibenda eſt moderatio, quæ ſanabilia ingenia diſtinguere à deploratis ſciat. Nec promiſcuam habere ac vulgarem clementiam oportet, nec abſciſam. nam tam omnibus ignoſcere crudelitas eſt, quàm nulli. Modum tenere debemus: ſed quia difficile eſt temperamentum, quidquid æquo plus futurum eſt, in partem humaniorem præponderet.

CAP. III. Sed hæc ſuo loco meliùs dicentur: nunc in tres partes omnem hanc materiam diuidam, Prima erit manumiſſionis: ſecunda quæ naturam clementiæ habitumque demonſtret: nam cùm ſint vitia quædam virtutes imitantia, non poſſunt ſecerni, niſi ſigna quibus dignoſcantur impreſſeris. tertio loco quæremus, quomodo ad hanc virtutem perducatur animus, quomodo confirmet eam, & vſu ſuam faciat. Nullam verò ex omnibus virtutibus magis homini conuenire, cùm ſit nulla humanior, cõſtet neceſſe eſt: non ſolùm inter nos, qui hominem ſociale animal, communi bono genitum videri volumus: ſed etiam inter illos, qui hominem voluptati donant, quorum omnia dicta factaque ad vtilitatem ſuam ſpectant. nam ſi quietem petit & otium, hanc virtutem naturæ ſuæ nactus eſt, quæ pacem amat, & manus retinet. Nullum tamen clementia ex omnibus magis, quàm regem aut Principem decet. Ita enim virtutes

tutes magnis viris decori gloriæque ſunt, ſi illis ſalutaris potentia eſt. nam peſtifera vis eſt, valere ad nocendum. Illius demum magnitudo ſtabilis fundataque eſt, quem omnes tam ſupra ſe eſſe, quàm pro ſe ſciunt; cuius curam excubare pro ſalute ſingulorum atq; vniuerſorum quotidie experiuntur; quo procedente, non tanquam malum aliquod aut noxium animal è cubili proſilierit, diffugiunt, ſed tamquam ad clarum ac beneficum ſidus certatim aduolant, obijcere ſe pro illo mucronibus inſidiantium paratiſſimi, & ſubſternere corpora ſua, ſi per ſtragem illi humanam, iter ad ſalutem ſtruendum ſit. Somnum eius nocturnis excubijs muniunt: latera obiecti circumfuſique defendunt: incurrentibus periculis ſe opponunt. Non hic eſt ſine ratione populis vrbibuſque conſenſus,ſic protegendi amandique reges, & ſe ſuaque iactandi, quocunque deſiderauerit imperantis ſalus. Nec hæc vilitas ſui eſt, aut dementia, pro vno capite tot millia excipere ferrum, ac multis mortibus vnam animam redimere,nonnunquam ſenis & inualidi. Quemadmodum totum corpus animo deſeruit, & cum hoc tanto maius tantoque ſpecioſius ſit, ille in occulto maneat tenuis, & in qua ſede latitet incertus: tamen manus, pedes, oculi negotium illi gerunt; illum hæc cutis munit, illius iuſſu iacemus, aut inquieti diſcurrimus; cùm ille imperauit,

ſiue

ſiue auarus dominus eſt,mare lucri cauſſa ſcrutamur; ſiue ambitioſus, iamdudum dexteram flammis obiecimus, aut voluntariè ſubſiluimus: ſic hæc immenſa multitudo, vnius animæ circundata, illius ſpiritu regitur, illius ratione flectitur, preſſura ſe ac fractura viribus ſuis, niſi conſilio ſuſtineretur.

CAP. IV. Suam itaque incolumitatem amant, cùm pro vno homine denas legiones in aciem deducunt, cùm in prima fronte procurrunt, & aduerſa vulneribus pectora ferunt, ne Imperatoris ſui ſigna vertantur. Ille eſt enim vinculum, per quod Reſp. cohæret: ille ſpiritus vitalis, quem hæc tot millia trahunt: nihil ipſa per ſe futura, niſi onus & prȩda, ſi mens illa imperij ſubtrahatur;

——*Rege incolumi mens omnibus vna,*
Amiſſo rupere fidem.

Hic caſus Romanæ pacis exitium erit, hic tanti fortunam populi in ruinas aget. Tandiu ab iſto periculo aberit hic populus, quandiu ſciet ferre frænos: quos ſiquando abruperit, vel aliquo caſu diſcuſſos reponi ſibi paſſus non erit, hæc vnitas & hic maximi imperij contextus in partes multas diſſiliet: idemque huic vrbi dominandi finis erit, qui parendi fuerit. Ideo Principes regeſque; & quocunque alio nomine ſunt tutores ſtatus publici, non eſt mirum amari vltra priuatas etiam neceſſitudines. Nam ſi ſanis hominibus publica

ca priuatis potiora ſunt: ſequitur, vt is quoque carior ſit,in quem ſe Reſpub. conuertit. Olim enim ita ſe induit Reipub. Cæſar, vt diduci alterum non poſſit, ſine vtriuſque pernicie. nam vt illi viribus opus eſt, ita & huic capite.

CAP. V. Longiùs videtur receſſiſſe à propoſito oratio mea: at mehercules rem ipſam premit. Nam ſi, quod adhuc colligitur, animus Reipub. tu es, illa corpus tuum:vides,vt puto, quàm neceſſaria clementia ſit. tibi enim parcis, cùm videris alteri parcere. Parcendum itaq; eſt etiam improbandis ciuibus, non aliter quàm membris languentibus: & ſi quando miſſo ſanguine opus eſt, ſuſtinendum eſt, ne vltrà quàm neceſſe ſit incidas. Eſt ergo, vt dicebam, clementia omnibus quidem hominibus ſecundùm naturam, maximè tamen decora Imperatoribus: quanto plus habet apud illos quod ſeruet, quantoque in maiore materia apparet. Quantulum enim nocet priuata crudelitas? Principum ſæuitia, bellum eſt. Cùm autem virtutibus inter ſe ſit concordia, nec vlla altera melior aut honeſtior ſit: quædam tamen quibuſdam perſonis aptior eſt. Decet magnanimitas quemlibet mortalem, etiam illum infra quē nihil eſt. Quid enim maius, aut fortius, quàm malam fortunā retundere? Hæc tamen magnanimitas in bona fortuna latiorem locum habet, meliuſque in tribunali, quàm in plano conſpicitur.

ſpicitur. Clementia in quamcunque domum peruenerit, eam felicem tranquillamque præſtabit: ſed in regia quò rarior, eò mirabilior. Quid enim eſt mirabilius, quàm eum, cuius iræ nihil obſtat, cuius grauiori ſententiæ ipſi qui pereunt aſſentiuntur, quem nemo interrogaturus eſt, imò ſi vehementiùs excanduit, nec deprecaturus quidem, ipſum ſibi manum inijcere, & poteſtate ſua in melius placidiuſque vti? hoc ipſum cogitantem: Occidere contra legem nemo non poteſt: ſeruare nemo, præter me. Magnam fortunam magnus animus decet: qui niſi ſe ad illam extulit, & altior ſtetit, illam quoque infra terram deducit. Magni autem animi eſt proprium, placidum eſſe, tranquillumque, & iniurias atque offenſiones supernè deſpicere. Muliebre eſt, furere in ira: ferarum verò, nec generoſarum quidem, præmordere & vrgere proiectos. Elephantes leoneſque tranſeunt, quæ impulerunt: ignobilis beſtiæ pertinacia eſt. Non decet regem ſęua, & inexorabilis ira: non multum enim ſupra eum eminet, cui ſe iraſcendo exęquat: at ſi dat vitam, ſi dat dignitatem periclitantibus & meritis amittere, facit quod nulli niſi rerum potienti licet. Vita enim etiam ſuperiori eripitur, nunquam niſi inferiori datur. Seruare, proprium eſt excellentis fortunæ: quæ nunquam magis ſuſpici debet, quàm cùm illi contingit idem poſſe quod

dijs,

diis, quorum beneficio in lucem edimur, tam boni quàm mali. Deorum itaque ſibi animum aſſerens Princeps, alios ex ciuibus ſuis, quia vtiles boniq́ue ſunt, libens videat, alios in numerum relinquat: quoſdam eſſe gaudeat, quoſdam patiatur.

CAP. VI. Cogitate in hac ciuitate, in qua turba per latiſſima itinera ſine intermiſſione defluens eliditur, quotiens aliquid obſtitit, quod curſum eius velut torrentis rapidi moraretur: in qua tribus eodem tempore theatris viæ poſtulantur: in qua conſumitur, quidquid terris omnibus aratur: quanta ſolitudo & vaſtitas futura ſit, ſi nihil relinquitur, niſi quod iudex ſeuerus abſoluerit. Quotus quiſque ex quęſtoribus eſt, qui non ea ipſa lege teneatur, qua quærit? Quotus quiſque accuſator vacat culpa? & neſcio, an nemo ad dandam veniam difficilior ſit, quàm qui illam petere ſæpiùs meruit. Peccauimus omnes: alij grauia, alij leuiora, alij ex deſtinato, alij fortè impulſi, aut aliena nequitia ablati: alij in bonis conſiliis parùm fortiter ſtetimus, & innocentiam inuiti ac renitentes perdidimus. Nec delinquimus tantùm, ſed vſque ad extremum æui delinquemus. Etiam ſi quis tam benè purgauit animum, vt nihil obturbare eum ampliùs poſſit ac fallere, ad innocentiam tamen peccando peruenit.

CAP. VII. Quoniam deorum feci mentionem, optimè hoc exemplum Principi

conſtituam,ad quod formetur,vt ſe talem eſſe ciuibus, quales ſibi deos velit. Expedit ergo habere inexorabilia peccatis atque erroribus numina? expedit vſque ad vltimam infeſta perniciem?Ecquis regum erit tutus, cuius non membra aruſpices colligant? Quòd ſi dij placabiles, & æqui, delicta potentium non ſtatim fulminibus perſequuntur: quanto æquius eſt, hominem hominibus præpoſitum, miti animo exercere imperium, & cogitare, vtrùm mundi ſtatus gratior oculis pulchriorque ſit ſereno & puro die, an cum fragoribus crebris omnia quatiuntur, & ignes hinc atque illinc micant? Atqui non alia facies eſt quieti moderatique imperij, quàm ſereni cæli & nitentis. Crudele regnum, turbidum,tenebriſque obſcurum eſt, inter trementes & ad repentinum ſonitum expaueſcentes, nec eo quidem qui omnia turbat inconcuſſo. Faciliùs priuatis ignoſcitur, pertinaciter ſe vindicantibus. poſſunt enim lædi, dolorque eorum ab iniuria venit.timent præterea contemptum: & non retuliſſe lædentibus gratiam, infirmitas videtur, non clementia. At cui vltio in facili eſt, is omiſſa ea, certam laudem manſuetudinis conſequitur. Humili loco poſitis exercere manum, litigare, in rixam procurrere, ac morem iræ ſuæ gerere, liberius eſt: leues inter paria ictus ſunt: regi vociferatio quoque, verborumque intemperantia, non ex maieſtate eſt.

CAP.

CAP. VIII. Graue putas, eripi loquendi arbitrium regibus,quod humillimi habent? Iſta, inquis, ſeruitus eſt, non imperium. Quid tu, non experiris iſtud nobis eſſe,non tibi ſeruitutem? Alia conditio eſt eorum qui in turba, quam non excedunt, latent: quorum & virtutes vt appareant, diu luctantur, & vitia tenebras habent. Veſtra facta dictaque rumor excipit: & ideò nullis magis cauendum eſt, qualem famam habeant,quàm qui qualemcunque meruerint,magnam habituri ſunt. Quàm multa tibi non licent, quæ nobis beneficio tuo licent? Poſſum in qualibet parte vrbis ſolus incedere, ſine timore, quamuis nullus ſequatur comes, nullus ſit domi, nullus ad latus gladius: tibi in tua pace armato viuendum eſt. Aberrare à fortuna tua non potes: obſidet te, & quocunque deſcendis, magno apparatu ſequitur. Et hæc ſumma magnitudinis ſeruitus eſt, non poſſe fieri minorem; ſed cum diis tibi communis iſta neceſſitas eſt. nam illos quoque cœlum alligatos tenet: nec magis illis deſcendere datum eſt, quàm tibi tutum. Faſtigio tuo affixus es. Noſtros motus pauci ſentiunt. prodire nobis, ac recedere, & mutare habitum ſine ſenſu publico licet: tibi non magis, quàm Soli, latere contingit. Multa contra te lux eſt, omnium in iſtam conuerſi oculi ſunt. Prodire te putas? oriris, loqui non potes, niſi vt vocem tuam, quæ vbique ſunt gen-

tes,excipiant. iraſci non potes, niſi vt omnia tremant. ſic neminem potes affligere, niſi vt quidquid circà fuerit, quatiatur. Vt fulmina paucorum periculo cadunt, omnium metu; ſic animaduerſiones magnarum poteſtatum terrent latiùs, quàm nocent:non ſine cauſſa. Non enim quantum fecerit, ſed quantum facturus ſit, cogitatur in eo, qui omnia poteſt. Adijce nunc, quòd priuatos homines ad accipiendas iniurias opportuniores, acceptarum patientia facit: regibus certior eſt ex manſuetudine ſecuritas. Quia frequens vindicta paucorum odium reprimit, omnium irritat: voluntas oportet antè ſæuiendi, quàm cauſſa deficiat. Alioquin quemadmodum præciſæ arbores plurimis ramis repullulant, & multa ſatorum genera vt denſiora ſurgant, reciduntur: ita regia crudelitas auget inimicorum numerum, tollendo. Parentes enim liberique eorum, qui interfecti ſunt, & propinqui, & amici, in locum ſingulorum ſuccedunt.

CAP. IX. Hoc quàm verum ſit, admonere te exemplo domeſtico volo. Diuus Auguſtus fuit mitis Princeps, ſi quis illum à principatu ſuo æſtimare incipiat: in communi quidem Rep. gladium mouit. Cùm hoc ætatis eſſet, quod tu nunc es, duodeuiceſimum egreſſus annum, iam pugiones in ſinu amicorum abſconderat, iam inſidiis M. Antonij conſulis latus pe-

tie-

tierat, iam fuerat collega proſcriptionis: ſed cùm annum quadrageſimum tranſiſſet, & in Gallia moraretur, delatum eſt ad eum indicium, L. Cinnam, ſtolidi ingenij virum, inſidias ei ſtruere. Dictum eſt & vbi, & quando, & quemadmodum aggredi vellet. vnus ex conſciis deferebat. Conſtituit ſe ab eo vindicare: conſilium amicorum aduocari iuſſit. Nox illi inquieta erat, cùm cogitaret adoleſcentem nobilem, hoc detracto, integrum, Cn. Pompeij nepotem damnandum. Iam vnum hominem occidere non poterat: cùm M. Antonio proſcriptionis edictum inter cœnam dictarat. Gemens ſubinde voces emittebat varias, & inter ſe contrarias. Quid ergo? ego percuſſorem meum ſecurum ambulare patiar, me ſolicito? Ergo non dabit pœnas, qui tot ciuilibus bellis fruſtra petitum caput, tot naualibus, tot pedeſtribus prœliis incolume, poſtquam terra marique pax parta eſt, non occidere conſtituit, ſed immolare? nam ſacrificantem placuerat adoriri. Rurſus ſilentio interpoſito, maiore multo voce ſibi, quàm Cinnæ, iraſcebatur: Quid viuis, ſi perire te tam multorum intereſt? quis finis erit ſuppliciorum? quis ſanguinis? Ego ſum nobilibus adoleſcentulis expoſitum caput, in quod mucrones acuant. Non eſt tanti vita, ſi, vt ego non peream, tam multa perdenda ſunt. Interpellauit tandem illum Liuia vxor: &, Admittis, inquit, muliebre

conſilium? Fac quod medici ſolent: qui vbi vſitata remedia non procedunt, tentant contraria. Seueritate nihil adhuc profeciſti: Saluidienum Lepidus ſecutus eſt, Lepidum Muræna, Murænam Cæpio, Cæpionem Egnatius, vt alios taceam, quos tantum auſos pudet: nunc tenta, quomodo tibi cedat clementia. Ignoſce L. Cinnæ. deprehenſus eſt: iam nocere tibi non poteſt, prodeſſe famæ tuæ poteſt. Gauiſus ſibi, quòd aduocatum inuenerat, vxori quidem gratias egit: renuntiari autem extemplò amicis, quos in conſilium rogauerat, imperauit, & Cinnam vnum ad ſe accerſit: dimiſſiſque omnibus è cubiculo, cùm alteram Cinnæ poni Cathedram iuſſiſſet: Hoc, inquit, primùm à te peto, ne me loquentem interpelles, ne meo ſermone medio proclames: dabitur tibi loquendi liberum tempus. Ego te, Cinna, cùm in hoſtium caſtris inueniſſem, non factum tantùm mihi inimicum, ſed natum, ſeruaui, patrimonium tibi omne conceſſi. Hodie tam felix es, & tam diues, vt victo victores inuideant. Sacerdotium tibi petenti, præteritis compluribus, quorum parentes mecum militauerant, dedi. Cùm ſic de te meruerim, occidere me cõſtituiſti. Cùm ad hanc vocem exclamaſſet, procul hanc ab ſe abeſſe dementiam: Non præſtas, inquit, fidem, Cinna: conuenerat, ne interloquereris. Occidere, inquam, me paras. adiecit locum, ſocios, diem, ordinem inſidia-

diarum, cui commiſſum eſſet ferrum. Et cùm defixum videret, nec ex conuentione iam, ſed ex conſcientia tacentem: Quo, inquit, hoc animo facis? Vt ipſe ſis princeps? malè mehercule cum Republica agitur, ſi tibi ad imperandum nihil præter me obſtat. Domum tueri tuam non potes. nuper libertini hominis gratia, in priuato iudicio ſuperatus es. Adeò nihil facilius potes, quàm contra Cæſarem aduocare? Cedo, ſi ſpes tuas ſolus impedio. Paullúſne te, & Fabius Maximus, & Coſſi, & Seruilij ferent, tantumque agmen nobilium, non inania nomina præferentium, ſed eorum qui imaginibus ſuis decori ſunt? Ne totam eius orationem repetendo, magnam partem voluminis occupem: diutiùs enim quàm duabus horis locutum eſſe conſtat, cùm hanc pœnam, qua ſola erat contentus futurus, extenderet; Vitam tibi, inquit, Cinna, iterum do, priùs hoſti, nunc inſidiatori ac parricidæ. Ex hodierno die inter nos amicitia incipiat: contendamus, vtrùm ego meliore fide vitam tibi dederim, an tu debeas. Poſt hæc detulit vltrò conſulatum, queſtus, quòd non auderet petere, amiciſſimum fideliſſimumque habuit, heres ſolus fuit illi: nullis ampliùs inſidiis ab illo petitus eſt.

CAP. X. Ignouit abauus tuus victis: nam ſi non ignouiſſet, quibus imperaſſet? Salluſtium, & Cocceios, & Duillios, & to-

tam cohortem primam admiſſionis, ex aduerſariorum caſtris conſcripſit. Iam Domitios, Meſſallas, Aſinios, Cicerones, & quidquid floris in ciuitate erat, clementiæ ſuæ debebat. Ipſum Lepidum quandiu mori paſſus non eſt? Per multos annos tulit ornamenta principis retinentem: & pontificatum maximum, non niſi mortuo illo, transferri in ſe paſſus eſt. maluit enim illum honorem vocari, quàm ſpolium. Hæc eum clementia ad ſalutem ſecuritatemque perduxit; hæc gratum ac fauorabilem reddidit; quamuis nondum ſubactis Reipub. ceruicibus manum impoſuiſſet; hæc hodieque præſtat illi famam, quæ vix viuis principibus ſeruit. Deum eſſe, non tanquam iuſſi credimus. Bonum principem Auguſtum, & benè illi conueniſſe parentis nomen, fatemur: ob nullam aliam cauſſam, quàm quòd contumelias quoque ſuas, quæ acerbiores principibus ſolent eſſe, quàm iniuriæ, nulla crudelitate exſequebatur: quòd probroſis in ſe dictis arriſit: quòd dare illum pœnas apparebat, cùm exigeret: quòd quoſcunque ob adulterium filię ſuæ damnauerat, adeò non occidit, vt dimiſſis, quò tutiores eſſent, diplomata daret. Hoc eſt ignoſcere, cùm ſcias multos futuros qui pro te iraſcantur, & tibi alieno ſanguine gratificentur, non dare tantùm ſalutem, ſed præſtare.

CAP. XI. Hæc Auguſtus ſenex, aut iam in

in ſenectutem annis vergentibus: in adoleſcentia caluit, arſit ira, multa fecit, ad quæ inuitus oculos retorquebat. Comparare nemo manſuetudini tuæ audebit diuum Auguſtum, etiam ſi in certamen iuuenilium annorum deduxerit ſenectutem plus quàm maturam. Fuerit moderatus & clemens: nempe poſt mare Actiacum Romano cruore infectum, nempe poſt fractas in Sicilia claſſes, & ſuas & alienas: nempe poſt Peruſinas aras, & proſcriptiones. Ego verò clementiam non voco, laſſam crudelitatem. Hæc eſt, Cæſar, clementia vera, quam tu præſtas, quæ non ſæuitiæ pœnitentia cœpit: nullam habere maculam, nunquam ciuilem ſanguinem fudiſſe. Hæc eſt in maxima poteſtate, veriſſima animi temperantia, & humani generis incomprehenſibilis amor, non cupiditate aliqua, non temeritate incendi, non priorum principum exemplis corruptum, quantùm in ciues ſuos liceat, experiendo tentare, ſed hebetare aciem imperij ſui. Præſtitiſti, Cæſar, ciuitatem incruentam, & hoc quod magno animo gloriatus es, Nullam te toto orbe ſtillam cruoris humani miſiſſe: eò maius eſt mirabiliuſque, quòd nulli vnquã citiùs gladius commiſſus eſt. Clementia ergo non tantùm honeſtiores, ſed tutiores præſtat: ornamentumque imperiorum eſt, ſimul certiſſima ſalus. cùm reges conſenuerint, liberiſque ac nepotibus tradiderint re-

gna, tyrannorum exſecrabilis ac breuis poteſtas eſt. Quid intereſt inter tyrannum & regem? ſpecies enim ipſa fortunæ ac licentia par eſt, niſi quòd tyranni voluptate ſæuiunt, reges non niſi ex cauſſa ac neceſſitate.

CAP. XII. Quid ergo? non reges quoque occidere ſolent? ſed quoties id fieri publica vtilitas perſuadet. tyrannis ſæuitia cordi eſt. Tyrannus autem à rege diſtat factis, non nomine. Nam & Dionyſius maior iure meritoque præferri multis regibus poteſt: & L. Sullam appellari tyrannum quid prohibet, cui occidendi finem fecit inopia hoſtium? Deſcenderit licet Dictatura ſua, & ſe togæ reddiderit: quis tamen vmquam tyrannus tam auidè humanum ſanguinem bibit, quàm ille, qui ſeptem millia ciuium Romanorum, contrucidari iuſſit? Et cùm in vicino, ad ædem Bellonæ ſedens, exaudiſſet conclamationem tot millium ſub gladio gementium, exterrito ſenatu: Hoc agamus, inquit, P. C. ſeditioſi pauculi meo iuſſu occiduntur. Hoc non eſt mentitus: pauci Sullæ videbantur. Sed mox de Sulla conſequemur, quomodo hoſtibus iraſcendum ſit: vtique ſi in hoſtile nomen ciues, & ex eodem corpore abrupti, tranſierint. Interim hoc quod dicebam, clementia efficit, vt magnum inter regem tyrannumque diſcrimen ſit: vterque licèt non minùs armis valletur.

ſed

ſed alter arma habet, quibus in munimentum pacis vtitur; alter vt magno timore magna odia compeſcat. Nec illas ipſas manus, quibus ſe commiſit, ſecurus aſpicit: contrarijs in contraria agitur. nam & inuiſus eſt, quia timetur, & timeri vult, quia inuiſus eſt: & illo execrabili verſu, qui multos dedit præcipites, vtitur:

Oderint dum metuant.

ignarus quanta rabies oriatur, vbi ſupra modum odia creuerunt. Temperatus enim timor cohibet animos: aſſiduus verò & acer, & extrema admouens, in audaciam iacentes excitat, & omnia experiri ſuadet. Sic feras lineis & pinna cluſas contineas: eaſdem à tergo eques telis inceſſat: tentabunt fugam per ipſa quæ fugerant, proculcabuntque formidinem. Acerrima virtus eſt, quam vltima neceſſitas extundit. Relinquat oportet ſecuri aliquid metus, multòque plus ſpei, quàm periculorum, oſtentet: alioquin vbi quieſcenti paria metuuntur, incurrere in pericula iuuat, & aliena anima abuti. Placido tranquilloque regi fida ſunt auxilia ſua; quibus ad communem ſalutem vtatur: glorioſuſque miles (publicæ enim ſecuritati dare operam videtur) omnem laborem libens patitur, vt parentis cuſtos. At illum acerbum, & ſanguinarium, neceſſe eſt grauentur ſtipatores ſui.

CAP. XIII. Non poteſt habere quiſ-

quiſquam bonæ ac fidæ voluntatis miniſtros, quibus in tormentis, & eculeo, & ferramentis ad mortem paratis vtitur, quibus non aliter quàm beſtijs homines obiectat: omnibus reis noxior ac ſolicitior, vt qui homines deòſque teſtes ac vindices facinorum timeat, eò perductus, vt non liceat illi mutare mores. Hoc enim inter cetera, vel peſſimum habet crudelitas: quod perſeuerandum eſt, nec ad meliora patet regreſſus. Scelera enim ſceleribus tuenda ſunt. quid autem eo infelicius, cui iam eſſe malo neceſſe eſt? O miſerabilem illum, ſibi certè! nam ceteris miſereri eius nefas ſit, qui cædibus ac rapinis potentiam exercuit, qui ſuſpecta ſibi cuncta reddidit, tam externa quàm domeſtica: cùm arma metuat, ad arma confugiens: non amicorum fidei credens, non liberorum pietati. Quid vbi circumſpexit quæque fecit, quæque facturus eſt, & conſcientiam ſuam plenam ſceleribus ac tormentis adaperuit: ſæpè mortem timet, ſæpiùs optat, inuiſior ſibi quàm ſeruientibus. E contrario, is cui curæ ſunt vniuerſa, quamquam alia magis, alia minus tuetur, nullam non Reip. partem tamquam ſui nutrit, inclinatus ad mitiora; etiam ſi ex vſu eſt animaduertere; oſtendens quàm inuitus aſpero remedio manus admoueat: in cuius animo nihil hoſtile, nihil efferum eſt. Qui potentiam ſuam

placidè

placidè ac ſalutariter exercet, approbare imperia ſua ciuibus cupiens: felix abundè ſibi viſus, ſi fortunam ſuam publicauerit; ſermone affabilis, acceſſuque facilis, vultu, qui maximè populos demeretur, amabilis, æquis deſiderijs propenſus, & iniquis acerbus, à tota ciuitate amatur, defenditur, colitur. Eadem de illo homines ſecretò loquuntur, quæ palàm: Tollere filios cupiunt, & publicis malis ſterilitas indicta recluditur: benè ſe meriturum de liberis ſuis quiſque non dubitat, quibus tale ſæculum oſtenderit. Hic Princeps ſuo beneficio tutus, nihil præſidijs eget: arma ornamenti cauſſa habet.

CAP. XIV. Quod ergo officium eius eſt? quod bonorum parentum: qui obiurgare liberos nonnunquam blandè, nonnunquam minaciter ſolent, aliquando admonere etiam verberibus. Numquid aliquis ſanus filium, ad primam offenſam, exheredat? niſi magnæ & multæ iniuriæ patientiam euicerint, niſi plus eſt quod timet, quàm quod damnat, non accedit ad decretorium ſtilum. Multa antè tentat, quibus dubiam indolem, & peiore loco iam poſitam, reuocet: ſimul deplorata eſt; vltima experitur. Nemo ad ſupplicia exigenda peruenit, niſi qui remedia conſumpſit. Hoc quod parenti, etiam Principi faciendum eſt; quem appellauimus Patrem patriæ, non adulatione

tione vana adducti. Cetera enim cognomina honori data ſunt. Magnos & Felices & Auguſtos diximus, & ambitioſæ maieſtati quidquid potuimus titulorum congeſſimus, illis hoc tribuentes. Patrem quidem patriæ appellauimus, vt ſciret datam ſibi poteſtatem patriam: quæ eſt temperatiſſima, liberis conſulens, ſuaque poſt illos ponens. Tardè ſibi pater membra ſua abſcindat: etiam cùm abſciderit, reponere cupiat: & in abſcindendo gemat, cunctatus multùm diuque. Propè enim eſt vt libenter damnet, qui citò: propè vt iniquè puniat, qui nimis. Erixonem equitem Romanum, memoria noſtra, quia filium ſuum flagellis occiderat, populus in foro graphjis confodit. Vix illum Auguſti Cæſaris auctoritas, infeſtis tam patrum, quàm filiorum manibus eripuit.

CAP. XV. T. Arium, qui filium deprehenſum in parricidio, exilio damnauit, cauſſa cognita, nemo non ſuſpexit, quòd contentus exilio, & exilio delegato. Maſſiliæ parricidam continuit, & annua illi præſtitit, quanta præſtare integro ſolebat. Hæc liberalitas effecit, vt in qua ciuitate nunquam deeſt patronus peioribus, nemo dubitaret, quin reus meritò damnatus eſſet, quem is pater damnare potuiſſet, qui odiſſe non poterat. Hoc ipſo exemplo dabo, quem compares bono patri bonum Principem.

Cogni-

Cogniturus de filio T. Arius, aduocauit in conſilium Cæſarem Auguſtum. venit in priuatos penates, aſſedit, pars alieni conſilij fuit. Non dixit: Imò in meam domum veniat. Quod ſi factum eſſet, Cęſaris futura erat cognitio, non patris. Audita cauſſa, excuſſiſque omnibus, & his quæ adoleſcens pro ſe dixerat, & his quibus arguebatur, petit vt ſententiam ſuam quiſque ſcriberet, ne ea omnium fieret, quæ Cæſaris fuiſſet. Deinde priuſquam aperirentur codicilli, iurauit ſe T. Arij hominis locupletis hereditatem non aditurum. Dicet aliquis, puſillo animo. timuit, ne videretur locum ſpei ſuæ aperire velle, filij damnatione. Ego contrà ſentio. Quilibet noſtrum debuiſſet aduerſus opiniones malignas ſatis fiduciæ habere in bona conſcientia: Principes multa debent etiam famæ dare. Iurauit ſe non aditurum hereditatem. Arius quidem eodem die & alterum heredem perdidit, ſed Cæſar libertatem ſententiæ ſuæ redemit: & poſtquam approbauit gratuitam eſſe ſeueritatem ſuam, quod principi ſemper curandum eſt, dixit, relegandum quò patri videretur. Non culleum, non ſerpentes, non carcerem decreuit: memor non de quo cenſeret, ſed cui in conſilio eſſet. Molliſſimo genere pœnæ contentum eſſe debere patrem dixit, in filio adoleſcentulo, impulſo in id ſcelus, in quo ſe, quod proximum erat ab innocentia, timidè

geſſiſſet:

geſſiſſet: debere illum ab vrbe & à parentis oculis ſubmoueri.

CAP. XVI. O dignum, quem in conſilium patres aduocarent! ò dignum quem coheredem innocentibus liberis ſcriberent! Hæc clementia Principem decet, vt quocunque venerit, manſuetiora omnia faciat. Nemo regi tam vilis ſit, vt illum perire non ſentiat. qualiſcunque, pars imperij eſt. In magna imperia ex minoribus petamus exemplum. Non eſt vnum imperandi genus. imperat Princeps ciuibus ſuis, pater liberis, præceptor diſcentibus, tribunus vel centurio militibus. Nònne peſſimus pater videbitur, qui aſſiduis plagis liberos, etiam ex leuiſſimis cauſis, compeſcet? Vter autem pręceptor liberalibus ſtudijs dignior, qui excarnificat diſcipulos, ſi memoria illis non conſtiterit, aut ſi parùm agilis in legendo oculus hæſerit: an qui monitionibus, & verecundia, emendare ac docere malit? tribunum centurionemque da ſęuum: deſertores faciet, quibus tamen ignoſcitur. Numquidnam æquum eſt, grauiùs homini & duriùs imperari, quàm imperatur animalibus mutis? atqui equum non crebris verberibus exterret, domandi peritus magiſter. Fiet enim formidoloſus & contumax, niſi eum tactu blandiente permulſeris. Idem facit venator, qui inſtituit catulos veſtigia ſequi, quique iam exercitatis vtitur ad excitandas, vel perſequendas feras. Nec crebrò

brò illis minatur: contunditur enim animus, & quidquid eſt indolis, comminuitur trepidatione degeneri: nec licentiam vagandi errandique paſſim concedit. Adijcias his licet, tardiora agentes iumenta: quæ cùm ad contumelias & miſerias nata ſint, nimia ſæuitia coguntur iugum detrectare.

CAP. XVII. Nullum animal moroſius eſt, nullum maiore arte tractandum, quàm homo: nulli magis parcendum. Quid enim ſtultius, quàm in iumentis quidem & canibus erubeſcere iram exercere, peſſima autem conditione hominem eſſe? Morbis medemur, nec iraſcimur: atqui & hic morbus animi mollem medicinam deſiderat, ipſumque medentem minimè infeſtum ægro. Mali medici eſt, deſperare, ne curet. Idem in his, quorum animus affectus eſt, facere debebit, cui credita ſalus omnium eſt: non citò ſpem proijcere, nec mortifera ſigna pronunciare. Luctetur cum vitijs, reſiſtat; alijs morbum ſuum exprobret; quoſdam molli curatione decipiat, citiùs meliuſque ſanaturus remedijs fallentibus. Agat Princeps curam, non tantùm ſalutis, ſed etiam honeſtæ cicatricis. Nulla regi gloria eſt ex ſæua animaduerſione. quis enim dubitat poſſe? at contrà maxima, ſi vim ſuam continet, ſi multos iræ alienæ eripuit, neminem ſuæ impendit.

CAP. XVIII. Seruis imperare moderatè,

deratè, laus eſt: & in mancipio cogitandum eſt, non quantum illud impunè pati poſſit, ſed quantum tibi permittat æqui boniq́ue natura? quæ parcere etiam captiuis, & pretio paratis, iubet. Quanto iuſtius hominibus liberis, ingenuis, honeſtis, non vt mancipijs abuti, ſed his quos gradu antecedas, quorumq́ue tibi non tradita ſeruitus ſit, ſed tutela? Seruis ad ſtatuam licet confugere. cùm in ſeruum omnia liceant, eſt aliquid, quod in hominem licere commune ius animantum vetet: quia eiuſdem naturæ eſt, cuius tu. Quis non Vedium Pollionem peiùs oderat, quàm ſerui ſui, quòd murænas ſanguine humano ſaginabat; & eos qui ſe aliquid offenderant, in viuarium, quid aliud quàm ſerpentibus, obijci iubebat? O hominem mille mortibus dignum! ſiue deuorandos ſeruos obijciebat murænis, quas eſurus erat, ſiue in hoc tantùm illas alebat, vt ſic aleret. Quemadmodum domini crudeles tota ciuitate commonſtrantur, inuiſiq́ue & deteſtabiles ſunt: ita regum & iniuria latiùs patet, & infamia, atque odium ſæculis traditur. Quanto autem non naſci melius fuit, quàm numerari inter publico malo natos.

CAP. XIX. Excogitare nemo quicquam poterit, quod magis decorum regenti ſit quàm clementia: quocunq; modo is, & quocunque iure præpoſitus ceteris erit. Eò ſcilicet formoſius id eſſe, magnifi-

gnificentiuſque fatebimur, quò in maiori præſtabitur poteſtate: quam non oportet noxiam eſſe, ſi ad naturæ legem componitur. Natura enim commenta eſt regem: quod & ex alijs animalibus licet cognoſcere, & ex apibus: quarum regi ampliſſimum cubile eſt, medioque ac tutiſſimo loco. Præterea onere vacat, exactor alienorum operum: & amiſſo rege, totum dilabitur examen. nec vnquam plus vnum patiuntur, melioremque pugna quærunt. Præterea inſignis regi forma eſt, diſſimiliſque ceteris, tum magnitudine, tum nitore: hoc tamen maximè diſtinguitur. Iracundiſſimæ, ac pro corporis captu pugnaciſſimæ ſunt apes, & aculeos in vulnere relinquunt: rex ipſe ſine aculeo eſt. Noluit illum natura nec ſæuum eſſe, nec vltionem magno conſtaturam petere: telumque detraxit, & iram eius inermē reliquit. Exemplar hoc magnis regibus ingens eſt. Eſt enim illi mos, exercere ſe in paruis, & ingentium rerum documenta minima agere. Pudeat ab exiguis animalibus non trahere mores: cùm tantò hominum moderatior eſſe animus debeat, quantò vehementiùs nocet. Vtinam quidem eadem homini lex eſſet: & ira cum telo ſuo frangeretur: nec ſæpius liceret nocere quàm ſemel, nec alienis viribus exercere odia! facilè enim laſſaretur furor, ſi per ſe ſibi ſatisfaceret, & ſi mortis periculo vim ſuam effunderet. Sed ne

nunc

nunc quidem illi curſus tutus eſt. Tantum enim neceſſe eſt timeat, quantum timeri voluit: & manus omnium obſeruet, & eo quoque tempore quo non captatur, peti ſe iudicet, nullumq; momentum immune à metu habeat. Hanc aliquis ęgram vitam ſuſtinet: cùm liceat innoxium, atque ob hoc ſecurum, ſalutare potentiæ ius, lætis omnibus, tractare? Errat enim, ſi quis exiſtimat tutum eſſe ibi regem, vbi nihil è rege tutum eſt. Securitas ſecuritate mutua paciſcenda eſt. Non opus eſt inſtruere in altum editas arces, nec in adſcenſum arduos colles emunire, nec latera montium abſcindere, multiplicibus ſe muris turribuſque ſepire; ſaluum regem in aperto clementia præſtabit. Vnum eſt inexpugnabile munimentum, amor ciuium. Quid pulchrius eſt, quàm viuere optantibus cunctis, & vota non ſub custode nuncupantibus? ſi paullùm valetudo titubauit, non ſpem hominum excitari, ſed metum? nihil eſſe cuiquam tam pretioſum, quod non pro ſalute præſidis ſui commutatum velit? omne quod illi contingit, ſibi quoque euenire deputet? In hoc aſſiduis bonitatis argumentis probauit, non Remp. ſuam eſſe, ſed ſe Reipublicæ. Quis huic audeat ſtruere aliquod periculum? quis ab hoc non, ſi poſſit, fortunam quoque auertere velit, ſub quo iuſtitia, pax, pudicitia, ſecuritas, dignitas florent? ſub quo opulenta ciuitas copia bonorum

omnium

omnium abundat? Nec alio animo rectorem ſuum intuetur, quàm ſi dij immortales poteſtatem viſendi ſui faciant: intueremur venerantes colenteſque. Quid autem? non proximum illis locum tenet is, qui ſe ex deorum natura gerit, beneficus ac largus, & in melius potens? Hæc affectare, hæc imitari decet: maximum ita haberi, vt optimus ſimul habeatur.

CAP. XX. Duabus de cauſſis punire princeps ſolet, ſi aut ſe vindicat, aut alium. Priùs de parte diſſeram, quæ ipſum contingit. difficilius eſt enim moderari, vbi dolori debetur vltio, quàm vbi exemplo. Superuacuum eſt hoc loco admonere, ne facilè credat, vt verum excutiat, vt innocentiæ faueat, vt appareat, non minùs rem agi periclitantis, quàm iudicis: hoc ad iuſtitiam, non ad clementiam pertinet. Nunc illum hortamur, vt manifeſtè læſus, animum in poteſtate habeat: & pœnam, ſi tutò poterit, donet: ſin minùs, temperet: longeq́ue ſit in ſuis, quàm in alienis, exorabilior iniurijs. Nam quemadmodum non eſt magni animi, qui de alieno liberalis eſt, ſed ille qui quod alteri donat, ſibi detrahit: ita clementem vocabo, non in alieno dolore facilem, ſed eum qui cùm ſuis ſtimulis exagitetur, non proſilit: qui intelligit magni animi eſſe, iniurias in ſumma potentia pati, nec quidquam eſſe glorioſius principe impunè læſo.

CAP. XXI. Vltio duas res præſtare ſolet:

let: aut ſolatium affert ei qui accipit iniuriam, aut in reliquum ſecuritatem. Principis maior eſt fortuna, quàm vt tali ſolatio egeat: manifeſtiorque vis, quàm vt alieno malo opinionem ſibi virium quærat. Hoc dico, cùm ab inferioribus petitus violatuſque eſt: nam ſi quos pares aliquando habuit, infra ſe videt, ſatis vindicatus eſt. Regem & ſeruus occidit, & ſerpens,& ſagitta: ſeruauit quidem nemo, niſi maior eo quem ſeruauit. Vti itaque animosè debet tanto munere deorum, dandi auferendique vitam potens: in his præſertim, quos ſcit aliquando ſuo faſtigio obſtitiſſe: hoc arbitrium adeptus, vltionem impleuit, perfecitque quantum veræ pœnæ ſatis erat. Perdidit enim vitam, qui debet: & quiſquis ex alto ad inimici pedes abiectus, alienam de capite ſuo regiamque ſententiam expectauit, in ſeruatoris ſui gloriam viuet, pluſque nomini eius conferet incolumis, quàm ſi ex oculis ablatus eſſet. Aſſiduum enim ſpectaculum alienæ virtutis eſt: in triumpho citò tranſiſſet. Si verò regnum quoque ſuum tutò relinqui apud eum potuit, reponique eò vnde deciderat, ingenti incremento ſurgit laus eius, qui contentus fuit, ex rege victo nihil, præter gloriam ſumere. Hoc eſt etiam ex victoria ſua triumphare, teſtarique, nihil ſe quod dignũ eſſet victore, apud victos inueniſſe. Cum ciuibus, & ignotis, atque humilibus, eò
mode-

moderatiùs agendum eſt, quò minoris eſt afflixiſſe eos. Quibuſdam libenter parcas: à quibuſdam te vindicare faſtidias, & non aliter quàm in animalibus paruis & obterentem inquinantibus, reducenda manus eſt: at in iis qui in ore ciuitatis ſeruati punitique erunt, occaſione notæ clementiæ vtendum eſt.

CAP. XXII. Tranſeamus ad alienas iniurias: in quibus vindicandis hæc tria lex ſecuta eſt, quæ Princeps quoque ſequi debet: aut vt eum quem punit, emendet; aut vt pœna eius ceteros meliores reddat; aut vt ſublatis malis ſecuriores ceteri viuant. Ipſos faciliùs emendabis minôre pœna: diligentiùs enim viuit, cui aliquid integri ſupereſt. Nemo dignitati perditæ parcit. impunitatis genus eſt iam non habere pœnæ locum. Ciuitatis autem mores magis corrigit parcitas animaduerſionum. facit enim conſuetudinem peccandi, multitudo peccantium: & minùs grauis nota eſt quam turba damnatorum leuat: & ſeueritas, quod maximum remedium habet, aſſiduitate amittit auctoritatem. Conſtituit bonos mores ciuitati Princeps, & vitia eius feliciùs compeſcit, ſi patiens eorum eſt, non tanquam probet, ſed tanquam inuitus, & cum magno tormento ad caſtigandum veniat. Verecundiam peccandi facit ipſa clementia regentis. Grauior multo pœna videtur, quæ à miti viro conſtituitur.

CAP. XXIII. Præterea videbis ea ſæpè committi, quæ ſæpè vindicantur. Pater tuus plures intra quinquennium culleo inſuit, quàm omnibus ſæculis inſutos accepimus. Multo minùs audebant liberi nefas vltimum admittere, quandiu ſine lege crimen fuit. Summa enim prudentia altiſſimi viri, & rerum naturæ peritiſſimi maluerunt, velut incredibile ſcelus, & vltra audaciam poſitum præterire, quàm dum vindicant, oſtendere poſſe fieri. Itaque parricidæ cum lege cœperunt, & illis facinus pœna monſtrauit. peſſimo loco pietas fuit, poſtquam ſæpiùs culleos vidimus, quàm cruces. In qua ciuitate rarò homines puniuntur, in ea conſenſus fit innocentiæ, & indulgetur velut publico bono. Putet ſe innocentem eſſe ciuitas, erit. magis iraſcitur à communi frugalitate deſciſcentibus, ſi paucos eos eſse viderit. Periculoſum eſt, mihi crede, oſtendere ciuitati, quanto plures mali ſint.

CAP. XXIV. In Senatu dicta eſt aliquando ſententia, vt ſeruos à liberis cultus diſtingueret: deinde apparuit, quantum periculum immineret, ſi ſerui noſtri numerare nos cœpiſſent. Idem ſcito metuendum eſſe, ſi nulli ignoſcitur: citò apparebit, pars ciuitatis deterior quanto prægrauet. Non minùs Principi turpia ſunt multa ſupplicia, quàm medico multa funera. Remiſſiùs imperanti, meliùs paretur. Natura contumax eſt humanus animus,

mus, & in contrarium atque arduum nitens, ſequiturque faciliùs, quàm ducitur. Et vt generoſi atque nobiles equi, meliùs facili fræno reguntur: ita clementiam voluntaria innocentia impetu ſuo ſequitur, & dignam putat ciuitas, quam ſeruet ſibi. plus itaque hac via proficitur. Crudelitas minimè humanum malum eſt, indignum tam miti animo. Ferina iſta rabies eſt, ſanguine gaudere ac vulneribus: & abiecto homine, in ſilueſtre animal tranſire.

CAP. XXV. Quid enim intereſt, oro te Alexander, leoni Lyſimachum obiicias, an ipſe laceres dentibus tuis? tuum illud os eſt, tua illa feritas. O quàm cuperes tibi potiùs vngues eſſe, tibi rictum illum edendorum hominum capacem! Non exigimus à te, vt manus iſta, exitium familiarium certiſſimum, vlli ſalutaris ſit: vt iſte animus ferox, inſatiabile gẽtium malum, citra ſanguinem cædemque ſatietur: clementia vocetur, ſi ad occidendum amicum, carnifex inter homines eligitur. Hoc eſt, quare vel maximè abominanda ſit ſæuitia. quòd excedit fines, primùm ſolitos, deinde humanos. Noua ſupplicia conquirit, ingenium aduocat, inſtrumenta excogitat, per quæ varietur atque extendatur dolor, & delectatur malis hominum. Tunc ille dirus animi morbus ad inſaniam peruenit vltimam, cùm crudelitas verſa eſt in voluptatem: & iam occidere hominem iuuat. Nam talem virum

à tergo ſequitur euerſio, odia, venena, gladij. tam multis periculis petitur, quàm multorum ipſe periculum eſt: priuatiſque nonnunquam conſiliis, aliàs verò conſternatione publica circumuenitur. Leuis enim & priuata pernicies, non totas vrbes mouet: quòd latè furere cœpit, & omnes appetit, vndique configitur. Serpentes paruulæ fallunt, nec publicè conſequuntur: vbi aliqua ſolitam menſuram tranſiit, & in monſtrum excreuit, vbi fontes potu infecit, & ſufflatu deurit, obteritque, quacunque inceſſit, balliſtis petitur. Poſſunt verba dare, & euadere puſilla mala: ingentibus obuiam itur. Sic vnus æger nec domum quidem perturbat: at vbi crebris mortibus peſtilentiam eſſe apparuit, conclamatio ciuitatis, ac fuga eſt, & diis ipſis manus intenduntur. Sub vno aliquo tecto flamma apparuit: familia viciniq́ue aquam ingerunt: at incendium vaſtum, & multas iam domos depaſtum, parte vrbis obruitur.

CAP. XXVI. Crudelitatem priuatorum ſeruiles quoq; manus, ſub certo crucis periculo, vltæ ſunt: tyrannorum, gentes populiq́ue, & quorum erat malum, & hi quibus imminebat, exſcindere aggreſſi ſunt. Aliquando ſua præſidia in ipſos conſurrexerũt, perfidiamq́ue, & impietatem, & feritatem, & quidquid ab illis didicerant, in ipſos exercuerunt. Quid enim poteſt ab eo quiſquam ſperare, quem malum

eſſe

eſſe docuit? non diu paret nequitia, nec quantum iubetur, peccat. Sed puta tutam eſſe crudelitatem: quale eius regnum eſt? non aliud, quàm captarum vrbium forma, & terribiles facies publici metus. Omnia mœſta, turbida, & confuſa: voluptates ipſæ timentur. Non conuiuia ſecura ineunt, in quibus lingua ſolicitè etiam ebriis cuſtodienda eſt: non ſpectacula, ex quibus materia criminis ac periculi quæritur. Apparentur licèt magna impenſa, & regiis opibus, & artificum exquiſitis nominibus: quem tamẽ è ludo in carcerem ire iuuet? Quod iſtud, dij boni, malum eſt, occidere, ſæuire, delectari ſono catenarum, & ciuium capita decidere; quocunque ventum eſt multũ ſanguinis fundere, aſpectu ſuo terrere ac fugare? Quæ alia vita eſſet, ſi leones vrſique regnarent? ſi ſerpentibus in nos, ac noxiiſſimo cuique animali daretur poteſtas? Illa rationis expertia, & à nobis immanitatis crimine damnata, abſtinent ſuis, & tuta eſt etiam inter feras ſimilitudo: apud homines tantùm, nec à neceſſariis quidem rabies temperat ſibi, ſed externa ſuaque in æquo habet, quò poſſit exercitatior à ſingulorum cædibus, deinde in exitia gentium ſerpere. Et iniicere tectis ignem, aratrum vetuſtis vrbibus inducere, potentiam putat: & vnum occidi iubere aut alterum, parùm imperatorium credit: niſi eodem tempore grex miſerorum ſubiectus ſtetit, crudelitatem ſuam in

ordinem coactam putat. Felicitas illa, multis ſalutem dare, & ad vitam ab ipſa morte reuocare,& mereri clementia ciuicam. Nullum ornamentum Principis faſtigio dignius pulchriuſque eſt, quàm illa corona OB. CIVES. SERVATOS. non hoſtilia arma detracta victis, non currus barbarorum ſanguine cruenti, non parta bello ſpolia. Hæc diuina potentia eſt, gregatim ac publicè ſeruare: multos autem occidere, & indiſcretos, incendij ac ruinæ potentia eſt.

LIBER SECVNDVS.

CAPVT I.

VT de clementia ſcriberem, Nero Cæſar, vna me vox tua maximè compulit: quam ego non ſine admiratione,&, cùm diceretur, audiſſe memini, & deinde aliis narraſſe. Vocem generoſam,magni animi, magnæ lenitatis: quæ non compoſita, nec alienis auribus data, ſubitò erupit; ſed bonitatem tuam cum fortuna tua litigantem in medium adduxit. Animaduerſurus in latrones duos Burrus præfectus tuus, vir egregius, & tibi Principi natus, exigebat, à te, ſcriberes, in quos & ex qua cauſſa animaduerti velles. hoc ſæpè dilatum, vt aliquando fieret, inſtabat. Inuitus inuito

cùm chartam protuliſſet,traderetque, exclamaſti: Vellem neſcire litteras. O dignam vocem,quam audirent omnes gentes, quæ Romanum imperium incolunt, quæque iuxta iacent dubiæ libertatis, quæque ſe contra viribus aut animis attollunt! O vocem, in concionem omnium mortalium mittendam, in cuius verba Principes regeſque iurent! O vocem publica generis humani innocentia dignam, cui redderetur antiquum illud ſæculum! Nunc profectò conſentire decebat ad æquum bonumque, expulſa alieni cupiditate, ex qua omne animi malum oritur:pietatem integritatemque, cum fide ac modeſtia, ſurgere: & vitia diuturno abuſâ regno, tandem felici ac puro ſæculo dare locum.

CAP. II. Futurum hoc, Cæſar, ex magna parte ſperare & confiteri libet. tradetur iſta animi tui manſuetudo, diffundeturque paullatim per omne imperij corpus, & cuncta in ſimilitudinem tui formabuntur. A capite bona valetudo. inde omnia vegeta ſunt atque erecta, aut languore demiſſa: prout animus eorum viget, aut marcet. Et erunt ciues, erunt ſocij digni hac bonitate: & in totum orbem recti mores reuertentur. parcetur vbique manibus. Diutiùs me morari hic patere, non vt blandiar auribus tuis: nec enim mihi hic mos eſt. maluerim veris offendere, quàm placere adulando. quid

ergo eſt, propter quod benè factis dictiſque tuis quàm familiariſſimum eſſe te cupio? vt quod nunc natura & impetus eſt, fiat iudicium. Illud mecum conſidero, multas voces magnas, ſed deteſtabiles, in vitam humanam perueniſſe, celebreſque vulgo ferri: vt illam, Oderint, dum metuant. Cui Græcus verſus ſimilis eſt, qui ſe mortuo terram miſceri ignibus iubet: & alia huius notæ. Ac neſcio quomodo, ingenia immania & inuiſa materia fœcundiori expreſſerunt ſenſus vehementes & concitatos. Nullam adhuc vocem audiui ex bono lenique animoſam. Quid ergo eſt? vt rarò, inuitus, & cum magna cunctatione, ita aliquando ſcribas neceſſe eſt iſtud, quod tibi in odium litteras adduxit: ſed, ſicut facis, cum magna cunctatione, cum multis dilationibus.

CAP. III. Et ne fortè decipiat nos ſpecioſum clementiæ nomen aliquando, & in contrarium abducat: videamus quid ſit clementia, qualiſque ſit, & quos fines habeat. Clementia eſt temperantia animi, in poteſtate vlciſcendi. vel, lenitas ſuperioris aduerſus inferiorem in conſtituendis pœnis. Plures proponere, eſt tutius; ne vna definitio parùm rem comprehendat; &, vt ita dicam, formula excidat. Itaque dici poteſt &, Inclinatio animi ad lenitatem in pœna exigenda. Illa finitio contradictiones inueniet, quamuis maximè ad verum accedat, ſi dixerimus, cle-

clementiam eſſe moderationem aliquid ex merita ac debita pœna remittentem, reclamabitur, nullam virtutem quicquam minus debito facere. Atqui hoc omnes intelligunt, clementiam eſſe, quæ ſe flectit citra id, quod meritò conſtitui poſſet. Huic contrariam imperiti putant ſeueritatem; ſed nulla virtus virtuti contraria eſt.

CAP. IV. Quid ergo opponitur clementiæ? Crudelitas; quæ nihil aliud eſt, quàm atrocitas animi in exigendis pœnis. Sed quidam non exigunt pœnas, crudeles tamen ſunt: tamquam, qui ignotos homines & obuios non in compendium, ſed occidendi cauſſa occidunt. Nec interficere contenti, ſæuiunt; vt Sinis ille & Procruſtes, & piratæ, qui captos verberant, & in ignem viuos imponunt. Hæc crudelitas quidem: ſed quia nec vltionem ſequitur (non enim læſa eſt) nec peccato alicui iraſcitur (nullum enim anteceſſit crimen) extra finitionem noſtram cadit; quæ finitio continebat in exigendis pœnis intemperantiam animi. Poſſumus dicere, non eſſe hanc crudelitatem, ſed feritatem, cui voluptati ſæuitia eſt: poſſumus inſaniam vocare. nam varia ſunt genera eius, & nullum certius, quàm quod in cædes hominum & laniationes peruenit. Illos ergo crudeles vocabo, qui puniendi cauſſam habent, modum non habent. Sicut in Phalari, quem aiunt non

quidem in homines innocentes, ſed ſuper humanum ac probabilem modum ſęuiſſe. Poſſumus effugere cauillationem, & ita finire, vt ſit crudelitas, inclinatio animi ad aſperiora. Hanc clementia repellit longiùs à ſe: nam ſeueritatem illi conuenire, certum eſt. Ad rem pertinet, quærere hoc loco, quid ſit miſericordia. Plerique enim vt virtutem eam laudant, & bonum hominem vocant miſericordem: hæc autem vitium animi eſt. Vtraq; circa ſeueritatem, circaque clementiam poſita ſunt: quæ vitare debemus, ne per ſpeciem ſeueritatis in crudelitatem, neve per ſpeciem clementiæ in miſericordiam incidamus. In hoc, leuiore periculo erratur, ſed par error eſt à vero recedentium.

CAP. V. Ergo quemadmodum religio deos colit, ſuperſtitio violat: ita clementiam manſuetudinemque omnes boni præſtabunt, miſericordiam autem vitabunt. Eſt enim vitium puſilli animi, ad ſpeciem alienorum malorum ſuccidentis. Itaque peſſimo cuique familiariſſima eſt. Anus & mulierculæ ſunt, quæ lacrimis nocentiſſimorum mouentur, quæ ſi liceret, carcerem effringerent. Miſericordia non cauſſam, ſed fortunam ſpectat; clementia rationi accedit. Scio malè audire apud imperitos ſectam Stoicorum, tamquam nimis duram, & minimè principibus regibuſque bonum daturam conſilium. Obiicitur enim illi, quòd ſapien-

pientem negat miſereri, negat ignoſcere. Hæc ſi per ſe ponantur, inuiſa ſunt. videntur enim nullam ſpem relinquere humanis erroribus, ſed omnia delicta ad pœnam deducere. Quod ſi eſt, quid hac ſecta durius, quæ dediſcere humanitatem iubet, portumque aduerſus fortunam certiſſimum mutuo auxilio cludit? Sed nulla ſecta benignior leniorque eſt, nulla amantior hominum, & communibus bonis attentior: vt propoſitum ſit vſui eſſe aut auxilio, nec ſibi tantùm, ſed vniuerſis ſingulíſque conſulere. Miſericordia eſt ægritudo animi, ob alienarum miſeriarum ſpeciem: aut, triſtitia ex alienis malis concepta, quæ accidere immerentibus credit. Ægritudo autem in ſapientem virum non cadit: ſerena eius mens eſt, nec quidquam incidere poteſt quod illam obducat. Nihil æquè hominem, quàm magnus animus decet: non poteſt autem magnus eſſe idem, ſi metus & mœror confundit, ſi mentem obducit & contrahit. Hoc ſapienti ne in ſuis quidem accidet calamitatibus, ſed omnem fortunæ iram reuerberabit, & ante ſe franget. eamdem ſemper faciem ſeruabit, placidam & inconcuſſam: quod facere non poſſet, ſi triſtitiam reciperet. Adijce, quòd ſapiens prouidet, & in expedito conſilium habet: nunquam autem liquidum ſincerumque ex turbido venit. Triſtitia enim inhabilis eſt ad diſpiciendas

res, vtilia excogitanda, periculoſa vitanda, æqua æſtimanda. Ergo non miſeretur, quia & ſine miſeria animi non fit. ceterùm omnia, quæ qui miſerentur, dolentes facerent: hic libens & alacri animo faciet.

CAP. VI. Succurret alienis lacrimis, non accedet: dabit manum naufrago, exuli hoſpitium, egenti ſtipem, non hanc contumelioſam, qua pars maior horum qui ſe miſericordes videri volunt, abijcit & faſtidit quos adiuuat, contingique ab his timet: ſed vt homo homini, ex communi dabit. Donabit lacrimis maternis filium, & catenas ſolui iubebit, & ludo eximet, & cadauer etiam noxium ſepeliet. At faciet iſta tranquilla mente, vultu ſuo. Ergo non miſerebitur ſapiens, ſed ſuccurret, ſed proderit, in commune auxilium natus, ac publicum bonum, ex quo dabit cuique partem: etiam ad calamitoſos, proportione, improbandos & emendandos, bonitatem ſuam permittet. Afflictis verò, & fortiùs laborantibus, multo libentiùs ſubueniet. Quotiens poterit, fortunę intercedet. vbi enim opibus potiùs vtetur, aut viribus, quàm ad reſtituenda quæ caſus impulit? Vultum quidem non deijciet, nec animum, ad æruſcantis ciuis aut pannoſi aridam faciem, & obnixam baculo ſenectutem: ceterùm omnibus dignis proderit, & deorum more, calamitoſos propitius reſpiciet. Miſericordia vicina

eſt

eſt miſeriꝗ: habet enim aliquid, trahitque ex ea. Imbecilles oculos eſſe ſcias, qui ad alienam lippitudinem & ipſi ſuffunduntur: tam mehercule, quàm morbum eſſe, non hilaritatem, ſemper arridere ridentibus, & ad omnium oſcitationem ipſum quoque os diducere. Miſericordia vitium eſt animorum, nimis miſeriæ fauentium: quam ſi quis à ſapiente exigit, propè eſt, vt lamentationem exigat, & in alienis funeribus gemitus. At quare non ignoſcat, dicam.

CAP. VII. Conſtituamus nunc quoque quid ſit venia, vt ſciamus dari illam à ſapiente non debere. Venia eſt pœnꝗ meritæ remiſſio. Hanc ſapiens quare non debeat dare, reddunt rationem diutiùs, quibus hoc propoſitum eſt. Ego vt breuiter, tanquam in alieno iudicio dicam: ei ignoſcitur qui puniri debuit: ſapiens autem nihil facit quod non debet, nihil prꝗtermittit quod debet. itaque pꝗnam quàm exigere debet, non donat: ſed illud quod ex venia conſequi vis, honeſtiore tibi via tribuit. Parcit enim ſapiens, conſulit & corrigit. Idem facit, quòd ſi ignoſceret, nec ignoſcit: quoniam qui ignoſcit, fatetur aliquid ſe, quod fieri debuit, omiſiſſe. Aliquem verbis tantùm admonebit, pœna non afficiet, ꝗtatem eius emendabilem intuens: aliquem inuidia criminis manifeſtè laborantem, iubebit incolumem eſſe; quia deceptus eſt, quia per vinum lapſus.

pſus. Hoſtes dimittet ſaluos, aliquando etiam laudatos, ſi honeſtis cauſſis pro fide, pro fœdere, pro libertate in bellum accincti ſunt. Hæc omnia non veniæ, ſed clementiæ opera ſunt. Clementia liberum arbitrium habet: non ſub formula, ſed ex æquo & bono iudicat. & abſoluere illi licet, & quanti vult, taxare litem. Nihil ex his facit, tanquam iuſto minus fecerit, ſed tanquam id quod conſtituit, iuſtiſſimum ſit. Ignoſcere autem eſt, quę iudicas punienda, non punire. Venia, debitæ pœnæ remiſſio eſt: clementia hoc primum præſtat, vt quos dimittit, nihil aliud illos pati debuiſſe pronuntiet. Plenior eſt ergo, quàm venia, & honeſtior. De verbo (vt mea fert opinio) controuerſia eſt, de re quidem conuenit. Sapiens multa remittet, multos parùm ſani, ſed ſanabilis ingenij, ſeruabit. Agricolas bonos imitabitur, qui non tantùm rectas proceraſque arbores colunt: ſed illis quoque quas aliqua deprauauit cauſſa, adminicula quibus regantur, applicant. Alias circumcidunt, ne proceritatem rami premant: quaſdam infirmas vitio loci, nutriunt: quibuſdam, aliena vmbra laborantibus, cœlum aperiunt. Secundum hæc, videbit perfectus ſapiens, quod ingenium qua ratione tractandum ſit, quomodo in rectum praua flectantur. * *Multa deſunt.*

L. ANNÆI SENECÆ AD PAVLLINVM DE BREVITATE VITÆ LIBER VNVS.

CAPVT I.

MAIOR pars mortalium, Paulline, de naturæ malignitate conqueritur, quòd in exiguum æui gignimur, quòd hæc tam velociter, tam rapidè dati nobis temporis ſpatia decurrant: adeò vt, exceptis admodum paucis, ceteros in ipſo vitæ apparatu vita deſtituat. Nec huic publico, vt opinantur, malo, turba tantùm & imprudens vulgus ingemuit: clarorum quoq; virorum hic affectus querelas euocauit. Inde illa maximi medicorum exclamatio eſt, Vitam breuem eſſe, longam artem. Inde Ariſtoteli cum rerum natura exigenti, minimè conueniens ſapienti viro lis eſt: illam animalibus tantum indulſiſſe, vt quina aut dena ſęcula edurent, homini in tam multa ac magna genito, tanto citeriorem terminum ſtare. Non exiguum temporis habemus, ſed multum perdimus. Satis longa vita, & in maximarum rerum conſummationem largè data eſt, ſi tota benè collocaretur. Sed vbi per luxum ac negligentiam defluit, vbi nulli

nulli rei bonę impenditur: vltima demum neceſſitate cogente, quam ire non intelleximus, tranſiſſe ſentimus. Ita eſt. non accepimus breuem vitam, ſed fecimus: nec inopes eius, ſed prodigi ſumus. Sicut amplæ & regiæ opes, vbi ad malum dominum peruenerunt, momento diſſipantur: at quamuis modicæ, ſi bono cuſtodi traditæ ſunt, vſu creſcunt: ita ætas noſtra, benè diſponenti, multum patet.

CAP. II. Quid de rerum natura querimur? illa ſe benignè geſſit. vita, ſi ſcias vti, longa eſt. Alium inſatiabilis tenet auaritia: alium in ſuperuacuis laboribus operoſa ſedulitas: alius vino madet: alius inertia torpet: alium defatigat ex alienis iudicijs ſuſpenſa ſemper ambitio: alium mercandi præceps cupiditas circa omnes terras, omnia maria, ſpe lucri ducit. Quoſdam torquet cupido militiæ, nunquam non aut alienis periculis intentos, aut ſuis anxios: ſunt quos ingratus ſuperiorum cultus voluntaria ſeruitute conſumat. Multos aut affectatio alienæ fortunæ, aut ſuæ odium detinuit: pleroſque nihil certum ſequentes, vaga & inconſtans, & ſibi diſplicens leuitas, per noua conſilia iactauit. Quibuſdam nihil quò curſum dirigant, placet, ſed marcentes oſcitanteſque fata deprehendunt, adeò vt quod apud maximum poetarum, more oraculi dictum eſt, verum eſſe non dubitem:

Exigua pars eſt vitæ, quam nos viuimus.

cete-

ceterum quidem omne ſpatium, non vita, ſed tempus eſt. Vrgentia circumſtant vitia vndique: nec reſurgere, aut in diſpectum veri attollere oculos ſinunt, ſed merſos, & in cupiditatibus infixos premunt. Nunquam illis recurrere ad ſe licet: ſed ſi quando aliqua quies fortuitò contigit, velut in profundo mari, in quo poſt ventum quoque volutatio eſt, fluctuantur, nec vnquam illis à cupiditatibus ſuis otium inſtat. De iſtis me putas diſſerere, quorum in confeſſo mala ſunt? aſpice illos, ad quorum felicitatem concurritur: bonis ſuis effocantur. Quàm multis graues ſunt diuitiæ? quàm multorum eloquentia quotidiano oſtentandi ingenij ſpatio, ſanguinem educit? quàm multi continuis voluptatibus pallent? quàm multis nihil liberi relinquit circumfuſus clientium populus? Omnes denique iſtos, ab infimis vſque ad ſummos, pererra: hic aduocat, hic adeſt: ille periclitatur, ille defendit, ille iudicat. Nemo ſe ſibi vindicat, alius in alium conſumimur. Interroga de iſtis, quorum nomina ediſcuntur: his illos dignoſci videbis notis: Hic illius cultor eſt, ille illius, ſuus nemo. Deinde dementiſſima quorundam indignatio eſt. queruntur de ſuperiorum faſtidio, quòd ipſis adire volentibus non vacauerint. Audet quiſquam de alterius ſuperbia queri, qui ſibi ipſe nunquam vacat? Ille tamen, quiſquis eſt, inſolenti quidem vultu, ſed aliquando reſpexit;

ſpexit: ille aures ſuas ad tua verba demiſit: ille te ad latus ſuum recepit. tu non inſpicere te vnquam, non audire dignatus es.

CAP. III. Non eſt itaque quòd iſta officia cuiquam imputes: quoniam quidem cùm illa faceres, non eſſe cum aliquo volebas, ſed tecum eſſe non poteras. Omnia licèt quæ vnquam ingenia fulſerunt, in hoc vnum conſentiant, nunquam ſatis hanc humanarum mentium caliginem mirabuntur. Prædia ſua occupari à nullo patiuntur: & ſi exigua contentio eſt de modo finium, ad lapides & arma diſcurrunt: in vitam ſuam incidere alios ſinunt, imò verò ipſi etiam poſſeſſores eius futuros inducunt. Nemo inuenitur, qui pecuniam ſuam diuidere velit: vitam vnuſquiſque quàm multis diſtribuit? Adſtricti ſunt in continendo patrimonio: ſimul ad temporis iacturam ventum eſt, profuſiſſimi in eo, cuius vnius honeſta auaritia eſt. Libet itaq; ex ſeniorum turba comprehendere aliquem. Perueniſſe te ad vltimum ætatis humanæ videmus: centeſimus tibi, vel ſuprà, premitur annus. agedum, ad computationem ætatem tuam reuoca. Dic quantum ex iſto tempore creditor, quantum amica, quantum reus, quantum cliens abſtulerit; quantum lis vxoria, quantum ſeruorum coercitio, quantum officioſa per vrbem diſcurſatio. Adijce morbos, quos manu fecimus: adijce, quod & ſine

vſu

vſu iacuit: videbis te pauciores annos habere, quàm numeras. Repete memoria tecum, quando certus conſilij fueris, quotus quiſque dies vt deſtinaueras receſſerit; qui tibi vſus tui fuerit; quando in ſtatu ſuo vultus, quando animus intrepidus; quid tibi in tam longo æuo facti operis ſit; quàm multi vitam tuam diripuerint, te non ſentiente quid perderes; quantum vanus dolor, ſtulta lætitia, auida cupiditas, blanda conuerſatio abſtulerit; quàm exiguum tibi de tuo relictum ſit: intelliges, te immaturum mori.

CAP. IV. Quid ergo eſt in cauſſa? Tanquàm ſemper victuri viuitis: nunquam vobis fragilitas veſtra ſuccurrit. Non obſeruatis quantum temporis tranſierit. velut ex pleno & abundanti perditis: cùm interim fortaſſe ille ipſe, alicui vel homini vel rei donatus, vltimus dies ſit. Omnia, tamquam mortales, timetis: omnia tamquam immortales, concupiſcitis. Audies pleroſque dicentes: A quinquageſimo in otium ſecedam: ſexageſimus annus ab officijs me dimittet. Et quem tandem longioris vitæ prędem accipis? quis iſta, ſicuti diſponis, ire patietur? Non pudet te reliquias vitæ tibi reſeruare, & id ſolum tempus bonæ menti deſtinare, quod in nullam rem conferri poſſit? Quàm ſerum eſt, tunc viuere incipere, cùm deſinendum eſt? quæ tam ſtulta mortalitatis obliuio, in quinquageſimum & ſexageſimum annum differre

ferre ſana conſilia: & inde velle vitam inchoare, quò pauci perduxerunt? Potentiſſimis, & in altum ſublatis hominibus, excidere voces videbis, quibus otium optent, laudent, omnibus bonis ſuis præferant. Cupiunt interim ex illo faſtigio ſuo, ſi tutò liceat, deſcendere. nam vt nihil extra laceſſat, aut quatiat; in ſe, ipſa fortuna ruit.

CAP. V. Diuus Auguſtus, cui dij plura quàm vlli præſtiterunt, non deſijt quietem ſibi precari, vacationem à Repub. petere. Omnis eius ſermo ad hoc ſemper reuolutus eſt, vt ſibi ſperaret otium. Hoc labores ſuos, etiam ſi falſo, dulci tamen oblectabat ſolatio, aliquando ſe victurum ſibi. In quadam ad ſenatum miſſa epiſtola, cùm requiem ſuam non vacuam fore dignitatis, nec à priore gloria diſcrepantem, pollicitus eſſet, hæc verba inueni: *Sed iſta fieri ſpecioſiùs, quàm promitti poſſunt. me tamen cupido temporis optatiſſimi mihi, prouexit, vt quoniam rerum lætitia moratur adhuc, præciperem aliquid voluptatis ex verborum dulcedine.* Tanta viſa eſt res otium, vt illam, quia vſu non poterat, cogitatione præſumeret. Qui omnia videbat ex ſe vno pendentia, qui hominibus gentibuſque fortunam dabat, illum diem lætiſſimus cogitabat, quo magnitudinem ſuam exueret. Expertus erat, quantum illa bona, per omnes terras fulgentia, ſudoris exprimerent, quantum occultarum ſollicitu-

licitu-

licitudinum tegerent: cum ciuibus primùm,deinde cum collegis,nouiſſimè cum affinibus, coactus armis decernere, mari terraque ſanguinem fudit: per Macedoniam,Siciliam,Ægyptum,Syriam, Aſiamque, & omnes propè oras bello circumactus, Romana cæde laſſos exercitus ad externa bella conuertit. Dum Alpes pacat, immixtoſque mediæ paci & imperio hoſtes perdomat, dum vltra Rhenum, Euphratem & Danubium terminos mouet, in ipſa vrbe, Murenæ, Cæpionis, Lepidi, Egnatiorum in eum mucrones acuebantur. Nondum horum effugerat inſidias: filia, & tot nobiles iuuenes adulterio velut ſacramento adacti, iam infractam ętatem territabant: poſtquam & iterum timendam cum Antonio mulier. Hæc vlcera cum ipſis membris abſciderat: alia ſubnaſcebantur. velut cùm graue multo ſanguine eſt corpus, parte ſemper aliquæ rumpebantur. Itaque otium optabat: in huius ſpe & cogitatione labores eius reſidebant: hoc votum erat eius, qui voti compotes facere poterat. Marcus Cicero inter Catilinas Clodioſque iactatus, Pompeioſque & Craſſos, partim manifeſtos inimicos,partim dubios amicos, dum fluctuatur cum Republica, & illam peſſum euntem tenet,nouiſſimè abductus, nec ſecundis rebus quietus, nec aduerſarum patiens, quotiens illum ipſum conſulatum ſuum non ſine cauſſa, ſed ſine fine lauda-

tum,

tum, deteſtatur? quàm flebiles voces exprimit in quadam ad Atticum epiſtola, iam victo patre Pompeio, adhuc filio in Hiſpania fracta arma refouente? Quid agam, inquit, hic quæris? moror in Tuſculano meo ſemiliber. Alia deinceps adijcit, quibus & priorem ætatem complorat, & de præſenti queritur, & de futura deſperat. Semiliberum ſe dixit Cicero. at mehercules nunquam ſapiens in tam humile nomen procedet, nunquam ſemiliber erit: integræ ſemper libertatis & ſolidæ, ſolutus, & ſui iuris, altior ceteris. Quid enim ſupra eum poteſt eſſe, qui ſupra fortunam eſt?

CAP. VI. Liuius Druſus, vir acer & vehemens, cùm leges nouas & mala Gracchana mouiſſet, ſtipatus ingenti totius Italiæ cœtu, exitum rerum non prouidens, quas nec agere licebat, nec iam liberum erat ſemel inchoatas relinquere, exſecratus inquietam à primordijs vitam, dicitur dixiſſe, Vni ſibi, nec puero quidem, vnquam ferias contigiſſe. Auſus eſt enim & pupillus adhuc, & prætextatus, iudicibus reos commendare, & gratiam ſuam interponere tam efficaciter, vt quædam iudicia conſtet ab illo rapta. Quo non irrumperet tam immatura ambitio? ſcires in malum ingens, & priuatum, & publicum, euaſuram illam tam præcoquem audaciam. Serò itaque querebatur, nullas ſibi ferias contigiſſe: à puero ſeditioſus, & fo-

ro

ro grauis. Diſputatur, an ipſe ſibi manus attulerit. ſubitò enim, vulnere per inguem accepto; collapſus eſt: aliquo dubitante, an mors voluntaria eſſet: nullo, an tempeſtiua. Superuacuum eſt commemorare plures: qui cùm alijs feliciſſimi viderentur, ipſi in ſe verum teſtimonium dixerunt, peroſi omnem actum annorum ſuorum. Sed his querelis nec alios mutauerunt, nec ſeipſos. Nam cùm verba erumperent, affectus ad conſuetudinem relabebantur. Veſtra mehercule vita, licèt ſupra mille annos exeat, in arctiſſimum contrahetur. Iſta vitia nullum non ſæculum deuorabunt: hoc verò ſpatium, quod, quamuis natura currit, ratio dilatat, citò vos effugiat neceſſe eſt. Non enim apprehenditis, nec retinetis, nec velociſſimæ omnium rei moram facitis, ſed abire vt rem ſuperuacuam ac reparabilem ſinitis. In primis autem & illos numero, qui nulli rei, niſi vino ac libidini vacant. nulli enim turpiùs occupati ſunt: ceteri, etiam ſi vana gloriæ imagine teneantur, ſpecioſè tamen errant. Licèt auaros mihi, licèt vel iracundos enumeres, vel odia exercentes iniuſta, vel bella: omnes iſti viriliùs peccant. in Venerem ac libidinem proiectorum inhoneſta labes eſt. Omnia iſtorum tempora excute. aſpice quandiu computent, quandiu inſidientur, quandiu timeant, quandiu colant, quandiu colantur, quantum vadimonia ſua atque aliena occupent,

cupient, quantum conuiuia, quæ iam ipſa officia ſunt: videbis, quemadmodum illos reſpirare non ſinant vel mala ſua, vel bona. Denique inter omnes conuenit, nullam rem benè exerceri poſſe ab homine occupato: non eloquentiam, non liberales diſciplinas: quando diſtrictus animus nihil altius recipit, ſed omnia velut inculcata reſpuit. Nihil minus eſt hominis occupati, quàm viuere: nullius rei difficilior eſt ſcientia.

CAP. VII. Profeſſores aliarum artium vulgo multique ſunt. quaſdam verò ex his pueri admodum ita percepiſſe viſi ſunt, vt etiam præcipere poſſent: Viuere tota vita diſcendum eſt: & quod magis fortaſſe miraberis, tota vita diſcendum eſt mori. Tot maximi viri, relictis omnibus impedimentis, cùm diuitijs, officijs, voluptatibus renunciaſſent, hoc vnum in extremam vſque ætatem egerunt, vt viuere ſcirent: plures tamen ex his nondum ſe ſcire confeſſi, è vita abierunt, nedum vt iſti ſciant. Magni, mihi crede, & ſupra humanos errores eminẽtis viri eſt, nihil ex ſuo tempore delibari ſinere: & ideò vita eius longiſſima eſt, cui quantumcunque patuit, totum ipſi vacauit. Nihil inde incultum otioſumque iacuit: nihil ſub alio fuit. neque enim quidquam reperit dignũ, quod cum tempore ſuo permutaret, cuſtos eius parciſſimus. Itaque ſatis illi fuit. his verò neceſſe eſt defuiſſe, ex quorum vita multum populus

pulus

pulus tulit. Nec eſt quòd putes, hinc illos non intelligere damnum ſuum. pleroſque certè audies ex his quos magna felicitas grauat, inter clientium greges, aut cauſſarum actiones, aut ceteras honeſtas miſerias exclamare interdum: Mihi viuere non licet. Quidni non liceat? omnes illi qui te ſibi aduocant, tibi abducunt. Ille reus quot dies abſtulit? quot ille candidatus? quot illa anus, efferendis heredibus laſſa? quot ille ad irritandam auaritiam captantium ſimulatus ęger? quot ille potentior amicus, qui vos non in amicitia, ſed in apparatu habet? Diſpunge, inquam, ac recenſe vitæ tuæ dies: videbis paucos admodum & reiiculos apud te reſediſſe. Aſſecutus ille quos optauerat faſces, cupit ponere, & ſubinde dicit: Quando hic annus præteribit? Facit ille ludos, quorum ſortem ſibi obtingere magno æſtimauit: Quando, inquit, iſtos effugiam? Diripitur ille toto foro patronus, & magno concurſu omnia, vltrà quàm audiri poteſt complet, Quando, inquit, res proferentur? Præcipitat quiſque vitam ſuam, & futuri deſiderio laborat, præſentium tædio. At ille, qui nullum non tempus in vſus ſuos confert, qui omnes dies tamquam vitam ordinat, nec optat craſtinum, nec timet. Quid enim eſt, quod iam vlla hora nouæ voluptatis poſſit afferre? Omnia nota, omnia ad ſatietatem percepta ſunt: de cetero, fors fortuna vt volet or-

dinet, vita iam in tuto eſt. Huic adijci poteſt, detrahi nihil; & adijci ſic, quemadmodum ſaturo iam & pleno aliquid cibi, quod nec deſiderat, nec capit.

CAP. VIII. Non eſt itaq; quòd quemquam, propter canos aut rugas, putes diu vixiſſe. non enim ille diu vixit, ſed diu fuit. Quid enim? ſi illum multum putes nauigauiſſe, quem ſæua tempeſtas à portu exceptum huc & illuc tulit, ac viribus ventorum ex diuerſo furentium per eadem ſpatia in orbem egit? non ille multum nauigauit, ſed multum iactatus eſt. Mirari ſoleo, cùm video aliquos tempus petere, & eos qui rogantur facillimos. Illud vterque ſpectat, propter quod tempus petitum eſt: ipſum quidem neuter. Quaſi nihil petitur, quaſi nihil datur; re omnium pretioſiſſima luditur. Fallit autem illos, quia res incorporalis eſt, quia ſub oculos non venit: ideoque viliſſima æſtimatur, imò pænè nullum pretium eius eſt. Annua congiaria homines clariſſimi accipiunt, & his aut laborem, aut operam, aut diligentiam ſuam locant: nemo æſtimat tempus. vtuntur illo laxiùs, quaſi gratuito. At eoſdem ægros vide, ſi mortis periculum admotum eſt propiùs, medicorum genua tangentes; ſi metuunt capitale ſupplicium, omnia ſua, vt viuant, paratos impendere: tanta in illis diſcordia affectuum eſt. Quòd ſi poſſet, quemadmodum præteritorum annorum cuiuſq; numerus proponi,

ni,ſic futurorum: quomodo illi, qui paucos viderent ſupereſſe, trepidarent, quomodo illis parcerent? Atqui facile eſt, quamuis exiguum diſpenſare, quod certum eſt:id debet ſeruari diligentiùs, quod neſcias quando deficiat. Nec eſt tamen, quòd ignorare putes illos, quàm cara res ſit. Dicere ſolent eis quos valdiſſimè diligunt, paratos ſe partem annorum ſuorum dare. Dant, nec intelligunt: dant autem ita, vt ſine illorum incremento ſibi detrahant: ſed hoc ipſum an detrahant, neſciunt: ideò tolerabilis eſt illis iactura detrimenti latentis. Nemo reſtituet annos, nemo iterum te tibi reddet. Ibit quà cœpit ætas, nec curſum ſuum aut reuocabit aut ſupprimet: nihil tumultuabitur, nihil admonebit velocitatis ſuæ, tacita labetur. Non illa ſe regis imperio, non fauore populi longiùs proferet. ſicut iuſſa eſt, à primo die curret: nuſquam diuertet, nuſquam remorabitur. Quid fiet? tu occupatus es, vita feſtinat: mors interim aderit, cui, velis nolis, vacandum eſt.

CAP. IX. Poteſtne quiſquam, dico, hominum eorum qui prudentiam iactāt, & operoſiùs occupati ſunt, quàm vt meliùs poſſint viuere? Impendio vitæ vitam inſtruunt, cogitationes ſuas in longum ordinant: maxima porrò vitæ iactura, dilatio eſt. Illa primum quemque extrahit diem, illa eripit præſentia, dum vlteriora promittit. Maximum viuendi impedi-

mẽtum eſt, expectatio, quę pendet ex craſtino. Perdis hodiernum. quod in manu fortunę poſitum eſt, diſponis: quod in tua, dimittis. Quò ſpectas, quò te extendis? omnia quæ ventura ſunt, in incerto iacent: protinus viue. Clamat ecce maximus vates, & velut diuino furore inſtinctus ſalutare carmen canit:

Optima quæque dies miſeris mortalibus æui
Prima fugit.

Quid cunctaris, inquit, quid ceſſas? Niſi occupas, fugit: cùm occupaueris, tamen fugiet. Itaque cum celeritate temporis, vtendi velocitate certandum eſt. velut ex torrente rapido, nec ſemper caſuro, citò hauriendum eſt. Hoc quoque pulcherrimè ad exprobrandam infinitam cogitationem, quòd nõ optimam quamque ętatem, ſed diem dicit. Quid ſecurus, & in tanta temporum fuga lentus, menſes tibi, & annos, & longam ſeriem, vtcunque auiditati tuæ viſum eſt, exporrigis? de die tecum loquitur, & de hoc ipſo fugiente. Non dubium eſt ergo, quin prima quęque optima dies fugiat mortalibus miſeris, id eſt, occupatis; quorum pueriles adhuc animos ſenectus opprimit, ad quam imparati inermeſque veniunt. Nihil enim prouiſum eſt: ſubitò in illam, nec opinantes inciderunt: accedere eam cottidie non ſentiebant. Quemadmodum quos aut ſermo, aut lectio, aut aliqua interior cogitatio iter facientes decipit, perueniſſe ſe ante

tè ſciunt, quàm appropinquaſſe: ita hoc iter vitæ aſſiduum & citatiſſimum, quod dormientes vigilanteſq; eodem gradu facimus, occupatis non apparet, niſi in fine.

CAP. X. Quod propoſui, ſi in partes velim & argumenta diducere, multa mihi occurrent, per quæ probem breuiſſimam eſſe occupatorum vitam. Solebat dicere Fabianus, non ex his cathedrariis philoſophis, ſed ex veris & antiquis, contra affectus impetu, non ſubtilitate pugnandum, nec minutis vulneribus, ſed incurſu auertendam aciem. Sugillationem enim retundi debere, non vellicari. Tamen vt illis error exprobretur ſuus, docendi, non tantùm deplorandi ſunt. In tria tempora vita diuiditur: quod eſt, quod fuit, & quod futurum eſt. Ex his, quod agimus, breue eſt: quod acturi ſumus, dubium: quod egimus, certum. Hoc eſt enim, in quod fortuna ius perdidit, quod in nullius arbitrium reduci poteſt. Hoc amittunt occupati. nec enim illis vacat præterita reſpicere: & ſi vacet, iniucunda eſt pœnitendæ rei recordatio. Inuiti namque ad tempora malè exacta animum reuocant, nec audent ea retentare, quorum vitia etiam quæ aliquo præſentis voluptatis lenocinio ſubripiebantur, retractando pateſcunt. Nemo, niſi à quo omnia acta ſunt ſub cenſura ſua, quæ nunquam fallitur, libenter ſe in præteritum retorquet. Ille qui multa ambitiosè concupit, ſuperbè contem-

pſit, impotenter vicit, inſidioſè decepit, auarè rapuit, prodigè effudit, neceſſe eſt memoriam ſuam timeat. Atqui hæc eſt pars temporis noſtri ſacra ac dedicata, omnes humanos caſus ſupergreſſa, extra regnum fortunæ ſubducta: quam non inopia, non metus, non morborum incurſus exagitat. Hæc nec turbari, nec eripi poteſt: perpetua eius & intrepida poſſeſſio eſt. Singuli tantùm dies, & hi per momenta præſentes ſunt: at præteriti temporis omnes, cùm iuſſeris, aderunt, ad arbitrium tuum ſe inſpici ac detineri patientur: quod facere occupatis non vacat. Securæ & quietæ mentis eſt, in omnes vitæ ſuæ partes diſcurrere: occupatorum animi velut ſub iugo ſũt, flectere ſe ac reſpicere non poſſunt. Abiit igitur vita eorum in profundum, & vt nihil prodeſt, quantumlibet ingeras, ſi non ſubeſt quod excipiat, ac ſeruet: ſic nihil refert, quantum temporis detur, ſi non eſt vbi ſubſidat. per quaſſos foratoſque animos tranſmittitur. Præſens tempus breuiſſimum eſt, adeò quidem, vt quibuſdam nullum videatur: in curſu enim ſemper eſt. fluit & præcipitatur: antè deſinit eſſe, quàm venit: nec magis moram patitur, quàm mundus, aut ſidera, quorum irrequieta ſemper agitatio, nunquam in eodem veſtigio manet. Solum igitur ad occupatos præſens pertinet tempus: quod tam breue eſt, vt arripi non poſſit, & id ipſum illis, diſtrictis in

multa,

multa, ſubducitur.

CAP. XI. Denique vis ſcire, quàm non diu viuant? vide quàm cupiant diu viuere. Decrepiti ſenes paucorum annorum acceſſionem votis mendicant. minores natu ſeipſos eſſe fingunt: mendacio ſibi blandiuntur: & tam libenter fallunt, quàm ſi fata vnà decipiant. Iam verò cùm illos aliqua imbecillitas mortalitatis admonuit, quemadmodum pauentes moriuntur, non tanquam exeant de vita, ſed tanquam extrahantur? ſtultos ſe fuiſſe, quòd non vixerint, clamitant, & ſi modò euaſerint ex illa valetudine, in otio victuros. Tunc quàm fruſtrà parauerint, quibus non fruerentur, quàm incaſſum omnis labor ceciderit, cogitant. At quibus vita procul ab omni negotio agitur, quid ni ſpatioſa ſit? nihil ex illa delegatur, nihil aliò atque aliò ſpargitur, nihil inde fortunæ traditur, nihil negligentia interit, nihil largitione detrahitur, nihil ſuperuacuum eſt: tota (vt ita dicam) in reditu eſt. Quantulacunque itaque abundè ſufficit: & ideò quandocunque vltimus dies venerit, non cunctabitur vir ſapiens ire ad mortem certo gradu. Quæris fortè, quos occupatos vocem? non eſt quòd me ſolos putes dicere, quos à baſilica immiſſi demum canes eijciunt; quos aut in ſua vides turba ſpecioſiùs elidi, aut in aliena contemptiùs; quos officia domibus ſuis euocant, vt alienis foribus illidant; quos haſta

prætoris infami lucro, & quandoque ſuppuraturo, exercet. Quorumdam otium occupatum eſt. in villa, aut in lecto ſuo, in media ſolitudine, quamuis ab omnibus receſſerunt, ſibi ipſi moleſti ſunt: quorumdam non otioſa vita eſt dicenda, ſed deſidioſa occupatio.

CAP. XII. Illum tu otioſum vocas, qui Corinthia paucorum furore pretioſa; anxia ſubtilitate concinnat, & maiorem dierum partem in æruginoſis lamellis conſumit? qui in ceromate (nam, proh facinus, ne Romanis quidem vitiis laboramus) ſpectator puerorum rixantium ſedet? qui vinctorum ſuorum greges in ætatum & colorum paria diducit? qui athletas nouiſſimos paſcit? Quid? illos otioſos vocas, quibus apud tonſorem multæ horæ tranſmittuntur, dum decerpitur, ſi quid proxima nocte ſuccreuit, dum de ſingulis capillis in conſilium itur, dum aut diſiecta coma reſtituitur, aut deficiens hinc atque illinc in frontem compellitur? Quomodo iraſcuntur, ſi tonſor paullò negligentior fuit? tanquam virum tonderet. Quomodo excandeſcunt, ſi quid ex iuba ſua deciſum eſt, ſi quid extra ordinem iacuit, niſi omnia in anulos ſuos reciderunt? Quis eſt iſtorum, qui non malit rempublicam turbari, quàm comam ſuam? qui non ſolicitior ſit de capitis ſui decore, quàm de ſalute? qui non comptior eſſe malit, quàm honeſtior?

Hos

Hos tu otioſos vocas, inter pectinem ſpeculumque occupatos? Quid illi, qui in componendis, audiendis, diſcendis canticis operati ſunt: dum vocem cuius rectum curſum natura & optimum & ſimpliciſſimum fecit, inflexu modulationis inertiſſimæ torquent? Quorum digiti aliquod inter ſe carmen metientes ſemper ſonant: quorum, cùm ad res ſerias, ſæpè & triſtes, adhibiti ſunt, exauditur tacita modulatio? non habent iſti otium, ſed iners negotium. Conuiuia mehercule horum non poſuerim inter vacantia tempora, cùm videam quàm ſoliciti argentum ordinent, quàm diligenter exoletorum ſuorum tunicas ſuccingant, quàm ſuſpenſi ſint, quomodo aper à coco exeat: quanta celeritate, ſigno dato, glabri ad miniſteria diſcurrant: quanta arte ſcindantur aues in fruſta non enormia: quàm curioſè infelices pueruli ebriorum ſputa detergeant. Ex his elegantiæ lautitiæque fama captatur, & vſque eò in omnes vitæ ſucceſſus mala ſua illos ſequuntur, vt nec bibant ſine ambitione, nec edant. Nec illos quidem inter otioſos numeraueris, qui ſella ſe & lectica huc & illuc ferunt, & ad geſtationum ſuarum, quaſi deſerere illas non liceat, horas occurrunt: quos, quando lauari debeant, quando natare, quando cœnare, alius admonet: & vſque eò nimio delicati animi languore ſoluuntur, vt per ſe ſcire non poſſint, an eſuriant.

Audio quemdam ex delicatis (ſi modò deliciæ vocandæ ſunt, vitam & conſuetudinem humanam dediſcere) cùm ex balneo inter manus elatus, & in ſella poſitus eſſet, dixiſſe interrogando, Iam ſedeo? Hunc tu ignorantem an ſedeat, putas ſcire an viuat, an videat, an otioſus ſit? Non facilè dixerim, vtrùm magis miſerear, ſi hoc ignorauit, an ſi ſe ignorare finxit. Multarum quidem rerum obliuionem ſentiunt, ſed multarum & imitantur: quædam vitia illos, quaſi felicitatis argumenta, delectant. Nimis humilis & contempti hominis eſſe videtur, ſcire quid faciat. I nunc, & mimos multa mentiri ad exprobrandam luxuriam puta. Plura mehercule prætereunt quàm fingunt: & tanta incredibilium vitiorum copia, ingenioſo in hoc vnum ſæculo, proceſſit, vt iam mimorum arguere poſſimus negligentiam. Eſſe aliquem, qui vſque eo deliciis interierit, vt an ſedeat, alteri credat?

CAP. XIII. Non eſt ergo otioſus hic: aliud nomen imponas. æger eſt, imò mortuus eſt. Ille otioſus eſt, cui otii ſui ſenſus eſt: hic verò ſemiuiuus, cui ad intelligendos corporis ſui habitus indice opus eſt. quomodo poteſt hic alicuius temporis dominus eſſe? perſequi ſingulos longum eſt: quorum aut latrunculi, aut pila, aut excoquendi in ſole corporis cura, conſumpſere vitam. Non ſunt otioſi,

ſi, quorum voluptates multum negotium habent. Nam de illis nemo dubitabit, quin operosè nihil agant, qui in litterarum inutilium ſtudiis detinentur: quæ iam apud Romanos quoque magna manus eſt. Græcorum iſte morbus fuit, quærere quem numerum remigum Vlixes habuiſſet: prior ſcripta eſſet Ilias, an Odyſſea: præterea an eiuſdem eſſet auctoris. Alia deinceps huius notæ: quæ ſiue contineas, nihil tacitam conſcientiam iuuant; ſiue proferas, non doctior videberis, ſed moleſtior. Ecce Romanos quoque inuaſit inane ſtudium ſuperuacua diſcendi. His diebus audiui quemdam ſapientem referentem, quæ primus quiſque ex Romanis ducibus feciſſet. Primus nauali prælio Duillius vicit, primus Curius dentatus in triumpho duxit elephantos. Etiamnum iſta, & ſi ad veram gloriam non tendunt, circa ciuilium tamen operum exempla verſantur. Non eſt profutura talis ſcientia: eſt tamen quæ nos ſpecioſa rerum vanitate detineat. Hoc quoque quærentibus remittamus, quis Romanis primus perſuaſit nauem conſcendere? Claudius is fuit: Caudex ob hoc ipſum appellatus, quia plurium tabularum contextus, caudex apud antiquos vocabatur: vnde publicæ tabulæ, codices dicuntur: & naues, nunc quoque, quæ ex antiqua conſuetudine per Tiberim commeatus ſubuehunt, caudicariæ vocantur.

Sanè & hoc ad rem pertineat, quòd Valerius Coruinus primus Meſſanam vicit, & primus ex familia Valeriorum, vrbis captæ in ſe tranſlato nomine Meſſana appellatus eſt, paulatimq; vulgò permutante litteras, Meſſalla dictus eſt. Num & hoc quemquam curare permittas, quòd primus L. Sulla in circo leones ſolutos dedit, cùm alioquin alligati darentur, ad conficiendos eos miſſis à rege Bocco iaculatoribus? & hoc ſanè remittatur. Num & Pompeium primum in circo elephantorum duodeviginti pugnam edidiſſe, commiſſis more prœlij noxiis hominibus, ad vllam rem bonam pertinet? Princeps ciuitatis, & inter antiquos principes, vt fama tradidit, bonitatis eximiæ, memorabile putauit ſpectaculi genus, nouo more perdere homines. Depugnant? parum eſt: lancinantur? parum eſt: ingenti mole animalium obterantur. Satius erat iſta in obliuionem ire, ne quis poſteà potens diſceret, inuideretque rei minimè humanæ.

CAP. XIV. O quantum caliginis mentibus humanis objicit magna felicitas! ille ſe ſupra rerum naturam eſſe tunc credidit, cùm tot miſerorum hominum cateruas, ſub alio cælo natis beluis objiceret; cùm bellum inter tam diſparia animalia committeret; cùm in conſpectu populi Romani multum ſanguinis funderet; mox plus ipſum fundere coacturus. At idem poſteà Alexandrina perfidia deceptus, vl-

timo

timo mancipio transfodiendum ſe præbuit, tum demum intellecta inani iactatione cognominis ſui. Sed vt illò reuertar, vnde deceſſi, & in alia materia oſtendam ſuperuacuam quorundam diligentiam: idem narrabat, Metellum victis in Sicilia Pœnis, triumphantem, vnum omnium Romanorum ante currum centum & viginti captiuos elephantos duxiſſe: Sullam, vltimum Romanorum protuliſſe pomœrium, quod nunquam prouinciali, ſed Italico agro acquiſito mos proferre apud antiquos fuit. Hoc ſcire magis prodeſt, quàm Auentinum montem extra pomœrium eſſe, vt ille affirmabat, propter alteram ex duabus cauſſis: aut quòd plebs eò ſeceſſiſſet, aut quòd Remo auſpicante illo loco aues non addixiſſent. Alia deinceps innumerabilia quæ aut ficta ſunt, aut mendacij ſimilia. Nam vt concedas omnia eos fide bona dicere, vt ad præſtationem ſcribant: tamen cuius iſta errores minuent? cuius cupiditates prement? quem fortiorem, quem iuſtiorem, quem liberaliorem facient? Dubitare ſe interim Fabianus noſter aiebat, an ſatius eſſet nullis ſtudijs admoueri, quàm his implicari. Soli omnium otioſi ſunt, qui ſapientiæ vacant: ſoli viuunt, nec enim ſuam tantum ętatem bene tuentur: omne æuum ſuo adijciunt. Quidquid annorum ante illos actum eſt, illis acquiſitū eſt. Niſi ingratiſſimi ſumus, illi clariſſimi ſacrarum opinionum conditores,

ditores, nobis nati ſunt, nobis vitam præparauerunt. Ad res pulcherrimas, ex tenebris ad lucẽ erutas, alieno labore deducimur: nullo nobis ſæculo interdictum eſt: in omnia admittimur: & ſi magnitudine animi egredi humanæ imbecillitatis anguſtias libet, multum per quod ſpatiemur temporis eſt. Diſputare cum Socrate licet, dubitare cum Carneade, cum Epicuro quieſcere, hominis naturam cum Stoicis vincere, cum Cynicis excedere, cum rerum natura in conſortium omnis æui pariter incedere. Quidni ab hoc exiguo & caduco temporis tranſitu, in illa nos toto demus animo, quæ immenſa, quæ æterna ſunt, quæ cum melioribus communia? Iſti qui per officia diſcurſant, qui ſe alioſque inquietant, cùm benè inſanierint, cùm omnium limina quotidie perambulauerint, nec vllas apertas fores præterierint, cùm per diuerſas domos meritoriam ſalutationem circumtulerint: quotumquemque ex tam immenſa, & varijs cupiditatibus diſtricta vrbe poterunt videre? quàm multi erunt, quorum illos aut ſomnus, aut luxuria, aut inhumanitas ſubmoueat? quàm multi, qui illos, cùm diu torſerint, ſimulata feſtinatione tranſcurrant? quàm multi per refertum clientibus atrium prodire vitabunt, & per obſcuros ædium aditus profugient? quaſi non inhumanius ſit decipere, quàm excludere. quàm multi heſterna crapula ſemiſomnes & graues,

illis

illis miſeris ſomnum ſuum rumpentibus, vt alienum expectent, vix alleuatis labijs inſuſurratum millies nomen, oſcitatione ſuperbiſſima reddent? Hos in veris officijs morari licet dicamus, qui Zenonem, qui Pythagoram quotidie, & Democritum, ceteroſque antiſtites bonarum artium, qui Ariſtotelem & Theophraſtum volent habere quamfamiliariſſimos. nemo horum non vacabit, nemo non venientem ad ſe beatiorem, amantioremque ſui dimittet, nemo quemquam vacuis à ſe manibus abire patietur. Nocte conueniri, & interdiu, ab omnibus mortalibus poſſunt. Horum te mori nemo coget, omnes docebunt: horum nemo annos tuos conteret, ſuos tibi contribuet: nullius ex his ſermo periculoſus erit, nullius amicitia capitalis, nullius ſumptuoſa obſeruatio.

CAP. XV. Feres ex his, quidquid voles: per illos non ſtabit, quo minus quantum plurimum ceperis, haurias. Quæ illum felicitas, quàm pulchra ſenectus manet, qui ſe in horum clientelam contulit? habebit cum quibus de minimis maximiſque rebus deliberet, quos de ſe quotidie conſulat, à quibus audiat verum ſine contumelia, laudetur ſine adulatione; ad quorum ſe ſimilitudinem effingat. Solemus dicere, non fuiſſe in noſtra poteſtate, quos ſortiremur parentes; ſorte nobis datos. nobis verò ad noſtrum arbitrium naſci

ſcilicet. Nobiliſſimorum ingeniorum ſamiliæ ſunt. elige in quam adſciſci velis: non in nomen tantùm adoptaberis, ſed in ipſa bona. quæ non erunt ſordidè nec malignè cuſtodienda: maiora fient, quò illa pluribus diuiſeris. Hi tibi dabunt ad ęternitatem iter, & te in illum locum, ex quo nemo eijciet, ſubleuabunt: hæc vna ratio eſt extendendæ mortalitatis, imò in immortalitatem vertendæ. Honores, monumenta, quidquid aut decretis ambitio iuſſit, aut operibus exſtruxit, citò ſubruitur: nihil non longa demolitur vetuſtas, & mouet ociùs, quod conſecrauit. Sapientiæ noceri non poteſt. nulla delebit ætas præſens, nulla diminuet ſequens, ac deinde ſemper vlterior aliquid ad venerationem conferet. quoniam quidem in vicino verſatur inuidia: ſimpliciùs longè poſita miramur. Sapientis ergo multùm patet vita: non idem illum qui ceteros terminus includit. ſolus generis humani legibus ſoluitur: omnia illi ſęcula, vt Deo ſeruiunt. Tranſiuit tempus aliquod? hoc recordatione comprehendit. inſtat? hoc vtitur. venturum eſt? hoc præcipit. Longam illi vitam facit, omnium temporum in vnum collatio. Illorum breuiſſima ac ſolicitiſſima ætas eſt, qui præteritorum obliuiſcuntur, præſentia negligunt, de futuro timent: cùm ad extrema venerint, ſerò intelligunt miſeri, tandiu ſe, dum nihil agunt, occupatos fuiſſe.

CAP.

CAP. XVI. Nec eſt quòd hoc argumento probari putes, longam illos agere vitam, quia interdum mortem inuocant. Vexat illos imprudentia incertis affectibus, & incurrentibus in ipſa quę metuunt. mortem ſæpè ideò optant, quia timent. Illud quoque argumentum non eſt, quod putes diu viuentium, quòd ſæpè illis longus videtur dies: quòd dum veniat condictum tempus cœnæ, tardè ire horas queruntur. nam ſi quando illos deſerunt occupationes, in otio relicti æſtuant, nec quomodo id diſponant, aut extrahant, ſciunt. Itaque ad occupationem aliquam tendunt, & quod interiacet, omne tempus graue eſt:tam mehercules,quàm cùm dies muneris gladiatorij edictus eſt, aut cùm alicuius alterius vel ſpectaculi vel voluptatis expectatur conſtitutum, tranſilire medios dies volunt. Omnis illis ſperatæ rei longa dilatio eſt. At illud tempus, quod amant, breue eſt, & præceps, breuiuſque multo fit ſuo vitio: aliundè enim aliò transfugiunt, & conſiſtere in vna cupiditate non poſſunt. non ſunt illis longi dies, ſed inuiſi. At contrà, quàm exiguæ noctes videntur, quas in complexu ſcortorum, aut vino exigunt? inde etiam poetarum furor, fabulis humanos errores alentium, quibus viſus eſt Iupiter, voluptate concubitus delenitus, duplicaſſe noctem. Quid aliud eſt vitia incendere, quàm auctores illis inſcribere deos, & dare mor-

bo,

bo, exemplo diuinitatis, excuſatam licentiam? Poſſunt iſtis non breuiſſimæ videri noctes, quas tam carè mercantur; diem noctis expectatione perdunt, noctem lucis metu. Ipſæ voluptates eorum trepidę, & varijs terroribus inquietæ ſunt, ſubitóque cum maximè exſultantes ſollicita cogitatio: Hæc quàm diu? Ab hoc affectu reges ſuam fleuere potentiam: nec illos magnitudo fortunæ ſuæ delectauit, ſed venturus aliquando finis exterruit. Cùm per magna camporum ſpatia porrigeret exercitum, nec numerum eius, ſed menſuram comprehenderet Perſarum rex inſolentiſſimus, lacrimas fudit, quòd intra centum annos nemo ex tanta iuuentute ſuperfuturus eſſet. At illis erat admoturus fatum ille ipſe, qui flebat, perditurúſque alios in terra, alios in mari, alios in prælio, alios in fuga, & intra exiguum tempus conſumpturus illos, quibus centeſimum annum timebat.

CAP. XVII. Quid, quòd gaudia quoque eorum trepida ſunt? non enim ſolidis cauſſis innituntur, ſed eadem qua oriuntur, vanitate turbantur. Qualia autem putes tempora eſſe, etiam ipſorum confeſſione miſera: cùm hæc quoque, quibus ſe attollunt, & ſupra hominem efferunt, parùm ſincera ſint? Maxima quęque bona ſollicita ſunt: nec vlli fortunæ minùs benè, quàm optimæ, creditur. Alia felicitate ad tuendam felicitatem opus

eſt:

eſt:& pro ipſis, quæ ſucceſſerunt votis, vota facienda ſunt. Omne enim, quod fortuitò euenit, inſtabile eſt: quò altiùs ſurrexit, vergit proniùs in occaſum. neminem porrò caſura delectant. Miſerrimam ergo neceſſe eſt, non tantùm breuiſſimam, vitam eorum eſſe, qui magno parant labore, quod maiore poſſideant. operosè aſſequuntur quæ volunt, auxij tenent quæ aſſecuti ſunt. Nulla interim nunquam ampliùs redituri temporis eſt ratio. Nouæ occupationes veteribus ſubſtituuntur, ſpes ſpem excitat, ambitionem ambitio: miſeriarum, non finis quæritur, ſed materia mutatur. Noſtri nos honores torſerunt? plus temporis alieni auferunt. Candidati laborare deſiuimus? ſuffragatores incipimus. Accuſandi depoſuimus moleſtiam? iudicandi nanciſcimur. Iudex deſijt eſſe? quæſitor eſt. Alienorum bonorum mercenaria procuratione conſenuit? ſuis opibus detinetur. Marium caliga dimiſit? conſulatus exercet. Quintius dictaturam properat euadere? ab aratro reuocabitur. Ibit in Pœnos nondum tantæ maturus rei Scipio, victor Hannibalis, victor Antiochi, ſui conſulatus decus, fraterni ſponſor: ni per ipſum mora ſit, cum Ioue reponetur? ciuiles ſeruatorem agitabunt ſeditiones, & poſt faſtiditos à iuuene dijs æquos honores, iam ſenem contumacis exilij delectabit ambitio. Nunquam deerunt vel felices, vel miſeræ ſolicitu-

citudinis cauſſæ: per occupationes intercludetur otium: nunquam agetur, ſemper optabitur.

CAP. XVIII. Excerpe itaque te vulgo, Paulline cariſſime, & in tranquilliorem portum, non pro ætatis ſpatio iactatus, tandem recede. Cogita quot fluctus ſubieris, quot tempeſtates partim priuatas ſuſtinueris, partim publicas in te conuerteris. Satis iam per laborioſa & inquieta documenta exhibita virtus eſt: experire quid in otio faciat. Maior pars ætatis, certè melior, Reipub. data ſit: aliquid temporis tui ſume etiam tibi. Nec te ad ſegnem aut inertem quietem voco: non vt ſomno, & caris turbæ voluptatibus, quidquid eſt in te indolis viuæ, demergas. Non eſt iſtud quieſcere. inuenies maiora omnibus adhuc ſtrenuè tractatis operibus, quæ repoſitus & ſecurus agites. Tu quidem orbis terrarum rationes adminiſtras, tam abſtinenter quàm alienas, tam diligenter quàm tuas, tam religioſè quàm publicas. in officio amorem conſequeris, in quo odium vitare difficile eſt: ſed tamen, mihi crede, ſatius eſt vitæ ſuæ rationes, quàm frumenti publici noſſe. Iſtum animi vigorem, rerum maximarum capaciſſimum, à miniſterio honorifico quidem, ſed parùm ad beatam vitam apto, ad te reuoca: & cogita, non id egiſſe te ab ætate prima, omni cultu ſtudiorum liberalium, vt tibi multa millia frumenti com-

committerentur. maius quiddam & altius de te promiſeras. Non deerunt & frugalitatis exactæ homines, & laborioſæ operæ. Tanto aptiora exportandis oneribus tarda iumenta ſunt, quàm nobiles equi: quorum generoſam pernicitatem quis vnquam graui ſarcina preſſit? Cogita pręterea, quantum ſollicitudinis ſit, ad tantam te molem obijcere. cum ventre humano tibi negotium eſt: nec rationem patitur, nec ęquitate mitigatur, nec vlla prece flectitur populus eſuriens. Modò intra paucos illos dies, quibus C. Cęſar perijt, ſi quis inferis ſenſus eſt, hoc grauiſſimè ferens, quod decedebat populo Romano ſuperſtite, ſeptem aut octo certè dierum cibaria ſupereſſe, dum ille pontes nauibus iungit, & viribus imperij ludit. aderat vltimum malorum obſeſſis quoque, alimentorum egeſtas. Exitio penè ac fame conſtitit, & quæ famem ſequitur rerum omnium ruina, furioſi, & externi, & infeliciter ſuperbi regis imitatio. Quem tunc animum habuerunt illi, quibus erat mandata frumenti publici cura? ferrum, ſaxa, ignes, Caium excepturi, ſumma diſſimulatione tantum inter viſcera latentis mali tegebant: cum ratione ſcilicet. Quædam enim ignorantibus ægris curanda ſunt. cauſſa multis moriendi fuit, morbum ſuum noſſe.

CAP. XIX. Recipe te ad hæc tranquilliora, tutiora, maiora. Simile tu putas

eſſe,

eſſe, vtrùm cures, vt incorruptum à fraude aduehentium & negligentia frumentum transfundatur in horrea, ne concepto humore vitietur, & concaleſcat, vt ad menſuram pondúſque reſpondeat: an ad hæc ſacra & ſublimia accedas, ſciturus quæ natura ſit dijs, quæ voluntas, quæ conditio, quæ forma? quis animum tuum caſus expectet, vbi nos à corporibus dimiſſos natura componat? quid ſit, quod huius mundi grauiſſima quæque in medio ſuſtineat, ſupra leuia ſuſpendat, in ſummum ignem ferat, ſidera curſibus ſuis excitet? Cetera deinceps ingentibus plena miraculis. Vis tu, relicto ſolo, mente ad iſta reſpicere? nunc dum calet ſanguis, vigentibus ad meliora eundum eſt. Expectat te in hoc genere vitæ multum bonarum artium, amor virtutum atque vſus, cupiditatum obliuio, viuendi atque moriendi ſcientia, alta rerum quies. Omnium quidem occupatorum conditio miſera eſt: eorum tamen miſerrima, qui ne ſuis quidem occupationibus laborant. ad alienum dormiunt ſomnum, ad alienum ambulant gradum, ad alienum comedunt appetitum; amare & odiſſe, res omnium liberrimas, iubentur. Hi ſi velint ſcire, quàm breuis ipſorum vita ſit, cogitent, ex quota parte ſua ſit. Cùm videris itaque prætextam ſæpè iam ſumptam, cùm celebre in foro nomen, non inuideris. iſta vitæ damno parantur: vt vnus ab illis numeretur

meretur

meretur annus, omnes annos ſuos conterent. Quoſdam, cùm in ſummum ambitionis eniterentur, inter prima luctantes, ætas reliquit: quoſdam cùm in conſummationem dignitatis per mille indignitates erepſiſſent, miſera ſubijt cogitatio, ipſos laboraſſe in titulum ſepulcri: quorumdam vltima ſenectus, dum in nouas ſpes vt iuuenta diſponitur, inter conatus magnos & improbos, inualida defecit.

CAP. XX. Fœdus ille, quem in iudicio pro ignotiſſimis litigatoribus grandẽ natu, & imperitæ coronę aſſentationes captantem, ſpiritus liquit. turpis ille, qui viuendo laſſus citiùs quàm laborando, inter ipſa officia collapſus eſt. turpis, quem accipiendis immorientem rationibus, diu tractus riſit heres. Præterire quod mihi occurrit exemplum, non poſſum. Turannius fuit exactę diligentiæ ſenex: qui poſt annum nonageſimum, cùm vacationem procurationis à C. Cæſare vltrò accepiſſet, componi ſe in lecto, & velut exanimem à circumſtante familia plangi iuſſit. Lugebat domus otium domini ſenis, nec finiuit antè triſtitiam, quàm labor illi ſuus reſtitutus eſt. Adeòne iuuat occupatum mori? Idem pleriſque animus eſt: diutiùs cupiditas illis laboris, quàm facultas eſt: cum imbecillitate corporis pugnant: ſenecturem ipſam nullo alio nomine grauem iudicant, quàm quod illos ſeponit. Lex à quinquageſimo anno militem

tem non cogit, à ſexageſimo ſenatorem non citat: difficiliùs homines à ſe otium impetrant, quàm à lege. Interim dum rapiuntur & rapiunt, dum alter alterius quietem rumpit, dum mutuò ſunt miſeri, vita eſt ſine fructu, ſine voluptate, ſine vllo profectu animi: nemo in conſpicuo mortem habet, nemo non procul ſpes intendit. Quidam verò diſponunt etiam illa quæ vltra vitam ſunt, moles magnas ſepulcrorum, & operum publicorum dedicationes, & ad rogum munera, & ambitioſas exſequias. At mehercule iſtorum funera, tanquam minimum vixerint, ad faces & ad cereos ducenda ſunt.

L. ANNÆI SENECÆ
DE VITA BEATA
AD GALLIONEM FRATREM.
LIBER VNVS.
CAPVT I.

VIVERE, Gallio frater, omnes beatè volunt: ſed ad peruidendum, quid ſit quod beatam vitam efficiat, caligant. Adeoque non eſt facile conſequi beatam vitam, vt ab ea quiſque eò longiùs recedat, quò ad illam citatiùs fertur, ſi via lapſus eſt: quæ vbi in contrarium ducit, ipſa velocitas maioris interualli cauſſa fit. Proponen-

ponendum eſt itaque primùm, quid ſit quod petamus: tunc circumſpiciendum eſt, quà contendere illò celerrimè poſſimus: intellecturi in ipſo itinere, ſi modò rectum erit, quantum quotidie profligetur, quantoque propiùs ab eo ſimus, ad quod nos cupiditas naturalis impellit. Quandiu quidem paſſim vagamur, non ducem ſecuti, ſed fremitum & clamorem diſſonum in diuerſa vocantium, conteritur vita inter errores, breuis, etiam ſi dies noctéſque bonæ menti laboremus. Decernatur itaque & quò tendamus, & quà non ſine perito aliquo, cui explorata ſint ea, in quæ procedimus. Quoniam quidem non eadem hic, quæ in ceteris peregrinationibus, conditio eſt. In illis comprehenſus aliquis limes, & interrogati incolæ, nō patiuntur errare: at hic tritiſſima quæque via, & celeberrima, maximè decipit. Nihil ergo magis præſtandum eſt, quàm ne, pecorum ritu, ſequamur antecedentium gregem, pergentes non quà eundum eſt, ſed quà itur. Atqui nulla res nos maioribus malis implicat, quàm quòd ad rumorem componimur: optima rati ea, quæ magno aſſenſu recepta ſunt, quorumque exempla nobis multa ſunt: nec ad rationem, ſed ad ſimilitudinem viuimus. Inde iſta tanta coaceruatio aliorum ſupra alios ruentium. Quod in ſtrage hominum magna euenit, cū ipſe ſe populus premit, nemo ita cadit, vt non alium in ſe attra-

hat;primi exitio ſequentibus ſunt: hoc in omni vita accidere, videas licet. nemo ſibi tantùm errat, ſed alij erroris cauſſa & auctor eſt. Nocet enim applicari antecedentibus:& dum vnuſquiſque mauult credere,quàm iudicare,nunquam de vita iudicatur, ſemper creditur: verſatque nos & præcipitat traditus per manus error, alieniſque perimus exemplis. Sanabimur, ſi modò ſeparemur à cœtu: nunc verò ſtat contra rationem, defenſor mali ſui, populus. Itaque idem euenit,quod in comitiis, in quibus eos factos prætores iidem qui fecere mirantur,cùm ſe mobilis fauor circumegit.Eadem probamus,eadem reprehendimus. hic exitus eſt omnis iudicij, in quo lis ſecundum plures datur.

CAP. II. Cùm de beata vita agitur, nõ eſt quòd mihi illud diſceſſionum more reſpondeas: Hæc pars maior eſſe videtur. Ideò enim peior eſt. Non tam benè cum rebus humanis agitur, vt meliora pluribus placeant: argumentum peſſimi, turba eſt.Quæramus quid optimè factum ſit,non quid vſitatiſſimum: & quid nos in poſſeſſione felicitatis æternæ conſtituat, non quid vulgo, veritatis peſſimo interpreti, probatum ſit. Vulgum autem tam chlamydatos, quàm coronam voco. Non enim colorem veſtium, quibus prætexta corpora ſunt, aſpicio: oculis de homine non credo. habeo melius certiuſque lumen, quo à falſis vera diiudicem. Animi bo-

bonum, animus inueniat. Hic, ſi vnquam illi reſpirare & recedere in ſe vacauerit; ò quàm ſibi ipſe verum, tortus à ſe, fatebitur, ac dicet! Quidquid feci adhuc, infectum eſſe mallem: quidquid dixi, cùm recogito, in multis video: quidquid optaui, inimicorum exſecrationem puto: quidquid timui, dij boni, quanto melius fuit, quàm quod concupiui? Cum multis inimicitias geſſi, & in gratiã ex odio (ſi modò vlla inter malos gratia eſt) redij: mihi ipſi nondum amicus ſum. Omnem operam dedi, vt me multitudini educerem, & aliqua dote notabilem facerem: quid aliud quàm telis me oppoſui, & maleuolentiæ quod morderet oſtendi? Vides tu iſtos, qui eloquentiam laudant, qui opes ſequuntur, qui gratiæ adulantur, qui potentiam extollunt? omnes aut ſunt hoſtes, aut (quod in æquo eſt) eſſe poſſunt. Quàm magnus mirantium, tam magnus inuidentium populus eſt.

CAP. III. Quin potiùs quæro aliquid vſu bonum, quod ſentiam, non quod oſtendam: iſta quę ſpectantur, ad quę conſiſtitur, quæ alter alteri ſtupens monſtrat, foris nitent, introrſus miſera ſunt. Quæramus aliquid non in ſpeciem bonum, ſed ſolidum & æquabile, & à ſecretiore parte formoſius. Hoc eruamus. nec longè poſitum eſt; inuenietur: ſcire tantùm opus eſt, quò manum porrigas. Nunc velut in tenebris vicina tranſimus, offenſantes in

ipſa, quæ deſideramus. Sed ne te per circuitus traham, aliorum quidem opiniones præteribo: nam & enumerare illas longum eſt, & coarguere. noſtram accipe. Noſtram verò cùm dico, non alligo me ad vnum aliquem ex Stoicis proceribus: eſt & mihi cenſendi ius. Itaque aliquem ſequar, aliquem iubebo ſententiam diuidere: fortaſſe & poſt omnes citatus, nihil improbabo ex his quæ priores decreuerint, & dicam: Hoc amplius cenſeo. Interim, quod inter omnes Stoicos conuenit, rerum naturæ aſſentior. ab illa non deerrare, & ad illius legem exemplumq; formari, ſapientia eſt. Beata eſt ergo vita, conueniens naturæ ſuæ: quæ non aliter contingere poteſt, quàm ſi primùm ſana mens eſt, & in perpetua poſſeſſione ſanitatis ſuæ. Deinde, ſi fortis ac vehemens, tum pulcherrima & patiens, apta temporibus, corporis ſui pertinentiumque ad id curioſa; non anxiè tamen: rerum quæ vitam inſtruunt, diligens, ſine admiratione cuiuſquam: vſura fortunæ muneribus, non ſeruitura: Intelligis, etiam ſi non adiiciam, ſequi perpetuam tranquillitatem, libertatem: depulſis his, quæ aut irritant nos, aut territant. Nam pro voluptatibus, & pro illis quæ parua ac fragilia ſunt, & in ipſis flagitiis noxia, ingens gaudium ſubit, inconcuſſum, & æquabile: tum pax & concordia animi, & magnitudo cum manſuetudine. Omnis enim ex infirmi-

firmitate feritas eſt.

CAP. IV. Poteſt aliter quoque definiri bonum noſtrum, id eſt, eadem ſententia, non iiſdem comprehendi verbis. Quemadmodum idem exercitus modò latiùs panditur, modò in anguſtum coarctatur, & aut in cornua, ſinuata media parte, curuatur, aut recta fronte explicatur: vis illi, vtcunque ordinatus eſt, eadem eſt, & voluntas pro eiſdem partibus ſtandi: ita definitio ſummi boni aliàs diffundi poteſt & exporrigi, aliàs colligi, & in ſe cogi. Idem itaque erit, ſi dixero: Summum bonum eſt, animus fortuita deſpiciens, virtute lætus: aut, Inuicta vis animi, perita rerum, placida in actu, cum humanite multa, & conuerſantium cura. Libet & ita definire, vt beatum dicamus hominem eum, cui nullum bonum malumque ſit, niſi bonus maluſque animus: honeſti cultor, virtute contentus, quem nec extollant fortuita, nec frangant: qui nullum maius bonum eo, quod ſibi ipſe dare poteſt, nouerit: cui vera voluptas erit, voluptatum contemptio. Licet, ſi euagari velis, idem in aliam atq; aliam faciem, ſalua & integra poteſtate, transferre. Quid enim prohibet nos beatam vitam dicere, liberum animum, & erectum, & interritum ac ſtabilem, extra metum, extra cupiditatem poſitum; cui vnum bonum honeſtas, vnum malum turpitudo? Cetera vilis turba rerum, nec detrahens quic-

quam beatæ vitæ,nec adiiciens,ſine auctu ac detrimento ſummi boni veniens ac recedens. Hunc ita fundatum neceſſe eſt, velit nolit, ſequatur hilaritas continua, & lætitia alta atque ex alto veniens, vt quæ ſuis gaudeat, nec maiora domeſticis cupiat. Quidni iſta penſet benè cum minutis,& friuolis, & non perſeuerantibus corpuſculi motibus? quo die infra voluptatem fuerit, & infra dolorem erit.

CAP. V. Vides autem, quàm malam & noxiam ſeruitutem ſeruiturus ſit, quẽ voluptates doloreſque, incertiſſima dominia, impotentiſſimaque, alternis poſſidebunt. Ergo exeundum ad libertatem eſt: hanc non alia res tribuit, quàm fortunæ negligentia. Tum illud orietur inæſtimabile bonum, quies mentis in tuto collocatæ, & ſublimitas: expulſiſque terroribus, ex cognitione veri gaudium grande & immotum, comitaſque & diffuſio animi: quibus delectabitur non vt bonis, ſed vt ex bono ſuo ortis. Quoniam liberaliter agere cœpi, poteſt beatus dici, qui nec cupit, nec timet, beneficio rationis. Quoniam & ſaxa timore & triſtitia carent, nec minùs pecudes: non ideò tamen quiſquam felicia dixerit, quibus non eſt felicitatis intellectus. Eodem loco pone homines, quos in numerum pecorum & animalium redegit hebes natura, & ignoratio ſui. Nihil intereſt inter hos, & illa: quoniam illis nulla ratio eſt,

his

his praua, & malo ſuo atque in peruerſum ſolers. Beatus enim nemo dici poteſt, extra veritatem proiectus. Beata ergo vita eſt, in recto certoque iudicio ſtabilita, & immutabilis. Tunc enim pura mens eſt, & ſoluta omnibus malis, cùm non tantùm lacerationes, ſed etiam vellicationes effugerit: ſtatura ſemper vbi conſtitit, ac ſedem ſuam etiam irata & infeſtante fortuna vindicatura. Nam quòd ad voluptatem pertinet, licèt circumfundatur vndique, per omnes vias influat, animumque blandimentis ſuis leniat, aliaque ex aliis admoueat, quibus totos parteſque noſtri ſollicitet: quis mortalium, cui vllum ſupereſt hominis veſtigium, per diem noctemque titillari velit, & deſerto animo, corpori operam dare?

CAP. VI. Sed & animus quoque, inquit, voluptates habebit ſuas. Habeat ſanè, ſedeatque luxuriæ & voluptatum arbiter, impleat ſe omnibus eis, quæ oblectare ſenſus ſolent: deinde præterita reſpiciat, & exoletarum voluptatum memor exſultet prioribus, futuriſque iam immineat, ac ſpes ordinet ſuas, & dum corpus in præſenti ſagina iacet, cogitationes ad futura præmittat. hoc mihi videtur miſerior, quoniam mala pro bonis legere, dementia eſt. Nec ſine ſanitate quiſquam beatus eſt: nec ſanus, cui offutura pro optimis appetuntur. Beatus eſt ergo iudicij

rectus: beatus eſt præſentibus, qualiacunque ſunt, contentus, amicuſque rebus ſuis: beatus is, cui omnem habitum rerum ſuarum ratio commendat. Vident & illi, qui ſummum bonum voluptatem dixerunt, quàm turpi illud loco poſuerint. Itaque negant poſſe voluptatem à virtute diduci, & aiunt, nec honeſtè quemquam viuere, vt non iucundè; nec iucundè, vt non honeſtè viuat. Non video, quomodo iſta tam diuerſa in eamdem copulam coniiciantur. Quid eſt, oro vos, cur ſeparari voluptas à virtute non poſſit? videlicet, quòd omne boni ex virtute principium eſt: ex huius radicibus etiam ea, quæ vos & amatis & expetitis, oriuntur. Sed ſi iſta indiſcreta eſſent, non videremus quædam iucunda, ſed non honeſta: quędam verò honeſtiſſima, ſed aſpera, & per dolores exigenda.

CAP. VII. Addite nunc, quòd voluptas etiam ad vitam turpiſſimam venit: at virtus malam vitam non admittit. & infelices quidam non ſine voluptate, imò ob ipſam voluptatem ſunt: quod non eueniret, ſi virtuti ſe voluptas immiſcuiſſet, qua virtus ſæpè caret, nunquam indiget. Quid diſſimilia, imò diuerſa componitis? Altum quiddam eſt virtus, excelſum, regale, inuictum, infatigabile: voluptas, humile, ſeruile, imbecillum, caducum, cuius ſtatio ac domicilium fornices & popinæ ſunt. Virtutem in templo inuenies, in fo-

ro,

ro, in curia, pro muris ſtantem, pulueru-
lentam, coloratam, calloſas habentem
manus: voluptatem latitantem ſæpiùs, ac
tenebras captantem; circa balnea ac ſuda-
toria, ac loca ædilem metuentia; mollem,
eneruem, mero atque vnguento maden-
tem, pallidam, fucatam, & medicamentis
pollutam. Summum bonum immortale
eſt, neſcit exire: nec ſatietatem habet, nec
pœnitentiam. nunquam enim recta mens
vertitur: nec ſibi odio eſt, nec quidquam
mutauit optima. at voluptas tunc cùm
maximè delectat, exſtinguitur. Nec mul-
tum loci habet. itaque citò implet: & tæ-
dio eſt, & poſt primum impetum marcet.
Nec id vnquam certum eſt, cuius in motu
natura eſt. ita ne poteſt quidem vlla eius
eſſe ſubſtantia, quod venit tranſitve ce-
lerrimè, in ipſo vſu ſui periturum. Eò e-
nim peruenit, vbi deſinat: & dum incipit,
ſpectat ad finem.

CAP. VIII. Quid, quòd tam bonis,
quàm malis, voluptas ineſt? nec minùs
turpes dedecus ſuum, quàm honeſtos
egregia delectant. Ideoque præceperunt
veteres, optimam ſequi vitam, non iucun-
diſſimam: vt rectæ ac bonæ voluntatis
non dux, ſed comes voluptas ſit. Natura
enim duce vtendum eſt: hanc ratio obſer-
uat, hanc conſulit. Idem eſt ergo beatè
viuere, & ſecundum naturam. Hoc quid
ſit, iam aperiam. Si corporis dotes, & ap-
ta naturæ, conſeruabimus diligenter &

impauidè, tanquam in diem data & fugacia; ſi non ſubierimus eorum ſeruitutem, nec nos aliena poſſederint; ſi corpori grata & aduenticia eo nobis loco fuerint, quo ſunt in caſtris auxilia, & armaturæ leues. Seruiant iſta, non imperent: ita demum vtilia ſunt menti. Incorruptus vir ſit externis, & inſuperabilis, miratorque tantùm ſui: fidens animi, atque in vtrumque paratus, artifex vitę. Fiducia eius non ſine ſcientia ſit, non ſine conſtantia: maneant illi ſemel placita, nec vlla in decretis eius litura ſit. Intelligitur, etiam ſi non adiecero, compoſitum ordinatumque fore talem virum, & in his quæ aget cum comitate magnificum. Erit vera ratio ſenſibus inſita, & capiens inde principia. nec enim habet aliud vnde conetur, aut vnde ad verum impetum capiat, & in ſe reuertatur. Nam mundus quoque cuncta complectens, rectorque vniuerſi Deus, in exteriora quidem tendit, ſed tamen in totum vndique in ſe redit. Idem noſtra mens faciat: cùm ſecuta ſenſus ſuos, per illos ſe ad externa porrexerit; & illorum & ſui potens ſit, & (vt ita dicam) deuinciat ſummum bonum. Hoc modo vna efficietur vis ac poteſtas, concors ſibi: & ratio illa certa naſcetur, non diſſidens nec hęſitans in opinionibus comprehenſionibuſque, nec in ſua perſuaſione. Quæ cùm ſe diſpoſuit, & partibus ſuis conſenſit, & (vt ita dicam) concinuit, ſummum bonum

num tetigit. Nihil enim praui, nihil lubrici ſupereſt: nihil in quo arietet, aut labet. Omnia faciet ex imperio ſuo, nihilque inopinatum accidet: ſed quidquid aget, in bonum exibit, facilè & paratè, & ſine tergiuerſatione agentis. Nam pigritia & hæſitatio, pugnam & inconſtantiam oſtendit. Quare audacter licet profitearis, ſummum bonum eſſe, animi concordiam. Virtutes enim ibi eſſe debebunt, vbi conſenſus atque vnitas erit: diſſident vitia.

CAP. IX. Sed tu quoque, inquit, virtutem non ob aliud colis, quàm quia aliquam ex illa ſperas voluptatem. Primùm, non ſi voluptatem præſtatura virtus eſt, ideò propter hanc petitur. non enim hanc præſtat, ſed & hanc: nec huic laborat, ſed labor eius quamuis aliud petet, hoc quoque aſſequetur. Sicut in aruo, quod ſegeti proſciſſum eſt, aliqui flores internaſcuntur, non tamen huic herbulæ, quamvis delectet oculos, tantum operis inſumptum eſt: aliud fuit ſerenti propoſitum, hoc ſuperuenit: ſic voluptas non eſt merces, nec cauſſa virtutis, ſed acceſſio: nec quia delectat, placet; ſed quia placet, delectat. Summum bonum in ipſo iudicio eſt,& habitu optimæ mentis: quę cùm ſuum habitum impleuit, & finibus ſe ſuis cinxit, conſummatum eſt ſummum bonum, nec quidquam ampliùs deſiderat. Nihil enim extra totum eſt, non magis

quàm vltra finem. Itaque erras, cùm interrogas, quid ſit illud propter quod virtutem petam? quæris enim aliquid ſupra ſummum. Interrogas, quid petam ex virtute? ipſam. nihil enim eſt melius: ipſa pretium ſui eſt. An hoc parùm magnum eſt? Cùm tibi dicam, ſummum bonum eſt, infragilis animi rigor & prouidentia, & ſubtilitas, & ſanitas, & libertas, concordia & decor: aliquid etiamnum exigis maius, ad quod iſta referantur? Quid mihi voluptatem nominas? Hominis bonum quæro, non ventris, qui pecudibus ac beluis laxior eſt.

CAP. X. Diſſimulas, inquit, quid à me dicatur. ego enim nego quemquam poſſe iucundè viuere, niſi ſimul & honeſtè viuat: quod non poteſt mutis contingere animalibus, nec bonum ſuum cibo metientibus. Clarè, inquam, ac palàm teſtor hanc vitam, quam ego iucundam voco, non ſine adiecta virtute contingere. At quis ignorat, pleniſſimos eſſe voluptatibus veſtris ſtultiſſimos quoſque? & nequitiam abundare iucundis, animumque ipſum non tantùm genera voluptatis praua, ſed multa ſuggerere? In primis inſolentiam & nimiam æſtimationem ſui, tumoremque elatum ſupra ceteros, & amorem rerum ſuarum cæcum & improuidum; delicias fluentes; ex minimis ac puerilibus cauſſis exultationem; iam dicacitatem, & ſuperbiam contumeliis gauden-

dentem, deſidiam, diſſolutionemque ſegnis animi indormientis ſibi. Hæc omnia virtus diſcutit, & aurem peruellit, & voluptates æſtimat, antequam admittat: nec quas probauit, magni pendit (vtique enim admittit) nec vſu earum, ſed temperantia læta eſt. temperantia autem cùm voluptates minuat, ſummi boni iniuria eſt. Tu voluptatem complecteris: ego compeſco. tu voluptate frueris: ego vtor. tu illam ſummum bonum putas: ego nec bonum. tu omnia voluptatis cauſſa facis: ego nihil. Cùm dico me nihil voluptatis cauſſa facere, de illo loquor ſapiente, cui ſoli concedis voluptatem.

CAP. XI. Non voco autem ſapientem, ſupra quem quidquam eſt, nedum voluptas. Atqui ab hac occupatus, quomodo reſiſtet labori, ac periculo, egeſtati, & tot humanam vitam circumſtrepentibus minis? quomodo conſpectum mortis, quomodo doloris feret? quomodo mundi fragores, & tantum acerrimorum hoſtium, tam molli aduerſario victus? Quidquid voluptas ſuaſerit, faciet. Age, non vides quàm multa ſuaſura ſit? Nihil, inquis, poterit ſuadere turpiter, quia adiuncta virtuti eſt. Non tu vides iterum, quale ſit ſummum bonum, cui cuſtode opus eſt, vt bonum ſit? Virtus autem quomodo voluptatem reget, quam ſequitur: cùm ſequi parentis ſit, regere imperantis? à tergo ponitis, quod imperat. Egregium autem

autem virtutis apud vos officium, voluptates prægustare. Sed videbimus, an apud quos tam contumelioſè tractata virtus eſt, adhuc virtus ſit: quæ habere nomen ſuum non poteſt, ſi loco ceſſit. interim de quo agitur, multos oſtendam voluptatibus obſeſſos, in quos fortuna omnia munera ſua effudit, quos fatearis neceſſe eſt malos. Aſpice Nomentanum & Apicium, terrarum ac maris (vt iſti vocant) bona conquirentes, & ſuper menſam recognoſcentes omnium gentium animalia. Vide hos eoſdem è lectis ſuis ſpectantes popinam ſuam, aures vocum ſono, ſpectaculis oculos, ſaporibus palatum ſuum delectantes. Mollibus, lenibuſque fomentis totum laceſſitur eorum corpus: & ne nares interim ceſſent, odoribus variis inficitur locus ipſe, in quo luxuriæ parentatur. Hos eſſe in voluptatibus dices: nec tamen illis benè erit, quia non bono gaudent.

CAP. XII. Malè, inquit, illis erit: quia multa interueniunt, quæ perturbant animum, & opiniones inter ſe contrariæ mentem inquietabunt. Quod ita eſſe concedo. ſed nihilominus illi ipſi ſtulti, & inæquales, & ſub ictu pœnitentiæ poſiti, magnas percipiunt voluptates: vt fatendum ſit, tam longè tum illos ab omni moleſtia abeſſe, quàm à bona mente: & (quod pleriſque contingit) hilarem inſaniam inſanire, ac per riſum furere. At contrà,

trà, ſapientium remiſſæ voluptates & modeſtæ, ac pænè languidæ ſunt, compreſſæque, & vix notabiles, vt quæ neque arceſſitæ veniant, nec, quamuis per ſe acceſſerint, in honore ſint, neque vllo gaudio percipientium exceptæ. Miſcent enim illas, & interponunt vitæ, vt ludum iocumque inter ſeria. Deſinant ergo inconuenientia iungere, & virtuti voluptatem implicare, per quod vitium peſſimis quibuſque adulantur. Ille effuſus in voluptates, reptabundus ſemper atque ebrius, quia ſcit ſe cum voluptate viuere, credit & cum virtute: audit enim voluptatem à virtute ſeparari non poſſe: deinde vitijs ſuis ſapientiam inſcribit, & abſcondenda profitetur. Ita non ab Epicuro impulſi luxuriantur, ſed vitijs dediti, luxuriam ſuam in philoſophiæ ſinu abſcondunt: & eò concurrunt, vbi audiunt laudari voluptatem. Nec æſtimatur voluptas illa Epicuri (ita enim mehercules ſentio) quàm ſobria ac ſicca ſit: ſed ad nomen ipſum aduolant, quærentes libidinibus ſuis patrocinium aliquod ac velamentum. Itaque quod vnum habebant in malis bonum, perdunt, peccandi verecundiam. Laudant enim ea quibus erubeſcebant, & vitio gloriantur: ideoque ne reſurgere quidem adoleſcentiæ licet, cùm honeſtus turpi deſidiæ titulus acceſſit.

CAP. XIII. Hoc eſt cur iſta voluptatis laudatio pernicioſa ſit: quia honeſta

præ-

præcepta intrà latent: quod corrumpit, apparet. Mea quidem iſta ſententia eſt (inuitis hoc noſtris popularibus dicam) ſancta Epicurum & recta præcipere, & ſi propiùs acceſſeris, triſtia: voluptas enim illa ad paruum & exile reuocatur: & quam nos virtuti legem dicimus, eam ille dicit voluptati. Iubet illam parere naturæ: parum eſt autem luxuriæ, quod naturæ ſatis eſt. Quid ergo eſt? ille qui deſidioſum otium, & gulæ ac libidinis vices felicitatem vocat, bonum malæ rei quærit auctorem; & dum illò venit, blando nomine inductus, ſequitur voluptatem, non quam audit, ſed quam attulit: & vitia ſua cùm cœpit putare ſimilia præceptis, indulget illis, non timidè, nec obſcurè: luxuriatur etiam inoperto capite. Itaque non dico quod plerique noſtrorum, ſectam Epicuri flagitiorum magiſtram eſſe: ſed illud dico, malè audit, infamis eſt: & immeritò. Nec hoc ſcire quiſquam poteſt, niſi interiùs fuerit admiſſus: frons ipſa dat locum fabulæ, & ad malam ſpem inuitat. Hoc tale eſt, quale vir fortis ſtola indutus. Conſtante tibi pudicitia, virtus ſalua eſt: nulli corpus tuum patientiæ vacat, ſed in manu tympanum eſt. Titulus itaque honeſtus eligatur, & inſcriptio ipſa excitans animum ad ea repellenda quæ ſtatim eneruant, cùm venerint, vitia. Quiſquis ad virtutem acceſſit, dedit generoſæ indolis ſpem: qui voluptatem ſequitur, videtur

detur eneruis; fractus, degenerans vir. peruenturus in turpia: niſi aliquis diſtinxerit illi voluptates, vt ſciat, quæ ex eis intra naturale deſiderium ſiſtant, quę precepe ferantur, infinitæque ſint, & quo magis implentur, eò magis inexplebiles. Agedùm, virtus antecedat, tutum erit omne veſtigium. Voluptas nocet nimia: in virtute non eſt verendum, ne quid nimium ſit: quia in ipſa eſt modus. Non eſt bonum, quod magnitudine laborat ſua.

CAP. XIV. Rationabilem porrò fortitis naturam, quæ meliùs res, quàm ratio proponitur? & ſi placet illa iunctura, ſi hoc placet ad beatam vitam ire comitatum; virtus antecedat, comitetur voluptas, & circa corpus, vt membra verſetur. Virtutem quidem excelſiſſimam omnium, voluptati tradere ancillam, nihil magnum animo capientis eſt. Prima virtus ſit, hæc ferat ſigna: habebimus nihilominus voluptatem, ſed domini eius & temperatores erimus. aliquid nos exorabit, nihil coget. At hi qui voluptati tradidere principia, vtroque caruere. virtutem enim amittunt: ceterùm non ipſi voluptatem, ſed ipſos voluptas habet: cuius aut inopia torquentur, aut copia ſtrangulantur. Miſeri, ſi deſeruntur ab illa: miſeriores, ſi obruuntur! ſicut deprehenſi in mari Syrtico, modò in ſicco relinquuntur, modò torrente vnda fluctuantur. Euenit autem hoc nimia intemperantia, &

& amore cæco rei. nam mala pro bonis petenti, periculoſum eſt aſſequi. Vt feras cum labore periculoque venamur, & captarum quoque illarum ſollicita poſſeſſio eſt: ſæpè enim laniant dominos: ita habentes magnas voluptates. in magnum malum euaſere, captæque cepere. Quæ quò plures maioreſque ſunt, eò ille minor, ac plurium ſeruus eſt, quem felicem vulgus appellat. Permanere libet in hac etiamnum huius rei imagine. quemadmodum qui beſtiarum cubilia indagat, &
——*laqueo captare feras* magno ęſtimat, &
——*magnos canibus circumdare ſaltus*, vt illarum veſtigia premat, potiora deſerit, multiſque officijs renunciat: ita qui ſectatur voluptatem, omnia poſtponit: & primam libertatem negligit, ac pro ventre dependit: nec voluptates ſibi emit, ſed ſe voluptatibus vendit.

CAP. XV. Quid tamen, inquit, prohibet in vnum virtutem voluptatemque confundi, & ita effici ſummum bonum, vt idem & honeſtum & iucundum ſit? Quia pars honeſti non poteſt eſſe, niſi honeſtum: nec ſummum bonum habebit ſinceritatem ſuam, ſi aliquid in ſe viderit diſſimile meliori. Nec gaudium quidem quod ex virtute oritur, quamuis bonum ſit, abſoluti tamen boni pars eſt: non magis quàm lætitia & tranquillitas, quamuis ex pulcherrimis cauſſis naſcantur. Sunt enim iſta bona, ſed conſequentia ſum-

ſummum bonum, non conſummantia. Qui verò voluptatis virtutiſque ſocietatem facit, & ne ex æquo quidem, fragilitate alterius boni, quidquid in altero vigoris eſt, hebetat: libertatemque illam ita demum, ſi nihil ſe pretioſius nouit, inuictam, ſub iugum mittit. Nam (quæ maxima ſeruitus eſt) incipit illi opus eſſe fortuna: ſequitur vita anxia, ſuſpicioſa, trepida, caſuum pauens, temporumque ſuſpenſa momentis. Non das virtuti fundamentum graue, immobile, ſed iubes illam in loco volubili ſtare. Quid autem tam volubile eſt, quàm fortuitorum expectatio: & corporis, rerumque corpus afficientium varietas? Quomodo hic poteſt Deo parere, & quidquid euenit, bono animo excipere, nec de fato queri, caſuum ſuorum benignus interpres, ſi ad voluptatum dolorumque punctiunculas concutitur? Sed nec patriæ quidem bonus tutor aut vindex eſt, nec amicorum propugnator, ſi ad voluptates vergit. Illò ergo ſummum bonum aſcendit, vnde nulla vi detrahitur: quò neque dolori, neque ſpei, neque timori ſit aditus, nec vlli rei quæ deterius ſummi boni ius faciat. Aſcendere autem illò ſola virtus poteſt; illius gradu cliuus iſte frangendus eſt: illa fortiter ſtabit, & quidquid euenerit, feret: non patiens tantùm, ſed etiam volens: omnemque temporum difficultatem, ſciet legem eſſe naturæ. Et vt bonus miles, feret vulnera, enumerabit

merabit cicatrices, & tranſuerberatus telis, moriens amabit eum, pro quo cadet, imperatorem: habebit in animo illud vetus præceptum: DEVM SEQVERE. Quiſquis autem queritur, & plorat, & gemit: imperata facere vi cogitur, & inuitus rapitur ad iuſſa nihilominus. Quæ autem dementia eſt, potiùs trahi quàm ſequi? tam mehercule, quàm ſtultitia & ignorantia conditionis ſuæ, dolore, quòd aliquid tibi incidit durius: aut mirari, aut indignè ferre ea, quæ tam bonis accidunt quàm malis. morbos dico, funera, debilitates, & cetera ex tranſuerſo in vitam humanam incurrentia. Quidquid ex vniuerſi conſtitutione patiendum eſt, magno excipiatur animo. ad hoc ſacramentum adacti ſumus, ferre mortalia: nec perturbari his, quæ vitare noſtræ poteſtatis non eſt. In regno nati ſumus: Deo parere, libertas eſt.

CAP. XVI. Ergo in virtute poſita eſt vera felicitas. Quid hæc tibi ſuadebit? nequid aut bonum, aut malum exiſtimes, quod nec virtute, nec malitia continget. deinde vt ſis immobilis contra malum ex bono, vt, qua fas eſt, Deum effingas. Quid tibi pro hac expeditione promittitur? ingentia & æqua diuinis. Nihil cogeris: nullo indigebis: liber eris, tutus, indemnis: nihil fruſtra tentabis, nihil prohibeberis. Omnia tibi ex ſententia cedent: nihil aduerſum accidet, nihil contra opinionem.

nionem ac voluntatem. Quid ergo? virtus ad viuendum beatè ſufficit, perfecta illa & diuina? Quid ni ſufficiat? imò ſuperfluit. Quid enim deeſſe poteſt extra deſiderium omnium poſito? quid extrinſecus opus eſt ei, qui omnia ſua in ſe collegit? Sed ei qui ad virtutem tendit, etiam ſi multum proceſſit, opus eſt tamen aliqua fortunæ indulgentia, adhuc inter humana luctanti, dum nodum illum exſoluit, & omne vinculum mortale. Quid ergo intereſt? quòd alij alligati ſunt, alij adſtricti, alij diſtricti quoque. Hic qui ad ſuperiora progreſſus eſt, & ſe altiùs extulit, laxam catenam trahit, nondum liber, iam tamen pro libero.

CAP. XVII. *Si* quis itaque ex iſtis qui philoſophiam conlatrant, quod ſolent, dixerit: Quare ergo tu fortius loqueris quàm viuis? Quare ſuperiori verba ſummittis; & pecuniam neceſſarium tibi inſtrumentum exiſtimas, & damno moueris; & lacrimas, audita coniugis aut amici morte, dimittis; & reſpicis famam, & malignis ſermonibus tangeris? Quare cultius rus tibi eſt, quàm naturalis vſus deſiderat? cur non ad præſcriptum tuum cœnas? cur tibi nitidior ſupellex eſt? cur apud te vinum ætate tua vetuſtius bibitur? cur autem domus diſponitur? cur arbores, præter vmbram nihil daturæ, conſeruntur? quare vxor tua locupletis domus cenſum auribus gerit? quare pędagogium

gium pretioſa veſte ſuccingitur? quare ars eſt apud te, miniſtrare: nec temerè, & vt libet, collocatur argentum, ſed peritè ſeruitur, & eſt aliquis ſcindendi obſonij magiſter? Adijce, ſi vis, cur trans mare poſſides? cur plura, quàm noſti, poſſides? turpiter aut tam negligens es, vt non noueris pauculos ſeruos: aut tam luxurioſus, vt plures habeas, quàm quorum notitiæ memoria ſufficiat. Adiuuabo poſtmodũ conuicia, & plura mihi quàm putas, obijciam: nunc hoc reſpondebo tibi. Non ſum ſapiens, &, vt maleuolentiam tuam paſcam, nec ero. Exigo itaque à me, non vt optimis par ſim, ſed vt malis melior. hoc mihi ſatis eſt, quotidie aliquid ex vitijs meis demere, & errores meos obiurgare. Non perueni ad ſanitatem, ne perueniam quidem: delinimenta magis quàm remedia podagræ meæ compono, contentus ſi rariùs accedit, & ſi minùs verminatur. Veſtris quidem pedibus comparatus, debilis curſor ſum.

CAP. XVIII. Hæc non pro me loquor: ego enim in alto vitiorum omnium ſum: ſed pro illo, cui aliquid acti eſt. Aliter, inquit, loqueris: aliter viuis. Hoc per malignisſima capita, & optimo cuique inimiciſſima, Platoni obiectum eſt, obiectum Epicuro, obiectum Zenoni. Omnes enim iſti dicebant, non quemadmodum ipſi viuerent, ſed quemadmodum viuendum eſſet. De virtute, non de me loquor:

&

& cùm vitijs conuitium facio, inprimis meis facio. cùm potuero, viuam quomodo oportet. Nec malignitas me iſta multo veneno tincta deterrebit ab optimis, ne virus quidem iſtud, quo alios ſpargitis, vos necatis, me impediet, quò minùs perſeuerem laudare vitam, non quam ago, ſed quam agendam ſcio: quò minùs virtutem adorem, & ex interuallo ingenti reptabundus ſequar. Expectabo ſcilicet, vt quidquam maliuolentiæ inuiolatum ſit, cui ſacer nec Rutilius fuit, nec Cato? Cur & aliquis non iſtis diues nimis videatur, quibus Demetrius Cynicus parùm pauper eſt? O virum acerrimum, & contra omnia naturæ deſideria pugnantem! hoc pauperiorem, quàm ceteri Cynici, quod cùm ſibi interdixerit habere, interdixit & poſcere. Negant ſatis egere. Vides enim? non virtutis ſcientiam, ſed egeſtatis profeſſus eſt.

CAP. XIX. Diodorum Epicureum philoſophum, qui intra paucos dies finem vitę ſuę manu ſua impoſuit, negant ex decreto Epicuri feciſſe, quòd ſibi gulam pręſecuit. alij dementiam videri volunt factum hoc eius, alij temeritatem. Ille interim beatus, ac plenus bona conſcientia, reddidit ſibi teſtimonium vita excedens, laudauitque ætatis in portu, & ad ancoram actæ quietem: & dixit, quod vos inuiti audiſtis, quaſi vobis quoque faciendum ſit;

Vixi,

Vixi, & quem dederat curſum fortuna, peregi.

De alterius vita, de alterius morte diſputatis: & ad nomen magnorum ob aliquam eximiam laudem virorum, ſicut ad occurſum ignotorum hominum minuti canes, latratis. Expedit enim vobis, neminem videri bonum: quaſi aliena virtus, exprobratio delictorum veſtrorum ſit. Inuiti ſplendida cum ſordibus veſtris confertis, nec intelligitis quanto id veſtro detrimento audeatis. Nam ſi illi qui virtutem ſequuntur, auari, libidinoſi, ambitioſique ſunt: quid vos eſtis, quibus ipſum nomen virtutis odio eſt? Negatis quemquam præſtare quæ loquitur, nec ad exemplar orationis ſuæ viuere. Quid mirum? cùm loquantur fortia, ingentia, omnes humanas tempeſtates euadentia? cùm refigere ſe crucibus conentur, in quas vnuſquiſque veſtrum clauos ſuos ipſe adigit? ad ſupplicium tamen acti, ſtipitibus ſingulis pendent. Hi qui in ſeipſos animaduertunt, quot cupiditatibus, tot crucibus diſtrahuntur: & maledici, in alienam contumeliam venuſti ſunt. Crederem illis, niſi quidam ex patibulo ſuos ſpectatores conſpuerent.

CAP. XX. Non pręſtant philoſophi quæ loquuntur? multum tamen præſtant, quòd loquuntur; quòd honeſta, mente concipiunt. Nam ſi & paria dictis agerent, quid eſſet illis beatius? interim non

eſt,

eſt,quod contemnas bona verba, & bonis cogitationibus plena præcordia. Studiorum ſalutarium, etiã citra effectum, laudanda tractatio eſt. Quid mirum, ſi non aſcendunt in altum ardua aggreſſi?ſed viros ſuſpice, etiam ſi decidunt,magna conantes. Generoſa res eſt, reſpicientem non ad ſuas, ſed ad naturæ ſuæ vires, conari alta, tentare, & mente maiora concipere, quàm quæ etiam ingenti animo adornatis effici poſſint. Qui ſibi hoc propoſuit: Ego mortem eodem vultu audiam, quo videbo. ego laboribus, quanticunque illi erunt, parebo, animo fulciens corpus. ego diuitias & pręſentes & abſentes æquè contemnam; nec ſi aliubi iacebunt, triſtior; nec ſi circa me fulgebunt, animoſior. ego fortunam nec venientem ſentiam, nec recedentem. ego terras omnes tanquam meas videbo, meas tanquam omnium. ego ſic viuam, quaſi ſciam aliis me natum: & naturæ rerum hoc nomine gratias agam. Quo enim meliùs genere negotium meum agere potuit? vnum me donauit omnibus:vni mihi omnes. Quidquid habebo, nec ſordidè cuſtodiam, nec prodigè ſpargam. nihil magis poſſidere me credam, quàm benè donata: non numero, nec pondere beneficia, nec vlla, niſi accipientis æſtimatione, pendam. Nunquam id mihi multum erit, quod dignus accipiet. Nihil opinionis cauſſa, omnia conſcientiæ faciam: populo teſte fieri cre-

dam, quidquid me neſcio faciam. Edendi erit bibendique finis, deſideria naturæ reſtinguere, non implere aluum, & exinanire. Ego amicis iucundus, inimicis mitis & facilis, exorabor antequam roger, honeſtis precibus occurram. Patriam meam eſſe mundum ſciam: & præſides deos ſupra me, circaque me ſtare, factorum dictorumque cenſores. Quandocunque autem natura ſpiritum repetet, aut ratio dimittet, teſtatus exibo, bonam me conſcientiam amaſſe, bona ſtudia: nullius per me libertatem imminutam, minimè meā.

CAP. XXI. Qui hoc facere proponet, volet, tentabit, ad deos iter faciet: næ ille, etiam ſi non tenuerit, magnis tamen excidet auſis. Vos quidem, qui virtutem cultoremque eius odiſtis, nihil noui facitis. nam & ſolem lumina ęgra formidant, & auerſantur diem ſplendidum nocturna animalia, quæ ad primum eius ortum ſtupent, & latibula ſua paſſim petunt, abduntur in aliquas rimas timida lucis. Gemite, & infelicem linguam bonorum exercete conuicio. inſtate, commordete: citiùs multo frangetis dentes, quàm imprimetis. Quare ille philoſophiæ ſtudioſus eſt, & tam diues vitam agit? quare opes contemnendas dicit, & habet? vitam contemnendam putat, & tamen viuit? valetudinem contemnendam, & tamen illam diligentiſſimè tuetur, atque optimam mauult? Et exilium nomen vanum putat, &

ait,

ait, Quid eſt enim mali, mutare regiones? & tamen ſi licet, ſeneſcit in patria? Et inter longius tempus & breuius nihil intereſſe iudicat: tamen ſi nihil prohibet, extendit ætatem, & in multa ſenectute placidus viret? Ait iſta debere contemni: non, ne habeat, ſed ne ſolicitus habeat. non abiget illa à ſe: ſed abeuntia ſecurus proſequetur. Diuitias quidem vbi tutiùs fortuna deponet, quàm ibi, vnde ſine querela reddentis receptura eſt? M. Cato cùm laudaret Curium & Coruncanium, & ſæculum illud in quo cenſorium crimen erat, paucæ argenti lamellæ, poſſidebat ipſe quadragies ſeſtertium: minus ſine dubio quàm Craſſus, plus tamen quàm cenſorius Cato. Maiore ſpacio, ſi comparentur, proauum vicerat, quàm à Craſſo vinceretur. Et ſi maiores illi obueniſſent opes, non ſpreuiſſet. nec enim ſe ſapiens indignum vllis muneribus fortuitis putat. Non amat diuitias, ſed mauult: non in animum illas, ſed in domum recipit: nec reſpuit poſſeſſas, ſed continet, & maiorem virtuti ſuæ materiam ſubminiſtrari vult.

CAP. XXII. Quid autem dubij eſt, quin maior materia ſapienti viro ſit, animum explicãdi ſuum in diuitiis, quàm in paupertate? cùm in hac vnum genus virtutis ſit, non inclinari, nec deprimi: in diuitiis, & temperantia, & liberalitas, & diligentia, & diſpoſitio, & magnificentia,

campum habent patentem. Non contemnet ſe ſapiens, etiam ſi fuerit minimæ ſtaturæ: eſſe tamen ſe procerum volet. & exilis corpore, ac amiſſo oculo valebit: malet tamen ſibi eſſe corporis robur. Et hæc ita, vt ſciat eſſe aliud in ſe valentius. malam valetudinem tolerabit, bonam optabit. Quædam enim, etiam ſi in ſummam rei parua ſunt, vt & ſubduci ſine ruina principalis boni poſſint: adiiciunt tamen aliquid ad perpetuam lætitiam, & ex virtute naſcentem. Sic illum afficiunt diuitiæ, & exhilarant, vt nauigantem ſecundus, & ferens ventus, vt dies bonus, vt in bruma ac frigore apricus locus. Quis porrò ſapientum, noſtrorum dico, quibus vnum eſt bonum virtus, negat etiam hæc quæ indifferentia vocamus, habere in ſe aliquid pretij, & alia aliis eſſe potiora? Quibuſdam ex his tribuitur aliquid honoris, quibuſdam multum. Ne erres itaque, inter potiora diuitiæ ſunt. Quid ergo, inquis, me derides, cùm eundem apud te locum habeant, quem apud me? Vis ſcire, quàm non habeant eumdem locum? mihi diuitiæ ſi effluxerint, nihil auferent, niſi ſemetipſas: tu ſtupebis, & videberis tibi ſine te relictus, ſi illæ à te receſſerint. apud me diuitiæ aliquem locum habent: apud te, ſummum. ad poſtremum, diuitiæ meæ ſunt: tu diuitiarum es.

CAP. XXIII. Deſine ergo philoſophis pecunia interdicere: nemo ſapientiam

tiam paupertate damnauit. Habebit philoſophus amplas opes: ſed nulli detractas, nec alieno ſanguine cruentas, ſine cuiuſquam iniuria partas, ſine ſordidis quæſtibus, quarum tam honeſtus ſit exitus quàm introitus, quibus nemo ingemiſcat, niſi malignus. In quantum vis, exaggera illas; honeſtæ ſunt: in quibus cùm multa ſint quæ quiſque ſua dici velit, nihil eſt quod quiſquam ſuum poſſit dicere. Ille verò fortunæ benignitatem à ſe non ſubmouebit, & patrimonio per honeſta quæſito nec gloriabitur, nec erubeſcet. Habebit tamen etiam quo glorietur, ſi aperta domo, & admiſſa in res ſuas ciuitate, poterit dicere: Quod quiſque ſuum agnouerit, tollat. O magnum virum, optimè diuitem, ſi opus ad hanc vocem conſonet! ſi poſt hanc vocem tantumdem habuerit! ita dico, ſi tutus & ſecurus ſcrutationem populo præbuerit: ſi nihil quiſquam apud illum inuenerit, quò manus iniiciat: audacter & propalàm erit diues. Sicut ſapiens nullum denarium intra limen ſuum admittet, malè intrantem: ita & magnas opes, munus fortunæ, fructumque virtutis, non repudiabit, nec excludet. Quid enim eſt, quare illis bonum locum inuideat? veniant, hoſpitentur. Nec iactabit illas, nec abſcondet. alterum infruniti animi eſt; alterum timidi & puſilli, velut magnum bonum intra ſinum continentis. Nec, vt dixi, eiiciet

illas è domo. Quid enim dicet? verumne, Inutiles eſtis: an, Ego vti diuitiis neſcio? Quemadmodum etiam ſi pedibus ſuis poterit iter conficere, aſcendere tamen vehiculum malet: ſic ſi poterit eſſe diues, volet: & habebit vtique opes, ſed tanquam leues & auolaturas: nec vlli alij, nec ſibi graues eſſe patietur. Donabit. Quid erexiſtis aures? quid expeditis ſinum? Donabit, aut bonis, aut eis quos facere poterit bonos. Donabit cum ſummo conſilio, digniſſimos eligens: vt qui meminerit, tam expenſorum quàm acceptorum rationem eſſe reddendam. Donabit ex recta & probabili cauſſa. nam inter turpes iacturas malum munus eſt. Habebit ſinum facilem, non perforatum: ex quo multa exeant, nihil excidat.

CAP. XXIV. Errat, ſi quis exiſtimat facilem rem eſſe donare. Plurimum iſta res habet difficultatis, ſi modò conſilio tribuitur, non caſu & impetu ſpargitur. Hunc promereor, illi reddo: huic ſuccurro, huius miſereor. illum inſtruo, dignum quem non diducat paupertas, nec occupatum teneat. Quibuſdam non dabo, quamuis deſit: quia etiam ſi dedero, erit defuturum. quibuſdam offeram, quibuſdam etiam inculcabo. Non poſſum in hac re eſſe negligens: nunquam magis nomina facio, quàm cum dono. Quid? tu, inquis, recepturus donas? imò non perditurus. Eo loco ſit donatio, vnde repeti

non

non debeat, reddi poſſit. Beneficium collocetur, quemadmodum theſaurus altè obrutus: quem non eruas, niſi fuerit neceſſe. Quid domus ipſa diuitis viri, quantam habet benefaciendi materiam? Quis enim liberalitatem tantùm ad togatos vocat? hominibus prodeſſe natura iubet: ſerui liberine ſint, ingenui an libertini, iuſtæ libertatis, an inter amicos datæ, quid refert? vbicunque homo eſt, ibi beneficio locus eſt. Poteſt etiam pecuniam ſuam intra limen ſuum diffundere,& liberalitatem exercere:quę non quia liberis debetur, ſed quia à libero animo proficiſcitur, ita nominata eſt. Hæc apud ſapientem nec vnquam in turpes indignoſque impingitur, nec vmquam ita defatigata erit, vt non quotiens dignum inuenerit, quaſi ex pleno fluat. Non eſt ergo quòd perperã exaudiatis, quæ honeſtè, fortiter,animosè, à ſtudioſis ſapientiæ dicuntur: & hoc primum attendite. Aliud eſt,ſtudioſus ſapientiæ:aliud,iam adeptus ſapientiam. Ille tibi dicet: Optimè loquor,ſed adhuc inter mala volutor plurima. Nõ eſt,quòd me ad formulam meam exigas:cummaximè facio me & formo,& ad exemplar ingens attollo. ſi proceſſero, quantum propoſui, exige, vt dictis facta reſpondeant. Aſſecutus verò humani boni ſummam, aliter tecum aget, & dicet: Primùm, non eſt, quòd tibi permittas de melioribus ferre ſententiam. mihi iam

quod argumentum eſt recti contigit, malis diſplicere. Sed vt tibi rationem reddam, quam nulli mortalium inuideo, audi quid promittam, & quanti quæque æſtimem. Diuitias nego bonum eſſe: nam ſi eſſent, bonos facerent. nunc quoniam quod apud malos deprehenditur, dici bonum non poteſt; hoc illis nomen nego. ceterùm & habendas eſſe, & vtiles, & magna commoda adferentes, fateor.

CAP. XXV. Quid ergo ſit, quare illas non in bonis numerem, & quid in illis præſtem aliud, quàm vos, quoniam inter vtroſque conuenit habendas, audite. Pone in opulentiſſima me domo, pone aurum argentumque in promiſcuo vſu ſit: non ſuſpiciam me ob iſta, quæ etiam ſi apud me, extra me tamen ſunt. In ſublicium pontem me transfer, & inter egentes abige: non ideò tamen me deſpiciam, quòd in illorum numero conſideo, qui manum ad ſtipem porrigunt. quid enim ad rem, an fruſtum panis deſit, cui non deeſt mori poſſe? Quid ergo eſt? domum illam ſplendidam malo, quàm pontem. Pone in inſtrumentis ſplendentibus, & delicato apparatu: nihilo me feliciorem credam, quòd mihi molle erit amiculum, quòd purpura conuiuis meis ſubſternetur. Nihilo miſerior ero, ſi laſſa ceruix mea in manipulo fœni acquieſcet, ſi ſuper Circenſe tomentum, per ſuturas veteris lintei effluens, incu-

incubabo. Quid ergo eſt? malo quid mihi animi ſit oſtendere, prætextatus & candidatus, quàm nudis ſcapulis & fœtentibus. Vt omnes mihi dies ex voto cedant, nouæ gratulationes prioribus ſubtexantur: non ob hoc mihi placebo. Muta in contrarium hanc indulgentiam temporis: hinc illinc percutiatur animus, damno, luctu, incurſionibus variis; nulla hora ſine aliqua querela ſit: non ideò me dicam inter miſerrima miſerum, non ideò aliquem execrabor diem. prouiſum eſt enim à me, ne quis mihi ater dies eſſet. Quid ergo eſt? malo gaudia temperare, quàm dolores compeſcere. Hoc tibi ille Socrates dicet: Fac me victorem vniuerſarum gentium: delicatus ille Liberi currus triumphantem vſque ad Thebas à ſolis ortu vehat: iura reges Perſarum petant: me hominem eſſe tum maximè cogitabo, cùm Deus vndique conſalutabor. Huic tam ſublimi faſtigio coniunge protinus præcipitem mutationem: in alienum imponar ferculum, exornaturus victoris ſuperbi ac feri pompam: non humilior ſub alieno curru agar, quàm in meo ſteteram. Quid ergo eſt? vincere tamen, quàm capi malo. Totum fortunæ regnum deſpiciam: ſed ex illo, ſi dabitur electio, molliora ſumam. Quidquid ad me venerit, bonum fiet: ſed malo faciliora ac iucundiora veniant, & minùs vexatura tractantem. Non eſt enim quòd

vllam exiſtimes eſſe ſine labore virtutem: ſed quædam virtutes ſtimulis, quædam frænis egent. Quemadmodum corpus in procliuo retineri debet, in ardua impelli: ita quædam virtutes in procliui ſunt, quædam cliuum ſubeunt. An dubium ſit, quin aſcendat, nitatur, obluctetur patientia, fortitudo, perſeuerantia, & quæcunque alia duris oppoſita virtus eſt, & fortunam ſubigit? Quid ergo? non æquè manifeſtum eſt per deuexum ire liberalitatem, temperantiam, manſuetudinem? In his continemus animum, ne prolabatur: in illis exhortamur, incitamuſque. Acerrimas ergo paupertati adhibebimus, illas quæ pugnare ſciunt, fortiores: diuitiis illas diligentiores, quæ ſuſpenſum gradum ponunt, & pondus ſuum ſuſtinent.

CAP. XXVI. Cùm hoc ita diuiſum ſit, malo has in vſu mihi eſſe, quæ exercendæ tranquilliùs ſint, quàm eas quarum experimentum ſanguis & ſudor eſt. Ergo non ego, inquit ſapiens, aliter viuo quàm loquor, ſed vos aliter auditis. Sonus tantummodo verborum ad aures veſtras peruenit: quid ſignificet, non quæritis. Quid ergo inter me ſtultum, & te ſapientem intereſt, ſi vterque habere volumus? plurimum. Diuitiæ enim apud ſapientem virum in ſeruitute ſunt: apud ſtultum in imperio. ſapiens diuitiis nihil permittit: vobis diuitiæ omnia. Vos,

tam-

tamquam aliquis vobis æternam poſſeſſionem earum promiſerit, aſſueſcitis illis, & cohæretis: ſapiens tunc maximè paupertatem meditatur, cùm in mediis diuitiis conſtitit. Nunquam imperator ita paci credit, vt non ſe præparet bello: quod etiamſi non geritur, indictum eſt. Vos domus formoſà, tamquam nec ardere nec ruere poſſit, inſolentes: vos opes, tamquam periculum omne tranſcenderint, maioreſque ſint quàm quibus conſumendis ſatis virium habeat fortuna, obſtupefaciunt. Otioſi diuitiis luditis, nec prouidetis illarum periculum. ſicut barbari plerumque incluſi, & ignari machinarum, ſegnes laborem obſidentium ſpectant, nec quò illa pertineant, quæ ex longinquo inſtruuntur, intelligunt. Idem vobis euenit. marcetis in veſtris rebus: nec cogitatis, quot caſus vndique immineant, iamiamque pretioſa ſpolia laturi. Sapienti quiſquis abſtulerit diuitias, omnia illi ſua relinquet: viuit enim præſentibus lætus, futuri ſecurus. Nihil magis, Socrates inquit, aut aliquis alius, cui idem ius aduerſus humana atque eadem poteſtas eſt, perſuaſi mihi, quàm ne ad opiniones veſtras actum vitæ meæ flecterem. Solita conferte vndique verba: non conuiciari vos putabo, ſed vagire velut infantes miſerrimos. Hæc dicet ille, cui ſapientia contigit: quem animus vitiorum immunis in-

crepare alios, non quia odit, ſed in remedium, iubet. Adiiciens his illa: Exiſtimatio me veſtra non meo nomine, ſed veſtro mouet. odiſſe, & laceſſere virtutem, bonæ ſpei eiuratio eſt. Nullam mihi iniuriam facitis. ſicut ne diis quidem hi, qui aras euertunt: ſed malum propoſitum apparet, malumque conſilium, etiam vbi nocere non potuit. Sic veſtras hallucinationes fero, quemadmodum Iupiter optimus maximus ineptias poetarum: quorum alius illi alas impoſuit, alius cornua: alius adulterum illum induxit, & abnoctantem: alius ſęuum in deos, alius iniquum in homines: alius raptorem ingenuorum, corruptoremque, & cognatorum quidem: alius parricidam, & regni alieni paternique expugnatorem. Quibus nihil aliud actum eſt, quàm vt pudor hominibus peccandi demeretur, ſi tales deos crediſſent. Sed quamquam iſta me nihil lædant, veſtra tamen vos moneo cauſſa: ſuſcipite virtutem. Credite his, qui illam diu ſecuti, magnum quiddam ipſos, & quod in dies maius appareat, ſequi clamant. Et ipſam vt deos, & profeſſores eius vt antiſtites colite: & quotiens mentio ſacra litterarum interuenerit, fauete linguis. Hoc verbum non, vt plerique exiſtimant, à fauore trahitur: ſed imperatur ſilentium, vt ritè peragi poſſit ſacrum, nulla voce mala obſtrepente.

CAP. XXVII. Quod multo magis neceſſa-

neceſſarium eſt imperari vobis, vt quotiens aliquid ex illo proferetur oraculo, intenti, & compreſſa voce audiatis. Cùm ſiſtrum aliquis concutiens ex imperio mentitur, cùm aliquis ſecādi lacertos ſuos artifex, brachia atque humeros ſuſpenſa manu cruentat: cùm aliqua genibus per viam repens vlulat; laurumque linteatus ſenex, & medio lucernam die præferens, conclamat, iratum aliquem deorum; concurritis & auditis, & diuinum eſſe eum, inuicem mutuum alentes ſtuporem, adfirmatis. Ecce Socrates ex illo carcere, quem intrando purgauit, omniq; honeſtiorem curia reddidit, proclamat: Quis iſte furor? quæ iſta inimica dijs hominibuſque natura eſt? infamare virtutes, & malignis ſermonibus ſancta violare? Si poteſtis, bonos laudate: ſi minùs, tranſite. Quòd ſi vobis exercere terram iſtam licentiam placet, alter in alterum incurſitate. nam cùm in cœlum inſanitis, non dico ſacrilegium facitis, ſed operam perditis. Præbui ego aliquando Ariſtophani materiam iocorum: tota illa comicorum poetarum manus in me venenatos ſales ſuos effudit. Illuſtrata eſt virtus mea, per ea ipſa, per quæ petebatur. produci enim illi & tentari expedit: nec vlli magis intelligunt quanta ſit, quàm qui vires eius laceſſendo ſenſerunt. Duritia ſilicis nulli magis, quàm ferientibus, nota eſt. Prębeo me non aliter, quàm rupes aliqua in vadoſo mari
deſti-

deſtituta, quam fluctus non deſinunt vndecunque moti ſunt verberare: nec ideo aut loco eam mouent, aut per tot ætates crebro incurſu ſuo conſumunt. Aſſilite, facite impetum: ferendo vos vincam. In ea, quæ firma & inſuperabilia ſunt, quidquid incurrit, malo ſuo vim ſuam exercet. Proinde quærite aliquam mollem cedentemque materiam, in quam tela veſtra figantur. Vobis autem vacat aliena ſcrutari mala, & ſententias ferre de quoquam? Quare hic philoſophus laxiùs habitat? quare hic lautiùs cænat? Papulas obſeruatis alienas, ipſi obſiti plurimis vlceribus. Hoc tale eſt, quale ſi quis pulcherrimorum corporum næuos aut verrucas derideat, quem fœda ſcabies depaſcitur. Obijcite Platoni, quòd petierit pecuniam: Ariſtoteli, quòd acceperit: Democrito, quòd neglexerit: Epicuro, quòd conſumpſerit: mihi ipſi Alcibiadem & Phædrum obiectare. O vos vſu maximè felices, cùm primùm vobis imitari vitia noſtra contigerit! Quin potiùs mala veſtra circumſpicitis, quæ vos ab omni parte confodiunt, alia graſſantia extrinſecus, alia in viſceribus ipſis ardentia? Non eo loco res humanæ ſunt, etiam ſi ſtatum veſtrum parùm noſtis, vt vobis tantum otij ſuperſit, vt in probra meliorum agitare linguam vacet.

CAP. XXVIII. Hoc vos non intelligitis, & alienum fortunæ veſtræ vultum

tum geritis: ſicut plurimi, quibus in circo aut in theatro deſidentibus, iam funeſta domus eſt, nec annunciatum malum. At ego ex alto proſpiciens, video quæ tempeſtates aut immineant vobis, paullò tardiùs rupturæ nimbum ſuum, aut iam vicinæ, vos ac veſtra rapturæ, propiùs acceſſerint. Quid porrò, nònne nunc quoque (etiam ſi parùm ſentitis) turbo quidam animos veſtros rotat, & inuoluit, fugientes, petenteſque eadem, & nunc in ſublime alleuatos, nunc in infima alliſos rapit?

L. ANNÆI SENECÆ
DE OTIO AVT SECESSV SAPIENTIS
LIBRI PARS.
EX CAP. XXVIII.

* Circi nobis magno conſenſu vitia commendant. Licèt nihil aliud quod ſit ſalutare tentemus, proderit tamen primò in ſeipſum ſecedere. meliores erimus ſinguli. Quid, quòd ſecedere ad optimos viros,& aliquod exemplum eligere, ad quod vitam dirigamus, licet? quod in otio non fit. Tunc poteſt obtinere quod ſemel placuit, vbi nemo interuenit, qui iudicium adhuc imbecillum, populo adiutore, de-

torqueat. tunc poteſt vita æquali & vno tenore procedere, quam propoſitis diuerſiſſimis ſcindimus. Nam inter cetera mala illud peſſimum eſt, quòd vitia ipſa mutamus. ſic ne hoc quidem nobis contingit, permanere in malo iam familiari. Aliud ex alio placet, vexatque nos. Hoc quoque, quòd iudicia noſtra non tantùm praua, ſed etiam leuia ſunt. Fluctuamus, aliudque ex alio comprehendimus: petita relinquimus, relicta repetimus: alternæ inter cupiditatem noſtram, & pœnitentiam vices ſunt. Pendemus enim toti ex alienis iudicijs: & id optimum nobis videtur, quod petitores laudatoreſque multos habet, non id quod laudandum petendumque eſt. Nec viam bonam ac malam per ſe æſtimamus, ſed turba veſtigiorum, in quibus nulla ſunt redeuntium. Dices mihi: Quid agis Seneca? deſeris partes. Certè Stoici veſtri dicunt: Vſque ad vltimum vitæ finem in actu erimus, non deſinemus communi bono operam dare, adiuuare ſingulos, opem ferre etiam inimicis, eniti manu. Nos ſumus, qui nullis annis vacationem damus, & quod ait ille vir diſertiſſimus, Canitiem gala premimus. Nos ſumus, apud quos vſque eò nihil ante mortem otioſum eſt, vt, ſi res patitur non ſit ipſa mors otioſa. Quid nobis Epicuri præcepta, in ipſis Zenonis principijs, loqueris? Quin tu benè & nauiter, ſi partium piget, transfugis potiùs,

quàm

quàm prodis? Hoc tibi in præſentia reſpondebo. Numquid vis amplius, quàm vt me ſimilem ducibus meis præſtem? Quid ergo eſt? non quò miſerint me illi, ſed quò duxerint, ibo.

CAP. XXIX. Nunc probabo tibi, nec deſciſcere me à pręceptis Stoicorum: nam ne ipſi quidem à ſuis deſciuerunt: & tamen excuſatiſſimus eſſem, etiam ſi non præcepta illorum ſequerer, ſed exempla. Hoc quod dico, in duas diuidam partes. Primùm, vt poſſit aliquis, vel à prima ætate, contemplationi veritatis totum ſe tradere, rationem viuendi quærere, atque exercere, ſecretò. Deinde, vt poſſit hoc aliquis emeritis iam ſtipendijs, profligatæ ætatis, iure optimo facere, & ad alios actus animum referre: virginum Veſtalium more, quæ, annis inter officia diuiſis, diſcunt facere ſacra, & cùm didicerunt, docent.

CAP. XXX. Hæc Stoicis quoque placere oſtendam: non quia legem dixerim mihi, nihil contra dictum Zenonis Chryſippìve committere: ſed quia res ipſa patitur me ire in illorum ſententiam: quam ſi quis ſemper vnius ſequitur, non id vitæ, ſed factionis eſt. Vtinam quidem iam tenerentur omnia, & inoperta ac confeſſa veritas eſſet! nihil ex decretis mutaremus: nunc veritatem, cum eis ipſis qui docent, quærimus. Duæ maximæ in hac re diſſident ſectæ, Epicureorum & Stoicorum: ſed vtraque ad otium diuerſa via

mittit.

mittit. Epicurus ait: Non accedet ad rempub. ſapiens, niſi ſi quid interuenerit. Zenon ait: Accedet ad rempub. niſi ſi quid impedierit. Alter otium ex propoſito petit, alter ex cauſſa. Cauſſa autem illa latè patet. ſi reſpub. corruptior eſt, quàm vt adiuuari poſſit, ſi occupata eſt malis: non nitetur ſapiens in ſuperuacuum, nec ſe nihil profuturus impendet: ſi parum habebit auctoritatis aut virium: nec illum erit admiſſura reſp. ſi valetudo illum impediet. Quomodo nauem quaſſam non deduceret in mare, quomodo nomen in militiam non daret debilis: ſic ad iter quod inhabile ſciet, non accedet. Poteſt ergo & ille, cui omnia adhuc in integro ſunt, antequam vllas experiatur tempeſtates, in tuto ſubſiſtere, & protinus commendare ſe bonis artibus: & illud beatum otium exigere, virtutum cultor, quæ exerceri etiam à quietiſſimis poſſunt. Hoc nempe ab homine exigitur, vt proſit hominibus, ſi fieri poteſt, multis; ſi minus, paucis; ſi minùs, proximis; ſi minùs, ſibi. Nam cùm ſe vtilem ceteris efficit, commune agit negotium. Quomodo qui ſe deteriorem facit, non ſibi tantummodo nocet, ſed etiam omnibus eis, quibus melior factus prodeſſe potuiſſet: ſic ſi quis benè de ſe meretur, hoc ipſo alijs prodeſt, quòd illis profuturum parat.

CAP. XXXI. Duas reſpublicas animo complectamur, alteram magnam, &

verè publicam, qua dij atque homines continentur. in qua non ad hunc angulum reſpicimus, aut ad illum, ſed terminos ciuitatis noſtræ cum ſole metimur: alteram, cui nos adſcripſit conditio naſcendi. Hæc aut Athenienſium erit, aut Carthaginenſium, aut alterius alicuius vrbis, quæ non ad omnes pertineat homines, ſed ad certos. Quidam eodem tempore vtrique reipub. dant operam, maiori minoriq́ue: quidam tantùm minori: quidam tantùm maiori. Huic maiori Reipub. & in otio deſeruire poſſumus. imò vero neſcio an in otio meliùs: vt quæramus, quid ſit virtus, vna pluréſve ſint? natura an ars bonos viros faciat? vnum ſit hoc, quod maria terráſque, & mari ac terris inſerta complectitur, an multa Deus corpora eiuſmodi ſparſerit? continua ſit omnis & plena materia, ex qua cuncta gignuntur, an diducta, & ſolidis inane permixtum ſit? Deus ſedens opus ſuum ſpectet, an tractet? vtrùmne extrinſecus illi circumfuſus ſit, an toti inditus? immortalis ſit mundus, an inter caduca, & ad tempus nata, numerandus? Hæc qui contemplatur, quid Deo præſtat? ne tanta eius opera ſine teſte ſint. Solemus dicere, ſummum bonum eſſe, ſecundum naturam viuere: natura nos ad vtrumque genuit, & contemplationi rerum, & actioni.

CAP. XXXII. Nunc probemus, quod priùs diximus. Quid porro, hoc

non erit probatum, ſi ſe vnuſquiſque conſuluerit, quantam cupiditatem habeat ignota noſcendi, quàm ad omnes fabulas excitetur? Nauigant quidam, & labores peregrinationis longiſſimæ vna mercede perpetiuntur, cognoſcendi aliquid abditum remotumque. Hæc res ad ſpectacula populos contrahit, hæc cogit præcluſa rimari, ſecretiora exquirere, antiquitates euoluere, mores barbararum audire gentium. Curioſum nobis natura ingenium dedit: & artis ſibi ac pulchritudinis ſuæ conſcia, ſpectatores nos tantis rerum ſpectaculis genuit, perditura fructum ſui, ſi tam magna, tam clara, tam ſubtiliter ducta, tam nitida, & non vno genere formoſa, ſolitudinis oſtenderet. Vt ſcias illam ſpectari voluiſſe, non tantùm aſpici, vide quem nobis locum dederit. In media nos ſui parte conſtituit, & circumſpectum omnium nobis dedit: nec erexit tantummodo hominem, ſed etiam ad contemplationem factum, vt ab ortu ſidera in occaſum labentia proſequi poſſet, & vultum ſuum circumferre cum toto, ſublime fecit illi caput, & collo flexibili impoſuit. Deinde ſena per diem, ſena per noctem ſigna produxit, nullam non partem ſui explicuit: vt per hæc quæ obtulerat eius oculis, cupiditatem faceret etiam ceterorum. nec enim omnia, nec tanta viſimus, quanta ſunt: ſed acies noſtra aperit ſibi inueſtigando viam, & fundamenta veri iacit, vt inqui-

inquiſitio tranſeat ex apertis in obſcura, & aliquid ipſo mundo inueniat antiquius. Vnde iſta ſidera exierint? quis fuerit vniuerſi ſtatus, antequam ſingula in partes diſcederent? quæ ratio merſa & confuſa diduxerit? quis loca rebus aſſignauerit? ſuapte natura grauia deſcenderint, euolauerint leuia, an præter niſum ponduſque corporum altior aliqua vis legem ſingulis dixerit? an illud verum ſit, quo maximè probatur, hominem diuini ſpiritus eſſe partem, ac veluti ſcintillas quaſdam ſacrorum in terras deſiluiſſe, atque alieno loco hæſiſſe? Cogitatio noſtra cœli munimenta perrumpit, nec contenta eſt id quod oſtenditur ſcire. Illud, inquit, ſcrutor, quod vltra mundum iacet, vtrùmne profunda vaſtitas ſit, an & hoc ipſum terminis ſuis eludatur? qualis ſit habitus excluſis, informia & confuſa ſint, an in omnem partem tantundem loci obtinentia, an & illa in aliquem cultum deſcripta ſint? huic cohæreant mundo, an longè ab hoc ſeceſſerint, & in vacuo volutentur? indiuidua ſint, per quæ ſtruitur omne id quod natum futurumque eſt, an continua eorum materia ſit: & per totum mutabilis? vtrùm contraria inter ſe elementa ſint, an non pugnent, ſed per diuerſa conſpirent? Ad hæc quærenda natus, æſtima, quàm non multum acceperit temporis, etiam ſi illud totum ſibi vindicet. cui licèt nihil facilitate eripi, nihil negligentia

patiatur

patiatur excidere, licèt horas ſuas auariſſimè ſeruet, & vſque in vltimæ ætatis humanæ terminos procedat, nec quidquam illi ex eo quod natura conſtituit, fortuna concutiat: tamen homo, ad immortalium cognitionem, nimis mortalis eſt. Ergo ſecundum naturam viuo, ſi totum me illi dedo, ſi illius admirator cultorque ſum. At natura vtrumque facere me voluit, & agere, & contemplationi vacare. Vtrumque facio: quoniam ne contemplatio quidem ſine actione eſt. Sed refert, inquis, an ad hanc voluptatis cauſſa acceſſerit, nihil aliud ex illa petens, quàm aſſiduam contemplationem, ſine exitu. eſt enim dulcis, & habet illecebras ſuas. Aduerſus hoc tibi reſpondeo. æquè refert, quo animo ciuilem agas vitam: an vt ſemper inquietus ſis, nec vnquam ſumas vllum tempus, quo ab humanis ad diuina reſpicias. Quomodo res appetere, ſine vllo virtutum amore, & ſine cultu ingenij, ac nudas edere operas, minimè probabile eſt: (miſceri enim inter ſe iſta, & conferri debent:) ſic imperfectum ac languidum bonum eſt, in otium ſine actu proiecta virtus, nunquam id quod didicit oſtendens. Quis negat illum debere profectus ſuos in opere tentare? nec tantùm quid faciendum ſit cogitare, ſed etiam aliquando manum exerere, & ea quæ meditata ſunt, ad verum perducere? Quid ſi per ipſum ſapientem non eſt mora, ſi non actor deeſt, ſed agen-
da

da deſunt: ecquid illi ſecum eſſe permittes? Quo animo ad otium ſapiens ſecedit? vt ſciat ſecum quoque ea acturum, per quæ poſteris proſit. Nos certè ſumus, qui dicimus, & Zenonem & Chryſippum maiora egiſſe, quàm ſi duxiſſent exercitus, geſſiſſent honores, leges tuliſſent, quas non vni ciuitati, ſed toti humano generi tulerunt. Quid ergo eſt, quare tale otium non conueniat bono viro, per quod futura ſæcula ordinet, nec apud paucos concionetur, ſed apud omnes omnium gentium homines, quique ſunt, quique erunt? Ad ſummam quæro, an ex præceptis ſuis vixerint Cleanthes, & Chryſippus, & Zenon? non dubiè reſpondebis, ſic illos vixiſſe, quemadmodum dixerant eſſe viuendum. atqui nemo illorum remp. adminiſtrauit. Non fuit illis, inquis, aut ea fortuna, aut dignitas, quæ admitti ad publicarum rerum tractationem ſolet. Sed ijdem nihilominus non ſegnem egere vitam. inuenerunt, quemadmodum plus quies illorum hominibus prodeſſet, quàm aliorum diſcurſus & ſudor. Ergo nihilominus hi multum egiſſe viſi ſunt, quamuis nihil publicè agerent. Præterea, tria genera ſunt vitæ, inter quæ, quod ſit optimum, quæri ſolet: vnum voluptati vacat, alterum contemplationi, tertium actioni. Primùm, depoſita contentione depoſitoque odio, quod implacabile diuerſa ſequentibus indiximus, videamus, an hæc omnia

omnia ad idem, ſub alio titulo, perueniant. Nec ille, qui voluptatem probat, ſine contemplatione eſt; nec ille, qui contemplationi inſeruit, ſine voluptate eſt; nec ille, cuius vita actioni deſtinata eſt, ſine contemplatione eſt. Plurimum, inquis, diſcriminis eſt, vtrùm aliqua res propoſitum, an propoſiti alterius acceſſio ſit. Sanè grande diſcrimen: tamen alterum ſine altero non eſt. Nec ille ſine actione contemplatur, nec hic ſine contemplatione agit. Nec ille tertius, de quo malè exiſtimare conſueuimus, voluptatem inertem probat, ſed eam, quam ratione efficit firmam ſibi: Ita & hæc ipſa voluptaria ſecta in actu eſt. Quid ni in actu ſit, cùm ipſe dicat Epicurus, aliquando ſe receſſurum à voluptate, dolorem etiam appetiturum, ſi aut voluptati imminebit pœnitentia, aut dolor minor pro grauiore ſumetur? Quò pertinet hoc dicere? vt appareat, contemplationem placere omnibus. Alij petunt illam: nobis hæc ſtatio eſt, non portus. Adijce nunc huc, quòd è lege Chryſippi viuere otioſo licet. non dico, vt otium patiatur, ſed vt eligat. Negant noſtri ſapientem ad quamlibet rempub. acceſſurum. Quid autem intereſt, quomodo ſapiens ad otium veniat: vtrùm quia reſp. illi deeſt, an quia ipſe reipublicæ? Si omnibus defutura reſpub. eſt (ſemper autem deerit faſtidiosè quærentibus) interrogo ad quam rempub. ſapiens acceſſurus ſit? Ad Athe-

Athenienſium, in qua Socrates damnatur, Ariſtoteles ne damnaretur, fugit? in qua opprimit inuidia virtutes? negabis mihi acceſſurum ad hanc remp. ſapientem. Ad Carthaginenſium ergo rempublicam ſapiens accedet, in qua aſſidua ſeditio, & optimo cuique infeſta libertas eſt, ſumma æqui ac boni vilitas, aduerſus hoſtes inhumana crudelitas, etiam aduerſus ſuos hoſtilitas? & hanc fugiet. Si percenſere ſingulas voluero, nullam inueniam, quæ ſapientem, aut quam ſapiens pati poſſit. Quòd ſi non inuenitur illa reſp. quam nobis fingimus, incipit omnibus eſſe otium neceſſarium: quia quod vnum præferri poterat otio, nuſquam eſt. Si quis dicit optimum eſſe nauigare: deinde negat nauigandum in eo mari, in quo naufragia fieri ſoleant, & frequenter ſubitæ tempeſtates ſint, quæ rectorem in contrarium rapiant: puto, hic me vetat nauem ſoluere, quamquam laudat nauigationem. *

L. ANNÆI SENECÆ AD ÆBVCIVM LIBERALEM DE BENEFICIIS LIBER PRIMVS.

CAPVT I.

INTER multos ac varios errores temerè viuentium inconſulteque, nihil propemodùm, vir optime Liberalis, dixerim nocentius, quàm quòd beneficia nec dare ſcimus, nec accipere. Sequitur enim vt malè collata, malè debeantur. de quibus non redditis, ſerò querimur: iſta enim perierant, cùm darentur. Nec mirum eſt, inter plurima maximaque vitia nullum eſſe frequentius, quàm ingrati animi. Id euenire ex pluribus cauſſis video. prima, quòd non eligimus dignos; quibus tribuamus, ſed nomina facturi, diligenter in patrimonium & vaſa debitoris inquirimus: ſemina in ſolum effetum & ſterile non ſpargimus: beneficia ſine vllo delectu magis proiicimus, quàm damus. Nec facilè dixerim, vtrùm turpius ſit, inficiari, an repetere beneficium. Id enim genus huius crediti eſt, ex quo tantum recipiendum ſit, quantum vltrò refertur: decoquere verò fœdiſſimum ob hoc ipſum, quia non opus eſt ad liberandum

dum fidem facultatibus, ſed animo. reddit enim beneficium, qui libenter debet. Sed cùm ſit in ipſis crimen, qui ne confeſſione quidem grati ſunt, in nobis quoque eſt. Multos experimur ingratos, plures facimus: quia aliàs graues exprobratores exactoreſque ſumus; aliàs leues, & quos paullo pòſt muneris ſui pœniteat; aliàs queruli, & minima momenta calumniantes. Ita gratiam omnem corrumpimus, non tantùm poſtquam dedimus beneficia, ſed dum damus. Quis enim noſtrum contentus fuit, aut leuiter rogari, aut ſemel? quis non, cùm aliquid à ſe peti ſuſpicatus eſt, frontem adduxit, vultum auertit, occupationes ſimulauit, longis ſermonibus, & de induſtria non inuenientibus exitum, occaſionem petendi abſtulit, & variis artibus properantes neceſſitates eluſit? In anguſto verò comprehenſus, aut diſtulit, id eſt, timidè negauit; aut promiſit, ſed difficulter, ſed ſubductis ſuperciliis, ſed malignis & vix exeuntibus verbis? nemo autem libenter debet, quod non accepit, ſed expreſſit. Gratus eſſe aduerſus eum quiſquam poteſt, qui beneficium aut ſuperbè iniecit, aut iratus impegit, aut fatigatus, vt moleſtia careret, dedit? Errat, ſi quis ſperat reſponſurum ſibi, quem dilatione laſſauit, expectatione torſit. Eodem animo beneficium debetur, quo datur: & ideò non eſt negligenter dandum. Sibi enim quis debet,

quod à neſciente accepit. Nec tardè qu
dem: quia cùm in omni officio mag
æſtimetur dantis voluntas, qui tardè f
cit, diu noluit. Vtique non contum
liosè. nam cùm ita natura comparatu
ſit, vt altiùs iniuriæ quàm merita de
cendant, & illa citò defluant, has ten
memoria cuſtodiat: quid expectat q
offendit, dum obligat? Satis aduerſ
illum gratus eſt, ſi quis beneficio ei
ignoſcit. Non eſt autem quòd tardi
res faciat ad benè merendum, turba i
gratorum. Nam primùm (vt dixi) n
illam augemus: deinde ne deos quide
immortales ab hac tam effuſa benign
tate ſacrilegi, negligenteſque eorum
deterrent. Vtuntur natura ſua, & cu
cta, interque illa ipſos munerum ſu
rum malos interpretes, iuuant. Hos ſ
quamur duces, quantum humana imb
cillitas patitur: demus beneficia, no
fœneremus. Dignus eſt decipi, qui c
recipiendo cogitauit, cùm daret. At m
le ceſſit. Et liberi, & coniuges ſpem f
fellerunt: tamen & educamus, & duc
mus. adeoque aduerſus experimen
pertinaces ſumus, vt bella victi, & nau
fragi maria repetamus. Quanto mag
permanere in dandis beneficiis decet
quæ ſi quis non dat quia non recipit
dedit vt reciperet, bonamque ingrato
rum facit cauſſam: quibus ita demum
turpe eſt non reddere, ſi & licet. Quàm
multi

multi indigni luce ſunt? & tamen dies oritur. Quàm multi, quòd nati ſunt, queruntur? tamen natura ſobolem nouam gignit, ipſoſque qui non fuiſſe mallent, eſſe patitur. Hoc & magni animi & boni proprium eſt, non fructum beneficiorum ſequi, ſed ipſa, & poſt malos quoque bonum quærere. Quid magnifici erat multis prodeſſe, ſi nemo deciperet? nunc eſt virtus, dare beneficia: non vtique reditura, quorum à viro egregio ſtatim fructus perceptus eſt. Adeò quidem iſta res fugare nos, & pigriores ad rem pulcherrimam facere non debet: vt ſi ſpes mihi præcidatur gratum hominem reperiendi, malim non recipere beneficia, quàm non dare. Quia qui non dat, vitium ingrati antecedit. Dicam quod ſentio. qui beneficium non reddit, magis peccat; qui non dat, citiùs.

CAP. II. *Beneficia in vulgus cùm largiri inſtitueris:*
Perdenda ſunt multa, vt ſemel ponas benè.

In priore verſu vtrumque reprehendas. nam nec in vulgus effundenda ſunt; & nullius rei, minimè beneficiorum, honeſta largitio eſt. quibus ſi detraxeris iudicium, deſinunt eſſe beneficia: in aliud quodlibet incidunt nomen. Sequens ſenſus mirificus eſt, qui vno benè poſito beneficio, multorum amiſſorum damna ſo-

latur. Vide, oro te, ne hoc & verius ſit,
magnitudini benè facientis aptius, vt i
lum hortemur ad danda, etiam ſi nullu
benè poſiturus eſt. Illud enim falſum eſ
Perdenda ſunt multa. Nullum perit. qu
qui perdit, computauerat. Beneficioru
ſimplex ratio eſt: tantùm erogantur.
reddet aliquid, lucrum eſt: ſi non redde
damnum non eſt. Ego illud dedi, vt d
rem. nemo beneficia in Kalendario ſc
bit: nec auarus exactor ad horam & die
appellat. nunquam illa vir bonus cogita
niſi admonitus à reddente: alioquin i
formam crediti tranſeunt. Turpis fæn
ratio eſt, beneficium expenſum ferre
Qualiſcunque priorum euentus eſt, pe
ſeuera in alios conferre. meliùs apud in
gratos iacebunt: quos aut pudor, aut oc
caſio, aut imitatio aliquando gratos po
terit efficere. Ne ceſſaueris: opus tuu
perage, & partes boni viri exſequere
Alium re, alium fide, alium gratia, aliu
conſilio, alium præceptis ſalubribus ad
iuua.

CAP. III. Officia etiam feræ ſen
tiunt: nec vllum tam immanſuetum an
mal eſt, quod non cura mitiget, & in amo
rem ſui vertat. Leonum ora à magiſtri
impunè tractantur: elephantorum ferita
tem vſque in ſeruile obſequium demere
tur cibus. Adeò etiam quæ extra intelle
ctum atque æſtimationem beneficij ſun
poſita, aſſiduitas tamen meriti pertinaci
euincit.

euincit. Ingratus eſt aduerſus vnum beneficium? aduerſus alterum non erit. duorum oblitus eſt? tertium etiam eorum quæ exciderunt, memoriam reducet. Is perdit, qui citò ſe perdidiſſe credit. At qui inſtat, & onerat priora ſequentibus, etiam ex duro & immemori pectore gratiam extundit. Non audebit aduerſus multa oculos attollere. quocunque ſe vertit, memoriam ſuam fugiens, ibi te videat: beneficiis tuis illum cinge. Quorum quæ vis, quæve proprietas ſit, dicam, ſi priùs illa, quæ ad rem non pertinent, tranſilire mihi permiſeris. Num dicam quare tres Gratiæ, & quare ſorores ſint, & quare manibus implexis, quare ridentes, iuuenes, & virgines, ſolutaque ac pellucida veſte? Alij quidem videri volunt vnam eſſe, quæ det beneficium: alteram, quæ accipiat: tertiam, quæ reddat. Alij tria beneficiorum genera, promerentium, reddentium, ſimul & accipientium reddentiumque. Sed vtrumlibet ex iſtis iudicauerim: quid iſta nos iuuat ſcientia? Quid ille conſertis manibus in ſe redeuntium chorus? Ob hoc, quia ordo beneficij per manus tranſeuntis, nihilominus ad dantem reuertitur, & totius ſpeciem perdit, ſi vſquam interruptus eſt: pulcherrimus, ſi cohæſit, & vices ſeruauit. Ideò ridentes: quia promerentium vultus hilares ſunt, quales ſolent eſſe qui dant, vel accipiunt beneficia. Iuuenes: quia non debet beneficiorum

memoria ſeneſcere. Virgines: quia inc
rupta ſunt, & ſincera, & omnibus ſanc
In quibus nihil eſſe alligati decet,
adſcripti: ſolutis itaque tunicis vtunt
Pellucidis autem; quia beneficia con
ci volunt. Sit aliquis vſque eò Gra
mancipatus, vt hæc dicat neceſſaria:
mo tamen erit, qui etiam illud ad rem
dicet pertinere, quæ nomina illis He
dus impoſuerit. Aglaian maximam n
appellauit, mediam Euphroſynen,
tiam Thalian. Horum nominum int
pretationem; & prout cuique viſum e
deflectit, & ad rationem aliquam cona
perducere: cùm Heſiodus puellis ſu
quod voluit nomen impoſuerit. Ita
Homerus vni mutauit, Paſithean appe
uit, & in matrimonium produxit, vt ſ
illas Veſtales non eſſe. Inueniam ali
poetam, apud quem præcingantur, & ſ
ſis aut Phryxianis prodeant. Ergo & M
curius vnà ſtat: non quia beneficia ora
commendat, ſed quia pictori ita viſ
eſt. Chryſippus quoque, penes quem ſ
tile illud acumen eſt, & in imam pe
trans veritatem, qui rei agendæ ca
loquitur, & verbis non vltrà, quàm ad
tellectum ſatis eſt, vtitur, totum libr
ſuum his ineptiis replet: ita vt de rati
dandi, accipiendi, reddendique benef
pauca admodum dicat: nec his fabul
ſed hæc fabulis inſerit. Nam præter
quæ Hecaton tranſcribit, treis Chry
pu

pus Gratias ait Iouis & Eurynomes filias eſſe: ætate autē minores quàm Horas, ſed meliuſcula facie, & ideò Veneri datas comites. Matris quoq; nomē ad rem iudicat pertinere. Eurynomen enim dictam, quia latè patentis matrimonij ſit, beneficia diuidere: tamquam matri poſt filias ſoleat nomen imponi, aut poetæ vera nomina reddant. Quemadmodum nomenclatori memorię loco audacia eſt: & cuicunq; nomen non poteſt reddere, imponit: ita poetę non putant ad rem pertinere, verū dicere, ſed aut neceſſitate coacti, aut decore corrupti, id quæque vocari iubent, quod bellè facit ad verſum. Nec illis fraudi eſt, ſi aliud quid in cenſum detulerunt: proximus enim poeta ſuum illa ferre nomen iubet. Hoc vt ſcias ita eſſe, ecce Thalia, de qua cùm maximè agitur, apud Heſiodum Charis eſt, apud Homerum Muſa.

CAP. IV. Sed ne faciam, quod reprehendo, omnia iſta, quę ita extra rem ſunt, vt nec circa rem quidem ſint, relinquam. Tu modò nos tuere, ſi quis mihi obiiciet, quòd Chryſippum in ordinem coegerim, magnum mehercule virum, ſed tamen Græcum, cuius acumen nimis tenue retunditur, & in ſe ſæpè replicatur: etiam cùm agere aliquid videtur, pungit, non perforat. Hoc verò quod acumen eſt? De beneficiis dicendum eſt, & ordinanda res, quæ maximè ſocietatem humanam alligat: danda lex vitæ, ne ſub ſpecie be-

nignitatis inconſulta facilitas placeat; ne liberalitatem, quam nec deeſſe oportet, nec ſuperfluere, hæc ipſa obſeruatio reſtringat, dum temperat: docendi ſunt libenter accipere, libenter reddere, & magnum ipſis certamen proponere, eos quibus obligati ſunt, re animoque non tantùm æquare, ſed vincere. quia qui referre gratiam debet, nunquam conſequitur, niſi præceſſit. hi docendi ſunt nihil imputare: illi plus debere. Ad hanc honeſtiſſimam contentionem, beneficiis beneficia vincendi, ſic nos adhortatur Chryſippus, vt dicat verendum eſſe, ne quia Charites Iouis filiæ ſunt, parùm ſe gratè gerere, ſacrilegium ſit, & tam bellis puellis fiat iniuria. Tu me aliquid eorum doce, per quæ beneficentior, gratiorque aduerſus benè merẽtes fiam, per quæ obligantium, obligatorumque animi certent, vt qui præſtiterint, obliuiſcantur, pertinax ſit memoria debentium. Iſtæ verò ineptiæ poetis relinquantur: quibus aures oblectare propoſitum eſt, & dulcem fabulam nectere. At qui ingenia ſanare, & fidem in rebus humanis retinere; memoriam officiorum ingerere animis volunt, seriò loquantur, & magnis viribus agant: niſi fortè exiſtimas, leui ac fabuloſo ſermone, & anilibus argumentis, prohiberi poſſe rem pernicioſiſſimam, beneficiorum nouas tabulas.

CAP. V. Sed quemadmodum ſuperuacua

uacua tranſcurram, ita exponam neceſſe eſt, hoc primum nobis eſſe diſcendum quid accepto beneficio debeamus. Debere enim dicit ſe alius pecuniam quam accepit, alius conſulatum, alius ſacerdotium, alius prouinciam. Iſta autem ſunt meritorum ſigna, non merita. Non poteſt beneficium manu tangi: animo cernitur. multum intereſt inter materiam beneficij, & beneficium. Itaque nec aurum, nec argentum, nec quidquam eorum quæ à proximis accipiuntur, beneficium eſt, ſed ipſa tribuentis voluntas. Imperiti autem id, quod oculis incurrit, & quod traditur poſſidentque, ſolùm notant: contrà, illud quod in re carum atq; pretioſum eſt, paruipendunt. Hæc quæ tenemus, quæ aſpicimus, in quibus cupiditas noſtra hæret, caduca ſunt: auferre ea nobis & fortuna, & iniuria poteſt: beneficium verò, etiam amiſſo eo quod datum eſt, durat. Eſt enim rectè factum, quod irritum nulla vis efficit. Amicum à piratis redemi: hunc alius hoſtis excepit, & in carcerem condidit. non beneficium, ſed vſum beneficij mei ſuſtulit. Ex naufragio alicui raptos, vel ex incendio liberos reddidi: hos vel morbus, vel aliqua fortuita iniuria eripuit: manet etiam ſine illis, quod in illis datum eſt. Omnia itaque, quæ falſum beneficij nomen vſurpant, miniſteria ſunt, per quæ ſe voluntas amica explicat. Hoc quoque in aliis rebus euenit, vt aliubi ſit ſpecies

rei, alibi ipſa res. Imperator aliquem, torquibus, murali, & ciuica donat. quid habet per ſe corona pretioſum? quid prætexta? quid faſces? quid tribunal, & currus? nihil horum honor eſt, ſed honoris inſigne. Sic non eſt beneficium id quod ſub oculos venit, ſed beneficij veſtigium & nota.

CAP. VI. Quid eſt ergo beneficium? Beneuola actio tribuens gaudiũ, capienſque tribuendo, in id quod facit prona, & ſponte ſua parata. Itaque non quid fiat, aut quid detur, refert, ſed qua mente. Quia beneficium non in eo quod fit aut datur, conſiſtit, ſed in ipſo dantis aut facientis animo. Magnum autem eſſe inter iſta diſcrimen, vel ex hoc intelligas licet, quòd beneficium vtique bonum eſt: id autem quod fit aut datur, nec bonum nec malum eſt. Animus eſt, qui parua extollit, ſordida illuſtrat, magna & in precio habita dehoneſtat: ipſa, quæ appetuntur, neutram naturam habent, nec boni, nec mali. id refert, quò illa rector animus impellat, à quo forma datur rebus. Non eſt ergo beneficium ipſum, quod numeratur, aut traditur. ſicut nec in victimis quidem, licèt opimæ ſint, auroque præfulgeant, deorum eſt honos; ſed pia ac recta voluntate venerantium. Itaque boni etiam farre ac fitilla religioſi ſunt; mali rurſus non effugiunt impietatem, quamuis aras ſanguine multo cruentauerint.

CAP.

CAP. VII. Si beneficia in rebus, non in ipſa benefaciendi voluntate conſiſterent, eò maiora eſſent, quò maiora ſunt, quę accepimus. id autem falſum eſt: nonnunquam enim magis nos obligat, qui dedit parua magnificè: qui Regum æquauit opes animo: qui exiguū tribuit, ſed libenter: qui paupertatis ſuæ oblitus eſt, dum meā reſpicit: qui non voluntatē tantùm iuuandi habuit, ſed cupiditatē: qui accipere ſe putauit beneficiū, cùm daret: qui dedit tamquam non recepturus; recepit tamquam non dediſſet: qui occaſionem, qua prodeſſet, & occupauit & quæſiuit. Contrà, ingrata ſunt (vt dixi) licèt re ac ſpecie magna videantur, quæ danti aut extorquentur, aut excidunt: multoque gratius venit, quod facili, quàm quod plena manu datur. Exiguum eſt quod in me contulit, ſed amplius non potuerit. At hic quod dedit, magnum eſt: ſed dubitauit, ſed diſtulit, ſed cùm daret, gemuit, ſed ſuperbè dedit, ſed circumtulit, & placere non ei, cui præſtabat, voluit. ambitioni dedit, non mihi.

CAP. VIII. Socrati cùm multa multi pro ſuis quiſque facultatibus offerrent: Æſchines pauper auditor, Nihil, inquit, dignum te quod dare tibi poſſim, inuenio: & hoc vno modo pauperem me eſſe ſentio. Itaque dono tibi quod vnum habeo, Me ipſum. Hoc munus rogo qualecunque eſt, boni conſulas, cogiteſque

alios

alios cùm multum tibi darent, plus ſibi reliquiſſe. Cui Socrates: Quid ni tu, inquit, mihi magnum munus dederis, niſi fortè paruo te æſtimas? Habebo itaque curæ, vt te meliorem tibi reddam quàm accepi. Vicit Æſchines hoc munere Alcibiadis parem diuitijs animum, & omnem iuuenum opulentorum munificentiam.

CAP. IX. Vides quomodo animus inueniat liberalitatis materiam, etiam inter anguſtias? Videtur mihi dixiſſe: Nihil egiſti fortuna, quòd me pauperem eſſe voluiſti: expediam nihilominus dignũ huic viro munus: & quia de tuo non poſſum, de meo dabo. Neque eſt quod exiſtimes illum vilem ſibi fuiſſe, qui pretium ſe ſui fecit: ingenioſus adoleſcens inuenit, quemadmodũ Socratem ſibi daret. Non quanti quæque ſint, ſed à quali dentur, perſpiciendum. * Callidus non difficilem aditum præbet immodica cupientibus: ſpeſque improbas, nihil re adiuturus, verbis fouet. At eius peior eſt opinio, qui lingua aſper, vultu grauis, cum inuidia fortunam ſuam explicauit. Colunt enim, deteſtanturque felicem, & ſi potuerint, eadem facturi, odere facientem. * Coniugibus alienis nec clam, ſed apertè quidam ludibrio habitis, ſuas alijs permiſere. Ruſticus, inhumanus, ac maleuolus, & inter matronas abominandæ conditionis eſt, ſi quis coniugem in ſella proſtare vetuit, & vulgò admiſſis inſpectoribus vehi vndique

que perſpicuam. Si quis nulla ſe amica fecit inſignem, nec alienæ vxori æmulum præſtat, hunc matronæ humilem, & ſordidæ libidinis, & ancillariorum vocant. Hinc decentiſſimum ſponſaliorum genus, adulterium: & in conſenſo vidui cælibatus, nemo vxorem duxit, niſi qui abduxit. Iam rapta ſpargere, ſparſa pari auaritia recolligere certant: nihil penſi habere, paupertatem alienam contemnere, ſuam timere, nullum aliud vereri malum: pacem iniurijs perturbare, imbecilliores vi ac metu premere. Nam prouincias ſpoliari, & nummarium tribunal, audita vtrimque licitatione, alteri addici, non mirum: quando quæ emeris, vendere, gentium ius eſt.

CAP. X. Sed longiùs nos impetus euehit, prouocante materia. Itaque ſic finiamus, ne in noſtro ſæculo culpa ſubſidat. Hoc maiores noſtri queſti ſunt, hoc nos querimur; hoc poſteri noſtri querentur, reuerſos eſſe mores, regnare nequitiam, in deterius res humanas & in omne nefas labi. At iſta ſtant loco eodem, ſtabuntque, paullulùm duntaxat vltrò aut citrò mota, vt fluctus: quos æſtus accedens longiùs extulit, recedens interiore littorum veſtigio tenuit. Nunc in adulteria magis, quàm in alia peccabitur, abrumpetque frænos pudicitia; nunc conuiuiorum vigebit furor, & fœdiſſimum patrimoniorum exitium culina: nunc cultus corpo-

corporum nimius & formæ cura, præ ſe ferens animi deformitatem: nunc in petulantiam & audaciam erumpet malè diſpenſata libertas: nunc in crudelitatem priuatam ac publicam ibitur, bellorumque ciuilium inſaniam, qua omne ſanctum ac ſacrum profanetur. Habebitur aliquando ebrietati honor, & plurimum meri cepiſſe virtus erit. Non expectant vno loco vitia: ſed mobilia & inter ſe diſſentientia tumultuantur, pellunt inuicem, fuganturque. Cæterùm idem ſemper de nobis pronunciare debebimus, malos eſſe nos, malos fuiſſe, inuitus adijciam, & futuros eſſe. Erunt homicidæ, tyranni, fures, adulteri, raptores, ſacrilegi, proditores: infra iſta omnia ingratus eſt, niſi quòd omnia iſta ab ingrato animo ſunt, ſine quo vix vllum magnum facinus accreuit. Hoc tu caue, tamquam maximum crimen, ne admittas: ignoſce tamquam leuiſſimo, ſi admiſſum eſt. Hæc eſt enim iniuriæ ſumma. Beneficium perdidiſti. Saluum eſt tibi ex illo, quod eſt optimum: dediſti. Quemadmodum autem curandum, vt in eos potiſſimum beneficia conferamus, qui gratè reſponſuri erunt: ita quædam, etiam ſi de illis malè ſperabitur, faciemus, tribuemuſque, non ſolùm ſi iudicabimus ingratos fore, ſed ſi ſciemus fuiſſe. Tamquam ſi filios alicui reſtituere potero, magno periculo liberatos, ſine vllo meo incommodo, non dubitabo. Di-

gnum,

gnum, etiam impendio ſanguinis mei tuebor, & in partem diſcriminis veniam: indignum, ſi eripere latronibus potero, clamore ſublato, ſalutarem vocem homini non pigebit emittere.

CAP. XI. Sequitur vt dicamus, quæ beneficia danda ſint, & quemadmodum. Primò demus neceſſaria, deinde vtilia, deinde iucunda, vtique manſura. Incipiendum eſt autem à neceſſarijs. aliter enim ad animum peruenit, quod vitam continet: aliter quod exornat, aut inſtruit. Poteſt in eo aliquis faſtidioſus eſſe æſtimator, quo facilè cariturus eſt, de quo dicere licet: Recipe, non deſidero. meo contentus ſum. Interim non reddere tantùm libet quod acceperis, ſed abijcere. Ex his quæ neceſſaria ſunt, quędam primum obtinent locum, ſine quibus non poſſumus viuere: quædam ſecundum, ſine quibus non debemus: quædam tertium, ſine quibus nolumus. Prima huius notæ ſunt, hoſtium manibus eripi, & tyrannicæ iræ, & proſcriptioni, & alijs periculis, quæ varia & incerta humanam vitam obſident. Quidquid horum diſcuſſerimus, quo maius ac terribilius erit, hoc maiorem inibimus gratiam. Subit enim cogitatio, quantis ſint liberati malis: & lenocinium eſt muneri, antecedens metus. Nec tamen ideò debemus tardiùs quemquam ſeruare, quàm poſſumus: vt muneri noſtro timor imponat pondus. Proxima ab his

ſunt,

ſunt, ſine quibus poſſumus quidem viuere, ſed vt mors potior ſit: tamquam libertas, & pudicitia, & mens bona. Poſt hæc habebimus coniunctione, ac ſanguine, vſuque, & conſuetudine longa, cara: vt liberos, coniuges, penates, ceteraque quæ vſque eò animus ſibi applicuit, vt ab illis, quàm à vita diuelli grauius exiſtimet. Subſequuntur vtilia, quorum varia & lata materia eſt. Hic erit pecunia non ſuperfluens, ſed ad ſanum modum habendi parata: hic erit honor, & proceſſus ad altiora tendentium. nec enim vtilius quidquam eſt, quàm ſibi vtilem fieri. Iam cetera ex abundanti veniunt, delicatos factura. In his ſequemur, vt opportunitate grata ſint, vt non vulgaria, quæque aut pauci habuerint, aut pauci intra hanc ætatem habent, aut quæ etiam ſi natura pretioſa non ſunt, tempore aut loco fiant. Videamus quid oblatum maximè voluptati futurum ſit; quid frequenter occurſurum habenti, vt toties nobiſcum, quoties cum illo ſit. Vtique cauebimus, ne munera ſuperuacua mittamus: vt fœminæ aut ſeni arma venatoria, aut ruſtico libros, aut ſtudijs ac litteris dedito retia. Æquè ex contrario circumſpiciemus, ne dum grata mittere volumus, ſuum cuique morbum exprobratura mittamus: ſicut ebrioſo vina, & valetudinario medicamenta. Maledictum enim incipit eſſe, non munus: in quo vitium accipientis agnoſcitur.

CAP.

CAP. XII. Si arbitrium dandi penes nos eſt, præcipuè manſura quæremus, vt quàm minimè mortale munus ſit. Pauci enim ſunt tam grati, vt quod acceperint, etiam ſi non vident, cogitent. Ingratis quoque memoria cum ipſo munere incurrit: vbi ante oculos eſt, & obliuiſci ſui non ſinit, ſed auctorem ſuum ingerit & inculcat. Eò quidem magis duratura quæramus, quia nunquam admonere debemus: ipſę res euaneſcentem memoriam excitent. Libentiùs donabo argentum factum, quàm ſignatum: libentiùs ſtatuas, quàm veſtem, & quod vſus breuis deterat. Apud paucos poſt rem manet gratia: plures ſunt, apud quos non diutiùs in animo ſunt donata, quàm in vſu. Ergo ſi fieri poteſt, conſumi munus meum nolo: exſtet, hæreat amico meo, & conuiuat. Nemo tam ſtultus eſt, vt monendus ſit, ne cui gladiatores aut venationem iam munere edito mittat, & veſtimenta æſtiua bruma, hiberna ſolſtitio. Sit in beneficio ſenſus communis; tempus, locum, perſonas obſeruet: quia momentis quædam grata & ingrata ſunt. Quanto acceptius eſt, ſi id damus, quod quis non habet, quàm cuius copia abundat? quod diu quęrit, nec inuenit, quàm quod vbique viſurus eſt? Munera non tam pretioſa, quàm rara & exquiſita ſint, quæ etiam apud diuitem ſui locum faciant: ſicut gregalia quoque poma, etiam poſt paucos dies itu-

ra

ra in faſtidium, delectant, ſi prouenere maturiùs. Illa quoque non erunt ſine honore, quæ aut nemo illis alius dedit, aut nos nulli alij.

CAP. XIII. Alexandro Macedoni, cùm victor Orientis, animos ſupra humana tolleret, Corinthij per legatos gratulati ſunt, & ciuitate illum ſua donauerunt. Cùm riſiſſet Alexander hoc officij genus, vnus ex legatis: Nulli, inquit, ciuitatem vnquam dedimus alij, quàm tibi & Herculi. Libens accepit delatum honorem, & legatos inuitatione aliaque humanitate proſecutus, cogitauit, non qui ſibi ciuitatem darent, ſed cui dediſſent. Et homo gloriæ deditus, cuius nec naturam nec modum nouerat, Herculis Liberique veſtigia ſequens, ac ne ibi quidem reſiſtens vbi illa defecerant, ad ſocium honoris ſui reſpexit à dantibus: tamquam cœlum, quod mente vaniſſima complectebatur, teneret, quia Herculi æquabatur. Quid enim illi ſimile habebat væſanus adoleſcens, cui pro virtute erat felix temeritas? Hercules nihil ſibi vicit: orbem terrarum tranſiuit, non concupiſcendo, ſed vindicando. Quid vinceret malorum hoſtis, bonorum vindex, terrarum mariſque pacator? At hic à pueritia latro, gentiumque vaſtator, tam hoſtium pernicies, quàm amicorum, qui ſummum bonum duceret, terrori eſſe cunctis mortalibus; oblitus, non ferociſſima tantùm, ſed igna-

uiſſima

uiſſima quoque animalia timeri, ob virus malum.

CAP. XIV. Ad propoſitum nunc reuertamur. Beneficium quod quibuſlibet datur, nulli gratum eſt. Nemo ſe ſtabularij aut cauponis hoſpitem iudicat, nec conuiuam dantis epulum, vbi dici poteſt: Quid enim in me contulit? Nempe hoc quod in illum, & vix benè notum ſibi, & in illum etiam inimicum ac turpiſſimum hominem. Numquid enim me dignum iudicauit? morbo ſuo morem geſſit. Quod voles gratum eſſe, rarum effice: quis patitur ſibi imputari vulgaria? Nemo hæc ita interpretetur, tamquam reducam liberalitatem, & frænis arctioribus reprimam. Illa verò, in quantum libet, exeat: ſed eat, non erret. Licet ita largiri, vt vnuſquiſque etiam ſi cum multis accepit, in populo ſe eſſe non putet. nemo non habeat aliquam familiarem notam, per quam ſperet ſe propiùs admiſſum. Dicat, Accepi idem quod ille, ſed vltrò. Accepi quod ille: ſed ego intra breue tempus, cùm ille diu meruiſſet. Sunt, qui idem habeant, ſed non eiſdem verbis datum, non eadem comitate tribuentis. Ille accepit, cùm rogaſſet; ego, cùm rogarer. Ille accepit: ſed facilè redditurus, ſed cuius ſenectus & liberorum orbitas magna promittebat: mihi plus dedit, quamuis idem dederit, quia ſine ſpe recipiendi dedit. Quemadmodum meretrix ita inter mul-

tos

tos ſe diuidit, vt nemo non aliquod ſignum familiaris animi ferat: ita qui beneficia ſua amabilia vult eſſe, excogitet, quomodo & multi obligentur, & tamen ſinguli habeant aliquid, quo ſe ceteris præferant. Ego verò beneficiis non obijciam moras: quæ quò plura maioraque fuerint, plus afferent laudis. Adſit tamen iudicium, neque enim cordi eſſe cuiquam poſſunt, fortè ac temerè data. Quare ſi quis exiſtimat nos, cùm iſta præcipimus, benignitatis fines introrſus referre, & illi minùs laxum limitem aperire, næ perperam monitiones noſtras exaudit. Quam enim virtutem magis veneramur? cui magis ſtimulos addimus? quibùſve tam conuenit hæc adhortatio, quàm nobis, ſocietatem humani generis ſancientibus?

CAP. XV. Quid ergo eſt? cùm ſit nulla honeſta vis animi, etiam ſi à recta voluntate incepit, niſi quam virtutem modus fecit, veto liberalitatem nepotari. Tunc iuuat accepiſſe beneficium, & ſupinis quidem manibus, vbi illud ratio ad dignos perducit: non quod quilibet caſus & conſilij indigens impetus defert: quod oſtentare libet, & inſcribere ſibi. Beneficia tu vocas, quorum auctorem fateri pudet? At illa quanto gratiora ſunt, quantoque in partem interiorem animi nunquam exitura deſcendunt: cùm delectant, cogitātem magis à quo, quàm quid acceperis? Criſpus Paſſienus ſolebat dicere, quo-

quorundam ſe iudicium malle, quàm beneficium: quorundam beneficium malle, quàm iudicium. & ſubijciebat exempla: Malo,aiebat, diui Auguſti iudicium: malo Claudij beneficium. Ego verò nullius puto expetendum eſſe beneficium, cuius vile iudicium eſt. Quid ergo? Non erat accipiendum à Claudio quod dabatur? erat: ſed ſicut à Fortuna, quam ſcires ſtatim poſſe malam fieri. Quid ergo iſta inter ſe mixta diuidimus? Non eſt beneficium, cui deeſt pars optima, datum eſſe iudicio. Alioquin pecunia ingens ſi non ratione, nec recta voluntate donata eſt, non magis beneficium eſt, quàm theſaurus. Multa ſunt autem, quæ oportet accipere, nec debere.

LIBER SECVNDVS.

CAPVT I.

INSPICIAMVS, Liberalis virorum optime, id quod ex priore parte adhuc ſupereſt, Quemadmodum dandum ſit beneficium: cuius rei expeditiſſimam videor monſtraturus viam. Sic demus, quomodo vellemus accipere. ante omnia libenter, citò, ſine vlla dubitatione. Ingratum eſt beneficium,quod diu inter manus dantis hęſit, quod quis ægrè dimittere viſus eſt, & ſic

tam-

tamquam ſibi præriperet. Etiam ſi
moræ interuenit, euitemus omni mod
deliberaſſe videamur. Proximus eſt à
gante, qui dubitauit, nullamque me
gratiam. Nam cùm in beneficio iucu
ſima ſit tribuentis voluntas; qui nolen
ſe tribuiſſe ipſa cunctatione teſtatus
non dedit, ſed aduerſus ducentem,
retinuit. Multi autem ſunt, quos libe
facit frontis infirmitas. Gratiſſima
beneficia, parata, facilè occurrentia
nulla mora fuit, niſi in accipientis ver
dia. Primum eſt, antecedere deſider
cuiuſque: proximum ſequi. Illud mel
occupare antequam rogemur: quia
homini probo ad rogandum os cõcur
& ſuffundatur rubor, qui hoc tormen
remittit, multiplicat munus ſuum.
tulit gratis, qui cùm rogaſſet, acc
Quoniam quidem, vt maioribus noſ
grauiſſimis viris, viſũ eſt, nulla res ca
conſtat, quàm quæ precibus empta
Vota homines parciùs facerent, ſi pa
facienda eſſent. adeò etiam deos, qu
honeſtiſſimè ſupplicamus, tacitè m
mus & intra noſmetipſos precari.

CAP. II. Moleſtum verbum eſt, c
roſum, & demiſſo vultu dicendum, Ro
Huius facienda eſt gratia amico, &
cunque, quem amicum ſis promere
facturus. Properet licèt: ſerò benefici
dedit, qui roganti dedit. Ideò diuina
cuiuſque voluntas, & cùm intellecta

neceſſita

neceſſitate grauiſſima rogandi liberanda eſt. Illud beneficium iucundum, victurumque in animo ſcias, quod obuiam venit. Si non contingit præuenire, plura rogantis verba intercidamus, ne rogati videamur: ſed certiores facti, ſtatim promittamus, facturoſque nos etiam antequam interpellaremur, ipſa feſtinatione approbemus. Quemadmodum in ægris opportunitas cibi ſalutaris eſt, & aqua tempeſtiuè data remedij locum obtinuit: ita quamuis leue & vulgare beneficium ſit, ſi præſtò fuerit, ſi proximam quamque horam non perdidit, multum ſibi adiicit, gratiamque pretioſi, ſed lenti & diu cogitati muneris vincit. Qui tam paratè fecit, non eſt dubium, quin libenter faciat. Itaque lætus facit, & induit ſibi animi ſui vultum.

CAP. III. Ingentia quorundam beneficia, ſilentium aut loquendi tarditas, imitata grauitatem & triſtitiam, corrupit, cùm promitterent vultu negantium. Quantò meliùs adiicere bona verba rebus bonis, & prædicatione humana benignaque commendare quæ præſtes? vt ille ſe caſtiget, quòd tardior in rogando fuit. Adiicias licet familiarem querelam: Iraſcor tibi, quòd cùm aliquid deſideraſſes, non olim ſcire me voluiſti, quòd tam diligenter rogaſti, quòd quemquam adhibuiſti. Ego verò gratulor mihi, quòd experiri animum meum libuit: poſteà quidquid

deſiderabis,tuo iure exiges. Semel ruſticitati tuæ ignoſcitur. Sic efficies, vt animum tuum pluris æſtimet, quàm illud quidquid eſt, ad quod petendum venerat. Tunc eſt ſumma virtus tribuentis, tunc benignitas,vbi ille qui diſceſſit, dicet ſibi: Magnum hodie lucrum feci. malo quòd illum talem inueni, quàm ſi multiplicatum hoc ad me alia via perueniſſet. Huic eius animo nunquam parem referam gratiam.

CAP. IV. At plerique ſunt, qui beneficia aſperitate verborum & ſupercilio in odium adducunt,eo ſermone vſi,ea ſuperbia, vt impetraſſe pœniteat. Aliæ deinde poſt rem promiſſam ſequuntur moræ. nihil autem eſt acerbius, quàm vbi quoque cùm impetraſti, rogandum eſt. Repręſentanda ſunt beneficia: quæ à quibuſdam accipere difficilius eſt, quàm impetrare. Hic rogandus eſt, vt admoneat; ille,vt ſumat.Sic vnum munus per multorum teritur manus, ex quo gratiæ minimum apud promittentem remanet: quia auctori detrahit, quiſquis poſt illum rogandus eſt. Hęc itaq; curę habebis, ſi gratè ęſtimari quæ pręſtabis voles, vt beneficia tua illibata, vt integra ad eos, quibus promiſſa ſunt, perueniant, ſine vlla, quod aiunt, deductione. Nemo illa intercipiat, nemo detineat: nemo in eo quod daturus es, gratiam ſuam facere poteſt, vt non tuam minuat.

CAP.

CAP. V. Nihil æquè amarum, quàm diu pendere. Æqutore quidam animo ferunt præcidi ſpem ſuam, quàm trahi. Plerifque autem hoc vitium eſt, ambitione praua differendi promiſſa, ne minor ſit rogantium turba. Quales regiæ potentiæ miniſtri ſunt, quos delectat ſuperbiæ ſuæ longum ſpectaculum: minuſque ſe iudicant poſſe, niſi diu multumque ſingulis, quid poſſint, oſtentent. Nihil confeſtim, nihil ſemel faciunt. iniuriæ illorum præcipites, lenta beneficia ſunt. Quare veriſſimum exiſtima, quod ille Comicus dixit: —— Quid? tu non intelligis, Tantum te gratiæ demere, quantum moræ adiicis? Inde illæ voces, quas ingenuus dolor exprimit: Fac, ſi quid facis: &, Nihil eſt tanti: Malo mihi iam neges:] vbi in tædium adductus animus incipit beneficium odiſſe, dum expectat. Poteſt ob id ingratus eſſe. Quemadmodum acerbiſſima crudelitas eſt, quæ trahit pœnam, & miſericordiæ genus eſt, citò occidere (quia tormentum vltimum finem ſui ſecum affert; quod antecedit tempus, maxima venturi ſupplicij pars eſt:) ita maior eſt muneris gratia, quo minùs diu pependit. Eſt enim bonarum etiam rerum ſolicita expectatio. & cùm plurima beneficia remedium alicuius rei afferant; qui aut diutiùs torqueri patitur, quem protinus poteſt liberare, aut gaudere tardiùs, beneficio ſuo manus affert. Om-

nis benignitas properat: & proprium eſt libenter facientis, citò facere. Qui tardè, & diem de die extrahens profuit, non ex animo fecit. Ita duas res maximas perdidit, & tempus, & argumentum amicæ voluntatis. tardè velle, nolentis eſt.

CAP. VI. In omni negotio, Liberalis, non minima portio eſt, quomodo quidque aut dicatur, aut fiat. multum celeritas fecit, multum abſtulit mora. Sicut in telis eadem ferri vis eſt: ſed infinitum intereſt, vtrùm excuſſo lacerto torqueantur, an remiſſa manu effluant. gladius idem & ſtringit, & transforat: quàm preſſo articulo venerit, refert: idem eſt quod datur; ſed intereſt quomodo detur. Quàm dulce, quàm pretioſum eſt, ſi gratias ſibi agi non eſt paſſus, qui dedit: ſi dediſſe, dum dat, oblitus eſt! nam corripere eum, cui cùm maximè aliquid præſtes, dementia eſt, & inſerere contumeliam meritis. Itaque non ſunt exaſperanda beneficia, nec quidquam illis triſte miſcendum. Etiam ſi quid erit, de quo velis admonere, aliud tempus eligito.

CAP. VII. Fabius Verrucoſus beneficium ab homine duro aſperè datum, Panem lapidoſum vocabat; quem eſurienti accipere neceſſarium ſit, eſſe acerbum. Tiberius Cæſar rogatus à nepote M. Allio prætorio, vt æri alieno ſuccurreret: edere illum ſibi nomina creditorum

rum

rum iuſſit. Hoc non eſt donare,ſed creditores conuocare. Cùm edita eſſent, ſcripſit,nepoti iuſſiſſe ſe pecuniam ſolui.adiecta contumelioſa admonitione, effecit, vt nec æs alienum haberet, nec beneficium. Liberauit illum à creditoribus, ſibi non obligauit. Aliquid Tiberius ſecutus eſt. puto noluit plures eſſe, qui idem rogaturi concurrerent. iſta fortaſſe efficax ratio fuerit, ad hominum improbas cupiditates pudore reprimendas: beneficium verò danti, tota alia ſequenda eſt via.

CAP. VIII. Omni genere quod des, quo ſit acceptius, adornandum eſt. Hoc verò non eſt beneficium dare, reprehendere eſt. Et vt in tranſitu de hac quoque parte dicam quid ſentiam, ne Principi quidem ſatis decorum eſt,donare ignominiæ cauſſa. Tametſi inquietudinem Tiberius, nec hoc quidem modo,quo putabat, potuit effugere. Nam aliquot poſteà,qui idem rogarent,inuenti ſunt. omnes iuſſit reddere in ſenatu æris alieni cauſſas, & ita illis certas ſummas dedit. Non eſt illud liberalitas: cenſura eſt, auxilium eſt, Principale tributum eſt. Beneficium non eſt, cuius ſine rubore meminiſſe non poſſum. Ad iudicem miſſus ſum. vt impetrarem, cauſſam dixi.

CAP. IX. Præcipiunt itaque omnes auctores ſapientiæ, quædam beneficia palàm danda, quædam ſecretò. Palàm, quæ

conſequi glorioſum eſt: vt militaria dona, & honores, & quidquid aliud notitia pulchrius fit. Rurſus quæ non producunt, nec honeſtiorem faciunt, ſed occurrunt infirmitati, egeſtati, ignominiæ, tacitè danda ſunt: vt nota ſint ſolis, quibus proſunt. Interdum & ipſe qui iuuatur, fallendus eſt: vt habeat, nec à quo acceperit, ſciat.

CAP. X. Arceſilaus, vt aiunt, amico pauperi, & paupertatem ſuam diſſimulanti, ægro autem, & ne hoc quidem confitenti deeſſe ſibi in ſumptum ad neceſſarios vſus, cùm clàm ſuccurrendum iudicaſſet; puluino eius ignorantis ſacculum ſubiecit, vt homo inutiliter verecundus, quod deſiderabat, inueniret potiùs quàm acciperet. Quid ergo? ille neſciet à quo acceperit? Primùm neſciat, ſi hoc ipſum beneficij pars eſt. deinde multa alia faciam, multa tribuam, per quæ intelligat & illius auctorem. Denique ille neſciet accepiſſe ſe: ego ſciam me dediſſe. Parum eſt, inquis. Parum, ſi fænerare cogitas: ſed ſi dare quo genere accipienti maximè profuturum erit; dabis. contentus eris te teſte. Alioquin non benefacere delectat, ſed videri benefeciſſe: Volo, inquis, ſciat: debitorem quæris. Volo vtique ſciat: quid, ſi illi vtilius eſt neſcire? ſi honeſtius, ſi gratius? non in aliam partem abibis? Volo ſciat: ita tu hominem non ſeruabis in tenebris? Non nego, quoties patitur

res,

res, percipiendum gaudium ex accipientis voluntate: ſin adiuuari illum & oportet, & pudet; ſi quod præſtamus, offendit, niſi abſconditur: beneficium in acta non mitto. Quid? ego illi ſum indicaturus me dediſſe: cùm inter prima præcepta ac maximè neceſſaria ſit, ne vnquam exprobrem, imò ne admoneam quidem? Hæc enim beneficij inter duos lex eſt. alter ſtatim obliuiſci debet dati, alter accepti nunquam. Lacerat animum & premit frequens meritorum commemoratio.

CAP. XI. Libet exclamare, quod ille triumuirali proſcriptione ſeruatus à quodam Cæſaris amico exclamauit, cùm ſuperbiam eius ferre non poſſet: Redde me Cæſari. Quouſque dices: Ego te ſeruaui, ego te eripui morti? iſtud, ſi meo arbitrio memini, vita eſt; ſi tuo mors eſt. Nihil tibi debeo, ſi me ſeruaſti, vt haberes, quem oſtenderes. Quouſque me circumducis? quouſque obliuiſci fortunæ meæ non ſinis? ſemel in triumpho ductus eſſem. Non eſt dicēdum, quid tribuerimus. qui admonet, repetit. Non eſt inſtandum, non eſt memoriæ reuocandum: niſi vt aliud dando, prioris admoneas. Ne aliis quidem narrare debemus. qui dedit beneficium, taceat: narret, qui accepit. Dicetur enim, quod illi vbique iactanti beneficiū ſuum: Num negabis, inquit, te recepiſſe? & cùm reſpondiſſet, Quando? Sæpè quidem, inquit, & multis locis: (id eſt) quoties &

vbicunq; narraſti. Quid opus eſt te loqui? quid alienum occupare officium? Eſt qui iſtud facere honeſtiùs poſſit: quo narrante, & hoc laudabitur, quòd ipſe non narras. Ingratum me iudicas, ſi iſtud te tacente, nemo ſciturus eſt? Quod adeò non eſt committendum, vt etiam ſi quis coram nobis narrabit, ei reſpondendum ſit? Digniſſimus quidem ille eſt maioribus beneficiis, quæ ego magis velle me ſcio præſtare, quàm poſſe. Et hęc ipſa non verniliter, nec ea figura, qua quidam reiiciunt, quæ magis ad ſe volunt attrahere: deinde adiicienda omnis humanitas. Perdet agricola quod ſparſit, ſi labores ſuos deſtituet in ſemine. Multa cura ſata perducuntur ad ſegetem. nihil in fructum peruenit, quod non à primo vſque ad extremum æqualis cultura proſequitur: eadem beneficiorum eſt conditio. Nunquid vlla maiora poſſunt eſſe, quàm quæ in liberos patres conferunt? Nec tamen tuta ſunt, ſi in infantia deſerantur, niſi longa pietas munus ſuum nutriat. Eadem ceterorum beneficiorum conditio eſt: niſi illa adiuueris, perdes. parum eſt dediſſe; fouenda ſunt. Si gratos vis habere quos obligas, non tantùm des oportet beneficia, ſed ames. Præcipuè, vt dixi, parcamus auribus. admonitio tædium facit, exprobratio odium. Nihil æquè in beneficio dando vitandum eſt, quàm ſuperbia. Quid opus arrogantia vultus? quid tumore ver-

bo-

borum? ipſa res te extollit. Detrahenda eſt inanis iactatio: res loquentur, nobis tacentibus. Non tantùm ingratum, ſed inuiſum eſt beneficium, ſuperbè datum.

CAP. XII. Cæſar dedit vitam Pompeio Penno, ſi dat, qui non aufert: deinde abſoluto & agenti gratias, porrexit oſculandum ſiniſtrum pedem. Qui excuſant, & negant id inſolentiæ cauſſa factum: aiunt ſocculum auratũ, imò aureum margaritis diſtinctum, oſtendere eum voluiſſe. Ita prorſus: quid hic contumelioſum eſt, ſi vir conſularis aurum & margaritas oſculatus eſt; & alioquin nullam partem in corpore eius electurus, quam puriùs oſcularetur? Homo natus in hoc, vt mores liberæ ciuitatis Perſica ſeruitute mutaret, parùm iudicauit, ſi ſenator ſenex, ſummis vſus honoribus, in conſpectu principum ſupplex ſibi, eo more iacuiſſet, quo victi hoſtes victoribus iacuere: inuenit aliquid infra genua, quò libertatem detruderet. Non hoc eſt remp. calcare? & quidem, dicet aliquis (nam poteſt ad rem pertinere) ſiniſtro pede. Parùm enim fœdè furioſeq; inſolens fuerat, qui de capite conſularis viri ſoccatus audiebat, niſi in os ſenatoris ingeſſiſſet imperator pigros ſuos.

CAP. XIII. O ſuperbia magnæ fortunæ! O ſtultiſſimum malum! vt à te nihil accipere iuuat? vt omne beneficium in iniuriam conuertis? vt te omnia nimia

delectant? vt te omnia dedecent? quoque altiùs te ſubleuaſti, hoc depreſſior es, oſtendiſque te non agnoſcere iſta bona, quibus tantùm inflaris. Quidquid das, corrumpis. Libet itaq; interrogare, quid tantopere te ſupinet, quid vultum habitumque oris peruertat, vt malis habere perſonam, quàm faciem? Iucunda ſunt, quæ humana fronte, certè leni, placidaque tribuuntur: quæ cùm daret mihi ſuperior, non exſultauit ſupra me, ſed quàm potuit, benigniſſimus fuit, deſcenditque in æquum, & detraxit muneri ſuo pompam. obſeruauit idoneum tempus, vt in occaſione potiùs, quàm in neceſſitate ſuccurreret. Vno modo iſtis perſuadebimus; ne beneficia ſua inſolentia perdant, ſi oſtenderimus non ideò videri maiora, quò tumultuoſiùs data ſunt: ne ipſos quidem ob id cuiquam poſſe maiores videri. vanam eſſe ſuperbiæ magnitudinem, & quæ in odium etiam amanda perducat.

CAP. XIV. *Sunt quædam nocitura* impetrantibus: quæ non dare, ſed negare, beneficium eſt. Æſtimabimus itaque vtilitatem potiùs, quàm voluntatem petentium. Sæpè enim noxia concupiſcimus, nec diſpicere quàm pernicioſa ſint licet: quia iudicium interpellat affectus. ſed cùm ſubſedit cupiditas, cùm impetus ille flagrantis animi, qui conſilium fugat, cecidit; deteſtamur pernicioſos malorum munerum auctores. Vt frigidam ægris nega-

negamus, & lugentibus ac ſibi iratis ferrum, aut amantibus quidquid contra ſe vſurus ardor petit: ſic ea, quæ nocitura ſunt impensè ac ſubmiſsè, nonnunquam etiam miſerabiliter rogantibus, perſeuerabimus non dare. Tum initia beneficiorum ſuorum ſpectare, tum etiam exitus decet: & ea dare quæ non tantùm accipere, ſed etiam accepiſſe delectet. Multi ſunt qui dicant: Scio hoc illi non profuturum. ſed quid faciam? rogat, reſiſtere precibus eius non poſſum. Viderit. de ſe, non de me, queretur. Falſum eſt: imò de te, & meritò quidem: cùm ad mentem bonam redierit, cùm acceſſio illa quæ animum inflammabat, ſe remiſerit. Quid ni eum oderit, à quo in damnum ac periculum ſuum adiutus eſt? Exorari in perniciem rogantium, ſæua bonitas eſt. Quemadmodum pulcherrimum opus eſt, etiam inuitos nolenteſque ſeruare: ita rogantibus peſtifera largiri, blandum & affabile odium eſt. Beneficium demus, quod vſu magis ac magis placeat, quod nunquam in malum vertat. Pecuniam non dabo, quam numeraturum adulteræ ſciam: ne in ſocietate turpis facti aut conſilij inueniar. Si potero, reuocabo: ſin minùs, non adiuuabo ſcelus. Siue illum ira, quò non debebat, impellit, ſiue ambitionis calor abducit à tutis: non committam, vt poſſit quandoque dicere, Ille amando me occidit. Sæpè nihil intereſt inter amicorum

munera, & hoſtium vota. Quidquid illi accidere optant, in id horum intempeſtiua indulgentia impellit, atque inſtruit. Quid autem turpius, quàm (quod euenit frequentiſſimè) vt nihil interſit inter odium, & beneficium?

CAP. XV. Nunquam in turpitudinem noſtram reditura, tribuamus. Cùm ſumma amicitiæ ſit, amicum ſibi æquare; vtrique ſimul conſulendum eſt. Dabo egenti: ſed vt ipſe non egeam. ſuccurram perituro: ſed vt ipſe non peream. niſi ſi futurus ero magni hominis, aut magnæ rei merces. Nullum beneficium dabo, quod turpiter peterem. Nec exiguum dilatabo, nec magna pro paruis accipi patiar. Nam vt qui quod dedit, imputat, gratiam deſtruit: ita qui quantum det, oſtendit, munus ſuum commendat, non exprobrat. Reſpiciendæ ſunt cuique facultates ſuæ, vireſque: ne aut plus præſtemus, quàm poſſumus, aut minus. Æſtimanda eſt eius perſona, cui damus. quædam enim minora ſunt, quàm vt exire à magnis viris debeant: quædam accipiente minora ſunt. Vtriuſque itaque perſonam confer: & idipſum, inter illas, quod donabis, examina, nunquid aut danti graue ſit, aut paucum: nunquid rurſus qui accepturus eſt, aut faſtidiat, aut non capiat.

CAP. XVI. Vrbem cuidam Alexander donabat væſanus, & qui nihil animo non grande conciperet. cùm ille cui donaba-

nabatur, ſeipſe menſus, tanti muneris inuidiam refugiſſet, dicens non conuenire fortunæ ſuæ: Non quæro, inquit, quid te accipere deceat, ſed quid me dare. Animoſa vox videtur, & regia: cùm ſit ſtultiſſima. Nihil enim per ſe quemquam decet: refert quid, cui, quando, quare, vbi, & cetera, ſine quibus facti ratio non conſtabit. Tumidiſſimum animal! ſi illum accipere hoc non decet, nec te dare. Habeatur perſonarum ac dignitatum proportio: & cùm ſit vbique virtutis modus, ęquè peccat quod excedit, quàm quod deficit. Liceat iſtud ſanè tibi, & te in tantum fortuna ſuſtulerit, vt congiaria tua vrbes ſint: quas quanto maioris animi fuit non capere, quàm ſpargere? eſt tamen aliquis minor, quàm vt in ſinu eius condenda ſit ciuitas.

CAP. XVII. Ab Antigono Cynicus petijt talentum. reſpondit, plus eſſe, quàm quod Cynicus petere deberet. Repulſus petit denarium. reſpondit, minus eſſe, quàm quod regem deceret dare. Turpiſſima eſt eiuſmodi cauillatio. Inuenit quomodo neutrum paret. in denario regem, in talento Cynicum reſpexit: cùm poſſet & denarium tamquam Cynico dare, & talentum tamquam rex. Vt ſit aliquid maius, quàm quod Cynicus accipiat; nihil tam exiguum eſt, quod non honeſtè regis humanitas tribuat. Si me interrogas, probo. eſt enim intolerabilis

res,

res, poſcere nummos, & contemnere. Indixiſti pecuniæ odium: hoc profeſſus es. hanc perſonam induiſti: agenda eſt. Iniquiſſimum eſt, te pecuniam ſub gloria egeſtatis acquirere. Aſpicienda ergo non minùs ſua cuique perſona eſt, quàm eius, de quo iuuando quis cogitat. Volo Chryſippi noſtri vti ſimilitudine de pilæ luſu: quam cadere non eſt dubium, aut mittentis vitio, aut accipientis. Tunc curſum ſuum ſeruat, vbi inter manus vtriuſque, aptè ab vtroque & iactata & excepta verſatur. neceſſe eſt autem luſor bonus, aliter illam colluſori longo, aliter breui mittat. Eadem beneficij ratio eſt. niſi vtrique perſonæ, dantis & accipientis, aptatur: nec ab hoc exibit, nec ad illum perueniet, vt debet. Si cum exercitato & docto negotium eſt, audaciùs pilam mittomus. vtcunque enim venerit, manus illam expedita & agilis repercutiet. Si cum tirone & indocto: non tam rigidè, nec tam excuſsè, ſed languidiùs, & in ipſam eius dirigentes manum, remiſsè occurremus. Idem faciendum eſt in beneficijs. quoſdam doceamus, & ſatis iudicemus, ſi conantur, ſi audent, ſi volunt. Facimus autem plerumque ingratos, & vt ſint, fauemus: tamquam ita demum magna ſint beneficia noſtra, ſi gratia illis referri non potuit: vt malignis luſoribus propoſitum eſt, colluſorem traducere, cum damno ſcilicet ipſius luſus, qui non poteſt, niſi con-
ſenti-

ſentitur, extendi. Multi ſunt tam prauę naturæ, vt malint perdere quæ præſtiterunt, quàm videri recepiſſe, ſuperbi & imputatores. Quanto melius, quantoque humanius id agere, vt illi quoque partes ſuæ conſtent, & fauere; vt gratia ſibi referri poſſit, benignè omnia interpretari; gratias agentem, non aliter quàm ſi referat, audire; præbere ſe facilem, ad hoc, vt quem obligauit, etiam exſolui velit? Malè audire ſolet fenerator, ſi acerbè exigit: æquè ſi in recipiendo tardus ac difficilis moras quærit: beneficium tam recipiendum eſt, quàm non exigendum. Optimus ille, qui dedit facilè, nunquam exegit: reddi gauiſus eſt, bona fide quid præſtitiſſet, oblitus, qui accipientis animo recepit.

CAP. XVIII. Quidam non tantùm dant beneficium ſuperbè, ſed etiam accipiunt: quod non eſt committendum. Iam enim tranſeamus ad alteram partem, tractaturi quomodo ſe gerere homines in accipiendis beneficijs debeant. Quodcunque ex duobus conſtat officium, tantumdem ab vtroque exigit. Qualis pater eſſe debeat, cùm inſpexeris: ſcies non minus operis illic ſupereſſe, vt diſpicias, qualem eſſe oporteat filium. ſunt aliquæ partes mariti, ſed non minores vxoris. Inuicem iſta quantum exigunt, præſtant, & parem deſiderant regulam: quæ, vt ait Hecaton, difficilis eſt. Omne enim honeſtum in arduo eſt, etiam quod vicinum hone-

honeſto eſt. non enim tantùm fieri debet, ſed ratione fieri. Hac duce, per totam viam eundum eſt. minima maximaque ex huius conſilio gerenda ſunt: quomodo hæc ſuaſeris, dandum. Hæc autem hoc primùm cenſebit, non ab omnibus accipiendum. A quibus ergo accipiemus? Vt breuiter tibi reſpondeam: ab his, quibus dediſſe vellemus. Num etiam maiore dilectu quærendus eſt, cui debeamus, quàm cui præſtemus? nam, vt non ſequantur vlla incommoda (ſequuntur autem plurima) graue tamen tormentum eſt debere, cui nolis. Contrà, iucundiſſimum eſt, ab eo accepiſſe beneficium, quem amare etiam poſt iniuriam poſſis. Illud verò homini verecundo & probo miſerrimum eſt, ſi eum amare oportet, quem non iuuat. Toties admoneam neceſſe eſt, non loqui me de ſapientibus, quos quidquid oportet, & iuuat; qui animum in poteſtate habent, & legem ſibi, quàm volunt, dicunt, & quam dixerunt, ſeruant: ſed de imperfectis hominibus, honeſta ſequi volentibus, quorum affectus ſæpè contumaciter parent. Itaque eligendus eſt, à quo beneficium accipiam. Et quidem diligentiùs quærendus beneficij, quàm pecuniæ creditor. Huic enim reddendum eſt, quantum accepi: & ſi reddidi, ſolutus ſum ac liber. at illi plus ſoluendum eſt: & nihilominus etiam relata gratia, cohæremus. Debeo enim, cùm reddidi, rurſus incipere;

re;

te:* monetque amicitia non recipere indignum. Sic eſt beneficiorum quidem ſacratiſſimum ius, ex quo amicitia oritur. Non ſemper, inquit, mihi licet dicere, Nolo: aliquando beneficium accipiendum eſt & inuito. Dat tyrannus crudelis & iracundus: qui munus ſuum faſtidire te, iniuriam iudicaturus eſt. non accipiam? Eodem loco pone latronem & piratam, quo regem, animum latronis ac piratæ habentem. quid faciam? parùm dignus eſt, cui debeam. Cùm eligendum dico cui debeas, vim maiorem & metum excipio: quibus adhibitis, electio perit. Si liberum eſt tibi, ſi arbitrij tui eſt, vtrùm velis, an non; id apud te ipſe perpendes. ſi neceſſitas tollit arbitrium, ſcies te non accipere, ſed parere. Nemo id accipiendo obligatur, quod illi repudiare non licuit. Si vis ſcire, an velim; effice, vt poſſim nolle. Vitam tamen tibi dedit. non refert quid ſit; quod datur, niſi è volente volenti detur. Si ſeruaſti me, non ideò ſeruator es. Venenum aliquando pro remedio fuit. non ideò numeratur inter ſalubria. Quædam proſunt, nec obligant.

CAP. XIX. Tuber quidam tyranni gladio diuiſit, qui ad eum occidendum venerat: non ideò illi tyrannus gratias egit, quòd rem quam medicorum manus reformidauerant, nocendo ſanauit. Vides non eſſe magnum in ipſa re momentum? quoniam non videtur dediſſe beneficium, qui

qui malo animo profuit. Caſus enim beneficium eſt, hominis iniuria. Leonem in amphitheatro ſpectauimus, qui vnum è beſtiarijs agnitum, cùm quondam eius fuiſſet magiſter, protexit ab impetu beſtiarum. Num ergo eſt beneficium, feræ auxilium? minimè: quia nec voluit facere, nec benefaciendi animo fecit. Quo loco feram poſui, tyrannum pone. Et hic vitam dedit, & illa: nec hic, nec illa beneficium. quia non eſt beneficium, accipere cogi. non eſt beneficium, debere, cui nolis. Antè des oportet mihi arbitrium mei, deinde beneficium.

CAP. XX. Diſputari de M. Bruto ſolet, an debuerit accipere à D. Iulio vitam, cùm occidendum eum iudicaret. Quam rationem in occidendo ſecutus ſit, aliàs tractabimus. Mihi enim, cùm vir magnus fuerit in alijs, in hac re videtur vehementer erraſſe, nec ex inſtitutione Stoica ſe geſſiſſe: qui aut regis nomen extimuit, cùm optimus ciuitatis ſtatus ſub rege iuſto ſit; aut ibi ſperauit libertatem futuram, vbi tam magnum præmium erat & imperandi, & ſeruiendi; aut exiſtimauit ciuitatem in priorem formam poſſe reuocari, amiſſis priſtinis moribus: futuramque ibi æqualitatem ciuilis iuris, & ſtaturas ſuo loco leges, vbi viderat tot millia hominum pugnantia, non an ſeruirent, ſed vtri. Quanta verò illum aut rerum naturæ, aut vrbis ſuę tenuit obliuio, qui vno inte-

interempto, defuturum credidit alium, qui idem vellet: cùm Tarquinius eſſet inuentus, poſt tot reges ferro ac fulminibus occiſos? Sed vitam accipere debuit; ob hoc tamen non habere illum parentis loco, qui in ius dandi beneficij iniuria venerat. Non enim ſeruauit is, qui non interfecit; nec beneficium dedit, ſed miſſionem.

CAP. XXI. Illud magis venire in diſputationem poteſt aliquam, quid faciendum ſit captiuo, cui redemptionis pretium homo proſtituti corporis & infamis ore promittit? Patiar me ab impuro ſeruari? ſeruatus deinde, quam illi gratiam referam? Viuam cum obſcœno? non viuam cum redemptore? Quid ergo placeat, dicam. Etiam ab aliquo tali accipiam pecuniam, quam pro capite dependam: accipiam autem tamquam creditum, non tamquam beneficium. Soluam illi pecuniam: & ſi occaſio fuerit ſeruandi, periclitantem ſeruabo: in amicitiam, quæ ſimiles iungit, non deſcendam. nec ſeruatoris illum loco numerabo, ſed feneratoris: cui ſciam reddendum quod accepi. Eſt aliquis dignus, à quo beneficium accipiam: ſed danti nociturum eſt. ideò non accipiam, quia ille paratus eſt mihi cum incommodo, aut etiam periculo ſuo prodeſſe. Defenſurus eſt me reum: ſed illo patrocinio, regem ſibi eſt facturus inimicum. Inimicus ſim, ſi cùm ille pro me periclita-

riclitari velit, ego, quod facilius eſt, non facio, vt ſine illo pericliter. Ineptum & friuolum hoc Hecaton ponit exemplum Arceſilai, quem ait à filio familias oblatam pecuniam non accepiſſe, ne ille patrem ſordidum offenderet. Quid fecit laude dignum? quòd furtum non recepit? quòd maluit non accipere, quàm reddere? quæ eſt enim alienam rem non accipere moderatio? Si exemplo magni animi opus eſt, vtamur Græcini Iulij viri egregij, quem C. Cæſar occidit ob hoc vnum, quòd melior vir erat, quàm eſſe quemquam tyranno expediret. Is cùm ab amicis conferentibus ad impenſam ludorum pecunias acciperet, magnam pecuniam à Fabio Perſico miſſam non accepit. Et obiurgantibus his, qui non æſtimabant mittentem, ſed miſſa, quòd repudiaſſet: Ego, inquit, ab eo beneficium accipiam, à quo propinationem accepturus non ſim? Cumque illi Rebilus conſularis, homo eiuſdem infamię, maiorem ſummam miſiſſet, inſtaretque, vt accipi iuberet: Rogo, inquit, ignoſcas: nam & à Perſico non accepi. Vtrùm hoc munera accipere eſt, an ſenatum legere?

CAP. XXII. Cùm accipiendum iudicauerimus, hilares accipiamus, profitentes gaudium: & id danti manifeſtum ſit, vt fructum præſentem capiat. Iuſta enim cauſſa lætitiæ eſt, lætum amicum videre; iuſtior, feciſſe. Gratè ad nos perueniſſe

indicemus, effuſis affectibus: quod non ipſo tantùm audiente, ſed vbique teſtemur. Qui gratè beneficium accepit, primam eius penſionem ſoluit.

CAP. XXIII. Sunt quidam, qui nolunt niſi ſecretò accipere: teſtem beneficij & conſcium vitant: quos ſcias licet malè cogitare. Quomodo danti in tantum producenda notitia eſt muneris ſui, in quantum delectatura eſt eum, cui datur: ita accipienti adhibenda concio eſt. Quod pudet debere, ne acceperis. Quidam furtiuè agunt gratias, & in angulo, & ad aurem. Non eſt iſta verecundia, ſed inficiandi genus. Ingratus eſt, qui, remotis arbitris, agit gratias. Quidam nolunt nomina ſecum fieri, nec interponi pararios, nec ſignatores aduocari, nec chitographum dare: idem faciunt, qui dant operam, vt beneficiũ in ipſos collatum, quàm ignotiſſimum ſit. Verentur palàm ferre, vt ſua potiùs virtute, quàm alieno adiutorio conſecuti dicantur. Rariores in eorum officijs ſunt, quibus vitam, aut dignitatem debent: & dum opinionem clientium timent, grauiorem ſubeunt ingratorum.

CAP. XXIV. Alij peſſimè loquuntur de optimè meritis. Tutius eſt quoſdam offendere, quàm demeruiſſe. argumentum nihil debentium, odio quærunt. Atqui nihil magis præſtandum eſt, quàm vt memoria nobis meritorum hæreat, quæ ſubinde reficienda eſt: quia nec referre

ferre poteſt gratiam, niſi qui meminit; & qui meminit, iam refert. Nec delicate accipiendum eſt, nec ſubmiſsè & humiliter. Nam qui negligens eſt in accipiendo, cùm omne beneficium recens placeat; quid faciet, cùm prima eius voluptas refrixerit? Alius accepit faſtidiosè, tanquam qui dicat: Non quidem mihi opus eſt; ſed quia tam valde vis, faciam tibi mei poteſtatem. Alius ſupinè, vt dubium præſtanti relinquat, an ſenſerit: alius vix labra diduxit, & ingratior, quàm ſi tacuiſſet, fuit. Loquendum pro magnitudine rei impenſiùs, & illa adicienda: Plures quàm putas, obligaſti. Nemo enim non gaudet beneficium ſuum latiùs patere. Neſcis quid mihi præſtiteris: ſed ſcire te oportet, quanto plus ſit quàm æſtimas. Statim gratus eſt, qui ſe onerat. Nunquam tibi gratiam referre potero: illud certè non deſinam vbique confiteri, me referre non poſſe.

CAP. XXV. Nullo magis Cæſarem Auguſtum demeruit, & ad alia impetranda facilē ſibi reddidit Furnius, quàm quòd, cùm patri Antonianas partes ſecuto veniam impetraſſet, dixit: Hanc vnam Cæſar habeo iniuriam tuam. effeciſti vt viuerem, & morerer ingratus. Quid eſt tam grati animi, quàm nullo modo ſibi ſatisfacere? quàm nec ad ſpem quidem exæquandi vnquam beneficij accedere? His atque eiuſmodi vocibus id agamus,

vt

vt voluntas non lateat, ſed aperiatur, vt luceat. Verba ceſſent licèt, ſi quemadmodum debemus affecti ſumus, conſcientia eminebit in vultu. Qui gratus futurus eſt, ſtatim dum accepit, de reddendo cogitat. Chryſippus quidem dicit, illum velut in certamen curſus compoſitū, & carceribus incluſum, opperiri debere ſuum tempus, ad quod velut dato ſigno proſiliat. Et quidem magna illi celeritate opus eſt, magna contentione, vt conſequatur antecedentem.

CAP. XXVI. Videndum eſt nunc, quid maximè faciat ingratos. Aut nimius ſui ſuſpectus, & inſitum mortalitati vitium, ſe ſuaque mirandi: aut auiditas, aut inuidia. Incipiamus à primo. Nemo non benignus eſt ſui iudex. inde eſt, vt omnia meruiſſe ſe exiſtimet, & in ſolutum accipiat: nec ſatis ſuo pretio ſe æſtimatum putet. Hoc mihi dedit, ſed quàm ſerò, ſed poſt quot labores? quanto conſequi plura potuiſſem, ſi illum, aut illum, aut me colere maluiſſem? non hoc ſperaueram. In turbam coniectus ſum. tam exiguo dignum me iudicauit. honeſtius præteriri fuit.

CAP. XXVII. Cn. Lentulus augur, diuitiarū maximum exemplum, antequā illum libertini pauperem facerent (hic quater millies ſeſtertium ſuum vidit. propriè dixi: nihil enim amplius quàm vidit) ingenij fuit tam ſterilis, quàm

quàm puſilli. Cùm enim eſſet auariſſimus, nummos citiùs emittebat, quàm verba: tanta illi inopia erat ſermonis. Hic cùm omnia incrementa ſua D. Auguſto deberet, ad quem attulerat paupertatem, ſub honore nobilitatis laborantem: princeps iam ciuitatis, & pecunia, & gratia, ſubinde Auguſto ſolebat queri, dicens, A ſtudijs ſe abductum. Nihil tantùm in ſe congeſtum eſſe, quantum perdidiſſet, relicta eloquentia. At illi inter alia hoc quoque diuus Auguſtus præſtiterat, quòd illum deriſu ac labore irrito liberauerat. Non patitur auiditas quemquã eſſe gratũ. nunquam enim improbę ſpei, quod datur, ſatis eſt. Eò maiora cupimus, quò maiora venerunt: multoque concitatior eſt auaritia, in magnarum opum congeſtu collocata. vt flammæ infinito acrior vis eſt, quo ex maiore incendio emicuit. Æquè ambitio non patitur quemquam in ea menſura honorum conquieſcere, quæ quondam eius fuit impudens votum. Nemo agit de tribunatu gratias: ſed queritur, quòd non eſt ad præturam vſque perductus. nec hæc grata eſt, ſi deeſt conſulatus. ne hic quidem ſatiat, ſi vnus eſt. Vltrà ſe cupiditas porrigit, & felicitatem ſuam non intelligit: quia non vnde venerit, reſpicit, ſed quò tendat. Omnibus his vehementius & importunius malum eſt inuidia, quæ nos inquietat, dum comparat.

CAP.

CAP. XXVIII. Hoc mihi præſtitit: ſed illi plus, ſed illi maturiùs: & deinde nullius cauſſam agit, contra omnes ſibi fauet. Quanto eſt ſimplicius, quanto pudentius, beneficium acceptum augere: ſcire neminem tanti ab alio, quanti à ſeipſo æſtimari? Plus accipere debuiſſem. ſed illi facile non fuit plus dare. in multos diuidenda liberalitas erat. Hoc initium eſt. boni conſulamus, & animum eius, gratè excipiendo, euocemus. Parum fecit; ſed ſæpiùs faciet. illum mihi prætulit; & me multis. ille non eſt mihi par virtutibus, nec officiis; ſed habuit ſuam Venerem. Querendo non efficiam, vt maioribus dignus ſim, ſed vt datis indignus. Plura illis hominibus turpiſſimis data ſunt. quid ad rem? quàm raro fortuna iudicat? Quotidie querimur, malos eſſe felices. ſæpè quæ agellos peſſimi cuiuſque tranſierat, optimorum virorum ſegetem grando percuſſit. Fert ſortem ſuam quiſque, vt in ceteris rebus, ita in amicitiis. Nullum eſt tam plenum beneficium, quod non vellicare malignitas poſſit: nullum tam anguſtum, quod non bonus interpres extendat. Nunquam deerunt cauſſæ querendi, ſi beneficia à deteriore parte ſpectaueris.

CAP. XXIX. Vide quàm iniqui ſint diuinorum munerum æſtimatores, etiam quidam profeſſi ſapientiam. Queruntur, quòd non magnitudine corpo-

rum æquemus elephantes, velocitate ceruos, leuitate aues, impetu tauros: quòd ſolidior ſit cutis beluis, decentior damis, denſior vrſis, mollior fibris: quòd ſagacitate nos narium canes vincant, quòd acie luminum aquilæ, ſpatio ætatis corui, multa animalia nandi facilitate. Et cùm quædam ne coire quidem in idem natura patiatur, vt velocitatem corporum & vires pares animalibus: ex diuerſis ac diſſidentibus bonis hominem non eſſe compoſitum, iniuriam vocant: & in negligentes noſtri deos querimoniam iaciunt, quòd non bona valetudo & vitiis inexpugnabilis data ſit, quòd non futuri ſcientia. Vix ſibi temperant, quin eouſque impudentiæ prouehantur, vt naturam oderint, quòd infra deos ſumus, quòd non in æquo illis ſtetimus. Quanto ſatius eſt ad contemplationem tot tantorumque beneficiorum reuerti, & agere gratias, quòd nos in hoc pulcherrimo domicilio voluerunt ſecundas ſortiri, quòd terrenis præfecerunt? Aliquis ea animalia comparat nobis, quorum poteſtas penes nos eſt? Quidquid nobis negatum eſt, dari non potuit. Proinde quiſquis es iniquus æſtimator ſortis humanæ, cogita quanta nobis tribuerit parens noſter, quanto valentiora animalia ſub iugum miſerimus, quanto velociora conſequamur: quàm nihil ſit mortale, non ſub ictu noſtro poſitum.

Tot

Tot virtutes accepimus, tot artes, animum denique, cui nihil non eodem quo intendit momento peruium eſt, ſideribus velociorem, quorum poſt multa ſæcula futuros curſus antecedit. tantum denique frugum, tantum opum, tantum rerum aliarum ſuper alias aceruatarum. Circumeas licèt cuncta: & quia nihil totum inuenies, quod eſſe te malles, ex omnibus ſingula excerpas, quæ tibi dari velles. Ita benè æſtimata naturæ indulgentia, confitearis neceſſe eſt, in deliciis te illi fuiſſe. Ita eſt: cariſſimos nos habuerunt dij immortales, habentque. & qui maximus tribui honos potuit, ab ipſis proximos collocauerunt. Magna accepimus. Maiora non cepimus.

CAP. XXX. Hæc, mi Liberalis, neceſſaria credidi, vt dicerem, & quia loquendum aliquid de magnis beneficiis erat, cùm de minutis loqueremur, & quia inde manat etiam in cetera, huius deteſtabilis vitii audacia. Cui enim reſpondebit gratè, quod munus exiſtimabit magnum, aut reddendum, qui ſumma beneficia ſpernit? Cui ſalutem, cui ſpiritum debebit, qui vitam accepiſſe ſe à diis negat, quam quotidie ab illis petit? Quicunque ergo gratos eſſe docet, & hominum cauſſam agit, & deorum: quibus nullius rei indigentibus, poſitis extra deſiderium, referre nihilominus gratiam poſſumus. Non eſt, quòd quiſquam excu-

ſationem mentis ingratæ ab infirmitate atque inopia petat,& dicat:Quid enim faciam,& quomodo? quando ſuperioribus, dominiſque rerum omnium gratiam referam? Referre facile eſt, ſi auarus es, ſine impendio: ſi iners, ſine opera. eodem quidem momento, quo obligatus es, ſi vis, cum quolibet paria feciſti: quoniam qui libenterbeneficium accepit, reddidit.

CAP. XXXI. Hoc ex paradoxis Stoicæ ſectæ minimè mirabile, vt mea fert opinio, aut incredibile eſt, eum qui libenter accepit beneficium, reddidiſſe. Nam cùm omnia ad animum referamus, fecit quiſque quantum voluit. & cùm pietas, fides, iuſtitia, omnis denique virtus intra ſe perfecta ſit; etiamſi illi manum exerere non licuit, gratus quoque poteſt eſſe homo voluntate. Quotiens quod propoſuit quiſque conſequitur, capit operis ſui fructum. Qui beneficium dat, quid proponit? prodeſſe ei cui dat, & voluptati ſibi eſſe. Si quod voluit,effecit, peruenitque ad me animus eius, ac mutuo gaudio affecit, tulit quod petit. Non enim ſibi inuicem aliquid reddi voluit: aut non fuit beneficium, ſed negotiatio. Benè nauigauit, qui quem deſtinauit portum, tenuit: teli iactus certæ manus peregit officium, ſi petita percuſſit: beneficium qui dat, vult excipi gratè. habet quod voluit, ſi benè acceptum eſt. Sed ſperauit emolumentum aliquod. non fuit hoc benefi-

cium,

ciũm, cuius proprium eſt, nihil de reditu cogitare. Quod accipiebam, ſi eo animo accepi quo dabatur, reddidi. Alioquin peſſima optimæ rei conditio eſt: vt gratus ſim,ad fortunam mittor. Si illa inuita reſpondere non poſſum, ſufficit animus animo. Quid ergo?non quidquid potero, & faciam, & reddam? temporum rerumque occaſionem ſequar, & eius implere ſinum cupiam,à quo aliquid accepi?ſed malo loco beneficium eſt, niſi & excuſſis manibus eſſe grato licet.

CAP. XXXII. Qui accepit, inquit, beneficium, licèt animo benigniſſimo acceperit,non conſummauit officium ſuum. reſtat enim pars reddendi. Sicut in luſu eſt aliquid, pilam ſcitè ac diligenter excipere; ſed non dicitur bonus luſor, niſi qui aptè & expeditè remiſit, quam exceperat. Exemplum hoc diſſimile eſt. quare? quia huius rei laus in corporis motu eſt, & in agilitate, non in animo. explicari itaque totum debet, de quo oculis iudicatur. Nec tamen ideò non bonum luſorem dicam, qũi pilam, vt oportebat, excepit, ſi per ipſum mora, quò minùs, remitteret, non fuit. Sed quamuis, inquit,arti ludentis nihil deſit, quia partem quidem fecit, ſed & partem quam non fecit, poteſt facere: ludus tamen ipſe imperfectus eſt: qui conſummatur vicibus mittendi ac remittendi. Nolo diutiùs hoc refellere. exiſtimemus ita eſſe: deſit aliquid luſui,non lu-

ſori. ſic & in hoc de quo diſputamus, deeſt aliquid rei datæ, cui par alia debetur, non animo. Qui animum parem ſibi nactus eſt, quantum in illo eſt, quod voluit, effecit.

CAP. XXXIII. Beneficium mihi dedit. accepi non aliter, quàm ipſe accipi voluit. Iam habet, quod petit: & quod vnum petit,ego gratus ſum. Poſt hæc vſus mei reſtat, & aliquod ex homine grato commodum. hæc non imperfecti officij reliqua pars eſt; ſed perfecti acceſſio. Facit Phidias ſtatuam:alius eſt fructus artis, alius artificij. artis eſt, feciſſe quod voluit: artificij, feciſſe cum fructu. Perfecit opus ſuum Phidias, etiamſi non vendidit. Triplex eſt illi fructus operis ſui. vnus conſcientiæ: hunc abſoluto opere percepit.alter famæ,tertius vtilitatis:quem allatura eſt,aut gratia,aut venditio, aut aliqua commoditas. Sic beneficij fructus primus ille eſt, conſcientiæ. Hunc percepit, qui quò voluit, munus ſuum pertulit. Secundus eſt famæ. tertius eorum, quæ præſtari inuicem poſſunt. Itaque cùm benignè acceptum eſt beneficium,is qui dedit,gratiam quidem iam recepit,mercedem nondum. Debeo itaque quod extra beneficium eſt, ipſum quidem benè accipiendo perſolui.

CAP. XXXIV. Quid ergo?inquit,retulit gratiam, qui nihil fecit? Plurimum fecit, bono animo bonum retulit: & quod

eſt

eſt amicitiæ, ex æquo. Pòſt deinde aliter beneficium, aliter creditum ſoluitur. Non eſt quod expectes, vt ſolutionem tibi oſtendam. res inter animos geritur. Quod dico, non videbitur durum, quamuis primò contra opinionem pugnet tuam, ſi te commodaueris mihi, & cogitaueris res eſſe plures, quàm verba. Ingens copia eſt rerum ſine nomine, quas non propriis appellationibus notamus, ſed alienis commodatiſque. Pedem & noſtrum dicimus, & lecti, & veli, & carminis: canem, & venaticum, & marinum, & ſidus. Quia non ſufficimus, vt ſingulis ſingula aſſignemus: quotiens opus eſt, mutuamur. Fortitudo eſt virtus, pericula iuſta contemnens: aut ſcientia periculorum repellendorum, excipiendorum, prouocandorum. Dicimus tamen & gladiatorem fortem virum, & ſeruum nequam, quem in contemptum mortis temeritas impulit. Parſimonia eſt ſcientia vitandi ſumptus ſuperuacuos; aut ars re familiari moderatè vtendi: parciſſimum tamen hominem vocamus puſilli animi & contracti; cùm infinitum interſit, inter modum & anguſtias. Hæc alia ſunt natura: ſed effecit inopia ſermonis, vt & hunc & illum parcum vocemus: vt & ille fortis dicatur cum ratione fortuita deſpiciens, & hic ſine ratione in pericula excurrens. Sic beneficium eſt & actio, vt diximus, benefica, & ipſum quod datur per illam actionem: vt pecunia, domus,

prætexta. Vnum vtrique nomen eſt; vis quidem ac poteſtas longè alia.

CAP. XXXV. Itaque attende. iam intelliges, nihil me, quod opinio tua refugiat, dicere. Illi beneficio quod actio perficit, relata gratia eſt, ſi illud beneuolè excipimus: illud alterum quod re continetur, nondum reddidimus, & volumus reddere. Voluntati voluntate ſatisfecimus, rei rem debemus. Itaque quamuis retuliſſe illum gratiam dicamus, qui beneficium libenter accepit; iubemus tamen aliquid ſimile ei quod accepit, reddere. A conſuetudine quædam quæ dicimus, abhorrent: deinde alia via ad conſuetudinem redeunt. Negamus iniuriam accipere ſapientem: & tamen qui illum pugno percuſſerit, iniuriarum damnabitur. Negamus rem ſtulti eſſe: & tamen eum qui rem aliquam ſtulto ſurripuerit, furti condemnabimus. Inſanire omnes ſtultos dicimus: nec tamen omnes curamus elleboro. his ipſis quos vocamus inſanos, & ſuffragium & iuriſdictionem committimus. Sic dicimus eum qui beneficium bono animo accepit, gratiam retuliſſe: nihilominus illum in ære alieno relinquimus, gratiam relaturum, etiam cùm reddiderit. Exhortatio eſt illa, non infitiatio beneficij. Ne timeamus, nève intolerabili ſarcina depreſſi deficiamus animo. Bona mihi donata ſunt, & fama defenſa, detractæ ſordes, ſpiritus, & libertas potior ſpiritu;

ritu; & quomodo referre gratiam potero? quando ille veniet dies, quo illi animum meum oſtendam? hic ipſe eſt, quo ille ſuum oſtendit. Excipe beneficium, amplexare, gaude: non quòd accipias, ſed quòd reddas, debiturus ſis. Non adibis tam magnę rei periculum, vt caſus ingratum facere te poſſit. Nullas tibi proponam difficultates, ne deſpondeas animo, ne laborum ac longæ ſeruitutis expectatione deficias. non differo te: de præſentibus fiat. Nunquam eris gratus, niſi ſtatim es. Quid ergo facies? non arma ſumenda ſunt: & fortaſſe erunt. non maria emetienda: fortaſſe etiam ventis minantibus ſolues. vis reddere beneficium? benignè accipe, retuliſti gratiam: non vt ſoluiſſe te putes, ſed vt ſecurior debeas.

LIBER TERTIVS.

CAPVT I.

NON referre beneficiis gratiam, & eſt turpe, & apud omnes habetur, Æbuci Liberalis. Ideò de ingratis etiam ingrati queruntur: cùm interim hoc omnibus hæreat, quod omnibus diſplicet: adeoque in contrarium itur, vt quoſdam habeamus infeſtiſſimos non poſt beneficia tantùm, ſed propter beneficia. Hoc prauitate naturæ accidere quibuſdam, non negaue-

rim: pluribus, quia memoriam tempus interpoſitum ſubduxit. Nam quæ recentia apud illos viguerunt, ea interiecto ſpatio obſoleſcunt. De quibus fuiſſe mihi tecum diſputationem ſcio, cùm tu illos non ingratos vocares,ſed oblitos;tanquam ea res ingratum excuſet,quæ facit. An quia hoc accidit alicui,non ſit ingratus:cùm hoc nõ accidat,niſi ingrato?Multa ſunt genera ingratorum, vt furum, homicidarum: quorum vna culpa eſt, ceterùm in partibus varietas magna. Ingratus eſt, qui beneficiũ accepiſſe ſe negat, quod accepit: ingratus eſt, qui diſſimulat: ingratus, qui non reddit:ingratiſſimus omnium,qui oblitus eſt. Illi enim ſi non ſoluunt, tamen debent: & exſtat apud illos veſtigium certè meritorum,intra malam conſcientiam concluſorum:& aliquando ad referendam gratiam conuerti ex aliqua cauſſa poſſunt, ſi illos pudor admonuerit, ſi ſubita honeſtæ rei cupiditas; qualis ſolet ad tempus etiam in malis pectoribus exſurgere: ſi inuitauerit facilis occaſio: hic nunquam fieri gratus poteſt,cui totum beneficium elapſum eſt. Et vtrùm tu peiorem vocas, apud quem gratia beneficij intercidit, an apud quem etiam memoria? Vitioſi oculi ſunt, qui lucem reformidant: cæci, qui non vident. & parentes ſuos non amare, impietas eſt: non agnoſcere, inſania. Quis tam ingratus eſt,quã qui quod in prima parte animi poſitum eſſe debuit, & ſemper occurrere,

ita ſepoſuit & abiecit, vt in ignorantiam verteretur? apparet illum non ſæpè de reddendo cogitaſſe, cui obrepſit obliuio.

CAP. II. Denique ad reddendam gratiam,& virtute opus eſt, & tempore, & facultate, & adſpirante fortuna. Qui meminit,ſine impendio gratus eſt. Hoc quod non operam exigit, non opes, non felicitatem, qui non præſtat; nullum habet, quo lateat, patrocinium. Nunquam enim voluit gratus eſſe, qui beneficium tam longè proiecit, vt extra conſpectum ſuum poneret. Quemadmodum quæ in vſu ſunt, & manum quotidie tactumque patiuntur, nunquam periculum ſitus adeunt: illa quæ ad oculos non reuocantur, ſed extra conuerſationem, vt ſuperuacua iacuerunt, ſordes ipſa colligunt vetuſtate: ita quidquid frequens cogitatio exercet ac renouat, memoriæ nunquam ſubducitur, quæ nihil perdit, niſi ad quod non ſæpè reſpexit.

CAP. III. Præter hanc cauſſam, aliæ quoque ſunt, quæ nobis merita nonnunquam maxima velãt. Prima omnium ac potiſſima, quòd nouis ſemper cupiditatibus occupati,non quid habeamus, ſed quid petamus, inſpicimus: non in id quod eſt,ſed quod appetitur, intenti. Quidquid enim domi eſt,vile eſt. Sequitur autem,vt vbi quod acceperis, leue nouorum cupiditas fecit, auctor quoque eorum non ſit in pretio. Amauimus aliquem & ſuſpe-

ximus, & fundatum ab illo ſtatũ noſtrum profeſſi ſumus, quàm diu nobis placebant ea, quæ conſecuti ſumus: deinde irrumpit animum aliorum admiratio, & ad ea impetus factus eſt, vti mortalibus mos eſt, ex magnis maiora cupiendi: protinus excidit, quidquid antè apud nos beneficium vocabatur. nec ea intuemur, quæ nos aliis præpoſuere, ſed ea ſola quæ fortuna præcedentium oſtentat. Non poteſt autem quiſquam & inuidere, & gratias agere: quia inuidere, querentis & mœſti eſt: gratias agere, gaudentis. Deinde, quia nemo noſtrum nouit, niſi id tempus, quod cùm maximè tranſit: ad pręterita rari animum retorquent. Sic fit, vt præceptores, eorumque beneficia intercidant: quia totam pueritiam reliquimus. ſic fit, vt in adoleſcentiam noſtram collata pereant: quia ipſa nunquam retractatur. Nemo quod fuit, tamquam in præterito, ſed tamquam in perdito ponit: ideoque caduca memoria eſt, futuro imminentium.

CAP. IV. Hoc loco reddendum eſt Epicuro teſtimonium, qui aſſiduè queritur, quòd aduerſus præterita ſimus ingrati, quòd quæcunque percepimus bona, non in memoriam reducamus, nec inter voluptates numeremus: cùm certior nulla ſit voluptas, quàm quæ iam eripi non poteſt. Præſentia bona nondum tota in ſolido ſunt, poteſt illa caſus aliquis incidere: futura pendent, & incerta ſunt: quod

præ-

præterijt, inter tuta ſepoſitum eſt. Quomodo ergo gratus quiſquam eſſe aduerſus beneficia poteſt, qui omnem vitam ſuam tranſilit? Præſentium intuitus, ac præteritorum memoria gratum facit;memoriæ minimum tribuit, quiſquis ſpei plurimum.

CAP. V. Quemadmodum, mi Liberalis, quædam res ſemel perceptæ hęrent; quædam vt ſcias, non eſt ſatis didiciſſe (intercidit enim eorum ſcientia, niſi continuetur) Geometriam dico, & ſublimium curſum,& ſi qua alia propter ſubtilitatem lubrica ſunt: ita beneficia quædam magnitudo non patitur excidere, quædam minora, ſed numero pluria, & temporibus diuerſa, effluunt. Quia (vt dixi) non ſubinde illa tractamus, nec libenter quid cuique debeamus, recognoſcimus. Audi voces petentium. nemo non victuram ſemper in animo ſuo memoriam dixit: nemo non deditum ſe & deuotum profeſſus eſt, & ſi quod aliud humilius verbum, quo ſe oppigneraret, inuenit. Poſt exiguum tempus, ijdem illi verba priora, quaſi ſordida & parùm libera,euitant:perueniunt deinde eò, quò, vt ego exiſtimo, peſſimus quiſque atque ingratiſſimus peruenit, vt obliuiſcantur. Adeò enim ingratus eſt, qui oblitus eſt, vti gratus ſit, cui beneficium in mentem venit.

CAP. VI. Hoc tam inuiſum vitium, an impunitum eſſe debeat, quæritur:& an

hæc

hæc lex, quæ in ſcholis exercetur, etiam in ciuitate ponenda ſit, qua ingrati datur actio. Quæ videtur æqua omnibus: quid ni? cùm vrbes quoque vrbibus, quæ præſtitere exprobrent, & maioribus collata, à poſteris exigant. Noſtri maiores, maximi illi viri, ab hoſtibus tantùm res repetierunt: beneficia magno animo dabant, magno perdebant. Excepta Macedonum gente, non eſt in vlla data aduerſus ingratum actio. Magnumque hoc argumentum, dandam non fuiſſe: quia aduerſus maleficium omne conſenſimus. & homicidij, veneficij, parricidij, violatarum religionum, aliubi atque aliubi diuerſa pœna eſt: ſed vbique aliqua. Hoc frequentiſſimum crimen nuſquam punitur, vbique improbatur. Neque abſoluimus illud ſed cùm difficilis eſſet incertæ rei æſtimatio, tantùm odio damnauimus, & inter ea reliquimus, quæ ad vindices deos mittimus.

CAP. VII. Rationes autem multæ mihi occurrunt, propter quas crimen hoc in legem cadere non debeat. Primum omnium, pars optima beneficij perijt, ſi actio, ſicut certæ pecuniæ, aut ex conducto & locato datur. Hoc enim ſpecioſiſſimum eſt, quòd dedimus vel perdituri: quòd totum permiſimus accipientium arbitrio. Si appello, ſi ad iudicem voco, incipit non beneficium eſſe, ſed creditum. Deinde, cùm res honeſtiſſima ſit, referre gratiam, deſinit eſſe honeſta, ſi neceſſaria

eſt.

eſt. non enim magis laudabit quiſquam gratum hominem, quàm eum qui depoſitum reddidit, aut quod debebat, citra iudicium ſoluit. Ita duas res, quibus in vita humana nihil pulchrius eſt, corrumpimus, gratum animum, & beneficium. Quid enim aut in hoc magnificum eſt, ſi beneficium non dat, ſed commodat? aut in illo qui reddit, non quia vult, ſed quia neceſſe eſt? Non eſt glorioſa res, gratum eſſe: niſi tutum eſt, ingratum fuiſſe. Adijce nunc, quòd huic vni legi omnia fora vix ſufficient. Quis erit, qui non agat? quis, cum quo non agatur? omnes ſua extollunt, omnes etiam minima, quæ in alios contulere, dilatant. Præterea quæcunque in cognitionem cadunt, comprehendi poſſunt, & non dare infinitam licentiam iudici. Ideò melior videtur conditio cauſſæ bonæ, ſi ad iudicem, quàm ſi ad arbitrum mittitur: quia illum formula includit, & certos, quos non excedat, terminos ponit; huius libera, & nullis aſtricta vinculis religio, & detrahere aliquid poteſt, & adijcere, & ſententiam ſuam non prout lex aut iuſtitia ſuadet, ſed prout humanitas & miſericordia impulit, regere. Ingrati actio non erat iudicem alligatura, ſed regno liberrimo poſitura. Quid ſit enim beneficium, non conſtat: deinde quantumcunque ſit, refert quàm benignè illud interpretetur iudex. Quid ſit ingratus, nulla lex monſtrat. Sępè & qui reddidit

dit quod accepit, ingratus eſt: & qui non reddidit, gratus. De quibuſdam etiam imperitus iudex dimittere tabellam poteſt: vbi feciſſe, aut non feciſſe pronunciandum eſt, vbi prolatis cautionibus, controuerſia tollitur. Vbi verò inter diſputantes ratio ius dicit, ibi animi coniectura capienda eſt: vbi id, de quo ſola ſapientia decernit, in controuerſiam incidit, non poteſt ad hęc ſumi iudex ex turba ſelectorum, quem cenſus in album, & equeſtris hæreditas miſit.

CAP. VIII. Itaque non hæc parum idonea res viſa eſt, quæ deduceretur ad iudicem, ſed nemo huic rei ſatis idoneus iudex inuentus eſt: quod non admiraberis, ſi excuſſeris, quid habiturus fuerit difficultatis, quiſquis in eiuſmodi reum exiſſet. Donauit aliquis magnam pecuniam: ſed diues, ſed non ſenſurus impendium. Donauit alius: ſed toto patrimonio ceſſurus. Summa eadem eſt: beneficium idem non eſt. Etiam nunc adijce. Hic pecuniam pro addicto dependit: ſed cùm illam domo protuliſſet. ille dedit eandem: ſed mutuā ſumpſit, aut rogauit, & ſe obligari ingenti merito paſſus eſt. Eodem exiſtimas loco eſſe illum, qui beneficium ex facili largitus eſt: & hunc, qui accepit, vt daret? Tempore quædam magna fiunt, nō ſumma. Beneficium eſt donata poſſeſſio, cuius fertilitas laxare poſſit annonam: beneficium eſt, vnus in fame panis. Beneficium

cium eſt, donare regiones, per quas multa flumina & nauigabilia decurrant: beneficium eſt, arentibus ſiti, & vix ſpiritum per ſiccas fauces ducentibus, monſtrare fontem. Quis inter ſe iſta comparabit? quis expendet? difficilis eſt ſententia, quæ non rem, ſed vim rei quærit. eadem licèt ſint, aliter data non idem pendent. Dedit mihi hic beneficium: ſed non libenter, ſed dediſſe ſe queſtus eſt, ſed ſuperbiùs me quàm ſolebat, aſpexit: ſed tam tardè dedit, vt plus præſtiturus fuerit, ſi citò negaſſet. Horum quomodo iudex inibit ęſtimationem, cùm ſermo, & dubitatio, & vultus meriti gratiam deſtruant?

CAP. IX. Quid quòd quædam beneficia vocantur, quia nimis cōcupiſcuntur: quædam non ſunt ex hac vulgari nota, ſed maiora, etiam ſi minùs apparent? Beneficium vocas, dediſſe potentis populi ciuitatem, in quatuordecim gradus deduxiſſe, & defendiſſe capitis reum: quid vtilia ſuaſiſſe? quid retinuiſſe, ne in ſcelus rueret? quid gladium excuſſiſſe morituro? quid efficacibus remedijs refocillaſſe lugentem, & quos deſiderabat volentem ſequi, ad vitæ conſilium reduxiſſe? quid aſſediſſe ægro, & cùm valetudo eius ac ſalus momentis conſtaret, excepiſſe idonea cibo tempora, & cadentes venas vino refeciſſe, & medicum adduxiſſe morienti? Hæc quis æſtimabit? quis ſimilibus beneficijs iubebit beneficia penſari? Donauit

tibi

tibi domum: ſed ego tuam ſupra te ruere prædixi. Dedit tibi patrimonium: ſed ego naufrago tabulam. Pugnauit pro te, & vulnera excepit: at ego vitam tibi ſilentio dedi. Cùm aliter beneficium detur, aliter reddatur, paria facere difficile eſt.

CAP. X. Dies pręterea beneficio reddendo non dicitur, ſicut pecuniæ creditę. Itaque poteſt, qui nondum reddidit, reddere. Dic enim, intra quod tempus deprehendetur ingratus? maxima beneficia probationem non habent: ſępè intra tacitam duorum conſcientiam latent. An hoc inducimus, vt ne demus beneficia ſine teſte? Quam deinde pœnam ingratis conſtituamus? vnam omnibus, cùm diſparia beneficia ſint? an inæqualem, & pro cuiuſque beneficio maiorem, aut minorem? Age, intra pecuniam verſabitur taxatio: quid quòd quædam beneficia vitæ ſunt, & maiora vita? His quæ pronunciabitur pœna? minor beneficio? iniqua eſt. par & capitalis? quid inhumanius, quàm cruentos eſſe beneficiorum exitus?

CAP. XI. Quædam, inquit, priuilegia parentibus data ſunt. quomodo horum extra ordinem habita ratio eſt, ſic aliorum quoque beneficiorum haberi debet. Parentum conditionem ſacrauimus, quia expediebat liberos tolli: ſollicitandi ad hunc laborem erant, incertam adituri fortunam. Non poterat illis dici, quod beneficia dantibus dicitur: Cui des, elige ipſe

ipſe tecum. Si deceptus es, quęre dignum, adiuua. In liberis tollendis, nihil iudicio tollentium licet: tota res voti eſt. Itaque vt æquiore animo adirent aleam, danda illis aliqua poteſtas fuit. Deinde alia conditio eſt parentum, qui beneficia, quibus dederunt, dant nihilominus daturique ſunt: nec eſt periculum, ne dediſſe ſe illis mentiantur. In ceteris quæri debet, non tantùm an receperint, ſed an dederint. Horum in confeſſo merita ſunt: & quia vtile eſt iuuentuti, regi; impoſuimus illi quaſi domeſticos magiſtratus, ſub quorum cuſtodia contineretur. Deinde omnium parentum vnum erat beneficium: itaque æſtimari ſemel potuit. alia diuerſa ſunt, diſſimilia, infinitis inter ſe interuallis diſtantia: itaque ſub nullam regulam cadere potuerunt. cùm æquius eſſet omnia relinqui, quàm omnia æquari.

CAP. XII. Quædam magno dantibus conſtant: quædam accipientibus magna ſunt, ſed gratuita tribuentibus: quædam amicis data ſunt, quædam ignotis. Plus eſt, quamuis idem detur, ſi ei detur, quem noſſe à tuo beneficio incipis. Hic auxilia tribuit, ille ornamenta, ille ſolatia. Inuenies, qui nihil putet eſſe iucundius, nihil maius, quàm habere in quo calamitas acquieſcat: inuenies rurſus, qui dignitati ſuæ, quàm ſecuritati, conſuli malit: eſt qui plus ei debere ſe iudicet, per quem tutior eſt, quàm ei per quem honeſtior,

Proin-

Proinde iſta maiora aut minora erunt, prout fuerit iudex, aut ad hæc, aut ad illa, inclinatus animo. Præterea creditorem mihi ipſe eligo: beneficium ſæpè ab eo accipio, à quo nolo, & aliquando ignorans obligor. Quid facies? ingratum vocabis eum, cui beneficium inſcio, &, ſi ſciuiſſet, non accepturo, impoſitum eſt: non vocabis eum, qui vtcunquè acceptum non reddidit?

CAP. XIII. Aliquis dedit mihi beneficium, ſed idem poſteà fecit iniuriam. Vtrùm vno munere ad patientiam omnium iniuriarum aſtringor: an perinde erit, ac ſi gratiam retulerim, quia beneficium ſuum ipſe inſequenti iniuria reſcidit? Quomodo deinde æſtimabis? vtrùm plus ſit quod accepit, an in quo læſus eſt? Dies me deficiet, omnes difficultates perſequi tentantem. Tardiores, inquit, ad beneficia danda facimus, non vindicando data, nec infitiatores eorum afficiendo pœna. Sed illud quoque tibi è contrario occurrat. multo tardiores futuros ad accipienda beneficia, ſi periculum cauſſę dicendę adituri erunt, & innocentiam ſollicitiore habituri loco. Deinde, erimus per hoc ipſi quoque ad danda tardiores. nemo enim libenter dat inuitis: ſed quicunque ad benefaciendum bonitate inuitatus eſt, & ipſa pulchritudine rei, etiam libentiùs dabit, nihil debituris niſi quod volent. Minuitur enim gloria ejus officij, cui

cui diligenter cautum eſt.

CAP. XIV. Deinde, pauciora erunt beneficia? ſed veriora. quid autem mali eſt, inhiberi beneficiorum temeritatem? Hoc enim ipſum ſecuti ſunt, qui nullam legem huic conſtituerunt: vt circumſpectiùs donaremus, circumſpectiùs eligeremus eos, in quos merita conferrentur. Etiam atque etiam cui des, conſidera: nulla actio erit, nulla repititio. Erras, ſi exiſtimas ſuccurſurum tibi iudicem. Nulla lex te in integrum reſtituet: ſolam accipientis fidem ſpecta. Hoc modo beneficia auctoritatem ſuam tenẽt, & magnifica ſunt: pollues illa, ſi materiam litium feceris. Æquiſſima vox eſt, & ius gentium præ ſe ferens, Redde quod debes. Hæc turpiſſima eſt in beneficio, Redde. Quid reddet? Vitam, inquam, debet, dignitatem, ſecuritatem, ſanitatem. reddi maxima quæque non poſſunt. Aut pro his, inquit, aliquid quod tanti ſit. Hoc eſt quod dicebam, interituram tantæ rei dignitatem, ſi beneficium mercem facimus. Non eſt incitandus animus ad auaritiam, ad querelas, ad diſcordiam: ſua ſponte in iſta fertur. Quantum poſſumus, reſiſtamus, & quærenti occaſiones, amputemus.

CAP. XV. Vtinam quidem perſuadere poſſemus, vt pecunias creditas tantùm à volentibus acciperent! vtinam nulla ſtipulatio emptorem venditori obligaret! nec pacta conuentaque impreſſis ſignis

custo-

cuſtodirentur! fides potiùs illa ſeruaret, & æquum colens animus! Sed neceſſaria optimis prætulerunt, & cogere fidem, quàm ſpectare malunt. Adhibentur ab vtraque parte teſtes. ille per tabulas plurium nomina, interpoſitis pararijs, facit: ille non eſt interrogatione contentus, niſi rem manu ſua tenuit. O turpem humano generi fraudis ac nequitiæ publicæ confeſſionem! annulis noſtris plus, quàm animis creditur. In quid iſti viri ornati adhibiti ſunt? in quid imprimunt ſigna? nempe ne ille neget accepiſſe ſe, quòd accepit. Hos incorruptos viros, & vindices veritatis exiſtimas? at his ipſis ſtatim non aliter pecunię committentur. Ita non honeſtius erat à quibuſdã fidem falli, quàm ab omnibus perfidiam timeri? Hoc vnum deeſt auaritiæ, vt beneficia ſine ſponſore non demus. Generoſi animi & magnifici eſt, iuuare & prodeſſe. qui dat beneficia deos imitatur: qui repetit, feneratores. Quid illos, dum vindicamus, in turbam ſordidiſſimam redigimus?

CAP. XVI. Plures, inquit, ingrati erunt, ſi nulla aduerſus ingratum datur actio. Imò potiùs, pauciores: quia maiore delectu dabuntur beneficia. Deinde, non expedit notum omnibus fieri, quàm multi ingrati ſint. pudorem enim rei tollet multitudo peccantium: & deſinet eſſe probri loco, commune maledictum. Nũquid iam vlla repudio erubeſcit, poſtquam

quam illuſtres quædam ac nobiles fœminæ, non conſulum numero, ſed maritorum annos ſuos computant? & exeunt matrimonij cauſſa, nubunt repudij? Tam diu iſtud timebatur, quàm diu rarum erat. quia verò nulla ſine diuortio acta ſunt, quòd ſæpè audiebant, facere didicerunt. Numquid iam vllus adulterij pudor eſt, poſtquam eò ventum eſt, vt nulla virum habeat, niſi vt adulterum irritet? argumentum eſt deformitatis, pudicitia. Quam inuenies tam miſeram, tam ſordidam, vt illi ſatis ſit vnum adulterorum par? niſi ſingulis diuiſit horas, & non ſufficit dies omnibus? niſi ad alium geſtata eſt, apud alium manſit? Infrunita & antiqua eſt, quæ neſciat, matrimonium vocari, vnius adulterium. Quemadmodum horum delictorum iam euanuit pudor, poſtquam res latiùs euagata eſt: ita ingratos plures efficies, & audaciores, ſi numerare ſe cœperint.

CAP. XVII. Quid ergo? impunitus erit ingratus? Quid ergo? impunitus erit impius? quid malignus? quid auarus? quid impotens? quid crudelis? Impunita tu credis eſſe, quæ inuiſa ſunt? aut vllum ſupplicium grauius exiſtimas publico odio? Pœna eſt, quòd non audet ab vllo beneficium accipere, quòd non audet vlli dare, quòd omnium deſignatur oculis, aut deſignari ſe iudicat: quòd intellectum optimæ rei ac dulciſſimæ amiſit. An tu

infe-

infelicem vocas, qui caret acie oculorum, cuius aures morbus obſtruxit: non vocas miſerum eum, qui ſenſum beneficiorum amiſit? Teſtes ingratorum omnium deos metuit, vrit illum & angit intercepti beneficij conſcientia: denique ſatis hæc ipſa pœna magna eſt, quòd rei (vt dicebam) iucundiſſimæ fructum non percipit. At quem iuuat accepiſſe, æquali perpetuaque voluptate fruitur: & animum eius à quo accepit, non rem intuens, gaudet. Gratum hominem ſemper beneficium delectat, ingratum ſemel. Comparari autem poteſt vtriuſque vita. cùm alter triſtis ſit & ſolicitus, qualis eſſe inficiator, ac fraudulentus ſolet; apud quem non parentum qui debet, honor eſt, non educatoris, non præceptorum: alter lætus, hilaris, occaſionem referendæ gratiæ expectans, & ex hoc ipſo affectu gaudium grande percipiens; nec quærens quomodo decoquat, ſed quemadmodum pleniùs vberiuſque reſpondeat; non ſolùm parẽtibus & amicis, ſed humilioribus quoque perſonis. Nam etiam ſi à ſeruo ſuo beneficium acceperit, æſtimat non à quo, ſed quid acceperit.

CAP. XVIII. Quamquam quæritur à quibuſdam, ſicut ab Hecatone, an beneficium dare ſeruus domino poſſit? Sunt enim qui ita diſtinguant, Quædam beneficia eſſe, quædam officia, quædam miniſteria. Beneficium eſſe, quod alienus

det:

det: alienus eſt, qui potuit ſine reprehenſione ceſſare. Officium eſſe filij, vxoris, & earum perſonarum, quas neceſſitudo ſuſcitat, & ferre opem iubet. Miniſterium eſſe ſerui, quem conditio ſua eo loco poſuit, vt nihil eorum quæ præſtat, imputet ſuperiori. * Propterea ſeruos qui negat dare aliquando beneficium, ignarus eſt iuris humani. refert enim cuius animi ſit, qui præſtat, non cuius ſtatus. Nulli præcluſa virtus eſt, omnibus patet, omnes admittit, omnes inuitat, ingenuos, libertinos, ſeruos, reges, & exules. non elegit domum, nec cenſum; nudo homine contenta eſt. Quid enim erat tuti aduerſus repentina, quid animus magnum promitteret ſibi, ſi certam virtutem fortuna mutaret? Si non dat beneficium ſeruus domino; nec regi quiſquam ſuo, nec duci ſuo miles. Quid enim intereſt, quali quis teneatur imperio, ſi ſummo tenetur? Nam ſi ſeruo, quo minùs in nomen meriti perueniat, neceſſitas obeſt, & patiendi vltima timor: idem iſtud obſtabit, & ei qui regem habet, & ei qui ducem: quoniam, quamquam ſub diſpari titulo, paria in illos licent. Atqui dant regibus ſuis, dant imperatoribus beneficia: ergo & dominis. Poteſt ſeruus iuſtus eſſe, poteſt fortis, poteſt magnanimus: ergo & beneficium dare poteſt. Nam & hoc virtutis eſt. adeoque dominis ſerui beneficia poſſunt dare, vt ipſos ſæpè beneficia ſua fe-

cerint. Non eſt dubium, an ſeruus beneficium dare poſſit cuilibet: quare ergo non & domino ſuo poſſit?

CAP. XIX. Quia non poteſt, inquit, creditor domini ſui fieri, ſi pecuniam illi dederit. Alioqui quotidie dominum ſuum obligat: peregrinantem ſequitur, ægro miniſtrat, & labore ſummo colit. Omnia tamen iſta, quæ alio præſtante beneficia dicerentur, præſtante ſeruo miniſteria ſunt. Beneficium enim id eſt, quod quis dedit, cùm illi liceret & non dare: ſeruus autem non habet negandi poteſtatem: ita non præſtat, ſed paret, nec id ſe feciſſe iactat, quod non facere non potuit. Etiam ſub iſta lege vincam, & eò perducam ſeruum, vt in multa liber ſit. Interim dic mihi, ſi tibi oſtendero aliquem ſeruum pro ſalute domini ſui, ſine reſpectu ſuæ dimicantem & confoſſum vulneribus, reliquias tamen ſanguinis ab ipſis vitalibus fundentem, & vt ille effugiendi tempus habeat, moram ſua morte quærentem: hunc tu negabis beneficium dediſſe, quia ſeruus eſt? Si tibi oſtendero aliquem, vt ſecreta domini prodat, nulla tyranni pollicitatione corruptum, nullis territum minis, nullis cruciatibus victum, auertiſſe quantum potuerit, ſuſpiciones quærentis, & impendiſſe ſpiritum fidei: hunc tu negabis beneficium domino dediſſe, quia ſeruus eſt? Vide ne eò magis ſit,

quò

quò rarius eſt exemplum virtutis in ſeruis: eoque gratius, quòd cùm ferè inuiſa imperia ſint, & omnis neceſſitas grauis, commune ſeruitutis odium, in aliquo domini caritas vicit. Ita non ideò beneficium non eſt, quia à ſeruo profectum eſt: ſed ideò maius, quia deterrere ab illo nec ſeruitus quidem potuit.

CAP. XX. Errat, ſi quis exiſtimat ſeruitutem in totum hominem deſcendere: pars melior eius excepta eſt. Corpora obnoxia ſunt, & adſcripta dominis: mens quidem ſui iuris. quæ adeò libera & vaga eſt, vt ne ab hoc quidem carcere, cui incluſa eſt, teneri queat, quo minùs impetu ſuo vtatur, & ingentia agat, & in infinitum comes cæleſtibus exeat. Corpus itaque eſt, quod domino fortuna tradidit. Hoc emit, hoc vendit:interior illa pars mancipio dari non poteſt. Ab hac quidquid venit, liberum eſt. non enim aut nos omnia iubere poſſumus, aut in omnia ſerui parere coguntur: contra rempublicam imperata non facient, nulli ſceleri manus commodabunt.

CAP. XXI. Quædam ſunt quæ leges nec iubent, nec vetant facere: in his ſeruus materiam beneficij habet. Quandiu præſtatur, quod à ſeruis exigi ſolet, miniſterium eſt: vbi plus quàm quod ſeruo neceſſe eſt, beneficium. Vbi in affe-ctum amici tranſit, deſinit vocari miniſterium. Eſt aliquid, quod dominus præ-

 ſtare

ſtare ſeruo debeat, vt cibaria, veſtiarium: nemo hoc dixit beneficium. At indulſit, liberaliùs educauit, artes quibus erudiuntur ingenui, tradidit: beneficium eſt. Idem, econtrario, fit in perſona ſerui. Quidquid eſt quod ſeruilis officij formulam excedit, quod non ex imperio, ſed ex voluntate præſtatur, beneficium eſt: ſi modò tantum eſt, vt hoc vocari potuerit, quolibet alio præſtante.

CAP. XXII. *Seruus* (vt placet Chryſippo) *perpetuus mercenarius eſt.* Quemadmodum ille beneficium dat, vbi plus præſtat quàm quod operis locauit: ſic ſeruus vbi beneuolentia erga dominum fortunæ ſuæ modum tranſiit, & altius aliquid auſus, quod etiam feliciùs nato decori eſſet, & ſpem domini anteceſſit, beneficium eſt intra domum inuentum. An æquum tibi videtur, quibus, ſi minus debito faciant, iraſcimur: non haberi gratiam, ſi plus debito ſolitoque fecerint? Vis ſcire, quando non ſit beneficium? vbi dici poteſt. Quid ſi nollet? Vbi verò id præſtat, quod nolle licuit, voluiſſe laudandum eſt. Inter ſe contraria ſunt, beneficium & iniuria. Poteſt dare beneficium domino, ſi à domino iniuriam poteſt accipere: atqui de iniuriis dominorum in ſeruos, qui audiat, poſitus eſt, qui & ſæuitiam & libidinem, & in præbendis ad victum neceſſariis auaritiam compeſcat. Quid ergo? Beneficium dominus à ſeruo

accipit?

accipit? imò homo ab homine. Deinde quod in illius poteſtate fuit, fecit: beneficium domino dedit: ne à ſeruo acceperis, in tua poteſtate eſt. Quis autem tantus eſt, quem non fortuna indigere etiam infimis cogat? Multa iam beneficiorum exempla referam, & diſſimilia, & quędam inter ſe contraria. Dedit aliquis domino ſuo vitam, dedit mortem, ſeruauit periturum: & hoc ſi parum eſt, pereundo ſeruauit. alius mortem domini adiuuit, alius decepit.

CAP. XXIII. Claudius Quadrigarius in duodeuiceſimo annalium tradidit, cùm obſideretur Adrumentum, & iam ad ſummam deſperationem ventum eſſet, duos ſeruos ad hoſtem transfugiſſe, & operæ pretium feciſſe. Deinde vrbe capta, paſſim diſcurrente victore, illos per nota itinera ad domum in qua ſeruierant, præcucurriſſe, & dominam ſuam ante ſe egiſſe: & quærentibus quænam eſſet, dominam, & quidem crudeliſſimam ad ſupplicium ab ipſis duci, profeſſos eſſe. Eductam deinde extra muros, ſumma cura celaſſe, donec hoſtilis ira conſideret. deinde, vt ſatiatus miles ad Romanos mores citò rediit: illos quoque ad ſuos rediſſe, & dominam ſibi ipſos dediſſe. Manumiſit vtrumque eueſtigio illa: nec indignata eſt ab his ſe vitam accepiſſe, in quos vitæ neciſque poteſtatem habuiſſet. Potuit ſibi hoc vel magis gra-

niam. aliter enim ſervata, munus notæ & vulgaris clementiæ habuiſſet: ſic ſervata, nobilis fabula, & exemplum duarum urbium fuit. In tanta confuſione captæ civitatis, cùm ſibi quiſque conſuleret, omnes ab illa præter transfugas fugerunt. At hi, ut oſtenderent quo animo facta eſſet prior illa tranſitio, à victoribus ad captivam tranſfugerunt, perſonam parricidarum ferentes: quod in illo beneficio maximum fuit, tanti iudicaverunt, ne domina occideretur, videri dominam occidiſſe. Non eſt, mihi crede, non eſt, inquam, ſervilis animi, egregium factum fama ſceleris emere. C. Vettius, prætor Marſorum, ducebatur ad Romanum imperatorem. Servus eius gladium militi illi, à quo trahebatur, eduxit, & primùm dominum occidit deinde. Tempus eſt, inquit, me & mihi conſulere: iam dominum manumiſi. atque ita ſe uno ictu tranſiecit. Da mihi quemquam, qui magnificentiùs dominum ſervarit.

CAP. XXIV. Corfinium Cæſar obſidebat: tenebatur incluſus Domitius. Imperavit medico, eidemque ſervo ſuo, ut ſibi venenum daret. Cùm tergiverſantem videret: Quid cunctaris, inquit, tamquam tua in poteſtate totum iſtud ſit? mortem rogo armatus. Tum ille promiſit, & medicamentum innoxium bibendum illi dedit: quo cùm ſopitus eſſet, acceſſit ad filium eius: Iube me, inquit, adſervari,

dum

dum ex euentu intelligis, an venenum patri tuo dederim. Vixit Domitius, & ſeruatus à Cæſare eſt: prior tamen illum ſeruus ſeruauerat.

CAP. XXV. Bello ciuili, proſcriptum dominum ſeruus abſcondit: & cùm anulos eius ſibi aptaſſet, ac veſtem induiſſet, ſpeculatoribus occurrit: nihil ſe deprecari, quo minùs imperata peragerent, dixit: & deinde ceruicem porrexit. Quanti viri eſt, pro domino eo tempore mori velle, quo erat rara fides dominum mori nolle? in publica crudelitate mitem inueniri, in publica perfidia fidelem? cùm præmia proditionis ingentia oſtendantur, præmium fidei, mortem concupiſcere?

CAP. XXVI. Noſtri ſæculi exempla non præteribo. Sub Tiberio Cæſare fuit accuſandi frequens & pænè publica rabies, quæ omni ciuili bello grauiùs togatam ciuitatem confecit. Excipiebatur ebriorum ſermo, ſimplicitas iocantium. nihil erat tutum: omnis ſæuiendi placebat occaſio. Nec iam reorum expectabatur euentus, cùm eſſet vnus. Cænabat Paulus prætorius in conuiuio quodam, imaginem Tiberij Cæſaris habens, ectypam, & eminente gemma. Rem ineptiſſimam fecero, ſi nūc verba quęſiero, quemadmodum dicam illum matellam ſumpſiſſe. Quod factum, ſimul & Maro, ex notis illius temporis veſtigatoribus, notauit. At ſeruus eius cui nectebantur inſi-

diæ, ei ebrio anulum extraxit. & cùm Maro cõuiuas teſtaretur, admotam eſſe imaginem obſcœnis, & iam ſubſcriptionem componeret: oſtendit in manu ſua ſeruus anulum. Si quis hunc ſeruum vocat, & illum conuiuam vocabit.

CAP. XXVII. Sub diuo Auguſto nondum hominibus verba ſua periculoſa erant, iam moleſta. Rufus, vir ordinis ſenatorij, inter cœnam optauerat, ne Cæſar ſaluus rediret ex ea peregrinatione quam parabat: & adiecerat, Idem omnes & tauros & vitulos optare. Fuerunt qui illa diligenter audirent. Vt primùm diluxit, ſeruus qui cœnanti ad pedes ſteterat, narrat quæ inter cœnam ebrius dixiſſet. hortatur, vt Cæſarem occupet, atque ipſe ſe deferat. Vſus conſilio, deſcendenti Cæſari occurrit. & cùm malam mentem habuiſſe ſe pridie iuraſſet, id vt in ſe & filios ſuos recideret, optauit: & Cæſarem, vt ignoſceret ſibi, rediretq; in gratiam ſecum, rogauit. Cùm dixiſſet ſe Cæſar facere: Nemo, inquit, credet te mecum in gratiam rediſſe, niſi aliquid mihi donaueris: petitq; non faſtidiendam à propitio ſummam: & impetrauit. Cæſar ait: Mea cauſſa dabo operam, ne vnquam tibi iraſcar. Honeſtè Cæſar, quòd ignouit, quòd liberalitatem clementiæ adiecit. Quicunque hoc audiuerit exemplum, neceſſe eſt Cæſarem laudet, ſed cùm ſeruum antè laudauerit. Num expectas, vt tibi narrem ma-

numiſſum, qui hoc fecerat? nec tamen gratis. pecuniam pro libertate eius Cæſar numerauerat.

CAP. XXVIII. Poſt tot exempla num eſt dubium, quin beneficium aliquando à ſeruo dominus accipiat? Quare potiùs perſona rem minuat, quàm perſonam res ipſa cohoneſtet? Eadem omnibus principia, eademque origo. nemo altero nobilior, niſi cui rectius ingenium: & artibus bonis aptius. Qui imagines in atrio exponunt, & nomina familiæ ſuæ longo ordine, ac multis ſtemmatum illigata flexuris, in parte prima ædium collocant: noti magis, quàm nobiles ſunt. Vnus omnium parens mundus eſt: ſiue per ſplendidos, ſiue per ſordidos gradus, ad hunc prima cuiuſque origo perducitur. Non eſt, quòd te iſti decipiant; qui cùm maiores ſuos recenſent, vbicunque defecit nomen illuſtre, illico deum fingunt. Neminem deſpexeris, etiam ſi circa illum obſoleta ſint nomina, & parùm indulgente adiuta fortuna. *Siue* libertini ante vos habentur, ſiue ſerui, ſiue exterarum gentium homines: erigite audacter animos, & quidquid in medio ſordidi iacet, tranſilite. expectat vos in ſummo magna nobilitas. Quid ſuperbia in tantam vanitatem attollimur, vt beneficia à ſeruis indignemur accipere, & ſortem eorum ſpectemus, obliti meritorum? Seruum tu quemquam vocas, libidinis & gulæ ſeruus, &

adulteræ, imò adulterarum commune mancipium? Seruum vocas quemquam tu? Quò tandem ab iſtis gerulis raperis, cubile iſtud tuum circumferentibus? quò te penulati iſti in militum & quidem non vulgarem cultum ſubornati? quò, inquam, te iſti efferunt? ad oſtium alicuius oſtiarij, ad hortos alicuius, ne ordinarium quidem habentis officium. Et deinde negas tibi beneficium à ſeruo tuo poſſe dari, cui oſculum alieni ſerui beneficium eſt. Quæ eſt tanta animi diſcordia? eodem tempore ſeruos deſpicis, & colis. Imperioſus intra limen atque impotens, humilis foris: & tam contemptus, quàm contemnens. Neque enim vlli magis abijciunt animos, quàm qui improbè tollunt: nulliq́ue ad calcandos alios paratiores, quàm qui contumelias facere, accipiendo didicerunt.

CAP. XXIX. Dicenda hæc fuerunt, ad contundendam inſolentiam hominum ex fortuna pendentium, vindicandumq́ue ius beneficij dandi à ſeruis, vt à filiis quoque vindicaretur. Quæritur enim, an aliquando liberi maiora beneficia dare parentibus ſuis poſſint, quàm acceperint? Illud conceditur, multos filios maiores potentioreſq́ue exſtitiſſe, quàm parentes ſuos: æquè & illud, meliores fuiſſe. Quod ſi conſtat, poteſt fieri, vt meliora tribuerint: cùm & fortuna illis maior eſſet, & melior voluntas: Quidquid, inquit, eſt, quod

quod dat patri filius, vtique minus eſt: quia hanc ipſam dandi facultatem patri debet. Ita nunquam beneficio eius vincitur, cuius beneficium eſt ipſum, quòd vincitur. Primùm, quædam initium ab aliis trahunt, & tamen initiis ſuis maiora ſunt: nec ideò aliquid non eſt maius eo à quo cœpit: quia non potuiſſet in tantum procedere, niſi cœpiſſet. Nulla non res principia ſua magno gradu tranſit. Semina, omnium rerum cauſſa ſunt: & tamen minimæ partes ſunt eorum quæ gignunt. Aſpice Rhenum, aſpice Euphratem, omnes denique inclytos amnes: quid ſunt, ſi illos illic, vnde effluunt, æſtimes? Quidquid eſt quo timentur, quo nominantur, in proceſſu parauerunt. Tolle radicem, nemora non ſurgent; nec tanti montes veſtientur. Aſpice trabes, ſiue proceritatem æſtimes, altiſſimas, ſiue craſſitudinem ſpatiumque ramorum, latiſſimè fuſas: quantulum eſt his comparatum illud, quod radix tenui fibra complectitur? Inituntur fundamentis ſuis templa, & illa vrbis mœnia: tamen quæ in firmamentum totius operis iacta ſunt, latent. Idem in ceteris euenit: principia ſua ſemper ſequens magnitudo obruit. Non potuiſſem quidquam conſequi, niſi parentum beneficium anteceſſiſſet: ſed non ideò quidquid conſecutus ſum, minus eſt eo, ſine quo conſecutus non eſſem. Niſi me nutrix aluiſſet infantem, nihil eorum quæ

conſilio ac manu gero facere potuiſſem, nec in hanc emergere nominis claritatem, quam ciuili ac militari induſtria merui. numquid tamen ideò maximis operibus præferes nutricis officium? At quid intereſt, cùm æquè ſine patris beneficio, quàm ſine nutricis, non potuerim ad vlteriora procedere?

CAP. XXX. Quòd ſi initio meo, quidquid iam poſſum, debeo: cogita non eſſe initium mei patrem, ne auum quidẽ. Semper enim erit vlterius aliquid, ex quo originis proximæ origo deſcendat. Atqui nemo dicit me plus debere ignotis, & vltra memoriam poſitis maioribus, quàm patri: plus autem debeo, ſi hoc ipſum quòd genuit me pater meus, maioribus ſuis debet. Quidquid præſtiti patri, etiam ſi magnum eſt, infra æſtimationem paterni muneris eſt: quia non eſſem, ſi non genuiſſet. Iſto modo, etiam ſi quis patrem meum ægrum ac moriturum ſanauerit, nihil præſtare ei potero, quod non beneficio eius minus ſit. non enim genuiſſet me pater, ni ſanatus eſſet. Sed vide, ne illud verius ſit æſtimari, an id quod potui, & id quod feci, meum ſit, mearum viriũ, meæ voluntatis. Illud quòd natus ſum, per ſe intuere quale ſit: animaduertes exiguum & incertum, & boni maliq́ue communem materiam. ſine dubio primum ad omnia gradum: ſed nõ ideò maiorem omnibus, quia primum. Seruaui patrem,

& ad ſummam prouexi dignitatem, & principem vrbis ſuæ feci: nec tantùm rebus à me geſtis nobilitaui, ſed ipſi quoque gerendarum ingentem at facilem, nec tutam minùs, quàm glorioſam dedi materiam. Honores, opes, quidquid humanos ad ſe animos rapit, congeſſi: & cùm ſupra omnes ſtarem, infra illum ſteti. Dic nunc, Hoc ipſum, quòd iſta potuiſti, patris munus eſt. Reſpondebo tibi, Eſt prorſus, ſi ad iſta facienda naſci ſatis eſt. ſed ſi ad benè viuendum minima portio eſt viuere, & id tribuiſti, quod cum feris mihi & animalibus quibuſdam minimis, quibuſdam etiam fœdiſſimis commune eſt; noli tibi aſſerere, quod non ex tuis beneficijs, etiamſi non ſine tuis, oritur. Puta me vitam pro vita reddidiſſe. Sic quoque munus tuum vici, cùm ego dederim ſentienti, ſentiens me dare: cùm vitam tibi non voluptatis meæ cauſſa, aut certè per voluptatem dederim: cùm tanto maius ſit retinere ſpiritum, quàm accipere, quanto leuius mori ante mortis metum.

CAP. XXXI. Ego vitam dedi ſtatim illa vſuro: tu neſcituro, an viuerem. ego vitam dedi, mortem timenti: tu vitam dediſti, vt mori poſſem. ego vitam tibi dedi cõſummatam, perfectam: tu me expertem rationis genuiſti, onus alienum. Vis ſcire, quàm non ſit magnum beneficium, vitam ſic dare? ſi expoſuiſſes, nempe iniuria erat genuiſſe. Quo quidem

colligo,

infelicem vocas, qui caret acie oculorum, cuius aures morbus obſtruxit: non vocas miſerum eum, qui ſenſum beneficiorum amiſit? Teſtes ingratorum omnium deos metuit, vrit illum & angit intercepti beneficij conſcientia: denique ſatis hæc ipſa pœna magna eſt, quòd rei (vt dicebam) iucundiſſimæ fructum non percipit. At quem iuuat accepiſſe, æquali perpetuaque voluptate fruitur: & animum eius à quo accepit, non rem intuens, gaudet. Gratum hominem ſemper beneficium delectat, ingratum ſemel. Comparari autem poteſt vtriuſque vita. cùm alter triſtis ſit & ſolicitus, qualis eſſe inficiator, ac fraudulentus ſolet; apud quem non parentum qui debet, honor eſt, non educatoris, non præceptorum: alter lætus, hilaris, occaſionem referendæ gratiæ expectans, & ex hoc ipſo affectu gaudium grande percipiens; nec quærens quomodo decoquat, ſed quemadmodum pleniùs vberiuſque reſpondeat; non ſolùm parẽtibus & amicis, ſed humilioribus quoque perſonis. Nam etiam ſi à ſeruo ſuo beneficium acceperit, æſtimat non à quo, ſed quid acceperit.

CAP. XVIII. Quamquam quæritur à quibuſdam, ſicut ab Hecatone, an beneficium dare ſeruus domino poſſit? Sunt enim qui ita diſtinguant, Quædam beneficia eſſe, quædam officia, quædam miniſteria. Beneficium eſſe, quod alienus

det:

det: alienus eſt, qui potuit ſine reprehenſione ceſſare. Officium eſſe filij, vxoris, & earum perſonarum, quas neceſſitudo ſuſcitat, & ferre opem iubet. Miniſterium eſſe ſerui, quem conditio ſua eo loco poſuit, vt nihil eorum quæ præſtat, imputet ſuperiori. * Propterea ſeruos qui negat dare aliquando beneficium, ignarus eſt iuris humani. refert enim cuius animi ſit, qui præſtat, non cuius ſtatus. Nulli præcluſa virtus eſt, omnibus patet, omnes admittit, omnes inuitat, ingenuos, libertinos, ſeruos, reges, & exules. non elegit domum, nec cenſum; nudo homine contenta eſt. Quid enim erat tuti aduerſus repentina, quid animus magnum promitteret ſibi, ſi certam virtutem fortuna mutaret? Si non dat beneficium ſeruus domino; nec regi quiſquam ſuo, nec duci ſuo miles. Quid enim intereſt, quali quis teneatur imperio, ſi ſummo tenetur? Nam ſi ſeruo, quo minùs in nomen meriti perueniat, neceſſitas obeſt, & patiendi vltima timor: idem iſtud obſtabit, & ei qui regem habet, & ei qui ducem: quoniam, quamquam ſub diſpari titulo, paria in illos licent. Atqui dant regibus ſuis, dant imperatoribus beneficia: ergo & dominis. Poteſt ſeruus iuſtus eſſe, poteſt fortis, poteſt magnanimus: ergo & beneficium dare poteſt. Nam & hoc virtutis eſt. adeoque dominis ſerui beneficia poſſunt dare, vt ipſos ſæpè beneficia ſua fe-

cerint. Non eſt dubium, an ſeruus beneficium dare poſſit cuilibet: quare ergo non & domino ſuo poſſit?

CAP. XIX. Quia non poteſt, inquit, creditor domini ſui fieri, ſi pecuniam illi dederit. Alioqui quotidie dominum ſuum obligat: peregrinantem ſequitur, ægro miniſtrat, & labore ſummo colit. Omnia tamen iſta, quæ alio præſtante beneficia dicerentur, præſtante ſeruo miniſteria ſunt. Beneficium enim id eſt, quod quis dedit, cùm illi liceret & non dare: ſeruus autem non habet negandi poteſtatem: ita non præſtat, ſed paret, nec id ſe feciſſe iactat, quod non facere non potuit. Etiam ſub iſta lege vincam, & eò perducam ſeruum, vt in multa liber ſit. Interim dic mihi, ſi tibi oſtendero aliquem ſeruum pro ſalute domini ſui, ſine reſpectu ſuæ dimicantem & confoſſum vulneribus, reliquias tamen ſanguinis ab ipſis vitalibus fundentem, & vt ille effugiendi tempus habeat, moram ſua morte quærentem: hunc tu negabis beneficium dediſſe, quia ſeruus eſt? Si tibi oſtendero aliquem, vt ſecreta domini prodat, nulla tyranni pollicitatione corruptum, nullis territum minis, nullis cruciatibus victum, auertiſſe quantum potuerit, ſuſpiciones quærentis, & impendiſſe ſpiritum fidei: hunc tu negabis beneficium domino dediſſe, quia ſeruus eſt? Vide ne eò magis ſit,

quò

quò rarius eſt exemplum virtutis in ſeruis: eoque gratius, quòd cùm ferè inuiſa imperia ſint, & omnis neceſſitas grauis, commune ſeruitutis odium, in aliquo domini caritas vicit. Ita non ideò beneficium non eſt, quia à ſeruo profectum eſt: ſed ideò maius, quia deterrere ab illo nec ſeruitus quidem potuit.

CAP. XX. Errat, ſi quis exiſtimat ſeruitutem in totum hominem deſcendere: pars melior eius excepta eſt. Corpora obnoxia ſunt, & adſcripta dominis: mens quidem ſui iuris. quæ adeò libera & vaga eſt, vt ne ab hoc quidem carcere, cui incluſa eſt, teneri queat, quo minùs impetu ſuo vtatur, & ingentia agat, & in infinitum comes cæleſtibus exeat. Corpus itaque eſt, quod domino fortuna tradidit. Hoc emit, hoc vendit:interior illa pars mancipio dari non poteſt. Ab hac quidquid venit, liberum eſt non enim aut nos omnia iubere poſſumus, aut in omnia ſerui parere coguntur: contra rempublicam imperata non facient, nulli ſceleri manus commodabunt.

CAP. XXI. Quædam ſunt quæ leges nec iubent, nec vetant facere: in his ſeruus materiam beneficij habet. Quandiu præſtatur, quod à ſeruis exigi ſolet, miniſterium eſt: vbi plus quàm quod ſeruo neceſſe eſt, beneficium. Vbi in affectum amici tranſit, deſinit vocari miniſterium. Eſt aliquid, quod dominus præ-

ſtare ſeruo debeat, vt cibaria, veſtiarium: nemo hoc dixit beneficium. At indulſit, liberaliùs educauit, artes quibus erudiuntur ingenui, tradidit: beneficium eſt. Idem, econtrario, fit in perſona ſerui. Quidquid eſt quod ſeruilis officij formulam excedit, quod non ex imperio, ſed ex voluntate præſtatur, beneficium eſt: ſi modò tantum eſt, vt hoc vocari potuerit, quolibet alio præſtante.

CAP. XXII. Seruus (vt placet Chryſippo) perpetuus mercenarius eſt. Quemadmodum ille beneficium dat, vbi plus præſtat quàm quod operis locauit: ſic ſeruus vbi beneuolentia erga dominum fortunæ ſuæ modum tranſiit, & altius aliquid auſus, quod etiam feliciùs nato decori eſſet, & ſpem domini anteceſſit, beneficium eſt intra domum inuentum. An æquum tibi videtur, quibus, ſi minus debito faciant, iraſcimur: non haberi gratiam, ſi plus debito ſolitoque fecerint? Vis ſcire, quando non ſit beneficium? vbi dici poteſt. Quid ſi nollet? Vbi verò id præſtat, quod nolle licuit, voluiſſe laudandum eſt. Inter ſe contraria ſunt, beneficium & iniuria. Poteſt dare beneficium domino, ſi à domino iniuriam poteſt accipere: atqui de iniuriis dominorum in ſeruos, qui audiat, poſitus eſt, qui & ſæuitiam & libidinem, & in præbendis ad victum neceſſariis auaritiam compeſcat. Quid ergo? Beneficium dominus à ſeruo

accipit?

accipit? imò homo ab homine. Denique quod in illius poteſtate fuit, fecit: beneficium domino dedit: ne à ſeruo acceperis, in tua poteſtate eſt. Quis autem tantus eſt, quem non fortuna indigere etiam infimis cogat? Multa iam beneficiorum exempla referam, & diſſimilia, & quędam inter ſe contraria. Dedit aliquis domino ſuo vitam, dedit mortem, ſeruauit periturum: & hoc ſi parum eſt, pereundo ſeruauit. alius mortem domini adiuuit, alius decepit.

CAP. XXIII. Claudius Quadrigarius in duodeuiceſimo annalium tradidit, cùm obſideretur Adrumentum, & iam ad ſummam deſperationem ventum eſſet, duos ſeruos ad hoſtem transfugiſſe, & operæ pretium feciſſe. Deinde vrbe capta, paſſim diſcurrente victore, illos per nota itinera ad domum in qua ſeruierant, præcucurriſſe, & dominam ſuam ante ſe egiſſe: & quærentibus quænam eſſet, dominam, & quidem crudeliſſimam ad ſupplicium ab ipſis duci, profeſſos eſſe. Eductam deinde extra muros, ſumma cura celaſſe, donec hoſtilis ira conſideret. deinde, vt ſatiatus miles ad Romanos mores citò rediit: illos quoque ad ſuos rediſſe, & dominam ſibi ipſos dediſſe. Manumiſit vtrumque eueſtigio illa: nec indignata eſt ab his ſe vitam accepiſſe, in quos vitæ neciſque poteſtatem habuiſſet. Potuit ſibi hoc vel magis gra-

tulari. Aliter enim ſeruata, munus notæ & vulgaris clementiæ habuiſſet: ſic ſeruata, nobilis fabula, & exemplum duarum vrbium fuit. In tanta confuſione captæ ciuitatis, cùm ſibi quiſque conſuleret, omnes ab illa præter transfugas fugerunt. At hi, vt oſtenderent quo animo facta eſſet prior illa tranſitio, à victoribus ad captiuam transfugerunt, perſonam parricidarum ferentes. quod in illo beneficio maximum fuit, tanti iudicauerunt, ne domina occideretur, videri dominam occidiſſe. Non eſt, mihi crede, non eſt, dico, ſeruilis animi, egregium factum fama ſceleris emiſſe. C. Vettius, prætor Marſorum, ducebatur ad Romanum imperatorem. Seruus eius gladium militi ipſi, à quo trahebatur, eduxit, & primùm dominum occidit: deinde, Tempus eſt, inquit, me & mihi conſulere: iam dominum manumiſi. atque ita ſe vno ictu tranſiecit. Da mihi quemquam, qui magnificentiùs dominum ſeruarit.

CAP. XXIV. Corfinium Cæſar obſidebat: tenebatur incluſus Domitius. Imperauit medico, eidemque ſeruo ſuo, vt ſibi venenum daret. Cùm tergiuerſantem videret: Quid cunctaris, inquit, tamquam tua in poteſtate totum iſtud ſit? mortem rogo armatus. Tum ille promiſit, & medicamentum innoxium bibendum illi dedit: quo cùm ſopitus eſſet, acceſſit ad filium eius: Iube me, inquit, adſeruari, dum

dum ex euentu intelligis, an venenum patri tuo dederim. Vixit Domitius, & ſeruatus à Cæſare eſt: prior tamen illum ſeruus ſeruauerat.

CAP. XXV. Bello ciuili, proſcriptum dominum ſeruus abſcondit: & cùm anulos eius ſibi aptaſſet, ac veſtem induiſſet, ſpeculatoribus occurrit: nihil ſe deprecari, quo minùs imperata peragerent, dixit: & deinde ceruicem porrexit. Quanti viri eſt, pro domino eo tempore mori velle, quo erat rara fides dominum mori nolle? in publica crudelitate mitem inueniri, in publica perfidia fidelem? cùm præmia proditionis ingentia oſtendantur, præmium fidei, mortem concupiſcere?

CAP. XXVI. Noſtri ſæculi exempla non præteribo. Sub Tiberio Cæſare fuit accuſandi frequens & penè publica rabies, quæ omni ciuili bello grauiùs togatam ciuitatem confecit. Excipiebatur ebriorum ſermo, ſimplicitas iocantium. nihil erat tutum: omnis ſæuiendi placebat occaſio. Nec iam reorum expectabatur euentus, cùm eſſet vnus. Cænabat Paulus prætorius in conuiuio quodam, imaginem Tiberij Cæſaris habens, ectypam, & eminente gemma. Rem ineptiſſimam fécero, ſi nũc verba quęſiero, quemadmodum dicam illum matellam ſumpſiſſe. Quod factum, ſimul & Maro, ex notis illius temporis veſtigatoribus, notauit. At ſeruus eius cui nectebantur inſi-

diæ, ei ebrio anulum extraxit. & cùm Maro cõuiuas teſtaretur, admotam eſſe imaginem obſcœnis, & iam ſubſcriptionem componeret: oſtendit in manu ſua ſeruus anulum. Si quis hunc ſeruum vocat, & illum conuiuam vocabit.

CAP. XXVII. Sub diuo Auguſto nondum hominibus verba ſua periculoſa erant, iam moleſta. Rufus, vir ordinis ſenatorij, inter cœnam optauerat, ne Cæſar ſaluus rediret ex ea peregrinatione quam parabat: & adiecerat, Idem omnes & tauros & vitulos optare. Fuerunt qui illa diligenter audirent. Vt primùm diluxit, ſeruus qui cœnanti ad pedes ſteterat, narrat quæ inter cœnam ebrius dixiſſet. hortatur, vt Cæſarem occupet, atque ipſe ſe deferat. Vſus conſilio, deſcendenti Cæſari occurrit. & cùm malam mentem habuiſſe ſe pridie iuraſſet, id vt in ſe & filios ſuos recideret, optauit: & Cæſarem, vt ignoſceret ſibi, rediretq; in gratiam ſecum, rogauit. Cùm dixiſſet ſe Cæſar facere: Nemo, inquit, credet te mecum in gratiam rediſſe, niſi aliquid mihi donaueris: petitq; non faſtidiendam à propitio ſummam: & impetrauit. Cæſar ait: Mea cauſſa dabo operam, ne vnquam tibi iraſcar. Honeſtè Cæſar, quòd ignouit, quòd liberalitatem clementiæ adiecit. Quicunque hoc audiuerit exemplum, neceſſe eſt Cæſarem laudet, ſed cùm ſeruum antè laudauerit. Num expectas, vt tibi narrem ma-

nu-

numiſſum, qui hoc fecerat? nec tamen gratis. pecuniam pro libertate eius Cæſar numerauerat.

CAP. XXVIII. Poſt tot exempla num eſt dubium, quin beneficium aliquando à ſeruo dominus accipiat? Quare potiùs perſona rem minuat, quàm perſonam res ipſa cohoneſtet? Eadem omnibus principia, eademque origo. nemo altero nobilior, niſi cui rectius ingenium: & artibus bonis aptius. Qui imagines in atrio exponunt, & nomina familiæ ſuæ longo ordine, ac multis ſtemmatum illigata flexuris, in parte prima ædium collocant: noti magis, quàm nobiles ſunt. Vnus omnium parens mundus eſt: ſiue per ſplendidos, ſiue per ſordidos gradus, ad hunc prima cuiuſque origo perducitur. Non eſt, quòd te iſti decipiant; qui cùm maiores ſuos recenſent, vbicunque defecit nomen illuſtre, illico deum fingunt. Neminem deſpexeris, etiam ſi circa illum obſoleta ſunt nomina, & parùm indulgente adiuta fortuna. Siue libertini ante vos habentur, ſiue ſerui, ſiue exterarùm gentium homines: erigite audacter animos, & quidquid in medio ſordidi iacet, tranſilite. expectat vos in ſummo magna nobilitas. Quid ſuperbia in tantam vanitatem attollimur, vt beneficia à ſeruis indignemur accipere, & ſortem eorum ſpectemus, obliti meritorum? Seruum tu quemquam vocas, libidinis & gulæ ſeruus, &

adulteræ, imò adulterarum commune mancipium? Seruum vocas quemquam tu? Quò tandem ab iſtis gerulis raperis, cubile iſtud tuum circumferentibus? quò te penulati iſti in militum & quidem non vulgarem cultum ſubornati? quò, inquam, te iſti efferunt? ad oſtium alicuius oſtiarij, ad hortos alicuius, ne ordinarium quidem habentis officium. Et deinde negas tibi beneficium à ſeruo tuo poſſe dari, cui oſculum alieni ſerui beneficium eſt. Quæ eſt tanta animi diſcordia? eodem tempore ſeruos deſpicis, & colis. Imperioſus intra limen atque impotens, humilis foris: & tam contemptus, quàm contemnens. Neque enim vlli magis abijciunt animos, quàm qui improbè tollunt: nulliq́ue ad calcandos alios paratiores, quàm qui contumelias facere, accipiendo didicerunt.

CAP. XXIX. Dicenda hæc fuerunt, ad contundendam inſolentiam hominum ex fortuna pendentium, vindicandumq́ue ius beneficij dandi à ſeruis, vt à filiis quoque vindicaretur. Quæritur enim, an aliquando liberi maiora beneficia dare parentibus ſuis poſſint, quàm acceperint? Illud conceditur, multos filios maiores potentioreſq́ue exſtitiſſe, quàm parentes ſuos: æquè & illud, meliores fuiſſe. Quod ſi conſtat, poteſt fieri, vt meliora tribuerint: cùm & fortuna illis maior eſſet, & melior voluntas: Quidquid, inquit, eſt, quod

quod dat patri filius, vtique minus eſt: quia hanc ipſam dandi facultatem patri debet. Ita nunquam beneficio eius vincitur, cuius beneficium eſt ipſum, quòd vincitur. Primùm, quædam initium ab aliis trahunt; & tamen initiis ſuis maiora ſunt: nec ideò aliquid non eſt maius eo à quo cœpit: quia non potuiſſet in tantum procedere, niſi cœpiſſet. Nulla non res principia ſua magno gradu tranſit. Semina, omnium rerum cauſſa ſunt: & tamen minimæ partes ſunt eorum quæ gignunt. Aſpice Rhenum, aſpice Euphratem, omnes denique inclytos amnes: quid ſunt, ſi illos illic, vnde effluunt, æſtimes? Quidquid eſt quo timentur, quo nominantur, in proceſſu parauerunt. Tolle radicem, nemora non ſurgent; nec tanti montes veſtientur. Aſpice trabes, ſiue proceritatem æſtimes, altiſſimas, ſiue craſſitudinem ſpatiumque ramorum, latiſſimè fuſas: quantulum eſt his comparatum illud, quod radix tenui fibra complectitur? Inituntur fundamentis ſuis templa, & illa vrbis mœnia: tamen quæ in firmamentum totius operis iacta ſunt, latent. Idem in ceteris euenit: principia ſua ſemper ſequens magnitudo obruit. Non potuiſſem quidquam conſequi, niſi parentum beneficium anteceſſiſſet: ſed non ideò quidquid conſecutus ſum, minus eſt eo, ſine quo conſecutus non eſſem. Niſi me nutrix aluiſſet infantem, nihil eorum quæ

conſilio ac manu gero facere potuiſſem; nec in hanc emergere nominis claritatem, quam ciuili ac militari induſtria merui. numquid tamen ideò maximis operibus præferes nutricis officium? At quid intereſt, cùm æquè ſine patris beneficio, quàm ſine nutricis, non potuerim ad vlteriora procedere?

CAP. XXX. Quòd ſi initio meo, quidquid iam poſſum, debeo: cogita non eſſe initium mei patrem, ne auum quidē. Semper enim erit vlterius aliquid, ex quo originis proximæ origo deſcendat. Atqui nemo dicit me plus debere ignotis, & vltra memoriam poſitis maioribus, quàm patri: plus autem debeo, ſi hoc ipſum quòd genuit me pater meus, maioribus ſuis debet. Quidquid præſtiti patri, etiam ſi magnum eſt, infra æſtimationem paterni muneris eſt: quia non eſſem, ſi non genuiſſet. Iſto modo, etiam ſi quis patrem meum ægrum ac moriturum ſanauerit, nihil præſtare ei potero, quod non beneficio eius minus ſit. non enim genuiſſet me pater, ni ſanatus eſſet. Sed vide, ne illud verius ſit æſtimari, an id quod potui, & id quod feci, meum ſit, mearum viriū, meæ voluntatis. Illud quòd natus ſum, per ſe intuere quale ſit: animaduertes exiguum & incertum, & boni malique communem materiam. ſine dubio primum ad omnia gradum: ſed nō ideò maiorem omnibus, quia primum. Seruaui patrem,

& ad

& ad ſummam prouexi dignitatem, & principem vrbis ſuæ feci: nec tantùm rebus à me geſtis nobilitaui, ſed ipſi quoque gerendarum ingentem ac facilem, nec tutam minùs, quàm glorioſam dedi materiam. Honores, opes, quidquid humanos ad ſe animos rapit, congeſſi:& cùm ſupra omnes ſtarem, infra illum ſteti. Dic nunc, Hoc ipſum, quòd iſta potuiſti, patris munus eſt. Reſpondebo tibi, Eſt prorſus, ſi ad iſta facienda naſci ſatis eſt. ſed ſi ad benè viuendum minima portio eſt viuere, & id tribuiſti, quod cum feris mihi & animalibus quibuſdam minimis, quibuſdam etiam fœdiſſimis commune eſt; noli tibi aſſerere, quod non ex tuis beneficijs, etiamſi non ſine tuis, oritur. Puta me vitam pro vita reddidiſſe. Sic quoque munus tuum vici, cùm ego dederim ſentienti, ſentiens me dare: cùm vitam tibi non voluptatis meæ cauſſa, aut certè per voluptatem dederim: cùm tanto maius ſit retinere ſpiritum, quàm accipere, quanto leuius mori ante mortis metum.

CAP. XXXI. Ego vitam dedi ſtatim illa vſuro: tu neſcituro, an viuerem. ego vitam dedi, mortem timenti: tu vitam dediſti, vt mori poſſem. ego vitam tibi dedi cõſummatam, perfectam: tu me expertem rationis genuiſti, onus alienum. Vis ſcire, quàm non ſit magnum beneficium, vitam ſic dare? ſi expoſuiſſes, nempe iniuria erat genuiſſe. Quo quidem

colligo,

colligo, minimum eſſe beneficium, patris matriſque concubitum: niſi acceſſerint alia, quæ proſequerentur hoc initium muneris, & alijs officijs ratum facerent. Non eſt bonum viuere, ſed benè viuere. At benè viuo; ſed potui & malè. ita hoc tantùm eſt tuum, quod viuo. Si vitam imputas mihi per ſe, nudam, egentem conſilij, & id vt magnum bonum iactas: cogita te mihi imputare muſcarum ac vermium bonum. Deinde, vt nihil aliud dicam, quàm bonis artibus me ſtuduiſſe, vt curſum ad rectum iter vitæ dirigerem: in ipſo beneficio tuo, maius quàm quod dederas, recepiſti. Tu enim me mihi rudem & imperitum dediſti: ego tibi filium, qualem genuiſſe gauderes.

CAP. XXXII. Aluit me pater. ſi idem præſto, plus reddo: quia non tantùm ali ſe, ſed à filio ali gaudet, & maiorem ex animo meo, quàm ex ipſa re, percipit voluptatem. Illius alimenta ad corpus tantùm meum peruenerunt. Quid ſi quis intantum proceſſit, vt aut eloquentia per gentes enoteſceret, aut iuſtitia, aut bellicis rebus, & patri quoque ingentem circumfūnderet famam, tenebraſque natalium ſuorum clara luce diſcuteret: non inæſtimabile in parentes ſuos beneficium contulit? An quiſquam Ariſtonē & Gryllum, niſi propter Xenophontem ac Platonem filios, noſſet? Sophroniſcum Socrates exſpirare non patitur. Ceteros enu-

mera-

merare longum eſt, qui viuunt ob nullam cauſſam aliam, quàm quòd illos liberorũ eximia virtus tradidit poſteris. Vtrùm maius beneficium dedit M. Agrippæ pater, ne poſt Agrippam quidem notus: an patri dedit Agrippa, nauali corona inſignis, vnicum adeptus inter dona militaria decus? qui tot in vrbe maxima opera excitauit, quę & priorem magnificentiam vincerent, & nulla poſteà vincerentur? Vtrùm Octauius maius vllum beneficium dedit filio, an patri diuus Auguſtus, quamuis illum vmbra adoptiui patris abſcondit? Quantam cepiſſet voluptatem, ſi illum, poſt debellata arma ciuilia, vidiſſet ſecuræ paci præſidentem, non agnoſcens bonum ſuum, nec ſatis credens, quoties reſpexiſſet ad ſe, potuiſſe illum virum in domo ſua naſci? Quid nunc ceteros perſequar, quos iam conſumpſiſſet obliuio, niſi illos filiorum gloria è tenebris eruiſſet, & adhuc in luce retineret? Deinde non quærimus, num quis filius patri maiora beneficia reddiderit, quàm à patre acceperat: ſed an poſſit aliquis maiora reddere. Etiamſi quæ retuli exempla, nondum ſatisfaciunt, nec beneficia parentum ſuorum ſupermicant: capit tamen hoc natura, quod nondum vlla ætas tulit. Si ſingula paternorum meritorum magnitudinem exuperare non poſſunt, plura in vnum congeſta ſuperabunt.

CAP. XXXIII. Seruauit in prælio

lio patrem Scipio, & prætextatus in hoſtes equum concitauit: parum eſt, quòd vt perueniret ad patrem, tot pericula maximos duces cùm maximè prementia contempſit, tot oppoſitas difficultates; quòd ad primam pugnam exiturus tiro per veteranorum corpora cucurrit; quòd annos ſuos tranſiliuit. Adijce, vt idem patrem reum defendat, & conſpirationi inimicorum potentium eripiat: vt alterum illi conſulatum, ac tertium, alioſque honores etiam conſularibus concupiſcendos congerat, vt pauperi raptas belli iure opes tradat, & quod eſt militaribus viris ſpecioſiſſimum, diuitem illum ſpolijs etiam hoſtilibus faciat. Si adhuc parum eſt, adijce vt prouincias & extraordinaria imperia continuet: adijce vt dirutis maximis vrbibus, Romani imperij ſine æmulo ad ortus occaſuſque venturi defenſor & conditor, maiorem nobilitatem nobili viro adijciat. Dic Scipionis patrem: haud dubium eſt, quin generandi vulgare beneficium vicerit eximia pietas & virtus, ipſi vrbi neſcio, vtrùm maius præſidium afferens, an decus.

CAP. XXXIV. Deinde, ſi hoc parum eſt, finge aliquem tormenta patris diſcuſſiſſe, finge in ſe tranſtuliſſe. Licet tibi inquantum velis extendere beneficia filij, cùm paternum munus, & ſimplex ſit, & facile, nec danti voluntarium. Quid neceſſe eſt multis? dedit etiam, quibus dediſ-

ſe

ſe ſe neſcit. In quo conſortem habet, in quo ſpectauit legem patriam, præmia patrum, domus ac familiæ perpetuitatem, omnia potiùs quàm eum cui dabat. Quid ſi quis ſapientiam conſecutus, hanc patri tradiderit, etiam nunc diſputabimus, an maius aliquid dederit, quàm acceperat: cùm vitam beatam patri reddiderit, acceperit tantùm vitam? Sed patris, inquit, beneficium eſt, quidquid facis, quidquid præſtare illi potes. Et præceptoris mei, quòd inſtitutis liberalibus profeci. Ipſos tamen qui tradiderunt illa, tranſcendimus: vtique eos, qui prima elementa docuerunt. Et quamuis ſine illis nemo quidquam aſſequi poſſet, non tamen quantumcunque quis aſſecutus eſt, infra illos eſt. multum, inter prima, ac maxima intereſt. nec ideò prima maximorum inſtar ſunt, quia ſine primis maxima eſſe non poſſunt.

CAP. XXXV. Iam tempus eſt quædam ex noſtra (vt ita dicam) moneta proferri. Qui id beneficium dedit, quo eſt aliquid melius, poteſt vinci: pater dedit filio vitam, eſt autem aliquid vita melius: ita pater vinci poteſt, quia dedit beneficium, quo eſt aliquid melius. Etiamnum, qui dedit alicui vitam, ſi ſemel & iterum liberatus eſt mortis periculo, maius accepit beneficium, quàm dedit: pater autem vitam dedit: poteſt ergo, ſi ſæpiùs periculo mortis liberatus à filio fuerit, maius

bene-

beneficium accipere, quàm dedit. Qui beneficium accepit, maius accipit, quò magis eo indiget. magis autem indiget vita qui viuit, quàm qui natus non eſt, vt qui ne indigere quidem omnino poſſit: maius ergo beneficium accipit pater, ſi vitam à filio accepit, quàm filius à patre, quòd natus eſt. Patris beneficia vinci à filijs beneficijs non poſſunt. quare? quia vitam accepit à patre: quam niſi accepiſſet, nulla dare beneficia potuiſſet. Hoc commune eſt patri cum omnibus, qui vitam dederunt alicui. non potuiſſent enim referre gratiam, niſi vitam accepiſſent. Ergo nec medico in maius gratia referri poteſt. ſolet enim & medicus vitam dare: nec nautæ, ſi naufragum ſuſtulit. Atqui & horum & aliorum, qui aliquo modo nobis vitam dederunt, beneficia vinci poſſunt: ergo & patrum poſſunt. Si quis mihi beneficium dedit, quod multorum beneficijs adiuuandum eſſet, ego autem beneficium illi dedi, quod nullius adiutorio egeret, maius dedi quàm accepi: pater filio vitam dedit perituram, niſi multa acceſſiſſent, quæ illam tuerentur: filius patri ſi dedit vitam, dedit eam, quæ nullius deſideraret auxilium, in hoc, vt permaneret: ergo maius beneficium accepit à filio pater, qui vitam accepit, quàm ipſe illi dederat.

CAP. XXXVI. Hæc non deſtruunt parentum venerationem, nec deteriores

illis liberos faciunt, imò etiam meliores. natura enim glorioſa eſt virtus, & anteire priores cupit. alacrior erit pietas, ſi ad reddenda beneficia cum vincendi ſpe venerit. Id ſi patribus idem volentibus contigerit (quoniam pleraque ſunt, in quibus noſtro bono vincimur:) vnde certamen tam optabile, vnde tantam felicitatem parentibus, vt fateantur ſeipſos filiorum beneficijs impares? Niſi hoc ita iudicamus, excuſationem damus liberis: & illos ſegniores ad referendam gratiam facimus, quibus ſtimulos adijcere debemus, & dicere, Hoc agite optimi iuuenes. poſita eſt inter parentes ac liberos honeſta contentio, dederint maiora, an receperint. Non ideò vicerunt, quia occupauerunt. ſumite modò animum, qualem decet, & deficere nolite, vt vincatis optantes. Nec deſunt tam pulchro certamini duces, qui ad ſimilia vos cohortentur, ac per veſtigia ſua ire ad victoriam ſæpè iam partam ex parentibus, iubeant.

CAP. XXXVII. Vicit Æneas patrem, ipſe eius in infantia leue tutumque geſtamẽ, grauem ſenio, per media hoſtiũ agmina, & per cadentis circa ſe vrbis ruinas ferens, cùm complexus ſacra ac penates deos religioſus ſenex non ſimplici vadentem ſarcina premeret: tulit illum per ignes, &, quid non pietas poteſt? pertulit, colendumque inter conditores Romani imperij poſuit. Vicere Siculi iuuenes: cùm

Ætna

Ætna maiore vi peragitata, in vrbes, in agros, in magnam inſulæ partem effudiſſet incendium, vexerunt parentes ſuos. Diſſediſſe creditum eſt ignes, & vtrimque flamma recedente limitem adapertum, per quem tranſcurrerent iuuenes digniſſimi, qui magna tutò auderent. Vicit Antigonus: qui cùm ingenti prælio ſuperaſſet hoſtem, præmiū belli ad patrem tranſtulit, & imperium illi Cypri tradidit. Hoc eſt regnum, nolle regnare, cùm poſſis. Vicit patrē, imperioſum quidem, T. Manlius: qui cùm ad tempus relegatus eſſet à patre, ob adoleſcentiam brutam ac hebetem, ad tribunum plebis, qui patri ſuo dixerat diem, venit: petitoq; tempore, quod ille dederat, ſperans fore proditorem parentis inuiſi, (& benè meruiſſe ſe de iuuene credebat, cuius exilium pro grauiſſimo crimine inter alia Manlio obijciebat) nactus adoleſcens ſecretum, ſtringit occultatum ſinu ferrum, &, Niſi iuras, inquit, te diem patri remiſſurum, hoc te gladio transfodiam. In tua poteſtate eſt, vtro modo pater meus accuſatorem non habeat. Iurauit tribunus: nec fefellit, & cauſſam accuſationis remiſſæ concioni reddidit. Nulli alij licuit impunè tribunum in ordinem redigere.

CAP. XXXVIII. Alia ex alijs exempla ſubeunt eorum, qui parentes ſuos periculis eripuerunt, qui ex infimo ad ſummum protulerunt; & è plebe acerⁱ-

uoque ignobili nunquam tacendos ſæculis dederunt. Nulla vi verborum, nulla ingenij facultate exprimi poteſt, quantum opus ſit, quàm laudabile, quamque nunquam à memoria hominum exiturum, poſſe hoc dicere: Parentibus meis parui, ceſſi: imperio eorum, ſiue æquum, ſiue iniquum fuit, obſequentem ſubmiſſumque me præbui: ad hoc vnum contumax fui, ne beneficijs vincerer. Certate obſecro vos, & fuſi quoque reſtituite aciem. Felices, qui vicerint: felices, qui vincentur. Quid eo adoleſcente præclarius, qui ſibi ipſi dicere potuerit, neque enim fas eſt alteri dicere: Patrem meum beneficijs vici? Quid eo fortunatius ſene, qui omnibus vbique prædicabit, à filio ſuo ſe beneficijs victum? Quid autem eſt felicius, quàm ſibi cedere?

LIBER QVARTVS.

CAPVT I.

Ex omnibus quæ tractauimus, Æbuci Liberalis, poteſt videri nihil tam neceſſarium, aut magis (vt ait Saluſtius) cum cura dicendum, quàm quod in manibus eſt: An beneficium dare, & inuicem gratiam referre, per ſe res expetendæ ſint? Inueniuntur qui honeſta in mercedem colant, quibuſque non placeat virtus gratuita: quę nihil habet in ſe magnificum,

ficum, ſi quidquam habet vænale. Quid enim eſt turpius, quàm aliquem computare, quanti vir bonus ſit: cùm virtus nec lucro inuitetur, nec abſterreatur damno, adeoque neminem ſpe ac pollicitatione corrumpat, vt contrà in ſe impendere iubeat, ac ſæpiùs in vltro tributis ſit? Calcatis vtilitatibus ad illam eundum eſt, quocunque vocauit, quocunque miſit, ſine reſpectu rei familiaris: interdum etiam, ſine vlla ſanguinis ſui parſimonia vadendum, nec vnquam imperium eius detrectandum. Quid conſequar, inquit, ſi hoc fortiter, ſi hoc gratè fecero? quòd feceris. Nihil tibi extra promittitur: ſi quid fortè obuenerit commodi, inter acceſſiones numerabis. Rerum honeſtarum pretium, in ipſis eſt. Si honeſtum per ſe expetendum eſt, beneficium autem honeſtum eſt, non poteſt alia eius conditio eſſe, cùm eadem natura ſit. Per ſe autem expetendum eſſe honeſtum, ſæpè & abundè probatum eſt.

CAP. II. In hac parte nobis pugna eſt cum Epicureorum delicata & vmbratica turba, in conuiuio ſuo philoſophantium: apud quos virtus voluptatum miniſtra eſt. Illis paret, illis deſeruit, illas ſupra ſe videt. Non eſt, inquit, voluptas ſine virtute. Sed quare ante virtutem eſt? De ordine putas diſputationem eſſe? de re tota, & de poteſtate eius ambigitur. non eſt virtus, ſi ſequi poteſt. Primæ partes eius

ſunt

ſunt. ducere debet, imperare, ſummo loco ſtare: tu illam iubes ſignum petere. Quid, inquit, tua refert? & ego, ſine virtute, nego beatam vitam poſſe conſtare. Ipſam voluptatem, quam ſequor, cui me mancipaui, remota illa, improbo & damno. de hoc vno diſputatur, vtrùm virtus ſummi boni cauſſa ſit, an ipſa ſummum bonum. Vt hoc vnum quæratur, ordinis tantùm exiſtimas mutationem? iſta verò confuſio eſt & manifeſta cæcitas, primis poſtrema præferre. Non indignor, quòd poſt voluptatem ponitur virtus, ſed quòd omnino cum voluptate confertur. Contemptrix eius & hoſtis eſt, & longiſſimè ab illa reſiliens, labori ac dolori familiarior, virilibus incommodis, quàm iſti effæminato bono inſerenda.

CAP. III. Hæc, Liberalis, dicenda fuerunt, quia beneficium (de quo nunc agitur) dare, virtutis eſt, & turpiſſimum id cauſſa vllius alterius rei dare, quàm vt datum ſit. Nam ſi recipiendi ſpe tribueremus, locupletiſſimo cuique, non digniſſimo, daremus: nunc verò diuiti importuno pauperem præferimus. non eſt beneficium quod fortunam ſpectat. Præterea, ſi vt prodeſſemus, ſola nos inuitaret vtilitas, minimè beneficia diſtribuere deberẽt, qui facillimè poſſent, locupletes, & potentes, & reges, aliena ope non indigẽtes. Dij verò tot munera, quæ ſine intermiſſione diebus ac noctibus fundunt, non darẽt. in

omnia

omnia enim illis natura ſua ſufficit, pleno ſque & tutos, & inuiolabiles præſtat. Nulli ergo beneficium dabunt, ſi vna dandi cauſſa eſt, ſe intueri ac commodum ſuum. Iſtud non eſt beneficium, ſed fęnus: circumſpicere, non vbi optimè ponas, ſed vbi quæſtuoſiſſimè habeas, vnde facillimè tollas. Quod cùm longè à dijs remotum ſit, ſequitur vt liberales ſint. nam ſi vna beneficij dandi cauſſa ſit vtilitas: nulla autem ex nobis vtilitas deo ſperanda eſt, nulla deo dandi beneficij cauſſa eſt.

CAP. IV. *Scio* quid hoc loco reſpondeatur. Itaque non dat Deus beneficia, ſed ſecurus & negligens noſtri, auerſus à mundo, aliud agit, aut (quæ maxima Epicuro felicitas videtur) nihil agit, nec magis illum beneficia, quàm iniuriæ tangunt. Hoc qui dicit, non exaudit precantium voces, & vndique ſublatis in cœlum manibus vota facientium, priuata ac publica. Quod profectò non fieret, nec in hunc furorem omnes mortales conſenſiſſent, alloquendi ſurda numina, & inefficaces deos: niſi noſſent illorũ beneficia nunc vltrò oblata, nunc orantibus data; magna, tempeſtiua, ingentes minas interuentu ſuo ſoluentia. Quis eſt autem tam miſer, tam neglectus, quis tam duro fato, & in pœnam genitus, vt non tantam deorum munificentiam ſenſerit? Ipſos illos complorantes ſortem ſuam, & querulos circum-

cumſpice. inuenies non ex toto beneficiorum cæleſtium expertes: neminem eſſe, ad quem non aliquid ex illo benigniſſimo fonte manauerit. Parum autem id, quod naſcentibus ex æquo diſtribuitur? Vt quæ ſequuntur, inæquali diſpenſata menſura, tranſeamus, parum dedit natura, cùm ſe dedit?

CAP. V. Non dat Deus beneficia. Vnde ergo iſta quæ poſſides? quæ das? quæ negas? quæ ſeruas? quæ rapis? vnde hæc innumerabilia, oculos, aureis, animum mulcentia? vnde illa luxuriam quoque inſtruens copia? Neque enim neceſſitatibus tantummodo noſtris prouiſum eſt: vſque in delicias amamur. Tot arbuſta, non vno modo frugifera, tot herbæ ſalutares, tot varietates ciborum, per totum annum digeſtæ, vt inerti quoque fortuita terrę alimenta præberent. Iam animalia omnis generis, alia in ſicco ſolidoque, alia in humido innaſcentia, alia per ſublime dimiſſa: vt omnis rerum naturæ pars tributum aliquod nobis conferret. Flumina hæc amœniſſimis flexibus campos cingentia, illa præbitura commerciis viam, vaſto & nauigabili curſu vadentia: ex quibus quædam ſtatis diebus mirabile incrementum trahunt, vt anhela & feruenti ſubjecta cælo loca ſubita vis æſtiui torrentis irriget. Quid medicatorum torrentium venæ? quid in ipſis littoribus aquarum calentium exundatio?

—— Te Lari maxime, tèque
Fluctibus, & fremitu aſſurgens Benace marino.

CAP. VI. Si pauca quis tibi donaſſet iugera, accepiſſe te diceres beneficium; immenſa terrarum latè patentium ſpatia, negas eſſe beneficium? Si pecuniam tibi aliquis donauerit, & arcam tuam (quoniam id tibi magnum videtur) impleuerit, beneficium vocabis: tot metalla defodit, tot flumina emiſit in aera, ſuper quæ decurrunt ſola aurum vehentia; argenti, æris, ferri immane pondus omnibus locis obrutum, cuius inueſtigandi tibi facultatem dedit, ac latentium diuitiarum in ſumma terra ſigna diſpoſuit: negas te accepiſſe beneficium? Si domus tibi donetur, in qua marmoris aliquid reſplendeat, & tectum nitidius, auro aut coloribus ſparſum, non mediocre munus vocabis: ingens tibi domicilium, ſine vllo incendij aut ruinæ metu ſtruxit, in quo vides non tenues cruſtas, & ipſa qua ſecantur lamina graciliores, ſed integras lapidis pretioſiſſimi moles, ſed totas variæ diſtinctæque materiæ, cuius tu paruula fruſta miraris, tectum verò aliter nocte, aliter interdiu fulgens: negas te vllum munus accepiſſe? Et cùm iſta quæ habes magno æſtimes, quod eſt ingrati hominis, nulli debere te iudicas? Vnde tibi iſtum quem trahis ſpiritum? vnde iſtam, per quam actus vitæ tuæ diſponis, atque

ordi-

ordinas, lucem? vnde ſanguinem, cuius curſu vitalis continetur calor? vnde iſta palatum tuum ſaporibus exquiſitis vltra ſatietatem laceſſentia? vnde hæc irritamenta iam laſſę voluptatis?vnde iſta quies, in qua putreſcis, ac marces? Nonne ſi gratus es,dices,

——Deus nobis hæc otia fecit:
Namque erit ille mihi ſemper Deus. illius aram
Sæpè tener noſtris ab ouilibus imbuet agnus.
Ille meas errare boues, vt cernis,& ipſum
Ludere quæ vellem, calamo permiſit agreſti.

Ille Deus eſt,non qui paucas boues, ſed qui per totum orbem armenta dimiſit, qui gregibus vbique paſſim vagantibus pabulum præſtat, qui paſcua hibernis ęſtiua ſubſtituit, qui non calamo tantùm cantare, & agreſte atque inconditum carmen ad aliquam tantùm oblectationem modulari docuit, ſed tot artes, tot vocum varietates, tot ſonos, alios ſpiritu noſtro, alios externo, cantus edituros, commentus eſt. Neque enim noſtra iſta,quæ inuenimus, dixeris: non magis, quàm quòd creſcimus, quàm quòd ad conſtitutum temporum ſua corpori officia reſpondent. Nunc puerilium dentium lapſus, nunc adſurgentem iam ætatem, & in robuſtiorem gradum tranſeuntem pubertas, & vltimus ille dies fugienti vitæ ter-

minum ponens. Inſita ſunt nobis omnium ætatum, omniumque artium ſemina, magiſterque ex occulto Deus producit ingenia.

CAP. VII. Natura, inquit, hæc mihi præſtat. Non intelligis te, cùm hoc dicis, mutare nomen Deo? Quid enim aliud eſt natura, quàm Deus, & diuina ratio, toti mundo & partibus eius inſerta? Quoties voles, tibi licet aliter hunc auctorem rerum noſtrarum compellare. & Iouem illum optimum ac maximum ritè dices, & tonantem, & ſtatorem: qui non (vt hiſtorici tradiderunt) ex eo quòd poſt votum ſuſceptum, acies Romanorum fugientium ſtetit, ſed quòd ſtant beneficio eius omnia, ſtator, ſtabilitorque eſt. hunc eumdem & fatum ſi dixeris, non mentieris. nam cùm fatum nihil aliud ſit, quàm ſeries implexa cauſſarum, ille eſt prima omnium cauſſa, ex qua ceteræ pendent. Quæcunque voles illi nomina propriè aptabis, vim aliquam effectumque cęleſtium rerum continentia. Tot appellationes eius poſſunt eſſe, quot munera.

CAP. VIII. Hunc & Liberum patrem, & Herculem, ac Mercurium noſtri putant. Liberum patrem: quia omnium parens ſit, quòd ab eo primùm inuenta ſeminum vis eſt, conſultura per voluptatem. Herculem: quia vis eius inuicta ſit, quandoque laſsata fuerit operibus editis, in ignem receſsura. Mercurium: quia ratio

tio penes illum eſt, numeruſque, & ordo, & ſcientia. Quocunque te flexeris, ibi illum videbis occurrentem tibi. nihil ab illo vacat: opus ſuum ipſe implet. Ergo nihil agis ingratiſſime mortalium, qui te negas Deo debere, ſed naturæ. quia nec natura ſine Deo eſt, nec Deus ſine natura: ſed idem eſt vtrumque, nec diſtat. Officium ſi quod à Seneca accepiſſes, Annæo te diceres debere, vel Lucio; non creditorem mutares, ſed nomen. quoniam ſiue prænomen eius, ſiue nomen dixiſſes, ſiue cognomen, idem tamen ille eſſet. Sic hunc naturam voca, fatum, fortunam: omnia eiuſdem Dei nomina ſunt, variè vtentis ſua poteſtate. Et iuſtitia, probitas, prudentia, fortitudo, frugalitas, vnius animi bona ſunt: quidquid horum tibi placuit, animus placet.

CAP. IX. Sed ne in aliam diſputationem ex obliquo abeam, plurima beneficia ac maxima in nos Deus confert, ſine ſpe recipiendi: quoniam nec ille collato eget, nec nos ei quidquam conferre poſſumus: Ergo beneficium per ſe expetenda res eſt. vna ſpectatur in eo accipientis vtilitas: ad hanc accedamus, ſepoſitis commodis noſtris. Dicitis, inquit, diligenter eligendos quibus beneficia demus: quia nec agricolæ quidem ſemina arenis committunt. Quod ſi verum eſt, noſtram vtilitatem in beneficiis dandis ſequimur, quemadmodum in arando ſe-

rendoque. neque enim ſerere, per ſe res expetenda eſt. Præterea, quęritis cui dandum ſit beneficium: quod non eſſet faciendum, ſi per ſe beneficium dare, expetenda res eſſet. quocunque loco, & quocunque modo daretur, beneficium erat. *Honeſtum propter nullam aliam cauſſam, quàm propter ipſum, ſequimur. Tamen etſi nihil aliud ſequendum eſt, quærimus quid faciamus & quando, & quemadmodum: per hæc enim conſtat. Itaque cùm eligo cui dem beneficium, id ago, vt beneficium ſit: quia ſi turpi datur, nec honeſtum eſſe poteſt, nec beneficium.

CAP. X. Depoſitum reddere, per ſe res expetenda eſt: non tamen ſemper reddam, nec quolibet loco, nec quolibet tempore. aliquando nihil intereſt, vtrùm infitier, an palàm reddam. Intuebor vtilitatem eius, cui redditurus ſum, & nociturum illi depoſitum negabo. Idem in beneficio faciam. videbo quando dem, cui dem, quemadmodum, quare. Nihil enim ſine ratione faciendum eſt: non eſt autem beneficium, niſi quod ratione datur: quoniam ratio, omnis honeſti comes eſt. Quàm ſæpè hominum, donationem ſuam inconſultam obiurgantium, hanc audimus vocem, Mallem perdidiſſe, quàm illi dediſſe? Turpiſſimum genus damni eſt, inconſulta donatio: multoque grauius malè dediſſe beneficium, quàm non recepiſſe. Aliena enim culpa eſt,

quòd

quòd non recepimus: quòd cui daremus non eligimus, noſtra. In electione nihil minùs, quàm hoc quod tu exiſtimas, ſpectabo, à quo recepturus ſim. eligo enim eum qui gratus, non qui redditurus ſit. Sępè autem & non redditurus, gratus eſt; & ingratus, qui reddidit. Ad animum tendit æſtimatio mea. Ideò locupletem, ſed indignum præteribo: pauperi viro bono dabo. Erit enim in ſumma inopia gratus: & cùm omnia illi deerunt, ſupererit animus. Non lucrum ex beneficio capto, non voluptatem, non gloriam. vni placere contentus, in hoc dabo, vt quod oportet faciam: quod oportet autem, non eſt ſine electione: quæ qualis futura ſit, interrogas?

CAP. XI. Eligam virum integrum, ſimplicem, memorem, gratum, alieni abſtinentem, ſui non auarè tenacem, beneuolum. Hunc verò cùm elegero, licèt nihil illi fortuna tribuat, quo referre gratiam poſſit, ex ſententia res geſta erit. Si vtilitas me & ſordida computatio liberalem facit, ſi nulli proſum, niſi vt inuicem ille mihi proſit: non dabo beneficium proficiſcenti in diuerſas longinquaſque regiones, non dabo abfuturo ſemper, non dabo ſic affecto, vt ſpes ei nulla ſit conualeſcendi, non dabo ipſe deficiens. non enim habeo tempus recipiendi. Atqui vt ſcias, rem per ſe expetendam eſſe, benefacere; aduenis modò in noſtrum delatis

portum, & ſtatim abituris, ſuccurrimus. Ignoto naufrago nauem, qua reuehatur, & damus & inſtruimus. Diſcedit ille, vix ſatis noto ſalutis auctore, & nunquam ampliùs in conſpectum noſtrum reuerſurus, debitores nobis deos delegat, precaturque vt illi pro ſe gratiam referant: interim nos iuuat ſterilis beneficij conſcientia. Quid cùm ipſo vitæ in fine conſtitimus, cùm teſtamentum ordinamus, non beneficia nobis nihil profutura diuidimus? quantum temporis conſumitur, quandiu ſecretò agitur, quantum & quibus demus? Quid enim intereſt, quibus demus, à nullo recepturi? Atqui nunquam diligentiùs damus, nunquam magis iudicia noſtra torquemus, quàm vbi remotis vtilitatibus, ſolum ante oculos honeſtum ſtetit: tandiu officiorum mali iudices, quandiu illa deprauat ſpes ac metus, ac inertiſſimum vitium, voluptas. Vbi mors interclusit omnia, & ad ferendam ſententiam incorruptum iudicem miſit, quærimus digniſſimos, quibus noſtra tradamus: nec quidquam cura ſanctiore componimus, quàm quod ad nos non pertinet.

CAP. XII. Et mehercule tunc magna voluptas ſubit cogitantem, Hunc ego locupletiorem faciam: huius dignitati adiectis opibus, aliquid ſplendoris affundam. Si non damus beneficia, niſi recepturi, inteſtatis moriendum ſit. Dici-

citis, inquit, beneficium creditum inſolubile eſſe: creditum autem non eſt res per ſe expetenda. Cùm creditum dicimus, imagine & tranſlatione vtimur. Sic & legem, iuſti iniuſtique regulam eſſe: & regula non eſt res per ſe expetenda. Ad hæc verba demonſtrandæ rei cauſſa deſcendimus. Cùm dico creditum, intelligitur tanquam creditum. Vis ſcire? adiicio inſolubile, cùm creditum nullum non ſolui aut poſſit, aut debeat. Adeò beneficium vtilitatis cauſſa dandum non eſt, vt ſæpè, quemadmodum dixi, cum damno ac periculo dandum ſit. Sic latronibus circumuentum defendo, vt tutò tranſire permittatur: rerum gratia laborantem tutor, & hominum potentium factionem in me conuerto, quas illi detraxero ſordes, ſub accuſatoribus iiſdem fortaſſe ſumpturus, cùm abire in partem alteram poſſim, & ſecurus ſpectare aliena certamina: ſpondeo pro iudicato, & ſuſpenſum amici bonis libellum deiicio, creditoribus eius me obligaturus: vt poſſim ſeruare proſcriptum, ipſe proſcriptionis periculum adeo. Nemo Tuſculanum aut Tiburtinum emere paratus, ſalubritatis cauſſa, & æſtiui ſeceſſus, quoto anno empturus ſit diſputat: cùm emerit, tuendum eſt. Eadem in beneficiis ratio eſt. nam cùm interrogaueris, quid reddat, reſpondebo, bonam conſcientiam. Quid reddit beneficium? dic tu mihi,

quid reddat iuſtitia, quid innocentia, quid magnitudo animi, quid pudicitia, quid temperantia, ſi quidquam præter ipſas petis.

CAP. XIII. Mundus in quid inceſſum abſoluit? in quid ſol diem extendit & contrahit? omnia iſta beneficia ſunt: fiunt enim nobis profutura. Quomodo mundi officium eſt, circumagere rerum ordinem, quomodo ſolis loca mutare, ex quibus oriatur, in quæ cedat, & hæc ſalutaria nobis facere ſine præmio: ita viri officium eſt inter alia, & beneficium dare. Quare ergo dat? ne non det, ne occaſionem benefaciendi perdat. Vobis voluptas eſt, inerti otio aſſuefacere corpuſculum, & ſecuritatem ſoporis ſimillimam appetere, & ſub denſa vmbra latitare, tenerrimiſque cogitationibus, quas tranquillitatem vocatis, animi marcentis oblectare torporem, & cibis potionibuſq; intra hortorum latebram corpora ignauia pallentia ſaginare: nobis voluptas eſt, dare beneficia vel laborioſa, dum aliorum labores leuent; vel pericuIoſa, dum alios à periculis extrahant: vel rationes noſtras aggrauatura, dum aliorum neceſſitates & anguſtias laxent. Quid mea intereſt, an recipiam beneficia? etiam cùm recepero, danda ſunt. Beneficium, eius commodum ſpectat cui præſtatur, non noſtrum: alioquin nobis, non illi, damus. Itaque multa, quæ ſum-

mam

mam vtilitatem aliis afferunt, pretio gratiam perdunt. Mercator vrbibus prodeſt, medicus ægris, mango vænalibus: ſed omnes iſti, quia ad alienum commodum pro ſuo veniunt, non obligant eos quibus proſunt.

CAP. XIV. Non eſt beneficium quod in quæſtum mittitur. Hoc dabo, hoc recipiam: auctio eſt. Non dicam pudicam, quæ amatorem vt incenderet repulit: quæ aut legem, aut virum timuit. vt ait Ouidius,

Quæ quia non licuit; non dedit, illa dedit.
Non immeritò in numerum peccantium refertur, quæ pudicitiam timori præſtitit, & non ſibi. eodem modo qui beneficium vt reciperet dedit, non dedit. Ergo & nos beneficium damus animalibus, quæ aut vſui, aut alimento futura nutrimus? beneficium damus arbuſtis quæ colimus, ne ſiccitate, aut immoti & neglecti ſoli duritia, laborent? Nemo ad agrum colendum ex æquo & bono venit, nec ad vllam rem, cuius extra ipſam fructus eſt. Ad beneficium dandum non adducit cogitatio auara, nec ſordida, ſed humana, liberalis, cupiens dare etiam cùm dederit, & augere nouis ac recentibus vetera: & non habens propoſitum, quanto ei qui præſtat bono futura ſit: alioquin humile eſt, ſine laude, ſine gloria, prodeſſe, quia expedit. Quid magnifici eſt, ſe amare, ſibi parcere, ſibi acquirere? Ab omnibus

iſtis vera beneficij dandi cupido auocat: ad detrimentum, iniecta manu, trahit, & vtilitates relinquit, ipſo benefaciendi opere lætiſſima.

CAP. XV. Numquid dubium eſt, quin contraria ſit beneficio iniuria? Quomodo iniuriam facere, per ſe vitanda ac fugienda res eſt: ſic beneficium dare, per ſe expetenda. illic turpitudo, contra omnia præmia in ſcelus hortantia, valet: ad hoc inuitat honeſti per ſe efficax ſpecies. Non mentiar, ſi dixero, neminem non amare beneficia ſua, neminem non ita compoſitum animo, vt libentiùs eum videat, in quem multa congeſſit: cui non cauſſa ſit iterum dandi beneficij, ſemel dediſſe. quod non accideret, niſi nos ipſa delectarent beneficia. Quàm ſæpè dicentem audias? Non ſuſtineo illum deſerere, cui dedi vitam, quem è periculo eripui. Rogat me vt cauſam ſuam contra homines gratioſos agam. Nolo: ſed quid faciam? iam illi ſemel, iterumque affui. Non vides ineſſe iſti rei propriam quamdam vim, quæ nos beneficia dare cogit? primùm quia oportet, deinde quia dedimus. Cui initio ratio non fuiſſet præſtandi, aliquid ei præſtamus ob hoc, quia præſtitimus. Adeoque nos ad beneficia non impellit vtilitas, vt & inutilia tueri ac fouere perſeueremus, ſola beneficij caritate: cui etiam infeliciter dato, indulgere, tam naturale, quàm liberis prauis.

CAP.

CAP. XVI. Iidem iſti gratiam referre ipſos fatentur, non quia honeſtum eſt, ſed quia vtile. quod non eſſe ita, minore opera probandum eſt. Quia quibus argumentis collegimus beneficium dare, per ſe rem expetendam eſſe, iiſdem etiam hoc colligemus. Fixum eſt illud, à quo in cetera probationes noſtræ exeunt, honeſtum ob nullam aliam cauſſam, quàm quia honeſtum ſit, coli. Quis ergo controuerſiam facere audebit, an gratum eſſe, honeſtum ſit? Quis non ingratum deteſtetur hominem, ſibi ipſi inutilem? Quid autem cùm tibi narratur de eo, qui aduerſus ſumma beneficia amici ſui ingratus eſt, quomodo id fers? vtrùm tamquam rem turpem fecerit, an tamquam vtilem rem ſibi & profuturam omiſerit? Puto, nequam hominem exiſtimas: cui pœna, non cui curatore opus ſit. quod non accideret, niſi gratum eſſe, per ſe expetendum, honeſtumque eſſet. Alia fortaſſe minùs dignitatem ſuam præferunt, & an ſint honeſta, interprete egent: hoc expoſitum eſt, pulchriuſque, quàm vt ſplendor eius dubiè ac parùm luceat. Quid tam laudabile, quid tam æqualiter in omnium animos receptum, quàm referre benè meritis gratiam?

CAP. XVII. Ad hoc, dic mihi, quæ cauſſa nos perducit? Lucrum? quod qui non contemnit, ingratus eſt. Ambitio? & quæ iactatio eſt ſoluiſſe, quod debebas?

bas? Metus? nullus ingrato. huic enim vni rei non poſuimus legem, tamquam ſatis natura cauiſſet. Quomodo nulla lex amare parentes, indulgere liberis iubet: ſuperuacuum eſt enim, in quod imus, impelli. quemadmodum nemo in amorem ſui cohortandus eſt, quem cùm naſcitur trahit: ita ne ad hoc quidem, vt honeſta per ſe petat. Placet ſuapte natura: adeoque gratioſa virtus eſt, vt inſitum ſit etiam malis, probare meliora. Quis eſt, qui non beneficus videri velit? qui non inter ſcelera & iniurias opinionem bonitatis affectet? qui non ipſis quæ impotentiſſimè fecit, ſpeciem aliquam induat recti? velit quoque & iis videri beneficium dediſſe quos læſit? Gratias itaque agi ſibi ab his, quos afflixere, patiuntur: bonoſque ſe ac liberales fingunt, quia præſtare non poſſunt. Quod non facerent, niſi illos honeſti & per ſe expetendi amor cogeret moribus ſuis opinionem contrariam quærere, & nequitiam abdere; cuius fructus concupiſcitur, ipſa verò odio pudorique eſt: nec quiſquam tantum à naturali lege deſciuit, & hominem exuit, vt animi cauſſa malus ſit. Dic enim cuilibet ex iſtis, qui rapto viuunt, an ad illa quæ latrocinijs & furtis conſequuntur, malint ratione bona peruenire? Optabit ille, cui graſſari & tranſeuntes percutere quæſtus eſt, potiùs illa inuenire, quàm eripere. Neminem reperies, qui non ne-

qui-

quitiæ præmijs, ſine nequitia, frui malit. Maximum hoc habemus naturæ meritum, quòd virtus in omnium animos lumen ſuum præmittit: etiam qui non ſequuntur illam, vident.

CAP. XVIII. Vt ſcias, per ſe expetendam eſſe grati animi affectionem, per ſe fugienda res eſt ingratum eſſe: quoniam nihil æquè concordiam humani generis diſſociat ac diſtrahit, quàm hoc vitium. Nam quo alio tuti ſumus, quàm quòd mutuis iuuamur officijs? hoc vno inſtructior vita, contraque incurſiones ſubitas munitior eſt, beneficiorum commercio. Fac nos ſingulos: quid ſumus? præda animalium & victimæ, ac viliſſimus & facillimus ſanguis. Quoniam ceteris animalibus in tutelam ſui ſatis virium eſt. Quæcunque vaga naſcuntur, & actura vitam ſegregem, armata ſunt: hominem imbecillitas cingit: non vnguium vis, non dentium, terribilem ceteris fecit: nudum & infirmum, ſocietas munit. Duas res dedit, quæ illum obnoxium ceteris, validiſſimum facerent, rationem & ſocietatem. Itaque qui par eſſe nulli poſſet, ſi diduceretur, rerum potitur. Societas illi dominium omnium animalium dedit; ſocietas terris genitum, in alienæ naturæ tranſmiſit imperium, & dominari etiam in mari iuſſit. Hæc morborum impetus arcuit, ſenectuti adminicula proſpexit, ſolatia contra dolores

res dedit: hæc fortes nos facit, quòd licet contra fortunam aduocare. Hanc tolle: & vnitatem generis humani, qua vita ſuſtinetur, ſcindes. tolletur autem, ſi efficies, vt ingratus animus non per ſe vitandus ſit, ſed quia aliud illi timendum eſt. Quàm multi ſunt enim, quibus ingratis eſſe tutò licet? denique ingratum voco, quiſquis metu gratus eſt.

CAP. XIX. Deos nemo ſanus timet: Furor eſt enim metuere ſalutaria: nec quiſquam amat, quos timet. Tu denique Epicure Deum inermem facis. omnia illi tela, omnem detraxiſti potentiam, & ne cuiquam metuendus eſſet, proieciſti ipſum extra metum. Hũc igitur ſeptum ingenti quodam & inexplicabili muro, diuiſumque à contactu & à conſpectu mortalium, non habes quare vereatis: nulla illi nec tribuendi, nec nocendi materia eſt. In medio interuallo huius & alterius cæli deſertus, ſine animali, ſine homine, ſine re, ruinas mundorum ſupra ſe circaque ſe cadentium euitat, non exaudiens vota, nec noſtri curioſus. Atqui hunc vis videri colere, non aliter quàm parentem: grato, vt opinor, animo: aut ſi non vis videri gratus, quia nullum habes illius beneficium, ſed te atomi & iſtæ micæ tuæ fortè ac temerè conglobauerunt, cur colis? Propter maieſtatem, inquis, eius eximiam, ſingularemque naturam. Vt concedam tibi: nempe hoc facis nulla ſpe, nullo.

nullo pretio inductus. Eſt ergo aliquid per ſe expetendum, cuius te ipſa dignitas ducit: id eſt honeſtum. Quid eſt autem honeſtius, quàm gratum eſſe? huius virtutis materia tam latè patet, quàm vita.

CAP. XX. Sed ineſt, inquit, huic bono etiam vtilitas aliqua. cui enim virtuti non ineſt? ſed id propter ſe expeti dicitur, quod quamuis habeat aliqua extra ſe commoda, ſepoſitis quoque illis ac remotis, placet. Prodeſt gratum eſſe: ero tamen gratus, etiam ſi noceat. Qui gratus eſt, quid ſequitur? vt hæc res illi alios amicos, alia beneficia conciliet? Quid ergo ſi quis ſibi offenſas concitaturus eſt? ſi quis intelligit, adeò per hoc ſe nihil conſecuturum, vt multa etiam ex repoſito acquiſitoque perdenda ſint: num libens in detrimenta deſcendet? Ingratus eſt, qui in referenda gratia ſecundùm datum videt, qui ſperat cùm reddit. Ingratum voco, qui ægro aſſidet, quia teſtamentum facturus eſt, cui de hereditate, aut de legato vacat cogitare. Faciat licèt omnia, quæ facere bonus amicus & memor officij debet, ſi animo eius obuerſatur ſpes, ſi captator eſt, & hamum iacit: vt aues, quæ laceratione corporum aluntur, laſſa morbo pecora, & caſura è proximo ſpeculantur; ita hic imminet morti, & circa cadauer volat.

CAP. XXI. Gratus animus ipſa virtute propoſiti ſui capitur. Vis ſcire hoc

ita

ita eſſe, nec illum vtilitate corrumpi? Duo ſunt genera grati hominis. dicitur gratus, qui aliquid pro eo quod acceperat, reddit. hic fortaſſe oſtentare ſe poteſt: habet quod iactet, quod proferat. dicitur gratus, qui bono animo accepit beneficium, bono debet. Hic intra conſcientiam cluſus eſt. quæ illi contingere poteſt vtilitas ex affectu latenti? Atqui hic, etiam ſi vltrà facere nihil poteſt, gratus eſt: amat, debet, referre gratiam cupit. Quidquid vltrà deſideras, non ipſi deeſt. Artifex eſt etiam, cui ad exercendam artem inſtrumenta non ſuppetunt: nec minùs canendi peritus, cuius vocem exaudiri fremitus obſtrepentium non ſinit. Volo referre gratiam. poſt hoc aliquid ſupereſt mihi, non vt gratus, ſed vt ſolutus ſim. Sæpè enim & qui gratiam retulit, ingratus eſt: & qui non retulit, gratus. Nam vt omnium aliarum virtutum, ita huius, ad animum tota æſtimatio redit. hic ſi in officio eſt, quidquid defuit, fortuna peccat. Quomodo eſt diſertus etiam qui tacet, fortis etiam qui compreſſis manibus, vel & alligatis: quomodo gubernator etiam qui in ſicco eſt, quia conſummatæ ſcientiæ nihil deeſt, etiam ſi quid obſtat quo minùs ſe vtatur: ita gratus eſt, etiam qui vult tantùm, nec habet huius voluntatis ſuæ vllum alium, quàm ſe teſtem. Imò amplius adijciam. eſt aliquando gratus, etiam qui ingratus videtur,

tur,

tur, quem mala interpres opinio in contrarium traducit. Hic quid aliud ſequitur, quàm ipſam conſcientiam? quę etiam obruta delectat, quæ concioni ac famæ reclamat, & in ſe omnia reponit, & cùm ingentem ex altera parte turbam contrà ſentientium aſpexit, non numerat ſuffragia, ſed vna ſententia vincit. Si verò bonam fidem perfidiæ ſupplicijs affici videt, non deſcendit è faſtigio, ſed ſupra pœnam ſuam conſiſtit.

CAP. XXII. Habeo, inquit, quod volui, quod petij. Non pœnitet, nec pœnitebit, nec vlla iniquitate me eò fortuna perducet, vt hanc vocem audiam. Quid mihi volui? quid mihi nunc prodeſt bona voluntas? Prodeſt & in equuleo, prodeſt & in igne: qui ſi ſingulis membris admoueatur, & paullatim viuum corpus circumeat: licèt ipſum corpus plenum bona conſcientia ſtillet: placebit illi ignis, per quem bona fides collucebit. Nunc quoque illud argumentum, quamuis dictum iam, reducatur. Quid eſt quare grati velimus eſſe, cùm morimur? quare ſingulorum perpendamus officia? quare id agamus in omnem vitam noſtram memoria decurrente, ne cuius officij videamur obliti? Nihil iam ſupereſt, quò ſpes porrigatur. in illo tamen cardine poſiti, abire è rebus humanis quàm gratiſſimi volumus. Eſt videlicet magna in ipſo opere merces rei, & ad alliciendas

mentes

mentes hominum ingens honeſti potentia: cuius pulchritudo animos circumfudit, & delinitos admiratione luminis ac fulgoris ſui rapit. At multa hinc commoda oriuntur. Et tutior eſt vita melioribus, amorque & ſecundum bonorum iudicium, ætaſque ſecurior, quam innocentia, quam grata mens proſequitur. Fuiſſet enim iniquiſſima rerum natura, ſi hoc tantum bonum miſerum, & anceps, & ſterile feciſſet. Sed illud intuere, an ad iſtam virtutem, quæ ſæpè tuto ac facili aditur, etiam per ſaxa, & rupes, & feris ac ſerpentibus obſeſſum iter, fueris iturus.

¶ CAP. XXIII. Non ideò per ſe non eſt expetendum, cui aliquid extrà quoque emolumenti adhæret. ferè enim pulcherrima quæque, multis & aduenticijs comitata ſunt dotibus: ſed illas trahunt, ipſa præcedunt. Num dubium eſt, quin hoc humani generis domicilium, circuitus ſolis ac lunæ, vicibus ſuis temperet? quin alterius calore alantur corpora, terræ relaxentur, immodici humores comprimantur, alligantis omnia hiemis triſtitia frangatur: alterius tepore efficaci & penetrabili rigetur maturitas frugum? quin ad huius curſum fecunditas humana reſpondeat? quin ille annum obſeruabilem fecerit circumactu ſuo; hæc menſem, minoribus ſe ſpatijs flectens? Vt tamen detrahas iſta, non erat ipſe ſol

ido-

idoneum oculis ſpectaculum, dignuſque adorari, ſi tantùm præteriret? non erat digna ſuſpectu luna, etiam ſi otioſum ſidus tranſcurreret? Ipſe mundus quoties per noctem ignes ſuos fudit, & tantum ſtellarum innumerabilium refulſit, quem non intentum in ſe tenet? quis ſibi illa, tunc cùm miratur, prodeſſe cogitat? Adſpice iſta tacito ſupernè cœlo labentia, quemadmodum velocitatem ſuam ſub ſpecie ſtantis atque immoti operis abſcondant. Quantum iſta nocte, quam tu in numerum ac diſcrimen dierum obſeruas, agitur? quanta rerum turba ſub hoc ſilentio euoluitur? quantam fatorum ſeriem certus limes adducit? Iſta quæ tu non aliter, quàm in decorem ſparſa conſideras, ſingula in opere ſunt. Nec enim eſt, quòd exiſtimes ſeptem ſola diſcurrere, cetera hærere. paucorum motus comprehendimus: innumerabiles verò, longiuſque à conſpectu noſtro ſeducti dij, eunt, redeuntque. Et ex his qui oculos noſtros patiuntur, plerique obſcuro gradu pergunt, & per occultum aguntur. Quid ergo? non caperis tantæ molis aſpectu, etiam ſi te non regat, non cuſtodiat, non foueat, generetque, ac ſpiritu ſuo riget?

CAP. XXIV. Quemadmodum hæc cùm primum vſum habeant, & neceſſaria vitaliaque ſint, maieſtas tamen eorum totam mentem occupat: ita omnis virtus,

tus, & in primis illa grati animi, multum quidem præſtat, ſed non vult ob hoc diligi: amplius quiddam in ſe habet, nec ſatis ab eo intelligitur, à quo inter vtilia numeratur. Gratus eſt, quia expedit? ergo & quantum expedit. Non recipit ſordidum virtus amatorem: ſoluto ad illam ſinu veniendum eſt. Ingratus hoc cogitat: Volebam gratiam referre, ſed timeo impenſam, timeo periculum, vereor offenſam; faciam potiùs, quod expedit. Non poteſt eadem ratio & gratum facere, & ingratum. Vt diuerſa illorum opera, ita inter ſe diuerſa propoſita ſunt. Ille ingratus eſt, quamuis non oporteat, quia expedit: hic gratus eſt, quamuis non expediat, quia oportet.

CAP. XXV. Propoſitum eſt nobis ſecundum rerum naturam viuere, & deorum exemplum ſequi: dij autem quodcunque faciunt, in eo nihil præter ipſam faciendi rationem ſequuntur. niſi fortè exiſtimas illos fructum operum ſuorum ex fumo extorum, & turis odore percipere. Vide quanta quotidie moliantur, quanta diſtribuant, quantis terras fructibus impleant, quàm opportunis & in omnes oras ferentibus ventis maria permoueant, quantis imbribus repentè deiectis ſolum molliant, venaſque fontium arentes reintegrent, & infuſo per occulta nutrimento renouent. Omnia iſta ſine mercede, ſine vllo ad ipſos perueniente

com-

commodo, faciunt. Hæc quoque noſtra ratio, ſi exemplari ab ſuo non aberrat, ſeruet, ne ad res honeſtas conducta veniat. Pudeat vllum venale eſſe beneficium: gratuitos habemus deos.

CAP. XXVI. Si deos, inquit, imitaris, da & ingratis beneficia. Nam & ſceleratis ſol oritur, & piratis patent maria. Hoc loco interrogant, an vir bonus daturus ſit beneficium ingrato, ſciens ingratum eſſe? Permitte mihi aliquid interloqui, ne interrogatione inſidioſa capiamur. Duos ex conſtitutione Stoica accipe ingratos. alter ingratus, quia ſtultus eſt. Stultus, etiam malus eſt: qui malus eſt, nullo vitio caret: ergo & ingratus eſt. Sic omnes malos dicimus, intemperantes, auaros, luxurioſos, malignos: non quia iſta omnia ſingulis magna & nota vitia ſint, ſed quia eſſe poſſint: & ſunt, etiamſi latent. Alter eſt ingratus, qui à vulgo dicitur, in hoc vitium natura pronus & propenſus. Illi ingrato, qui ſic hac culpa non caret, quomodo nulla caret, dabit beneficium vir bonus. nulli enim dare poterit, ſi tales homines ſubmouerit. Huic ingrato, qui beneficiorum fraudator eſt, & in hanc partem procubuit animo, non magis dabit beneficium, quàm decoctori pecuniam credet, aut depoſitum committet ei, qui iam pluribus abnegauit. Timidus dicitur aliquis, quia ſtultus eſt: & hoc quidem malos ſequitur,

tur, quos indiſcreta & vniuerſa vitia circumſtant. dicitur timidus propriè, natura etiam ad inanes ſonos pauidus. Stultus omnia vitia habet, ſed non in omnia natura pronus eſt. alius in auaritiam, alius in luxuriam, alius in petulantiam inclinantur.

CAP. XXVII. Itaque errant illi, qui interrogant Stoicos: Quid ergo? Achilles timidus eſt? Quid ergo? Ariſtides, cui iuſtitia nomen dedit, iniuſtus eſt? Quid ergo? & Fabius, qui cunctando reſtituit rem, temerarius eſt? Quid ergo? Decius mortem timet? Mucius proditor eſt? Camillus deſertor? Non hoc dicimus, ſic omnia vitia eſſe in omnibus, quomodo in quibuſdam ſingula eminent: ſed malum ac ſtultum nullo vitio vacare. nec audacem quidem timoris abſoluimus: ne prodigum quidem auaritia liberamus. Quomodo omnes ſenſus habet, nec ideò tamen omnes homines aciem habent Lynceo ſimilem: ſic qui ſtultus eſt, non tam acria & concitata habet omnia, quàm quidam quædam. Omnia in omnibus vitia ſunt: ſed non omnia in ſingulis exſtant. Hunc natura ad auaritiam impellit: hic libidini, hic vino deditus eſt: aut ſi nondum deditus, ita formatus, vt in hoc illum mores ſui ferant. Itaque vt ad propoſitum reuertar, nemo non ingratus eſt, qui malus eſt: habet enim omnia nequitiæ ſemina: tamen pro-

propriè

priè ingratus appellatur, qui ad hoc vitium vergit. huic ergo beneficium non dabo. Quomodo malè filię conſulit, qui illam contumelioſo & ſæpè repudiato collocauit: quomodo malus paterfamilias habebitur, qui negotiorum geſtorum damnato, patrimonij ſui curam mandauerit; quomodo dementiſſimè teſtabitur, qui tutorem filio reliquerit, pupillorum ſpoliatorem: ſic peſſimè beneficia dare dicetur, quicunque ingratos eligit, in quos peritura conferat.

CAP. XXVIII. Dij quoque, inquit, multa ingratis tribuunt. Sed illa bonis parauerant: contingunt autem etiam malis, quia ſeparari non poſſunt. Satius eſt autem, prodeſſe etiam malis propter bonos, quàm bonis deeſſe propter malos. Ita, quæ refers, diem, ſolem, hiemis æſtatiſque curſus, & media veris autumnique temperamenta, imbres, & fontium hauſtus, ventorum ſtatos flatus, pro vniuerſis inuenerunt: excerpere ſingulos non potuerunt. Rex honores dignis dat, congiarium & indignis: Frumentum publicum tam fur quàm periurus & adulter accipiunt, & ſine delectu morum, quiſquis ciuis eſt. cùm aliquid eſt, quod tanquam ciui, non tanquam bono datur, ex æquo boni ac mali ferunt. Deus quoque quædam in vniuerſum humano generi dedit, à quibus excluditur nemo. nec enim poterat fieri,

vt ventus bonis viris ſecundus eſſet, contrarius malis: commune autem bonum erat patere commercium maris, & regnum humani generis relaxari. Nec poterat lex caſuris imbribus dici, ne in malorum improborumque rura defluerent. Quædam in medio ponuntur. Tam bonis quàm malis conduntur vrbes: monumenta ingeniorum, & ad indignos peruentura, publicauit editio: medicina & ſceleratis opem miniſtrat. Compoſitiones remediorum ſalutarium nemo ſuppreſſit, ne ſanarentur indigni. In his exige cenſuram, & perſonarum æſtimationem, quæ ſeparatim tanquam digno dantur: non in his, quæ promiſcuè turbam admittunt. Multum enim refert, vtrùm aliquem non excludas, an eligas. Ius fori omnibus dicitur: pace etiam homicidæ fruuntur: ſua repetunt, etiam qui aliena rapuerunt. Percuſſores, & domi ferrum exercentes, murus ab hoſte defendit: legum præſidio, qui plurimum in illas peccauerunt, proteguntur. Quædam non poterant certis contingere, niſi vniuerſis darentur. Non eſt itaque quod de iſtis diſputes, ad quæ publicè inuitati ſumus: illud quod iudicio meo ad aliquem peruenire debet, ei quem ingratum ſciam, non dabo.

CAP. XXIX. Ergo, inquit, nec conſilium deliberanti dabis ingrato, nec aquam haurire permittes, nec viam erranti

ranti monſtrabis? an hæc quidem facies, ſed nihil donabis? Diſtinguam iſtud: certè tentabo diſtinguere. Beneficium, eſt opera vtilis, ſed non omnis opera vtilis beneficium eſt. Quędam enim tam exigua ſunt, vt benefi cij nomen non occupent. Duæ res coire debent, quæ beneficium efficiant. Primùm, rei magnitudo: quædam enim ſunt infra huius nominis menſuram. Quis beneficium dixit, quadram panis, aut ſtipem æris abjecti, aut ignis accendendi factam poteſtatem? & interdum iſta plus proſunt, quàm maxima: ſed tamen vilitas ſua illis, etiam vbi tempore facta ſunt neceſſaria, detrahit pretium. Deinde quod potiſſimum eſt, oportet accedat: vt eius cauſſa faciam, ad quem volebam peruenire beneficium; dignumque eum judicem, & libens id tribuam, percipienſque ex munere meo gaudium. quorum nihil eſt in iſtis, de quibus loquebamur. Non enim tanquam dignis illa tribuimus, ſed negligenter tanquam parua: & non homini damus, ſed humanitati.

CAP. XXX. Aliquando daturum me etiam indignis quædam non negauerim, in honorem aliorum: ſicut in petendis honoribus quoſdam turpiſſimos nobilitas induſtriis, ſed nouis, prætulit. Non ſine ratione, ſacra eſt magnarum virtutum memoria: & eſſe plures bonos juuat, ſi gratia bo-

niorum non cum ipſis cadat. Ciceronem filium quæ res conſulem fecit, niſi pater? Cinnam nuper quæ res ad conſulatum recepit ex hoſtium caſtris? quæ Sextum Pompeium, alioſque Pompeios, niſi vnius viri magnitudo? tanta quidem, vt ſatis altè omnes ſuos etiam ruina eius attolleret. Quid nuper Fabium Perſicum, cuius oſculum etiam impuri vitabant, ſacerdotem non in vno collegio fecit, niſi Verrucoſi, & Allobrogici, & illi trecenti, qui hoſtium incurſioni pro rep. vnam domum obiecerant? Hoc debemus virtutibus, vt non præſentes ſolùm illas, ſed etiam ablatas è conſpectu colamus. Quomodo illæ id egerunt, vt non in vnam ætatem prodeſſent, ſed beneficia ſua etiam poſt ipſas relinquerent: ita & nos non vna ætate grati ſumus. Hic magnos viros genuit, dignus eſt beneficiis, qualiſcumque eſt. dignos dedit. Hic egregiis maioribus ortus eſt: qualiſcunque eſt, ſub vmbra ſuorum lateat. Vt loca ſordida repercuſſu ſolis illuſtrantur, ita inertes maiorum ſuorum luce reſplendeant.

CAP. XXXI. Excuſare hoc loco, mi Liberalis, deos volo. Interdum enim ſolemus dicere: Quid ſibi voluit prouidentia, quæ Aridæum regno impoſuit? Illi putas hoc datum? patri eius datum eſt, & fratri. Quare C. Cæſarem orbi terrarum præfecit, hominem humani ſan-

guinis

guinis auidiſſimum, quem non aliter fluere in conſpectu ſuo iubebat, quàm ſi ore excepturus eſſet? Quid? ergo tu illi hoc datum exiſtimas? patri eius Germanico datum, datum auo, proauoque, & ante hos aliis non minùs claris viris, etiam ſi priuati pareſque aliis vitam exegerunt. Quid tu, cùm Mamercum Scaurum Cos. faceres, ignorabas ancillarum ſuarum menſtruum ore illum hiante exceptare? Numquid enim ipſe diſſimulabat? numquid purus videri volebat? Referam dictum tibi eius in ſe, quod circumferri memini, & ipſo præſente laudari. Pollioni Aſinio iacenti, obſcæno verbo vſus, dixerat ſe facturum id quod pati malebat. & cùm Pollionis attractiorem vidiſſet frontem: Quidquid, inquit, mali dixi, mihi & capiti meo. Hoc dictum ſuum ipſe narrabat. Hominem tam palam obſcænum, ad faſces, & ad tribunal admiſiſti? nempe dum veterem illum Scaurum, ſenatus principem cogitas, indignè fers ſobolem eius iacere.

CAP. XXXII. Deos videre eſt, vt alios indulgentiùs tractent, propter parentes auoſque, alios propter futuram nepotum pronepotumque, ac longè ſequentium poſterorum indolem. Nota eſt enim illis operis ſui ſeries. omnium illis rerum per manus ſuas iturarum ſcientia in aperto ſemper eſt: nobis ex abdito

ſubit. & quæ repentina putamus, illis prouiſa veniunt ac familiaria. Sint hi reges, quia maiores eorum non fuerunt, quia pro ſummo imperio habuerunt iuſtitiam, abſtinentiam, quia non remp. ſibi, ſed ſe reip. dicauerunt. Regnent hi, quia vir bonus quidam proauus eorum fuit: qui animum ſupra fortunam geſſit, qui in diſſenſione ciuili, quoniam ita expediebat reip. vinci quàm vincere maluit. Referri illi gratia tam longo ſpatio non potuit. in illius reſpectum iſte populo præſideat: non quia ſcit aut poteſt, ſed quia alius pro eo meruit. Hic corpore deformis eſt, adſpectu fœdus, & ornamenta ſua traducturus. iam me homines accuſabunt, cæcum & temerarium dicent, neſcientem quo loco, quæ ſummis ac excellentiſſimis debentur, ponam. At ego ſcio, alij me iſtud dare, alij olim debitum ſoluere. Vnde iſti norũt illum quemdam, gloriæ ſequentis fugaciſſimum, eo vultu ad pericula euntem, quo alij ex periculo redeunt? nunquam bonum ſuum à publico diſtinguentem? Vbi, inquis, iſte, aut quis eſt? apud me iſtæ expenſorum acceptorumque rationes diſpunguntur. Ego quid cui debeam, ſcio. aliis poſt longam diem repono, aliis in anteceſſum: ac prout occaſio, & reip. meæ facultas tulit.

CAP. XXXIII. Ingrato ergo aliquando quædam, ſed non propter ipſum

dabo.

dabo. Quid ſi, inquit, neſcis, vtrùm gratus ſit, an ingratus? expectabis donec ſcias, an dandi beneficij tempus non amittes? Expectare longum eſt. nam (vt Plato ait) difficilis humani animi coniectura eſt: non expectare, temerarium eſt. Huic reſpondebimus, nunquam expectare nos certiſſimam rerum comprehenſionem: quoniam in arduo eſt veri exploratio: ſed eà ire, quà ducit veri ſimilitudo. Omne hac via procedit officium. ſic ſerimus, ſic nauigamus, ſic militamus, ſic vxores ducimus, ſic liberos tollimus: cùm omnium horum incertus ſit euentus. Ad ea accedimus, de quibus benè ſperandum eſſe credimus. Quis enim pollicetur ſerenti prouentum, nauiganti portum, militanti victoriam, marito pudicam vxorem, patri pios liberos? Sequimur quà ratio, non quà veritas trahit. Expecta, vt niſi benè ceſſura non facias, & niſi comperta veritate nihil moueris: relicto omni actu vita conſiſtit. Dum veriſimilia me in hoc aut in illud impellant, non verebor beneficium dare ei, quem veriſimile erit gratum eſſe.

CAP. XXXIV. Multa, inquit, interuenient, per quæ & malus pro bono ſurrepat, & bonus pro malo diſpliceat. fallaces enim ſunt rerum ſpecies, quibus credimus. Quis negat? ſed nihil aliud inuenio, per quod cogitationem regam. His veritas mihi veſtigiis ſequenda eſt:

certiora non habeo. Hæc vt quàm diligentiſſimè æſtimem, operam dabo, nec citò illis aſſentiar. Sic enim in prælio poteſt accidere, vt telum meum in commilitonem manus dirigat, aliquo errore decepta; & hoſti, tamquam meo, parcam. ſed hoc & rarò accidet, & non vitio meo: cui propoſitum eſt hoſtem ferire, ciuem defendere. Si ſciam ingratum eſſe, non dabo beneficium. At obrepſit, at impoſuit. nulla hic culpa tribuentis eſt, quia tamquam grato dedi. Si promiſeris, inquit, te daturum beneficium, & poſteà ingratum eſſe ſcieris, dabis, an non? Si facis, ſciens peccas: das enim cui non debes. ſi negas, & hoc modo peccas: quia non das ei, cui promiſiſti. Secta veſtra hoc loco titubat, & illud ſuperbum promiſſum, numquam ſapientem facti ſui pœnitere, nec vmquam emendare quod fecerit, nec mutare conſilium. Non mutat ſapiens conſilium, omnibus his manentibus quæ erant, cùm ſumeret. Ideò numquam illum pœnitentia ſubit: quia nihil melius illo tempore fieri potuit, quàm quod factum eſt: nihil melius conſtitui, quàm quod conſtitutum eſt. Ceterùm ad omnia cum exceptione veniet, ſi nihil inciderit quod impediat: ideò omnia illi ſuccedere dicimus, & nihil contra opinionem accidere, quia præſumit animo, poſſe aliquid interuenire, quod deſtinata prohibeat. Imprudentium iſta

d 3 fiducia

fiducia eſt, fortunam ſibi ſpondere: ſapiens vtramque partem eius cogitat. ſcit quantum liceat errori, quàm incerta ſint humana, quàm multa conſiliis obſtent. ancipitem rerum ac lubricam ſortem ſuſpenſus ſequitur, & conſiliis certis incertos euentus. Exceptio autem, ſine qua nihil deſtinat, nihil aggreditur, & hic illum tuetur.

CAP. XXXV. Promiſi beneficium, niſi ſi quid incidiſſet, quare non deberem dare. Quid enim, ſi quod illi pollicitus ſum, patria ſibi me dare iuſſerit? Si lex lata erit, ne id quiſquam faciat, quod ego me amico meo facturum promiſeram? Promiſi tibi filiam in matrimonium: poſteà peregrinus apparuiſti: non eſt mihi cum extraneo connubium. Eadem lex me defendit, quæ vetat. Tunc fidem fallam, tunc inconſtantiæ crimen audiam, ſi cum omnia eadem ſint, quæ erant promittente me, non præſtitero promiſſum: alioquin quidquid mutatur, libertatem facit de integro conſulendi, & meam fidem liberat. Promiſi aduocationem: poſteà apparuit per illam cauſam præiudicium in patrem meum quæri. promiſi me peregrè vnà exiturum: ſed iter infeſtari latrociniis nunciatur. in rem præſentem venturus fui: ſed æger filius, ſed puerpera vxor tenet. Omnia eſſe debent eadem, quæ fuerunt cùm promitterem, vt promittentis fidem teneas. Quæ autem ma-

ior fieri mutatio poteſt, quàm ſi te malum virum & ingratum comperi? quod tamquam digno dabam, indigno negabo, & iraſcendi quoque cauſſam habebo deceptus.

CAP. XXXVI. Inſpiciam tamen, & quantum ſit de quo agitur: dabit mihi conſilium promiſſæ rei modus. Si exiguum eſt, dabo: non quia dignus es, ſed quia promiſi. nec tamquam munus dabo, ſed verba mea redimam, & aurem mihi peruellam: damno caſtigabo promittendi temeritatem. Ecce vt doleat, vt poſteà conſideratiùs loquaris: quod dicere ſolemus, linguarium dabo. Si maius erit, non committam (quemadmodum Mecænas ait) vt ſeſtertio centies obiurgandus ſim. Inter ſeſe enim vtrumque comparabo. Eſt aliquid, in eo quod promiſeris, perſeuerare: eſt rurſus multum in eo, ne indigno beneficium des. Hoc tamen quantum ſit, attendendum. ſi leue, conniueamus: ſi verò magno mihi aut detrimento, aut rubori futurum, malo ſemel excuſare, quare negauerim, quàm ſemper, quare dederim. Totum, inquam, in eo eſt, quanti promiſſi mei verba taxentur. Non tantùm quod temerè promiſi, retinebo, ſed quod non rectè dedi, repetam. Demens eſt, qui fidem præſtat errori.

CAP. XXXVII. Philippus Macedonum rex habebat militem manu fortem, cuius in multis expeditionibus

vtilem

vtilem expertus operam, ſubinde ex præda aliquid illi virtutis cauſſa donauerat, & hominem vænalis animæ crebris auctoramentis accendebat. Hic naufragus in poſſeſſiones cuiuſdam Macedonis expulſus eſt. quod vt Macedoni illi nunciatum eſt, accucurrit, ſpiritum eius recollegit, in villam illum ſuam tranſtulit, lectulo ſuo ceſſit, affectum, ſemianimemque recreauit, diebus triginta impenſa ſua curauit, refecit, viatico inſtruxit, ſubinde dicentem: Gratiam tibi referam. videre tantùm mihi imperatorem meum contingat. Narrauit Philippo naufragium ſuum, auxilium tacuit, & protinus petiit, vt ſibi prædia cuiuſdam donaret. Ille quidam erat hoſpes eius, is ipſe, à quo receptus erat, à quo ſanatus. Multa interim reges, in bello præſertim, opertis oculis donant. non ſufficit homo iuſtus vnus tot armatis cupiditatibus. non poteſt quiſquam eodem tempore & bonum virum, & bonum ducem agere. Quomodo tot millia hominum inſatiabilia ſatiabuntur? quid habebunt, ſi ſuum quiſque habuerit? Hoc Philippus ſibi dixit, cùm illum induci in bona quæ petebat iuſſit. Expulſus bonis ſuis ille, non vt ruſticus iniuriam tacitus tulit, contentus quòd non & ipſe donatus eſſet: ſed Philippo epiſtolam ſtrictam ac liberam ſcripſit: qua accepta ita exarſit, vt ſtatim Pauſaniæ

mandaret, bona priori domino reſtitueret. ceterùm improbiſſimo militi, ingratiſſimo hoſpiti, auidiſſimo naufrago, ſtigmata inſcriberet, ingratum hoſpitem teſtantia. Dignus quidem fuit, cui non inſcriberentur illæ litteræ, ſed inſculperentur, qui hoſpitem ſuum, nudo & naufrago ſimilem, in id in quo iacuerat ipſe littus expulerat. Sed videbimus, quis modus pœnæ ſeruandus fuerit: auferendum vtique fuit, quod ſummo ſcelere inuaſerat. Quis autem pœna eius moueretur, qui id commiſerat, propter quod nemo miſerari miſeros poſſet?

CAP. XXXVIII. Dabit tibi Philippus quia promiſit, etiam ſi non debet, etiam ſi iniuriam, etiam ſi ſcelus facturus eſt, etiam ſi vno facto præcluſurus eſt naufragis litora? Non eſt leuitas, à cognito & damnato errore diſcedere: & ingenuè fatendum eſt: Aliud putaui: deceptus ſum. Hæc verò ſuperbæ ſtultitiæ perſeuerantia eſt: Quod ſemel dixi, qualecunque eſt, fixum ratumque ſit. Non eſt turpe, cum re mutare conſilium. Age, ſi Philippus poſſeſſorem illum eorum littorum reliquiſſet, quæ naufragio ceperat, nonne omnibus miſeris aqua & igni interdixerat? Potius eſt, inquit, intra fines regni mei, te litteras iſtas oculis inſcribendas, duriſſima fronte circumferre. oſtende quàm ſacra res ſit menſa hoſpitalis. præbe in facie

tua

tua legendum iſtud decretum, quo cauetur, ne miſeros tecto iuuare capitale ſit. Magis iſta conſtitutio ſic erit rata, quàm ſi illam in æs incidiſſem.

CAP. XXXIX. Quare ergo, inquit, Zeno veſter, cùm quingentos denarios mutuos cuidam promiſiſſet, & illum parùm idoneum comperiſſet, amicis ſuadentibus ne daret, perſeuerauit credere, quia promiſerat? Primùm alia conditio eſt in credito, alia in beneficio. Pecuniæ, etiam malè creditæ, exactio eſt. & appellare debitorem ad diem poſſum, & ſi foro ceſſerit, portionem feram. beneficium & totum perit, & ſtatim. Præterea hoc mali viri eſt, illud mali patrisfamiliæ. Deinde ne Zeno quidem, ſi maior fuiſſet ſumma, credere perſeueraſſet. Quingenti denarij ſunt. Illud quod dici ſolet, in morbo conſumat. fuit tanti, non reuocare promiſſum ſuum. Ad cœnam quia promiſi, ibo, etiam ſi frigus erit; non quidem, ſi niues cadent. Surgam ad ſponſalia, quia promiſi, quamuis non concoxerim: ſed non, ſi febricitauero. Sponſum deſcendam, quia promiſi: ſed non ſi ſpondere in incertum iubebis, ſi fiſco obligabis. Subeſt, inquam, tacita exceptio, ſi potero, ſi debebo, ſi hæc ita erunt. Effice, vt idem ſtatus ſit, cùm exigitur, qui fuit cùm promitterem. deſtituere leuitas non erit, ſi aliquid interuenit noui. Quid miraris, cùm conditio promittentis

muta-

mutata ſit, mutatum eſſe conſilium? eadem mihi omnia præſta: & idem ſum. Vadimonium promittimus, tamen deſeritur. Non in omnes datur actio. deſerentem vis maior excuſat.

CAP. XL. Idem etiam illa in quæſtione reſponſum exiſtima, an omnimodo referenda ſit gratia, & an beneficium vtique reddendum ſit. Animum præſtare gratum debeo: ceterùm aliquando me referre gratiam non patitur mea infelicitas, aliquando felicitas eius cui debeo. Quid enim regi, quid pauper diuiti reddam? vtique cùm quidam recipere beneficium, iniuriam iudicent, & beneficia ſubinde alijs beneficijs onerent. Quid amplius in horum perſonam poſſum, quàm velle? nec enim ideò beneficium nouum reijcere debeo, quia nondum prius reddidi. Accipiam tam libenter, quàm dabitur: & præbebo me amico meo exercendæ bonitatis ſuæ capacem materiam. Qui noua accipere non vult, acceptis offenditur. Non refero gratiam. quid ad rem? non eſt per me mora, ſi aut occaſio mihi deeſt, aut facultas. Ille præſtitit mihi. nempe cùm occaſionem haberet, cùm facultatem. Vtrùm bonus vir eſt, an malus? apud bonum virum, bonam cauſam habeo: apud malum, non ago. Ne illud quidem exiſtimo faciendum, vt referre gratiam, etiam inuitis his quibus refertur, properemus, & inſtemus.

mus cedentibus. Non eſt referre gratiam, quod volens acceperis, nolenti reddere. Quidam, cùm aliquod illis miſſum eſt munuſculum, ſubinde aliud intempeſtiuè remittunt, & nihil ſe debere teſtantur. Reijciendi genus eſt, protinus aliud inuicem mittere, & munus munere expungere. Aliquando & non reddam beneficium cùm poſſim, quando plus mihi detracturus ero, quàm illi collaturus: ſi ille non erit ſenſurus vllam acceſſionem recepto eo, quo reddito, mihi multum abſceſſurum erit. Qui feſtinat vtique reddere, non habet animum grati hominis, ſed debitoris. Et breuiter dicam, qui nimis citò cupit ſoluere, inuitus debet: qui inuitus debet, ingratus eſt.

LIBER QVINTVS.

CAPVT I.

IN prioribus libris videbar conſummaſſe propoſitum, cùm tractaſſem, quemadmodum dandum eſſet beneficium, & quemadmodum accipiendum. hi enim ſunt huius officij fines. Quidquid vltrà moror, non ſeruio materiæ, ſed indulgeo: quæ quò ducit, ſequendum eſt, non quò inuitat. Subinde enim naſcetur, quod laceſſat aliqua dulcedine animum, magis non neceſſarium, quàm ſuperuacuum: Verùm quia ita vis, perſeueremus, peractis

ctis quæ rem continebant, ſcrutari etiam ea quæ ſunt his connexa, verùm non cohęrentia: quæ quiſquis diligenter inſpicit, nec facit operæ pretium, nec tamen perdit operam. Tibi autem homini natura optimo, & ad beneficia propenſo, Liberalis Æbuci, nulla eorum laudatio ſatisfacit. Neminem vmquam vidi tam benignum, etiam leuiſſimorum officiorum æſtimatorem. Iam bonitas tua eouſque prolapſa eſt, vt tibi dari putes beneficium, quod vlli datur. paratus es, ne quem beneficij pæniteat, pro ingratis dependere. Ipſe vſque eò abes ab omni iactatione, vſque eò ſtatim exonerare cupis quos obligas, vt quidquid in aliquem confers, velis videri non præſtare, ſed reddere. Ideoque pleniùs ad te ſic data reuertuntur. nam ferè ſequuntur beneficia non repoſcentem: & vt gloria fugientes magis ac magis ſequitur, ita fructus beneficiorum gratiùs reſpondet illis, per quos etiam eſſe ingratis licet. Per te verò non eſt mora, quò minùs beneficia qui acceperunt, vltrò repetant: nec recuſabis conferre alia, & ſuppreſſis diſſimulatiſque plura ac maiora adijcere. Propoſitum optimi viri, & ingentis animi eſt, tam diu ferre ingratum, donec feceris gratum. Nec te iſta ratio decipiet. ſuccumbunt vitia virtutibus, ſi illa non citò odiſſe properaueris.

CAP. II. Illud vtique vnicè tibi placet,

cet, velut magnificè dictum: Turpe eſt beneficijs vinci. quod an ſit verum, non immeritò quæri ſolet: longeque aliud eſt, quàm mente concipis. Nunquam enim in rerum honeſtarum certamine ſuperari turpe eſt: dummodo arma non proijcias, & victus quoque velis vincere. Non omnes ad bonum propoſitum eaſdem afferunt vires, eaſdem facultates, eandem fortunam: quæ optimorum quoque conſiliorum, dumtaxat exitus, temperat. Voluntas ipſa rectum petens, laudanda eſt, etiam ſi illam alius gradu velociori anteceſſit. non vt in certaminibus, ad ſpectaculum editis, meliorem palma declarat: quamquam in illis quoque ſæpè deteriorem prætulit caſus. Vbi de officio agitur, quod vterque à ſua parte eſſe quàm pleniſſimum cupit, ſi alter plus potuit, & ad manū habuit materiā ſufficientē animo ſuo, ſi illi, quantum conatus eſt, fortuna permiſit; alter autem voluntate par eſt, etiā ſi minora quā accepit reddidit, aut omnino non reddidit, ſed vult reddere, & toto in hoc intentus eſt animo: hic non magis victus eſt, quā qui in armis moritur. quem occidere faciliùs hoſtis potuit, quàm auertere. Quod turpe exiſtimas, id accidere viro bono non poteſt, vt vincatur. numquam enim ſuccumbet. nunquam renunciabit. ad vltimum vſque diem vitæ ſtabit paratus, & in hac ſtatione morietur: magna ſe accepiſſe

beneficijs: ſi ſcit debere, ſi vult referre, ſi quod rebus non poteſt, animo æquat. Hic, quàm diu in hoc permanet, quàm diu tenet voluntatem, gratum animum ſignis approbat: quid intereſt, ab vtra parte munuſcula plura numerentur? Tu multa dare potes: at ego tantum accipere poſſum. tecum ſtat fortuna: mecum bona voluntas. tamen tam par tibi ſum, quàm multis armatiſſimis nudi, aut leuiter armati. Nemo itaque beneficijs vincitur: quia tam gratus eſt quiſque, quàm voluit. Nam ſi turpe eſt beneficijs vinci, non oportet à præpotentibus viris accipere beneficium, quibus gratiam referre non poſſis. A principibus dico, à regibus: quos eo loco fortuna poſuit, ex quo largiri multa poſſent, pauca admodum & imparia datis recepturi. Reges & principes dixi, quibus tamen poteſt opera nauari, & quorum illa excellens potentia per animorum conſenſum miniſteriumque conſtat. Sunt quidam extra omnem ſubducti cupiditatem, qui vix vllis humanis deſiderijs continguntur: quibus nihil poteſt præſtare ipſa fortuna. Neceſſe eſt à Socrate beneficio vincar: neceſſe eſt à Diogene, qui per medias Macedonum gazas nudus inceſſit, calcatis regijs opibus. Nonne ille tunc meritò & ſibi & ceteris, quibus ad diſpiciendam veritatem non erat offuſa caligo, ſupra eum eminere viſus eſt, infra quem omnia

iace-

iacebant? Multo potentior, multo locupletior fuit, omnia tunc poſſidente Alexandro. plus enim erat, quod hic nollet accipere, quàm quod ille poſſet dare.

CAP. V. Non eſt turpe, ab his vinci: neque enim minùs fortis ſum, ſi cum inuulnerabili me hoſte committis: nec ideò ignis minùs vrere poteſt, ſi in materiam incidit inuiolabilem flammis: nec ideò ferrum ſecandi vim perdidit, ſi non recipiens ictum lapidis ſolidus, inuictæque aduerſus dura naturæ, diuidendus eſt. Idem tibi de homine grato reſpondeo. Non turpiter vincitur beneficijs, ſi ab his obligatus eſt, ad quos aut fortunæ magnitudo, aut eximia virtus aditum redituris ad ſe beneficijs clauſit. A parentibus ferè vincimur. nam tam diu illos odio habemus, quàm diu graues iudicamus, & quàm diu beneficia illorum non intelligimus. Cùm iam ætas aliquid prudentiæ collegit, & apparere cœpit, propter illa ipſa eos amari à nobis debere, propter quæ non amabantur, admonitiones, ſeueritatem, & inconſultæ adoleſcentiæ diligentem cuſtodiam, rapiuntur nobis. Paucos vſque ad verum fructum à liberis percipiendum perduxit ætas: ceteri liberos onere ſenſerunt. Non eſt tamen turpe, vinci beneficijs à parente. quidni non ſit turpe, cùm à nullo turpe ſit? Quibuſdam enim & pares, & impares ſumus. pares animo, quem ſolum illi exigunt,

gunt, quem nos ſolum promittimus: impares fortuna, quæ ſi cui obſtitit quò minùs referret gratiam, non ideò illi tamquam victo erubeſcendum eſt. Non eſt turpe, non conſequi, dummodo ſequaris. Sæpè neceſſe eſt, antè alia beneficia petamus, quàm priora reddidimus. Nec ideò non petimus, aut turpiter petimus, quia non reddituri debebimus: quia non per nos erit mora, quò minùs gratiſſimi ſimus. Sed interueniet aliquid extrinſecus, quod prohibeat. nos tamen nec vincemur animo, nec turpiter his rebus ſuperabimur, quæ non ſunt in noſtra poteſtate.

CAP. VI. Alexander Macedonum rex gloriari ſolebat, à nullo ſe beneficijs victum. Non eſt quod nimius animi Macedonas, & Græcos, & Caras, & Perſas, & nationes diſtrictas ſine exercitu ſuſpiciat: ne hoc ſibi præſtitiſſe regnum, à Thraciæ angulo porrectum vſque ad litus incogniti maris, iudicet. Eadem re gloriari Socrates potuit, eadem Diogenes, à quo victus eſt. Quid ni victus ſit illo die, quo homo ſupra menſuram humanæ ſuperbiæ tumens, vidit aliquem, cui nec dare quidquam poſſet, nec eripere? Archelaus rex Socratem rogauit, vt ad ſe veniret. dixiſſe Socrates traditur, Nolle ſe ad eum venire, à quo acciperet beneficia, cùm reddere illi paria non poſſet. Primùm, in ipſius poteſtate

ſtare erat, non accipere: deinde ipſe dare beneficium prior incipiebat. Veniebat enim rogatus, & id dabat, quod vtique ille non erat Socrati redditurus. Etiamnum Archelaus daturus erat aurum & argentum, recepturus contemptum auri & argenti. Non poterat ergo Archelao referre Socrates gratiam? & quid tantum erat accepturus, quantum dabat, ſi oſtendiſſet hominem vitæ ac mortis peritum, vtriuſque fines tenentem? Si regem, in luce media errantem, ad rerum naturam admiſiſſet, vſque eò eius ignarum, vt quo die ſolis defectio fuit, regiam clauderet; & filium (quod in luctu ac rebus aduerſis moris eſt) tonderet? Quantum fuiſſet beneficium, ſi timentem è latebris ſuis extraxiſſet, & bonum animum habere iuſſiſſet, dicens: Non eſt iſta ſolis defectio; ſed duorum ſiderum coitus, cum luna humiliore currens via, infra ipſum ſolem, orbem ſuum poſuit, & illum obiectu ſui abſcondit: quæ modò partes eius exiguas, ſi in tranſcurſu ſtrinxit, obducit; modò plus tegit, ſi maiorem partem ſui obiecit: modò excludit totius adſpectum, ſi recto libramento inter ſolem terraſque media ſucceſſit? Sed iam iſta ſidera huc & illò diducet velocitas ſua. iam recipient diem terræ, & hic ibit ordo per ſæcula: quæ diſpoſitos ac prædictos dies habent, quibus ſol intercurſu lunæ vetetur omnes

radios

radios effundere. Paullùm expecta. iam emerget, iam iſtam velut nubem relinquet, iam exſolutus impedimentis, lucem ſuam liberè mittet. Socrates parem gratiam Archelao referre non poſſet, ſi illum docuiſſet regnare? parùm ſcilicet magnum beneficium à Socrate accipiebat, ſi vllum dare potuiſſet Socrati? Quare ergo hoc Socrates dixit? Vt facetus, & cuius per figuras ſermo procedere ſolitus erat, deriſor omnium, maximè potentium, maluit illi vafrè negare, quàm contumaciter ac ſuperbè. Dixit ſe nolle beneficia ab eo accipere, cui non poſſet paria reddere. Timuit fortaſſe, ne cogeretur accipere quæ nollet: timuit, ne quid indignum Socrate acciperet. Dicet aliquis: Negaret, ſi nollet. Sed inſtigaſſet in ſe regem inſolentem, & omnia ſua magno æſtimari volentem. Nihil ad rem pertinet, vtrùm dare aliquid regi nolis, an accipere à rege: in æquo vtramque ponit repulſam. & ſuperbo faſtidiri acerbius eſt, quàm non timeri. Vis ſcire, quid verè noluerit? Noluit ire ad voluntariam ſeruitutem is, cuius libertatem ciuitas libera ferre non potuit.

CAP. VII. Satis (vt exiſtimo) hanc partem tractauimus, an turpe eſſet beneficijs vinci: quod qui quærit, ſcit non ſolere homines ſibi ipſis beneficium dare. manifeſtum enim fuiſſet, non eſſe turpe à ſe-

ſeipſo vinci: Atqui apud Stoicos quoſdam & de hoc ambigitur, an poſſit aliquis ſibi beneficium dare? an debeat referre ſibi gratiam? quod vt videretur quærendum, illa fecerunt. Solemus dicere, Gratias mihi ago, &, De nullo queri poſſum alio, quàm de me: Ego mihi iraſcor, &, Ego à me pœnas exigam. &, Odi me. multa prætereà huiuſmodi, per quę vnuſquiſque de ſe, tamquam de altero loquitur. Si nocere, inquit, mihi poſſum: quare non & beneficia mihi dare poſſum? Præterea quæ ſi in alium contuliſſem, beneficia vocarentur: quare ſi in me contuli, non ſint? Quod ſi ab altero accepiſſem, deberem; quare ſi mihi ipſe dedi, non debeam? Quare ſim aduerſus me ingratus, quod non minùs turpe eſt, quàm in ſe ſordidum eſſe, & in ſe durum ac ſæuum, & ſui negligentem? Tam alieni corporis leno malè audit, quàm ſui. Nempe reprehenditur aſſentator, & aliena ſubſequens verba, paratus ad falſa laudator: non minùs placens ſibi, & ſe ſuſpiciens, &, vt ita dicam, aſſentator ſuus. Vitia non tantùm cùm foris peccant, inuiſa ſunt, ſed cùm in ſe retorquentur. Quem magis admiraberis, quàm qui imperat ſibi, quàm qui ſe habet in poteſtate? Gentes facilius eſt barbaras, impatienteſque alieni arbitrij, regere, quàm animum ſuum continere, & tradere ſibi. Plato, inquit, agit Socrati gratias, quòd ab illo didicit: quare

re Socrates non agat, quòd ipſe ſe docuit? M. Cato ait: Quod tibi deeſt, à teipſo mutare. quare donare mihi non poſſum, ſi commodare poſſum? Innumerabilia ſunt, in quibus conſuetudo nos diuidit. Dicere ſolemus: Sine tu, loquar mecum: &, Ego mihi aurem peruellam. Quæ ſi vera ſunt, quemadmodum aliquis ſibi iraſci debet, ſic & gratias agere: quomodo obiurgare ſe, ſic & laudare: quomodo damno ſibi eſſe, ſic & lucro poteſt. Iniuria & beneficium, contraria ſunt. ſi de aliquo dicimus, Iniuriam ſibi fecit: poterimus dicere, Beneficium ſibi dedit.

CAP. VIII. Nemo ſibi debet. natura prius eſt, vt quis debeat, deinde vt gratiam referat. debitor non eſt ſine creditore, non magis quàm maritus ſine vxore, aut ſine filio pater. Aliquis dare debet, vt aliquis accipiat: non eſt dare, nec recipere, in dexteram manum de ſiniſtra transferre. Quomodo nemo ſe portat, quamuis corpus ſuum moueat & transferat: quomodo nemo, quamuis pro ſe dixerit, affuiſſe ſibi dicitur, nec ſtatuam ſibi tamquam patrono ponit: quomodo ſi æger cùm cura ſua conualuit, mercedem à ſe non exigit: ſic in omni negotio, etiam cùm aliquis probè fecerit, non tamen debebit referre gratiam ſibi, quia non habebit, cui referat. Vt concedam aliquem dare ſibi beneficium: dum dat, & recepit. vt concedam aliquẽ à ſe ac-

cipere beneficium,dum accipit,reddit.Domi (quod aiunt) verſura fit, & velut luſorium nomen ſtatim tranſit. Neque enim alius dat,quàm qui accipit,ſed vnus atque idem. Hoc verbum DEBERE, non habet niſi inter duos locum: quomodo ergo in vno conſiſtit, qui ſe obligando liberat? Vt in orbe ac pila nihil eſt imum, nihil ſummum, nihil extremum, nihil primum, quia motu ordo mutatur, & quę ſequebantur præcedunt, & quæ occidebant oriuntur, omnia quomodocunque ierint, in idem reuertuntur: ita in homine exiſtima fieri. cùm illum in multa mutaueris, vnus eſt. Cecidit ſe: iniuriarum cum quo agat, non habet. alligauit & clauſit: de vi non tenetur. beneficium ſibi dedit: protinus danti reddidit. Rerum natura nihil dicitur perdere, quia quidquid illi auellitur, ad illam redit: nec perire quidquam poteſt, quod quò excidat non habet, ſed eodem reuoluitur vnde diſcedit. Quid ſimile, inquit, habet hoc exemplum propoſitæ quæſtioni? dicam. Puta te ingratum eſſe, non peribit beneficium: habet illud, qui dedit. puta te recipere nolle: apud te eſt, antequam redditur. Non potes quidquam amittere: quia quod detrahitur, nihilominus tibi acquiritur. Intra teipſum orbis agitur. accipiendo das, dando accipis.

CAP. IX. Beneficium, inquit, ſibi

dare

dare oportet: ergo & referre gratiam oportet. Primum illud falſum eſt, ex quo pendent ſequentia. Nemo enim ſibi beneficium dat, ſed naturæ ſuæ paret, à qua ad caritatem ſui compoſitus eſt: vnde illi ſumma cura eſt nocitura vitandi, profutura appetendi. Itaque nec liberalis eſt, qui ſibi donat: nec clemens, qui ſibi ignoſcit: nec miſericors, qui malis ſuis tangitur. Quod aliis præſtare liberalitas eſt, clementia, miſericordia: ſibi præſtare natura eſt. Beneficium res voluntaria eſt: at prodeſſe ſibi, neceſſarium eſt. Quò quis plura beneficia dedit, beneficentior eſt. Quis vmquam laudatus eſt, quòd ſibiipſi fuiſſet auxilio? quòd ſe eripuiſſet latronibus? nemo ſibi beneficium dat, non magis quàm hoſpitium: nemo ſibi donat, non magis quàm credit. Si dat ſibi quiſque beneficium, ſemper dat, ſine intermiſſione dat: inire beneficiorum ſuorum non poteſt numerum. Quomodo ergo gratiam referet, cùm per hoc ipſum, quo gratiam refert, beneficium det? Quomodo enim diſcernere poterit, vtrùm det ſibi beneficium, an reddat, cùm intra eumdem hominem res geratur? Liberaui me periculo: beneficium mihi dedi. iterùm me periculo libero: do beneficium, an reddo? Deinde vt primum illud concedam, dare nos beneficium nobis: quod ſequitur, non concedam. nam etiam ſi damus, non debemus. quare? quia ſtatim

recipimus. Accipere beneficium nos oportet, deinde debere, deinde referre. Debendi locus non eſt, quia ſine vlla mora recipimus. Dat nemo, niſi alteri: debet nemo, niſi alteri: reddit nemo, niſi alteri. id intra vnum non poteſt fieri, quod toties duos exigit.

CAP. X. Beneficium eſt, præſtitiſſe aliquid vtiliter. verbum autem Præſtitiſſe, ad alios ſpectat. Numquid non demens videbitur, qui aliquid vendidiſſe ſibi ſe dicet? quia venditio alienatio eſt, & rei ſuæ, iuriſque ſui, in alium translatio. Atqui quemadmodum vendere, ſic dare aliquid, à ſe dimittere eſt, & id quod tenueris, habendum alteri tradere. Quod ſi eſt, beneficium nemo ſibi dedit: quia nemo dat ſibi aliquid. Duo contraria in vnum coeunt, vt idem ſit dare, & accipere. Sed etiamnum multum intereſt, inter dare, & accipere. quidni? cùm ex diuerſo iſta verba poſita ſint. atqui ſi quis ſibi beneficium dat, nihil intereſt inter dare & accipere. Paulloantè dicebam, quædam ad alios pertinere, & ſic eſſe formata, vt tota ſignificatio illorum diſcedat à nobis. Frater ſum, ſed alterius. nemo eſt enim ſuus frater. Par ſum, ſed alicui. quis eſt enim par ſibi? Quod comparatur, ſine altero non intelligitur: quod iungitur, ſine altero non eſt. Si & quod datur, ſine altero non eſt: & beneficium ſine altero non eſt. Id ex ipſo vocabulo apparet,

ret, in quo hoc continetur, benefeciſſe. Nemo autem ſibi benefacit; non magis quàm ſibi fauet, quàm ſuarum partium eſt. Diutiùs hoc & pluribus exemplis licet proſequi. quidni? cum inter ea ſit habendum beneficium, quæ ſecundam perſonam deſiderant. Quædam cùm ſint honeſta, pulcherrima, ſummæ virtutis, niſi cum altero non habent locum. Laudatur, & inter maxima humani generis bona, fides colitur. num quis ergo dicitur ſibi fidem præſtitiſſe?

CAP. XI. Venio nunc ad vltimam partem. Qui gratiam refert, aliquid debet impendere, ſicut qui ſoluit pecuniam: nihil autem impendit, qui gratiam ſibi refert, non magis quàm conſequitur, qui beneficium à ſe accepit. Beneficium & gratiæ relatio, vltrò citroque ire debent: intra vnum hominem non eſt viciſſitudo. Qui ergo gratiam refert, inuicem prodeſt ei, à quo conſecutus eſt aliquid: qui ſibi gratiam refert, cui prodeſt? ſibi. Et quis non alio loco relationem gratiæ, alio beneficium cogitat? Qui gratiam ſibi refert, ſibi prodeſt. & quis vmquam ingratus hoc noluit facere? imò quis non ingratus fuit, vt hoc faceret? Si gratias, inquit, nobis agere debemus, & gratiam referre debemus. Dicimus autem, Ago gratias mihi, quòd illam vxorem nolui ducere, & cum illo non contraxi ſocietatem. Cùm

hoc dicimus, laudamus nos: & vt factum noſtrum comprobemus, gratias agentium verbis abutimur. Beneficium eſt quod poteſt, & cùm datum eſt, non reddi: qui ſibi beneficium dat, non poteſt non recipere, quod dedit: ergo non eſt beneficium. Alio tempore beneficium accipitur, alio redditur. In beneficio hoc eſt probabile, & ſuſpiciendum, quòd alteri vt aliquis prodeſſet, vtilitatis interim ſuæ oblitus eſt: quòd alteri dedit, ablaturus ſibi. hoc non facit, qui beneficium ſibi dat. Beneficium dare, ſocialis res eſt, aliquem conciliat, aliquem obligat: ſibi dare, non eſt ſocialis res, neminem conciliat, neminem obligat, neminem in ſpem inducit, vt dicat: Hic homo colendus eſt. illi beneficium dedit: dabit & mihi. Beneficium eſt, quod quis non ſua cauſſa dat, ſed eius cui dat: is qui ſibi beneficium dat, ſua cauſſa dat: non eſt ergo beneficium.

CAP. XII. Videor tibi iam illud, quod in principio dixeram, mentitus? Dicis me abeſſe ab eo qui operæ pretium facit: imò totam operam bona fide perdere? Expecta. etiam hoc verius dices, ſimul ac te ad has latebras perduxero: à quibus cùm euaſeris, nihil amplius aſſecutus eris, quàm vt eas difficultates effugias, in quas licuit non deſcendere. Quid enim boni eſt, nodos operosè ſoluere, quos ipſe vt ſolueres, feceris? Sed quem-

admo-

admodum quædam in oblectamentum ac iocum ſic alligantur, vt eorum ſolutio imperito difficilis ſit; quæ ille qui implicuit, ſine vllo negotio ſeparat; quia commiſſuras eorum & moras nouit: & nihilominus illa habent aliquam voluptatem; tentant enim acumen animorum & intentionem excitant: Ita hæc quæ videntur callida & inſidioſa, ſecuritatem, torporem ac ſegnitiem ingeniis auferunt, quibus modò campus in quo vagentur, ſternendus eſt, modò ſcabri aliquid & confragoſi obiiciendum, per quod erepant, & ſollicitè veſtigium faciant. Dicitur nemo ingratus eſſe id ſic colligitur. Beneficium eſt quod prodeſt: prodeſſe autem nemo homini malo poteſt, vt dicitis Stoici: ergo beneficium non accipit malus: itaque nec ingratus eſt. Etiamnum, beneficium honeſta & probabilis res eſt. Apud malum nulli honeſtæ rei aut probabili locus eſt: ergo nec beneficio: quod ſi accipere non poteſt, nec reddere quidem debet. & ideò non fit ingratus. Etiamnum, vt dicitis: Bonus vir omnia rectè facit: ſi omnia rectè facit, ingratus eſſe non poteſt. Bonus beneficium reddit; malus non accipit. quod ſi eſt, nec bonus quiſquam ingratus eſt, nec malus: ita ingratus in rerum natura eſt nomen, & hoc inane. Vnum eſt apud nos bonum, honeſtum. id peruenire ad malum non poteſt: definit

enim malus eſſe, ſi ad illum virtùs intrauerit. Quandiu autem malus eſt, nemo illi dare beneficium poteſt: quia bona malaque diſſentiunt, nec in vnum eunt. Ideò nemo illi prodeſt: quia quidquid ad illum peruenit, id prauo vſu corrumpit. Quemadmodum ſtomachus morbo vitiatus, & colligens bilem: quoſcunq; accepit cibos mutat, & omne alimentum in cauſſam doloris trahit: ita animus cæcus, quidquid illi commiſeris, id onus ſuum, & perniciem, & occaſionem miſeriæ facit. Feliciſſimis itaque opulentiſſimiſque plurimum æſtus ſubeſt, minuſque ſe inueniunt, quò in maiorem materiam inciderunt, qua fluctuarentur. Ergo nihil poteſt ad malos peruenire, quod proſit: imò nihil quod non noceat. Quæcunque enim illis contigerunt, in naturam ſuam vertunt, & extrà ſpecioſa, profuturaque ſi meliori darentur, illis peſtifera ſunt. Ideò nec beneficium dare poſſunt: quoniam nemo poteſt, quod non habet, dare: hic benefaciendi voluntate caret.

CAP. XIII. Sed quamuis hæc ita ſint, accipere tamen malus poteſt, quæ beneficiis ſimilia ſint: quibus non redditis, ingratus erit. Sunt animi bona, ſunt corporis, ſunt fortunæ. Illa animi bona, à ſtulto ac malo ſubmouentur: ad hæc admittitur, quæ & accipere poteſt, & debet reddere: & ſi non reddit, ingra-

tus

tus eſt. Nec hoc ex noſtra conſtitutione tantùm. Peripatetici quoque, qui felicitatis humanæ longè lateque terminos ponunt, aiunt, minuta peruenire beneficia ad malos. hæc qui non reddit, ingratus eſt. Nobis itaque beneficia eſſe non placet, quæ non ſunt animum factura meliorem: commoda tamen illa eſſe, & expetenda, non negamus. Hæc & viro bono dare malus poteſt, & accipere à bono: vt pecuniam, veſtem, honores, & vitam. quæ ſi non reddet, in ingrati nomen incidet. At quomodo ingratum voceas, eo non reddito, quod negas eſſe beneficium? Quædam etiamſi vera non ſint, propter ſimilitudinem eodem vocabulo comprehenſa ſunt. Sic pyxidem, & argenteam & auream dicimus. ſic illiteratum, non ex toto rudem, ſed ad litteras altiores non perductum. ſic qui malè veſtitum & pannoſum vidit, nudum ſe vidiſſe dicit. Beneficia iſta non ſunt: habent tamen beneficij ſpeciem. Quomodo iſta ſunt tamquam beneficia: ſic & ille tamquam ingratus eſt, non ingratus. Falſum eſt. quia illa beneficia, & qui dat appellat, & qui accipit. Ita & qui veri beneficij ſpecie fefellit, tam ingratus eſt, quàm veneficus, qui ſoporem cùm venenum crederet, miſcuit.

CAP. XIV. Cleanthes vehementiùs agit. Licèt, inquit, beneficium non ſit quod accipit, ipſe tamen ingratus eſt:

quia non fuit redditurus, etiam ſi acce-piſſet. Sic latro eſt, etiam antequam ma-nus inquinet: quia ad occidendum iam armatus eſt, & habet ſpoliandi atque in-terficiendi voluntatem. Exercetur & aperitur opere nequitia, non incipit. Ip-ſum quod accepit, beneficium non erat, ſed vocabatur. Sacrilegi dant pœnas, quamuis nemo vſque ad deos manus porrigat. Quomodo, inquit, aduerſus malum ingratus eſt quiſquam, cùm ma-lo dari beneficium non poſſit? Ea ſcili-cet ratione, quia accepit ab illo aliquid ex his, quæ apud imperitos bona ſunt: quorum ſi malis copia eſt, ipſe quoque in ſimili materia gratus eſſe debebit: & il-la qualiacunque ſunt, cùm pro bonis ac-ceperit, pro bonis reddere. Æs alienum habere dicitur, & qui aureos debet, & qui corium forma publica percuſſum, quale apud Lacedæmonios fuit, quod vſum numeratæ pecuniæ præſtat. Quo genere obligatus es, hoc fidem exſol-ue.

CAP. XV. Quid ſint beneficia, an & in hanc ſordidam humilemque mate-riam deduci magnitudo nominis clari debeat; ad vos non pertinet: ad alios ſpectat verum. Vos ad ſpeciem veri com-ponite animum: & dum honeſtum dici-tis, quidquid eſt id, quod nomine ho-neſti iactatur, id colite. Quomodo, in-quit, nemo per vos ingratus eſt, ſic rur-

ſus

ſuis omnes ingrati ſunt. Nam (vt dicitis) omnes ſtulti mali ſunt: qui autem habet vitium vnum, habet omnia: omnes autem ſtulti & mali ſunt. omnes ergo ingrati ſunt. Quid ergo? non vndique humano generi conuicium fit? non publica querela eſt, beneficia periſſe, & pauciſſimos eſſe, qui de benemerentibus non inuicem peſſimè mereantur? Nec eſt quòd hanc tantùm noſtram murmurationem putes, pro peſſimo prauoque numerantium, quidquid citra recti formulam cecidit. Ecce neſcio, quæ, non ex philoſophorum domo clam, ſed ex medio conuentu, populos gentesſque damnatura vox mittitur:

——Non hoſpes ab hoſpite tutus,
Non ſocer à genero. fratrum quoque gratia rara eſt:
Imminet exitio vir coniugis, illa mariti.

Hoc iam amplius eſt. beneficia in ſcelus verſa ſunt: & ſanguini eorum non parcitur, pro quibus ſanguis fundendus eſt. Gladio ac venenis beneficia ſequimur: ipſi patriæ manus afferre, & faſcibus ſuis illam premere, potentia ac dignitas eſt. Humili ſe ac depreſſo loco putat ſtare, quiſquis non ſupra rempublicam ſtetit. Accepti ab illa exercitus in ipſam conuertuntur, & imperatoria concio eſt, Pugnate contra coniuges, pugnate contra liberos: aras, focos, penates,

armis inceſſite. Qui ne triumphaturi quidem intrare vrbem iniuſſu ſenatus deberetis, quibuſque exercitum victorem reducentibus curia extra muros præberetur: nunc ciuibus cæſis, perfuſi cruore cognato, vrbem ſubrectis intrate vexillis. Obmuteſcat inter militaria ſigna libertas; & ille victor, pacatorque gentium populus, remotis procul bellis, omni terrore compreſſo, intra muros obſeſſus, aquilas ſuas horreat.

CAP. XVI. Ingratus eſt Coriolanus: ſerò & poſt ſceleris pœnitentiam pius. poſuit arma, ſed in medio parricidio poſuit. Ingratus Catilina. parùm eſt illi capere patriam, niſi euerterit, niſi Allobrogum in illam cohortes immiſerit, & trans Alpes accitus hoſtis, vetera & ingenita odia ſatiauerit, ac diu debitas inferias Gallicis buſtis duces Romani perſoluerint. Ingratus C. Marius, ad conſulatum à caliga perductus: qui niſi Cimbricis cædibus Romana funera æquauerit, niſi ciuilis exitij & trucidationis non tantùm dederit ſignum, ſed ipſe ſignum fuerit, parùm mutatam ac repoſitam in priorem locum fortunam ſuam ſentiet. Ingratus L. Sulla: qui patriam durioribus remediis quàm pericula erant, ſanauit. qui cùm à Prænestina arce, vſque ad Collinam portam, per ſanguinem humanum inceſſiſſet, alia edidit in vrbe prælia, alias cædes: legiones duas, quod

crudele

crudele eſt, poſt victoriam; quod nefas, poſt fidem, in angulum congeſtas contrucidauit, &. proſcriptionem commentus eſt: dij magni! vt qui ciuem Romanum occidiſſet, impunitatem, & pecuniam, tantum non ciuicam acciperet. Ingratus Cn. Pompeius: qui pro tribus conſulatibus, pro triumphis tribus, pro tot honoribus, quos ex maxima parte immaturus inuaſerat, hanc gratiam reipublicæ reddidit, vt in poſſeſſionem eius alios quoque induceret, quaſi potentiæ ſuæ detracturus inuidiam, ſi quod nulli licere debebat, pluribus licuiſset: dum extraordinaria concupiſcit imperia, dum prouincias, vt eligat, diſtribuit, dum ita triumuiris remp. diuidit, vt tamen in ſua domo duæ partes eſſent, eò redegit populum Rom. vt ſaluus eſſe non poſſet, niſi beneficio ſeruituris. Ingratus ipſe Pompeij hoſtis ac victor, qui à Gallia Germaniaque bellum in vrbem circumegit, & ille plebicola, ille popularis, caſtra in circo Flaminio poſuit, propius quàm Porſenæ fuerant. Temperauit quidem ius crudelitatemque victoriæ. quod dicere ſolebat, præſtitit: neminem occidit niſi armatum. Quid ergo eſt? Ceteri arma cruentiùs exercuerunt, ſatiati tamen aliquando abiecerunt: hic gladium citò condidit, nunquam poſuit. Ingratus Antonius in dictatorem ſuum, quem iure cæſum pronuntiauit, interfe-
ctoreſ-

ctoreſque eius in prouincias & imperia dimiſit, patriam verò proſcriptionibus, incurſionibus, bellis laceratam, poſt tot mala, deſtinauit ne Romanis quidem regibus: vt quæ Achæis, Rhodijs, & pleriſque vrbibus claris ius integrum, libertatemque cum immunitate reddiderat, ipſa tributum ſpadonibus penderet.

CAP. XVII. Deficiet dies, enumerantem ingratos, vſque in vltima patriæ exitia. Æquè immenſum erit, ſi percurrere cœpero, ipſa reſpublica quàm ingrata in optimos ac deuotiſſimos ſibi fuerit: quamquè non minùs ſæpè peccauerit, quàm in ipſam peccatum eſt. Camillum in exilium miſit: Scipionem dimiſit. exulauit poſt Catilinam Cicero, diruti eius penates, bona direpta, factum quidquid victor Catilina feciſſet. Rutilius innocentiæ pretium tulit in Aſia latere: Catoni populus Romanus præturam negauit, conſulatum pernegauit. Ingrati publicè ſumus. Se quiſque interroget: nemo non aliquem queritur ingratum: Atqui non poteſt fieri, vt omnes querantur, niſi querendum eſt de omnibus. Omnes ergo ingrati ſunt. Tantùm? & cupidi omnes, & maligni omnes, & timidi omnes, illi in primis qui videntur audaces. Adijce, & ambitioſi omnes ſunt, & impij omnes. Sed non eſt quòd iraſcaris. ignoſce illis: omnes.

insa-

inſaniunt. Nolo te ad incerta reuocare, vt dicam, Quàm ingrata ſit iuuentus, vide. Quis non patri ſuo ſupremum diem, vt innocens ſit, optat? vt moderatus, expectat? vt pius, cogitat? Quotus quiſque vxoris optimæ mortem timet, vt non computet? Cui rogo litigatori defenſo, tam magni beneficij, vltra res proximas, memoria durauit? Illud in confeſſo eſt, quis ſine querela moritur? quis extremo die dicere audet:

Vixi, & quem dederat curſum fortuna, peregi?

quis non recuſans, quis non gemens exit? Atqui hoc ingrati eſt, non eſſe contentum præfato tempore. Semper pauci dies erunt, ſi illos numeraueris. Cogita, non eſſe ſummum bonum in tempore, quantumcunque eſt, boni conſule. Vt prorogetur tibi dies mortis, nihil proficit ad felicitatem: quoniam mora non fit beatior vita, ſed longior. Quanto ſatius eſt, gratum aduerſus perceptas voluptates, non aliorum annos computare, ſed ſuos benignè æſtimare, & in lucro ponere? Hoc me dignum iudicauit Deus? hoc ſatis eſt. Potuit plus? ſed hoc quoque beneficium eſt. Grati ſimus aduerſus deos, grati aduerſus homines, grati aduerſus eos, qui nobis aliquid præſtiterunt; grati etiam aduerſus eos qui noſtris præſtiterunt.

CAP. XVIII. In infinitum, inquis,

quis, me obligas, cùm dicis, & noſtris. itaque pone aliquem finem. Qui filio beneficium dat, vt dicis, & patri eius dat. Primùm vnde, quò, quæro. Deinde illud vtique mihi determinari volo, ſi & patri beneficium datur, numquid & fratri? numquid & patruo? numquid auo? numquid vxori, & ſocero? Dic mihi, vbi debeam deſinere: quouſque perſonarum ſeriem ſequar. Si agrum tuum coluero, tibi beneficium dedero: ſi domum tuam ardentem reſtinxero, aut ne cadat excepero, tibi beneficium non dabo? Si ſeruum tuum ſeruauero, tibi imputabo: ſi filium tuum ſeruauero, non habebis beneficium meum?

CAP. XIX. Diſſimilia ponis exempla: quia qui agrum meum colit, agro beneficium non dat, ſed mihi: & qui domum meam, quò minùs ruat fulcit, præſtat mihi. ipſa enim domus ſine ſenſu eſt. Debitorem me habet, quia nullum habet. Et qui agrum meum colit, non illum, ſed me demereri vult. Idem de ſeruo dicam. mei mancipij res eſt, mihi ſeruatur: ideò ego pro illo debeo. Filius ipſe beneficij capax eſt. itaque ille accipit: ego beneficio lętor. contingor, non obligor. Velim tamen, tu qui debere non putas, reſpondeas mihi: filij bona valetudo, felicitas, patrimonium, pertinet ad patrem? felicior futurus eſt, ſi ſaluum habuerit filium: infelicior, ſi amiſerit? Quid

ergo?

ergo? qui & felicior fit à me, & infelicitatis maximæ periculo liberatur, non accipit beneficium? Non, inquit. quædam enim in alios conferuntur, ſed ad nos vſque permanant, ab eo autem exigi quidque debet, in quem confertur: ſicut pecunia ab eo petitur, cui credita eſt, quamuis ad me illa aliquo modo venerit. Nullum beneficium eſt, cuius commodum non & proximos tangat, nonnunquam etiam longiùs poſitos. Non quæritur, quò beneficium ab eo cui datum eſt, transferatur, ſed vbi primò collocetur. à reo tibi ipſo & à capite repetitio eſt. Quid ergo? oro te, non dicis, filium mihi donaſti, & ſi hic periſſet, victurus non fui? pro eius vita beneficium non debes, cuius vitam tuæ prę̃fers? Etiamnum cùm filium tuum ſeruaui, ad genua procumbis, dijs vota ſoluis, tamquam ipſe ſeruatus. Illæ voces exeunt tibi: Nihil intereſt, mea an me ſeruaueris. duos ſeruaſti: imò me magis. Quare iſta dicis, ſi non accipis beneficium? quia & ſi filius meus pecuniam mutuam ſumpſerit, creditori numerabo, non tamen ego debuero: quia etſi filius meus in adulterio deprehenſus erit, erubeſcam, non ideò ego ero adulter. Dico me tibi obligatum pro filio: non quia ſum, ſed quia volo me offerre tibi debitorem voluntarium. At peruenit ad me ſumma ex incolumitate eius voluptas, ſumma vtilitas, & orbitatis grauiſſimum vulnus

vulnus effugi. Non quæritur nunc, an profueris mihi, ſed an beneficium dederis. prodeſt enim & animal, & lapis, & herba: nec tamen beneficium dant, quod numquam datur, niſi à volente. Tu autem non vis patri, ſed filio dare: & interim, ne noſti quidem patrem. Itaque cùm dixeris, Patri ergo beneficium non dedi, filium eius ſeruando? contrà oppone, Patri ergo beneficium dedi, quem non noui, quem non cogitaui? Et quid, quod aliquando euenit, vt patrem oderis, filium ſerues: beneficium ei videberis dediſſe, cui tunc inimiciſſimus eras, cùm dares? Sed vt dialogorum altercatione ſepoſita, tamquam Iuriſconſultus reſpondeam, mens ſpectanda eſt dantis. Beneficium ei dedit, cui datum voluit. Sicut ſi in patris honorem fecit, pater accepit beneficium: ſic pater beneficio in filium collato non obligatur, etiam ſi fruitur. Si tamen occaſionem habuerit, volet & ipſe præſtare aliquid: non tamquam ſoluendi neceſſitatem habeat, ſed tamquam incipiendi cauſſam. Repeti à patre beneficium non debet: ſi quid pro hoc benignè facit, iuſtus, non gratus eſt. Nam illud finiri non poteſt: ſi patri do beneficium, & matri, & auo, & auunculo, & liberis, & affinibus, & amicis, & ſeruis, & patriæ. Vbi ergo beneficium incipit ſtare? Sorites enim ille inexplebilis ſubit: cui difficile eſt modum imponere, quia paullatim

ſurre-

ſurrepit, & non deſinit ſerpere. Illud ſolet quæri: Fratres duo diſſident. ſi alterum ſeruo, an dem beneficium, ei cui fratrem inuiſum non perijſſe moleſtè laturus eſt? Non eſt dubium; quin beneficium ſit etiam inuito prodeſſe: ſicut non dedit beneficium, qui inuitus profuit.

CAP. XX. Beneficium, inquit, vocas, quo ille offenditur, quo torquetur? Multa beneficia triſtem frontem & aſperam habent, quemadmodum ſecare & vrere vt ſanes, & vinculis coercere. Non eſt ſpectandum an doleat quis beneficio accepto: ſed an gaudere debeat. Non eſt malus denarius, quem barbarus & ignarus formæ publicæ reiecit. Beneficium & odit, & accepit: ſi modò id prodeſt, ſi is qui dabat, vt prodeſſet dedit. nihil refert an bonam rem malo animo quis accipiat. Agedum, hoc in contrariũ verte. Odit fratrem ſuum, quē illi expedit habere. hunc occidi. non eſt beneficium, quãuis ille dicat eſſe, & gaudeat. Inſidioſiſſimè nocet, cui gratię agũtur pro iniuria. Video. Prodeſt aliqua res, & ideò beneficium eſt: nocet, & ideò non eſt beneficium. Ecce, quod nec proſit, nec noceat, dabo: & tamen beneficiũ eſt. Patrem alicuius in ſolitudine exanimē inueni, corpus eius ſepeliui. nec illi profui (quid enim illius intererat, quo genere dilaberetur?) nec filio. quid enim per hoc commodi acceſſit illi? Dicam quid conſecutus ſit:

officio

officio ſolenni & neceſſario per me functus eſt. Præſtiti patri eius, quod ipſe præſtare voluiſſet, necnon & debuiſſet: Hoc tamen ita beneficium eſt, ſi non miſericordiæ & humanitati dedi, vt quodlibet cadauer abſconderem: ſed ſi corpus agnoui, ſi filio tunc hoc præſtare me cogitaui. At ſi terram ignoto mortuo inieci, nullum habeo huius officij debitorem, in publicum humanus. Dicet aliquis, Quid tantopere quæris, cui dederis beneficium, tamquam repetiturus aliquando? Sunt qui nunquam iudicant eſſe repetendum, & has cauſſas afferunt. Indignus, etiam repetenti non reddet: dignus, ipſe per ſe referret. Præterea ſi bono viro dediſti, expectat ne iniuriam illi facias appellando, tamquam non fuiſſet ſua ſponte redditurus. ſi malo viro dediſti, fer. Beneficium verbo ne corruperis, creditum faciendo. Præterea, lex quod non iuſſit repeti, vetuit. Vera ſunt iſta. quàm diu me nihil vrget, quàm diu fortuna nihil cogit, petam potiùs beneficium quàm repetam: ſed ſi de ſalute liberorum agitur, ſi in periculum vxor deducitur, ſi patriæ ſalus ac libertas mittit me etiam quò ire nollem, imperabo pudori meo, & teſtabor omnia me feciſſe, ne opus eſſet mihi auxilio hominis ingrati. nouiſſimè recipiendi beneficij neceſſitas, repetendi verecundiam vincet. Deinde, cùm bono viro beneficium do, ſic

ſic do, tamquam nunquam repetiturus, niſi neceſſe fuerit.

CAP. XXI. Sed lex, inquit, non permittendo exigere, vetuit. Multa legem non habent, nec actionem: ad quæ conſuetudo vitæ humanæ, lege omni valentior, dat aditum. Nulla lex iubet amicorum ſecreta non eloqui, nulla lex fidem etiam inimico præſtare. Quæ lex ad id præſtandum nos quod alicui promiſimus, alligat? Querar tamen cum eo qui arcanum ſermonem non continuerit; & fidem datam, nec ſeruatam, indignabor. Sed ex beneficio, inquit, creditum facis. Minimè. non enim exigo, ſed repeto: & ne repeto quidem, ſed admoneo. Ne vltima quidem neceſſitas in hoc aget, vt ad eum veniam, cum quo diu mihi luctandum ſit. Qui tam ingratus eſt, vt illi non ſit ſatis admoneri, eum tranſibo, nec dignum iudicabo, qui gratus eſſe cogatur. Quomodo fenerator quoſdam debitores non appellat, quos ſcit decoxiſſe, & in quorum pudorem nihil ſupereſt, quod pereat: ſic ego quoſdam ingratos palam ac pertinaciter præteribo, nec ab vllo beneficium repetam, niſi à quo non ablaturus ero, ſed recepturus.

CAP. XXII. Multi ſunt, qui nec negare ſciant, quod acceperunt, nec referre: qui nec tam boni ſunt quàm grati, nec tam mali quàm ingrati, ſegnes & tar-

di,

di,lenta nomina, non mala. Hos ego non appellabo, ſed commonefaciam, & ad officium aliud agentes educam, qui ſtatim mihi ſic reſpondebunt: Ignoſce, non mehercule ſciui hoc te deſiderare, alioquin vltrò obtuliſſem. Rogo ne me ingratum exiſtimes. memini quid mihi præſtiteris. Hos ego quare dubitem, & ſibi meliores & mihi facere? Quemcunque potuero, peccare prohibebo, multo magis amicum, & ne peccet, & ne in me potiſſimùm peccet. Alterum illi beneficium do, ſi illum ingratum eſſe non patior: nec durè illi exprobrabo quæ præſtiti, ſed quàm potero molliſſimè, vt poteſtatem referendæ gratiæ faciam, renouabo memoriam eius, & petam beneficium: ipſe me repetere intelliget. Aliquando vtar verbis durioribus, ſi emendari illum ſperauero poſſe. nam deploratum propter hoc quoque non exagitabo, ne ex ingrato inimicum faciam. Quòd ſi admonitionis quoque ſuggillationem ingratis remittimus, ſegniores ad reddenda beneficia faciemus. Quoſdam verò ſanabiles & qui fieri boni poſſunt, ſi quid illos momorderit, perire patiemur admonitione ſublata? qua & pater filium aliquando correxit, & vxor maritum aberrantem ad ſe reduxit, & amicus languentem amici fidem erexit.

CAP. XXIII. Quidam vt expergiſcantur, non feriendi, ſed commouendi

ſunt:

ſunt: eodem modo quorundam ad referendam gratiam fides non ceſſat, ſed languet. hanc peruellamus. Noli munus tuum in iniuriam vertere. iniuria eſt enim, ſi in hoc non repetis, vt ingratus ſim. Quid ſi ignoro, quid deſideres? quid ſi occupationibus diſtrictus, & in alia vocatus, occaſionem non obſeruaui? oſtende mihi quid poſſim, quid velis. Quare deſperas, antequam tentas? quare properas & beneficium, & amicum, perdere? Vnde ſcis nolim, an ignorem, an animus, an facultas deſit mihi? experire. Admonebo ergo, non amarè, non palàm, ſine conuicio: ſic, vt ſe rediſſe in memoriam, non reduci putet.

CAP. XXIV. Cauſſam dicebat apud diuum Iulium ex veteranis quidam, paullò violentior aduerſus vicinos ſuos, & cauſſa premebatur. Meminiſti, inquit, Imperator in Hiſpania talum te torſiſſe, circa Sucronem? cùm Cæſar meminiſſe ſe dixiſſet: Meminiſti quoque, inquit, ſub quadam arbore minimum vmbræ ſpargente, cùm velles reſidere feruentiſſimo ſole; & eſſet aſperrimus locus, in quo ex rupibus acutis, vnica illa arbor eruperat, quemdam ex commilitonibus penulam ſuam ſubſtrauiſſe? Cùm dixiſſet Cæſar: Quid ni meminerim? & quidem ſiti confectus; quia impeditus ire ad fontem proximum non poteram, repere manibus volebam, niſi commilito, homo fortis ac ſtrenuus,

ſtrenuus, aquam mihi in galea ſua attuliſſet. Potes ergo, inquit, Imperator, agnoſcere illum hominem, aut illam galeam? Cæſar ait, ſe non poſſe galeam agnoſcere, hominem pulchrè poſſe: & adiecit, puto ob hoc iratus, quòd ſe à cognitione media ad veterem fabulam adduceret: Tu vtique ille non es. Meritò, inquit, Cæſar me non agnoſcis. nam cùm hoc factum eſt, integer eram. poſteà ad Mundam in acie oculus mihi effoſſus eſt, & in capite lecta oſſa. Nec galeam illam ſi videres, agnoſceres: machęra enim Hiſpana diuiſa eſt. Vetuit illi exhiberi negotium Cæſar: & agellos, in quibus vicinalis via, cauſſa rixæ ac litium fuerat, militi ſuo donauit.

CAP. XXV. Quid ergo? non repeteret beneficium ab Imperatore, cuius memoriam multitudo rerum confuderat? quem fortuna ingens, exercitus diſponentem, non patiebatur ſingulis militibus occurrere? Non eſt hoc repetere beneficium, ſed reſumere bono loco poſitum, & paratum: ad quod tamen vt ſumatur, manus porrigenda eſt. Repetam itaque, quia hoc aut neceſſitate facturus ero, aut illius cauſſa, à quo repetam. Tiberius Cæſar inter initia dicenti cuidam, Meminiſti, antequam plures notas familiaritatis veteris proferret: Non memini, inquit, quid fuerim. Ab hoc nedum eſſet repetendum beneficinm,

optan-

optanda erat obliuio. Auerſabatur omnium amicorum & æqualium notitiam, & illam ſolam præſentem fortunam ſuam adſpici, illam ſolam cogitari ac narrari volebat: inquiſitorem habebat, veterem amicum. Magis tempeſtiuè repetendum eſt beneficium, quàm petendum. Adhibenda verborum moderatio, vt nec ingratus poſſit diſſimulare. Tacendum & expectandum, ſi inter ſapientes viueremus: & tamen ſapientibus quoque indicare melius fuiſſet, quid rerum noſtrarum ſtatus poſceret. Deos, quorum notitiam nulla res effugit, rogamus: & illos vota non exorant, ſed admonent. Diis quoque, inquam, Homericus ille ſacerdos allegat officia, & aras religioſè cultas, quòd obſequentes faciat: & parent. Moneri velle ac poſſe, ſecunda virtus eſt. Huc illuc frænis leniter motis flectendus eſt animus, paucis ſui rector optimus. proximi ſunt, qui admoniti in viam redeunt. His non eſt dux detrahendus. Opertis oculis ineſt acies, ſed ſine vſu, quam lumen à diis immiſſum ad miniſteria ſua euocat. inſtrumenta ceſſant, niſi illa in opus ſuū artifex mouerit. Ineſt interim animis voluntas bona: ſed torpet modò delicijs ac ſitu, modò officij inſcitia. Hanc vtilem facere debemus: nec irati relinquere in vitio, ſed vt magiſtri puerorum diſcentium patienter ferre offenſationes memoriæ labentis. Quæ, quem-

admodum ſubjecto vno aut altero verbo, ad contextum reddendæ orationis adducta eſt, ſic ad referendam gratiam admonitione reuocanda eſt.

LIBER SEXTVS.

CAPVT I.

QVÆDAM, Liberalis virorum optime, exercendi tantùm ingenij cauſſa quæruntur, & ſemper extra viam iacent: quædam & dum quęruntur, oblectamento ſunt, & quæſita vſui. Omnium tibi copiam faciam. tu illa, vtcumque tibi viſum erit, aut peragi iubeto, aut ad explicandum ludorum ordinem induci. His quoque ſi abire protinus iuſſeris, nonnihil actum erit. nam etiam quod diſcere ſuperuacuum eſt, prodeſt cognoſcere. Ex vultu igitur tuo pendebo, prout ille ſuaſerit mihi: alia detinebo diutius, alia expellam, & capite agam.

CAP. II. An beneficium eripi poſſit, quæſitum eſt. Quidam negant poſſe. non enim res eſt, ſed actio: quomodo aliud eſt munus, aliud ipſa donatio: aliud qui nauigat, aliud ipſa nauigatio. Et quamuis æger non ſit ſine morbo, non tamen idem eſt æger & morbus: ita aliud eſt beneficium ipſum, aliud quod ad

vnumquemque noſtrum beneficio peruenit. Illud incorporale eſt, irritum non fit: materia illius huc & illuc iactatur, & dominum mutat. Itaque cùm eripis, ipſa rerum natura reuocare quod dedit non poteſt. Beneficia ſua interrumpit, non reſcindit. Qui moritur, tamen vixit: qui amiſit oculos, tamen vidit. Quæ ad nos peruenerunt, ne ſint effici poteſt: ne fuerint, non poteſt. pars autem beneficij & quidem certiſſima eſt, quæ fuit. Nonnumquam vſu beneficij longiore prohibemur, beneficium quidem ipſum non eraditur. Licet omnes in hoc vires ſuas natura aduocet, retro illi agere ſe non licet. Poteſt eripi domus, & pecunia, & mancipium, & quicquid eſt, in quo hæſit beneficij nomen: ipſum verò ſtabile & immotum eſt. Nulla vis efficiet, ne hic dederit, ne ille acceperit.

CAP. III. Egregiè mihi videtur M. Antonius apud Rabirium poetam, cùm fortunam ſuam tranſeuntem aliò videbat, & ſibi nihil relictum, præter ius mortis, id quoque, ſi citò occupauerit, exclamare: Hoc habeo, quodcunque dedi. O quantum habere potuit, ſi voluiſſet! Hæ ſunt diuitiæ certæ, in quacunque ſortis humanæ leuitate, vno loco permanſuræ: quæ quò maiores fuerint, hoc minorem habebunt inuidiam. Quid tamquam tuo parcis? Procurator es. Omnia iſta quæ vos tumidos, & ſupra humana

elatos, obliuiſci cogunt veſtræ fragilitatis, quæ ferreis clauſtris cuſtoditis armati, quæ ex alieno ſanguine rapta veſtro defenditis; propter quæ claſſes cruentaturas maria deducitis; propter quæ quaſſatis vrbes, ignari, quantum telorum in aduerſos fortuna comparet; propter quæ ruptis toties affinitatis, amicitiæ, collegij fœderibus, inter contendentes duos terrarum orbis eliſus eſt; non ſunt veſtra. in depoſiti cauſſa ſunt, iam iamque ad alium dominum ſpectantia, aut hoſtis illa, aut hoſtilis animi ſucceſſor, inuadet. Quæris quomodo illa tua facias? donando. Conſule ergo rebus tuis, & certam tibi earum atque inexpugnabilem poſſeſſionem para: honeſtiores illas non ſolùm, ſed tutiores facturus. Illud quod ſuſpicis, quo te diuitem ac potentem putas quandiu poſſides, ſub nomine ſordido iacet. Domus eſt, ſeruus eſt, nummi ſunt: cùm donaſti, beneficium eſt.

CAP. IV. Fateris, inquit, nos aliquando beneficium non debere ei, à quo accepimus: ergo ereptum eſt. Multa ſunt propter quæ beneficium debere definimus: non quia ablatum, ſed quia corruptum eſt. Aliquis reum me defendit: ſed vxorem meam per vim ſtupro violauit. Non abſtulit beneficium, ſed opponendo illi parem iniuriam, ſoluit me debito: & ſi plus læſit, quàm antè profuerat, non tan-

tùm

tùm gratia exſtinguitur, ſed vlciſcendi querendiq́ue libertas fit, vbi in comparatione beneficij præponderauit iniuria. ita non auferetur beneficium, ſed vincitur. Quid? non tam duri quidam, & tam ſcelerati patres ſunt, vt illos auerſari & eiurare ius faſq́ue ſit? Numquid ergo illi abſtulerunt, quæ dederant? minimè: ſed impietas ſequentium temporum, commendationem omnis prioris officij ſuſtulit. Non beneficium tollitur, ſed beneficij gratia: & efficitur, non ne habeam, ſed ne debeam. Tamquam pecuniam aliquis mihi credidit: ſed domum meam incendit: penſatum eſt creditum damno: nec reddidi illi, nec tamen debeo. Eodem modo & hic. qui aliquid benignè aduerſus me fecit, aliquid liberaliter, ſed poſteà multa ſuperbè, contumelioſè, crudeliter: eo locò me poſuit, vt perinde liber aduerſus eum ſim, quaſi non accepiſſem. vim beneficiis ſuis attulit. Colonum ſuum non tenet, quamuis tabellis manentibus, qui ſegetem eius proculcauit, qui ſuccidit arbuſta: non quia recepit quod pepigerat, ſed quia ne reciperet, effecit. Sic debitori ſuo creditor ſæpe damnatur, vbi plus ex alia cauſſa abſtulit, quàm ex credito petit. Non tantùm inter creditorem & debitorem iudex ſedet qui dicat, Pecuniam credidiſti. Quid ergo? pecus abegiſti, ſeruum eius occidiſti, agellum quem non emeras, poſſides: æſti-

matione facta, debitor diſcede, qui creditor veneras. Inter beneficia quoque & iniurias ratio confertur. Sæpè, inquam, beneficium manet, nec debetur, ſi ſecuta eſt dantem pœnitentia, ſi miſerum ſe dixit, quòd dediſſet, ſi cùm daret, ſuſpirauit, vultum obduxit, perdere ſe credidit, non donare: ſi ſua cauſſa, aut certè non mea dedit: ſi non deſiit inſultare, gloriari, & vbique iactare, & acerbum munus ſuum facere. Manet itaque beneficium, quamuis non debeatur: ſicuti quędam pecunię, de quibus ius creditori non dicitur, debentur, ſed non exiguntur.

CAP. V. Dediſti beneficium: iniuriam poſteà feciſti: & beneficio gratia debetur, & iniuriæ vltio. Nec ego illi gratiam debeo, nec ille mihi pœnam: alter ab altero abſoluitur. Cùm dicimus, Beneficium illi reddidi: non hoc dicimus, illud nos quod acceperamus reddidiſſe, ſed aliud pro illo. Reddere enim eſt, rem pro re dare. Quid ni? cùm omnis ſolutio non idem reddat, ſed tantumdem. Nam & pecuniam dicimur reddidiſſe, quamuis numerauimus pro argenteis aureos, quamuis non interuenerint nummi, ſed delegatione & verbis perfecta ſolutio fit. Videris mihi dicere: Perdis operam. Quorſum enim pertinet ſcire me, an maneat quod non debetur? Iuriſconſultorum iſtæ acutæ ineptiæ ſunt, qui hereditatem negant vſucapi

poſſe:

poſſe: ſed ea quæ in hereditate ſunt: tamquam quidquam aliud ſit hereditas, quàm ea quæ in hereditate ſunt. Illud mihi potiùs diſtingue, quod poteſt ad rem pertinere, cùm idem homo beneficium mihi dedit, & poſteà fecit iniuriam, vtrùm & beneficium illi reddere debeam, & me ab illo nihilominus vindicare, ac velutī duobus nominibus ſeparatim reſpondere: an alterum alteri contribuere, & nihil negotij habere, vt beneficium iniuriā tollatur, beneficio iniuria. Illud enim video in foro fieri. quid in veſtra ſchola iuris ſit, vos ſciatis. Separantur actiones, & de eo quod agimus, & de eodem nobiſcum agitur. Non confunditur formula, ſi qui apud me pecuniam depoſuerit, idem mihi poſteà furtum fecerit, & ego cum illo furti agam,& ille mecum depoſiti.

CAP. VI. Quæ propoſuiſti, mi Liberalis, exempla, certis legibus continentur, quas neceſſe eſt ſequi: lex legi non miſcetur. Vtraque ſua via it: depoſitum habet ſuam actionem propriam, tam meherculè quàm furtum. Beneficium nulli legi ſubiectum eſt: me arbitro vtitur. licet me comparare inter ſe quantum profuerit mihi quiſque, aut quantum nocuerit: tum pronunciare, vtrùm plus debeatur mihi, an debeam. In illis nihil eſt noſtræ poteſtatis: eundum eſt, quà ducimur. In beneficio tota

poteſtas mea eſt: ego itaque iudico illa, non ſeparo, nec diduco, ſed iniurias ac beneficia ad eumdem iudicem mitto. Alioquin iubes me eodem tempore amare & odiſſe, queri & gratias agere: quod natura non recipit. Potiùs comparatione facta inter ſe beneficij & iniuriæ, videbo an etiam vltrò mihi debeatur. Quomodo ſi quis ſcriptis noſtris, alios ſupernè imprimat verſus, priores litteras non tollit, ſed abſcondit: ſic beneficium ſuperueniens iniuria apparere non patitur.

CAP. VII. Vultus tuus, cui regendum me tradidi, colligit rugas, & attrahit frontem, quaſi longiùs exeam. Videris mihi dicere:

Quò tantum mihi dexter abis? huc dirige curſum.

Littus ama.——

Non poſſum magis. Itaque ſi huic ſatisfactum exiſtimas, illò tranſeamus, an ei debeatur aliquid qui nobis inuitus profuit. Hoc apertiùs potui dicere, niſi propoſitio deberet eſſe confuſior, vt diſtinctio ſtatim ſubſecuta oſtenderet vtrumque quæri, an ei deberemus, qui nobis, dum non vult, profuit; & an ei, qui dum neſcit. Nam ſi quis coactus aliquid boni fecit, quin nos non obliget, manifeſtius eſt, quàm vt vlla in hoc verba impendenda ſint. Et hæc quæſtio facilè expeditur, & ſi qua ſimilis huic moueri poteſt, ſi toties

tiens illò cogitationem noſtram conuerterimus. Beneficium nullum eſt, niſi quod ad nos primùm aliqua cogitatio defert, deinde amica & benigna. Itaque nec fluminibus gratias agimus, quamuis aut magna nauigia patiantur, & ad ſubuehendas copias largo ac perenni alueo currant, aut piſcoſa & amœna pinguibus aruis interfluant: nec quiſquam Nilo beneficium debere ſe iudicat, non magis quàm odium, ſi immodicus ſuperfluxit, tardeque receſſit: nec ventus beneficium dat, licèt lenis & ſecundus adſpiret: nec vtilis & ſalubris cibus. Nam qui beneficium mihi daturus eſt, debet non tantùm prodeſſe, ſed velle. Ideò nec mutis animalibus quidquam debetur: & quàm multos è periculo velocitas equi rapuit? nec arboribus: & quàm multos æſtu laborantes, ramorum opacitas texit? Quid autem intereſt, vtrùm mihi qui neſcit, profuerit, an qui ſcire non potuit? cùm vtrique velle defuerit. Quid autem intereſt, vtrùm me iubeas naui, aut vehiculo, aut lanceæ debere beneficium: an ei qui æquè quàm iſta propoſitum benefaciendi nullum habuit, ſed profuit caſu?

CAP. VIII. Beneficium aliquis neſciens accipit, nemo à neſciente. Quomodo multos fortuita ſanant, nec ideò remedia ſunt, & in flumen alicui cecidiſſe frigore magno, cauſſa ſanitatis fuit: quomodo quorumdam, flagellis quarta-

na diſcuſſa eſt, & metus repentinus animum in aliam curam auertendo ſuſpectas horas fefellit: nec ideò quidquam horum etiamſi ſaluti fuit, ſalutare eſt: ſic quidam nobis proſunt, dum nolunt, imò quia nolunt; non tamen ideò illis beneficium debemus. Quid ſi pernicioſa illorum conſilia fortuna deflexit in melius; an exiſtimas me debere ei quidquam, cuius manus cùm me peteret, percuſſit hoſtem meum, qui nocuiſſet, niſi erraſſet? Sæpè teſtis dum apertè peierat, etiam veris teſtibus abrogauit fidem, & reum velut factione circumuentum miſerabilem reddidit. Quoſdam ipſa, quæ premebat, potentia eripuit: & iudices quem damnaturi erant cauſſa, damnare gratia noluerunt. Non tamen hi beneficium dederunt, quamuis profuerint. quia telum quò miſſum ſit, non quò peruenerit, quæritur: & beneficium ab iniuria diſtinguit, non euentus, ſed animus. Aduerſarius meus dum contraria dicit, & iudicem ſuperbia offendit, & vnum teſtem temerè dimittit, cauſſam meam erexit. Non quæro an pro me errauerit, quia contra me voluit.

CAP. IX. Nempe vt gratus ſim, velle debeo idem facere quod ille. vt beneficium daret, velle debuit. Nam quid eſt iniquius homine, qui eum odit, à quo in turba calcatus, aut reſperſus, aut quò nollet, impulſus eſt? At quid eſt aliud, quod illum querelæ eximat, cùm in re ſit iniuria,

ria,

ria, quàm neſciſſe quid faceret? Eadem res efficit, ne hic beneficium dederit, ne ille iniuriam fecerit. & amicum & inimicum voluntas facit. Quàm multos militiæ morbus eripuit? quoſdam ne ad ruinam domus ſuæ occurrerent, inimicus vadimonio tenuit: ne in piratarum manus peruenirent, quidam naufragio conſecuti ſunt. Nec his tamen beneficium debemus: quoniam extra ſenſum officij caſus eſt: nec inimico cuius nos lis exercuit, dum vexat ac detinet. Non eſt beneficium, niſi quod à bona voluntate proficiſcitur, niſi illud agnoſcit, qui dedit. Profuit aliquis mihi dum neſcit: nihil illi debeo. profuit cùm vellet nocere: imitabor ipſum.

CAP. X. Ad primum illum reuertamur. vt gratiam referam, aliquid facere me vis: ipſe vt beneficium mihi daret, nihil fecit. Vt ad alterum tranſeamus, vis me huic gratiam referre, vt quod à nolente accepi, volens reddam. Nam quid de tertio loquar, qui ab iniuria in beneficium delapſus eſt? Vt beneficium tibi debeam, parum eſt voluiſſe te dare: vt non debeam, ſatis eſt noluiſſe. Beneficium enim voluntas nuda non efficit: ſed quod beneficium non eſſet, ſi optimæ ac pleniſſimæ voluntati fortuna deeſſet, id æquè beneficium non eſt, niſi fortunam voluntas anteceſſit. Non enim profuiſſe te mihi oportet, vt ob hoc tibi obliger, ſed ex

deſtinato profuiſſe.

CAP. XI. Cleanthes exemplo eiuſmodi vtitur: Ad quærendum, inquit, & accerſendum ex academia Platonem, duos pueros miſi. alter totam porticum perſcrutatus eſt, alia quoque loca in quibus illum inueniri poſſe ſperabat, percurrit, & domum non minus laſſus quàm irritus rediit: alter apud proximum circulatorem reſedit, & dum vagus atque erro vernaculis congregatur & ludit, tranſeuntem Platonem, quem non quæſierat, inuenit. Illum, inquit, laudabimus puerum, qui, quantum in ſe erat, quod iuſſus eſt fecit: hunc, feliciter inertem, caſtigabimus. Voluntas eſt, quæ apud nos ponit officium: cuius vide quæ conditio ſit, vt me debito obſtringat. Parum eſt illi velle, niſi profuit: parum eſt profuiſſe, niſi voluit. Puta enim aliquem donare voluiſſe, nec donaſſe. animum quidem eius habeo, ſed beneficium non habeo: quod conſummat & res, & animus. Quemadmodum ei qui voluit mihi pecuniam credere, ſed non credidit, nihil debeo: ita ei qui voluit mihi beneficium dare, ſed non potuit, amicus quidem ero, ſed non obligatus. Et volam illi aliquid præſtare: nam & ille voluit mihi. ceterùm ſi beni gniore fortuna vſus præſtitero, beneficium dedero, non gratiam retulero. Ille mihi gratiam debebit referre: huic initium à me fiet numerandi.

CAP.

CAP. XII. Intelligo iam quid velis quærere. non opus eſt te dicere: vultus tuus loquitur. Si quis ſua cauſſa nobis profuit, eine, inquis, debetur aliquid? hoc enim ſæpe te conquerentem audio, quòd quædam quæ homines ſibi præſtant, alijs imputant. Dicam, mi Liberalis: ſed priùs hanc quæſtiunculam diuidam, & rem æquam ab iniqua ſeparabo. Multum enim intereſt, vtrum aliquis beneficiũ nobis det ſua cauſſa, an noſtra: an ſua & noſtra. Ille qui totus ad ſe ſpectat, & nobis prodeſt, quia aliter ſibi prodeſſe non poteſt: eo loco mihi eſt, quo qui pecori ſuo hibernum & æſtiuum pabulum proſpicit; eo loco, quo qui captiuos ſuos, vt commodiùs væneant, paſcit, & opimos boues ſaginat ac defricat; quo laniſta, qui familiam ſuam ſumma cura exercet, atque ornat. Multum (vt ait Cleanthes) à beneficio diſtat negotiatio.

CAP. XIII. Rurſus non ſum tam iniquus, vt nihil ei debeam, qui cùm mihi vtilis eſſet, fuit & ſibi. Non enim exigo, vt ſine reſpectu ſui mihi conſulat. imò etiam opto, vt beneficium mihi datum, vel magis danti profuerit. dummodo id qui dabat, duos intuens dederit, & inter me ſeque diuiſerit. Licet id ipſe ex maiore parte poſſideat, ſi modò me in conſortium admiſit, ſi duos cogitauit: ingratus ſum, non ſolùm iniuſtus, niſi gau-

deo

deo hoc illi profuiſſe, quod proderat mihi. Summæ malignitatis eſt, non vocare beneficium, niſi quod dantem aliquo incommodo affecit. Aliter illi, qui beneficium dat ſua cauſſa, reſpondebo. Quare potiùs te mihi profuiſſe dices, quam me tibi? Puta, inquit, aliter fieri non poſſe me magiſtratum, quàm ſi decem captos ciues ex magno captiuorum numero redemero: nihil debebis mihi, cùm te ſeruitute ac vinculis liberauero? atqui mea id cauſa faciam. Aduerſus hoc reſpondeo. Aliquid iſtic tua cauſſa facis, aliquid mea. tua, quòd redimis: mea, quod eligis. tibi enim ad vtilitatem tuam ſatis eſt, quoslibet redemiſse. Itaque debeo, non quòd redimis me, ſed quòd eligis. poteras enim & alterius redemptione idem conſequi, quod mea. Vtilitatem rei partiris mecum, & me in beneficium recipis, duobus profuturum. Præfers me alijs: hoc totum mea cauſa facis. Itaque ſi prætorem te factura eſſet decem captiuorum redemptio, decem autem ſoli captiui eſſemus, nemo quidquam tibi deberet ex nobis; quia nihil haberes, quod cuiquam imputares, à tua vtilitate ſeductum. Non ſum iniquus beneficij interpres: nec deſidero illud mihi tantùm dari, ſed & tibi.

CAP. XIV. Quid ergo, inquit, ſi in ſortem nomina veſtra conijci iuſſiſſem, & tuum nomen inter redimendos

exiſſet,

exiſtet, nihil deberes mihi? imò deberem, ſed exiguum. Quid ſit hoc, dicam. Aliquid mea cauſſa facis, quòd me ad fortunam redemptionis admittis. quòd nomen meum exijt, ſorti debeo: quòd exire potuit, tibi. Aditum mihi ad beneficium tuum dediſti, cuius maiorem partem fortunæ debeo: ſed hoc ipſum tibi, quod fortunæ debere potui. Illos ex toto præteribo, quorum mercenarium beneficium eſt: quod qui dat, non computat cui, ſed quanti daturus ſit, quod vndique in ſe conuerſum eſt. Vendit mihi aliquis frumentum. viuere non poſſum, niſi emero: ſed non debeo vitam, quia emi. Nec quàm neceſſarium fuerit, æſtimo, ſine quo victurus non fui: ſed quàm gratuitum, quod non habuiſſem, niſi emiſſem. in quo inuehendo mercator non cogitauit quantum auxilij allaturus eſſet mihi, ſed quantum lucri ſibi. Quod emi, non debeo.

CAP. XV. Iſto modo, inquit, ne medico quidquam debere te, niſi mercedulam dices: nec pręceptori, quia aliquid numeraueris. atqui omnium horum apud nos magna caritas, magna reuerentia eſt. Aduerſus hoc reſpondetur, quædam pluris eſſe, quàm emuntur. Emis à medico rem inæſtimabilem, vitam ac valetudinem bonam: à bonarum artium præceptore ſtudia liberalia, & animi cultum. Itaque his non rei pretium, ſed operæ

ſolui-

ſoluitur, quòd deſeruiunt, quòd à rebus ſuis auocati nobis vacant. mercedem non meriti, ſed occupationis ſuę ferunt. Aliud tamen dici poteſt verius, quod ſtatim ponam, ſi priùs quomodo iſtud refelli poſſit, oſtendero. Quædam, inquit, pluris ſunt quàm vænierunt, & ob hoc aliquid mihi extra pro illis, quamuis empta ſint, debes. Primùm, quid intereſt quanti ſint, cùm de pretio, inter ementem & vendentem conuenerit? Deinde non vænijt illud ſuo pretio, ſed tuo. Pluris eſt, inquit, quàm vænijt. Sed pluris vænire non potuit: pretium autem cuiuſque rei pro tempore eſt. Cùm benè iſta laudaueris: tanti ſunt, quanto pluris vænire non poſſunt. præctereà nihil venditori debet, qui benè emit. Deinde etiam ſi pluris iſta ſunt, non tamen vllum iſtic tuum munus eſt, vt non ex vſu effectùve, ſed ex conſuetudine & annona æſtimetur. Quod tu pretium ponis traijcienti maria, & per medios fluctus, cùm è terræ conſpectu receſſit, certam ſecanti viam, & proſpicienti futuras tempeſtates, & ſecuris omnibus iubenti ſubitò vela ſtringi, armamenta demitti, paratos ad incurſum procellæ & repentinum impetum ſtare? huic tamen tantæ rei præmium vectura perſoluit. Quanti æſtimas in ſolitudine hoſpitium, in imbre tectum, in frigore balneum, aut ignem? ſcio tamen quanti iſta cõſecuturus diuerſorium ſubeam. Quan-

tum

tum nobis præſtat, qui labentem domum ſuſcipit? & agentem ex imo rimas inſulam, incredibili arte ſuſpendit? certo tamen & leui pretio fultura conducitur. Murus nos ab hoſtibus tutos, & à ſubitis latronum incurſionibus præſtat. notum eſt tamen, illas turres, pro ſecuritate publica propugnacula habituras, excitaturus faber, quid in diem mereat.

CAP. XVI. Infinitum erit, ſi latiùs exempla conquiram, quibus appareat, paruo magna conſtare. Quid ergo? quare medico & præceptori plus quiddam debeo, nec aduerſus illos mercede defungor? Quia ex medico ac præceptore in amicum tranſeunt, & nos non arte quam vendunt, obligant, ſed benigna & familiari voluntate. Itaque medico, qui nihil amplius quàm manum tangit, & me inter eos, quos perambulat, ponit; ſine vllo affectu facienda vitandàue præcipiens, nihil amplius debeo: quia me non tamquam amicum vidit, ſed tamquam imperatorem. Ne præceptorem quidem habeo cur venerer, ſi me in grege diſcipulorum habuit, ſi non putauit dignum propria & peculiari cura, ſi numquam in me direxit animum: & cùm in medium effunderet, quæ ſciebat, non didici, ſed excepi. Quid ergo eſt, quare iſtis debeatur multum? non quia pluris eſt quod vendiderunt quàm emimus, ſed quia nobiſipſis aliquid præſtiterunt. Ille plus impendit,

Digitized by Google

pendit, quàm medico neceſſe eſt: pro me, non pro fama artis, extimuit: non fuit contentus remedia monſtrare, ſed admouit. Intereà ſolicitus aſſedit, ad ſuſpecta tempora occurrit: nullum miniſterium oneri illi, nullum faſtidio fuit. Gemitus meos non ſecurus excepit. in turba multorum inuocantium, ego illi potiſſima cura fui. tantum alijs vacauit, quantum mea valetudo permiſerat. Huic ego non tamquam medico, ſed tamquam amico, obligatus ſum. Alter rurſus in docendo, & laborem & tædium tulit, præter illa quæ præcipientibus in commune dicuntur, aliqua inſtillauit ac tradidit, hortando bonam indolem erexit, & modò laudibus fecit animum, modò admonitionibus diſcuſſit deſidiam. Tum ingenium latens & pigrum, iniecta (vt ita dicam) manu, extraxit: nec quæ ſciebat, malignè diſpenſauit, quò diutiùs eſſet neceſſarius, ſed cupijt, ſi poſſet, vniuerſa transfundere. Ingratus ſum, niſi illum inter gratiſſimas neceſſitudines diligo.

CAP. XVII. Sordidiſſimorum quoque artificiorum inſtitoribus ſupra conſtitutum aliquid adiecimus, ſi nobis opera illorum enixior viſa eſt: & gubernatori, & opifici viliſſimæ mercis, & in diem ſe locanti corollarium aſperſimus. In optimis verò artibus quæ vitam aut conſeruant, aut excolunt, qui nihil ſe plus exiſtimat debere quàm pepigit, ingratus eſt.

Adijce,

Adijce, quòd talium ſtudiorum traditio miſcet animos. hoc cùm factum eſt, tam medico quàm præceptori pretium operæ ſoluitur, animi debetur.

CAP. XVIII. Plato cùm flumen naue tranſiſſet, nec ab illo quidquam portitor exegiſſet, honori hoc ſuo datum credens, dixit poſitum illi eſse apud Platonem officium. Deinde paullo pòſt, cùm alium atque alium gratis eadem tranſueheret ſedulitate, negauit illi iam apud Platonem poſitum officium. Nam vt tibi debeam aliquid, pro eo quod præſtas, debes non tantùm mihi præſtare, ſed tamquam mihi. non potes ob id quemquam appellare, quod ſpargis in populum. Quid ergo? nihil debetur pro hoc? Nihil, tamquam ab vno. cum omnibus ſoluam, quod tibi cum omnibus debeo.

CAP. XIX. Negas, inquit, vllum dare beneficium eum, qui me gratuita naue per flumen Padum tulit? nego. aliquid boni facit, beneficium non dat. Facit enim ſua cauſſa, aut vtique non mea. Ad ſummam, ne ipſe quidem ſe mihi beneficium iudicat dare: ſed aut reipub. aut viciniæ, aut ambitioni ſuæ præſtat: & pro hoc aliud quoddam commodum expectat, quàm quod à ſingulis recepturus eſt. Quid ergo, inquit, ſi Princeps ciuitatem dederit omnibus Gallis, ſi immunitatem Hiſpanis, nihil hoc nomine ſinguli debebunt? Quid ni debeant? debebunt autem

non tamquam proprium beneficium, ſed tamquam publici partem. Nullam, inquit, habuit cogitationem mei. Illo tempore, quo vniuerſis proderat, noluit mihi propriè ciuitatem dare: nec in me direxit animum. Ita quare ei debeam qui me ſibi non ſubſtituit, cùm facturus eſſet quod fecit? Primùm, cùm cogitauit Gallis omnibus prodeſſe, & mihi cogitauit prodeſſe. eram enim Gallus: & me, etiam ſi non mea, publica tamen nota comprehendit. Deinde ego quoq; illi non tamquam proprium debebo, ſed quomodo vnus è populo: non tamquam pro me ſoluam, ſed tamquam pro patria conferam.

CAP. XX. Si quis patriæ meæ pecuniam credat, non dicam me illius debitorem, nec hos æs alienum profitebor aut candidatus, aut reus: ad exſoluendum tamen hoc, portionem meam dabo. Sic iſtius muneris quod vniuerſis datur, debitorem me nego: quia mihi dedit quidem, ſed non propter me: & mihi quidem, ſed neſciens an mihi daret: nihilominus aliquid mihi dependendum ſciam, quia ad me quoque circuitu longo peruenit. Propter me factum debet eſſe, quod me obliget. Iſto, inquit, modo, nec Lunæ nec Soli quidquam debes. non enim propter te mouentur. Sed cùm in hoc moueantur, vt vniuerſa conſeruent, & pro me mouentur: vniuerſorum enim pars ſum. Adijce nunc, quòd

noſtra,

noſtra, & horum conditio, diſſimilis eſt. Nam qui mihi prodeſt, vt per me proſit & ſibi, non dedit beneficium: quia me inſtrumentum vtilitatis ſuæ fecit. Sol autem & Luna etiam ſi nobis proſunt, non in hoc tamen proſunt, vt per nos proſint ſibi. quid enim nos illis conferre poſſumus?

CAP. XXI. Sciam, inquit, Solem ac Lunam nobis velle prodeſſe, ſi nolle potuerint. illis autem non licet non moueri. ad ſummam, conſiſtãt, & opus ſuum intermittant. Hoc vide quot modis refellatur. Non ideò minus vult, qui non poteſt nolle. imò magnum argumentum eſt firmæ voluntatis, ne mutare quidem poſſe. Vir bonus non poteſt non facere, quod facit: non enim erit bonus, niſi fecerit. ergo nec bonus vir beneficium dat, quia facit quod debet. non poteſt autem non facere, quod debet. Prætereà multum intereſt, vtrùm dicas, Non poteſt hoc non facere, quia cogitur: an, Non poteſt nolle. Nam ſi neceſſe eſt illi facere, non debeo ipſi beneficium, ſed cogenti. Si neceſſe eſt illi velle ob hoc, quia nihil habet melius quod velit, ipſe ſe cogit. Ita quod tamquam coacto non deberem, tamquam cogenti debeo. Deſinant, inquit, velle. Hoc loco tibi occurrat, Quis tam demens eſt, vt eam neget voluntatem eſſe, cui non eſt periculum deſinendi, vertendique ſe in contra-

trarium: cùm ex diuerſo nemo æquè videri debeat velle, quàm cuius voluntas vſque eò certa eſt, vt æterna ſit? An ſi is quoque vult, qui poteſt ſtatim nolle, is non videbitur velle, in cuius naturam non cadit nolle?

CAP. XXII. Agedum, inquit, ſi poſſunt, reſiſtant. Hoc dicis, Omnia iſta ingentibus interuallis diducta, & in cuſtodiam vniuerſi diſpoſita, ſtationes ſuas deſerant, ſubita confuſione rerum ſidera ſideribus incurrant, & rupta rerum concordia in ruinam diuina labantur, contextuſque velocitatis citatiſſimæ, in tot ſæcula promiſſas vices in medio itinere deſtituat, & quæ nunc eunt alternis redeuntque opportunis libramentis, mundum ex æquo temperantia, repentino concrementur incendio, & ex tanta varietate ſoluantur, atque eant in vnum omnia. Ignis cuncta poſſideat, quem deinde pigra nox occupet, & profunda vorago tot deos ſorbeat. Eſt tanti, vt tu coarguaris, iſta concidere? Proſunt tibi etiam inuito, euntque iſta tua cauſſa, etiamſi maior illis alia, ac prior cauſſa eſt.

CAP. XXIII. Adijce nunc, quòd non externa cogunt deos, ſed ſua illis in legem æterna voluntas eſt. ſtatuerunt, quæ non mutarent. Itaque non poſſunt videri facturi aliquid, quamuis nolint: quia quidquid deſinere non poſ-

ſunt,

ſunt, perſeuerare voluerunt: nec vmquam primi conſilij deos pœnitet. Sine dubio ſtare illis & deſciſcere in contrarium, non licet: ſed non ideò, quia vis ſua illos in propoſito tenet, ex imbecillitate permanent: ſed quia non licet ab optimis aberrare, & ſic ire decretum eſt. In prima autem illa conſtitutione, cùm vniuerſa diſponerent, etiam noſtra viderunt, rationemque hominis habuerunt. Itaque non poſſunt videri ſua tantùm cauſſa decurrere, & explicare opus ſuum: quia pars operis ſumus & nos. Debemus ergo & Soli, & Lunæ, & cæteris cœleſtibus beneficium: quia etiamſi potiora illis ſunt, in quæ oriuntur, nos tamen in maiora ituri iuuant. Adijce, quòd deſtinato iuuant. ideoque obligati ſumus, qui non in beneficium ignorantium incidimus; ſed hæc quæ accipimus, accepturos ſcierunt: & quamquam maius illis propoſitum ſit, maiorque actus ſui fructus, quàm ſeruare mortalia: tamen in noſtras quoque vtilitates à principio rerum præmiſſa mens eſt, & is ordo mundo datus, vt appareat curam noſtri non inter vltima habitam. Debemus parentibus noſtris pietatem: & multi non vt gignerent, coierunt. Dij non poſſunt videri neſciſſe, quid effecturi eſſent, cùm omnibus alimenta protinus, & auxilia prouiderint: nec eos per negligentiam genuere, quibus tam multa genuerant.

rant.

rant. Cogitauit enim nos antè natura, quàm fecit: nec tam leue opus ſumus, vt illi potuerimus excidere. Vide quantum nobis permiſerit, quàm non intra homines, humani imperij conditio ſit. vide inquantum corporibus vagari liceat, quæ non coercuit fine terrarum, ſed omnem in partem ſui miſit. vide, animi quantum audeant, quemadmodum ſoli aut nouerint deos, aut quærant, & mente in altum data diuina comitentur. Scias non eſſe hominem tumultuarium, & incogitatum opus. Inter maxima rerum ſuarum, natura nihil habet quo magis glorietur, aut certè cui glorietur. Quantus iſte furor eſt, controuerſiam dijs muneris ſui facere? Quomodo aduerſus eos hic erit gratus, quibus gratia referri ſine impendio non poteſt, qui negat ab his accepiſſe ſe, à quibus cum maximè accipit, qui & ſemper daturi ſunt, & numquam recepturi? Quanta autem peruerſitas, ob hoc alicui non debere, quia etiam inficianti benignus eſt: & continuationem ipſam, ſeriemque beneficij, argumentum vocare neceſſariò dantis? Nolo. ſibi habeat. quis illum rogat? & omnes alias impudentis animi voces his adſtrue. Non ideò de te minùs meretur is, cuius liberalitas ad te etiam dum negas peruenit: cuiuſque beneficiorum, vel hoc maximum, quòd etiam querenti daturus eſt.

CAP.

CAP. XXIV. Non vides, quemadmodum teneram liberorum infantiam parentes ad ſalubrium rerum patientiam cogant? Flentium corpora, ac repugnantium, diligenti cura fouent: & ne membra libertas immatura detorqueat, in rectum exitura conſtringunt: & mox liberalia ſtudia inculcant, adhibito timore nolentibus. Ad vltimum, audacem iuuentam frugalitati, pudori, moribus bonis, ſi parùm ſequitur, coactam applicant. Adoleſcentibus quoque, ac iam potentibus ſui, ſi remedia metu aut intemperantia reijciunt, vis adhibetur ac ſeruitus. Itaque beneficiorum maxima ſunt, quæ à parentibus accipimus, dum aut neſcimus, aut nolumus.

CAP. XXV. His ingratis, & repudiantibus beneficia, non quia nolunt, ſed ne debeant, ſimiles ſunt ex diuerſo nimis grati: qui aliquid incommodi precari ſolent his quibus obligati ſunt, aliquid aduerſi, in quo affectum memorem accepti beneficij approbent. An hoc rectè faciant, & pia voluntate, quæritur: quorum animus ſimillimus eſt prauo amore flagrantibus, qui amicæ ſuæ optant exilium, vt deſertam fugientemque comitentur: optant inopiam, vt magis deſideranti donent: optant morbum, vt aſſideant: & quidquid inimicus optaret, amantes vouent. Ferè idem itaque exitus eſt odij, & amoris inſani. Tale quiddam & his ac-

cidit, qui amicis incommoda optant, quæ detrahant, & ad beneficium iniuria veniunt: cùm ſatius ſit vel ceſſare, quàm per ſcelus officio locum quærere. Quid ſi gubernator à diis tempeſtates infeſtiſſimas, & procellas petat, vt gratior ars ſua periculo fiat? quid ſi imperator deos oret, vt magna vis hoſtium circumfuſa caſtris, foſſas ſubito impetu compleat, & vallum trepidante exercitu conuellat, & in ipſis portis infeſta ſigna conſtituat, quò maiore cum gloria rebus lapſis profligatiſque ſuccurrat? Omnes iſti beneficia ſua deteſtabili via ducunt, qui deos contra eum aduocant, cui ipſi affuturi ſunt, & antè illos ſterni, quàm erigi volunt. Inhumana iſta, & peruersè grati animi natura eſt, contra eum optare, cui honeſtè deeſſe non poſſis.

CAP. XXVI. Non nocet illi votum meum, inquit, quia ſimul opto & periculum, & remedium. Hoc dicis, non nihil te peccare, ſed minus quàm ſi ſine remedio periculum optares. Nequitia eſt, vt extrahas, mergere; euertere, vt ſuſcites; vt emittas, includere. Non eſt beneficium, iniuriæ finis: nec vmquam id detraxiſſe meritum eſt, quod ipſe qui detraxit, intulerat. Non vulneres me malo, quàm ſanes. potes inire gratiam, ſi quia vulneratus ſum, ſanas: non, ſi vulneras, vt ſanandus ſim. Nunquam cicatrix, niſi collata vulneri, placuit: quod ita coiſſe

gaude-

gaudemus, vt non fuiſſe mallemus. Si hoc ei optares, cuius nullum beneficium haberes, inhumanum erat votum: quanto inhumaniùs ei optas, cui beneficium debes?

CAP. XXVII. Simul, inquit, vt poſſim ferre illi opem, precor. Primùm, vt te in media parte voti tui occupem, iam ingratus es. nondum audio quid illi velis præſtare: ſcio quid illum velis pati. Sollicitudinem illi & metum, & maius aliquod imprecaris malum. optas vt ope indigeat: hoc contra illum eſt. optas vt tua indigeat ope: hoc pro te eſt. non ſuccurrere vis illi, ſed ſoluere. Quid ſic properat, ipſe ſolui vult, non ſoluere. Ita quod vnum in voto tuo honeſtum videri poterat, turpe & ingratum eſt, nolle debere. optas enim, non vt tu facultatem habeas referendæ gratiæ, ſed vt ille neceſſitatem implorandæ. Superiorem te facis, & quod nefas eſt, benè meritum ad pedes tuos mittis. quanto ſatius eſt, honeſta voluntate debere, quàm per malam rationem ſoluere? Si inficiareris quod acceperas, minùs peccares: nihil enim ſi quod dederat, amitteret: nunc vis illum ſubiici tibi iactura rerum ſuarum, & ſtatus mutatione in id deuocari, vt infra beneficia ſua iaceat. Gratum te reputabo? coram eo, cui prodeſſe vis, opta. Votum tu iſtud vocas, quod inter gratum & inimicum poteſt diuidi? quod non

dubites aduerſarium & hoſtem feciſſe, ſi extrema taceantur? Hoſtes quoque optauerunt capere quaſdam vrbes, vt ſeruarent: & vincere quoſdam, vt ignoſcerent. nec ideò non hoſtilia vota: in quibus, quod mitiſſimum eſt, poſt crudelitatem venit. Denique qualia eſſe iudicas vota, quæ nemo tibi minùs volet, quàm is pro quo fiunt, ſuccedere? peſſimè cum eo agis, cui vis à diis noceri, à te ſuccurri: iniquè cum ipſis diis. Illis enim duriſſimas partes imponis, tibi humanas. vt tu proſis, dij nocebunt? Si accuſatorem ſubmitteres, quem deinde remoueres, ſi aliqua illum lite implicares, quam ſubinde diſcuteres; nemo de tuo ſcelere dubitaret: quid intereſt, vtrùm iſtud fraude tentetur, an voto? niſi quòd potentiores illi aduerſarios quæris. Non eſt quod dicas: Quam enim illi iniuriam facio? Votum tuum aut ſuperuacuum eſt, aut iniurioſum: imò iniurioſum, etiamſi irritum. Quidquid non efficis, Dei munus eſt: iniuria verò, quidquid optas. Sat eſt. tibi non aliter debemus iraſci, quàm ſi feceris.

CAP. XXVIII. *Si vota, inquit, valuiſſent, & in hoc valuiſſent, vt tutus eſſes.* Primùm, certum mihi optas periculum ſub incerto auxilio. deinde vtrumque certum puta: quod nocet, prius eſt. Præterea tu conditionem voti tui noſti: me tempeſtas occupauit, portus ac præſidij

dij dubium. Quantum exiſtimas tormentum, etiamſi accepero, eguiſse? etiamſi ſeruatus fuero, trepidaſse? etiamſi abſolutus fuero, cauſsam dixiſse? Nullius metus tam gratus eſt finis, vt non gratior ſit ſolida & inconcuſſa ſecuritas. Opta, vt reddere mihi beneficium poſſis, cùm opus erit, non vt opus ſit. Si eſset in tua poteſtate quod optas, ipſe feciſses.

CAP. XXIX. Quanto hoc honeſtius votum eſt? Opto in eo ſtatu ſit, quo ſemper beneficia diſtribuat, nunquam deſideret. Sequatur illum materia, qua tam benignè vtitur largiendo iuuandoque, vt nunquam illi ſit dandorum beneficiorum inopia, datorum pœnitentia. Naturam per ſe pronam ad humanitatem, ad miſericordiam, & clementiam, irritet ac prouocet turba gratorum: quos illi & habere contingat, nec experiri neceſſe ſit. Ipſe nulli: implacabilis ſit, ipſi nemo placandus. tam æquali in eum fortuna indulgentia perſeueret, vt nemo in illum poſſit eſſe, niſi conſcientia gratus. Quanto hæc iuſtiora vota ſunt, quæ te in nullam occaſionem differunt, ſed gratum ſtatim faciunt? Quid enim prohibet referre gratiam proſperis rebus? quàm multa ſunt, per quæ quidquid debemus, reddere etiam felicibus poſſumus? fidele conſilium, aſſidua conuerſatio, ſermo comis, & ſine adulatione iucundus; aures, ſi deliberare velit, diligentes; tutæ, ſi credere;

conuictus familiaritas. Neminem tam altè ſecunda poſuerunt, vt non illi eò magis amicus deſit, quia nihil abſit.

CAP. XXX. Iſta triſtis, & omni voto ſubmouenda occaſio, ac procul repellenda. vt gratus eſſe poſſis, iratis diis opus eſt? Nec ex hoc quidem peccare te intelligis, quòd meliùs cum eo agitur, cui ingratus es? Propone in animo tuo carcerem, vincula, ſordes, ſeruitutem, bellum, egeſtatem: hæ ſunt occaſiones tui voti. ſi quis tecum contraxit, per iſta dimittitur. Quin potiùs eum potentem eſſe velis, cui plurimum debes, & beatum? Quid enim (vt dixi) vetat, te referre etiam ſumma felicitate præditis gratiam? cuius plena tibi occurret & varia materia. Quid? tu neſcis debitum etiam locupletibus ſolui? Nec te inuitum diſtringam: Omnia ſanè excluſerit opulenta felicitas; monſtrabo tibi, cuius rei inopia laborent magna faſtigia, quid omnia poſſidentibus deſit. Scilicet ille, qui verum dicat, & hominem inter mentientes ſtupentem, ipſaque conſuetudine pro rectis blanda audiendi, ad ignorantiam veri perductum, vindicet à conſenſu concentuque falſorum. Non vides quemadmodum illos in præceps agat extincta libertas, & fides in obſequium ſeruile ſubmiſſa, dum nemo ex animi ſui ſententia ſuadet, diſſuadetque: ſed adulandi certamen eſt, & vnum amicorum omnium offi-

ciùm,

cium, vna contentio, quis blandiſſimè fallat? Ignorauere vires ſuas, & dum ſe tam magnos quàm audiunt, credunt, attraxere ſuperuacua, & in diſcrimen rerum omnium peruentura bella: vtilem & neceſſariam rupere concordiam: ſecuti iram, quam nemo reuocabat, multorum ſanguinem hauſerunt, fuſuri nouiſſimè ſuum, dum vindicant inexplorata pro certis, flectique non minùs exiſtimant turpe quàm vinci, & perpetua credunt, quæ in ſummum perducta maximè nutant. Ingentia ſuper ſe ac ſuos regna fregerunt, nec intellexerunt, in illa ſcena, & vanis & citò diffluentibus bonis refulgente, ex eo tempore ipſos nihil non aduerſi expectare debuiſſe, ex quo nihil veri audire potuerunt.

CAP. XXXI. Cùm bellum Græciæ indiceret Xerxes, animum tumentem, oblitumque quàm caducis confideret, nemo non impulit. Alius aiebat, non laturos nuncium belli, & ad primam aduentus famam, terga verſuros: alius, nihil eſſe dubij, quin illa mole non vinci ſolùm Græcia, ſed obrui poſſet: magis verendum, ne vacuas deſertaſque vrbes inuenirent, & profugis hoſtibus vaſtæ ſolitudines relinquerentur, non habituris, vbi tantas vires exercere poſſent. Alius, illi vix rerum naturam ſufficere, anguſta eſſe claſſibus maria, militi caſtra, explicandis equeſtribus copiis campeſtria, vix

patere cœlum ſatis ad emittenda omni manu tela. Cùm in hunc modum multa vndique iactarentur, quæ hominem nimia æſtimatione ſui furentem concitarent, Demaratus Lacedæmonius ſolus dixit, ipſam illam quia ſibi placeret multitudinem indigeſtam & grauem, metuendam eſſe ducenti: non enim vires, ſed pondus habere: immodica numquam regi poſſe; nec diu durare, quidquid regi non poteſt. In primo, inquit, ſtatim monte Lacones obiecti, dabunt tibi ſui experimentum. Tot iſta gentium millia trecenti morabuntur, hærebunt in veſtigio fixi, & commiſſas ſibi anguſtias tuebuntur, & corporibus obſtruent. tota illos Aſia non mouebit loco. tantas minas belli, & pænè totius generis humani ruentis impetum, pauciſſimi ſuſtinebunt. Cùm te mutatis legibus ſuis natura tranſmiſerit, in ſemita hærebis, & æſtimabis futura damna, cùm putaueris quanti Thermopylarum anguſta conſtiterint. Scies te fugari poſſe, cùm ſcieris poſſe retineri. Cedent quidem tibi pluribus locis, velut torrentis modo ablati, cuius cum magno terrore prima vis defluit: deinde hinc atque illinc coorientur, & tuis te viribus prement. Verum eſt quod dicitur, maiorem belli apparatum eſſe, quàm qui recipi ab his regionibus poſſit, quas oppugnare conſtituis. Sed hæc res contra nos eſt: ob hoc ipſum te Græcia vincet, quia

non

non capit. vti toto te non potes. Præterea, quæ vna rebus ſalus eſt, occurrere ad primos rerum impetus, & inclinatis opem ferre non poteris, nec fulcire ac firmare labantia. Multò antè vinceris, quàm victum eſſe te ſentias. Ceterùm non eſt, quòd exercitum tuum ob hoc ſuſtineri putes non poſſe, quia numerus eius duci quoque ignotus eſt. Nihil tam magnum eſt, quod perire non poſſit: cui naſcitur in perniciem, vt alia quieſcant, ex ipſa magnitudine ſua cauſſa. Acciderunt quæ Demaratus prædixerat. Diuina atque humana impellentem, & mutantem quidquid obſtiterat, trecenti ſtare iuſſerunt: ſtratuſque per totam paſſim Græciam Xerxes intellexit, quantum ab exercitu turba diſtaret. Itaque Xerxes pudore, quàm damno miſerior, Demarato gratias egit, quòd ſolus ſibi verum dixiſſet, & permiſit petere quod vellet: petit ille, vt Sardes maximam Aſiæ ciuitatem curru vectus intraret, rectam capite tiaram gerens. id ſolis datum regibus. Dignus fuerat præmio, antequam peteret: ſed quàm miſerabilis gens, in qua nemo fuit, qui verum diceret regi, niſi qui non dicebat ſibi?

CAP. XXXII. Diuus Auguſtus filiam vltra pudicitiæ maledictum impudicam relegauit, & flagitia Principalis domus in publicum emiſit: admiſſos gregatim adulteros, pererratam noctur-

nis comeſſationibus ciuitatem, forum ipſum ac roſtra, ex quibus pater legem de adulteriis tulerat, filiæ in ſtupra placuiſſe, quotidianum ad Marſyam concurſum: cùm ex adultera in quæſtuariam verſa, ius omnis licentiæ ſub ignoto adultero peteret. Hæc tam vindicanda Principi quàm tacenda (quia quarumdam rerum turpitudo etiam ad vindicantem redit) parùm potens iræ publicauerat. Deinde cùm, interpoſito tempore, in locum iræ ſubiiſſet verecundia, gemens, quòd non illa ſilentio preſſiſſet, quæ tamdiu neſcierat, donec loqui turpe eſſet, ſæpè exclamauit; Horum mihi nihil accidiſſet, ſi aut Agrippa, aut Mecænas vixiſſet. Adeò tot habenti millia hominum, duos reparare difficile eſt. Cæſæ ſunt legiones; & protinus ſcriptæ. fracta claſſis; & intra paucos dies natauit noua. ſæuitum eſt in opera publica ignibus, ſurrexerunt meliora conſumptis. tota vita, Agrippæ & Mecænatis vacauit locus. Quid putem? defuiſſe ſimiles qui aſſumerentur, an ipſius vitium fuiſſe, qui maluit queri, quàm quærere? Non eſt quod exiſtimemus, Agrippam & Mecænatem ſolitos illi vera dicere: qui ſi vixiſſent, inter diſſimulantes fuiſſent. Regalis ingenij mos eſt, in præſentium contumeliam, amiſſa laudare, & his virtutem dare vera dicendi, à quibus iam audiendi periculum non eſt.

CAP.

CAP. XXXIII. Sed vt me ad propoſitum reducam, vides quàm facile ſit, gratiam referre felicibus, & in ſummo humanarum opum poſitis. Dic illis non quod volunt audire, ſed quod audiſſe ſemper volent: plenas aures adulationibus, aliquando vera vox intret: da conſilium vtile. Quæris, quid felici præſtare poſſis? effice, ne felicitati ſuæ credat: vt ſciat illam multis & fidis manibus continendam. Parum in illum contuleris, ſi illi ſemel ſtultam fiduciam permanſuræ ſemper potentiæ excuſſeris, docueriſque mobilia eſſe quæ dedit caſus, & maiore curſu fugere quàm veniunt: nec his portionibus, quibus ad ſumma peruentum eſt, retrò iri? ſæpè inter fortunam maximam & vltimam nihil intereſſe? Neſcis quantum ſit pretium amicitiæ, ſi non intelligis multum te ei daturum, cui dederis amicum, rem non domibus tantùm, ſed ſæculis raram: quæ non aliubi magis deeſt, quàm vbi creditur abundare. Quid? iſtos tu libros, quos vix nomenclatorum complectitur aut memoria, aut manus, amicorum exiſtimas eſſe? Non ſunt iſti amici, qui agmine magno ianuam pulſant, qui in primas & ſecundas admiſſiones digeruntur. Conſuetudo iſta vetus eſt regibus, regeſque ſimulantibus, populum amicorum deſcribere. Eſt proprium ſuperbiæ, magno æſtimare introitum, ac tactum ſui liminis;

pro honore dare, vt oſtio ſuo propiùs aſſideas, vt gradum prior intra domum ponas, in qua deinceps multa ſunt oſtia, quæ receptos quoque excludunt.

CAP. XXXIV. Apud nos primi omnium C. Gracchus & mox Liuius Druſus inſtituerunt ſegregare turbam ſuam, & alios in ſecretum recipere, alios cum pluribus, alios cum vniuerſis. Habuerunt itaque iſti amicos primos, habuerunt & ſecundos, numquam veros. Amicum vocas, cuius diſponitur ſalutatio? aut poteſt huius tibi patere fides, qui per fores malignè apertas non intrat, ſed illabitur? Huic peruenire vſque ad diſtringendam libertatem licet, cuius vulgare & publicum verbum & promiſcuum ignotis, A V E, non niſi ſuo ordine emittitur? Ad quemcumque itaque iſtorum veneris, quorum ſalutatio vrbem concutit, ſcito, etiam ſi animaduerteris obſeſſos ingenti frequentia vicos, & commeantium in vtramque partem cateruis itinera compreſſa, tamen venire te in locum hominibus plenum, amicis vacuum. In pectore amicus, non in atrio quæritur: illo recipiendus eſt, illic retinendus; & in ſenſus recondendus. Hoc doce, gratus es. Malè de te exiſtimas, ſi inutilis es, niſi afflicto; ſi rebus bonis ſuperuacuus: Quemadmodum te & in dubiis, & in aduerſis, & in lætis ſapienter geris, vt dubia prudenter tractes, aduerſa fortiter,

læta moderatè : ita in omnia vtilem te amico exhibere potes. Aduerſa eius ſi nec deſerueris, nec optaueris, multa nihilominus, vt non optes, in tanta varietate, quæ tibi materiam exercendæ fidei præbeant, incident. Quemadmodum qui optat diuitias alicui in hoc, vt illarum partem ipſe ferat, quamuis pro illo videatur optare, ſibi proſpicit : ſic qui optat amico aliquam neceſſitatem, quam adiutorio ſuo fideq́ue diſcutiat; quod eſt ingrati, ſe illi præfert, & tanti æſtimat illum miſerum eſſe, vt ipſe gratus ſit, & ob hoc ipſum ingratus eſt. Exonerare enim ſe vult, & vt graui ſarcina liberare. Multum intereſt, vtrùm properes referre gratiam, vt reddas beneficium; an, vt ne debeas. Qui reddere vult, illius ſe commodo aptabit, & idoneum illi venire tempus volet: qui nihil aliud quàm ipſe liberari vult, quacunque ad hoc cupiet peruenire, quod eſt peſſimæ voluntatis.

CAP. XXXV. Iſta, inquam, nimia feſtinatio ingrati eſt. id apertiùs exprimere non poſſum, quàm ſi repetiuero quod dixi. Non vis reddere acceptum beneficium, ſed effugere. Hoc dicere videris, Quando iſto carebo? quocunque modo mihi laborandum eſt, ne iſti obligatus ſim. Si optares vt illi ſolueres de ſuo, multum abeſſe videreris à grato; hoc quod optas, iniquius eſt. Exſecraris enim illum,

illum, & caput ſanctum tibi, dira imprecatione defigis. Nemo, vt exiſtimo, de immanitate animi tui dubitaret, ſi apertè illi paupertatem, ſi captiuitatem, ſi famem ac metum imprecareris. At quid intereſt, vtrùm vox iſta tua ſit, an votum? Sanus aliquid horum opta. I nunc, & hoc eſſe grati puta, quod ne ingratus quidem faceret, qui modò non vſque in odium, ſed tantùm ad infitiationem beneficij perueniret.

CAP. XXXVI. Quis pium dicet Æneam, ſi patriam capi voluerit, vt captiuitate patriam eripiat? Quis Siculos iuuenes, vt bona liberis exempla monſtrarent, ſi optauerunt vt Ætna immenſa ignium vi ſupra ſolitum ardens, daret ipſis occaſionem exhibendæ pietatis, ex medio parentibus incendio raptis? Nihil debet Scipioni Roma, ſi Punicum bellum vt finiret, perſeuerare maluit: nihil Decijs, quòd morte patriam ſeruauerunt, ſi priùs optauerant, vt deuotioni fortiſſimæ locum vltima rerum neceſſitas faceret. Grauiſſima infamia eſt medici, opus quærere. Multi quos auxerant morbos, & irritauerant, vt maiore gloria ſanarent, non potuerunt diſcutere, aut cum magna miſerorum vexatione vicerunt.

CAP. XXXVII. Calliſtratum aiunt, ita certè Hecaton auctor eſt, cum in exilium iret, in quod multos ſimul cum illo ſeditioſa ciuitas & intemperanter libera expu-

expulerat, optante quodam, vt Athenienſibus neceſſitas reſtituendi exules eſſet, abominatum talem reditum. Rutilius noſter animoſiùs. cùm enim quidam illum conſolaretur, & diceret inſtare arma ciuilia: breui futurum, vt omnes exules reuerterentur: Quid tibi, inquit, mali feci, vt mihi peiorem reditum, quàm exitum optares? Malo, vt patria exilio meo erubeſcat, quàm reditu mœreat. Non eſt iſtud exilium, cuius neminem non magis, quàm damnatum, pudet. Quemadmodum illi ſeruauerunt bonorum ciuium officium, qui reddi ſibi penates ſuos noluerunt clade communi, quia ſatius erat duos vnico malo affici, quàm omnes publico: ita non ſeruat grati hominis affectum, qui benè de ſe merentem difficultatibus vult opprimi, quas ipſe ſubmoueat: qui etiam ſi benè cogitat, malè precatur. Ne in patrocinium quidem, nedum in gloriam eſt, incendium exſtinxiſſe quod feceris.

CAP. XXXVIII. In quibuſdam ciuitatibus, impium votum ſceleris vicem tenuit. Demades certè Athenis, eum qui neceſſaria funeribus venditabat, damnauit, cùm probaſſet magnum lucrum optaſſe: quod contingere illi ſine multorum morte non poterat. Quæri tamen ſolet, an meritò damnatus ſit. Fortaſſè optauit, non vt multis venderet, ſed vt carè: vt paruo ſibi conſtarent, quæ

vendi-

venditurus eſſet. Cùm conſtet negotiatio ex empto & vendito, quare votum eius in vnam partem trahis, cùm lucrum ex vtraque ſit? Prætereà omnes licet, qui in iſta negotiatione ſunt, damnes: omnes enim idem volunt, idem intra ſe optant. Magnam hominum partem damnabis. cui enim non ex alieno incommodo lucrum? Miles bellum optat. agricolam annonæ caritas erigit. eloquentiæ exoptat pretium litium numerus. medicis grauis annus in quæſtu eſt. inſtitores delicatarum mercium, iuuentus corrupta locupletat. nulla tempeſtate, nullo igne lædantur tecta: iacebit opera fabrilis. Vnius votum deprehenſum eſt, omnium ſimile eſt. An tu Arruntium, & Aterium, & ceteros qui captandorum teſtamentorum artem profeſſi ſunt, non putas eadem habere, quæ deſignatores & libitinarios, vota? illi tamen quorum mortes optent, neſciunt: hi familiariſſimum quemque, ex quo propter amicitiam ſpei plurimum eſt, mori cupiunt. Illorum damno nemo viuit: hos quiſquis differt, exhaurit. Optant ergo, non tantùm vt accipiant, quod turpi ſeruitute meruerunt, ſed etiam vt tributo graui liberentur. Non eſt itaque dubium, quin hi magis quod damnatum eſt in vno, optent: quibus quiſquis morte profuturus eſt, vita nocet. Omnium tamen iſtorum tam nota ſunt vota, quàm impunita. Denique

nique ſe quiſque conſulat, & in ſecretum pectoris ſui recedat, & inſpiciat quid tacitus optauerit. quàm multa ſunt vota, quæ etiam ſibi fateri pudet! quàm pauca, quæ facere coram teſte poſſimus!

CAP. XXXIX. Sed non quidquid reprehendendum, etiam damnandum eſt: ſicut hoc votum amici, quod in manibus eſt, malè vtentis bona voluntate, & in id incidentis, quod euitat. nam dum gratum animum feſtinat oſtendere, ingratus eſt: Hic, ait, in poteſtatem meam recidat, gratiam meam deſideret, ſine me ſaluus, honeſtus, tutus eſſe non poſſit. tam miſer ſit, vt illi beneficij loco ſit, quidquid redditur. Hæc dijs audientibus. Circumueniant illum domeſticæ inſidiæ, quas ego poſſim ſolus opprimere. inſtet potens inimicus & grauis, infeſta turba nec inermis, & creditor vrgeat & accuſator.

CAP. XL. Vide quàm ſis æquus, horum optares nihil, ſi tibi beneficium non dediſſet. Vt alia taceam, quæ grauiora committis, peſſima pro optimis referendo, hoc certè delinquis, quòd non expectas ſuum cuiuſque rei tempus: quod æquè peccat, qui non ſequitur, quàm qui antecedit. Quomodo non ſemper beneficium recipiendum eſt, ſic non vtique reddendum. Si mihi non deſideranti redderes, ingratus eſſes: quanto ingratior es, qui deſiderare me cogis? Exſpecta. quare ſub-

ſubſidere apud te munus meum non vis? quare obligatum moleſtè fers? quare, quaſi cum acerbo fœneratore, ſignare rationem parem properas? Quid mihi negotium quæris? quid in me deos immittis? quomodo exigeres, qui ſic reddis?

CAP. XLI. Ante omnia ergo, Liberalis, hoc diſcamus, beneficia ſecurè debere, & occaſiones reddendorum obſeruare, non manu facere: hanc ipſam cupiditatem primo quoque tempore liberandi ſe, meminerimus ingrati eſſe. Nemo enim libenter reddit, quod inuitus debet: & quod apud ſe non vult eſſe, onus iudicat eſſe, non munus. Quanto melius ac iuſtius, in promptu habere merita amicorum; & offerre, non ingerere, nec obæratum ſe iudicare? quoniam beneficium commune vinculum eſt, & inter ſe duos alligat. Dic, Nihil moror, quo minùs tuum reuertatur ad te: opto hilaris accipias. ſi neceſſitas alterutri noſtrum imminet, fatoque quodam datum eſt, vt aut tu cogaris beneficium recipere, aut ego accipere, det potiùs qui ſolet. Ego paratus ſum: Nulla mora in Turno. oſtendam hunc animum, cùm primum tempus aduenerit: interim dij teſtes ſunt.

CAP. XLII. Soleo, mi Liberalis, notare hunc in te affectum, & quaſi manu prendere, verentis & æſtuantis, ne in vllo officio ſis tardior. Non decet gratum animum ſolicitudo, ſed contrà, ſumma fiducia

ducia ſui: & ex conſcientia veri amoris, dimiſſa omnis anxietas. Tam cum vitio eſt, recipere quod non debes, quàm non dare quod debes. hoc beneficij primum dati ſit ius, vt recipiendi tempus eligat, qui dedit. At vereor, ne homines de me ſequiùs loquantur. Malè agit, qui famę, non conſcientię gratus eſt. Duos iſtius rei iudices habes: te, quem non potes fallere; & illum, quem potes. Quid ergo, ſi nulla interuenerit occaſio? ſemper debebo? Debebis: ſed palam debebis, ſed libenter debebis, ſed cum magna voluptate apud te depoſitum intueberis. Pænitet accepti beneficij, quem nondum redditi piget: quare qui tibi dignus viſus eſt, à quo acciperes, indignus videatur, cui debeas?

CAP. XLIII. In magnis erroribus ſunt, qui ingentis animi credunt, proferre, donare, plurium ſinum ac domum replere: cùm iſta interdum non magnus animus faciat, ſed magna fortuna. Neſciunt, quanto maius ac difficilius interim ſit capere, quàm fundere. Nam vt nihil alteri detraham, quoniam vtrumque vbi ex virtute fit, par eſt: non minoris eſt animi beneficium debere, quàm dare. eò quidem operoſius hoc quàm illud, quò maiore diligentia cuſtodiuntur accepta, quàm dantur. Ideò non eſt trepidandum, quàm citò reponamus, nec properandum intempeſtiuè: quia æquè de-

delinquit, qui ad referendam gratiam properat tempore alieno, quàm qui ſuo ceſſat. Poſitum eſt illi apud me. nec illius nomine, nec meo timeo. benè illi cautum eſt. non poteſt hoc beneficium perdere, niſi mecum: imò ne mecum quidem. Egi illi gratias, id eſt, retuli. Qui nimis de beneficio reddendo cogitat, nimis cogitare alterum de recipiendo putat. Præſtet ſe in vtrumque facilem: ſi vult recipere beneficium, referamus, reddamuſque læti. illud apud nos cuſtodiri mauult; quid theſaurum eius eruimus? quid cuſtodiam recuſamus? dignus eſt, cui, vtrum volet, liceat. Opinionem quidem & famam eo loco habeamus, tamquam non ducere, ſed ſequi debeat.

LIBER SEPTIMVS.

CAPVT I.

BONVM, mi Liberalis, habeas animum volo:

In manibus terra. Non hic te carmine longo,
Atque per ambages & longa exorſa tenebo.

Reliqua hic liber cogit: & exhauſta materia, circumſpicio, non quid dicam, ſed quid non dixerim. Boni tamen conſules quidquid ſupereſt, cùm tibi ſuperfuerit. Si voluiſſem lenocinari mihi, debuit paulla-

paullatim opus creſcere, & ea pars in finem reſeruari, quam quilibet etiam ſatiatus appeteret. Sed quidquid maximè neceſſarium erat, in primum ſtatim congeſſi: nunc ſi quid effugit, recolligo. Nec mehercule, ſi me interrogas, nimis ad rem exiſtimo pertinere, vbi dicta ſint quæ regunt mores, perſequi cetera, non in remedium animi, ſed in exercitationem ingenij inuenta. Egregiè enim hoc dicere Demetrius Cynicus, vir meo iudicio magnus, etiam ſi maximis comparetur, ſolet: Plus prodeſſe, ſi pauca præcepta ſapientiæ teneas, ſed illa in promptu tibi & in vſu ſint, quàm ſi multa quidem didiceris, ſed illa non habeas ad manum. Quemadmodum, inquit, magnus luctator eſt, non qui omnes numeros nexuſq; perdidicit, quorum vſus ſub aduerſario rarus eſt, ſed qui in vno ſe aut altero benè & diligenter exercuit, & eorum occaſiones intentus expectat: nec enim refert, quàm multa ſciat, ſi ſcit quantum victoriæ ſatis eſt: ſic in hoc ſtudio multa delectant, pauca vincunt. Licèt neſcias, quæ ratio Oceanum effundat ac reuocet: quare ſeptimus quiſque annus ætati ſignum imprimat: quare latitudo porticus ex remoto ſpectantibus, non ſeruet proportionem ſuam, ſed vltima in anguſtias coeant, & columnarum nouiſſima interualla iungantur: quid ſit, quod geminorum cõceptum ſeparet, partum iungat. vtrùm

vnus

vnus concubitus ſpargatur in duos, an toties concepti ſint. cur pariter natis fata diuerſa ſint, maximiſque rerum ſpatijs diſtent, quorum inter ortus minimum intereſt. Non multum tibi nocebit tranſiſſe, quæ nec licet ſcire, nec prodeſt. Inuoluta veritas in alto latet. Nec de malignitate naturæ queri poſſumus: quia nullius rei difficilis inuentio eſt, niſi cuius hic vnus inuentæ fructus eſt, inueniſſe. Quidquid nos meliores beatoſque facturum eſt, aut in aperto, aut in proximo poſuit. Si animus fortuita contempſit, ſi ſe ſupra metum ſuſtulit, nec auida ſpe infinita complectitur, ſed didicit à ſe petere diuitias: ſi deorum hominumque formidinem eiecit, & ſcit non multum eſſe ab homine timendum, à Deo nihil: ſi contemptor omnium, quibus torquetur vita, dum ornatur, eò perductus eſt, vt illi liqueat, mortem nullius mali eſſe materiam, multorum finem: ſi animum virtuti conſecrauit, & quacumque vocat illa, planum putat: ſi ſociale animal eſt, & in commune genitus, mundum vt vnam domum ſpectat, & conſcientiam ſuam dijs aperit, ſemperque tamquam in publico viuit: ſi ſe magis veritus quàm alios, ſubductus illis tempeſtatibus, in ſolido ac ſereno ſtetit: conſummauit ſcientiam vtilem, atque neceſſariam: reliqua oblectamenta otij ſunt. Licet enim iam in tutum retracto animo, ad hæc quoque excurre-

currere, cultum, non robur, ingenijs afferentia.

CAP. II. Hæc Demetrius noſter vtraque manu tenere proficientem iubet, hæc nuſquam dimittere, imò affigere & partem ſui facere, eoque quotidiana meditatione perduci, vt ſua ſponte occurrant ſalutaria, & vbique ac ſtatim deſiderata præſto ſint: & ſine mora vlla veniat illa turpis honeſtique diſtinctio, ſciatque nec malum eſſe vllum niſi turpe, nec bonum niſi honeſtum. Hac regula vitæ opera diſtribuat: ad hanc legem & agat cuncta, & exigat: miſerrimoſque mortalium iudicet, in quantiſcumque opibus refulgebunt, ventri ac libidini deditos, quorum animus inerti otio torpet. Dicat ipſe ſibi: Voluptas fragilis eſt & breuis: faſtidit obiecta: quò auidiùs hauſta eſt, citiùs in contrarium recidens, cuius ſubinde neceſſe eſt aut pæniteat, aut pudeat. In qua nihil eſt aut magnificum, aut quod naturam hominis, dijs proximi, deceat. res humilis, membrorum turpium ac vilium miniſterio veniens, exitu fœda. Iſta eſt voluptas & homine & viro digna, non implere corpus, nec ſaginare, nec cupiditates irritare, quarum tutiſſima eſt quies: ſed perturbatione carere, & ea quæ hominum inter ſe rixantium ambitus concutit, & ea quæ intolerabilis ex alto venit, vbi de dijs famæ creditum eſt, vitiiſque

tiiſque illos noſtris æſtimauimus. Hanc voluptatem æqualem, intrepidam, numquam ſenſuram ſui tædium, percipit hic quem deformamus cummaximè: qui, vt ita dicam, diuini iuris atque humani peritus, præſentibus gaudet, ex futuro non pendet. nihil enim firmi habet, qui in incerta propenſus eſt. Magnis itaque curis exemptus, & diſtorquentibus mentem, nihil ſperat, aut cupit, nec ſe mittit in dubium, ſuo contentus. Nec illum exiſtimes paruo eſſe contentum. omnia illius ſunt. non ſic, quemadmodum Alexandri fuerunt: cui, quamquam in littore maris rubri ſteterat, plus deerat quàm quà venerat. illius ne ea quidem erant, quæ tenebat, aut vicerat, cùm in Oceano Oneſicritus ꝑfectus claſſibus præmiſſus explorator erraret, & bella in ignoto mari quæreret. Non ſatis apparebat inopem eſſe, qui extra naturæ terminos arma proferret? qui ſe in profundum, inexploratum & immenſum, auiditate cæca prorſus immitteret? Quid intereſt, quot eripuerit regna, quot dederit, quantum terrarum tributo premat? tantum illi deeſt, quantum cupit.

CAP. III. Nec hoc Alexandri tantùm vitium fuit, quem per Liberi Herculiſque veſtigia felix temeritas egit, ſed omnium quos fortuna irritauit implendo. Cyrum & Cambyſen, & totum regni Perſici ſtemma percenſe. quem inue-

nies,

nies, cui modum imperij ſatietas fecerit? qui non vitam in aliqua vlteriùs procedendi cogitatione finierit? Nec id mirum eſt. quidquid cupiditati contigit, penitus hauritur & conditur: nec intereſt, quantum in id quod inexplebile eſt, congeras. Vnus eſt ſapiens, cuius omnia ſunt, nec ex difficili tuenda. Non habet mittendos trans maria legatos, nec metenda in ripis hoſtilibus caſtra, non opportunis caſtellis diſponenda præſidia, non opus eſt legione, nec equeſtribus turmis. Quemadmodum dij immortales regnum inermes regunt, & illis rerum ſuarum ex edito tranquilloque tutela eſt? ita hic officia ſua, quamuis latiſſimè pateant, ſine tumultu obit: & omne humanum genus, potentiſſimus eius optimuſque, infra ſe videt. Derideas licèt: ingentis ſpiritus res eſt, cùm Orientem Occidentemque luſtraueris animo, quo etiam remota & ſolitudinibus interclusa penetrantur, cùm tot animalia, tantam copiam rerum, quas natura beatiſſimè fundit, aſpexeris, emittere hanc Dei vocem: Hæc omnia mea ſunt. *Sic fit, vt nihil cupiat: quia nihil eſt extra omnia.*

CAP. IV. Hoc ipſum, inquis, volui. teneo te: volo videre, quomodo ex his laqueis, in quos tua ſponte decidiſti, expliceris. Dic mihi quemadmodum poteſt aliquis donare ſapienti, ſi omnia ſapientis ſunt? nam id quoque quod illi donat,

 ipſius

ipſius eſt. Itaque non poteſt dari benefi-cium ſapienti: cui quidquid datur, de ſuo datur. atqui dicitis, ſapienti poſſe donari. Idem autem me ſcito & de amicis interrogare. Omnia dicitis illis eſſe communia: ergo nemo quidquam amico donare poteſt: donat enim illi communia. Nihil prohibet aliquid & ſapientis eſſe, & eius qui poſſidet, cui datum & aſſignatum eſt. iure ciuili omnia regis ſunt: & tamen illa quorum ad regem pertinet vniuerſa poſſeſſio, in ſingulos dominos deſcripta ſunt & vnaquæque res habet poſſeſſorem ſuum. Itaque dare regi & domum, & mancipium, & pecuniam poſſumus: nec donare illi de ſuo dicimur. Ad reges enim poteſtas omnium pertinet, ad ſingulos proprietas. Fines Athenienſium aut Campanorum vocamus, quos deinde inter ſe vicini priuata terminatione diſtinguunt. & totus ager huius aut illius reipublicæ eſt: pars deinde ſuo domino quæque cenſetur. ideoque donare agros noſtros reip. poſſumus, quamuis illius eſſe dicantur: quia aliter illius ſunt, aliter mei. Numquid dubium eſt, quin ſeruus cum peculio, domini ſit? dat tamen domino ſuo munus. Non enim ideò nihil habet ſeruus, quia non eſt habiturus, ſi dominus illum habere noluerit: nec ideò non eſt munus, cùm volens dedit, quia potuit eripi, etiamſi noluiſſet. * Quemadmodum probemus omnia (nunc enim

omnia

omnia ſapientis eſſe, inter nos conuenit) illud quod quæritur colligendum eſt, quomodo liberalitatis materia aduerſus eum ſuperſit, cuius vniuerſa eſſe conceſſimus. Omnia patris ſunt, quæ in liberorum manu ſunt: quis tamen neſcit, donare aliquid & filium patri? Omnia deorum ſunt: tamen diis poſuimus donum, & ſtipem iecimus. Non ideò quod habeo, meum non eſt, ſi tuum eſt: poteſt enim idem eſſe meum & tuum. Is, inquis, cuius proſtitutæ ſunt, leno eſt: omnia autem ſapientis ſunt, inter omnia autem & proſtitutæ ſunt: ergo & proſtitutæ ſapientis ſunt. leno autem eſt, cuius proſtitutæ ſunt: ergo ſapiens eſt leno. Sic illum vetant emere. dicunt enim: Nemo rem ſuam emit: omnia autem ſapientis ſunt: ergo ſapiens nihil emit. Sic vetant & mutuum ſumere, quia nemo vſuram pro pecunia ſua pendit. Innumerabilia ſunt, per quæ cauillantur, cùm pulcherrimè, quid à nobis dicatur, intelligant.

CAP. V. Enimuero ſic omnia ſapientis eſſe dico, vt nihilominus proprium quiſque in rebus ſuis dominium habeat: quemadmodum ſub optimo rege, omnia rex imperio poſſidet, ſinguli dominio. Tempus iſtius probandæ rei veniet. interim hoc huic quæſtioni ſat eſt, id quod aliter ſapientis, aliter meum eſt, me poſſe donare ſapienti. Nec mirum eſt, aliquid ei cuius eſt totum, poſ-

ſe donari. Conduxi domum à te. in hac aliquid tuum, aliquid meum. res tua eſt: vſus rei tuæ, meus eſt. Itaque nec fructus tanges, colono tuo prohibente, quamuis tua in poſſeſſione naſcantur: & ſi annona carior fuerit, aut fames,

Heu fruſtra magnum alterius ſpectabis aceruum,

in tuo natum, in tuo poſitum, in horrea iturum tua. Nec conductum meum, quamquam ſis dominus, intrabis: nec ſeruum tuum, mercenarium meum abduces: & abs te rhedam ſi conduxero, beneficium accipies, ſi tibi in vehiculo tuo ſedere permiſero. Vides ergo poſſe fieri, vt aliquis accipiendo quod ſuum eſt, munus accipiat.

C A P. V I. In omnibus iſtis quæ modò retuli, vterque eiuſdem rei dominus eſt. quomodo? quia alter rei dominus eſt, alter vſus. Libros dicimus eſſe Ciceronis: eoſdem Dorus librarius ſuos vocat: & vtrumque verum eſt. alter illos tamquam auctor ſibi, alter tamquam emptor aſſerit: ac rectè vtriuſque dicuntur eſſe. Vtriuſque enim ſunt: ſed non eodem modo. ſic poteſt T. Liuius à Doro accipere, aut emere libros ſuos. Poſſum donare ſapienti, quod viritim meum eſt, licèt illius ſint omnia. Nam cùm regio more cuncta conſcientia poſſideat, ſingularum autem rerum in vnumquemque proprietas ſit ſparſa: & accipere munus, & de-

& debere, & emere, & conducere poteſt. Cæſar omnia habet; fiſcus eius priuata tantùm, ac ſua: & vniuerſa in imperio eius ſunt, in patrimonio propria. Quid eius ſit, quid non ſit, ſine diminutione imperij quæritur. nam id quoque quod tamquam alienum abiudicatur, aliter illius eſt. Sic ſapiens vniuerſa animo poſſidet, iure ac dominio ſua.

CAP. VII. Bion modò omnes ſacrilegos argumentis eſſe colligit, modò neminem. Cùm omnes de ſaxo deiecturus eſt, dicit: Quiſquis id quod deorum eſt, ſuſtulit & conſumpſit, atque in vſum ſuum vertit, ſacrilegus eſt: omnia autem deorum ſunt: quod quiſque ergo tollit, deorum tollit, quorum omnia ſunt: ergo quiſquis tollit aliquid, ſacrilegus eſt. Deinde cùm effringi templa, & expilari impunè Capitolium iubet: dicit, Nullum ſacrilegium eſſe. quia quicquid ſublatum eſt ex eo loco qui deorum erat, in eum transfertur locum, qui deorum eſt. Hic reſpondetur: Omnia quidem deorum eſſe, ſed non omnia diis dicata. In his obſeruari ſacrilegium, quæ religio numini adſcripſit. Sic & totum mundum deorum eſſe immortalium templum, ſolum quidem amplitudine illorum ac magnificentia dignum: & tamen à ſacris profana diſcerni, & non omnia licere in angulo, cui nomen fani impoſitum eſt, quæ ſub cælo & conſpectu ſiderum licent.

Iniuriam ſacrilegus Deo quidem non poteſt facere, quem extra ictum ſua diuinitas poſuit: ſed tamen punitur, quia tamquam Deo fecit. Opinio illum noſtra, ac ſua, obligat pœnæ. Quomodo ergo ſacrilegus videtur, qui aliquid aufert ſacri, etſi quocunque tranſtulit, quod ſurripuerat, intra terminos eſt mundi. Sic & ſapienti furtum poteſt fieri. Aufertur enim illi, non ex his quæ vniuerſa habet, ſed ex his quibus dominus inſcriptus eſt, quæ viritim ei ſeruiunt. Illam alteram poſſeſſionem agnoſcet, hanc nolet habere, etſi poterit: emittetque illam vocem, quam Romanus Imperator emiſit, cùm illi ob virtutem & benè geſtam Rempub. tantum agri decerneretur, quantum arando vno die circuire potuiſſet: Non eſt, inquit, vobis eo opus ciue, cui plus opus ſit, quàm vni ciui. Quanto maioris viri putas, reſpuiſſe hoc munus, quàm meruiſſe? multi enim fines aliis abſtulerunt, ſibi nemo conſtituit.

CAP. VIII. Ergo cùm animum ſapientis intuemur, potentem omnium, & per vniuerſa dimiſſum, omnia illius eſſe dicimus: cùm ad hoc ius quotidianum, ſi ita res tulerit, capite cenſebitur. Multum intereſt, poſſeſſio eius animi magnitudine æſtimetur, an cenſu. hæc vniuerſa habere, de quibus loqueris, abominabitur. Non referam tibi Socratem, Chryſippum, Zenonem, & ceteros magnos quidem

dem viros, maiores tamen, quia in laudem vetuſtorum inuidia non obſtat. Paullò antè Demetrium retuli: quem mihi videtur rerum natura, noſtris tuliſſe temporibus, vt oſtenderet, nec illum à nobis corrumpi, nec nos ab illo corripi poſſe: virum exactæ (licèt neget ipſe) ſapientiæ, firmæque in his quæ propoſuit conſtantiæ: eloquentiæ verò eius, quæ res fortiſſimas decedat, non concinnatæ, nec in verba ſollicitæ, ſed ingenti animo, prout impetus tulit, res ſuas proſequentis. Huic non dubito, quin prouidentia & talem vitam, & talem dicendi facultatem dederit, ne aut exemplum ſæculo noſtro, aut conuicium deeſſet.

CAP. IX. Demetrio ſi res noſtras aliquis deorum poſſidendas velit tradere, ſub lege certa, ne liceat donare, affirmauerim repudiaturum, dicturumque: Ego verò me ad iſtud inextricabile pondus non alligo, nec in altam fæcem rerum hunc expeditum hominem demitto. Quid ad me defers populorum omnium mala? quæ nec daturus quidem acciperem: quoniam multa video, quæ me donare non deceat. Volo ſub conſpectu meo ponere, quæ gentium oculos regumque perſtringunt? volo intueri pretia ſanguinis, animarumque veſtrarum? Prima mihi luxuriæ ſpolia propone: ſiue illa vis per ordinem expandere, ſiue (vt eſt melius) in vnum aceruum dare. Video ela-

boratam ſcrupuloſa diſtinctione teſtudinem, & fœdiſſimorum pigerrimorumque animalium teſtas, ingentibus pretiis emptas, in quibus ipſa illa quæ placet varietas, ſubditis medicamentis, in ſimilitudinem veri coloratur. Video iſtic menſas, & æſtimatum lignum ſenatoris cenſu, eò pretioſius, quò illud in plures nodos, arboris infelicitas torſit. Video iſtic cryſtallina, quorum accendit fragilitas pretium. omnium enim rerũ voluptas apud imperitos, ipſo quo fugare debet periculo, creſcit. Video murrhina pocula. parum ſcilicet luxuria magno furit, niſi quod vomant, capacibus gemmis inter ſe propinarent. Video vniones, non ſingulos ſingulis auribus comparatos: iam enim exercitatæ aures oneri ferendo ſunt: iunguntur inter ſe, & inſuper alij binis ſuperponuntur. non ſatis muliebris inſania viros ſubiecerat, niſi bina ac terna patrimonia auribus ſingulis pependiſſent. Video ſericas veſtes, ſi veſtes vocandæ ſunt, in quibus nihil eſt quo defendi aut corpus, aut denique pudor poſſit: quibus ſumptis, mulier parùm liquidò, nudam ſe non eſſe iurabit. Hæc ingenti ſumma, ab ignotis etiam ad commercium gentibus accerſuntur, vt matronæ noſtræ, ne adulteris quidem plus ſui in cubiculo, quàm in publico oſtendant.

CAP. X. Quid agis auaritia? quot

rerum caritate aurum tuum victum eſt?
omnia iſta quæ retuli, in maiore honore
pretioque ſunt. Nunc volo tuas opes re-
cognoſcere, laminas vtriuſque materiæ,
ad quas cupiditas noſtra caligat. At me-
hercule terra, quæ quidquid vtile futu-
rum nobis erat protulit, iſta defodit &
merſit, & vt noxiis rebus ac malo gen-
tium in medium prodituris, toto ponde-
re incubuit. Video ferrum ex iiſdem te-
nebris eſſe prolatum, quibus aurum & ar-
gentum: ne aut inſtrumentum in cædes
mutuas deeſſet, aut pretium. Et adhuc
iſta aliquam materiam habent: eſt in quo
errorem oculorum animus ſubſequi poſ-
ſit: video iſtic diplomata, & ſyngraphas,
& cautiones, vacua habendi ſimulacra,
vmbras quaſdam auaritiæ laborantis, per
quas decipiant animum, inanium opinio-
ne gaudentem. Quid enim iſta ſunt? quid
fœnus, & Kalendarium, & vſura, niſi hu-
manæ cupiditatis extra naturam quæſita
nomina? Poſſum de rerum natura queri,
quòd aurum argentumque non interiùs
abſconderit, quòd non illis maius, quàm
quod detrahi poſſet, pondus iniecerit.
Quid ſunt iſtæ tabulæ, quid computatio-
nes, & vænale tempus, & ſanguinolentæ
centeſimæ? voluntaria mala ex conſtitu-
tione noſtra pendentia, in quibus nihil
eſt, quod ſubijci oculis, quod teneri ma-
nu poſſit, inanis auaritiæ ſomnia. O mi-
ſerum, ſi quem delectat ſui patrimonij li-

ber magnus, & vaſta ſpatia terrarum colenda per vinctos, & immenſi greges pecorum per prouincias ac regna paſcendi, & familia bellicoſis nationibus maior, & ædificia priuata laxitatem vrbium magnarum vincentia! Cùm benè iſta, per quæ diuitias ſuas diſpoſuit ac fudit, circumſpexerit, ſuperbumque ſe fecerit, ſi quidquid habet, ei quod cupit comparet, pauper eſt. Dimitte me, & illis diuitiis meis redde. Ego regnum ſapientiæ noui, magnum, ſecurum. ego ſic omnia habeo,vt omnium ſint.

CAP. XI. Itaque cùm C. Cæſar illi ducenta donaret, ridens reiecit, ne dignam quidem ſummam iudicans, qua non accepta gloriaretur. Dij deæque, quàm pauxillo illum animum aut honorare voluit, aut corrumpere! Reddendum egregio viro teſtimonium eſt. Ingentem rem ab illo dici audiui, cùm miraretur dementiam eius, quòd ſe putaſſet tanti poſſe mutari. *Si tentare* inquit, *me conſtituerat, toto illi fui experiendus imperio*.

CAP. XII. *Sapienti ergo donari aliquid poteſt*, etiam ſi ſapientis omnia ſunt: æquè nihil prohibet, cùm omnia amicis dicamus eſſe communia, aliquid amico donari. Non enim mihi ſic cum amico communia omnia ſunt, quomodo cum ſocio, vt pars mea ſit,pars illius: ſed quomodo patri matrique communes

libe-

liberi ſunt: quibus cùm duo ſunt, non ſinguli ſingulos habent, ſed ſinguli binos. Primum omnium iam efficiam, vt quiſquis eſt iſte, qui me in ſocietatem vocat, ſciat ſe nihil mecum habere commune. Quare? quia hoc conſortium ſolum inter ſapientes eſt, inter quos amicitia eſt. ceteri non magis amici ſunt, quàm ſocij. Deinde pluribus modis communia ſunt. Equeſtria omnium equitum Romanorum ſunt. in illis tamen locus meus fit proprius, quem occupaui, hoc ſi cui ceſſi, quamuis illi communi receſſerim, tamen aliquid dediſſe videor. Quædam quorundam ſub certa conditione ſunt. habeo in equeſtribus locum, non vt vendam, non vt locem, non vt habitem: in hoc tantùm, vt ſpectem. Propterea non mentiar, ſi dicam me habere in equeſtribus locum: ſed cùm in theatrum veni, ſi plena ſunt equeſtria, & iure habeo locum illic, quia ſedere eſt mihi liberum: & non habeo, quia ab his, cum quibus ius mihi loci commune eſt, occupatus eſt. Idem inter amicos puta fieri. Quidquid habet amicus, commune eſt nobis: ſed illius proprium eſt, qui tenet. vti, illo nolente, non poſſum. Derides me, inquis. Si quod amici eſt, meum eſt, liceat mihi vendere. Non licet. nam nec equeſtria: & tamen communia tibi cum ceteris equitibus ſunt. Non eſt argumentum, ideò aliquid tuum non eſſe,

quia vendere non potes, quia conſumere, quia mutare in deterius aut melius non potes. Tuum enim eſt, etiam quod ſub lege certa tuum eſt. Accepi, ſed certè non minùs habes.

CAP. XIII. Ne te traham longiùs, Beneficium maius eſſe non poteſt: ea per quæ beneficium datur, poſſunt eſſe maiora, & plura, in quæ ſe beneuolentia effundat, & ſic ſibi indulgeat, quemadmodum amantes ſolent: quorum plura oſcula, & complexus arctiores, non augent amorem, ſed exercent. Hæc quoque, quæ venit quæſtio, profligata eſt in prioribus: itaque breuiter perſtringetur. Poſſunt enim in hanc, quæ data ſunt aliis, argumenta transferri. Quæritur, an qui omnia fecit, vt beneficium redderet, reddiderit. Vt ſciat, inquit, illum non reddidiſſe, omnia fecit, vt redderet. Apparet ergo, non eſſe id factum, cuius faciendi occaſionem non habuit. Vt creditori ſuo pecuniam non ſoluit is, qui vt ſolueret, vbique quæſiuit, nec inuenit. Quædam eius conditionis ſunt, vt effectum præſtare debeant: quibuſdam pro effectu eſt, omnia attentaſſe, vt efficerent. Si omnia fecit vt ſanaret, peregit medicus partes ſuas. etiam damnato reo, oratori conſtat eloquentiæ officium, ſi omni arte vſus eſt. Laus imperatori etiam victo, & duci redditur, ſi & prudentia, & induſtria, & fortitudo muneribus ſuis functa eſt. Om-

nia

nia fecit, vt beneficium redderet: obſtitit illi felicitas tua. Nihil incidit durius, quod veram amicitiam experiretur. Locupleti donare non potuit, ſano aſſidere, felici ſuccurrere: gratiam retulit, etiam ſi tu beneficium non recepiſti. Præterea, huic intentus ſemper, & huius rei tempus operiens, qui in hoc multum curæ, multum ſedulitatis impendit, plus laborauit, quàm cui citò referre gratiam contigit.

CAP. XIV. Debitoris exemplum diſſimile eſt: cui parum eſt pecuniam quæſiſſe, niſi ſoluit. Illic enim ſtat acerbus ſuper caput creditor, qui nullum diem gratis occidere patiatur: hic benigniſſimus, qui cùm te viderit concurſantem & ſollicitum atque anxium, dicat: Mitte hanc de pectore curam. Deſine tibi moleſtus inſtare. omnia à te habeo. Iniuriam mihi facis, ſi me quidquam amplius deſiderare iudicas. Pleniſſimè ad me peruenit animus tuus. Dic, inquit, mihi. reddidiſſe beneficium diceres illum, ſi gratiam retuliſſet. Eodem ergo loco eſt, qui reddidit. & qui non reddidit. Contrà, nunc illud pone, ſi oblitus eſſet accepti beneficij; ſi ne tentaſſet quidem gratus eſſe. negares illum gratiam retuliſſe? At hic diebus noctibuſque ſe laſſauit, & omnibus alijs renunciauit officijs, huic vni imminens, & operatus, ne qua ſe fugeret occaſio. eodem ergo loco erunt, illo

ille qui curam referendæ gratiæ abiecit, & hic qui numquam ab illa receſſit? iniquus es, ſi rem à me exigis, cùm videas animum non defuiſſe. Ad ſummam, puta, cùm captus eſſes, me pecuniam mutuatum, rebus meis in ſecuritatem creditoris oppoſitis, nauigaſſe hieme iam ſæua, per infeſta latrocinijs littora, emenſum quidquid periculi afferre poteſt etiam pacatum mare: peragratis omnibus ſolitudinibus, cùm quos nemo non fugiebat ego quærerem, tandem ad piratas perueni: & iam te alius redemerat. negabis me gratiam retuliſſe? etiamſi in illa nauigatione pecuniam, quam ſaluti tuæ contraxeram, naufragus perdidi, etiam in vincula quæ detrahere tibi volui, ipſe incidi: negabis me retuliſſe gratiam? At mehercule Athenienſes, Harmodium & Ariſtogitonem, tyrannicidas vocant: & Mucij manus in hoſtili ara relicta, inſtar occiſi Porſenæ fuit: & ſemper contra fortunam luctata virtus, etiam citra effectum propoſiti operis, enituit. Plus præſtitit, qui fugientes occaſione ſecutus eſt, & alia atque alia captauit, per quæ referre gratiam poſſet, quàm is quem, ſine vllo ſudore, gratum prima fecit occaſio.

CAP. XV. Duas, inquit, res ille tibi præſtitit, voluntatem, & rem: tu quoque illi duas debes. Meritò iſtud diceres ei, qui tibi reddidit voluntatem otioſam: huic verò, qui & vult, & conatur, & nihil inten-

intentatum relinquit, non potes dicere; vtrumque enim præſtat, quantum in ſe eſt. Deinde, non ſemper numero numerus æquandus eſt: aliquando vna res pro duabus valet. Itaque in locum rei ſuccedit tam propenſa voluntas, & cupida reddendi. Quòd ſi animus ſine re, ad referendam gratiam non valet: nemo aduerſus deos gratus eſt, in quos voluntas ſola confertur. Dijs, inquit, nihil aliud præſtare poſſumus. Sed ſi huic quoque, cui referre gratiam debeo, nihil aliud præſtare poſſum: quid eſt, quare non eo aduerſus hominem gratus ſim, quo nihil amplius in deos confero?

CAP. XVI. *Si tamen quid ſentiam quæris, & vis ſignare reſponſum: hic beneficium recepiſſe ſe iudicet: ille ſe ſciat non reddidiſſe. Hic illum dimittat: ille ſe teneat. hic dicat, Habeo: ille reſpondeat, Debeo. In omni quæſtione propoſitum ſit nobis bonum publicum. præcludendæ ſunt excuſationes ingratis, ad quas refugere poſſint, & ſub quibus inficiationem ſuam tegere. Omnia feci? fac etiam nunc. Quid tu tam imprudentes iudicas maiores noſtros fuiſſe, vt non intelligerent iniquiſſimum eſſe, eodem loco haberi eum qui pecuniam, quam à creditore acceperat, libidine aut alea abſumpſit, & eum qui incendio, aut latrocinio, aut aliquo caſu triſtiore, aliena cum ſuis perdidit? nullam excuſationem

rece-

receperunt, vt homines ſcirent fidem vtique præſtandam. Satius enim erat à paucis etiam iuſtam excuſationem non accipi, quàm ab omnibus aliquam tentari. Omnia feciſti vt redderes. Hoc illi ſatis ſit: tibi parum. Nam quemadmodum ille, ſi enixam & ſedulam operam tranſire pro irrita patitur, cui gratia referatur indignus eſt: ita tu ingratus es, niſi ei qui voluntatem bonam in ſolutum accepit, eo libentiùs debes, quia dimitteris. Non rapias hoc, nec teſteris: occaſiones reddendi nihilominus quæras. Redde illi, quia repetit; huic, quia remittit: illi, quia malus; huic, quia non malus. Ideòque non eſt, quòd ad te hanc quæſtionem iudices pertinere: an quod beneficium quis à ſapiente acceperit, reddere debeat, ſi ille deſinit eſſe ſapiens, & in malum verſus eſt. Redderes enim & depoſitum, quod à ſapiente accepiſſes: & etiam malo redderes creditum: quid eſt, cur non & beneficium? Quia mutatus eſt ille, te mutat? Quid? ſi quid à ſano accepiſſes, ægro non redderes: cùm plus ſemper imbecillo amico debeamus? & hic æger eſt animo: adiuuetur, feratur: ſtultitia, morbus eſt animi. Diſtinguendum hoc, quo magis intelligatur, exiſtimo.

CAP. XVII. Duo ſunt beneficia: vnum, quod dare niſi ſapiens ſapienti non poteſt: hoc eſt abſolutum & verum

bene-

beneficium. alterum, vulgare, plebeium, cuius inter nos imperitos commercium eſt. De hoc non eſt dubium, quin illi qualiſcunque eſt debeam reddere, ſiue homicida, ſiue fur, ſiue adulter euaſit. Habent ſcelera leges ſuas. melius iſtos iudex, quàm ingratus, emendat. nemo te malum, quia eſt, faciat. Malo beneficium proijciam, bono reddam. huic, quia debeo; illi, ne debeam.

CAP. XVIII. De altero beneficij genere dubitatur, quod ſi accipere non potui niſi ſapiens, ne reddere quidem niſi ſapienti poſſum. Puta enim me reddere. ille non poteſt recipere. non eſt iam huius rei capax. ſcientiam vtendi perdidit. Quid ſi me remittere manco pilam iubeas? ſtultum eſt dare alicui, quod accipere non poſſit. Vt reſpondere ab vltimo incipiam: Non dabo illi, quod accipere non poterit: reddam, etiam ſi accipere non poterit. Obligare enim non poſſum, niſi accipientem: liberari tantùm, ſi reddo, poſſum. Ille vti illo non poterit? viderit. penes illum erit culpa, non penes me.

CAP. XIX. Reddere eſt, inquit, accepturo tradidiſſe. Quid enim ſi cui vinum debeas, & hoc ille infundere reticulo iubeat, aut cribro: reddidiſſe te dices, aut reddere voles, quod dum redditur, inter duos perit? Reddere, eſt id quod debeas, ei cuius eſt, volenti dare. hoc vnum

mihi

mihi præſtandum eſt. Vt quidem habeat, quod à me accepit, iam vlterioris eſt curæ. Non tutelam illi, ſed fidem debeo: multoque ſatius eſt, illum non habere, quàm me non reddere. Et creditori ſtatim in macellum laturo, quod accepit, reddam. etiam ſi mihi adulteram cui numerem, delegauerit, ſoluam: & ſi nummos quos accipiet in ſinum ſuum diſcinctus fundet, dabo. Reddendum enim mihi eſt: non ſeruandum, cùm reddidero, aut tuendum. Beneficij accepti, non redditi cuſtodiam debeo. Dum apud me eſt, ſaluum ſit. ceterùm licet accipientis manibus effluat, dandum eſt repoſcenti. Reddam bono, cùm expediet; malo cùm petet. Tale, inquit, beneficium, quale accepiſti, non illi potes reddere. Accepiſti enim à ſapiente: ſtulto reddis. Imò reddo illi, quale nunc poteſt accipere: nec per me fit deterius, ſed per illum. id quod accepi, reddam. Cui ſi ad ſapientiam redierit, reddam quale accepi: dum in malis eſt, reddam quale ab illo poteſt accipi. Quid, inquit, ſi non tantùm malus factus eſt, ſed ferus, ſed immanis, qualis Apollodorus, aut Phalaris: & huic beneficium, quod acceperas, reddes? Mutationem ſapientis tantam natura non patitur: nam in peſſima ab optimis lapſus, neceſſe eſt etiam in malo veſtigia boni teneat. Numquam in tantum virtus exſtinguitur, vt non certiores animo notas imprimat, quàm

quàm vt illas eradat vlla mutatio. Feræ inter nos educatæ, cùm in ſiluas eruperunt, aliquid manſuetudinis priſtinæ retinent: tantùmque à placidiſſimis abſunt, quantum à veris feris & numquam humanam manum paſſis. Nemo in ſummam nequitiam incidit, qui vmquam hæſit ſapientiæ. altiùs infectus eſt, quàm vt ex toto elui, & tranſire in colorem alium poſſit. Deinde interrogo, vtrùm iſte ferus ſit animo tantùm, an & in perniciem publicam excurrat? Propoſuiſti enim mihi Apollodorum & Phalarin tyrannum; quorum ſi naturam habet intra ſe malus; quìdni ego iſti beneficium ſuum reddam, ne quid mihi cum eo ſit iuris amplius? Si verò ſanguine humano non tantùm gaudet & paſcitur, ſed & ſuppliciis omnium ætatum crudelitatem inſatiabilem exercet, nec ira, ſed auiditate quadam ſæuiendi furit, ſi in ore parentum filios iugulat, ſi non contentus ſimplici morte, diſtorquet, nec vrit ſolùm perituros, ſed excoquit, ſi ara eius cruore ſemper recenti madet: parum eſt huic beneficium non reddere. Quicquid erat, quo mihi cohæreret, interciſa iuris humani ſocietas abſcidit. Si præſtitiſſet quidem mihi aliquid, ſed arma patriæ meæ inferret: quidquid meruerat, perdidiſſet, & referre illi gratiam ſcelus haberetur. ſi non patriam meam impugnat, ſed ſuæ grauis eſt, & ſepoſitus à mea gente, ſuam exagitat: abſcidit

dit nihilominus illum tanta prauitas animi. etiam ſi non inimicum, inuiſum mihi efficit: priorque mihi ac potior eius officij ratio eſt, quod humano generi, quàm quod vni homini debeo.

CAP. XX. Sed quamuis hoc ita ſit, & ex eo tempore omnia mihi in illum ſint libera, ex quo, corrumpendo fas omne, vt nihil in eum nefas eſſet, effecerit: illum mihi ſeruandum modum credam, vt ſi beneficium illi meum neque vires maiores daturum eſt in exitium commune, nec confirmaturum quas habet, id autem erit, quod illi reddi ſine pernicie publica poſſit, reddam. Seruabo filium eius infantem. quid hoc beneficium obeſt cuiquam eorum, quos crudelitas eius lacerat? pecuniam quæ ſatellitem ſtipendio teneat, non ſubminiſtrabo. Si marmora & veſtes deſiderabit, nihil oberit cuiquam id quo luxuria eius inſtruitur: militem & arma non ſuggeram. Si pro magno petet munere artifices ſcænæ, & ſcorta, & quæ feritatem eius emolliant, libens offeram. Cui triremes & ceraſtas non mitterem, luſorias & cubiculatas, & alia ludibria regum in mari laſciuientium mittam. Et ſi ex toto eius ſanitas deſperata fuerit, eadem manu beneficium omnibus dabo, illi reddam: quando ingenijs talibus vitæ exitus remedium eſt: optimumque eſt obire ei, qui ad ſe numquam rediturus eſt.

eſt. Sed hæc rara nequitia eſt, & ſemper portenti loco habita, ſicut hiatus terræ, & de cauernis maris ignium eruptio. Itaque ab illa recedamus: de his loquamur, quæ deteſtamur ſine horrore. Huic homini malo, quem inuenire in quolibet foro poſſum, quem ſinguli timent, reddam beneficium, quod accepi. Non oportet mihi nequitiam eius prodeſſe, quod in me non eſt, redeat domum bonus an malus. Quàm diligenter iſtud excuterem, ſi non redderem, ſed darem? Hic locus fabulam poſcit.

CAP. XXI. Pythagoricus quidam emerat à ſutore phæcaſia, rem magnam, non præſentibus nummis. Poſt aliquot dies venit ad tabernam, redditurus: & cùm clauſam diu pulſaret, fuit qui diceret: Quid perdis operam tuam? ſutor ille quem quæris, elatus, combuſtus eſt. Quod nobis fortaſſe moleſtum eſt, qui in æternum noſtros amittimus: tibi minimè, qui ſcis futurum, vt renaſcatur. iocatus in Pythagoricum. At philoſophus noſter, treis aut quatuor denarios (non inuita manu) domum retulit, ſubinde concutiens. Deinde cùm reprehendiſſet hanc ſuam non reddendi tacitam voluptatē, intelligens arriſiſſe ſibi illud lucellum, redit ad eandem tabernam, & ait: Ille tibi viuit. tu redde, quod debes. Deinde per cloſtrum, qua ſe commiſſura laxauerat, quatuor denarios in tabernam

inſer-

inſeruit, ac miſit, pęnas à ſe exigens improbæ cupiditatis, ne alieno aſſueſceret.

CAP. XXII. Quod debes, quære cui reddas: & ſi nemo poſcet, ipſe te appella. Malus an bonus ſit, ad te non pertinet. Redde & accuſa, non oblitus, quemadmodum inter vos officia diuiſa ſunt. illi obliuio imperata eſt, tibi meminiſſe mandauimus. Errat tamen, ſi quis exiſtimat, cùm dicimus eum qui beneficium dedit, obliuiſci oportere, excutere nos illi memoriam rei præſertim honeſtiſſimæ. quædam præcipimus vltra modum, vt ad verum & ſuum redeant. Cùm dicimus, Meminiſſe non debet: hoc volumus intelligi, prædicare non debet, nec iactare, nec grauis eſſe. Quidam enim beneficium quod dederunt, omnibus circulis narrant. hoc ſobrij loquuntur, hoc ebrij non continent: hoc ignotis ingerunt, hoc amicis committunt. Vt hæc nimia & exprobratrix memoria ſubſideret, obliuiſci eum qui dedit, iuſſimus, & plus imperando quàm præſtari poterat, ſilentium ſuaſimus.

CAP. XXIII. Quoties parum fiduciæ eſt in his quibus imperas, amplius eſt exigendum quàm ſatis eſt, vt præſtetur quantum ſatis eſt. In hoc omnis hyperbole extenditur, vt ad verum mendacio veniat. Itaque qui dixit,

Qui candore niues anteirent, curſibus auras:

quod

quod non poterat fieri, dixit: vt crederetur quantum plurimum poſſet. Et qui dixit,

His immobilior ſcopulis, violentior amne:

ne hoc quidem ſe perſuaſurum putauit, aliquem tam immobilem eſſe, quàm ſcopulum. Numquam tantum ſperat hyperbola, quantum audet: ſed incredibilia affirmat, vt ad credibilia perueniat. Cùm dicimus, Qui beneficium dedit, obliuiſcatur: hoc dicimus, ſimilis ſit oblito; memoria eius non appareat, nec incurrat. Cùm dicimus, beneficium repeti non oportere, non ex toto repetitionem tollimus: ſæpè enim opus eſt malis exactore, etiam bonis admonitore. Quid ergo? occaſionem ignoranti non oſtendam? neceſſitates illi meas non detegam, quare neſciſſe ſe aut mentiatur, aut doleat? Interueniat aliquando admonitio, ſed verecũda, quæ non poſcat, nec in ius vocet.

CAP. XXIV. Socrates amicis audientibus: Emiſſem, inquit, pallium, ſi nummos haberem. Neminem popoſcit, omnes admonuit à quo acciperet, ambitus fuit. Quid ni eſſet? Quantulum enim erat, quod Socrates accipiebat? at multum erat, commeruiſſe, à quo Socrates acciperet. Non illos caſtigare molliùs potuit, Emiſſem, inquit, pallium, ſi nummos haberem. Poſt hæc quiſquis properauerit, ſerò dat. iam Socrati defuit. Pro-

pter

pter acerbos exactores, repetere prohibemus: non vt numquam fiat, ſed vt parcè.

CAP. XXV. Ariſtippus aliquando delectatus vnguento: Malè, inquit, iſtis effœminatis eueniat, qui rem tam bellam infamauerunt. Idem dicendum eſt: Malè iſtis improbis & importunis beneficiorum ſuorum quadruplatoribus eueniat, qui tam bellam admonitionem inter amicos ſuſtulerunt. Ego tamen vtar hoc iure amicitiæ, & beneficium ab eo repetam, à quo petiſſem: qui alterius beneficij loco accepturus eſt, potuiſſe reddere. Numquam, ne querens quidem, dicam:

——— Eiectum littore egentem
Excepi, & regni demens in parte locaui.

Non eſt iſta admonitio, non: conuicium eſt. Hoc eſt in odium beneficia perducere: hoc eſt efficere, vt ingratum eſſe, aut liceat, aut iuuet. Satis, abundeque eſt, ſubmiſſis & familiaribus verbis, memoriam reuocare:

Si benè quid de te merui, fuit aut tibi quidquam
Dulce meum.

Ille inuicem dicat: Quid ni merueris? eiectum littore egentem excepiſti.

CAP. XXVI. Sed nihil, inquit, profecimus: diſſimulat, oblitus eſt. quid facere debeam? Quæris rem maximè neceſſariam, & in qua hanc materiam con-

ſum-

ſummari decet, quemadmodum ingrati ferendi ſint? Placido animo, manſueto, magno. Numquam te tam inhumanus, & immemor, & ingratus, offendat, vt non tamen dediſſe delectet. Numquam in has voces iniuria impellat: Vellem non feciſſe. Beneficij tui etiam infelicitas placeat. Semper illum pœnitebit, ſi te ne nunc quidem pænitet. Non eſt, quòd indigneris tamquam aliquid noui acciderit: magis mirari deberes, ſi non accidiſſet. Alium labor, alium impenſa deterret: alium periculum, alium turpis verecundia, ne dum reddit, fateatur accepiſſe: alium ignorantia officij, alium pigritia, alium occupatio. Adſpice, quemadmodum immenſæ hominum cupiditates hient ſemper, & poſcant: non miraberis ibi neminem reddere, vbi nemo ſatis accipit. Quis eſt iſtorum tam firmæ mentis ac ſolidæ, vt tutò apud eum beneficia deponas? alius libidine inſanit, alius abdomini ſeruit, alius lucri totus eſt, cuius ſummam non vinces: alius inuidia laborat, alius cæca ambitione, & in gladios ruente. Adijce torporem mentis ac ſenium, & huic contrariam inquieti pectoris agitationem, tumultuſque perpetuos. adiice æſtimationem ſui nimiam & tumorem, ob quæ contemnendus eſt, inſolentem. Quid contumaciam in peruerſa nitentium, quid leuitatem ſemper aliò tranſilientem loquar? Huc accedat teme-

ritas præceps, & numquam fidele conſilium daturus timor, & mille errores, quibus voluimur: audacia timidiſſimorum, diſcordia familiariſſimorum,& publicum malum, incertiſſimis fidere, faſtidire poſſeſſa,optare quę cõſequi poſſe ſpes nõ fuit.

CAP. XXVII. Inter affectus inquietiſſimos, rem quietiſſimam, fidem quæris? Si tibi vitæ noſtræ vera imago ſuccurret, videberis tibi videre captæ cummaximè ciuitatis faciem, in qua, omiſſo pudoris rectique reſpectu, vires in conſilio ſunt, velut ſigno ad permiſcenda omnia dato. Non igni, non ferro abſtinetur: ſoluta legibus ſcelera ſunt: nec religio quidem, quæ inter arma hoſtilia ſupplices texit, vllum impedimentum eſt ruentium in prædam. Hic ex priuato, hic ex publico, hic ex profano, hic ſacro rapit: hic effringit, hic tranſilit, hic non contentus anguſto itinere, ipſa quibus arcetur, euertit, & in lucrum ruina venit. Hic ſine cæde populatur,hic ſpolia cruenta manu geſtat. nemo non fert aliquid ex altero. In hac auiditate generis humani, ne tu nimis fortunæ communis oblitus es, qui quæris inter rapientes referentem? Si indignaris ingratos eſſe: indignare luxurioſos, indignare auaros, indignare impudicos, indignare ægros deformes, ſenes pallidos. Eſt iſtud graue vitium, eſt intolerabile, & quod diſſociet homines, quod concordiã,

qua

qua imbecillitas noſtra fulcitur, ſcindat ac diſſipet: ſed vſqueò vulgare eſt, vt illud nec qui queritur quidem effugerit.

CAP. XXVIII. Cogita tecum, an quibuſcumque debuiſti, gratiam retuleris, an nullum vmquam apud te perierit officium, an omnium te beneficiorum memoria comitetur. Videbis quæ puero data ſunt, ante adoleſcentiam elapſa: quæ in iuuenem collata ſunt, non perduraſſe in ſenectutem. Quædam perdidimus, quædam proiecimus, quædam è conſpectu noſtro paullatim exierunt: à quibuſdam oculos auertimus. Vt excuſem tibi imbecillitatem tuam, in primis fragilis eſt memoria, & rerum turbæ non ſufficit. neceſſe eſt quantum recipit, emittat, & antiquiſſima recentiſſimis obruat. Sic factum eſt, vt minima apud te nutricis eſſet auctoritas: quia beneficium eius longius ætas ſequens poſuit. ſic factum eſt, vt præceptoris tibi non eſſet vlla veneratio: ſic euenit, vt circa conſularia occupato comitia, aut ſacerdotiorum candidato, quæſturæ ſuffragator excideret. Fortaſſe vitium, de quo quereris, ſi te diligēter excuſſeris, in ſinu inuenies. Iniquè publico iraſceris crimini, ſtultè tuo vt abſoluaris, ignoſce. Meliorem illum facies ferendo, vtique peiorem exprobrādo. non eſt, quòd frontem eius indures: ſine, ſi quid eſt pudoris reſidui, ſeruet. Sæpè dubiam verecundiam, vox conuicantis cla-

rior,rupit. nemo id eſſe,quod etiam videtur, timet. deprehenſus pudor amittitur.

CAP. XXIX. Perdidi beneficium. Numquid quæ conſecrauimus, perdidiſſe nos dicimus? Inter conſecrata beneficium eſt, etiam ſi malè reſpondit, benè collocatum. Non eſt ille, qualem ſperauimus. Simus nos quales fuimus, ei diſſimiles. damnum tunc factum, nunc apparuit. Ingratus non ſine noſtro pudore protrahitur: quoniam quidem querela amiſſi beneficij, non benè dati ſignum eſt. Quantum poſſumus, cauſſam eius apud nos agamus: fortaſſe non potuit, fortaſſe ignorauit: fortaſſe facturus eſt. Quædam nomina bona,lentus ac ſapiens creditor fecit; qui ſuſtinuit, ac mora fouit. Idem nobis faciendum: nutriamus fidem languidam.

CAP. XXX. Perdidi beneficium. Stulte, non noſti detrimenti tui tempora. perdidiſti, ſed cùm dares: nunc palàm factum eſt. Etiam in his quæ videntur in perdito, moderatio plurimum profuit. Vt corporum, ita animorum molliter vitia tractanda ſunt. ſæpè quod explicauit mora, pertinacia trahentis abruptum eſt. Quid opus eſt maledictis? quid querelis? quid inſectatione? quare illum liberas? quare dimittis? Si ingratus eſt, iam nihil debet. Quæ ratio eſt, exacerbare eum, in quem magna contuleris, vt ex amico dubio fiat non dubius inimicus,

& patrocinium ſibi noſtra infamia quærat? Nec deſit qui dicat: Neſcio quid eſt, quòd eum, cui tantum debuit, ferre non potuit. ſubeſt aliquid. Nemo non ſuperioris dignitatem quærendo, etiam ſi non inquinauit, aſperſit: nec quiſquam fingere contentus eſt leuia, cùm magnitudine mendacij fidem quærat.

CAP. XXXI. Quanto illa melior via, qua ſeruatur illi ſpecies amicitiæ, & ſi reuerti ad ſanitatem velit, etiam amicitia? Vincit malos pertinax bonitas: nec quiſquam tam duri infeſtique aduerſus diligenda animi eſt, vt etiam vi tractus bonos non amet: quibus hoc quoque cœpit debere, quod impunè non ſoluit. Ad illa itaque cogitationes tuas flecte. Non eſt mihi relata gratia. quid faciam? quod dij omnium rerum optimi auctores: qui beneficia ignorantibus dare incipiunt, ingratis perſeuerant. Alius illis obiicit negligentiam noſtri, alius iniquitatem: alius illos extra mundum ſuum proiicit, & ignauos, hebeteſque ſine luce, ſine vllo opere deſtituit. Alius ſolem, cui debemus, quòd inter laborem quietemque tempus diuiſimus, quòd non tenebris immerſi confuſionem æternæ noctis effugimus, quòd annum curſu ſuo temperat, & corpora alit, ſata euocat, percoquit fructus, ſaxum aliquod, aut fortuitorum ignium globum, & quiduis potiùs quàm deum appellat. Nihilominus tamen more optimorum parentum, qui maledictis

ſuorum infantium arrident, non ceſſant dij beneficia congerere, de beneficiorum auctore dubitantibus: ſed æquali tenore bona ſua per gentes populoſque diſtribuunt, vnam potentiam ſortiti, prodeſſe. Spargunt opportunis imbribus terras, maria flatu mouent, ſiderum curſu notant tempora, hiemes æſtateſque interuentu lenioris ſpiritus molliunt: errorem labentium animorum placidi ac propitij ferunt. Imitemur illos. demus, etiam ſi multa in irritum data ſint: demus nihilominus aliis, demus ipſis, apud quos iactura facta eſt. Neminem ab excitanda domo ruina deterruit: & cùm penates ignis abſumpſit, fundamenta tepente adhuc area ponimus, & vrbes hauſtas ſæpius eodem ſolo condimus. Adeò ad bonas ſpes pertinax animus eſt. Terra marique humana opera ceſſarent, niſi malè cadentia iterum tentare libuiſſet.

CAP. XXXII. Ingratus eſt. non mihi fecit iniuriam, ſed ſibi: ego beneficio meo, cùm darem, vſus ſum. nec ideò pigriùs dabo, ſed diligentiùs. quod in hoc perdidi, ab aliis recipiam. Sed huic ipſi beneficium dabo iterum, & tamquam bonus agricola, cura cultuque ſterilitatem ſoli vincam. Periit mihi beneficium: iſte omnibus. Non eſt magni animi dare & perdere: hoc eſt magni animi, perdere & dare.

FINIS.

IN-

INDEX RERVM NOTABILIVM,

Quæ in hoc primo Tomo continentur.

A

ADamantis natura. 306
Aduerſa cuique parata ſunt. 206. Non ſunt mala. 258. Vide mala.
Adulationem vituperat Seneca. 367. Adulatio dum blanditur offendit. 60. Aſſentatores maximi. 91. 92
Aeris regio ſublimis immota. 80
Æſchines quę donauerit Socrati. 469. Commendatur 470
Æſtate poteſt quis non æſtuare. 43
Æthiopes dicti Macrobij, ideſt vita longiſſimi. 99. Cambyſes illis iratus, quę fecerit. 99
Affectus humani non cadunt in animalia. 5. tam mali Miniſtri, quam mali Duces. 13. Affectus modicus, modicum malum eſt. 14. Affectus qui vocandi. 33. quomodo incipiant, creſcant, & efferantur. 34. omnes diſciplina domantur. 43. 44
Alexander cantu impellebatur ad arma capienda. 33. maximè iracundus. 55. Nec tamen iraſcitur Medico, à quo timebat venenum. Ibid. Crudelis. 95. Non imitatus eſt Antigoni Aui ſui clementiam. 102. Vt crudelis vituperatur. 363. Quę illi donauerint Corinthij. 476. Herculi æqualis factus Ibid. donat Pauperi Ciuitatem, reprehenſus. 492
Ambitio videtur magni animi. 30. In illam dominatur Ira. 72

Amici varij. 64. Amicitiam mutare an glorioſum. 68. Amici qui eligendi. 83. Admoneant iratum de Ira. 90. Amoris vinculum eſt idem velle. 114. Amicitię vtilitas. 278. Amici veri qui. 660

Amiſſa magis placent, quam quę poſſidentur. 218

Amor Populi in Reges non ſine ratione. 335. 336. Amor Ciuium inexpugnabile munimentum. 358

Animalia carent ira. 5. carent humanis affectibus. 6. Ibid. Virtutibus, & Vitijs. 6. Iraſci in ipſis quid ſit. 5. cum ea impetus irę ſimilis inuaſit, facile diſcernitur. 2. 3. efferatiora ea reddit. 3. quid primū in ipſis procreetur. 31. An ea generoſſima quę & iracundiſſima. 47. naturam trahunt è regione, in qua naſcuntur. 49. Animalibus non iraſcendum, quia iniuriam facere nequeunt. 57. 58. Cito luctus deponunt. 204. Eorum contumacia quomodo dometur. 319. quomodo regantur. 354

Animi ſublimis, & ſuperbi diſcrimen 29. Animi magni non ſunt vitia. 30. Animus ſublimis qui. 80. Animus affectus minimis offenditur. 85. Animus, non facta aliorum penſanda. 88. Animus ſacer eſt, & æternus, nec ei inijci poſſunt manus. 149. Animus natura nobilis. 269. quomodo poſſit eſſe tranquillus. 267. Non minus in publicis, quam in priuatis ſe magnum oſtendit. 271. habet etiam ſuas voluptates 415

Antigoni Clementia. 101. Alexander illius Nepos illi diſſimilis. 102. Ne donaret, quam occaſionem arriperet. 493

Apri irati ſigna. 3

Apum Rex, & eius munia. 357. exemplum ſit Regibus. 357. Apes ferientes aculeum amittunt. Ibid. Vtinam lex eadem homini. Ibid.

Apicius popinę ſcientiam profeſſus ſęculum in-

infecit.146.quanta in eo Luxuria.Ibid.Veneno moritur.147.eius Luxuria damnatur. 422
Ariſtides ſupplicio afficiendus, quę dixerit magiſtratui. 153
Ariſtoteles quomodo definiat iram l.1.c.3.p.5. Impugnatur cum dixit neceſſariam Iram 12. cum dixit affectus quoſdam pro armis eſſe.21. cum defendit Iram. 75
Articuli firmamenta totius in animalibus. 31. primò producti. Ibid.
Athenarum calamitas. 275. Laus. Ibid.
Athletarum mos, & pręceptum. 46
Auaritię cupiditas: 30. Auaritia duriſſimum malum ab ira ſuperata.72. 79. quantum malum ſit. 113. duriſſima humani generis peſtis. 151. Ingratum reddit. 504. Auariſſimus Lentulus. 503
Auentinus mons cur extra Pomęrium. 397
Auguſtus Clemens. 102. Iram Pollionis compeſcuit.119. Vt tulerit mortem Octauię. 187. Adoptione domum fulcit. 216. eius laus, & opera 380. quietem optabat Ibid Vt fecerit beneficium Furnio. 502. Auguſtus mitiſſimus. 342. Laudatur.ibid. Quid egerit cum Cinna ei inſidias moliente. 343. cur Parens dictus.346. cum Nerone collatus.347.deplorat veros amicos Agrippam, & Mœcenatem. 657
In Aula rariſſima ſenectus eſt. 66

B

BAcchus cur Liber dictus. 300
Beatus quiſquis eſſe poteſt. 132
Beatior quis ſit. 177. Beata vita quæ. 412.quid. 413. Beatus quis dici poſſit. 414
Bellum an in eo ſit neceſſaria ira. 12. Aſſerit Ariſt. negat Seneca.Ibid.& 16. In Bello quis miles vtilis. 13. quantum momenti habeat celeritas. 100
Beneficia. De beneficijs agendæ gratiæ, non improbanda. 112. Beneficia homines ne-

ſciunt dare, nec accipere, & cur. 458. facile concedenda. 459. ſine fænore. 460. Plura danda, vt vnum benè collocetur. 461. nunquam perduntur. 462. Beneficijs quilibet manſueſcit. ibid. De beneficijs quę tradenda. 466
Beneficium quid ſit. 468. 528. In quo conſiſtat. 469. diuiſio tractatus de beneficijs. 473. quę beneficia danda: ibid. ſcilicet neceſſaria, vtilia, iucunda, manſura. 473. & ſeqq. quęnam inter hęc pręcipuè danda 475. quibus danda. 477. Beneficium quomodo dandum. 479. & ſeqq. libenter. 481. & ſeqq. Citò. 483. & ſeqq. ſine dubitatione. 485 & ſeqq. Quęnam reddantur aſpera 482. aſperè datum quomodo vocetur à Verrucoſo. 484. Non eſt dandum cum ignominia. 485. quędam, palam, quędam ſecretò danda, ibid. Non exprobranda. 487. exempla ibid. & ſeqq. danda, ſine ſuperbia. 490. quędam neganda vt nocitura. 490. Turpia, & infamię futura. 492. In illis dandis ſeruandus modus Ludentium pila. 494. Nec danda, nec accipienda cum ſuperbia. 495. Perſonę tum dantium, tum accipientium eſtimandę. 496. Eligendus etiam is à quo beneficium accipias ibid. Accipiens beneficium quomodo ſe gerat. 498. à quo beneficium accipiendum. 497. quomodo accipiendum. 500. In primis Gratè. 501. & ſeqq. & ibi plura de Gratitudine. Beneficiorum diuerſitas. 517. 523. Beneficia quędam vocantur, quę non ſunt, & cur. 521. & ſeqq. Seruus an poſſit beneficium præſtare Domino: affirmat. 529. & ſeqq. An filius poſſit beneficium pręſtare Patri. 538. & ſeqq. Beneficium an ſit per ſe expetendum. 549. & ſeqq. Vtilitas ſola non eſt attendenda in beneficijs. 558. Qui eligendus cui beneficium conferas. 559. Voluptas in conferendis beneficijs. 560. 561. Beneficium non eſt, quod

in quęſtum mittitur. 563. qua mente faciendum. 563. Deorum exemplo. 574. 577. An dandum Ingrato. 575. Diſtinguit ibid. & ſeqq. An dandum beneficium ei, quem neſcis, ſit ne gratus an ingratus. 583. & ſeqq. Beneficium promiſſum ſemper dandum quamuis futurus ingratus, qui acceperit. 585. qui modus ſeruandus in prętando benefitio promiſſo ingratis. 586. Exemplum Philippi cum quodam milite ibid. Beneficium an reddendum. 590
Beneficij, officij, & miniſterij diſcrimen. 528. & crediti diſcrimen. 589. Beneficijs vinci an turpe. 593. Negat vinci poſſe ibid. & ſeqq. Immo par ſemper qui gratè meminit, qui cupit refferre animo, ſi re non poteſt. 596. Negat item eſſe Turpe vinci ibid. An aliquis ſibi beneficium donet. 599. In vtramq; partem diſputatur. 600. Negat nihilominus. 601. & ſeqq. Beneficiorum varię conditiones. 606. An triſte beneficium etiam Inuito dari poſſit. 619. & ſeqq. An repeti beneficium poſſit. 620. & ſeqq. Reſpondet repetendum, ſi neceſſitas vrgeat, & quomodo ibid. confirmat exemplo Militis cum C. Iulio Cęſare. 623. concludit repetendum, ſeu potius reſumendum bono loco poſitum. 624. An beneficium eripi poſſit. 626 & ſeqq. Vſus poteſt eripi, non ipſum beneficium. 627. An qui tentauit beneficium reddere, reddiderit 684 & ſeqq. An beneficium quod acceperis à bono eidem iam malo ſit reddendum. 688. & ſeqq. An qui beneficium dedit, obliuiſci debeat beneficij dati. 694. & ſeqq.
Benigni hominis laus. 592. Vide Liberalis.
Bibulus duorum filiorum mortem paſſus eſt eodem die. 215
Bona quo maiora, eo meliora. 18. Bonum non eſt quod incremento malum fit ibid. Bona

optima hominis extra humanam potentiam ſunt. 140. Bona quę putamus, ea nec bona, nec mala ſunt. 254. Bona fortunę cum labore poſſidentur. 177. Inſtabilia. 207
Boni viri actiones quę. 16. non iraſcitur 17. Nec iraſcatur, nec inuideat. 22. Amicus Dei eſt. 240. cur affligat illum Deus. 241. cum vt filium regit Deus ibid. An illi accidant mala. 242. probatur per ipſa,& exercetur ibid. eum reſpicit cum malis confligentem. 244. ſic reſpiciebat Catonem. 245. Mala quę illi accidunt ſunt ipſi vtilia. 245. Deus cum illo ſe gerit vt Pręceptor cum Diſcipulis. 253. volens laborat. 255. Inter bonos, & malos diſcrimen.259. Boni fortes ſint.259. Illorum exitus an mali ſint, cum videantur. 296. & ſeqq. Bonus vir qui. 418
Bonum, & magnum ſeparari non poteſt. 29. Bonum quod optandum. 411. ſummum quod.413. eius varię definitiones, ibid quale. 417. In quo ſitum. 419. An poſſit eſſe iucundum, & honeſtum. 426. Bonum ſummum viuere ſecundum naturam. 451

C

CAius Iulius Cæſar, fuit clementiſſimus. 55. 346. minime credulus ibid. A quibus occiſus. 111. Noluit videre Marcellum exulem. 143. eius conſtantia in filiæ Morte.215. Eius clementia cauſa eius ſalutis. 346
Cę citas non eſt malum. 255
Cælius Orator iracundiſſimus. 83
Caligula iratus cęlo, vocat ad pugnam Iouem. 29. Paſtorem eo die ad cœnam inuitat, quo eius filium duci iuſſerat 66. optauit vt Pop. Rom. vnam ceruicem haberet. 97. Villam diruit ob Matrem ibi cuſtoditam. 100. Eius crudelitas.96. 97. 100. Luxuria, & vitia. 145. quę fecerit in Morte Druſillę ſororis. 191. ſub eo Mirmillo quęritur de raritate Munerum. 250. Contumeliarum faciendarum cupidiſſimus,

pidiſſimus, ferendarum impatiens. 326. 327. Hęc mortis eius cauſa. 327. quæ eius deformitas. 326. Contumeliam putauit ſalutari Caium, & dici Caligulam.326. 327. Cur Caligula dictus. 328. Xerſem ſecutus pontes nauibus iunxit. 405. ſub eius morte Pop. Rom. fame laborauit ibid. ſuperbię notatur. 489. Pompeio Penno gratias agenti de Vita data, ſiniſtrum pedem oſculandum porrexit ibid. Soccatus de Capite viri conſularis audit. ibid. Cur Græcinum occiderit. 500. eius crudelitas. 580. eius dementia à Demetrio ridetur. 689 & ſeqq.

Canis rabidi ſigna. 5

Cambyſes Ebrius quę fecerit. 91. Eiuſdem Ira, & crudelitas in Æthiopes. 99

Caſtigatio. Vide Punitio.

Cato percuſſus ignoſcit 65. 322. iniuriam tulit. 118. Repulſus à Magiſtratibus an ignominia affectus. 152. quandonam felix occumbere potuit. 228. cum malis confligens Deum lętitia afficit. 244. Conſtantia in aduerſis. 249. Securus in omnibus ipſis.303.eum malè Reſpub.tractauit ibid. certauit cum vitijs non cum feris. 304. Eo moriente Libertas perijt. 304. Pauper quamuis Diues. 435

Caudex quid ſit. 305. cur ita vocatus Claudius apud Romanos ibid.

Celeritas in omnibus multum prodeſt, maximè in beneficijs. 484. In bello plurimum prodeſt. 100

Cibo moderanda ira ante Laborem. 85

Cicatrix poſt vulnus etiam in animo. 22

Ciceronis laus.227. quandonam felix mori potuit ibid. quietis cupidus. 381. quantum agitatus ibid. reprehenditur, quod ſemi liberum ſe dixerit. 382

Circi quot homines tot vitia habent. 37

Ciuis pars Patrię.64. Bonus numquam inutilis. 274. Ingrati in Remp. 612. Ciues Pij. 662.

Exules

Exules à Patria, quid optauerint Patriæ. 662
Chryſippi laus, & reprehenſio. 464. eius ingenium. 465. reprehenſus. 466
Clementia Antigoni. 101. Philippi, 102. Auguſti. 102. 343. eius Laus in Principe. 185. cur de ea ſcribat Seneca. 330. Omnibus placet. 333. Medicinæ ſimilis. ibid. eam tamen etiam innocentes venerantur. ibid. Tractatus de Clementia diuiſio. 334. eius Laus ibid. propriſſima Principum ibid. Vide Rex; Magni animi Proprium. 338. Omnes clementia indigent. 339. Clementia non vocanda laſſa crudelitas. 347. quænam principem deceat. 354. Clementium principum exempla. 342. & ſeqq. Clementiæ definitiones variæ. 368. Eius opera. 372. 373. Veniæ & clementiæ diſcrimen. 374
Cogitationis vis. 453. ea non eſt ſine actione. 454
Cognitio ſui quantum vtilis. 87. 210. 276.
Comitialis morbi ſigna. 86
Conſcientia quotidie ſcrutanda. 116
Conſolatio. qui ſuos conſolarentur rari inuenti. 129. Seneca conſolatur Heluiam, 128. & ſeqq. Polybium. 165. & ſeqq. Marciam 195. & ſeqq. conſolandi ratio qualis. 198. Vt Atreus Philoſophus ſolatus fuerit Liuiam Auguſtam in morte Tyberij. 202. Conſolatio pulcra 211
Conſtantia ſapientis. 302. & ſeqq. per totum. Conſtantia laudatur. 433. eadem eſt tam in proſperis, quam in aduerſis. 442. Socratis. 443. Vide ſapiens.
Contumeliæ, & Iniuriæ diſcrimen 307. 316. Minor eſt iniuria. 316. qua de cauſa moueatur ibid. eiuſdem ſpeties ibid. Vnde dicta. 318. Contemptiſſimus quiſq; linguæ ſolutiſſimæ eſt ibid. Vox ſapientis in Contumelijs. 325. quidam Contumeliam non ferentes, quamuis fortes in alijs, ibid. exempla. 326. & ſeqq. Contumeliarum non curatores. 328

Con-

Conuerſatio Mores conuerſantium communicat. 82. cum quibus conuerſandum ibid. & ſeq. Ferę conuictu hominum manſueſcunt. 83. Vitanda. 290
Conuiuiorum Luxuriam deteſtatur. 393. Vide Apicius.
Corona Ciuica digniſſima Principe. 366
Cornelia conſtans, & fortis in interitu filiorum. 157
Corpus variè afficitur, animus tangi non poteſt. 149
Correctio. Vide Punitio. Corrigendi mali, non odio habendi. 19. 20. correctione bonus gaudet, malus triſtatur. 117
Corſica, in qua exulauit Seneca varios colonos paſſa. 139
Credulitas plurimum mali facit. 55. non facile credendum ne iraſcamur. 54. Remouenda. 55. 61
Crudelitas. Vide feritas, crudeles multi. 94. 95. Crudelitas laſſa, non vocanda Clementia. 347. quid mali habeat. 350. Crudeles Domini monſtrantur digito per Vrbem. 356. non eſt humanum Malum. 363. cur maxime abominanda ibid. quandonam ſumma ibid. Crudeles & Tyranni ſępe occiſi, & varię ſimilitudines. 364. Crudelitatis regnum quale. 365. oppoſita eſt Clementię. 369. quid ſit; Quę comprehendat. ibid. Crudeles, ſeu Feri plurimi. ibid.
Curioſitas. Natura curioſos omnes effecit. 452. coercenda. 669
Cyrus iratus flumini Gynden quę fecerit. 100

D

Delicatus quis ſit. 115. 394
Demochares Athenienſis legatus quomodo conuiciatus ſit Philippo. 102. Cui tamen hic pepercit. ibid.
Democritus, ſemper ridens. 40. 295. eius magnifica vox. 255. Diuitias proiecit. 258. de-

tranquillitate animi ſcripſit. 266
Deſiderium ſuorum naturale eſt. 204
Deus ſolus imitandus. 48.340. Nec obeſſe vult, nec poteſt. 58. Commutatione delectatur. 136. Eius Prouidentia in orbe regendo.240. Boni illius amici. 241. Bonos vt filios regit. 241. Vt ſe gerat cum illis. Vide Boni. Non ſtatim punit peccata. 340. Deum ſequere preceptum antiquorum. 428. an det beneficium.552. negat Epicurus ibid. Affirmat Seneca.553. Singula, & omnia quę accepimus ſunt beneficia Dei.553. & ſeqq. Deus,& Natura idem.556 Dei varia nomina, quia varij effectus ibid. Beneficus eſt ſine ſpe recipiendi. 557. Deorum exemplo facienda beneficia.574. 581. & ſeqq Benefaciunt malis non propter ipſos, ſed propter alios. 580
Dilatio eſt maxima iactura vitę. 387
Diogenes Iniuriam tulit.118. Diuitias proiecit. 280. Eius felicitas. ibid.
Diuturna pauca. 165
Diuitum, & pauperum comparatio, quis felicior.149. & ſeqq.
Diuitiæ non ſunt bonum. 255. 440. Earum vituperatio. 279. Proiectę à Democrito. 258. à Diogene. 280. magis conferunt ad explicandum animum ſapientis, quam Paupertas. 435. An ſapientibus concedendę. 437. Diuitiarum homines ſunt Procuratores, non Domini. 627
Dolor magnus vocem intercludit. 129. Dolore nihil potentius apud miſeros ibid. Maximus lugere viuos. 131. exercitijs diuerſis temperatur. 158. Nihil tam humile, aut muliebre, quam dolore conſumi. 172. Inter multos diuiſus ſolatium eſt. 183. An dolere ſapiens debeat.193. Et mulieres, & viros afficit.195. In dolore etiam reperitur Modeſtia. 201. Dolor an debeat eſſe magnus; an perpetuus ibid. An ſit naturalis: Negatur; Probatur

exemplo animalium. 204. & ſeqq.
Domini crudeles digito moſtrantur per vrbem. 356. quomodo regere debeant ſeruos. Vide ſeruus. Rex. An poſſit beneficium accipere à ſeruo ? Affirmat. 529. & ſeqq. Domini male tractantes ſeruos vituperantur. 537
Donatio quam difficilis ſit. 438. de ea varia ibid.

E

EBrietas an vtilis. 18. Ebrij quid iubeant ſuis. 90. Cambyſes ebrius quę fecerit. 91. Aliquando prodeſt. 300
Elementorum confuſio. 646
Elephas quid timeat. 43. Elephantorum pugna inducta à Pompeio vituperatur. 396. quis primus eos duxerit in triumpho. 397
Eloquentiæ vis. 195
Epicurus Iners, & Inertium patronus. 323. Vox eius virilis. 324. aduerſus iniurias exſurgit ibid. Voluptas eius 423. Doctrina ſancta, & recta 424. Secta an vitiorum Magiſtra ibid. Ad otium ducit diuerſa via à Stoicis. 449. Epicureorum, & Stoicorum diſcrimen. 450. Negant beneficium, & gratiam eſſe propter ſe expetenda. 550. Affirmat contra eos Seneca 551. Iidem negant Deum dare beneficium. Seneca contra. 552. 553. Epicurus reprehenditur. 568
Equi quomodo regendi. 58
Erubeſcentia. erubeſcimus quando. 32
Exemplum. Regis ad exemplum componitur Orbis. 172. & ſeqq. 367
Exilium quid ſit. 134. eius mala ibid. negatur ibid. & ſeqq. exilium duo ſemper ſequuntur pulcherrima, communis natura, & propria virtus. 140
Exul nihil patitur, ob quod poſſit dici Miſer. 132. Exules auctores variarum Vrbium. 138. Exul Marcellus beatiſſimus. 142. Brutus ſe

exu-

exulem putat, dum ab exule Marcello rece-dit ibid. non opes, ſed occupationes perdit. 144. Exulis paupertas nullum incommodum habet. 147. Liber non poteſt eſſe exul. 149. Exulem filium ſequitur mater. 157

F

FAbius Maximus ideo Victor, quia non iratus. 15

Familia oneri eſt Dominis. 281

Fatum ineuitabile eſt. 166. Inexorabile. 169. 204. fatis etiam Deus paret. 257

Febres nonnullę vtiles, nec tamen expetendę. 17

Felicitas Iracundiam nutrit. 53. feliciores, & iracundiores ſunt, ibid. Felix quis ſit. 110. felicitas magna mori in felicitate. 179. felices inuenire difficilius eſt, quam miſeros. 214. felicitas magna homini noxia. 396. vera in virtute ſita. 428

Ferę & hominis diſcrimen. 38. ferę conuictu hominum manſueſcunt. 83. Vanis mouentur. 110. Ferarum eſt ſanguine gaudere. 363.

Feritas, quę ſit. 35. vnde naſcatur, ibid. Feri ſeu efferi multi recenſentur, ibid. Maius malum quam ira. 36. quid ſit. 369. efferi plurimi recenſentur, ibid.

Feruidi maxime Iracundi ſunt. 49. & cur ibid. & 50.

Filijs hoſtium, & inimicorum non iraſcendum. 68. filiorum priuatio quanto dolore afficiat Parentes. 154. eorum interitum fortiter fert Cornelia. 157. Filium exulem ſequitur mater. 157. Filios cum generamus, morituros ſciamus. 181. Morientes quanto afficiant dolore Parentes. 199. Matrum, quę filiorum Mortem patienter tulerunt, exempla. 198. & ſeqq. Patrum qui idem fecerunt exempla. 215. quales eſſe poſſint filij. 221. Filij an beneficium pręſtare poſſint parentibus. 538. Diſputatur in vtramq; partem. 539.

affir-

Affirmatur. 540. & ſeqq. Filij plus ne pręſtent Patri, an Pater Filijs. 541. Exempla filiorum beneficorum in Patres. 544. & ſeqq. ad filios adhortatio. 549
Finis in omnibus ſibi proponendus. 409
Flaui, & rubentes cur iracundiſſimi. 50
Fletus continuus in Heraclito. 40. Homines omnes fleri digni. 170. Mortui non flendi ibid.
Fortis animus ad omnia paratus. 117. Fortes grauia ſufferant. 130. fortis quis dicendus. 306. fortes debent eſſe boni. 259
Fortuna mala ſemper timenda. 133. Numquam illi credendum ibid. qui non lętatur proſperis, non triſtatur aduerſis ibid. Nihil poteſt auferre ſapienti. 166. Magna ſeruitus. 173. Potens in rebus humanis. 190. Fortunę bona qualia: Vide Bona fortunę Eius regnum. 209. Malos bonoſq; iactat. 219. Inſtabilis. 292
Fortuita omnia Inſtabilia. 403. Incerta. 427
Forum quot homines, tot vitia habet. 39
Fratrem de morte fratris quęrentem quomodo conſoletur. 165. & ſeqq. Fratris mors à pluribus tolerata patienter. 186. & ſeqq.
Frigus eſt pigrum, & contractum. 50. frigidi non ita iracundi. 50. 51
Futura prohibentur. 27

G

Gaudia indoctorum trepida. 402
Gentes liberę cędem ferę. 46. quæ ſedem mutauerunt. 137
Germanorum Laus. 15. liberi, & iracundiſſimi, & cur. 46. 47. eorum vita. 254
Gladiatores ars tuetur, ira denudat. 14
Grammaticorum quęſtiones friuolę. 395. & ſeqq.
Gratię, Cur tres, cur ſorores, &c. 463. earum Nomina. 464. cur Mercurius cum illis ibid. Cuius filię. 465. Comites Veneris ibid. earum Mater cur dicta Eurynomes. & quid ſignificet

gnificet ib. quę de illis ſcribat Chriſippus ib.
Gratitudo, quam neceſſaria. 467. In beneficijs præcipue. 501. Grati ſimus præcipuè beneficiorum acceptorum à Deo. 505. Neceſſaria in beneficijs omnibus. 507. conſtat voluntate, vbi res deficit. 508. & ſeqq. qui beneuolè accepit beneficium, gratiam iam retulit. 512. An per ſe expetenda. 549. & ſeqq. Gratia referenda, honeſti, non vtilis adſpectu. 565. Gratorum duo genera. 570. Gratia an omnibus referenda. 590. Gratus quid præſtare debeat. 605. erga quos eſſe debeamus grati. 615. quouſq; grati eſſe debeamus, & an alius pro alio obligetur. 616. An debeamus ei, qui vel inuitus profuit, vel ignarus. 632. & ſeqq. An ei qui ſua cauſa nobis profuit. 637. Diſtinguit, ſi ſua cauſa tantum negat, ſi & mea, concedit. Ibid. & ſeqq. An debeamus Medico, & Præceptori: Affirmat. 639. 641. Beneficium debet eſſe propter me, vt me obliget. 644. an debeamus Soli, Lunę, & ceteris naturalibus cauſis. 645. & ſeqq. An liceat aliquid incommodi optare, vt Gratiam poſſis refferre. 649. & ſeqq. Gratię reffrendę modū Felicibus, & Regibus docet per conſilia, Monita, & Doctrinam. 654. & ſeqq.
Gulę non ſeruiendum. 145. Antiqui Romani minimè Gulę ſeruientes. 146. Apicius popinam profeſſus, ſeculum infecit. 146

H

Harpagus ab ira regis Perſarum punitus. 92. Aſſentator maximus ibid.
Heluiam Matrē Seneca conſolatur. 128. & ſeqq. Eius infelicitas. 130. Ab incunabulis doloribus, & miſerijs aſſueta. 130. Eius ferè vita deſcribitur ibid. Eiuſdem laus 154. Eius in malis conſtantia. 156. Heluię pater. 161. Eiuſdem ſoror. ibid.
Heraclitus ſemper flens. 40. 295
Hippias Tyrannus quę fecerit iratus. 55

Homo ſolus virtutibus, vel vitijs ornatur.6. An ſecundum ipſius naturam ſit Ira. 7. Negatur. ibid. Hominis natura quę. 7.9. Inhumanum eſt delectari pœna vllius.9.quomodo producatur. 31. Ordo in corporis partibus. 31. Vitia, & peccata varia.37. 38. 39. Hominis vita Gladiatorię ſimilis. 38. Hominum, & Ferarum diſcrimen. 38. Homo obnoxius tam morbis animi, quam corporis. 40. Homines naturam trahunt è loco, vbi naſcuntur. 49. Ea deteſtantur in alijs, quæ ipſi patrant. 60. Inſpiciant ſe ipſos antequam iraſcantur alijs. 61. Creduli ne ſint ibid.Cuncti mali.106.Vanis mouentur. 110. Omnes cupiunt plus quam merentur. 111. humani ſint. 123. Hominis bona optima extra humanam potentiam ſunt.140.Humana vita tota fletu digna. 209. Hominis miſeria. 210. Inſtabilitas. 448. Homo pars eſt diuini ſpiritus.453.Ad Actionem, & contemplationem creatus à natura. 451. & ſeq. Natura omnis curioſus.452. Hominis miſerię, quas quidam conqueruntur. 306. Eiuſdem felicitates ibid. homines omnes fleri digni. 170. Eorum Inquietudo, & Inſtabilitas.267. 270. Ne amittant vnquam hominis officia. 275. qui eligendi. 277. quomodo regendi. 355. Homo moroſum animal, & magna arte tractandum, ibid. Hominum caligo, & ignorantia.378. De eorum malitia quęſtio antiqua. 471

Humani affectus non cadunt in animalia. 5. Humana omnia breuia, & caduca. 228. ſupra humana ſe attollere poteſt homo. 310

Humidi non facile irę obnoxij. 51

Hyeme poteſt quis non algere. 43

I

Ignis eſt maximè actuoſus, & pertinax. 49. 50.

Ignominia ſola opprimere ſolet animos 151.

Ignominia non mouetur ſapiens. 152. Mors igno-

ignominioſa magis mouet, quam ignominia ibid.

Ignorans. cum imperitis non diſputandum. 116. Nolunt diſcere, quę nunquam didicerunt ibid. Eorum deploratio. 434

Imperia penes quos fuerint, & ſint. 47. Imperare, & regere nemo poteſt, niſi qui etiam regi. 47. Quietum ſimile eſt ſereno Cœlo. 340.

Impetus quid ſit. 33. animi quam grauis. 69

Improbis non iraſcendum. 19. nec ſi non corrigantur ibid. Vitam illis auferre bonum eſt ibid. & 21. Id tamen ſine odio. 20. 21. Improbi ſemper peiores fiunt. 21. Ideo tollendi ibid. Non differunt à pueris. 319. Cum illis vt ſe gerat Sapiens 320. habent & illi voluptates ſuas, ſed falſas. 422

Inanimis non iraſcendum. 57

Ingenia magna non morantur libenter in corporibus. 233. quo illuſtriora, breuiora. 234. Magna ſemper cum dementia mixta. 301

Ingrati multi ſunt, plurimi fiunt. 459. Ingratitudo ne retardet homines à beneficio pręſtando. 460. Ingratum quid faciat. 503. cauſę tres pręcipuę Superbia. 503. Auaritia. 504. Inuidia 505. Ingratorum vituperatio. 513. Plura ingratorum genera. 514. Ingratus quis ibid. De ipſis ibid. & ſeqq. Homines ferè omnes ingrati. 516. An puniendi, & an ad Iudicem vocandi. 517. 518. An detur actio Ingratitudinis? negatur. 518. & ſeqq. Ingratis non aſſignatur tempus ad comparendum. 522. Nulla lex data 525. eorum pęnę ſunt odium omnium, & infamia 527. Item conſcientia propria, ſeu ipſe animus. 528. Ingratum eſſe per ſe eſt fugiendum 567. Ingrato an dandum beneficium 575. Diſtinguit duo Ingratorum genera ibid. cui dandum & cui non, indicatur ibid. & ſeqq. Deus

etiam Ingratis tribuit. 577. Ingratis quę danda, quę non. 579. Danda illis, & quędam in honorem aliorum ibid. Exempla. 580. An dandum beneficium ei, quem neſcimus an futurus ſit gratus, aut ingratus. 585. Modus ſeruandus in dando beneficio promiſſo ingratis. 586. Ingratitudo cuiuſdam Militis. 587. Ingratus an quis ſtoicè dici poſſit. 607. & ſeqq. An non omnes ingrati ſint. 610. Ingrati varij recenſentur. 612. & ſeqq. Ingrati ferè omnes ſumus, excuſandi tamen. 614. Ingrati quomodo ferendi. 697. & ſeqq.

Iniuria iram mouet. 31. Iniurię opinio cauſa iracundię. 54. Iniuria nulla niſi à conſilio profecta. 57. Iniurię inimicorum quomodo moueant. 63. Iniurias deſpicere magni animi eſt. 65. Iniuriæ potentiorum hilariter, & patienter ferendę. 66. Exemplum ibid. non eſt magnus animus, quem incuruat iniuria. 80. Iniurijs quomodo reſiſtendum. 103. & ſeqq. Iniuriam ſuſtinere an graue. 105. 106. Iniurię pęna maxima, eam feciſſe. 106. Iniuriam ſanare, quam vlciſci ſatius eſt. 107. Iniurias, qui patienter tulerint. 101. 102. 118. Sapiens an extra iniuriam. 305 & ſeqq. Iniurię, & contumelię diſcrimen. 307. 316. Iniurię quis finis. 308. Varię eius proprietates, ibid. Iniurię quamuis factę, non ſemper acceptę. 313. Iniuria non poteſt fieri ſapienti. 313. Iniurias tolerabiles eſſe, non repugnat naturę. 324. Iniuria beneficio contraria. 564

Innocentia rara inuentu in hominibus. 307

Inquietudo, & Inſtabilitas damnatur 267. 290.
Inquieti non agitantur induſtria, ſed otio. 291

Inſanię, & irę confirmatio. 1. 2 Inſania an ad vires neceſſaria. 18. Inſania eſt ad quędam concitari 56. Inſanire aliquando prodeſt 201

Inuidentes ijdem ſunt, qui mirantur. 411. Ingratum

gratum reddit. 505
Inutilia à ſanis diſcernenda non ira, ſed ratione. 20
Inuulnerabile quid ſit. 306
Ira quid ſit 5. 24. Definitio Ariſtotelis, ibid. Eius effectus, & damna.3.17.74.98. An in animalibus reperiatur. 5. efferatiora reddit animalia, vbi ea inuaſit.3. quantum ſit vitium.1. Deformius ne, vel turpius. 2. eſt breuis Inſania.1.2. Non poteſt latere.2. Apparet & in animalibus. 2. Nonnumquam ſine cauſa, & abſque iniuria. 4. quo diſtet ab iracundia. 6. Eius variȩ ſpecies. 7. An ſit ſecundum naturam. 7. confertur cum natura hominis, ibid. Eius natura quȩ. 7. An ſit vtilis. 10. Temperanda ne, an prorſus tollenda, ibid. Omnino reijcienda. 11. Valentior ne ſit, an Infirmior ratione. 12. Remouenda etiam à Militibus. 12. Neceſſaria ex Ariſtotele, ſed impugnatur. 12. Neq; modica vtilis. 14. ne dum contra hoſtes neceſſaria. 14. Nec in prelijs. 16. Eſt cupidiſſima vindictȩ. 17. Non ideo expetenda quod aliquando extiterit bona. 17. Non in adiutorium ſed in vicem virtutis venit. 18. An poſſint homines non iraſci: affirmatur. 19. Malis non iraſcendum. 19. Ira violenta eſt. 23. Iniuſta. 24. neſcit modum. 25. Regi non vult, ibid. Muliebre, & puerile vitium. 28. Iuditio an impetu incipiat. 30. Mouetur ab Iniuria. 31. Accenditur animo aſſentiente. 31. 32. prȩceptis fugatur. 32. Varijs de cauſis mouetur. 32. 81. eſt Impetus. 33. quia terribilis inuiſa. 42. Nec vtilis, nec Ineuitabilis. 44. Eius comites, ibid. Nunquam admittenda. 45. contra illam duo remedia. 49. Vbinam generetur. 50. Eam augentia, & producentia. 50. 51. quibus non iraſcendum. 57. & ſeqq. Nulli iraſcendum. 62. prȩcipuè inaudito, ibid. An habeat voluptatem. 65. Ira abſtinendnm. 67. Non iraſcendum filijs ho-

hoſtium, & inimicorum. 68. Iram Amicitiam mutare glorioſum. 68. quam deformes reddat Ira. 69. 74. 77. Irati inſanis ſimiles.2. Viri irati muliebria, & puerilia ingenia habent. 28. non ſimplices dicendi ſed incauti. 48. An Oratores iraſcantur: ibid. quinam maximè iracundi ſint. 49. Speculum aſpexiſſe quibuſdam iratis profuit adeò deformes ſunt. 70. 71. Iratorum mala. 71. Iratus nullum puniat exemplo Socratis. 20. & Platonis. 88. Iratos, & Iracundos fuge, ne & tu iraſcaris.83. quomodo frenanda.72. & ſeqq. Dum incipit tota eſt. 73. In hominibus omnibus reperitur. 74. Numquam prodeſt. 76. Nemo ab illa tutus. 78. Peſtilentiæ ſimilis ibid. Ne iraſcamur quid faciendum. 78. Peior Auaritia, Luxuria, & ceteris vitijs. 79. Iram mouet Labor. 85. Cibo temperanda ante laborem ibid. Pernicioſa ſequientibus. 94. qui iraſci non vult, ſe ipſum reſpiciat. 105. Inquieta eſt. 108. Debiles reddit ibid. Irati ſe temperare debent in ira. 112. leuia, ſunt pro quibus iraſcimur, 114. Intractabilis eſt. 120. Remouenda prorſus, non temperanda. 121. Ira aliena quomodo ſananda. 118. & ſeq. Iraſci in animalibus quid ſit. 5. Iraſci pro ſuis quid. 17. Irę & rationis differentia. 24. Irę & aliorum vitiorum diſcrimen. 73

Iracundię, & Irę differentia. 6. Iracundię triſtitia comes. 36. Sapiens non eſt nec iratus nec iracundus. 36. Iracunda ingenia mollienda. 51. corrigendi, non iraſcendum illis ibid. & 20. Iracundis omittenda ſtudia grauiora. 84. Iracundus Puer quomodo regendus. 52

Iudex equus qui. 19. qualis debeat eſſe. 22. Bonus qui. 22. Non iratus dat meritam cuique pęnam.

L

LAbor iram mouet. 85. Hinc temperanda cibo ante laborem. 85. ne ſit aſſiduus. 299
Leonis irati ſigna. 3. Timidiſſimus eſt. 42. quid timeat. 43. Leones ſolutos in Circo primus Sulla dedit. 396
Liberalis quis. 361. cur ſic dictus. 439
Liberæ gentes eædem iracundiſſimæ & cur. 46. 47. Eædem nec ſeruire nec imperare poſſunt. 47. facile inuenitur. 93. 260. liber exulare non poteſt. 149. quid ſit. 329. Liber eſt ſemper ſapiens. 382
Librorum copia non prodeſt. 283. non multi ſed vtiles legendi ibid.
Loci mutatio eſt exilium. 173. Gentes quæ locum mutauerunt. 138. Loci mutatio fit pluribus de cauſis. ibid.
Lugere viuos maximus dolor. 131. Lacrimæ, quæ non proſunt ne effundantur. 166. lacrymæ potius deerunt, quam cauſa dolendi. 170. Mortui non lugendi, ibid. Luctu frangi naturale non eſt. 205
Luxuriæ, & libidinis inſatiabilitas. 30. Luxuria magna. 144. Luxuria Caligulæ 145. Luxuria Apicij. 146. Luxuriæ nihil ſatis. 147. Vituperatur. 383. 392.

M

MAgiſter quis bonus. 354. magiſtrorum quondam inutiles quæſtiones. 395. An magiſtris debeamus. Ait. 639. 641
Magnum, & bonum ſecerni non poſſunt. 28. 29
Mala à mortalitate proueniunt, non à Deo. 60. In malis maxima eſt vulgi opinio. 134. præuiſa minus feriunt. 207. quæ homines conſequi poſſunt enumerantur. 231. An accidant Viris bonis. 242 Per illa probantur, & exercentur ibid. vt illis vtilia. 245. Malum nullum repentinum. 288
Malus, vide Improbus.
Marcia laudatur 195. Conſolatur. 198. & ſeqq.

Matres

Matres ambitioſæ quæ. 153. quantum dolorem illis afferat filiorum priuatio. 154
Medicina. Vide Remedium.
Medicus non iraſcitur ęgroto. 19. morbis varijs varia remedia adhibet. 21. Medici calliditas in ſananda regis filia. 119
Mendaces cur nonnulli homines ſint. 61
Mens hominum mobilis. 136
Miles vilis quis. 13. Milites Tirones vulnera pauent. 131. Veterani confoſſi tacent. ibid.
Militia an ira egeat. 12
Miniſtri regis fideles ſint. 349. Miniſtri Tyranni crudeles. 350
Miniſterij, offitij, & beneficij diſcrimen. 528. Quid ſit. 529
Miſericordia; quid ſit. 370. 371
Moderatio in Regibus quò rarior eò laudabilior. 55. non eſt difficilis cùm etiam in Tyrannis reperiatur. 87
Mora maximum iræ remedium. 61. In beneficijs nil peius. 483. quantum noxia in omnibus,& in beneficijs pręcipuè. 484
Mores hominum imbibuntur conuerſatione. 82.
Morbum tuum noſſe prodeſt. 86
Mors malis bonum eſt. 19. ſine eius memoria vtilis. 379. omnes pares facit. 122. Ignominioſa plus mouet, quam ignominia. 152. ſuorum à multis patienter tollerata. 186. quid ſit. 225. Timenda non eſt. 287. Mortem vt tulerit Canius. 293. 294. Mors cuique ſemper bona. 226. eius commoda. ibid. ſemper cum hominibus benè agit. 230
Mortui non lugendi. 170. quid de ipſis querendum. 176. eorum felicitas. 177. 236. 238. Beatiſſimi ſunt ibid. Magna felicitas mori in felicitate. 179. Exempla. 227. Omnes generantur morituri. 181. Viuens quiſq; ad Mortem deſtinatur ibid. Vt non dolemus abſentes; ita nec defunctos. 224. Homines ſemper moriuntur. 224

Motus pręter voluntatem mevitabiles ſunt. 31. 34. Motus qui inditio naſcitur, inditio tollitur. 34
Mulieres facilè iraſcuntur. 28. in lacrymas diſſoluuntur. 155. Mulierum quarumdam Conſtantia. 156. 157. 198. 199. Mulieris conſtantis laus. 162. 163. & 195. Studioſæ. 196. Mulieres æquales virtute viris. 216. Exempla multarum cum laude. 217. vituperatio. 321.
Mundus eſt interiturus. 165. qualis ſit. 221. A Deo regitur. 240. Dei prouidentia in orbe regendo. 240. cur continuo benefaciat hominibus. 562

N

NAtura paucis contenta. 147. In morte omnium, quod ſuum exigit. 180. quod eſt Naturale eſt ſemper idem. 205. in omnibus Dux nobis ſit. 412. Viuere ſecundum naturam ſummum bonum. 451. Ea homines, & actioni, & contemplationi genuit. ibid. & ſeqq. curioſos omnes effecit. 452. Eius mirabilia ibid. glorioſa Virtus. 547. Natura, & Deus idem. 556
Nero Clementiſſimus initio Imperij. 331. 366. laudatiſſimus. 331. Innocens. 332. Carus Rom. Pop. ibid. reliquos Imperatores ſuperans ibid. Collatus cum Auguſto, & ipſi prælatus. 347. optat neſcire litteras, & cur. 367
Nocere Patriæ nefas. 64. Nocendi cupiditas execrabilis ibid.
Noſcat ſe ipſum, qui iraſci non vult. 87
Nouerca numquam bona. 131
Nuncij triſtes quomodo perturbent. 32

O

OCcupati qui dicantur. 391. eorum breuiſſima eſt vita. 389
Odiſſe miſericordia dignum turpe eſt. 109. odij cauſſa ea nunc eſt, quæ deberet eſſe vinculum Amoris. 114
Officij, beneficij, & Miniſterij diſcrimen. 528

Officium quid. 529. In officio reddendo ne ſimus tardi. 666

Opes non perdit exul, ſed occupationes. 144

Oratores non iraſcuntur, ſed videntur irati. 48. Cœlius Orator iracundiſſimus. 83. Demochares Orator Athenienſium vt conuiciatus fuerit Philippo. 102

Otium, & quies quanta res. 380. Otioſi & quieti non verè qui ſint. 392. qui verè. 394. Otioſi ſolum qui ſapientiæ vacant. 397. recedendum aliquando à publicis negotijs. 404. Otium, & vacatio ab officijs vt fuerit Turannio grauis. 407. aliquando neceſſarium. ibid. Ad otium ducunt, & Epicurei, & Stoici, ſed diuerſa ratione. 449. Sapientis quale. 457

P.

Pedagogis ſimiles euadunt Pueri. 53. quinam eligendi pro pueris iracundis. 53. Vide magiſter.

Parricida raro modò punitus à Patre. 352. & ſeqq. exemplum principibus quomodo ſe gerant erga ſubditos. 352. Quot interfecti ſub Tiberio. 362. quantum nefas ibid.

Parſimonia in quibus ſita ſit. 262. Eius Laus. 281. Etiam in multis adhibenda. 283

Pater filium verberans trucidatur à Romanis. 352. Pater bonus quis. 534. Patriæ quis dicendus. 351. cur dictus Auguſtus 346. an poſſit beneficium accipere à filijs. 538. & ſeqq. Plus ne preſtent Patres filijs, an filij Patri. 541. & ſeqq. Exempla filiorum qui benefecerunt Parentibus. 544. & ſeqq. Illis debemus & quomodo. 647. 649

Patientiam ratio ſuadet, ira Vindictam. 46. In iniurijs eſt neceſſaria, maximè Potentiorum. 66. eſt leuamentum malorum ingentium. 94

Patriæ nocere nefas. 64. Ciuis pars eſt Patriæ ibid. ea carere an intolerabile. 134. plurimi abſunt. 135. eſt locus omnis ſapienti. 143. Patriæ Pater quis. 351

Paupertas exulis nullum incommodum habet. 147. à quo ſentiatur, & à quo non. 148. Quis eam grauem putet. 149. Pauperum, & Diuitum comparatio, quis felicior. 149. & ſeq. Pauperes varij, qui & illuſtres viri fuere. 150.
Paupertas tuta, & gratioſa eſt. 151
Pecunia quantorum malorum cauſa. 113
Peccata ne corrigant errantem. 20. hominum varia. 37. 38. 39. Peccantibus ignoſcendum non iraſcendum. 40. non punitur peccatum, ſed ne peccetur. 27. & 65. Verè mala ſunt. 258
Peregrinationis incommoda. 219
Philoſophia. eius ſtudium oblectat. 164. Philoſophorum ſtudia varia. 398. Philoſophiæ ſtudendum. 399. eius laudes ibid. & ſeqq. Philoſophi aliud agentes, aliud pręcipientes. 430. cunctis aliquid obiectum ibid. & ſeqq. An verè, & rectè ibid. 442. Eorum Doctrina vtilis, etſi non vita. 432. eius vtilitas. 433
Pietas ſine ira magnus ſtimulus. 16
Pluuiæ ſignis prænunciantur. 86
Pœna. Vide punitio.
Polybius. Eius laus. 167. eius fratris cōmendatio. 168. optimus interpres diuerſorum operum. 182. ſolatur Polybium in mortem fratris. 170. à voluntate fratris nolentis fleri. 171. ab exemplo fratrum ſuorum ibid. A munere publico. 172. Hortatur illum ad ſtudia à quibus ſolamen. 175
Pomœrium Romanorum à quo auctum. 397. Auentinus mons cur extra Pomœrium ibid.
Pompeius patienter ferens mortem ſuorum. 187. eius laus. 227. Miſeria ibid. quandonam felix mori potuit ibid. Vituperatur in pugna elephantorum. 396. eius mors ibid.
Potens. Potentiorum iniuriæ patienter ferendę. 66. Exemplum Senatoris Romani ibid.
Pręterita reuocari non poſſunt. 27
Promiſſio. Promiſſa quæ non adimplenda. 588. Promiſſum beneficium an dandum ei, quem

ſcimus ingratum futurum. 586
Prouidentia Dei in orbe regendo. 240. excuſatur. 580
Prudens. Prudentes non oderunt errantes. 19. non iraſcuntur aliorum vitijs, & cur. 36. 37. 39. 40. ſi iraſcerentur quantum indignitas ſcelerum exigeret, non iraſcendum, ſed inſaniendum illis eſſet. 39. non ſunt hoſtes, ſed correptores vitiorum. 41
Pudicitia. pudica, quæ vocanda, quęq; non. 563
Pueri facilè iraſcuntur. 28. Iracundi quomodo regendi. 52. Ab aſſentatione remouendi. 53. ſimiles euadunt nutricibus & pędagogis. 53. Non eis iraſcendum, & illorum ſimilibus. 58
Punitio qualis eſſe debeat. 8. 27. 352. & ſeq. Vt medicus in ſanando, ita homo vel Princeps in puniendo ſe gerere debet. 8. 9. 344. Sapiens non delectatur vllius pœna 9. non punitur peccatum, ſed ne peccetur. 27. Toleranda cum deliquimus. 59. Nullus puniatur ab irato exēplo Socratis. 20. & Platonis. 88. ea ſępe cōmittuntur quæ ſępe vindicantur, & Exempla. 362

R

Ratio quando vigeat. 10. 14. Immixta vitijs facilè libera non eſt 10 & 11. An ſit valentior, vel infirmior, quàm Ira. 12. Numquam ad vitia confugit. 13. ſatis eſt ad omnia. 23. fortior eſt ſine ira, ibid. Quietè omnia per agit. 26. Patientiam ſuadet, ira vindictam 46. dirigere omnes actiones debet. 496. Rationis, & Iræ differentia. 24
Redde, in debitis ęquiſſima vox, in beneficijs turpiſſima. 525
Remedium lentum contra mala continua. 41. Remedia contra iram duo. 49. Remedia notis vitijs adhibenda. 90. Remedium nimia tutum vt corpori, ita animo obeſt. 128
Reſpublica. Rempublicam regere optimum eſt. 270. Ab ea cur recedendum. 271. qui illi proſit.

ſit. ibid. An è Republica ſit plures puniri nocentes.362. Vtrum Reipublicæ interſit vt ſerui à liberis habitu diſtinguantur. Negatur. 362. Reipublicæ diuiſio. 450. Nulla eſt quam pati ſapiens poſſit. 456. Romana ingratiſſima in ciues ſuos. 614

Rex. Reges quomodo punire debeant. 8. 9. quo moderatiores eo laudabiliores. 55. ſyderibus ſimiles. 174. eorum dignitas. 330. & ſeqq. propriiſſima clementia. 334. 337. & neceſſaria ibid. quas illis vtilitates afferat. 335. quo rarior, eo mirabilior. 338. cur à ſubditis amentur. 335. Eorum infelicitas quæ videatur. 341. 657. Diis ſimiles ibid. Ne prompti ſint ad vlciſcendas iniurias. 542. Ignoſcere debent vt habeant in quos imperentur. 345. 346. Medicis ſimiles. 344. Regis & Tyranni diſcrimen. 348. Eius miniſtri fideles ſint. 349. Munia & ſecuritas. 350. Bonus eſt Reipublicæ parens. 351. Vt Parens in filios ita Rex in ſubditos. 352. Nihil illi magis decorum Clementia. 356. Vt à natura originem trahit, diſcat, & à Natura regere. 357. Duabus de cauſis punire ſolet. 359. Ne facile credat ibid. Ne vlciſcatur proprias iniurias. 359. Ad eius exemplum componitur Orbis. 367. Regibus quomodo refferendæ gratiæ. 654. & ſeqq.

Romæ laus. 135. Exulem auctorem reſpicit. 138. Romanorum Veterum Parſimonia. 146. Romæ immenſitas. 339

S

SAnguis iræ cauſa. 50

Sapiens nemo naſcitur. 41. Timeri non optat. 42. Temperatus eſſe debet. 48. Vicinus Deo eſt. 132. Illi omnis locus Patria eſt. 143. Non mouetur ignominia. 152. An dolere debeat. 193. Sapientis eſt aduerſa ſubmittere. 250. Vita quæcumq; illi ferenda. 284. Imperturbatus ſemper. 286. An in eum cadat iniuria. 302. & ſeqq. An ſit extra indignationem, &

& iniuriam.305. Affirmat, & quo ſenſu. 306. & ſeqq. Semper conſtans. ibid. & 310. ab omnibus tutus.311. An perfectus reperiatur. 312. Nemo bonus niſi Sapiens ibid. non poteſt ei fieri iniuria. 313. Eius excellentia.314. caret ira.315. Contumelia non mouetur.317. Sapiens conſtans an mirum ſit. 320. Medico ſimilis ibid. ſemper idem ibid. ſecuritas eius proprium bonum.321. quomodo illam amittat ibid. ſibi aduerſantia, conſtantia, vel donis vincet. 322. ſemper immobilis, nec paruis, nec magnis mouetur. 323. Eius vox in aduerſis, vel contumelijs. 325. Sapiens verus quis 421 Sapienti quęnam obiici poſſunt. 429. 446. reſpondetur. 430. ſemper omnibus Sapientibus aliquid obiectum ibid. & ſeqq. Sapientis & Sapientiæ ſtudioſi diſcrimen. 439. Eius conſtantia eadem eſt tam in proſperis, quam in aduerſis. 440. Sapientis, & ſtulti diſcrimen. 442. falſum eſſe, eos aliter viuere, quàm loquantur ibi. An ſapienti donari aliquid poſſit, cum eius ſint omnia.673. Ait: cum animo quidem, non vſu, poſſideat omnia.675. & ſeqq.

Sapientia. Eius laus. 397. ſciendi nimia cupido coercenda. 669. Animus mittendus ad ſapientiam 670. Sapientia quæ ibid. & ſeqq.

Securitas proprium ſapientis bonum. 321. quomodo illam amittat. ibid. Securitas ſecuritatem gignit.358. vide Sapiens.

Seneca quotidie ſcrutatur conſcientiam ſuam. 116. Exulat in Corſica, è qua conſolatur Heluiam Matrem. 139. 219. Parſimoniæ ſtudioſus. 262. A Luxuria ſtimulatur. 263. Philoſophorum ſectator. 264. ſtudijs deditus. ibid. Tranquillitatis mentis cupidus. 265. Non delectatur adulatione. 367. quæ ipſi vt Philoſopho obijci poſſent, confutat. 429. & ſeq. Stoicos ſequitur.

Senex quis vituperandus. 273. Senes non diu

viuentur, ſed diu ſeruentur. 386. ſenectus ta-
ciſſima in auia. 66. quomodo toleranda. ibi.
Vita in hominibus. 229
Seruus ſerui non ſtatim male tractandi. 109. no-
ti. Mitienecta ſigni. cum odio ibid eorum
infelicitas. 112. ſeruorum paucitas apud anti-
quos. 152. quomodo illis imperandum. 355.
ſeruus an beneficium Domino præſtare poſ-
ſit. 529. Affirmat ibid. & ſeq. ſerui quales poſ-
ſint eſſe ibid. ſeruus corpore, eſt liber animo.
532. In quibus poſſit ſeruus benefacere. 531.
Exempla ſeruorum beneficorum in Domi-
nos. 533. & ſeqq.
Socij qui eligendi. 83
Socrates iratus non verberat ſeruum. 20. ſem-
per eodem vultu. 37. Iratus agnoſcebatur &
admonebatur ab amicis. 89. 90 moritur igno-
miniose nec tamen mouetur. 152. An male
actum ſit cum illo. 242. Eius tranquillitas.
275. Nũ iniuriam acceperit, cum condemna-
tus eſt. 312. Vt tulerit contumelias. 328. eius
conſtantia. 445. eius verba, cum in carcere
eſſet. 445. quam gratum illi Æſchinis do-
num 469. Eius factum cum Archelao. 597
Solitudo, & frequentia miſcenda. 298. com-
mendatur 447. vide otium.
Spectaculorum vituperatio. 447
Stoici. Stoicorum & aliorum Philoſophorum
diſcrimen. 302. Paradoxa. 304. defenduntur.
370. præcepta 448. Eos ſequitur Seneca. 449.
Ad otium ducunt diuerſa via ab Epicureis.
ibid. diſcrimen inter Stoicos, & Epicureos.
450. Eorum laus. 455
Studium. ſtudia grauiora omittenda Iracundis.
84. ſtudiorum laus. 150. 272. 283. In omni do-
lore conſolantur ibid. ſtudium Philoſophiæ
oblectat. 164. dolorem minuunt. 175. In ipſis
etiam parci ſimus. 283. Studia, quæ inutilia.
395. Philoſophorum varia. 398. Hominum
ibid. quibus ſtudendum. 399

Superbia.

Superbia. Superbi & ſublimis animi diſcrimen. 28. in omnibus deteſtabilis, ſed pręcipuè in dandis beneficijs. 489. 490. 495. Ingratum reddit. 503
Sydera mobilia ſunt. 136. Inquieta ſemper. 174. illis ſimilis Rex ibid.

T

Tempeſtatem ſigna pręcurrunt. 86
Tempus pretioſiſſima res omnium. 386. tempora vitæ quæ. 389. Temporis pręſentis velocitas, & fuga. 390
Timor in multis. 33. Periculoſius eſt timeri, quam deſpici. 42. In Autores timor redundat. 42. Timet multos, qui timetur. 42. Sapiens timeri non optat ibid.
Tranquillitas quid ſit. 267. Exempla multorum, qui tranquilli erant. 293
Tyranni efferi potius dicendi, quam irati, cum occidunt. 35. quidam Moderati. 87. & Regis diſcrimen. 348. eius Miniſtri infideles. 350

V

Venia quid ſit. 373. An eam dare debeat Sapiens ibid. Veniæ & Clementiæ diſcrimen. 374
Veritatem tempus aperit. 54
Vertigo, in quos cadat. 32
Vindictæ cupidiſſima ira. 17. Illam ſuadet Ira. 46. Mala eſt. 65. Doloris confeſſio eſt. 80. Iniuriam ſanare quam vlciſci ſatius eſt. 107
Vinum iram incendit. 50. hinc ſubtrahendum calentibus ingenijs. 51. Vinum ſolutiores facit. 117
Virtutes, & vitia in hominibus tantum reperiuntur 6. non eſt adiuuanda vitio, ſe contenta. 12. ſola ſublimis & excelſa. 30. Non iraſcitur vitijs hominum. 36. 37. ad virtutes facilis via. 45. eius vis. 251. 309. in aduerſis experitur. 250. Virtutes raræ in hominibus. 295. Non ſunt in poteſtate fortunæ. 308. An Voluptuoſa. 416. ibid. cur colenda. 419. qua voluptate

gnificet ib. quę de illis ſcribat Chriſippus. ib.
Gratitudo, quam neceſſaria. 467. In beneficijs præcipue. 501. Grati ſimus præcipuè beneficiorum acceptorum à Deo. 505. Neceſſaria in beneficijs omnibus. 507. conſtat voluntate, vbi res deficit. 508. & ſeqq. qui beneuolè accepit beneficium, gratiam iam retulit. 512. An per ſe expetenda. 549. & ſeqq. Gratia referenda, honeſti, non vtilis adſpectu. 565. Gratorum duo genera. 570. Gratia an omnibus referenda. 590. Gratus quid preſtare debeat. 605. erga quos eſſe debeamus grati. 615. quouſq; grati eſſe debeamus, & an alius pro alio obligetur. 616. An debeamus ei, qui vel inuitus profuit, vel ignarus. 632. & ſeqq. An ei qui ſua cauſa nobis profuit. 637. Diſtinguit, ſi ſua cauſa tantum negat, ſi & mea, concedit. Ibid. & ſeqq. An debeamus Medico, & Preceptori: Affirmat. 639.641. Beneficium debet eſſe propter me, vt me obliget. 644. an debeamus Soli, Lunę, & ceteris naturalibus cauſis. 645. & ſeqq. An liceat aliquid incommodi optare, vt Gratiam poſſis refferre. 649. & ſeqq. Gratię refferendę modū Felicibus, & Regibus docet per conſilia, Monita, & Doctrinam. 654. & ſeqq.
Gulę non ſeruiendum. 145. Antiqui Romani minimè Gulę ſeruientes. 146. Apicius popinam profeſſus, ſeculum infecit. 146

H

Harpagus ab ira regis Perſarum punitus. 92. Aſſentator maximus ibid.
Heluiam Matrē Seneca conſolatur. 128. & ſeqq. Eius infelicitas. 130. Ab incunabulis dolori, bus, & miſerijs aſſueta. 130. Eius ferè vita deſcribitur ibid. Eiuſdem laus 154. Eius in malis conſtantia. 156. Heluię pater. 161. Eiuſdem ſoror. ibid.
Heraclitus ſemper flens. 40.295
Hippias Tyrannus quę fecerit iratus. 55

Ho-

Homo ſolus virtutibus, vel vitijs ornatur.6. An ſecundum ipſius naturam ſit Ira. 7. Negatur. ibid. Hominis natura quę. 7.9. Inhumanum eſt delectari pœna vllius.9.quomodo producatur. 31. Ordo in corporis partibus. 31. Vitia, & peccata varia.37. 38. 39. Hominis vita Gladiatorię ſimilis. 38. Hominum, & Ferarum diſcrimen. 38. Homo obnoxius tam morbis animi, quam corporis. 40. Homines naturam trahunt è loco, vbi naſcuntur. 49. Ea deteſtantur in alijs, quæ ipſi patrant. 60. Inſpiciant ſe ipſos antequam iraſcantur alijs. 61. Creduli ne ſint ibid.Cuncti mali.106.Vanis mouentur. 110. Omnes cupiunt plus quam merentur. 111. humani ſint. 123. Hominis bona optima extra humanam potentiam ſunt.140.Humana vita tota fletu digna. 209. Hominis miſeria. 210. Inſtabilitas. 448. Homo pars eſt diuini ſpiritus.453.Ad Actionem, & contemplationem creatus à natura. 451. & ſeq. Natura omnis curioſus.452. Hominis miſerię, quas quidam conqueruntur. 306. Eiuſdem felicitates ibid. homines omnes fieri digni. 170. Eorum Inquietudo, & Inſtabilitas.267. 270. Ne amittant vnquam hominis officia. 275. qui eligendi. 277. quomodo regendi. 355. Homo moroſum animal, & magna arte tractandum, ibid. Hominum caligo, & ignorantia.378. De eorum malitia quęſtio antiqua. 471

Humani affectus non cadunt in animalia. 5. Humana omnia breuia, & caduca. 228. ſupra humana ſe attollere poteſt homo. 310

Humidi non facile irę obnoxij. 51

Hyeme poteſt quis non algere. 43

I

IGnis eſt maximè actuoſus, & pertinax. 49. 50.

Ignominia ſola opprimere ſolet animos. 151. Ignominia non mouetur ſapiens. 152. Mors igno-

ignominioſa magis mouet, quam ignominia ibid.
Ignorans. cum imperitis non diſputandum. 116. Nolunt diſcere, quę nunquam didicerunt ibid. Eorum deploratio. 434
Imperia penes quos fuerint, & ſint. 47. Imperare, & regere nemo poteſt, niſi qui etiam regi. 47. Quietum ſimile eſt ſereno Cœlo. 340.
Impetus quid ſit. 33. animi quam grauis. 69
Improbis non iraſcendum. 19. nec ſi non corrigantur ibid. Vitam illis auferre bonum eſt ibid. & 21. Id tamen ſine odio. 20. 21. Improbi ſemper peiores fiunt. 21. Ideo tollendi ibid. Non differunt à pueris. 319. Cum illis vt ſe gerat Sapiens. 320. habent & illi voluptates ſuas, ſed falſas. 422
Inanimis non iraſcendum. 57
Ingenia magna non morantur libenter in corporibus. 233. quo illuſtriora, breuiora. 234. Magna ſemper cum dementia mixta. 301
Ingrati multi ſunt, plurimi fiunt. 459. Ingratitudo ne retardet homines à beneficio pręſtando. 460. Ingratuun quid faciat. 503. cauſę tres pręcipuę Superbia. 503. Auaritia. 504. Inuidia 505. Ingratorum vituperatio. 513. Plura ingratorum genera. 514. Ingratus quis ibid. De ipſis ibid. & ſeqq. Homines ferè omnes ingrati. 516. An puniendi, & an ad Iudicem vocandi. 517. 518. An detur actio Ingratitudinis? negatur. 518. & ſeqq. Ingratis non aſſignatur tempus ad comparendum. 522. Nulla lex data. 525. eorum pęnę ſunt odium omnium, & infamia 527. Item conſcientia propria, ſeu ipſe animus. 528. Ingratum eſſe per ſe eſt fugiendum 567. Ingrato an dandum beneficium 575. Diſtinguit duo Ingratorum genera ibid. cui dandum & cui non, indicatur ibid. & ſeqq. Deus

etiam Ingratis tribuit. 577. Ingratis quę danda, quę non. 579. Danda illis, & quędam in honorem aliorum ibid. Exempla. 580. An dandum beneficium ei, quem neſcimus an futurus ſit gratus, aut ingratus. 585. Modus ſeruandus in dando beneficio promiſſo ingratis. 586. Ingratitudo cuiuſdam Militis. 587. Ingratus an quis ſtoicè dici poſſit. 607. & ſeqq. An non omnes ingrati ſint. 610. Ingrati varij recenſentur. 612. & ſeqq. Ingrati ferè omnes ſumus, excuſandi tamen. 614. Ingrati quomodo ferendi. 697. & ſeqq.

Iniuria iram mouet. 31. Iniurię opinio cauſa iracundię. 54. Iniuria nulla niſi à conſilio profecta. 57. Iniurię inimicorum quomodo moueant. 63. Iniurias deſpicere magni animi eſt. 65. Iniuriæ potentiorum hilariter, & patienter ferendę. 66. Exemplum ibid. non eſt magnus animus, quem incuruat iniuria. 80. Iniurijs quomodo reſiſtendum. 103. & ſeqq. Iniuriam ſuſtinere an graue. 105. 106. Iniurię pęna maxima, eam feciſſe. 106. Iniuriam ſanare, quam vlciſci ſatius eſt. 107. Iniurias, qui patienter tulerint. 101. 102. 118. Sapiens an extra iniuriam. 305 & ſeqq. Iniurię, & contumelię diſcrimen. 307. 316. Iniurię quis finis. 308. Varię eius proprietates, ibid. Iniurię quamuis factę, non ſemper acceptę. 313. Iniuria non poteſt fieri ſapienti. 313. Iniurias tolerabiles eſſe, non repugnat naturę. 324. Iniuria beneficio contraria. 564

Innocentia rara inuentu in hominibus. 307

Inquietudo, & Inſtabilitas damnatur 267. 290. Inquieti non agitantur induſtria, ſed otio. 291

Inſanię, & irę confirmatio. 1. 2. Inſania an ad vires neceſſaria. 18. Inſania eſt ad quędam concitari 56. Inſanire aliquando prodeſt 201

Inuidentes ijdem ſunt, qui mirantur. 411. Ingratum

gratum reddit. 505
Inutilia à ſanis diſcernenda non ira, ſed ratione. 20
Inuulnerabile quid ſit. 306
Ira quid ſit 5. 24. Definitio Ariſtotelis, ibid. Eius effectus, & damna.3.17.74.98. An in animalibus reperiatur. 5. efferatiora reddit animalia, vbi ea inuaſit.3. quantum ſit vitium.1. Deformius ne, vel turpius. 2. eſt breuis Inſania.1.2. Non poteſt latere.2. Apparet & in animalibus. 2. Nonnumquam ſine cauſa, & abſque iniuria. 4. quo diſtet ab iracundia. 6. Eius variȩ ſpecies. 7. An ſit ſecundum naturam. 7. confertur cum natura hominis, ibid. Eius natura quȩ. 7. An ſit vtilis. 10. Temperanda ne, an prorſus tollenda, ibid. Omnino reijcienda.11. Valentior ne ſit, an Infirmior ratione. 12. Remouenda etiam à Militibus. 12. Neceſſaria ex Ariſtotele, ſed impugnatur. 12. Neq; modica vtilis. 14. ne dum contra hoſtes neceſſaria. 14. Nec in prelijs. 16. Eſt cupidiſſima vindictȩ.17. Non ideo expetenda quod aliquando extiterit bona. 17. Non in adiutorium ſed in vicem virtutis venit. 18. An poſſint homines non iraſci: affirmatur. 19. Malis non iraſcendum. 19. Ira violenta eſt.23. Iniuſta.24. neſcit modum. 25. Regi non vult, ibid. Muliebre, & puerile vitium.28. Iuditio an impetu incipiat. 30. Mouetur ab Iniuria. 31. Accenditur animo aſſentiente.31.32. prȩceptis fugatur.32. Varijs de cauſis mouetur.32.81. eſt Impetus.33. quia terribilis inuiſa. 42. Nec vtilis, nec Inevitabilis.44. Eius comites, ibid. Nunquam admittenda. 45. contra illam duo remedia. 49. Vbinam generetur. 50. Eam augentia, & producentia.50. 51. quibus non iraſcendum. 57. & ſeqq. Nulli iraſcendum. 62. prȩcipuè inaudito, ibid. An habeat voluptatem. 65. Ira abſtinendum. 67. Non iraſcendum filijs ho-

hoſtium, & inimicorum. 68. Iram Amicitiam mutare glorioſum. 68. quam deformes reddat Ira. 69. 74. 77. Irati inſanis ſimiles. 2. Viri irati muliebria, & puerilia ingenia habent. 28. non ſimplices dicendi ſed incauti. 48. An Oratores iraſcantur: ibid. quinam maximè iracundi ſint. 49. Speculum aſpexiſſe quibuſdam iratis profuit adeò deformes ſunt. 70. 71. Iratorum mala. 71. Iratus nullum puniat exemplo Socratis. 20. & Platonis. 88. Iratos, & Iracundos fuge, ne & tu iraſcaris. 83. quomodo frenanda. 72. & ſeqq. Dum incipit tota eſt. 73. In hominibus omnibus reperitur. 74. Numquam prodeſt. 76. Nemo ab illa tutus. 78. Peſtilentiæ ſimilis ibid. Ne iraſcamur quid faciendum. 78. Peior Auaritia, Luxuria, & ceteris vitijs. 79. Iram mouet Labor. 85. Cibo temperanda ante laborem ibid. Pernicioſa ſequentibus. 94. qui iraſci non vult, ſe ipſum reſpiciat. 105. Inquieta eſt. 108. Debiles reddit ibid. Irati ſe temperare debent in ira. 112. leuia, ſunt pro quibus iraſcimur, 114. Intractabilis eſt. 120. Remouenda prorſus, non temperanda. 121. Ira aliena quomodo ſananda. 118. & ſeq. Iraſci in animalibus quid ſit. 5. Iraſci pro ſuis quid. 17. Irę & rationis differentia. 24. Irę & aliorum vitiorum diſcrimen. 73

Iracundię, & Irę differentia. 6. Iracundię triſtitia comes. 36. Sapiens non eſt nec iratus nec iracundus. 36. Iracunda ingenia mollienda. 51. corrigendi, non iraſcendum illis ibid. & 20. Iracundis omittenda ſtudia grauiora. 84. Iracundus Puer quomodo regendus. 52

Iudex ęquus qui. 19. qualis debeat eſſe. 22. Bonus qui. 22. Non iratus dat meritam cuique pęnam.

L

LAbor iram mouet. 85. Hinc temperanda cibo ante laborem. 85. ne ſit aſſiduus. 299

Leonis irati ſigna. 3. Timidiſſimus eſt.42. quid timeat. 43. Leones ſolutos in Circo primus Sulla dedit. 396

Liberalis quis. 361. cur ſic dictus. 439

Liberæ gentes eædem iracundiſſimæ & cur.46. 47. Eædem nec ſeruire nec imperare poſſunt. 47. facile inuenitur. 93. 260. liber exulare non poteſt. 149. quid ſit. 329. Liber eſt ſemper ſapiens. 382

Librorum copia non prodeſt. 283. non multi ſed vtiles legendi ibid.

Loci mutatio eſt exilium. 173. Gentes quæ locum mutauerunt. 138. Loci mutatio fit pluribus de cauſis. ibid.

Lugere viuos maximus dolor. 131. Lacrimæ, quæ non proſunt ne effundantur. 166. lacrymæ potius deerunt, quam cauſa dolendi. 170. Mortui non lugendi, ibid. Luctu frangi naturale non eſt. 205

Luxuriæ, & libidinis inſatiabilitas. 30. Luxuria magna. 144. Luxuria Caligulæ 145. Luxuria Apicij. 146. Luxuriæ nihil ſatis. 147. Vituperatur. 383. 392.

M

MAgiſter quis bonus. 354. magiſtrorum quondam inutiles quæſtiones.395. An magiſtris debeamus. Ait. 639.641

Magnum, & bonum ſecerni non poſſunt.28.29

Mala à mortalitate proueniunt, non à Deo.60. In malis maxima eſt vulgi opinio. 134.præuiſa minus feriunt. 207. quæ homines conſequi poſſunt enumerantur. 231. An accidant Viris bonis. 242 Per illa probantur, & exercentur ibid. vt illis vtilia. 245. Malum nullum repentinum. 288

Malus, vide Improbus.

Marcia laudatur 195. Conſolatur. 198. & ſeqq.

Matres ambitioſæ quæ. 153. quantum dolorem illis afferat filiorum priuatio. 154
Medicina. Vide Remedium.
Medicus non iraſcitur ęgroto. 19. morbis varijs varia remedia adhibet. 21. Medici calliditas in ſananda regis filia. 119
Mendaces cur nonnulli homines ſint. 61
Mens hominum mobilis. 136
Miles vilis quis. 13. Milites Tirones vulnera pauent. 131. Veterani confoſſi tacent. ibid.
Militia an ira egeat. 12
Miniſtri regis fideles ſint. 349. Miniſtri Tyranni crudeles. 350
Miniſterij, offitij, & beneficij diſcrimen. 528. Quid ſit. 529
Miſericordia; quid ſit. 370. 371
Moderatio in Regibus quò rarior eò laudabilior. 55. non eſt difficilis cùm etiam in Tyrannis reperiatur. 87
Mora maximum iræ remedium. 61. In beneficijs nil peius. 483. quantum noxia in omnibus,& in beneficijs pręcipuè. 484
Mores hominum imbibuntur conuerſatione. 82
Morbum tuum noſſe prodeſt. 86
Mors malis bonum eſt. 19. ſine eius memoria vtilis. 379. omnes pares facit. 122. Ignominioſa plus mouet, quam ignominia. 152. ſuorum à multis patienter tollerata. 186. quid ſit. 225. Timenda non eſt. 287. Mortem vt tulerit Canius 293. 294. Mors cuique ſemper bona. 226. eius commoda. ibid. ſemper cum hominibus benè agit. 230
Mortui non lugendi. 170. quid de ipſis querendum. 176. eorum felicitas. 177. 236. 238. Beatiſſimi ſunt ibid. Magna felicitas mori in felicitate. 179. Exempla. 227. Omnes generantur morituri. 181. Viuens quiſq; ad Mortem deſtinatur ibid. Vt non dolemus abſentes; ita nec defunctos. 224. Homines ſemper moriuntur. 224

Motus pręter voluntatem inenitabiles ſunt. 31. 34. Motus qui inditio naſcitur, inditio tollitur. 34

Mulieres facilè iraſcuntur. 28. in lacrymas diſſoluuntur. 155. Mulierum quarumdam Conſtantia. 156. 157. 198. 199. Mulieris conſtantis laus. 162. 163. & 195. Studioſæ. 196. Mulieres æquales virtute viris. 216. Exempla multarum cum laude. 217. vituperatio. 321.

Mundus eſt interiturus. 165. qualis ſit. 221. A Deo regitur. 240. Dei prouidentia in orbe regendo. 240. cur continuo benefaciat hominibus. 562

N

NAtura paucis contenta. 147. In morte omnium, quod ſuum exigit. 180. quod eſt Naturale eſt ſemper idem. 205. in omnibus Dux nobis ſit. 412. Viuere ſecundum naturam ſummum bonum. 451. Ea homines, & actioni, & contemplationi genuit. ibid. & ſeqq. curioſos omnes effecit. 452. Eius mirabilia ibid. glorioſa Virtus. 547. Natura, & Deus idem. 556

Nero Clementiſſimus initio Imperij. 331. 366. laudatiſſimus. 331. Innocens. 332. Carus Rom. Pop. ibid. reliquos Imperatores ſuperans ibid. Collatus cum Augusto, & ipſi prælatus. 347. optat neſcire litteras, & cur. 367

Nocere Patriæ nefas. 64. Nocendi cupiditas execrabilis ibid.

Noſcat ſe ipſum, qui iraſci non vult. 87

Nouerca numquam bona. 131

Nuncij triſtes quomodo perturbent. 32

O

OCcupati qui dicantur. 391. eorum breuiſſima eſt vita. 389

Odiſſe miſericordia dignum turpe eſt. 109. odij cauſſa ea nunc eſt, quæ deberet eſſe vinculum Amoris. 114

Officij, beneficij, & Miniſterij diſcrimen. 528

Officium quid. 529. In officio reddendo neſſimus taidi. 666

Opes non perdit exul, ſed occupationes. 144

Oratores non iraſcuntur, ſed videntur irati. 48. Cœlius Orator iracundiſſimus. 83. Demochares Orator Athenienſium vt conuiciatus fuerit Philippo. 102

Otium, & quies quanta res. 380. Otioſi & quieti non verè qui ſint. 392. qui verè. 394. Otioſi ſolum qui ſapientiæ vacant. 397. recedendum aliquando à publicis negotijs. 404. Otium, & vacatio ab officijs vt fuerit Turanio grauis. 407. aliquando neceſſarium. ibid. Ad otium ducunt, & Epicurei, & Stoici, ſed diuerſa ratione. 449. Sapientis quale. 457

P.

Pedagogis ſimiles euadunt Pueri. 53. quinam eligendi pro pueris iracundis. 53. Vide magiſter.

Parricida raro modo punitus à Patre 352. & ſeqq. exemplum principibus quomodo ſe gerant erga ſubditos. 352. Quot interfecti ſub Tiberio. 362. quantum nefas ibid.

Parſimonia in quibus ſita ſit. 262. Eius Laus. 281. Etiam in multis adhibenda. 283

Pater filium verberans trucidatur à Romanis. 352. Pater bonus quis. 534. Patriæ quis dicendus. 351. cur dictus Auguſtus 346. an poſſit beneficium accipere à filijs. 538. & ſeqq. Plus ne præſtent Patres filijs, an filij Patri. 541. & ſeqq. Exempla filiorum qui beneficerunt Parentibus. 544. & ſeqq. Illis debemus & quomodo. 647. 649

Patientiam ratio ſuadet, ira Vindictam. 46. In iniurijs eſt neceſſaria, maximè Potentiorum. 66. eſt leuamentum malorum ingentium. 94

Patriæ nocere nefas. 64. Ciuis pars eſt Patriæ ibid. ea carere an intolerabile. 134. plurimi abſunt. 135. eſt locus omnis ſapienti. 143. Patriæ Pater quis. 351

Paupertas exulis nullum incommodum habet. 147. à quo ſentiatur, & à quo non. 148. Quis eam grauem putet. 149. Pauperum, & Diuitum comparatio, quis felicior. 149. & ſeq. Pauperes varij, qui & illuſtres viri fuere. 150. Paupertas tuta, & gratioſa eſt. 151
Pecunia quantorum malorum cauſa. 113
Peccata ne corrigant errantem. 20. hominum varia. 37. 38. 39. Peccantibus ignoſcendum non iraſcendum. 40. non punitur peccatum, ſed ne peccetur. 27. & 65. Verè mala ſunt. 258
Peregrinationis incommoda. 219
Philoſophia. eius ſtudium oblectat. 164. Philoſophorum ſtudia varia. 398. Philoſophiæ ſtudendum. 399. eius laudes ibid. & ſeqq. Philoſophi aliud agentes, aliud pręcipientes. 430. cunctis aliquid obiectum ibid. & ſeqq. An verè, & rectè ibid. 442. Eorum Doctrina vtilis, etſi non vita. 432. eius vtilitas. 433
Pietas ſine ira magnus ſtimulus. 16
Pluuiæ ſignis prænunciantur. 86
Pœna. Vide punitio.
Polybius. Eius laus. 167. eius fratris cõmendatio. 168. optimus interpres diuerſorum operum. 182. ſolatur Polybium in mortem fratris. 170. à voluntate fratris nolentis fleri. 171. ab exemplo fratrum ſuorum ibid. A munere publico. 172. Hortatur illum ad ſtudia à quibus ſolamen. 175
Pomœrium Romanorum à quo auctum. 397. Auentinus mons cur extra Pomœrium ibid.
Pompeius patienter ferens mortem ſuorum. 187. eius laus. 227. Miſeria ibid. quandonam felix mori potuit ibid. Vituperatur in pugna elephantorum. 396. eius mors ibid.
Potens. Potentiorum iniuriæ patienter ferendę. 66. Exemplum Senatoris Romani ibid.
Pręterita reuocari non poſſunt. 27
Promiſſio. Promiſſa quæ non adimplenda. 588. Promiſſum beneficium an dandum ei, quem

ſcimus

ſcimus ingratum futurum. 586
Prouidentia Dei in orbe regendo. 240. excuſatur. 580
Prudens. Prudentes non oderunt errantes. 19. non iraſcuntur aliorum vitijs, & cur. 36. 37. 39. 40. ſi iraſcerentur quantum indignitas ſcelerum exigeret, non iraſcendum, ſed inſaniendum illis eſſet. 39. non ſunt hoſtes, ſed correptores vitiorum. 41
Pudicitia. pudica, quæ vocanda, quęq; non. 563
Pueri facilè iraſcuntur. 28. Iracundi quomodo regendi. 52. Ab aſſentatione remouendi. 53. ſimiles euadunt nutricibus & pędagogis. 53. Non eis iraſcendum, & illorum ſimilibus. 58
Punitio qualis eſſe debeat. 8. 27. 352. & ſeq. Vt medicus in ſanando, ita homo vel Princeps in puniendo ſe gerere debet. 8. 9. 344. Sapiens non delectatur vllius pœna 9. non punitur peccatum, ſed ne peccetur. 27. Toleranda cum deliquimus. 59. Nullus puniatur ab irato exēplo Socratis. 20. & Platonis. 88. ea ſępe cōmittuntur quæ ſępe vindicantur, & Exempla. 362

R

Ratio quando vigeat. 10. 14. Immixta vitijs facilè libera non eſt 10 & 11. An ſit valentior, vel infirmior, quàm Ira. 12. Numquam ad vitia confugit. 13. ſatis eſt ad omnia. 23. fortior eſt ſine ira, ibid. Quietè omnia peragit. 26. Patientiam ſuadet, ira vindictam 46. dirigere omnes actiones debet. 496. Rationis, & Iræ differentia. 24
Redde, in debitis ęquiſſima vox, in beneficijs turpiſſima. 525
Remedium lentum contra mala continua. 41. Remedia contra iram duo. 49. Remedia notis vitijs adhibenda. 90. Remedium immaturum vt corpori, ita animo obeſt. 128
Reſpublica. Rempublicam regere optimum eſt. 270. Ab ea cur recedendum. 271. qui illi proſit.

ſit. ibid. An è Republica ſit plures puniri nocentes.362. Vtrum Reipublicæ interſit vt ſerui à liberis habitu diſtinguantur. Negatur. 362. Reipublicæ diuiſio. 450. Nulla eſt quam pati ſapiens poſſit. 456. Romana ingratiſſima in ciues ſuos. 614
Rex. Reges quomodo punire debeant. 8. 9. quo moderatiores eo laudabiliores. 55. ſyderibus ſimiles. 174. eorum dignitas. 330. & ſeqq. proprijſſima clementia. 334. 337. & neceſſaria ibid. quas illis vtilitates afferat. 335. quo rarior, eo mirabilior. 338. cur à ſubditis amentur. 335. Eorum infelicitas quæ videatur. 341. 657. Dijs ſimiles ibid. Ne prompti ſint ad ulciſcendas iniurias. 542. Ignoſcere debent vt habeant in quos imperentur. 345. 346. Medicis ſimiles. 344. Regis & Tyranni diſcrimen. 348. Eius miniſtri fideles ſint. 349. Munia & ſecuritas. 350. Bonus eſt Reipublicæ parens. 351. Vt Parens in filios ita Rex in ſubditos. 352. Nihil illi magis decorum Clementia. 356. Vt à natura originem trahit, diſcat, & à Natura regere. 357. Duabus de cauſis punire ſolet. 359. Ne facile credat ibid. Ne vlciſcatur proprias iniurias. 359. Ad eius exemplum componitur Orbis. 367. Regibus quomodo refferendæ gratiæ. 654. & ſeqq.
Romæ laus. 135. Exulem auctorem reſpicit. 138. Romanorum Veterum Parſimonia. 146. Romæ immenſitas. 339

S

Sanguis iræ cauſa. 50
Sapiens nemo naſcitur. 41. Timeri non optat. 42. Temperatus eſſe debet. 48. Vicinus Deo eſt. 132. Illi omnis locus Patria eſt. 143. Non mouetur ignominia. 152. An dolere debeat. 193. Sapientis eſt aduerſa ſubmittere. 250. Vita quæcumq; illi ferenda. 284. Imperturbatus ſemper. 286. An in eum cadat iniuria. 302. & ſeqq. An ſit extra indignationem,

&

& iniuriam.305. Affirmat, & quo ſenſu. 306. & ſeqq. Semper conſtans. ibid. & 310. ab omnibus tutus.311. An perfectus reperiatur. 312. Nemo bonus niſi Sapiens ibid. non poteſt ei fieri iniuria. 313. Eius excellentia.314. caret ira.315. Contumelia non mouetur.317. Sapiens conſtans an mirum ſit. 320. Medico ſimilis ibid. ſemper idem ibid. ſecuritas eius proprium bonum.321. quomodo illam amittat ibid. ſibi aduerſantia, conſtantia, vel donis vincet. 322. ſemper immobilis, nec paruis, nec magnis mouetur. 323. Eius vox in aduerſis, vel contumelijs. 325. Sapiens verus quis 421 Sapienti quænam obiici poſſint. 429. 446. reſpondetur. 430. ſemper omnibus Sapientibus aliquid obiectum ibid. & ſeqq. Sapientis & Sapientiæ ſtudioſi diſcrimen. 439. Eius conſtantia eadem eſt tam in proſperis, quam in aduerſis. 440. Sapientis, & ſtulti diſcrimen. 442. falſum eſſe, eos aliter viuere, quàm loquantur ibi. An ſapienti donari aliquid poſſit, cum eius ſint omnia.673. Ait: cum animo quidem, non vſu, poſſideat omnia.675. & ſeqq.
Sapientia. Eius laus. 397. ſciendi nimia cupido coercenda. 669. Animus mittendus ad ſapientiam 670. Sapientia quæ ibid. & ſeqq.
Securitas proprium ſapientis bonum. 321. quomodo illam amittat. ibid. Securitas ſecuritatem gignit.358. vide Sapiens.
Seneca quotidie ſcrutatur conſcientiam ſuam. 116. Exulat in Corſica, è qua conſolatur Heluiam Matrem. 139. 219. Parſimoniæ ſtudioſus. 262. A Luxuria ſtimulatur. 263. Philoſophorum ſectator. 264. ſtudijs deditus. ibid. Tranquillitatis mentis cupidus.265. Non delectatur adulatione. 367. quæ ipſi vt Philoſopho obijci poſſent, confutat.429. & ſeq. Stoicos ſequitur.

Senex quis vituperandus. 273. Senes non diu

vixerunt, ſed diu fuerunt. 386. ſenectus rariſſima in aula. 66. quomodo acquiratur, ibi. Varia in hominibus. 229
Seruus. ſerui non ſtatim male tractandi. 109. noui, Miſericordia digni, non odio ibid. eorum infelicitas. 114. ſeruorum paucitas apud antiquos. 150. quomodo illis imperandum. 355. ſeruus an beneficium Domino preſtare poſſit. 529. Affirmat ibid. & ſeq. ſerui quales poſſint eſſe ibid. ſeruus corpore, eſt liber animo. 531. In quibus poſſit ſeruus benefacere. 531. Exempla ſeruorum beneficorum in Dominos. 533. & ſeqq.
Socij qui eligendi. 83
Socrates iratus non verberat ſeruum. 20. ſemper eodem vultu. 37. Iratus agnoſcebatur & admonebatur ab amicis. 89. 90 moritur ignominioſè nec tamen mouetur. 152. An male actum ſit cum illo. 249. Eius tranquillitas. 275. Nũ iniuriam acceperit, cum condemnatus eſt. 312. Vt tulerit contumelias. 328. eius conſtantia. 445. eius verba, cum in carcere eſſet. 445. quam gratum illi Æſchinis donum. 469. Eius factum cum Archelao. 597
Solitudo, & frequentia miſcenda. 298. commendatur. 447. vide otium.
Spectaculorum vituperatio. 447
Stoici. Stoicorum & aliorum Philoſophorum diſcrimen. 302. Paradoxa. 304. defenduntur. 370. precepta 448. Eos ſequitur Seneca. 449. Ad otium ducunt diuerſa via ab Epicureis. ibid. diſcrimen inter Stoicos, & Epicureos. 450. Eorum laus. 455
Studium. ſtudia grauiora omittenda Iracundis. 84. ſtudiorum laus. 159. 272. 283. In omni dolore conſolantur ibid. ſtudium Philoſophiæ oblectat. 164. dolorem minuunt. 175. In iſtis etiam parci ſimus. 283. Studia, quæ inutilia. 395. Philoſophorum varia. 398. Hominum ibid. quibus ſtudendum. 399

Superbia. Superbi & ſublimis animi diſcrimen. 28. in omnibus deteſtabilis, ſed præcipuè in dandis beneficijs. 489. 490. 495. Ingratum reddit. 503
Sydera mobilia ſunt. 136. Inquieta ſemper. 174. illis ſimilis Rex ibid.

T

TEmpeſtatem ſigna præcurrunt. 86
Tempus pretioſiſſima res omnium. 386. tempora vitæ quæ. 389. Temporis præſentis velocitas, & fuga. 390
Timor in multis. 33. Periculoſius eſt timeri, quam deſpici. 42. In Autores timor redundat. 42. Timet multos, qui timetur. 42. Sapiens timeri non optat ibid.
Tranquillitas quid ſit. 267. Exempla multorum, qui tranquilli erant. 293
Tyranni efferi potius dicendi, quam irati, cum occidunt. 35. quidam Moderati. 87. & Regis diſcrimen. 348. eius Miniſtri infideles. 350

V

VEnia quid ſit. 373. An eam dare debeat Sapiens ibid. Veniæ & Clementiæ diſcrimen. 374
Veritatem tempus aperit. 54
Vertigo, in quos cadat. 32
Vindictæ cupidiſſima ira. 17. Illam ſuadet Ira. 46. Mala eſt. 65. Doloris confeſſio eſt. 86. Iniuriam ſanare quam vlciſci ſatius eſt. 107
Vinum iram incendit. 50. hinc ſubtrahendum calentibus ingenijs. 51. Vinum ſolutiores facit. 117
Virtutes, & vitia in hominibus tantum reperiuntur 6. non eſt adiuuanda vitio, ſe contenta. 12. ſola ſublimis & excelſa. 30. Non iraſcitur vitijs hominum. 36. 37. ad virtutes facilis via. 45. eius vis. 251. 309. in aduerſis experitur. 250. Virtutes raræ in hominibus. 295. Non ſunt in poteſtate fortunæ. 308. An Voluptuoſa. 416. ibid. cur colenda. 419. qua vo-

luptate vtatur.421. ea pręeunte tutum omn
veſtigium. 425. In ipſa ſita eſt vera felicita
428. omni virtuti ineſt vtilitas. 569. non vu
diligi ob vtile,ſed ob honeſtum. 57
Vita breuis colligenda.122. tota fletu digna eſt
209. quęcumq; ſapienti ferenda. 284. Omni
ſeruitium eſt. 285. an breuis ſit. 375. negatu
ibid. quibus breuis.376.propriè quæ 379. Vitæ ſcientia difficillima. 384. Longiſſima quæ
ibid. Dilatio eſt maxima eius iactura. 387.
Occupatur breuiſſima.389.Vitæ tempora quę
ibid. Longæ omnes cupidi, etiam ſenes. 391.
An poſſit eſſe ſimul iucunda, & honeſta. 420
Vitia omnia ſemper remouenda.10.Initia item illorum reijcienda.11.non expetenda quamuis aliquando aliquid boni effecerint.17.non ſunt magni animi. 30. In illa facile prolabimur.30. Non coeunt cum Virtutibus. 43. difficillima ſunt, virtutes vere facillimæ.45.ſuos habent aduocatos ibid. Vitiorum cęterorum & iræ diſcrimen.74. Vitijs notis adhibenda remedia. 90. Vitiorum varietas. 261. Incendunt, qui illorum Auctores Deos efficiunt. 401. Vitia, vitia ſequuntur. 403. illis ſeruientes,miſerrimè ſemper viuunt.414.ſemper eadem in orbe. 471. Et virtutes in quibuſdam inſignia.576 Vide Peccatum,Mala.
Voluptas. Animus quoq;habet ſuas voluptates. 415. Cum Virtute felices reddit ibid. & Virtutis diſcrimen ibid. Ea tam in bonis, quam in malis reperitur. 417. Qua voluptate vtatur virtus. 421. Et mali habent voluptates ſuas, ſed falſas.422.Epicuri voluptas quæ.423. Virtus prima ſit, Voluptas ſequatur. 425
Votum, quid ſit.665. exules quidam quid optauerint Patriæ.662.& ſeq.Votum impium ſceleris vicem obtinet. 663. Vota hominum damnanda. 664
Vulgi opinio in malis maxima.434. tam honores,quàm iniuriæ vulgi parui ducendi. 328

FINIS.

ZA 145301

Digitized by Google

Google